لوامع صاحبقرانی

المشتہر

بشرح الفقیہ

[illegible] محمد تقی مجلسی الاول

جلد ۳

بسم الله الرحمن الرحیم

لوامع صاحبقرانی

نویسنده:

محمدباقر بن محمدتقی علامه مجلسی

ناشر چاپی:

اسماعیلیان

ناشر دیجیتالی:

مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان

فهرست

فهرست ----- ۵
لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۱ ----- ۱۵
مشخصات کتاب ----- ۱۵
جلد سوم ----- ۱۵
کتاب الصلاه ----- ۱۵
اشاره ----- ۱۵
باب الصّلاه و حدودها ----- ۱۶
باب فرض الصّلاه ----- ۲۰
اشاره ----- ۲۰
[نمازهای واجب] ----- ۲۱
[غفلت از نماز] ----- ۷۴
[رد الشمس] ----- ۸۳
[واجبات بر عباد] ----- ۹۲
[سبک شمردن نماز] ----- ۱۰۳
[حق سبحانه و تعالی نماز را بر ده وجه مقرر ساختند] ----- ۱۱۰
[سجده کردن بر زمین فریضه است و بر غیر زمین سنت است] ----- ۱۱۲
باب فضل الصّلاه ----- ۱۱۳
[اجر کامل در نماز کامل] ----- ۱۱۳
[نماز با ملائکه] ----- ۱۲۰
[یک نماز فریضه بهتر است از بیست حج] ----- ۱۲۱
[دو رکعت نماز برای خدا] ----- ۱۲۳
[نماز بهترین عمل] ----- ۱۲۹
[سجود زیاد] ----- ۱۳۱
[ثواب نماز نافله] ----- ۱۳۲

[نماز اخر وصیتهای پیغمبرانست] ۱۳۴
[نماز ستون دین است] ۱۳۶
[نماز مثل نهر آب است] ۱۳۷
[یک نماز مقبول] ۱۳۸
[انتظار نماز] ۱۵۴
باب علّه وجوب خمس صلوات فی خمسه مواقیت ۱۵۷
اشاره ۱۵۷
[علت وجوب پنج نماز] ۱۵۷
[علت دیگر وجوب پنج نماز] ۱۷۳
[علت دیگر وجوب پنج نماز] ۱۷۶
باب مواقیت الصلوات ۱۸۰
[وقت نماز ظهر و عصر] ۱۸۰
[وقت نماز مغرب] ۱۹۸
[وقت نماز عشاء] ۲۰۵
[وقت نماز صبح] ۲۲۲
[وقت نماز جمعه] ۲۲۸
[اگر هنگام نماز وقت داخل شود] ۲۳۰
[اگر وقت معلوم نباشد] ۲۳۱
[نماز به غیر قبله] ۲۳۵
باب معرفه زوال الشّمس ۲۳۸
باب رکود الشّمس ۲۴۹
باب معرفه زوال اللّیل ۲۵۵
باب صلاه رسول اللّه ۲۵۷
باب فضل المساجد و حرمتها و ثواب من صلّی فیها ۲۶۳
[احترام مساجد و حرمها] ۲۶۳
[نماز در مسجد الحرام] ۲۶۵

[نماز در مسجد النبی] ---------- ۲۶۶
[مساجد چهارگانه] ---------- ۲۷۲
[محل دفن حضرت فاطمه] ---------- ۲۷۴
[نماز در مسجد قبا] ---------- ۲۷۶
[نماز در مسجد الغدیر] ---------- ۲۸۵
[نماز در مسجد خیف] ---------- ۲۸۸
[نماز در مسجد کوفه] ---------- ۲۹۲
[نماز در مسجد سهله] ---------- ۳۰۴
[نماز در مسجد براثا] ---------- ۳۰۸
[احترام مسجد] ---------- ۳۱۲
[نظافت مسجد] ---------- ۳۱۶
[نماز در بیت المقدس] ---------- ۳۱۸
[ثواب بنای مسجد] ---------- ۳۲۰
[مساجد سقف دار] ---------- ۳۲۱
[محراب مساجد] ---------- ۳۲۲
[سفید کردن مسجد به پخته شده به عذره انسان] ---------- ۳۲۵
[مسجد کردن مکان نجس] ---------- ۳۲۹
[هر که به مسجد رود یکی از هشت چیز را می یابد] ---------- ۳۳۰
[اعلان گم شده در مسجد] ---------- ۳۳۳
[اطفال و مجانین در مساجد] ---------- ۳۳۴
[شعر گفتن در مساجد] ---------- ۳۳۵
[هر که روشن کند چراغی را در مسجدی از مساجد الهی] ---------- ۳۴۰
[خارج کردن چیزی از مسجدی به مسجد دیگر] ---------- ۳۴۱
[جایز نیست حایض و جنب را که داخل مسجد شوند مگر بعنوان گذشتن] ---------- ۳۴۱
[مساجد خانه خداست] ---------- ۳۴۳
[خانهائی که در آن خانها نماز شب می کنند] ---------- ۳۴۵

[مناره برای مسجد] ---------- ۳۴۶
[خداوند بواسطه پیران مسجد بر همه رحم می کند] ---------- ۳۴۷
[آداب دخول مسجد] ---------- ۳۴۸
باب المواضع الّتی تجوز فیها الصّلاه و المواضع الّتی لا تجوز فیها ---------- ۳۵۴
اشاره ---------- ۳۵۴
[همه زمین محل نماز است] ---------- ۳۵۵
[ده موضع است که در آن مواضع نماز نمی توان کرد] ---------- ۳۵۷
[مکروه است نماز کردن در سه موضع از راه مدینه مشرفه به مکه معظمه] ---------- ۳۵۸
[جایی که سجده نمی توان کرد] ---------- ۳۶۱
[نماز کردن در رخت کن حمام] ---------- ۳۶۲
[قبور را جایز نیست که قبله کنند] ---------- ۳۶۴
[وسط شارع عام جایز نیست نماز کردن] ---------- ۳۶۶
[نماز در اصطبل گوسفندان] ---------- ۳۶۸
[نماز کردن در خانهای مجوس] ---------- ۳۷۲
[آب ریختن در مکان نماز] ---------- ۳۷۳
[نماز در معابد نصاری و یهود] ---------- ۳۷۴
[نماز بر مکان بول شده] ---------- ۳۷۵
[نماز در مکان سرگینی] ---------- ۳۷۸
[نماز بر لباس نجس] ---------- ۳۸۲
[نماز بر فرش نقش دار] ---------- ۳۸۳
[نماز در خانه ای که در آن خانه سگ باشد] ---------- ۳۸۷
[نماز کردن در حجره ای که در آنجا شرابی در ظرفی باشد] ---------- ۳۹۲
[نماز خواندن در موضعی باشد که قدرت بر زمین نداشته باشد] ---------- ۳۹۳
[نماز در بند] ---------- ۳۹۳
[نماز زن و مرد در اطاق واحد] ---------- ۳۹۳
باب ما یصلّی فیه و ما لا یصلّی فیه من الثّیاب و جمیع الانواع ---------- ۴۰۰

اشاره ----- ۴۰۰
[نماز در پوست حیوانی که مرده باشد] ----- ۴۰۱
[نماز در لباسی که دست اهل کتاب بر آن مالیده باشد] ----- ۴۰۴
[شخصی که یک جامه داشته باشد و نجس شده باشد] ----- ۴۰۸
[عروض نجاست در وسط نماز] ----- ۴۱۲
[شمشیر بمنزله رداست] ----- ۴۱۵
[نماز مقابل شمشیر] ----- ۴۱۶
[نماز مقابل چند چیز] ----- ۴۱۷
[نماز مقابل چراغ یا آتش] ----- ۴۱۸
[نماز در لباس سیاه] ----- ۴۲۵
[نماز در انگشتر آهنی] ----- ۴۳۱
[نماز در انگشتر طلا] ----- ۴۳۴
[نماز در لباس ابریشمی] ----- ۴۳۸
[نماز در برابر چند چیز] ----- ۴۴۰
[شخصی که نماز کند و کسی سنگی بر او اندازد و خون روان شود] ----- ۴۴۴
[نماز مقابل قران باز] ----- ۴۴۷
[حفظ رکعات با انگشتر] ----- ۴۴۹
[نماز با دهان بسته] ----- ۴۵۰
[نماز با درهم] ----- ۴۵۰
[جایز است که لنگی یا دستمالی را بالای پیراهن ببندد] ----- ۴۵۱
[اگر شمشیری داشته باشد و جامه نداشته باشد که عورت را به آن به پوشاند] ----- ۴۵۵
[امام حسین صلوات اللّه علیه نماز کردند در یک جامه که نصف ساق را گرفته بود] ----- ۴۵۶
[حضرت زهرا صلوات اللّه علیها نماز کردند در پیراهنی و مقنعه صغیره که بر سر مبارک گرفته بودند] ----- ۴۵۷
[اگر عقربی یا مار افعی یا هر ماری را که به بیند در وقتی که نماز می کند] ----- ۴۶۰
[نماز در لباس مشکوک] ----- ۴۶۱
[لباس در پوست حلال گوشت] ----- ۴۶۶

[ردا مستحب است] ---- ۴۶۸

[نهی از صماء] ---- ۴۷۰

[برهنه از دریا و امثال آن برهنه و ایستاده اگر کسی او را نبیند و اگر خوف دیدن باشد نشسته نماز می خواند] ---- ۴۷۱

[نماز در لباس مجوسی] ---- ۴۷۲

[توشح به ازار روی پیراهن] ---- ۴۷۴

[آیا جایز است که مردی نماز کند و هر دو جانب ردا را بیاویزد] ---- ۴۷۶

[شخصی که نماز کند و هوا بسیار گرم باشد و خوف داشته باشد که اگر پیشانی را بر زمین گذارد بسوزد] ---- ۴۷۸

[سجده بر چوب و گیاهان غیر خوراکی] ---- ۴۷۹

[نماز در پوست حرام گوشت] ---- ۴۸۰

[نماز در پوست خز] ---- ۴۸۳

[نماز مکن در حریر محض] ---- ۴۹۱

[نماز کردن در جامه چند رنگ] ---- ۵۰۵

[نماز در سنجاب و حواصلی که در خوارزم صید می کنند] ---- ۵۰۷

[نماز کردن در پشم حیوانی که مرده باشد و ماکول اللّحم باشد] ---- ۵۱۱

[نماز با مو و ناخن انسان] ---- ۵۱۷

[نماز در برطله] ---- ۵۲۲

[نماز کردن در عمامه بی حنک] ---- ۵۲۳

[خروج با وضو برای حاجت] ---- ۵۲۸

[قرائت در نماز و دهان بسته باشد] ---- ۵۳۰

[نماز شخص رنگ بسته] ---- ۵۳۲

[باکی نیست که شخصی نماز کند در یک جامه] ---- ۵۳۷

باب ما یسجد علیه و ما لا یسجد علیه ---- ۵۴۲

[مقدمه] ---- ۵۴۲

[سجده بر تربت امام حسین ع] ---- ۵۴۶

[زنان به انگشت خود حساب تسبیح را نگاه دارند] ---- ۵۴۹

[سجود بر چیزیست که از زمین روید و نخورند و نپوشند] ---- ۵۵۰

[سجده بر آستین] ---------- ۵۵۵
[اگر در پیشانی دمل باشد] ---------- ۵۵۷
[گذاشتن بعضی از اعضاء بر غیر مسجود] ---------- ۵۶۰
[مقدار محل سجده] ---------- ۵۶۳
[نحوه سجده کردن] ---------- ۵۶۴
[سجده بر قیر و گچ] ---------- ۵۶۵
[سجده بر کاغذ] ---------- ۵۶۸
[سجده بر گلیم و قالی] ---------- ۵۷۰
[سجده بر سنگ ریزه] ---------- ۵۷۳
[مقدار پیشانی] ---------- ۵۷۷
[فوت کردن بر مکان سجده] ---------- ۵۷۷
[پاک کردن خاک از پیشانی] ---------- ۵۷۸
باب علّه النّهی عن السّجود علی المأکول و الملبوس دون الارض و ما أنبتت من سواهما ---------- ۵۸۰
باب القبله ---------- ۵۸۴
اشاره ---------- ۵۸۴
[کعبه قبله مسجد الحرام است] ---------- ۵۸۴
[قبله کسی که در کعبه است] ---------- ۵۹۱
[کعبه تا آسمان قبله است] ---------- ۵۹۴
[نماز به بیت المقدس] ---------- ۵۹۴
[مردی که کور باشد و نماز کرده باشد بر خلاف قبله] ---------- ۵۹۸
[نماز متحیر به قبله] ---------- ۶۰۲
[کراهه نماز مقابل بعضی از اشیاء] ---------- ۶۰۶
[نظافت مسجد] ---------- ۶۰۷
[جماع مقابل قبله] ---------- ۶۰۸
[بول مقابل قبله] ---------- ۶۰۸
[آب دهان مقابل قبله] ---------- ۶۰۸

[کسی که قبله را نداند] ---------- ۶۰۹
[بین مشرق و مغرب قبله است] ---------- ۶۱۱
[انحراف از قبله در نماز] ---------- ۶۱۵
[نماز اعاده نمی شود مگر برای پنج چیز] ---------- ۶۱۸
[نافله سواره] ---------- ۶۱۸
[هر گاه شیری متوجّه شود و ترسی که اگر صبر کنی نمازت فوت شود] ---------- ۶۱۹
[واعظ قبله متعظ است] ---------- ۶۲۰
[قبله در شب] ---------- ۶۲۲
باب الحدّ الّذی یؤخذ فیه الصّبیان بالصّلاه ---------- ۶۲۳
[در شش سالگی امر به نماز می شود] ---------- ۶۲۳
[تعلیم کودکان از سه سالگی] ---------- ۶۲۸
فائده ---------- ۶۳۰
باب الاذان و الاقامه و ثواب المؤذّنین ---------- ۶۳۴
اشاره ---------- ۶۳۴
[اذان جبرئیل] ---------- ۶۳۴
[جایز است که اذان به گویی و وضو نداشته باشی] ---------- ۶۵۲
[اذان در حال نشسته] ---------- ۶۵۲
[ثواب مؤذن بین اذان و اقامه] ---------- ۶۵۴
[نماز اضعف مأمومین] ---------- ۶۵۵
[در اذان وقف کنند بر آخر تکبیرات] ---------- ۶۵۵
[بلال بعد از رسول اللّه اذان نگفت] ---------- ۶۵۶
[هر گاه مردی اذان را بگوید دو انگشت خود را در دو گوش خود بگذارد] ---------- ۶۵۸
[جزم آخر اذان] ---------- ۶۵۸
[اذان و اقامه بلند باشد] ---------- ۶۶۰
[فاصله میان اذان و اقامت به نشستن یا به حرف زدن یا به تسبیح] ---------- ۶۶۱
[هر گاه اقامه گفته شود حرام است سخن گفتن بر امام و بر اهل مسجد] ---------- ۶۶۳

[آن که بهتر است اذان می گوید] ---- ۶۶۵
[هر که یک سال در شهری از شهرهای مسلمانان اذان بگوید] ---- ۶۶۶
[حق سبحانه و تعالی می آمرزد مؤذّن را آن مقدار که چشم او کار کند] ---- ۶۶۶
[کسی هفت سال اذان بگوید] ---- ۶۶۸
[کمترین اذان و اقامه] ---- ۶۷۰
[حضرت سیّد المرسلین جمع فرمودند میان نماز ظهر و عصر به یک اذان و دو اقامه] ---- ۶۷۲
[هر که نماز کند با اذان و اقامه در عقب او نماز می کنند دو صف از فرشتگان] ---- ۶۷۴
[دعای هنگام شنیدن اذان] ---- ۶۷۶
[کسی که اذان و اقامه را فراموش کند] ---- ۶۸۳
[تثویبی که متعارفست میان عامه] ---- ۶۸۶
[اذان بچه غیر بالغ] ---- ۶۸۹
[کیفیه اذان] ---- ۶۹۰
[اذان با تقیه] ---- ۶۹۳
[اضافه کردن در اذان] ---- ۶۹۴
[مؤذنین امناء اللّه هستند] ---- ۶۹۸
[فاصله بین اذان و اقامه] ---- ۷۰۰
[در سفر اقامه کافی است] ---- ۷۰۱
[هر گاه اذان گویی در راه یا در خانه ات و اقامه را در مسجد بگویی] ---- ۷۰۳
[یک نفر اذان بگوید و دیگری اقامه] ---- ۷۰۳
[اذان بلند موجب بچه دار شدن می شود] ---- ۷۰۳
[روایت اذان موجب کثره رزق می شود] ---- ۷۰۵
[حدیث بلال از رسول اللّه در باره اذان] ---- ۷۰۵
[اذان گفتن رسول اللّه] ---- ۷۲۶
[رسول اللّه دو مؤذن داشت] ---- ۷۲۶
[اذان بلال برای حضرت زهرا] ---- ۷۲۸
[اذان و اقامه بر زن نیست] ---- ۷۳۰

[نماز عیدین اذان و اقامه ندارد] ---- ۷۳۵
[هر کس ترسید اذان بگوید] ---- ۷۳۶
[چون فرزندی متولد شود اذان بگویند در گوش راست او و اقامه در گوش چپ او] ---- ۷۳۶
[تکرار اسم پیامبر در اذان] ---- ۷۳۷
[اذان نماز جمعه] ---- ۷۳۸
[علت امر به اذان] ---- ۷۳۹
درباره مرکز ---- ۷۵۱

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۱

مشخصات کتاب

شماره کتابشناسی ملی : ۱/۱/۱/۱/۹۹۶۱

سرشناسه : مجلسی ، محمدتقی بن مقصودعلی ، ۱۰۰۳؟ - ق ۱۰۷۰، شارح

عنوان و نام پدیدآور : لوامع صاحبقرانی المشتهر به شرح الفقیه [چاپ سنگی]کاتب عباسقلی کاشانی ، علی الاصفهانی

وضعیت نشر : طهران جمال الدین ابن مولانا الحاج شیخ محمدحسین الخونساری ۱۳۳۱ق . (طهران : مطبعه میرزا علی اصغر)

مشخصات ظاهری : ج . ۱ (۳۶۳، ۴۸۷ ص .)۳۴X۲۱س م

یادداشت استنساخ : ترجمه و شرح کتاب الطهاره ، الصلوه از کتاب من لایحضره الفقیه موسوم به لوامع صاحبقرانی

ق ۱۳۲۲

مشخصات ظاهری اثر : نستعلیق ، نسخ

مقوائی ، روکش تیماج سیاه رنگ

یادداشت عنوانهای مرتبط : شرح الفقیه

من لایحضره الفقیه

عنوانهای گونه گون دیگر : شرح الفقیه

شماره بازیابی : ۹۹۶۱ ث .۲۵۳۹۷۵

جلد سوم

کتاب الصلاه

اشاره

المجلد الثالث فی شرح کتاب الصّلاه من من لا یحضره الفقیه من تالیفات العالم العامل الفقیه و العارف الکامل النّبیه و المؤیّد بتأیید الملک الوفیّ ذی النّفس الزّکی و المهذّب الصّفّی الحبر الملّی مولانا محمّد تقی المجلسی الأصفهانی نور اللَّه مضجعه و اعلی اللَّه مقامه.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ و به ثقتی

الحمد للّه ربّ العالمين و الصّلاه على افضل السّابقين و اشرف المصلّين محمّد و عترته الّذين اذهب اللّه عنهم الرّجس و طهّرهم تطهيرا من العالمين

ابواب الصلاه

باب الصّلاه و حدودها

(قال الرّضا صلوات اللّه عليه الصّلاه لها اربعه آلاف باب و قال الصّادق صلوات اللّه عليه الصّلاه لها اربعه آلاف حدّ) به اسانيد متكثره منقول است «۱» از زكريا بن آدم با آن كه سند صدوق نيز به او صحيح است كه گفت كه حضرت امام ابو الحسن على بن موسى الرضا

لوامع صاحبقرانى، ج ۳، ص: ۴

صلوات اللّه و سلامه عليه فرمودند كه نماز را چهار هزار در است.

و بسند حسن كالصحيح از حماد بن عيسى روايت كرده است محمد بن يعقوب كلينى رضى اللّه عنه و اسانيد صدوق به حماد از سى سند متجاوز است بلكه از هزار به يک اعتبار كه گفت كه حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّه عليه فرمودند كه نماز را چهار هزار حد است. حضرت شيخ سعيد شهيد كه حضرت شيخ شهيد ثانى در شأن او گفته است كه محقق حقايق اولين و آخرين بود چنين يافته است كه هر دو يک معنى دارد و مراد از آن واجبات و مندوبات نماز است و كتاب الفيّه را در واجبات تاليف نموده است و فرموده است كه هزار و نه مسأله است واجبات نماز و

نفلیه را تالیف نموده است و سه هزار سنت در آنجا مذکور ساخته است و لیکن تکلف بسیار فرموده اند رضی اللّٰه تعالی عنه و آن چه این ضعیف را بخاطر رسیده است آن است که چهار هزار حد عبارتست از مسائل نماز و آن اعمّ است از واجبات و مندوبات و احکامی که بر آن مترتب می شود و بنا بر این چهار هزار صحیح می شود بی تکلف و اما ابواب پس ممکن است که همان مسائل باشد و ممکن است که مراد از آن ابواب فیضهای الهی باشد چون منقول است که نماز معراج مؤمن است که به آن عروج می نماید به مراتب عالیه معنویه و حجابهای معنویه که بمانند درهای بسته است به سبب نمازی که با شرایط باشد مفتوح می گردد تا همه درها گشوده می شود و در تشهد که مقام شهود است به آن می رسد و در سلام به مقام حضور «فِي مَقْعَدِ صِدْقٍ عِنْدَ مَلِيكٍ مُقْتَدِرٍ» فایز می گردد و قریب به این معنی از پادشاه اولیاء اللّٰه قطب المحققین و رئیس الواصلین و العارفین و العاشقین شیخ صفی الملة و الحقیقه و الحق و الدّین انار اللّٰه تعالی برهانه و رفع اللّٰه تبارک و تعالی فی اعلی درجات الجنان مقامه منقول است که در باب سهو مذکور خواهد شد إن شاء اللّٰه.

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۵

و مؤید این معنی است آن که منقول است از حضرت سید الانبیاء و المرسلین صلّی اللّٰه علیه و آله که خداوند عالمیان را هفتاد هزار حجابست از نور و ظلمت و در روایتی هفتصد هزار حجابست که اگر حجب برخیزد هر چه غیر جناب اقدس اوست سوخته

شود و اثری از آن نمانـد و طلبه علوم دینیه را اختلاف عظیم می باشد در افراط و تفریط و راه وسط راه حق است که این کس مجملا بدانـد که آن چه خداونـد عالمیان جل جلاله فرموده و آن چه انبیاء و اوصیاء صلوات اللّٰه علیهم فرموده انـد حق است مثلا در همین دو حدیث که از معدن وحی صادر شده است جمعی را طریقه این است که خبری را که نمی فهمند رو می کنند و می گوینـد که حدیث خبر واحـد است و اعتباری ندارد و جمعی برای خود چیزها می گویند و جمعی که طالب علوم یقینیه انـد می گوینـد که می دانیم که آن چه فرموده حضـراتست حق است مـا را ضـرور است که به فرموده ایشـان عمل کنیم تا آن ابواب مفتوح گردد و این مطلوب حقیقی است و هم چنین احـادیث حجب را جمعی به اعتبـار آن که به جهـل مرکب مبتلایند می گوینـد که حق سبحانه و تعالی مکانی نـدارد که حجاب داشـته باشد و لیکن غافلند که حجابهای بندگان از ایشان است و جمعی که ارباب ریاضاتنـد مجاهـدات می کشـند تا حجابها را بر دارنـد چنانکه حق سبحانه و تعالی فرموده است که «وَ الَّذِینَ جاهَدُوا فِینا لَنَهْدِیَنَّهُمْ سُبُلَنا وَ إِنَّ اللَّهَ لَمَعَ الْمُحْسِنِینَ» و همین آیه کافی است از جهت هدایت عالمیان چون یقین است که مراد ازین مجاهده جهاد با اعداء بیرونی نیست بلکه جهاد است با نفس و شیطان در جمیع مشـتهیات نفسانی و لذات جسمانی و آن سبب هدایت راههای قرب معنویست و به درستی که حق سبحانه و تعالی با محسنانست.

و منقول است که از حضرت سید الانبیاء و المرسلین صلّی اللّٰه

علیه و آله

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۶

پرسیدند که احسان چه معنی دارد که حق سبحانه و تعالی فرموده است در این آیه و آیات دیگر مثل آیه کریمه إِنَّ اللَّهَ مَعَ الَّذِینَ اتَّقَوْا وَ الَّذِینَ هُمْ مُحْسِنُونَ یعنی به درستی و راستی که حق سبحانه و تعالی با متقیان و پرهیزکارانست و با آن جماعتی است که ایشان نیکوکارانند حضرت صلوات اللّه علیه فرمودند که احسان این معنی دارد که بنده در عبادت الهی چنان باشد که گویا حق سبحانه و تعالی را می بیند اصلا خاطرش متوجه غیر او نباشد و فرمودند که اگر تو خدا را نه بینی خداوند تعالی ترا می بیند حاصل کلام آن که هر گاه عبادات باین نحو واقع شود که بنده أولا ترک نماید هر چه مخالفت حق سبحانه و تعالی است و بعد از آن بندگیهایی را که طلب کرده اند از نماز و غیره در حالت آن عبادت اقلا چنان باشد که خود را منظور خدا داند و متذکر باشد که حق سبحانه و تعالی حاضر و ناظر است و او با خداوند گفتگو می کند و عظمت و جلال خداوند را ملاحظه نماید آن عبادت اقل مراتب قبول خواهد داشت، و بالاتر ازین آنست که دل او به انوار الهی منور شده باشد و صفات رذیله را از نفس بیرون کرده باشد و مرتبه اعلی تقوی داشته باشد که مطلقا متوجه مباحات نشود و چه جای مکروهات و چون عبادت کند خداوند خود را به بیند به قلب و در اصطلاح علما این دو مرتبه را حیا می نامند و در اصطلاح صوفیه مراقبه و مرتبه اولی به مرتبه ثانیه

می کشانـد و چون در این مرتبه داخل شـد از وقتی که داخل بیت الخلا می شود و دعاهای مخصوص را که اشاره بان شـد می خوانـد و هم چنین در وضو و غسل و دعاهای هر دو و اشاراتی که در شسـتن هر عضوی هست دیگر در اذان و اقامه و دعاهای ما بین هر دو و بعد از هر دو و تکبیرات توجه و دعاهای آن و خواندن حمد با تدبر در معانی و اشارات آن و هم چنین سوره و رکوع و سجود و دعاهای هر دو و تسبیحات هر

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۷

دو و هم چنین در قنوت و دعاها و اشارات آن و هم چنین تشهد و سلام و تعقیب آن که إن شاء اللَّه اشاره به آن ها خواهد شد در هر فعلی و دعایی و اشاره و تنبیهی دری از درهای فیوض الهی و رحمتهای خاصه او بر دل نماز گذارنـده مفتوح می شود و ظاهرا چهار هزار باب از جهت متوسطان است و از جهت مقربان حصر ابواب آن نمی توان کردن و اللَّه تعالی یعلم.

باب فرض الصّلاه

اشاره

بابی است در بیان آیات و اخباری که وارد شـده است که دلالت می کنـد بر واجب بودن نمازها خصوصا نماز پنجگانه که در شبانه رور مقرر شده است بلکه وجوب آن از ضروریات دین مبین است که اگر کسی شک کند در وجوب آن کافر است اگر چه نماز کند چون یقین است که حضـرت سیّد المرسـلین و ائمه طاهرین صلوات اللَّه علیهم فرموده اند که نماز بکنید و واجب است کردن آن به حیثیتی که هر که مسلمانست علم دارد که ایشان گفته اند و کسی که شک

کند فی الحقیقه شک در نبوّت آن حضرت کرده است و شک در آن کفر است بی دغدغه مثل سایر ضروریات دین مگر آن که شخصی تازه مسلمان شده باشد و نشنیده باشد که آن حضرت واجب گردانیده است که در این صورت سبب کفر نمی شود و این معنی در نماز پنجگانه بی دغدغه است امّا در باقی نمازها مثل نماز جمعه و عیدین و کسوف و خسوف و زلزله و بادهای سرخ و زرد و سیاه و خوفهای آسمانی و نماز طواف و نماز میّت و نمازی را که بر خود لازم ساخته باشد بنذر یا عهد یا یمین و نماز قضا و نمازی که از جهت پدر کند که پدر نکرده باشد و نماز اجاره که خود را اجیر کرده باشد و نماز احتیاط که جمیع اینها واجبست و کیفیت همه خواهد آمد إن شاء اللّه تعالی.

اگر کسی شک کند در وجوب اینها جزم بکفر آن شخص مشکل است کردن چون از ضروریات دین نیست هر چند اجماعی است وجوب آن و

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۹

جمعی را اعتقاد اینست که تارک نماز کافر است هر چند حلال نداند و خواهد آمد.

[نمازهای واجب]

(قال زراره بن اعین قلت لأبی جعفر صلوات اللّه علیه أخبرنی عمّا فرض اللّه عزّ و جلّ من الصّلاه فقال خمس صلوات فی اللّیل و النّهار قلت هل سمّاهنّ اللّه و بیّنهنّ فی کتابه قال نعم قال اللّه عزّ و جلّ لنبیّه صلّی اللّه علیه و آله «أَقِمِ الصَّلاهَ لِدُلُوکِ الشَّمْسِ إِلی غَسَقِ اللَّیْلِ» و دلوکها زوالها ففیما بین دلوک الشّمس إلی غسق اللّیل اربع صلوات سمّاهنّ اللّه و بیّنهنّ و وقّتهنّ و غسق

اللّيـل انتصـافه ثمّ قـال «وَ قُرْآنَ الْفَجْرِ إِنَّ قُرْآنَ الْفَجْرِ كـانَ مَشْـهُوداً» فهـذه الخـامسه و قـال فى ذلك «أَقِمِ الصَّلاةَ طَرَفَيِ النَّهارِ» و طرفاه المغرب و الغداه «وَ زُلَفاً مِنَ اللَّيْلِ» و هى صلاه العشاء الآخره و قال «حافِظُوا عَلَى الصَّلَواتِ وَ الصَّلاةِ الْوُسْطى » و هى صلاه الظّهر و هى اوّل صـلاه صـلّاها رسول اللَّه صلّى اللَّه عليه و آله و هى وسط الصّلاتين بالنّهار صلاه الغداه و صلاه العصر و قال فى بعض القراءه «حافِظُوا عَلَى الصَّلَواتِ وَ الصَّلاةِ الْوُسْـطى و صـلاه العصـر وَ قُومُوا لِلَّهِ قانِتِينَ» فى صـلاه الوسـطى قال و أنزلت هـذه الآـيه يوم الجمعه و رسول اللَّه صـلّى اللَّه عليه و آله فى سـفر فقنت فيها و تركها على حالها فى السّـفر و الحضـر و اضاف للمقيم ركعتين و انّمـا وضـعت الرّكعتـان اللّتـان اضافهمـا النّبىّ صـلّى اللَّه عليه و آله يوم الجمعه للمقيم لمكـان الخطبتين مع الامام فمن صلّى يوم الجمعه فى غير جماعه فليصـلّها اربعا كصلاه الظّهر فى ساير الايّام) به اسانيد صحيحه منقول است از زراره بن اعين كه از جمله اركان دين بود

لوامع صاحبقرانى، ج ۳، ص: ۱۰

در وقت خود كه گفت عرض نمودم به خـدمت حضـرت امام محمد باقر صـلوات اللَّه عليه كه بيان فرمائيد نمازهايى را كه حق سبحـانه و تعـالى بر عالميان واجب گردانيـده است در قرآن مجيـد چنانكه لفظ فرض را بر آن اطلاق مى كننـد و نمازهاى غير پنجگانه را حضـرت سيد المرسلين صلّى اللَّه عليه و آله بيان فرمودند يا غرض نمازهاى شبانه روزى باشد پس حضرت فرمودند كه پنج نماز است كه حق سبحانه و تعالى واجب گردانيده است در شبانه رور زراره

گفت عرض نمودم که آیا حق سبحانه و تعالی در قرآن مجید نام برده است و بیان فرموده است آن پنج نماز را حضرت صلّی اللّٰه علیه و آله فرمودند که بلی خداوند بزرگوار عظیم الشأن به حضرت سیّد المرسلین صلّی اللّٰه علیه و آله خطاب فرموده است و امّت به تبعیت آن حضرت داخلند در خطاب الهی که اقامت کن و به پای دار و به جا آور نماز را از ابتدای دلوک آفتاب تا منتهای تاریکی شب و دلوک آفتاب زوال آنست از دایره نصف النهار که میان حقیقی مشرق و مغرب اعتدال است یا وسط مشرق و مغرب هر روز و فرقی نیست و وسط هر دو یکی است پس وقت چهار نماز ظاهر شد چون حضرت سید المرسلین صلّی اللّٰه علیه و آله در این وقت نماز ظهر و عصر و مغرب و عشار را واقع ساختند پس گویا که حق سبحانه بیان فرمود و نام برد و وقت آن را مقرر ساخت و چون فعل حضرت بمنزله بیان الهی است، و غسق شب نصف شبست پس ظاهر شد که وقت ظهرین از زوال است تا غروب و وقت عشائین از غروبست تا نصف شب پس حق سبحانه و تعالی فرمود که به پای دار قرآن صبح را یعنی نماز صبح را و از این نماز تعبیر فرمود بلفظ قرآن تا دلالت کند بر آن که در نماز صبح خواندن قرآن بیشتر از نمازهای دیگر در کار است.

لهذا سنت است که سوره های دراز را در آن بخوانند و این از قبیل مجاز

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۱۱

تسمیه کل است باسم بعضی از

اجزاء تا اشعار به آن باشد که گویا این جزو عین کل است و کل بدون این جزو منعقد نمی شود چنانکه تسمیه نماز برکوع و سجود و قنوت و تسبیح نیز شده است چنانکه خواهد آمد بلکه آن که نماز را صلاه می گویند نیز به اعتبار دعائیست که در نماز مطلوبست در ضمن حمد و قنوت علی المشهور میان علما و لغویین و حق سبحانه و تعالی فرمود که نماز صبح را حاضر می شوند از جهت نوشتن آن در نامه عمل بنده فرشتگان شب و فرشتگان روز هر گاه در اول وقت آن را واقع سازند ملائکه شب توقف می کنند تا او نماز را به جا آورد و در آخر نامه عمل شب او بنویسند و ملائکه روز زود می آیند و در اول نامه عمل روز او می نویسند چنانکه خواهد آمد احادیث بسیار در این معنی إن شاء اللّٰه تعالی.

پس این نماز پنجم شد که از قرآن ظاهر شد بضم قول و فعل آن حضرت و محتمل است که از قرآن مجید نزد ایشان به نحوی ظاهر باشد که ما نفهمیم چون بسیار از آیات را حضرات ائمه معصومین معنی آن را بیان می فرمایند که قبل از بیان اصلا آن معنی بخاطر نمی رسد و بعد از بیان ایشان خلاف آن معنی بخاطر نمی گذرد چنانکه در روضه بیان کرده ام و إن شاء اللّٰه در تفسیر قرآن نیز بفضل اللّٰه سبحانه بیان خواهد شد.

اما توجیه اول اظهر است چون غرض زراره اینست که تواند با علمای عامه بحث کند پس می باید دلالتش به نحوی باشد که ایشان فهمند دیگر حق سبحانه و تعالی در نماز و اوقات

آن فرموده است که اقامت کن و به پای دار و به جا آور نماز را در دو طرف روز و آن دو طرف مغربست و صبح و اقامت کن قرب الهی را که نماز است در شب یعنی نماز خفتن در قرب الهی مدخلیّتش بیشتر از سایر نمازهاست یا باین معنی که اوقات کن نماز را در

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۱۲

ساعات شب که قریب باشند بروز و تا نصف شب به این جانب اقربست و چون اهل البیت معنی واقع قرآن را می دانند معنی منحصر است در این و جمعی کثیر از خاصه و عامه ذکر کرده اند در این آیه که مراد از اقامت صلاه در دو طرف روز نماز صبح است و ظهر و عصر زیرا که نماز صبح در طرف اول روز واقع می شود و ظهر و عصر در طرف آخر روز واقع می شود و مراد از زلف شب نماز شام و خفتن است و دیگر حق سبحانه و تعالی فرموده است «حافظوا» یعنی محافظت نمایید به آن که در اوقات فضیلت با شرایط و ارکان و آداب به جا آورید نمازهای پنجگانه را خصوصا نماز وسط آنها را و حضرت فرمودند که نماز وسطی نماز ظهر است و سبب آن که اهتمام به آن بیشتر از سایر نمازهاست آنست که آن اول نمازیست که حق سبحانه و تعالی بر خلایق واجب گردانیده است و ممکن است که در اول بعثت همین نماز ظهر واجب بوده باشد چون مدار بر تخفیف بود در اوایل بعثت تا مرتبه مرتبه بر ایشان تکالیف زیاده شد یا آن که جبرئیل که نمازها را آورد اوّل

ظهر را آورد و بعد از آن در وقت عصر آمد و عصر را آورد چنانکه خواهد آمد.

و آن که مسمّی شد به وسطی از آن جهت است که در وسط دو نماز واقع است در روز و آن نماز صبح است و نماز عصر و حضرت فرمودند که بعضی از قراء چنین خوانده اند «و الصّلاه الوسطی و صلاه العصر» چنانکه عامه نیز از حضرت سید المرسلین صلّی اللَّه علیه و آله روایت کرده اند که حضرت چنین می خواندند و این قرائت مؤید این است که صلاه وسطی نماز عصر نیست چنانکه اکثر عامه بر ایند و ظاهرش آنست که نماز ظهر باشد چون ظهر و عصر را با یکدیگر ذکر می کنند و این حل بنا بر نسخه ایست که واو در آن باشد چنانکه در تهذیب هست و در علل الشرائع نیز موجود است و موافق است با

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۱۳

آن چه عامه روایت کرده اند و در بسیاری از نسخ این کتاب و کلینی واو ندارد بنا بر این ذکر حضرت این قرائت را از این جهت است که نماز وسطی مبهم بماند چون حکمت الهی در بسیار جائی مبهم ماندنست مثل شب قدر و ساعت استجابت و عدد اصحاب کهف و اولیاء اللَّه تعالی یعلم.

«و قوموا للَّه قانتین» فی صلاه الوسطی مؤیدی دیگر می فرمایند بر آن که مراد از نماز وسطی نماز ظهر است به آن که حق سبحانه و تعالی عقیب آن فرموده است که بایستید در حالتی که قنوت کنید خالصا لوجه اللَّه و مراد ازین قنوت و قیام و اخلاص همه در نماز وسطی است، یا به آن که چون در

عقیب آن واقع شده است آن مراد است، یا آن که در قرائت اهل البیت فی صلاه الوسطی هست یا از آن جهت که حضرت فرمودند که این آیه در روز جمعه نازل شد و حضرت سیّد المرسلین صلّی اللّٰه علیه و آله در سفر بودند حسب الامر الهی قنوت خواندند و چون در سفر بود دو رکعت کردند و امر الهی رسید، یا به تفویض نبی چنانکه ظاهر حدیث است آن دو رکعت با قنوت را بحال خود گذاشتند در سفر و حضر، یا به آن که حضرت در سفر نماز جمعه کردند چنانکه احادیث معتبره وارد است که سنت است نماز جمعه در سفر، و یا از آن جهت که نماز ظهر سفر دو رکعت بود در حضر بعنوان جمعه قرار دادند با خطبه و در سفر بحال خود گذاشتند بی خطبه و چون نمازها همه دو رکعت بود أولا حضرت دو رکعت افزودند در ظهر و عصر و عشا و یک رکعت در شام و در ظهر جمعه نیفزودند چون خطبتین جمعه به جای دو رکعت بود هر گاه نماز جمعه را با امام به جماعت کنند و کسانی را که شرایط جمعه بهم نرسد چهار رکعت کنند مثل ظهر سایر ایام پس ظاهر شد که مراد از نماز وسطی ظهر است بلکه ظهر جمعه که آن نماز جمعه است و بنا بر این از جهتی وسطی است که در میان دو نماز روز واقع است

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۱۴

و از جهتی دیگر وسطی است یعنی افضل نمازهاست و بنا بر این از جهتی از نماز پنجگانه است چون در ظهر جمعه واقع

می شود و جمعی که شرایط متحقق نباشد در ایشان نماز ظهر می کنند و از جهتی دیگر غیر نماز یومیّه است چون شرایط زاید بر یومیه دارد و کیفیّتش مخالفت دارد با کیفیّت یومیه و واجبست که للّه به جا آورند همه را خصوصا جمعه را و هم چنین واجبست که ایستاده به جای آورند بلکه واجبست یا سنت مؤکد که قنوت در آن واقع سازند بلکه دو قنوت چنانکه خواهد آمد إن شاء اللّه تعالی.

بلکه دو خطبه نیز ایستاده به جا آورند چون بدل دو رکعت است که قیام آن واجب است و بنا بر آن که این سه حکم که قیام و قنوت و اخلاص در همه نمازها واجبست یا کالواجبست تخصیص قنوت به جمعه شاید که از این جهت باشد که اهتمام به شان آن بیشتر است یا آن که أولا این احکام در آن واقع شد و بعد از آن در سایر نمازها یا آن که مراد این باشد که این هر سه را در همه نمازها واقع سازید خصوصا نماز جمعه به قرینه اوّل کلام که محافظت بر همه نمازها بکنید خصوصا بر نماز وسطی و این معنی اظهر است و اللّه تعالی یعلم.

و از عبارت آخر احتمالی ظاهر می شود که نماز جمعه واجب تخییری باشد چنانکه اکثر متاخّرین برآنند و هم چنین از لفظ امام بعضی فهمیده اند که مراد امام زمانست و لیکن معنی اوّل اظهر است در اول و هم چنین در ثانی به قرینه فی غیر جماعه اظهر آن است که مراد از امام امام جماعت باشد و اللّه تعالی یعلم.

(و قال الصّادق صلوات اللّه علیه فی قول

اللَّه عزّ و جلّ «إِنَّ الصَّلاهَ کانَتْ عَلَی الْمُؤْمِنِینَ کِتاباً مَوْقُوتاً» قال: مفروضا) به اسانید صحیحه و حسنه و قویه منقول است از زراره از حضرت امام محمد باقر چنانکه در کافیست و ممکن است که از حضرت صادق صلوات اللَّه علیه نیز وارد شده باشد

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۱۵

که آن حضرت فرمودند در تفسیر آیه کریمه که حق سبحانه و تعالی فرموده است که بتحقیق که نماز بر مؤمنان فریضه ایست موقّت به اوقات معینه چنانکه ظاهر آیه است حضرت فرمودند که بمعنی واجبست یعنی کتابا بمعنی مفروضا باشد چون در آیات و اخبار مفسّر است کتاب بمعنی واجب چنانکه حق سبحانه و تعالی فرموده است که «کُتِبَ عَلَیْکُمُ الصِّیامُ» یعنی فرض و محتمل است مراد از موقوتا مفروضا باشد و این معنی أنسب است بحدیث دیگر که از زراره و فضیل منقول است و می آید و هم چنین حدیث صحیح داود بن فرقد که گفت عرض نمودم به خدمت حضرت امام جعفر صادق صلوات اللَّه علیه در تفسیر همین آیه حضرت فرمودند که مراد ازین کتابا ثابتا است و نه چنین است که اگر اندکی پیش و پس شود ضرر به تو رساند ما دام که تضییع نکنی به آن که وقت بیرون رود زیرا که حق سبحانه و تعالی می فرماید در شأن جمعی که نماز را ضایع نمودند و متابعت شهوات نفسانی کردند عن قریب داخل خواهند شد در جهنم در چاه غی و آن چاهی است که سنگی هزار سال از بالای آن چاه به ته آن رسید چنانکه در حدیثی وارد است و اضاعه که حق سبحانه و تعالی فرموده است

آنست که از وقت بیرون رود، آن چه ازین احادیث ظاهر می شود این است که چون جمعی از عامه در آن زمان می گفتند که نماز وقتی خاص دارد که از آن وقت که گذشت قضا می شود.

چنانکه الحال نیز شافعیه اول وقت را وقت می دانند و بسیار بوده ام بر کوه ابو قبیس و دیده ام که ایشان نماز را پیش از وقت می کرده اند و حنفیه عکس ایشان نماز را در آخر وقت می کنند و ایشان مستندند باین آیه، حضرتان صلوات اللّٰه علیهما ردّا علی الطّائفتین چنین فرموده اند و بیان فرموده اند که وقت موسّع است و شبهه که ایشان را شده بود و خود در کتب اصولیه خود ذکر کرده اند

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۱۶

اینست که خود تعریف کرده اند واجب را که آن حکمی است که بترک آن مستحق عقوبت الهی شوند و در واجب موسّع از تاخیر از اوّل وقت استحقاق عقوبت نیست پس موسع معنی ندارد بلکه هر واجبی مضیّق است و هم چنین واجب مخیّر و واجب کفائی تا آن که جمعی از متاخرین ایشان بر تعریف واجب افزودند لا إلی بدل را و این شبهه در هر سه فرد زایل شد و لیکن چون اجماع کرده بودند که این چهار کس افضل فضلااند با این همه حماقت و مخالفت اجماع جایز نبود با آن که اجماع بر اجماع نیز از ایشان شده بود با وجود رفع شبهه عمل ایشان بر تضییق است چنانکه گذشت و چون ائمه معصومین صلوات اللّٰه علیهم مبتلا بودند در زمان این سکان و امثال ایشان از فضلای ایشان علاجی نداشتند که این نحو سخن گویند چون نمی فهمیدند واجب موسع را

و ظاهرا اجمال در تفسیر نیز از این جهت واقع شده است که در این اخبار تفسیر کتابا فرموده باشند نه موقوتا را و ایشان چنین می فهمیده اند که تفسیر هر دو است چون وقت بمعنی حد و ثابت و مقرر نیز آمده است در لغت و اگر نه خلافی نیست میان امت که نمازها همه وقت دارند و حضرات استدلال به آیات می فرموده اند در بیان اوقات و ممکن است که بحسب واقع این معنی آیه باشد و وقت از آیات دیگر ظاهر شده باشد.

(و قال صلوات اللّه علیه انّ رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله لمّا اسری به امره ربّه بخمسین صلاه فمرّ علی النّبیّین نبیّ نبیّ لا یسألونه عن شی ء حتّی انتهی إلی موسی بن عمران علیه السّلام فقال بأی شی ء أمرک ربّک فقال بخمسین صلاه فقال سل ربّک التّخفیف فانّ أمّتک لا تطیق ذلک فسال ربّه فحطّ عنه عشرا ثمّ مرّ بالنّبیّین نبیّ نبیّ لا یسألونه عن شی ء حتّی مرّ بموسی بن عمران علیه السّلام فقال بأیّ

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۱۷

شی ء أمرک ربّک فقال بأربعین صلاه فقال سل ربّک التّخفیف فانّ أمّتک لا تطیق ذلک فسال ربّه عزّ و جلّ فحطّ عنه عشرا ثمّ مرّ بالنّبیّین نبیّ نبیّ لا یسألونه عن شی ء حتّی مرّ بموسی علیه السّلام فقال بأیّ شی ء أمرک ربّک فقال به بثلاثین صلاه فقال سل ربّک التّخفیف فانّ أمّتک لا تطیق ذلک فسال ربّه عزّ و جلّ فحطّ عنه عشرا ثمّ مرّ بالنّبیین نبیّ نبیّ لا یسألونه عن شی ء حتّی مرّ بموسی علیه السّلام فقال بأیّ شی ء أمرک ربّک فقال بعشرین صلاه فقال سل ربّک التّخفیف فانّ أمّتک لا

تطيق ذلک فسال ربّه فحطّ عنه عشرا ثمّ مرّ بالنّبيّين نبيّ نبيّ لا يسألونه عن شی ء حتّی مرّ بموسی علیه السّلام فقال بأیّ شی ء أمرک ربّک فقال بعشر صلوات فقال سل ربّک التخفيف فانّ أمّتک لا تطیق ذلک فانّی جئت إلی بنی اسرائيل بما افترض اللّه عز و جلّ عليهم فلم ياخذوا به و لم يقرّوا عليه فسال النّبیّ صلّی اللّه علیه و آله ربّه عزّ و جلّ فخفّف عنه فجعلها خمسا ثمّ مرّ بالنّبيّين نبیّ نبیّ لا يسألونه عن شی ء حتّی مرّ بموسی علیه السّلام فقال له بأیّ شی ء أمرک ربّک فقال بخمس صلوات فقال سل ربّک التّخفيف عن أمّتک فانّ أمّتک لا تطیق ذلک فقال انّی لأستحیی ان اعود إلی ربّی فجاء رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله بخمس صلوات و قال رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله جزی اللّه موسی بن عمران عن أمّتی خیرا و قال الصّادق صلوات اللّه علیه جزی اللّه موسی بن عمران علیه السّلام عنّا خیرا) بطرق متکثره از حضرت سیّد المرسلین و از آن حضرت صلّی اللّه علیه و آله منقولست که آن حضرت فرمودند که چون حق سبحانه و تعالی حضرت سید المرسلین صلّی اللّه علیه و آله را در شبی که به آسمانها برد و از همه گذشت امر کرد آن حضرت را به پنجاه نماز که اقلّا صد رکعت باشد و

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۱۸

حضرت برگشتند و حضرات پیغمبران در آسمانها صف کشیده بودند از جهت دیدن آن حضرت آن حضرت بر همگی گذشتند و هیچ یک از ایشان از آن حضرت هیچ چیز نپرسیدند تا به حضرت موسی بن عمران علیه

السّلام رسیدند پس موسی گفت یا رسول اللّه (ص) بچه چیز امر کرد تو را پروردگار تو حضرت فرمودند که حق سبحانه و تعالی امر به پنجاه نماز فرمودند حضرت موسی استدعا نمودند که از حق سبحانه و تعالی طلب کن که تخفیف فرماید که امّت تو طاقت پنجاه نماز ندارند و بر ایشان مشکل خواهد بود مبادا از جهت اشکال ترک کنند و مستحق عقوبت الهی شوند پس حضرت به جای مناجات خود مراجعت نمودند و از حق سبحانه و تعالی استدعا کردند تخفیف را حق سبحانه و تعالی ده نماز را تخفیف داد پس چون برگشتند بر پیغمبران گذشتند یک یک و ایشان از آن حضرت چیزی سؤال نکردند تا حضرت به موسی علیه السّلام رسیدند موسی گفت بچه چیز مامور شدید از جانب حق سبحانه تعالی حضرت صلوات اللّه علیه و آله فرمودند که مامور شدم به چهل نماز موسی علیه السّلام گفت که از پروردگارت سؤال کن که سبکتر سازد که امت طاقت این مقدار نماز ندارند پس باز سؤال کردند حق سبحانه و تعالی ده نماز دیگر کم کرد باز بر پیغمبران یک یک گذشتند و هیچ یک سؤالی نکردند تا به حضرت موسی علیه السّلام رسیدند باز موسی پرسیدند که چند نماز شد حضرت صلّی اللّه علیه و آله فرمودند که سی نماز شد باز حضرت موسی علیه السّلام استدعای رجوع و تخفیف کردند و گفتند که امت طاقت سی نماز نیز ندارند باز حضرت مراجعت نمودند و سؤال تخفیف کردند ده دیگر سبک شد باز در وقت رجوع به یک یک از پیغمبران می گذشتند و ایشان سؤال نمی کردند

تا به حضرت موسی رسیدند باز پرسیدند که حق سبحانه و تعالی بچه مقدار امر فرمود حضرت صلوات اللّٰه علیه و آله گفتند به بیست نماز

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۱۹

باز حضرت موسی علیه السّلام استدعا نمودند که برگرد و سؤال کن تخفیف را که امت طاقت ندارند باز حضرت مراجعت نموده سؤال تخفیف کردند حق سبحانه و تعالی ده را انداخت پس چون مراجعت نمودند و به یک یک از پیغمبران می گذشتند و ایشان چیزی نمی پرسیدند تا به حضرت موسی علیه السّلام رسیدند و از آن حضرت صلّی اللّٰه علیه و آله پرسیدند که به چند نماز مامور شده حضرت فرمودند که بده نماز باز موسی علیه السّلام استدعا نمودند رجوع حضرت صلی اللّٰه علیه و آله را و تخفیف را و گفتند که امت تو طاقت ده نماز نیز ندارند زیرا که من از جهت بنی اسرائیل واجبات آوردم و ایشان به آن عمل نکردند و اقرار ننمودند یا با نفس خود قرار ندادند که به آن عمل نمایند تا آن که حق سبحانه و تعالی کوه طور را بر سر ایشان برد و دریای آب و آتش از پیش و پس ایشان فرستاده تا ایشان بی علاج به سجده رفتند بنصف رو و به زبان می گفتند سمعنا و بدل می گفتند عصینا چنانکه حق سبحانه و تعالی در قرآن مجید یاد کرده است پس دیگر بار آن حضرت مراجعت نمودند و سؤال تخفیف کردند و حق سبحانه و تعالی پنج نماز دیگر را انداخت و به پنج امر فرمود باز آن حضرت در مراجعت به یک یک از پیغمبران می گذشتند و ایشان چیزی نمی پرسیدند تا

به حضرت موسی علیه السّلام رسیدند موسی علیه السّلام پرسیدند که به چند نماز مامور شدی حضرت فرمودند که به پنج نماز باز موسی علیه السّلام گفتند که از خداوندت سؤال کن که تخفیف دهد که امت طاقت این مقدار نیز ندارند پس حضرت صلّی اللّٰه علیه و آله فرمودند که مرا شرم می آید که دیگر برگردم پس حضرت از آسمانها به زیر آمدند و پنج نماز از جهت امت آوردند و حضرت سیّد المرسلین صلّی اللّٰه علیه و آله فرمودند که حق سبحانه و تعالی موسی را جزای خیر دهد به سبب این تخفیفی که به امّت من رسانید و سبب شد

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۲۰

و حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه از جانب امّت فرمودند که حق سبحانه و تعالی موسی را جزای خیر دهاد به سبب تخفیفی که بما رسانید و اخبار در این باب بسیار است قریب به تواتر و بعضی از فضلا ذکر کرده اند که نسخ قبل از فعل جایز نیست زیرا که دلالت بر این می کند که حق سبحانه و تعالی نمی دانست تا حضرت موسی گفت و دانست و دیگر اگر مصلحت امّت در پنجاه بود چنانکه حق سبحانه و تعالی مصلحت ایشان را در آن دیده بود کی جایز بود که پیغمبران خلاف آن را از حق سبحانه و تعالی طلب نمایند و ازین باب گفتگوها کرده اند و فی الحقیقه در جمیع دعاها این گفتگو می آید و جواب اینست که می تواند بود که قبل از شفاعت و دعا اول اصلح باشد و بعد از آن ثانی اصلح باشد و در واقع چنین است چون غرض الهی ثواب

مؤمنان است پیش از دعا ثواب ایشان در بلا بود و بعد از دعا به سبب دعا حق سبحانه و تعالی آن ثواب را بی بلا کرامت می کند فایده دیگر آن که بنده شکر تخفیف بلکه تفضّل الهی بکند که به سبب شفاعت آن حضرت چنان شد که نکرده حکم کرده به همرسانید و پنج نماز ایشان ثواب پنجاه نماز را دارد مجملا اگر جزم بوقوع این نداشته باشیم یقینا جزم بعدم نداریم به سبب امثال این مهملات و اللَّه تعالی یعلم.

(و روی عن زید بن علی بن الحسین صلوات اللَّه علیهما انّه قال سالت ابی سیّد العابدین صلوات اللَّه علیه فقلت له یا ابه أخبرنی عن جدّنا رسول اللَّه صلّی اللَّه علیه و آله لمّا عرج به إلی السّماء و امره ربّه عزّ و جلّ بخمسین صلاه کیف لم یساله التّخفیف عن أمّته حتّی قال له موسی بن عمران ارجع إلی ربّک فاسئله التّخفیف فانّ أمّتک لا تطیق ذلک فقال یا بنیّ انّ رسول اللَّه صلّی اللَّه علیه و آله لا یقترح علی ربّه عزّ و جلّ و لا یراجعه فی شی ء یامره به فلمّا ساله موسی علیه السّلام

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۲۱

ذلک و صار شفیعا لامّته الیه لم یجز له ردّ شفاعه اخیه موسی علیه السّلام فرجع إلی ربّه عزّ و جلّ فساله التّخفیف إلی ان ردّها إلی خمس صلوات قال فقلت له یا ابه فلم لم یرجع إلی ربّه عزّ و جلّ و لم یساله التّخفیف من خمس صلوات و قد ساله موسی علیه السّلام ان یرجع إلی ربّه عزّ و جلّ و یساله التّخفیف فقال یا بنیّ اراد صلوات اللَّه علیه

ان يحصل لامّته التّخفيف مع اجر خمسين صلاه لقول اللّه عزّ و جلّ «مَنْ جاءَ بِالْحَسَنَهِ فَلَهُ عَشْرُ أَمْثالِها» الا ترى انّه صلوات اللّه عليه لمّا هبط إلى الارض نزل عليه جبرئيل عليه السّلام فقال يا محمّد انّ ربّك يقرئك السّلام و يقول انّها خمس بخمسين «ما يُبَدَّلُ الْقَوْلُ لَدَيَّ وَ ما أَنَا بِظَلّامٍ لِلْعَبِيدِ» قال فقلت له يا أبت أ ليس اللّه جلّ ذكره لا يوصف بمكان فقال بلى تعالى اللّه عن ذلك علوّا كبيرا قلت فما معنى قول موسى عليه السّلام لرسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله ارجع إلى ربّك فقال معناه معنى قول ابراهيم عليه السّلام «إِنِّي ذاهِبٌ إِلى رَبِّي سَيَهْدِينِ» و معنى قول موسى عليه السّلام «وَ عَجِلْتُ إِلَيْكَ رَبِّ لِتَرْضى » و معنى قول اللّه عزّ و جلّ فَفِرُّوا إِلَى اللّهِ» يعنى حجّوا إلى بيت اللّه يا بنىّ انّ الكعبه بيت اللّه فمن حجّ بيت اللّه فقد قصد إلى اللّه و المساجد بيوت اللّه فمن سعى إليها فقد سعى إلى اللّه عزّ و جلّ و قصد اليه و المصلّى ما دام فى صلاته فهو واقف بين يدى اللّه عزّ و جلّ و انّ للّه تبارك و تعالى بقاعا فى سماواته فمن عرج به إلى بقعه منها فقد عرج به اليه الا تسمع اللّه عزّ و جلّ يقول «تَعْرُجُ الْمَلائِكَهُ وَ الرُّوحُ إِلَيْهِ» و يقول عزّ و جلّ فى قصّه عيسى بن مريم عليه السّلام «بَلْ رَفَعَهُ اللّهُ إِلَيْهِ» و يقول اللّه عزّ و جلّ «إِلَيْهِ يَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ وَ الْعَمَلُ الصّالِحُ يَرْفَعُهُ» و قد اخرجت هذا الحديث

لوامع صاحبقرانى، ج ۳، ص: ۲۲

مسندا فى كتاب المعارج).

و به اسانيد قويه روايت كرده اند از

زیـد پسـر سـیّد السّاجدین علی بن الحسـین صـلوات اللَّه علیهما که گفت سؤال کردم از پدرم بهترین عبادت کنندگان الهی در زمان خود که صـلوات الهی بر او باد و به او گفتم که ای پدر بزرگوار خبر ده مرا از جدّ ما حضـرت سـیّد المرسـلین صـلّی اللَّه علیه و آله که چون حق سـبحانه و تعالی او را به آسـمان برد در شب معراج و حق سـبحانه و تعالی او را امر فرمود به پنجاه نماز چرا آن حضرت صلّی اللَّه علیه و آله از جهت امّت خود سؤال تخفیف نکردند تا آن که حضرت موسی علیه السّلام او را گفت برو و سؤال کن تخفیف را که امّت تو طاقت ندارند این مقدار نماز را پس حضـرت صـلوات اللَّه علیه فرمودند که ای فرزند به درستی که حضـرت سید المرسلین صلّی اللَّه علیه و آله تحکم نمی کرد بر خداوند تعالی و مرتبه دیگر سخن نمی گفت چیزی را که حق سـبحانه و تعـالی به او می فرمود و چون در اینجـا حضـرت موسـی علیه السّـلام التمـاس نمودنـد و شـفاعت امت آن حضـرت به آن حضـرت کردند جایز نبود که آن حضـرت صـلّی اللَّه علیه و آله رد کند شـفاعت برادرش حضـرت موسی علیه السّـلام را رجوع کردنـد و سؤال تخفیف کردند تا به پنج نماز رسانیدند زید می گوید که پس من گفتم که پس چرا در مرتبه آخر برنگشت که سؤال تخفیف کنـد با آن که حضـرت موسـی شـفاعت کردند که برگردند و سؤال تخفیف کنند از پنج نماز نیز پس حضرت صلّی اللَّه علیه و آله فرمودند که ای فرزند حضرت سیّد المرسلین صلّی

اللّه علیه و آله خواستند که تخفیف حاصل شود از جهت امّت و همان ایشان ثواب پنجاه نماز داشته باشند چون حق سبحانه و تعالی می فرماید که هر که حسنه به جا آورد یکی را ده در نامه عمل او می نویسم نمی بینی که چون آن حضرت به زمین آمدند جبرئیل علیه السّلام آمد و گفت یا محمد پروردگارت سلام می رساند که من این پنج نماز را به پنجاه نماز قبول می کنم و آن چه فرموده ام که امّت ترا ثواب پنجاه

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۲۳

نماز باشد خلاف آن نخواهم کرد و من خداوندی نیستم که بسیار ظالم باشم بر بندگان خود که اگر آن ثواب را به ایشان نمی دادم بسیار ظلم کرده بودم بر ایشان که از ایشان کم می کردم ثواب چهل و پنج نماز را که از جهت ایشان مقرر ساخته بودم و هر جائی که حق سبحانه و تعالی در قرآن مجید نفی ظلّامیّت خود فرموده است چنین است که آن فعل را اگر می کرد ظلّام می بود و ظلّام صیغه مبالغه است و نفی ظلّامیّت نفی مطلق ظلم نیست با آن که حق سبحانه و تعالی فرموده است که وَ مَا اللَّهُ یُرِیدُ ظُلْماً لِلْعِبادِ یعنی حق سبحانه و تعالی هیچ ظلمی را اراده نمی فرماید به بندگان خود نه اندک و نه بسیار با آن که وجهی دیگر هست که حق سبحانه و تعالی با جلالت و عظمت و علم و حکمت و غنا و عدم احتیاج اگر اندک ظلمی بر فرض محال بفرماید ظلّام و کثیر الظلم خواهد بود زید گفت که پس من عرض کردم که ای پدر بزرگوار آیا نه چنین

است که حق سبحانه و تعالی را مکان نیست و مکانی نیست حضرت فرمودند که بلی چنین است که مکانی نیست و ذات مقدس او ارفع و اعلی است از آن که او را مکان باشد چون هر چه مکانی است جسم است و محتاج و ممکن است و او تعالی شانه واجب الوجود بالذّاتست که نقص و احتیاج را بذات مقدس او راه نیست زید می گوید که من گفتم پس چه معنی دارد که حضرت موسی به حضرت سید المرسلین صلّی اللَّه علیه و آله و علی جمیع الانبیاء گفت که برو نزد پروردگارت پس حضرت صلوات اللَّه علیه فرمودند که این عبارت مجازیست شایع که حق سبحانه و تعالی همیشه این تجوز می فرماید چون قرآن را به زبان قوم آن حضرت صلوات اللَّه علیه فرستاده است از آن جمله حق سبحانه و تعالی حکایت فرموده است که حضرت ابراهیم علیه السّلام گفت که من بسوی پروردگار خود می روم که او مرا هدایت می کند به زودی و مع هذا جانب صوری

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۲۴

مراد نیست بلکه جانب معنوی مراد است یعنی همگی قطع نظر و طمع از غیر او می کنم و همگی دل را به جانب او می کنم و از او امیدوارم یا آن که مراد حضرت ابراهیم رفتن به موضع مناجات باشد تا تشبیه تمام تر باشد چنانکه حضرت موسی علیه السّلام گفت که تعجیل کردم و از قوم خود پیش افتادم و به سرعت به نزد تو آمدم از جهت رضای تو و حال آن که سرعت حضرت موسی به کوه طور بود که محلّ مناجات آن حضرت بود با خداوند عالمیان

و چنـانکه حق سـبحانه و تعالی فرموده است که بگریزیـد از گناهان خود بسوی حق سـبحانه و تعالی و مراد الهی حـج بیت اللّه الحرام است که هر که بحج می رود حق سبحانه و تعالی حسب الفرموده خود از گناهان او می گذرد پس حق سبحانه و تعالی رفتن به جـانب کعبه را فرار بسوی خود فرموده است مجـازا ای فرزنـد کعبه خـانه خـداست یعنی خانه ایست که خـدا از جهت عبادت خود مقرر فرموده است و هر که حـج خانه خـدا می کنـد گوییا به نزد خدا رفته است چون از جهت او رفته است دیگر مساجـد خانهای خـداست چنانکه خداوند عالمیان می فرماید که خانهای من در زمین مسـجدهاست و هر که سـعی می کند به مساجد چنانست که سعی نموده است بسوی خدا چنانکه در احادیث صحیحه وارد است و خواهد آمد.

و دیگر از حضـرت سـیّد المرسـلین و ائمه طاهرین صلوات اللّه علیهم وارد است که نماز گذارنده تا در نماز است در برابر خدا ایسـتاده است مجازا یا به اعتبار آن که رو به خانه خدا کرده است بامر خدا پس گویا در برابر اوست یا چون بامر او عبادت می کنـد پس گوییـا که در برابر او ایسـتاده است یا روح و قلب چون متوجه جناب اقـدس اوینـد پس گوییا در برابر اوینـد بحسـب معنی نه بحسب صـورت و چـون حضـرت صـلّی اللّه علیه و آله این مجـازات شـایعه را فرمودنـد شـروع در مطلب فرمودنـد که چنانکه حق سبحانه و تعالی در زمین بقعها از جهت آدمیان

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۲۵

مقرر ساخته است که او را در آن بقعها عبادت کنند مثل کعبه و مسجد اقصی

و مسجد کوفه و سایر مساجد هم چنین در آسمانها مقرر ساخته است مثل بیت المعمور و ضراح و عرش نسبت به پیغمبر آخر الزمان صلّی اللَّه علیه و آله پس کسی را که به آسمان برند و بیکی ازین بقعها برند مثل ادریس و عیسی پس گویا که نزد خدا رفته است نمی شنوی که حق سبحانه و تعالی می فرماید که «تَعْرُجُ الْمَلائِکَةُ وَ الرُّوحُ إِلَیْهِ» یعنی فرشتگان و روح که از همه فرشتگان عظیمتر است بالا می روند نزد خدا یعنی به خانهایی که حق سبحانه و تعالی از جهت عبادت ایشان در آسمانها مقرّر ساخته است و نمی شنوی که حق سبحانه و تعالی در حکایت عیسی علیه السّلام فرموده است حق سبحانه و تعالی او را به آسمان برد نزد خود یعنی نزد خانهای عبادت او و دیگر فرموده است که صعود می کند و به بالا می رود بسوی خدا سخنان خوب و عمل صالح بالا می برد او را یعنی کلمات طیبه را بالا می برند که ثبت نمایند و اعمال صالح سبب آنست که چون بمیرد روح او را با علی علیین برند چنانکه گذشت و معانی دیگر گفته اند اما این اظهر است پس ظاهر شد که این نحو تجوزات شایع است در کلام الهی و در زبان عرب و عجم مدار بر این است و صدوق می گویند که من ذکر کرده ام این حدیث را با سندش در کتاب معارج که در آنجا احادیث معراج را ذکر کرده ام و همین حدیث را با سند ذکر کرده است در علل الشرائع و امالی نیز و سندش قوی است شاید در کتاب معارج سندهای اقوی نیز داشته

باشد با آن که متن حدیث سند صحت حدیث است.

(و الصّلاه فی الیوم و اللّیله احدی و خمسون رکعه منها الفریضه سبع عشره رکعه الظّهر اربع رکعات و هی اوّل صلاه فرضها اللَّه تعالی و العصر اربع رکعات و المغرب ثلث رکعات و العشاء الآخره اربع

رکعات و الغداه رکعتان فهذه سبع عشره رکعه فریضه و ما سوی ذلک سنّه و نافله و لا تتمّ الفرائض الّا بها) و نماز واجب و سنت در شبانه روز پنجاه و یک رکعت است از آن جمله نماز واجب هفده رکعت است نماز پیشین چهار رکعت و آن اوّل نمازیست که حق سبحانه و تعالی واجب گردانیده است چنانکه گذشت و نماز پسین چهار رکعت است و نماز شام سه رکعت است و نماز عشاء دیگر که خفتن است چهار رکعت است و نماز صبح دو رکعت است پس مجموع هفده رکعت واجب است در شبانه روز و آن چه در شبانه روز واقع است غیر این پنج نماز نماز سنت است و نماز نافله است و تمام نمی شود فرایض مگر به نوافل و سنت عبارتست از نمازهایی که حضرت سیّد المرسلین صلّی اللَّه علیه و آله بر آن مداومت می نمودند مثل نمازهای نافله یومیّه که آن سی و چهار رکعت است و نافله عبارتست از نمازهایی که می کردند آن حضرت و لیکن مداومت بر آن نمی فرمودند مثل نماز جعفر طیار و گاه هست که نافله را بر سنت اطلاق می کنند و گاهی بر اعمّ از سنت و تطوع و معنی اول در اینجا انسب است چون با سنت اطلاق کرده است و تمام نمی شود

فرایض مگر به نوافل بدان که این عبارات عبارات فقه رضویست و عبارت اخیر را مصنف اختصار کرده است و عبارت فقه اینست که نوافل در حضر دو برابر فریضه است زیرا که حضرت سیّد المرسلین صلّی اللّه علیه و آله فرمودند که حق سبحانه و تعالی بر من واجب گردانیده هفده رکعت نماز را و من لازم گردانیدم و مقرر ساختم بر خود و بر اهل بیتم و شیعیانم در برابر هر رکعتی دو رکعت تا هر تقصیری و نقصانی که در فریضه شده باشد نوافل آن را تمام کند و بر این مضمون احادیث متواتره وارد شده است و ظاهرا مراد مصنف نیز همین است اگر چه عبارتش قاصر است ازین معنی.

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۲۷

(امّا نافله الظّهرین فستّ عشره رکعه و نافله المغرب اربع رکعات بعدها بتسلیمتین و امّا الرّکعتان بعد العشاء الآخره من جلوس فانّهما تعدّان برکعه فان اصاب الرّجل حدث قبل ان یدرک اخر اللیل و یصلی الوتر یکون قد بات علی الوتر و اذا ادرک اخر اللیل صلّی الوتر بعد صلاه اللّیل و قال النّبی صلّی اللّه علیه و آله من کان یؤمن باللّه و الیوم الاخر فلا یبیتنّ الّا بوتر و صلاه اللّیل ثمانی رکعات و الشّفع رکعتان و الوتر رکعه و رکعتا الفجر فهذه احدی و خمسون رکعه و من ادرک اخر اللّیل و صلّی الوتر مع صلاه اللیل لم یعدّ الرّکعتین من جلوس بعد العشاء الآخره شیئا و کانت الصّلاه له فی الیوم و اللّیله خمسین رکعه و انّما صارت خمسین رکعه لأنّ ساعات اللّیل اثنتی عشره ساعه و ساعات النّهار اثنتی عشره ساعه و فیما

بين طلوع الفجر إلى طلوع الشّمس ساعه فجعل اللّه عزّ و جلّ لكلّ ساعه ركعتين) اما نافله ظهر و عصر شانزده ركعت است هشت ركعت پيش از ظهر و هشت ركعت پيش از عصر و نافله شام چهار ركعت است بعد از شام بدو سلام و اما دو ركعتى كه بعد از خفتن نشسته مى كنند آن دو ركعت را به يك ركعت حساب مى كنند و از اين جهت آن را به جا مى آورند كه اگر كسى را مانعى به همرسد از مرگ يا غير آن پيش از آن كه به آخر شب برسد و نماز وتر را به جا آورد شب او با وتر سر آمده باشد و اگر آخر شب را در يابد بعد از نماز شب كه هشت ركعت است سه ركعت وتر را به جا مى آورد و حال آن كه حضرت سيّد المرسلين صلّى اللّه عليه و آله فرموده است كه هر كه ايمان به خدا و روز قيامت دارد پس مى بايد كه شب او روز نشود مگر با وتر پس چون چنين مبالغه واقع شده است پس نافله خفتن از اين جهت مقرر شده است كه اگر خوابش ببرد يا مانعى پيش آيد و نكند نماز وتر

لوامع صاحبقرانى، ج ۳، ص: ۲۸

را در وقت خود همان وتر را كرده باشد بعد از خفتن و شبش بى وتر بسر نيامده باشد و لهذا آن را وتيره ناميده اند يعنى وتر كوچك و نماز شب هشت ركعت است و شفع دو ركعت است و وتر يك ركعت است و هر سه ركعت را نيز وتر مى نامند در اكثر اوقات و گاه هست كه يازده ركعت

را وتر می گوینـد و گـاه هست که سـیزده رکعت را وتر می نامنـد چون همه طـاقست پس مجموع فریضه و نـافله پنجاه و یک رکعت باشد و کسـی که دریابد آخر شب را و نماز وتر را که سه رکعتست با نماز شب که هشت رکعت است به جا آورد آن دو رکعتی که بعد از خفتن کرده است بدل از وتر آن را حساب نخواهد کرد از جمله سنتیها بلکه تطوعی خواهد بود و نماز او در شبانه رور پنجاه رکعت خواهـد بود و چرا مجموع پنجاه رکعتست زیرا که ساعات شب دوازده ساعت است و ساعات روز دوازده سـاعت است و از طلوع صـبح تـا طلوع آفتـاب یک ساعت است پس مجموع بیست و پنج ساعت باشـد حق سـبحانه و تعالی از جهت هر ساعتی دو رکعت نماز مقرر فرموده است اینست ترجمه کلام او.

اما مطلوب او در این عبارت چند چیز است.

یکی آن که جمع کنـد میـان اخبـاری که وارد شـده است که نماز شـبانه روزی از فریضه و نافله پنجاه و یک رکعت است و بر این مضمون مجملا و مفصلا احادیث متواتره وارد شده است از احادیث صحیحه و حسنه و قویّه که جای شک نمانده است در آن که حضـرات ائمه هـدی صـلوات اللَّه علیهم چنین فرموده انـد مجملا اما در تفصـیلش خبرها وارد شده است که إن شاء اللَّه بیـان خواهـد شـد و چنـد حـدیث وارد شـده است که پنجـاه رکعت است اگر چه می توانـد بود که یک رکعت را بنا بر ظهور نفرموده باشند و لیکن باین عنوانی که صدوق ذکر کرده است. حدیث وارد شده است

لوامع صاحبقرانی، ج ۳،

پس جمع چنین می شود که آن دو رکعت که به یک رکعت محسوبست داخل نیست اصاله بلکه داخل است نیابه عن الوتر و منظوری دیگر دارد که چنان کند که بعوض هر ساعتی دو رکعت نماز مقرر شود و آن باین عنوان می شود که یک رکعت را بیندازند و احادیثی که در این باب وارد شده است چون مخالف رای صدوقست بعضی از آن را عمل نموده است و بعضی از آن را عمل ننموده است و آن چنانست که رای صدوق اینست که چون آفتاب قرصش فرو می رود شام است و نماز شام می تواند کرد و افطار می تواند کرد چنانکه در کتب خود ذکر کرده است و در مبحث اوقات صلوات نیز خواهد آمد پس بنا بر این رای فاصله نمی ماند میان غروب و شام.

اما احادیثی که در این باب وارد شده است یکی از آنها حدیثی است که صدوق در علل روایت کرده است بسند ضعیف از ابو هاشم خادم که گفت عرض نمودم به خدمت حضرت امام موسی کاظم صلوات اللّٰه علیه که چرا نماز شبانه روزی پنجاه رکعت است که زیاد و کن نیست حضرت فرموده که چون ساعات شب دوازده ساعت است و ساعات روز دوازده است و از صبح تا طلوع آفتاب یک ساعت است پس از برای هر ساعتی دو رکعت نماز مقرر شد و از فرو رفتن آفتاب تا سقوط شفق غسق است یک رکعت از جهت آن مقرر شد.

و در این حدیث اگر چه راوی پنجاه رکعت گفت اما حضرت صلّی اللّٰه علیه و آله پنجاه و یک رکعت فرمودند آن رکعت را از جهت

نیم ساعت غروب قرص تا زوال شفق فرمودند و دیگر کلینی بسند ضعیف مرفوعا از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللَّه علیه روایت کرده است که از آن حضرت صلّی اللَّه علیه و آله سؤال کردند از علت پنجاه و یک رکعت نماز حضرت فرمودند که ساعات روز دوازده

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۳۰

است و ساعات شب دوازده است و از طلوع آفتاب صبح تا طلوع آفتاب یک ساعت است و از غروب شمس تا غروب شفق غسق است پس از جهت هر ساعتی دو رکعت مقرر شده و از جهت غسق یک رکعت و احادیث معتبره وارد شده است که چون حق سبحانه و تعالی هفده رکعت را واجب گردانیده حضرت سیّد المرسلین صلّی اللَّه علیه و آله دو مثل آن را از نافله مقرر ساختند و نافله خفتن را مقرر ساختند که نشسته به جا آورند و به یک رکعت حساب کنند تا دو برابر فریضه شود.

و کلینی و صدوق بسند صحیح از حضرت امام محمد باقر صلوات اللَّه علیه روایت کرده اند که آن حضرت فرمودند که هر که ایمان به خدا و روز قیامت دارد پس می باید که شب او بی وتر بسر نیاید.

و صدوق بسند صحیح از حمران روایت کرده است از حضرت امام محمد باقر صلوات اللَّه علیه که حضرت سیّد المرسلین صلّی اللَّه علیه و آله فرمودند که زنهار که کسی شبش بروز نیاید که بر (أ) و وتر باشد یعنی نکرده باشد که آن را قضا باید کرد.

و ظاهر این دو حدیث اینست که البته مؤمن می باید که نماز شب بگذارد و اقلا سه رکعت و صدوق گفته است

که مراد ازین دو حدیث نافله خفتن است.

چون بسند قوی منقول است از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه که مفضل عرض نمود به آن حضرت که چون نماز خفتن می کنم دو رکعت نشسته می کنم حضرت فرمودند که آن به یک رکعت محسوبست و اگر دست بهم ندهد که نماز شب بکنی شبرا به وتر سر آورده و این حدیث دلالت می کند بر آن که قایم مقام وتر می شود نه آن که مراد حضرت اینست.

و لیکن روایتی نقل کرده است از ابو بصیر از حضرت امام جعفر صادق

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۳۱

صلوات اللّٰه علیه که حضرت فرمودند که هر که ایمان به خدا و روز قیامت دارد پس می باید که شب او بی وتر بروز نرسد ابو بصیر گفت که عرض نمودم که مراد از این دو رکعت بعد از خفتن است حضرت فرمودند که بلی آن را به یک رکعت حساب می کنند و کسی که این دو رکعت را کرده باشد و چیزی واقع شود که نماز شب را نکند شبش به وتر سر آمده است و اگر چیزی واقع نشود و زنده باشد وتر را در آخر شب خواهد کرد پس عرض نمودم که آیا حضرت سیّد المرسلین صلّی اللّٰه علیه و آله این دو رکعت را کردند حضرت فرمودند که نه گفتم چرا نکردند حضرت فرمودند که زیرا که وحی به آن حضرت می آمد می دانست که در آن شب خواهد رفت یا نه و غیر آن حضرت این را نمی داند پس بنا بر این دیگران را می باید کرد و ظاهر این خبر با صدوقست و لیکن بعد از تامّل ظاهر می شود

که مراد حضرت اینست که عبارت آن حدیث شامل و تیره است نه نفس و تیره و علی ای حال ظاهر شد مطلوب صدوق و مستمسک او پس ظاهر شد که بحثهایی که در این عبارت بر او کرده اند فضلا بی وجه است و عمده بحثها اینست که ساعات شبانه رور بیست و چهار است و صدوق بیست و پنج ساعت گفته است و جوابش این است که هر کسی اصطلاحی دارد در ساعت حتی منجّمان ساعات حقیقیّه و معوجّه دارند و ائمه اهل بیت باصطلاح خود سخن می فرمایند نه باصطلاح منجمین و باقی بحثها نیز ازین باب و چون حق ظاهر شد کاری بباطل نداریم و نام کسی را نمی بریم که دغدغه غیبت می شود بلکه مهما أمکن می باید که متعرض قدما نشوند چون ایشان ارباب نصوصند و ظاهر شد که هر چه صدوق می گوید بی مستندی نیست و مستند نزد او صحیح بوده است و ایشان معذورند و اگر ما عمل بغیر گفته ایشان کنیم بنا بر آنست که مستندی به اعتقاد ما که صحیح تر است و بما رسیده است عمل به آن می نماییم و ایشان را بحال خود می گذاریم بلکه نسبت

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۳۲

به همه کس لازمست که چنین کنیم زیرا که ایشان سعی خود را کرده اند و چنان یافته اند اگر در واقع غلط کرده باشند بعد از سعی مؤاخذ نخواهند بود و اعتقاد اکثر علما آنست که مثاب خواهند بود مگر آن که در سعی تقصیر کرده باشند و آن نیز بر ما نیست که متعرض ایشان شویم زیرا که ممکن است که به اعتقاد ایشان همان مقدار سعی که کرده اند کافی باشد

چون حسن ظنی به سابقین داشته اند و اعتماد بر ایشان می کرده اند در تتبعات.

و در فقه رضوی مذکور است که حق سبحانه و تعالی مقرر ساخته است نوافل را که متمّم فرایض بوده باشد از هر سوی و قصوری که در فرایض بوده باشد و هشت رکعت قبل از ظهر مسمی است به نماز اوّابین و هشت رکعت بعد از ظهر نماز خاشعان است و چهار رکعت بعد از شام نماز ذاکران است و دو رکعت نشسته بعد از خفتن که به یک رکعت ایستاده محسوب است نماز شاکران است و هشت رکعت نماز شب نماز خائفان است و سه رکعت وتر نماز راغبان است و دو رکعت فجر نماز حامدانست.

و در حدیث صحیح و احادیث کالصحیحه از حضرت سیّد المرسلین صلّی اللّه علیه و آله منقول است که در شب معراج گفتم خداوندا حال مؤمن نزد تو چگونه است خداوند عالمیان فرمود که یا محمد هر که دوست مرا خوار کند چنانست که با من محاربه کرده است و من به زودی داد او را از آن ظالم می گیرم و من در هر امری که اراده کنم تردد ندارم مثل تردّدی که در قبض روح بنده مؤمن دارم چون او از مرگ کراهت دارد و من نمی خواهم که دل او آزرده شود و به درستی که بعضی از بندگان من هستند که صلاح حال ایشان نیست مگر در توانگری و اگر ایشان را فقیر گردانم هلاک خواهند شد و بعضی از بندگان من هستند که صلاح حال ایشان نیست مگر در فقر و اگر ایشان را غنی گردانم هلاک

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۳۳

خواهند شد و

هیچ بنده او را قرب بمن حاصل نمی گردد به چیزی که نزد من محبوبتر باشد از آن چه بر ایشان واجب گردانیده ام و به درستی که بندگان تقرب می توانند جست و می جویند به کردن نوافل تا به مرتبه که محبوب من می شوند و چون به مرتبه محبوبیت من رسیدند من شنوایی ایشان می شوم که بمن می شنوند و بینایی ایشان می شوم که بمن می بینند و من زبان ایشان می شوم که بمن می گویند و من دست ایشان می شوم که بمن کارها می کنند اگر مرا بخوانند اجابت می کنم و اگر سؤال کنند عطا می کنم.

و در حدیث صحیح واقع شده است که این رتبه مخصوص شیعیانست بلکه متواتر است از حضرت سیّد المرسلین و ائمه طاهرین صلوات اللّٰه علیهم که این رتبه غیر اثنی عشری را حاصل نمی شود و چون این حدیث قدسی یقینی است ضرور است که تحقیق او بر نحوی که مناسب فهم همه کس باشد کرده شود.

اما جزو اوّل که سؤال از مؤمن واقع شد و حق سبحانه و تعالی حال ولی را فرمود اشاره است به آن که مؤمن حقیقی کسی است که به مرتبه دوستی الهی فایز شده باشد چون اعتقاد یقینی خواه علم الیقین باشد و خواه عین الیقین و خواه حق الیقین البته لازم دارد محبت الهی را اگر چه محبت افعالی باشد زیرا که تا دیده بصیرت به انوار الهی مکحل نشود صاحب یقین نمی شود و چون بزرگواری و عظمت الهی را دانست و می بیند که آنا فانا الطاف صوری و معنوی الهی بر او فایض است لازمه انسان است که محبت بر او فایض شود و چون پیشتر می رود و

محبت زیاده می شود تا به محبت ذاتی می رسد.

و اما آن که فرموده است که خوار کردن دوستان او بمنزله محاربه است با او باین معنی در احادیث صحیحه متواتره بالمعنی وارد شده است بعضی بعنوان اهانت و بعضی بعنوان اذلال و ذلیل شمردن یا ذلیل کردن و بعضی بعنوان ایذا و

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۳۴

بعضی بعنوان تحقیر و ازین رتبه بالاتر نمی باشد که حق سبحانه و تعالی ایذای ایشان را حرب خود شمرده باشد و اشاره ایست بانکه چون دل مؤمن عرش حق سبحانه و تعالی است و محل محبت و معرفت اوست پس آن چه با مؤمن می کند با خداوند او کرده است و در متعارفات هم چنین است که اگر کسی اهانت غلام کسی کند اهانت آقا کرده است چه جای اهانت پسری که محبوب او باشد یا معشوق او.

دیگر این مکالمه که من تردّد ندارم حق سبحانه و تعالی بر سبیل مجاز شایع می فرماید که من بمنزله کسی ام که تردّد داشته باشد و آن که مؤمنی که دوست باشد نخواهد مردن را از این جهت است که چون مرتبه دوستی را در این نشأه یافته است می خواهد که چند روزی دیگر باشد تا دوستی او زیاده شود و آن که اراده الهی در بردنست از این جهت است که می داند که اگر بماند از دوستی می افتد یا به نهایت مرتبه خود رسیده است لهذا مرتبه عالیه او را به او می گویند که:

«يا أَيَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ ارْجِعِي إِلى رَبِّكِ راضِيَةً مَرْضِيَّةً» چنانکه گذشت دیگر قرار نمی ماند و پرواز کرده «فِي مَقْعَدِ صِدْقٍ عِنْدَ مَلِيكٍ مُقْتَدِرٍ» که آشیانه اوست قرار می گیرد.

دیگر آن شفقت که از

غنا و فقر هر يك اصلح است نسبت به او و چنان مى فرمايد احاديث متواتره وارد است كه نسبت به اكثر دوستان فقر و بلا انسب است ايشان را هميشه مبتلا مى دارد تا هميشه در هر حالى متوجه جناب اقدس او باشند و جمعى از دوستان هستند كه مسمى به ضناين اند.

چنانكه در احاديث صحيح و كالصحيح وارد است از صادقين صلوات اللّه عليهما كه فرمودند كه حق سبحانه و تعالى را دوستانى چند هست كه بلا را از ايشان ضنت مى فرمايد و تا زنده اند ايشان را در عافيت دارد و روزى مى دهد

لوامع صاحبقرانى، ج ۳، ص: ۳۵

ايشان را در عافيت و مى ميراند ايشان را در عافيت و محشور مى كند ايشان را در عافيت و داخل بهشت مى كند ايشان را در عافيت و ليكن اين جماعت بسيار نادرند و على اى حال شفقت الهى مربّى ايشان است بهر نحو كه صلاح حال ايشان در آنست چنان مى فرمايد و بر اين مضمون نيز احاديث قدسيّه صحيحه وارد است.

از آن جمله در حديث قدسى صحيح وارد است از حضرت سيّد المرسلين صلّى اللّه عليه و آله كه خداوند عالميان مى فرمايد كه بعضى از بندگانى من بندگانى اند كه صلاح امر دين ايشان نيست مگر در توانگرى و رفاهيت عيش و صحت بدنهاى ايشان ايشان را توانگر مى گردانم و روزى ايشان را فراخ مى گردانم و بدنهاى ايشان را صحيح مى دارم تا ايشان به جمعيت خاطر متوجه عبادت و طاعت و محبت و معرفت من باشند، و جمعى از بندگان مؤمن من هستند كه دين ايشان و قرب ايشان را بر نحوى كه مى خواهم بهم نمى رسد مگر در فقر و مسكنت و بيماريها

ایشان را به آن ها مبتلا می کنم تا مبتدیان ایشان مشغول دعا و تضرع باشند و قرب ایشان بمن در آن ضمن حاصل گردد و متوسطان ایشان در مقام صابران در آینـد و به صبر بر بلاها و محن ایشان را به قرب خود فایز گردانم و منتهیان همگی اینها را از فضل من داننـد و در مقام رضا در آمـده در هر بلایی ایشان را لـذتها باشـد فوق آن چه تصوّر توان نمود و من داناترم به آن چه صلاح حال بندگان من خصوصا دوستان من در آنست چنان می کنم و به درستی که بعضی بندگان من باشند که سعیها و مشقتها می کشند در بندگی من گاه هست یک شب و دو شب خواب را بر ایشان مستولی می گردانم تا بخواب روند از نهایت شفقتی که به ایشان دارم و چون صبح می شود ایشان با خود در مقام جنگ در می آیند و در عتاب و خطابند با نفس خود که آن عبادت را نکرده اند که هر شب می کردند و اگر ایشان را بحال خود می گذاشتم هر آینه به عجب

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۳۶

مبتلا می شدند و از خود راضی می بودند و به سبب عجب و خودبینی فریفته اعمال خود می شدند و گمانشان این بود که از همه عابدان در پیش اند و در بندگی من تقصیر ندارند و به سبب عجب از من دور شده بودند و کمانشان این می بود که بمن نزدیک شده اند نمی دانند که نهایت بندگی آنست که خود را و اعمال خود را لا شی ء دانند زنهار که عبادت کنندگان اعتماد بر عبادت خود نکنند آن عبادتهایی را که از جهت ثواب من می کنند

چنانکه احوال اکثر عابـدان اینست که از جهت ثواب می کنند و تکیه بر آن دارند که اگر آن عبادات را به محض رضای الهی کننـد روز بروز قنای ایشان بیشتر می شود یا آن که هر چند عبادت کامل کنند می باید تکیه بر آن نکنند چون محالست که از نـاقص کامل به همرسـد و بر تقـدیر کمال نسـبت به ایشان کمالست هر گاه نظر به جلال و عظمت او کننـد ما سوی اللّٰه همه لا شی ء می شونـد چه جای او و عبادت او و چنانکه می فرمایـد تعالی شانه که اگر بندگان من اجتهادات و سـعیها کنند در بندگی من و مدّت عمر خود را به تعب اندازند در عبادت من هر آینه مقصر خواهند بود و آن چه شرط بندگی من است به جا نیاورده خواهند بود چون در برابر کرامتهای من و نعمتهای بهشـتهای من و درجات عالیه که در جوار انبیا و اوصـیا به ایشان خواهم داد عبـادت ایشـان در جنب آن چه نمایـد یا آن که چون منظور ایشان در عبادت اینهاست کجا این عبادت ایشان را بلنـد مرتبه می کنـد چون شـرط عبـادت آن است که غیر حق سـبحانه و تعالی منظور نباشـد یا هر دو معنی و لیکن می بایـد که اعتماد همه بر رحمت من باشـد نه بر عبادت خودشان و می باید که امید و فرح و خوشـحالی ایشان به تفضـلات من باشد که هر چند عبادت کننـد عبادت را سـبب رحمت ندانند بلکه منظورشان این باشد که تا غایت حق سـبحانه و تعالی با ما به تفضل سـر کرده اسـت کجا بود استحقاق از ابتدای خلق در رحم مادر تا حال بلکه

اگر به استحقاق عمل

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۳۷

می نمود در سلسله معدومات می بودیم بلکه در سلاسل و اغلال و می باید که قرار قلوب بندگان من به گمان خوب باشد بمن که خواه عبادت کنند و خواه معصیت امیدواری به رحمت او داشته باشند خصوصا در پیریها و بیماریها که هر گاه بنده نظر از خود و از اعمال خود بر دارد رحمت من در این صورت ایشان را در می یابد و تدارک نقصهای ایشان می کند و در این صورت که ایشان از خود و اعمال خود فانی شدند رحمتهای خاصه الهی ایشان را به مرتبه رضا به قضا و خوشنودی حق سبحانه و تعالی می رساند و مغفرت من لباس عفو مرا بر ایشان می پوشاند که باقی باللّه می شوند و حکایت ایشان می آید و آن چه مذکور شد ترجمه بود با اشاره به بعضی حقایق و حقایق کلام الهی را نمی یابند مگر دوستان او که ازین مقامات خبری داشته باشند.

دیگر آن که حق سبحانه و تعالی قرب فرایض را مقدم داشته است ظاهر می شود که تا کسی مشغول الذمه بواجب باشد مستحبات را نباید کرد اما آن که حرام باشد ظاهر نمی شود از این حدیث و شک نیست در آن که فرایض را مقدم داشتن بهتر است و ظاهر می شود از امثال این احادیث که حق سبحانه و تعالی هر چه اصلح است بحال بندگان آن را بر ایشان واجب گردانیده چنانکه غذاها از برای قوام بدن ضرور است و مستحبات از جهت طراوت روح در کار است چنانکه میوها از جهت طراوت بدن در کار است و جمعی که سعیها می نمایند در قرب و نمی رسند به

مطلوب از این جهت است و لیکن بعد از قرب فرایض تقرب به نوافل مطلوب است و آن افرادش بی نهایت است و چون بنده از اسباب قرب خبری ندارد ملاحظه می باید نمود که شارع کدام یک از نوافل را خود بیشتر به جا می آورده اند و امّت را به آن مبالغه بیشتر می کرده اند و در این شک نیست که مداومت و امر به مداومت در نوافل یومیه بیشتر از سایر نوافل می نموده اند

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۳۸

چنانکه مذکور شد.

و از آن که حق سبحانه و تعالی فرموده است که بنده تقرب می جوید بسوی من به نوافل یعنی از جهت قرب من به جا می آورد چنانکه در فرایض فرموده است ظاهر می شود که در عبادات تقرب در کار است خصوصا هر گاه خواهد باین مراتب عالیه فایز گردد و بعضی از علما ذکر کرده اند در افراد تقرب آن که از جهت خلاصی از جهنم باشد یا از جهت رسیدن به بهشت چون قرب الهی بحسب مکان احتمال ندارد پس مطلوب قرب به رحمتست و اعظم رحمتهای الهی خلاصی از جهنم است یا دخول بهشت و لیکن اکثر علما تفصیلی داده اند که اگر منظورش اصلا اطاعت و فرمان برداری نباشد بلکه محض دخول بهشت باشد یا خلاصی از عذاب باطل است بلکه شهید رحمه اللّٰه نقل اجماع اصحاب کرده است بر بطلان این عبادت و اگر منظورش فرمان برداری و خلاصی از نار هر دو باشد صحیح است و بعضی گفته اند که اگر مقصود بالذات خلاصی از نار باشد و اطاعت بالتبع باطل است و بر عکس صحیح است و اگر هر دو مقصود باشند بی ترجیح احدی نیز باطل

است و خواهد آمد احادیث صحیحه در حج و غیر آن که حضرات ائمه هدی صلوات اللّٰه علیهم فرموده اند در نیت احرام و غیره.

(ابتغی بذلک وجه اللّٰه و الدّار الآخره) یعنی مقصود من ازین فعل رضای الهی است با ثواب بهشت و این حدیث و امثال این که قریب به تواتر است دلالت می کنند بر آن که اگر هر دو مراد باشد ضرر ندارد و اگر نه اخبار دیگر می بود ظاهرش دلالت می کند بر آن که این قصد می باید وجوبا یا استحبابا.

و لیکن در حدیث حسن کالصحیح از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه منقولست که عبادت کنندگان یا عبادت بر سه قسم است طایفه

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۳۹

عبادت الهی می کنند از ترس عذاب و این عبادت بمنزله عبادت بندگانست که از ترس آقا خدمت می کنند و طایفه عبادت الهی می کنند بواسطه ثواب الهی و این عبادت بمنزله خدمت مزدورانست و جمعی عبادت الهی می کنند از جهت محبت الهی این عبادت آزادانست و این عبادت بهترین عبادتهاست.

و بطرق متکثره از یونس بن ظبیان منقولست که حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه فرمودند که مردمان عبادت الهی را بر سه وجه می کنند طایفه ای از جهت رغبت در ثواب او می کنند و این عبادت حریصان و طامعانست و جماعتی عبادت می کنند از ترس و این عبادت غلامان و کنیزانست و لیکن من عبادت او می کنم به محض دوستی او و این عبادت بزرگوارانست و این راه راه ایمنی است چنانکه حق سبحانه و تعالی در شأن ایشان فرموده است که ایشان از فزع روز قیامت ایمنانند و دیگر فرموده است که اگر شما حق سبحانه

و تعالی را دوست می دارید متابعت من کنید یعنی از جهت دوستی او تا حق سبحانه و تعالی شما را دوست دارد و گناهان شما را بیامرزد پس کسی که خدا را دوست دارد خداوند عالمیان او را دوست می دارد و هر کرا خدا دوست دارد از جمله ایمنان است از عذاب او.

و در اخبار بسیار از حضرت امیر المؤمنین صلوات اللّٰه علیه وارد است که در مناجات خود چنین می کردند که خداوندا ترا از جهت بهشت عبادت نکرده ام و از ترس بندگی نکرده ام بلکه از جهت محبت عبادت کرده ام و در اخبار بسیار چنین است که آن حضرت بعد از هر دو فرمودند که چون ترا اهل عبادت دانستم عبادت کردم و ازین باب احادیث بسیار وارد شده است و دلالت ندارد بر بطلان عبادت بلکه ظاهرش آن است که عبادت صحیح باشد و لیکن کامل نباشد و هیچ شک نیست در آن که چنین عبادات سبب قرب

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۴۰

نمی شود و قرب الهی عبارتست از ارتباط بنده بجناب اقدس او و این نیز چند معنی دارد یکی آن که بنده را از ارتباط مطالب دنیوی یا اخروی باشد و این نیز به سابق بر می گردد و دیگر آن که چون لذتی بالاتر از این نمی باشد که بنده انیس و جلیس خداوند باشد از این جهت عبادت کند و این نیز معلول است چون مراد نفس مطلوبست و هم چنین اگر عبادت الهی را از جهت دوستی حق سبحانه و تعالی کند که اصل محبت او لذتی است که فوق آن نمی باشد یا چون محبت الهی سبب محبوبیت الهی است و این نیز

لـذتش به اضـعاف مضـاعفه از آن بالاـتر است امـا اگر عبادت از جهت حصول محبیت یا محبوبیت باشـد از آن جهت که حق سبحـانه و تعـالی دوست می دارد این معنی را این کمال است یا آن که چون محبت الهی که عشق اوست حاصل شـده است و عشق او را بر عبـادت می دارد این اعظم کمالاتست و ظاهرا عبادت معصومین صـلوات اللّٰه علیهم چنین باشـد و مرتبه دیگر آن است که عظمت الهی را دانسـته است و می دانـد که چنین خداوند را بندگی کردن سـزاوار است. چنانکه در کلمات حضـرت امیر المؤمنین و دعاهای آن حضـرت صـلوات اللّٰه علیه بسـیار واقع شده که من عبادت تو می کنم چون سـزاوار عبادتی و دیگر بسـیار می فرمایـد که الهی اگر بهشت و دوزخ نمی داشتی ترا عبـادت نمی بایست کردن؟ و امثال این کلمات و لیکن حبا له و اهلا له مرتبه نیست که هر کس تواند چنین عبادت کردن بلکه تا عاشق نشود یا عارف نشود به نحوی که سابقا گذشت که

«من عرف اللّٰه و عظّمه منع فاه من الکلام»

به مرتبه اخلاص فایز نمی گردد و ترجمه این حـدیث آنست که هر که خدا را شـناخت و عظمت الهی در دل او جلوه گر شـد منع می کند زبان خود را از ما لا یعنی چون همیشه خداوند با عظمت حاضر و ناظر است در حضور چنین خداوندی کجا

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۴۱

رواست که یاد غیر او در خاطر گذرد یا بر زبان جاری شود و هم چنین شـکم خود را باز می دارد از خوردنها و همیشه خود را در تعب می دارد به روزه روز و عبادت شب بلکه تعب نیست در

آن مرتبه بلکه نهایت لـذت دارد و نه از جهت لـذت نفس می کند بلکه محبت الهی همه لذات جسـمانی و روحانی او را محو کرده است و سـوخته است و فـانی فی اللّٰه شـده است و چـون مبتـدی را ممتنع است این نیت کردن بلکه نیت اختیـاری نیسـت مطلقا و مقدمات آن اختیاریست زیرا که نیت معنی است که داعی بر فعل است و هر حالتی که دارد آن حالت او را بر فعل می دارد پس اگر خوف عـذاب بر او غالب باشـد نمی تواند نیت ثواب کردن و بر عکس و هم چنین اگر قبول خلایق منظور نفس اوست و در برابر ایشان عبادت می کند اگر هزار سـعی کند که نیت را از جهت خوف الهی به جا آورد نمی تواند بلی بر زبان می توان گذرانیـدن و در خاطر در می توان آوردن اما اینها نیت نیست پس اگر مبتـدی خواهد که نّیتش صـحیح شود می باید که ترک مألوفات و مسـتلذات جسـمانی بکنـد و همگی خود را به عبادات و طاعات و اوراد و اذکار بدارد با مراقبه که همیشـه خود را منظور خداونـد دانـد و جمیع از ارباب قلوب تلقین مریـدان می کرده انـد این ذکر را که «اللّٰه حاضـری و ناظری» و این عبـارت به عربی و فارسـی هر دو درسـتست معنی عربیش اینست که حق سـبحانه و تعـالی حاضـر است مرا یعنی علم او احـاطه کرده است مراد و همیشه نظر تربیت بسوی من دارد چون ربّ العـالمین است و فارسـی آن خطاب است با حق سـبحانه و تعالی یعنی خداوندا تو حاضری و تو ناظری.

و بر مبتدی خصوصا عوام بسیار مشکل است که ایشان تصوّر

نکننـد خـدا را به صـورتی و مکـانی بلکه همین که متـوجه ذکر و فکر می شـود قوت واهمه همـان سـاعت خـدای می سـازد و صورتی از جهت او قرار می دهد و مکانی از جهت او مقرر

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۴۲

می سازد یا در عرش یا تصور می کند که از قبیل هوا احاطه کرده است به او و هر چه تصور کند حق سـبحانه و تعالی نه چنان است حتی آن که اگر تصوّر لإمکان کند یا چنین تصور می کند که جائی خاص ندارد گاهی در آسـمانست و گاهی در زمین است یا مکانی را تصور کرده لا مکانش می نامد بلکه هر چند واهمه این نحو تصوّرات کند می باید به تضـرع و زاری در آید و پناه به خداوند برد و با خود چنین مقرر سازد که او تصور نفس ناطقه که عین اوست نمی تواند کردن چگونه تصور خداوند خود می توانـد کردن و با این حال همیشه بـذکر الهی مشـغول باشـد و از اهل دنیا عزلتی اختیار کند که نفس او به ایشان الفت نگیرد چنانکه محققان گفته اند که

صمت و جوع و سهر و عزلت و ذکر بدوام ناتمامان جهان را بکند کار تمام

و هر گاه مدّتی مداومت بر اینها به قانون شـرع مبین کند بموجب فرموده الهی حاصل خواهد شد چنانکه ترجمه اش اینست که آن جماعتی که مجاهده می کنند با نفس و هوا و شـیاطین هر آینه البته ما هدایت خواهیم کرد ایشان را به راههای قرب خود و این معنی از قبیـل سـهل ممتنع است که به سـهولت حاصل می توان کرد اما ترک مالوفات مشـکل است مگر جمعی را که حق سبحانه و تعالی هدایت کند بلکه

خود ایشان را به راه خود ببرد پس چون حق سبحانه و تعالی فرموده است که بنده من تقرب بمن می تواند جست به نوافل تا به مرتبه که محبوب نشود و آیه «یُحِبُّهُمْ وَ یُحِبُّونَهُ» و احادیث بسیار دلالت می کند که چون محبوب الهی شدند خاصیت محبت اقتضا می کند که ایشان را عاشق کند و کسی نگوید که عشق الهی محال است زیرا که عشق تعلق بصورت خود می گیرد و حق سبحانه و تعالی را صورت نیست پس چگونه عشق ممکن باشد

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۴۳

جوابش اینست که اکثر مردمان عاشق دنیایند و دنیا صورتی ندارد چنانکه حق سبحانه و تعالی فرموده است که زُیِّنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَواتِ یعنی شیطان زینت می دهد از جهت آدمیان دوستی شهوتها را از زنان و فرزندان ذکور و قنطارهای طلا و نقره یعنی کیسه های پر از زر و خلاف بسیاری هست در معنی قنطار و همه باین بر می گردد که زر بسیار دوست می دارد و دیگر اسبان با زینت و چهارپایان و مزارع و امثال اینها از زینتهای زندگانی دنیا و هیچ شک نیست که اکثر مردمان عاشق زر بسیارند و عاشق صورت زر نیستند و عاشقند که در زیر زمین باشد که هرگز نه بینند و هم چنین جمعی از شیعیان عاشق حضرت امیر المؤمنین صلوات اللّه علیه می شوند و هیچ کس عاشق صورت آن حضرت نمی شود بلکه جمعی فی نفسه محبت دارند و بعضی به اعتبار کمالات آن حضرت و بعضی از جهت افعال آن حضرت که نسبت به او خواهد فرمود از شفاعت و حضور در وقت مردن و حشر و نشر و خلاص گردانیدن از

آتش و رسانیدن به بهشت.

و امّا آن چه حق سبحانه و تعالی فرموده است

فَاذا احْبَبْتُهُ کُنْتُ سَمْعَهُ الَّذِی یَسْمَعُ بِهِ

وجوه بسیار گفته اند محققان یک وجه آنست که چون سالک به ریاضات و مجاهدات نفس خود را بمنزله آئینه جهان نماست و زنگهای تعلقات بر آن آئینه نشسته آن را سیاه کرده بود ریاضات به آداب و قوانین آن زنگها را زدود آئینه روشن می شود و به سبب ذکر بسیار او را بجناب اقدس الهی ربطی به همرسد پس منعکس می شود در آن آئینه انوار الهی و به سبب آن روح او شنوا می شود و بینا می شود و به آن شنوایی می فهمد مخاطبات الهی را که در قرآن و احادیث مذکور است و به آن بینایی مطالعه می کند در کتاب الهی که عوالم آفاق و انفس است و می ریزد بر دل او انوار حقایق و معارف الهی و زبانش به آن گویا

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۴۴

می شود و به قوت الهی می کند هر چه را می کند و این معنی نه به حلول و اتحاد است بلکه به محض ارتباطست و این رتبه ایست که حق سبحانه و تعالی غیر انسان را نداده است و بنا بر این معنی است که چون فرشتگان گفتند که الهی چه حکمت است که ما همه مشغول تقدیس و تسبیح و تحمید توئیم ما را از جهت خلافت خود مقرر نمی سازی و آدمیان را مقرر می سازی از جهت خلافت که کار ایشان فساد و خون ریزش خواهد بود خطاب رسید أولا که من چیزی چند می دانم که شما نمی دانید و اشعار فرمود که بندگان را همین بس است که بدانند که خداوند حکیم علیهم

بـد نمی کنـد و هر چه اصـلح است می کنـد و بعـد از آن بر وجه تفضـل بر ایشان ظاهر ساخت که نشأه انسانی قابل این معانی هست که مظهر اسرار الهی بر منبع علوم و حکم غیر متناهی باشد و شود و او را ترقیات عظیمه حاصل شود که علم او علم الهی باشـد و قـدرتش قدرت الهی و هم چنین صـفات غیر متناهی الهی در او جلوه گر شود و حق سـبحانه و تعالی به یک القا که بر آدم و سـایر ملاـئکه کرد ملایـک از آن القا منتفع نشدنـد و آدم همه را یافت و بعـد از آن که دویست یا سـیصد سال در مقام تعلم از آدم در آمدنـد هزار یـک علـوم حضـرت آدم را ندانسـتند و این همه از جهت تجرد روح آدم بـود که تعلـق به بـدن به همرسانیـده بود و بالخاصـیه او را این حالت حاصل شد و ملائکه مقربین را نشد پس در این صورت بنور الهی می شـنود و می بیند و می گوید و می کند این نشأه چنین نشأه ایست.

کـه احـادیث متـواتره وارد شـده است که در وقت وفـات حضـرت سـیّد المرسـلین صـلّی اللّٰه علیه و آله فرمودنـد که خلیـل مرا بخوانیـد پس عایشه و حفصه کس به جانب ابو بکر و عمر فرسـتادند و چون ایشان آمدنـد حضـرت صـلی اللّٰه علیه و آله رو از ایشـان گردانیـد و دیگر فرمودنـد کـه خلیـل مرا بخوانیـد پس حضـرت فـاطمه صـلوات اللّٰه علیهـا کس به جـانب حضـرت امیر المؤمنین علیه السّلام

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۴۵

فرستادند و چون آن حضرت صلوات اللّٰه علیه آمدند حضرت سیّد المرسلین صلّی اللّٰه علیه و آله حضرت امیر المؤمنین

صلوات اللّٰه علیه را به نزد خود خواندند و چادر شب را بر سر خود و علی کشیدند لمحه و حضرت که سر بیرون آوردند از آن حضرت پرسیدند که حضرت چه فرمودند حضرت فرمودند که تعلیم فرمودند مرا هزار باب از علم که از هر بابی مفتوح می شود هزار باب.

و ایضا در احادیث بسیار منقولست که مرا تعلیم کرد هزار حدیث که از هر حدیثی مفتوح می شود هزار حدیث.

و ایضا در احادیث صحیحه بسیار فرمودند که تعلیم نمود مرا هزار کلمه که از هر کلمه مفتوح می شود هزار کلمه.

و ایضا در احادیث صحیحه بسیار فرمودند که تعلیم فرمودند مرا هزار حرف که مفتوح می شود از هر حرفی هزار حرف.

و از ائمه هدی صلوات اللّٰه علیهم منقولست در احادیث بسیار که هنوز یک بابش مفتوح نشده است با این همه علومی که ما بخلق رسانیدیم و تا کسی به مراتب کشف علویات نرسد تصدیق این اخبار بر وجهی که باید نمی تواند کرد.

و از اینجاست که باب مدینه علم رسول اللّٰه صلّی اللّٰه علیه و آله بسیار می فرمودند که در این سینه علوم بسیار هست کاش می یافتم کسی را که قابلیت اینها می داشت و از اینجاست که فرمودند که در خیبر را به قوت جسمانی نکندم بلکه به قوت ربانی گندم.

مجملا آیات و احادیث در این باب زیاده از حد حصر است و در هر جا اشعاری به بعضی از آنها می شود.

و آن که در احادیث صحیحه متکثره وارد شده است که حق سبحانه و تعالی تمام می کند فرایض را به نوافل آن چه این شکسته را بخاطر می رسد و اللّٰه یعلم

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۴۶

اینست

که چون ظاهر است که غرض الهی از جمیع تکالیف قرب بندگانست بجناب اقدس او و سبب آن که جمعی کثیر همیشه عبادت می کنند و اصلا ایشان را قرب حاصل نمی شود آنست که طبیعت بشری بهانه جوست همین که شنیدند که در نماز حضور قلب در کار نیست چون فقها نشمرده اند آن را از جمله واجبات بلکه اکثر در تحت مستحبات نیز ذکر نکرده اند این را عذر خود کردند و آیات و احادیث متواتره را هیچ نظر نکردند که حق سبحانه و تعالی فرموده است که قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ هُمْ فِي صَلاتِهِمْ خاشِعُونَ که ترجمه اش اینست که رستگاری یافتند آن مؤمنانی که در نماز خود خاشعند و خضوع و خشوع بدون حضور قلب محال است و حضرت سیّد المرسلین صلّی اللّه علیه و آله فرموده اند که نمازی نیست بی حضور قلب و در احادیث صحیحه و حسنه کالصحیحه وارد شده است که از نماز آن مقدار مقبول است که دل با خدا باشد اگر در ثلث نماز با خداست همان ثلث را حساب می کنند و اگر عشر عشر و چون اکثر بنی آدم به اشغال دنیوی گرفتارند و بسیار مشکل است که از اول نماز تا آخر نماز به یاد حق سبحانه و تعالی توانند بود بلکه تجربه کرده ایم که اگر در مقام مراقبه باشند و این غم داشته باشند شاید در ثلثی از نماز با یاد الهی توانند بود بنا بر این حضرت سید المرسلین صلّی اللّه علیه و آله دو برابر فرایض نوافل مقرر فرمودند که در آنجا نیز اگر سعی نماید ثلثی با یاد خدا باشند که آن بمقدار دو ثلثی است

که از نماز بی حضور قلب بوده است به تفضل الهی نمازی تمام شود و لیکن اکثر عالمیان در فریضه متوجه حق سبحانه و تعالی نمی شوند در نافله چه احتمال دارند که متوجه شوند بنا بر این در مرتبه اول مانده اند و اصلا غم خود ندارند که اگر در سابق تقصیری شده باشد بعد از این نکنند که تلافی ما فات بشود و لیکن شاید با خود قرار داده اند که نماز

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۴۷

همین است و قرائت را درست می باید کرد و اگر و العیاذ باللَّه قرائت را درست کرده باشند همگی در اظهار آن و نفی ما سوی می کوشند و بسیار باشد که جمعی در آن نکوشیده باشند و در حضور قلب کوشیده باشند و در مقام محبت و معرفت در آمده باشند و بر تقدیری که تقصیر در آن کرده باشند دوست دوست خود را عذاب نخواهد کرد بلکه هر دو می باید و می باید که جمیع شرایط ظاهری باشد با شرایط باطنی و إن شاء اللَّه تعالی در مقام خود همه مذکور خواهد شد.

(و قال زراره بن اعین قال ابو جعفر صلوات اللَّه علیه کان الّذی فرض اللَّه عزّ و جلّ علی العباد عشر رکعات و فیهنّ القراءه و لیس فیهنّ و هم یعنی سهوا فزاد رسول اللَّه صلّی اللَّه علیه و آله سبعا و فیهنّ السّهو و لیس فیهنّ قراءه) و به اسانید صحیحه و حسنه منقولست که زراره گفت که حضرت امام محمد باقر صلوات اللَّه علیه فرمودند که آن چه حق سبحانه و تعالی بر بندگان واجب گردانیده ده رکعت نماز بود که در آن ده رکعت قرائت حمد واجبست

البته و در سوره خلافست و خواهد آمد و در این ده رکعت و هم نیست یعنی شک بی دغدغه که اگر کسی شک کند در نماز دو رکعتی یا در دو رکعت اول غیر آن نمازش باطل می شود و در شک و سهو غیر رکعت خلافی است که خواهد آمد و ظاهرا «یعنی» کلام زراره باشد و محتمل است که کلام راویان دیگر باشد و یقینا کلام صدوق نیست چون همین عبارت در کافی هست و معنیش این است که زراره می گوید که مقصود حضرت ازین و هم سهو است و در اصطلاح حدیث سهو را اطلاق می کنند بر فراموشی و شک بلکه بر گمان نیز و بحسب لغت سهو آنست که یقین داند که فراموش کرده است و شک آنست که هر دو طرف مساوی باشد و اگر یک طرف راجح باشد طرف راجح را

ظن می نامند و مرجوح را وهم و در اصطلاح حدیث بسیار است که وهم می گویند و ظن می خواهند و همه خواهد آمد پس حضرت سیّد الأنبیاء صلّی اللَّه علیه و آله هفت رکعت زیاد کردند و در این هفت رکعت شک و سهو و ظن ضرر ندارد و در این هفت رکعت قرائت نیست یعنی بعنوان وجوب معین بلکه مخیر است میان حمد و تسبیح و آن که فرمودند که در هفت رکعت سهو هست مراد از آن شش رکعت آنست چون خواهد آمد که در سه رکعت شام اگر شک کند در رکعات نمازش باطل است.

و آن که واقع است در این خبر که حضرت هفت را زیاد کرده اند یعنی بعنوان تفویض و ظاهرا صدوق

اعتقـاد به تفویض دارد چنـانکه در علـل تصـریح به آن کرده است و اگر در این کتـاب از آن اعتقاد برگشـته باشـد چنانکه در مبحـث وضـو نفی تفـویض کرد ممکن است که مرادش نفی وضـو باشـد یـا در اینجـا تاویـل کنـد حـدیث را و لیکن احـادیث تفویض متواتر است.

از آن جمله روایت کرده است کلینی در حسن کالصـحیح که من نزد حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه نشسته بودم و برادرم حمران نیز آنجـا بـود پس حمران به حضـرت عرض نمـود که چه می فرماییـد در قـول زراره که مخـالف قول شماسـت حضـرت فرمودنـد که در چه چیز حمران گفت زراره می گویـد که اوقـات را حق سـبحانه و تعالی به حضـرت سیّد المرسـلین تفـویض فرموده بود و حضـرت خود مقرر ساختنـد پس حضـرت به حمران فرمودنـد که تو چه می گویی حمران گفت من می گویم که جبرئیـل در روز اول أوّل اوقات را آورد و در روز دیگر آخر اوقات را آورد پس جبرئیل گفت که میان این دو وقت همه وقتست پس حضـرت فرمودند که این حمران زراره می گوید که جبرئیل گفت و رسول خدا قرار داد و سخن هر دو یکی است و مخالف تو نمی گوید زراره

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۴۹

مجملا- احـادیث تفویض متواتر است و ظاهرا با وجود تفویض آن حضـرت بی امر الهی کاری نمی کرده است اگر چه جبرئیل نیز واسـطه نباشد چون همیشه روح القدس با آن حضـرت می بوده است و قطع نظر از آن هر گاه بحسب احادیث قدسیه سابقه نظر به مؤمنان ممکن باشد

«فبی یسمع و بی یبصر و بی ینطق»

چرا نظر به آن حضرت ممکن نباشد با آن ربطی

که آن حضرت را با جناب اقدس الهی بود بلکه مستبعد نیست که اکثر احکام چنین نازل شده باشد چنانکه ظاهر آیات و اخبار بر آن دلالت دارد و این معنی در غیر انبیا و اوصیا اگر باشد حجت نمی تواند شد چون شیاطین بر ایشان مسلطند چنانکه حق سبحانه و تعالی فرموده است که شیاطین وحی می کنند به دوستان خودشان و تمییز میان واردات رحمانی و شیطانی در نهایت صعوبتست و در انبیا و اوصیا صلوات اللّٰه علیهم چون علم یقینی داریم که شیاطین بر ایشان تسلّط ندارند خاطر جمع است و کرده ایشان کرده خداست و گفته ایشان گفته خداست جل جلاله.

(فَمَنْ شَكَّ فِی الاولَیَیْنِ اعادَ حَتّی یَحْفَظَ وَ یَکُونَ عَلی یَقینٍ وَ مَنْ شَكَّ فِی الاخیرَتَیْنِ عَمِلَ بِالْوَهْمِ) پس کسی که شک کند در دو رکعت اول نماز اعاده می کند نماز را تا دیگر خود را ضبط کند و صاحب یقین باشد یا نمازی را که اعاده می کند حفظ کند و یقین در دو رکعت داشته باشد و کسی که شک کند در دو رکعت آخر عمل بوهم کند یعنی نمازش باطل نیست و رجوع به قاعده می کند که خواهد آمد یا عمل بظن خود می کند چون وهم بمعنی ظن آمده است و این عبارت ممکن است که داخل حدیث زراره باشد یا سخن صدوق باشد که بیان معنی حدیث کند اگر چه اجمالی که در آن بود در این نیز هست در طرفین و کلینی این جمله را ذکر نکرده است در حدیث زراره اظهر آنست که سخن صدوق باشد و لیکن مضمونش در احادیث زراره و غیرها

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۵۰

هست

و احکام سهو در باب خود خواهد آمد در اینجا به تبعیت جزو اول مذکور شد.

(قال زراره و الفضیل قلنا لأبی جعفر صلوات اللّه علیه أ رأیت قول اللّه عزّ و جلّ إِنَّ الصَّلاةَ کانَتْ عَلَی الْمُؤْمِنِینَ کِتاباً مَوْقُوتاً قال یعنی کتابا مفروضا و لیس یعنی وقت فوتها ان جاز ذلک الوقت ثمّ صلّاها لم تکن صلاه مؤدّاه و لو کان ذلک کذلک لهلک سلیمان بن داود علیهما السّلام حین صلّاها لغیر وقتها و لکن متی ذکرها صلّاها) و بسند صحیح از زراره و کالصحیح از فضیل بن یسار منقول است که ایشان گفتند که ما به خدمت حضرت امام محمد باقر صلوات اللّه علیه عرض کردیم که بیان فرمائید قول خداوند عالمیان را که نماز بر مؤمنان کتابی است موقوت چه معنی دارد حضرت فرمودند که نوشته ایست واجب و ظاهر آنست که حضرت تفسیر موقوتا کرده باشند و ممکن است که تفسیر کتابا کرده باشند و بعد از آن بیان موقوتا فرموده باشند که مراد از موقوت نه آنست که اگر از این وقت بگذرد فوت شود و تدارک نتوان کردن و اگر آن را به جا آورند بعوض فایته نشود و اگر چنین می بود می بایست که حضرت سلیمان ابن داود هلاک می شدند چون نماز را در غیر وقت فضیلت یا اختیار به جا آوردند و لیکن نمازی که فوت شود هر گاه به خاطرش رسد قضا می کند آن را و این عبارت دو احتمال دارد یکی آن که سایل چون از حضرات صلوات اللّه علیهم شنیده است که ایشان مبالغه در نماز در وقت اختیار یا فضیلت می فرموده اند و گمانش این بوده است

که نماز که از وقت اختیار یا فضیلت بگذرد قضا می شود حضرت صلوات اللّٰه علیه فرموده باشند که نه چنین است که توهم کرده اید بر تقدیری که این اوقات وقت مختار باشد اگر از این وقت عمدا بگذرانند قضا نمی شود بلکه تا وقت اضطرار هست ادا است هر چند

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۵۱

مؤاخذ نیز باشند مع هذا مؤاخذه نیز نیست بلکه خود را از ثواب عظیم اول وقت و وقت فضیلت محروم ساخته است و اگر چنین می بود که اگر از وقت فضیلت بگذرد قضا باشد یا مؤاخذ باشد هر آینه می بایست که حضرت سلیمان هلاك شود که نمازش از وقت فضیلت گذشت و محتمل است که سایل چنین توهم کرده باشد که هر گاه از وقت بیرون رود قضا نمی توان کرد و عقوبت تقصیر را تدارك نمی توان کرد حضرت فرموده باشند که نه چنین است که قضا نتوان کرد که اگر قضا نتوان کردن هر آینه حضرت سلیمان هلاك خواهست شد و ظاهرا حکایت سلیمان بر فرض خلاف واقع مراد باشد یعنی اگر نمی توانست کردن و حق سبحانه و تعالی آفتاب را بر نمی گردانید هر آینه هلاك خواهست شد و حال آن که حق سبحانه و تعالی آفتاب را از جهت او بر گردانید و او نماز را در وقت خود به جا آورد.

[غفلت از نماز]

(قال مصنّف هذا الکتاب ره انّ الجهّال من اهل الکتاب یزعمون انّ سلیمان صلوات اللّٰه علیه اشتغل ذات یوم بعرض الخیل حتّی توارت الشّمس بالحجاب ثمّ امر بردّ الخیل و امر بضرب سوقها و اعناقها و قتلها و قال انّها شغلتنی عن ذکر ربّی عزّ و جلّ و لیس کما

يقولون جلّ نبيّ اللّه سليمان عليه السّلام عن مثل هذا الفعل لأنّه لم يكن للخيل ذنب فتضرب سوقها و اعناقها لأنّها لم تعرض نفسها عليه و لم تشغله و انّما عرضت عليه و هى بهايم غير مكلّفه و الصّحيح فى ذلك ما روى عن الصّادق صلوات اللّه عليه انّه قال انّ سليمان بن داود عليه السّلام عرض عليه ذات يوم بالعشى الخيل فاشتغل بالنّظر إليها حتّى توارت الشّمس بالحجاب فقال للملائكه ردّوا الشّمس علىّ حتّى أصلّى صلاتى فى وقتها فردّوها فقام فطفق فمسح ساقيه و عنقه و امر

لوامع صاحبقرانى، ج ۳، ص: ۵۲

اصحابه الّذين فاتتهم الصّلاه معه بمثل ذلك و كان ذلك وضوء هم للصّلاه ثمّ قام فصلّى فلمّا فرغ غابت الشّمس و طلعت النّجوم و ذلك قول اللّه عزّ و جلّ وَ وَهَبْنا لِداوُدَ سُلَيْمانَ نِعْمَ الْعَبْدُ إِنَّهُ أَوَّابٌ إِذْ عُرِضَ عَلَيْهِ بِالْعَشِيِّ الصَّافِناتُ الْجِيادُ فَقالَ إِنِّي أَحْبَبْتُ حُبَّ الْخَيْرِ عَنْ ذِكْرِ رَبِّي حَتَّى تَوارَتْ بِالْحِجابِ رُدُّوها عَلَيَّ فَطَفِقَ مَسْحاً بِالسُّوقِ وَ الْأَعْناقِ و قد اخرجت هذا الحديث مسندا فى كتاب الفوائد) چون مذكور شد در حديث صحيح كه نماز حضرت سليمان فوت شد و حق سبحانه و تعالى در قرآن مجيد ياد كرده است و عامه تفسيرهاى باطل كرده اند سخن خود را مى گويد موافق قانون محدثين چون هر چه نقل مى كنند سخن معصومين است هر گاه خواهند كه سخنى از خود گويند باين عنوان مى گويند كه مصنّف اين كتاب من لا يحضره الفقيه كه محمد بن على بن بابويه است مى گويد كه جاهلان از اهل كتاب كه يهود و نصارى باشند اين حكايت را چنين نقل كرده اند و جاهلان اهل سنت متابعت ايشان كرده اند

و چون مصنف ملاحظه از سنّیان فی الجمله می کند این معنی را نسبت بیهود و نصاری داده است به عنوانی که سنّیان نیز داخلند بلکه از تفاسیر اهل البیت ظاهر می شود در همه جا که حق سبحانه و تعالی صریحا خطاب و عتاب با یهود یا نصاری یا هر دو دارد کنایه با منافقان دارد و همین سنیان در زمان حضرت سیّد المرسلین از جمله منافقان بودند بعد از آن حضرت داد خود را از اسلام خواستند و در ظاهر کلمه می گفتند و در باطن در تضییع دین آن حضرت می کوشیدند تا هفتاد و دو ملّت به همرسید و یک ملّت بر حق ماندند و آنها قلیلی از اکابر صحابه بودند که ایمان حقیقی داشتند و منافقان در زمان آن حضرت نهایت خوف داشتند و هر روز هزار قسم می خوردند که ما مؤمنیم که مبادا کشته شوند یا رسوا شوند به نزول آیه در تصریح به اسمای

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۵۳

ایشان و بعد از آن حضرت آن خوف نیز بر طرف شد و علانیه کافر شدند چنانکه هیچ مطلبی در صحاح ستّه مثل این مطلب مکرر نشده است بلکه البته به مرتبه تواتر رسیده است در صحاح سته چه جای کتب معتبره دیگر و یکی از جمله کفر ایشان آن که حضرت سیّد المرسلین صلّی اللَّه علیه و آله مکرر می فرمودند که من شهرستان علوم و حکم الهیه ام و علی در آن شهرستانست و اظهر من الشمس است که علی در نبود و پیغمبر صلّی اللَّه علیه و آله دیوار بلکه مراد حضرت این بود که علوم من همه نزد علی است صلوات اللَّه علیه

و از جهت عنادی که با دین اسلام داشتند دلالت می کردند منافقان مدینه مشرفه که یهودان بودند منافقان قریش را به توراه و این توراتی که یهودان دارند بیست و اند سفر است پنج سفر در زمان حضرت موسی نازل شد به اعتقاد ایشان چهار سفر اجماعی است نزد ایشان و یک سفر که مشتملست بر احکام شاقه بسیار جمعی از ایشان آن سفر را از جهت سهولت در توریه نمی دانند و نوزده سفر دیگر تاریخ یهودانست که در هر زمانی جمعی از کذابان راست و دروغی چند بر هم بافته اند مثل تواریخ مسلمانان بلکه در اکثر حکایات موافقند چون منافقان مسلمانان از آنجا برداشته اند و این بنده تتبع بسیار کردم این توراه محرف را تا ظاهر شد وجوه تحریفات پنج سفر و وجوه اکاذیب باقی از آن جمله یهودان با حضرتین داود و سلیمان صلوات اللّٰه علیهما بد شدند که داود بر ایشان خراج مقرر ساخت و حدود و قصاص و اجرای احکام تورات بر ایشان کرد بعد از آن که بنی اسرائیل بر سر خود بودند و هر قسم قبیحی که می خواستند می کردند و بسیاری از پیغمبران را کشتند حق سبحانه و تعالی از دو طرف دشمنان را بر ایشان گماشت از یک طرف فراعنه مصر را بر ایشان مسلط گردانید و از طرفی دیگر پادشاهان عجم را که در بابل زمین بودند و همیشه قتل و اسیر و غارت در میان

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۵۴

ایشان بود تا حق سبحانه و تعالی اشموئیل پیغمبر را بر ایشان فرستاد و او بنی اسرائیل را جمع کرد و مشورت نمود که بشود که اگر حق

سبحانه و تعالی از میان شما پادشاهی مقرر سازد شما اطاعت او بکنید و با کفار جهاد کنید و حق سبحانه و تعالی شما را منصور گرداند ایشان قبول کردند چنانکه حق سبحانه و تعالی در قرآن مجید یاد کرده است و طالوت را حق سبحانه و تعالی پادشاه ایشان کرد و با جالوت جنگ کردند و جالوت بر دست حضرت داود کشته شد تا آن که داود پادشاه ایشان شد و ایشان دشمنی داود را در دل گرفتند مثل دشمنی سنّیان با حضرت امیر المؤمنین صلوات اللّٰه علیه حال نظر کنید که این سکان یهود چها در شأن داود و سلیمان در این تاریخ یاد کرده اند بلکه داود را بت پرست کرده اند با سلیمان و هر دو را از پادشاهان جابر می دانند و پیغمبر نمی دانند و با اولاد لوط بد شدند و میان بنی اسرائیل و ایشان محاربات واقع شد، در اصل تورات محرف نقل کرده اند که چون حق سبحانه و تعالی شهرهای قوم لوط را خراب کرد و لوط در میان جمعی دیگر رفت که آنها نیز کافر بودند و آن جماعت اراده خواستگاری دختران او کردند حضرت لوط قبول نکرد دختران با خود فکر کردند که آخر ما عزب بمانیم و پدر ما بی نسل یک دختر شرابی بخورد لوط داد و چون لوط مست شد شد با او جماع کرد و شبی دیگر دختری دیگر چنین کرد و فرزندی که از لوط به همرسید همه ولد الزنا و هم چنین اولاد هارون بر ایشان بحکم موسی امام شدند و چون ایشان را تادیب می کردند در اصل تورات حکایات سامری را همه نسبت

به هـارون داده انـد که هـارون خود گوساله را ساخت و پرستیـد و همه به تبعیّت هارون پرستیدنـد با آن که می توان گفت که ثلث تورات در شأن هارون و خوبیهای اوست و لباسهایی که حضرت موسی از جهت پادشاهی او مقرر ساخت دیگر در اصل

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۵۵

این توراتست که حضـرت نوح زیر جامه در پا نداشت و بخواب رفته بود و باد جامه او را برداشته بود حام و یافث هر دو با پدر خود لواطه کردند و حضـرت بیدار نشد تا آخر که بیدار شد و سام او را خبر داد که اینها با تو چنین کردند حضرت نوح نفرین کرد بر ایشـان و بر اولاـد ایشـان که همیشه داغ بنـدگی بر جبین اولاـد ایشـان باشـد بنا بر این است که اولاد یافث که در طرف شمالنـد از گرجسـتان و اروس و داغسـتان و سایر طوایف این جانب و اولاد حام که هندوسـتانیانند همیشه بنده اولاد سامند که اهل ایران باشـند مجملا هر که مطالعه تورات و انجیل می کند جزم می کند که محرفند و هنوز تورات که در آنجا حق و باطل در همست و انجیـل که به چهـار روایت مختلف نقـل کرده انـد و هر یـک را انجیلی نامیـده انـد و این چهار کتاب انجیل یکی تالیف یوحنّاست و یکی لوقا و یکی مرقس و یکی متّی و یک حکایتست به چهار روایت و آن حکایت ولادت حضرت عیسی است تا وقتی که به اعتقاد ایشان حضرت را حلق کشیدند و آن چه ایشان در این اناجیل نقل کرده اند اگر نه آن بود که پیغمبر ما صلّی اللّه علیه و آله خبر از

نبوت آن حضرت داده بود هر آینه هر که نظر کند در آن جزم می کند که احتمال ندارد که آن حضرت نبی باشد از آن جمله در چهار انجیل نسب حضرت عیسی را درست کرده اند که پسر یوسف نجار است که چون یوسف حضرت مریم را خواست دید آبستن است گفت از کجا آبستن شدی گفت نمی دانم پس ظاهر شد که البته خدا با مریم جماع کرده است و این پسر خداست و پسر یوسف نجار است و ازین باب مزخرفات که هر که اندک عقلی دارد می داند که این انجیل سماوی نیست و آن نزد ائمه معصومین است که از آنجا بسیار خبر داده اند از نصایح و مواعظ و إن شاء اللّٰه از هر دو نقل خواهد شد.

مجملا مصنف می گوید که جهّال اهل کتاب به گمان باطل خود چنین نقل

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۵۶

کرده اند که حضرت سلیمان صلوات اللّٰه علیه در روزی از روزها مشغول شد به آن که اسبان را بر او عرض می نمودند تا آفتاب فرو رفت و نماز آن حضرت فوت شد پس حضرت سلیمان به خاطرش آمد که نماز نکرده است به شومی اسبان امر کرد تا اسبان را برگردانیدند و همه را کشت به آن که بعضی را پی کردند و بعضی را گردن زدند آن هزار اسب بود که از حضرت داود به آن حضرت رسیده بود به میراث یا از غنایم شام یافته بود و بعضی گفته اند که اسبان دریایی پرنده بودند که جنّیان برسم هدیه از جهت آن حضرت آورده بودند و حضرت سلیمان گفت که چون این اسبان مرا از یاد خدا باز داشت اینها

را کشتیم و گوشتهای آن را تصدق نمودند و قریب باین نیز ذکر کرده اند بسیاری از سنیان و آن چه گفته اند خلاف واقع است و حاشا که حضرت سلیمان که پیغمبر خدا باشد چنین کند که اسبان بی گناه را بکشد زیرا که اسبان خود را بر آن حضرت عرض نکردند بلکه اسبان را دیگران بر آن حضرت عرض نمودند با آن که اگر اسبان خود را عرض می نمودند نیز گناه نداشتند چون مکلف نیستند بلکه حق آنست که حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه در تفسیر آیه فرموده اند که در روزی در وقت عصر حضرت سلیمان علیه السّلام مشغول عرض اسبان شدند تا آفتاب فرو رفت پس حضرت امر فرمودند فرشتگان را که آفتاب را برگردانید تا من نماز را در وقت فضیلت یا اختیار به جا آورم پس فرشتگان موکل بر آفتاب آفتاب را برگردانیدند پس آن حضرت برخاستند و اول وضو ساختند به آن که آب بر ساق پاها و گردن مالیدند و جمعی که با آن حضرت نشسته بودند و نماز ایشان نیز فوت شده بود امر کردند ایشان را تا وضو ساختند به همین عنوان چون وضوی ایشان چنین بود که مسح کنند ساق و گردن خود را و بعد از آن نماز را به جا آوردند و چون از نماز فارغ شدند آفتاب فرو رفت و ستارگان ظاهر شد و این

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۵۷

است مراد از قول الهی تعالی شانه که فرموده است که ما سلیمان را به داود عطا کردیم نیکو بنده بود سلیمان ما را و او بسیار توبه کننده بود به آن که چون اندکی

از مقـام قرب مع اللّٰه به مرتبه پست تر از آن مبتلا می شدنـد باز متوجه قرب می شدنـد چنانکه بر آن حضـرت وارد شـد که در وقت عصری بر او عرض نمودند که اسبانی را که بر سه پا می ایستادند و سر سم پای چهارم را بر زمین می گذاشتند و این نوع اسب نفیس می باشد و آن اسـبان تندرو بودند بسیار نفیس پس چون حضرت ملاحظه نمودند که آفتاب فرو رفته است با خود گفتند که دوستی اسـبان مرا از ذکر الهی باز داشت تا آن که وقت فضیلت نماز من گذشت ای فرشتگان آفتاب را برگردانید تا نماز را در وقت فضیلت به جا آوردم پس شروع در وضو کردند و نماز را به جا آوردند و بتحقیق که این حدیث را با اسناد آن در کتاب فواید ذکر کرده ام و چون حکم به صـحت آن کرده است ظاهر می شود که سـند آن صـحیح است باصطلاح قدما و ممکن است که مراد مصـنّف از صـحت این باشـد که آن چه اهل کتاب نقل کرده اند مخالف عقل است پس می باید که این خبر که موافق عقلست صـحیح باشـد و اظهر آنست که هر دو معنی مراد است و قریب بـاین خبر عامه و خاصه روایت کرده اند از حضرت امیر المؤمنین صلوات اللّٰه علیه بطرق متعدده و چون تاخیر صلاه از وقت خود معصیت است و آن بر انبیا جایز نیست تاویلات بسـیار از عـامه و خـاصه وارد شـده است یکی آن که نمـاز نـافله بود یـا وردی از اوراد مسـتحبه بود یـا تاخیر از وقت فضیلت بود یا به سبب آن آن حضرت را غافل ساختند تا

رتبه آن حضرت ظاهر شود بردّ شمس یا آن که کسی که قدرت بر ردّ شمس دارد تاخیر او جایز است چون البته نماز را در وقت به جا خواهد آورد و اللّٰه تعالی یعلم.

[رد الشمس]

(و قد روی انّ اللّٰه تبارک و تعالی ردّ الشّمس علی یوشع بن نون وصیّ موسی علیه السّلام حتّی صلّی الصّلاه الّتی فاتته فی وقتها) و بتحقیق که منقولست که از حضرت سیّد المرسلین و ائمه معصومین صلوات اللّٰه علیهم که حق سبحانه و تعالی آفتاب را برگردانید از جهت یوشع بن نون که وصی حضرت موسی علی نبینا و علیه السّلام بود به سبب حربی که با کفار می کرد تا وقت فضیلت نماز بدر رفت و یوشع دعا کرد تا حق سبحانه و تعالی رد شمس نمود تا نماز را در وقت خود به جا آوردند.

(و قال النّبی صلّی اللّٰه علیه و آله یکون فی هذه الامّه کلّما کان فی بنی اسرائیل حذو النّعل بالنّعل و القذّه بالقذّه و قال عزّ و جلّ سُنَّةَ اللَّهِ الَّتِي قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلُ وَ لَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللَّهِ تَبْدِيلًا و قال عزّ و جلّ وَ لا تَجِدُ لِسُنَّتِنا تَحْوِيلًا) و منقولست بطرق متکثره از عامه و خاصه که حضرت سیّد المرسلین صلّی اللّٰه علیه و آله فرمودند که در این امت واقع خواهد شد هر چه در بنی اسرائیل واقع شد مانند مساوی بودن هر تای کفش با تای دیگر و مانند مساوی بودن پرهای هر تیری با پر دیگر و حق سبحانه و تعالی فرموده است که این سنت الهی است که پیش ازین واقع شده است و نخواهی یافت مر

سنت الهی را تبدیلی و دیگر فرموده است که نمی یابی سنت ما را تغییری و استشهاد به آیه ممکن است که از حضرت باشد و ممکن است که از صدوق باشد به آن که در اخبار دیگر وارد شده باشد که حضرات ائمه معصومین صلوات اللّٰه علیهم در امثال اینجاها استشهاد به امثال این آیات فرموده اند و علی ای حال غرض از ذکر حدیث و آیه آنست که می باید که رد شمس در این امّت دو مرتبه بشود.

چنانکه در بنی اسرائیل دو مرتبه شد قطع نظر از اخبار وقوع رد شمس دو

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۵۹

مرتبه و مع هذا خاصه و عامه روایت کرده اند خبر رد شمس را در این امّت دو مرتبه.

(فجرت هذه السّنّه فی ردّ الشّمس علی امیر المؤمنین علیّ بن ابی طالب صلوات اللّٰه علیه فی هذه الامّه ردّ اللّٰه علیه الشّمس مرّتین مرّه فی ایّام حیاه رسول اللّٰه صلّی اللّٰه علیه و آله و مرّه بعد وفاته صلّی اللّٰه علیه و آله امّا فی أیّامه صلّی اللّٰه علیه و آله فروی عن اسماء بنت عمیس انّها قالت بینما رسول اللّٰه صلّی اللّٰه علیه و آله نائم ذات یوم و رأسه فی حجر علیّ صلوات اللّٰه علیه ففاتته العصر حتّی غابت الشّمس فقال اللّهمّ انّ علیّا کان فی طاعتک و طاعه رسولک فاردد علیه الشّمس قالت اسماء فرایتها و اللّٰه غربت ثمّ طلعت بعد ما غربت و لم یبق جبل و لا ارض الّا طلعت علیه حتّی قام علیّ صلوات اللّٰه علیه فتوضّأ و صلّی ثمّ غربت) پس جاری شد این سنت در برگشتن آفتاب بر حضرت امیر المؤمنین صلوات اللّٰه علیه

در این امّت و چون بر بنی اسرائیل دو مرتبه رد شمس شد در این امت نیز دو مرتبه شد و هر دو از جهت آن حضرت شد یک مرتبه در حیاه حضرت سیّد المرسلین صلّی اللَّه علیه و آله شد و یک مرتبه بعد از وفات آن حضرت صلّی اللَّه علیه و آله واقع شد امّا آن چه در ایام حیات آن حضرت صلّی اللَّه علیه و آله واقع شد پس روایتست به اسانید قویه از طرق عامه و خاصه و قاضی عیاض از علمای عامه حکم به صحت این حدیث کرده است و از جمله معجزات آن حضرت شمرده است و هم چنین طحاوی از علمای عامه و از طرق خاصه نیز به اسانید معتبره منقول است که اسماء گفت که روزی حضرت سیّد المرسلین صلّی اللَّه علیه و آله بخواب رفتند و سر آن حضرت در کنار حضرت امیر المؤمنین صلوات اللَّه علیه بود تا آن که نماز عصر حضرت امیر المؤمنین

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۶۰

صلوات اللَّه علیه فوت شده تا آن که آفتاب فرو رفت و چون حضرت سیّد المرسلین صلّی اللَّه علیه و آله بیدار شدند دیدند که حضرت امیر المؤمنین گریانست و چون سبب گریه را پرسیدند حضرت فرمودند که نماز عصر را نکرده بودم و بیدار کردن شما را جایز نمی دانستم و الحال آفتاب فرو رفته است پس حضرت سیّد المرسلین صلّی اللَّه علیه و آله گفتند که خداوندا چون علی در فرمان برداری تو و فرمان برداری رسول تو بود تا نماز از او فوت شد آفتاب را از جهت او بر گردان اسماء گفت که و اللَّه

که آفتـاب را دیـدم که فرو رفته بود و به سـبب دعای حضـرت طالع شـد بعـد از غروب و نمانـد کوهی و نه زمینی مگر آن که آفتاب بر او تابیـد تا حضـرت امیر المؤمنین صـلوات اللَّه علیه برخاسـتند و وضو ساختند و نماز گذاردند پس آفتاب فرو رفت و ممکن است که حضـرت امیر المؤمنین صـلوات اللَّه علیه نماز را به ایما کرده باشـند یا آن که چون تا ذهاب حمره مشرقیه وقت اضـطراریست نماز آن حضـرت فوت نشده باشد و از وقت فضیلت گذشته باشد و در روایت معتبره وارد است که رد شمس در مدینه مشـرفه در مسجد فضیخ شد و خواهد آمد در فضل مساجد و طحاوی ذکر کرده است بدو سند صحیح که در صهبا واقع شد قرب خیبر و صدوق نیز بسند معتبر روایت کرده است که در صهبا واقع شد.

و در حدیث کالصـحیح از حضـرت امام جعفر صادق صـلوات اللَّه علیه روایت کرده است که علّت تاخیر حضرت نماز عصر را این بود که چون آن حضـرت صـلوات اللَّه علیه از نماز ظهر فارغ شدند کلّه سـر آدمی با آن حضرت به سخن آمد و گفت که من پادشاهی بودم و احوال بسـیار از حالات خود به آن حضـرت عرض نمود تا آن که چون حکایت او تمام شد حضـرت نماز عصر را

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۶۱

کرده بودنـد و چون آن حضـرت به خـدمت حضـرت آمدند حضـرت را آثار وحی ظاهر شد سـر خود را در کنار آن حضـرت گذاشتند و ممکن است که در حیات حضرت صلوات اللَّه علیه دو مرتبه واقع شده باشد و آن چه

در صهبا واقع شده باشد اسماء در آنجا حاضر بوده باشد و آن چه در مسجد فضیخ واقع شده است اسماء از حضرت امیر المؤمنین صلوات علیه نقل کرده است که در اینجا رد شمس شد از جهت من چنانکه در حدیث معتبره وارد است.

و اما خواب حضرت سیّد المرسلین صلّی اللّٰه علیه و آله پس احادیث بسیار وارد شده است که خواب و بیداری آن حضرت مساوی بود و در خواب علم آن حضرت به آن چه واقع می شد مثل بیداری بود پس ممکن است که حضرت با آن که علم داشته باشند که حضرت امیر المؤمنین صلوات اللّٰه علیهما نماز نکرده است برنخاسته باشند چون می دانستند که دعا می توانند کرد یا خواهند کرد و حضرت نماز را در وقت خود خواهند کرد و در چنین صورتی تاخیر ضرر نداشته باشد بلکه مطلوب باشد تا فضیلت آن حضرت ظاهر شود و ممکن است که خواب نباشد و اسماء خیال کرده باشد که حضرت بخواب رفته است بلکه غشیه بوده باشد که آن حضرت را همیشه در مقام قرب لی مع اللّٰه دست می داد و چون آن حضرت را در آن اختیاری نبود و متوجه عالم قدس بودند خبر ازین عالم نداشته باشند اما ظاهرا آن حضرت همیشه در مقام جمع الجمع بودند و توجه به آن جانب مانع از توجه به این جانب نبود اما ظاهرا چنین بوده باشد که با وجود عدم مانعیت متوجه این عالم نمی شده اند چنانکه در خبر مستفیض وارد شده است که حضرت سیّد المرسلین صلّی اللّٰه علیه و آله فرمودند که مرا با جناب اقدس الهی وقتی هست که

در آن حالت گنجایش ندارد نه ملک مقرب و نه نبی مرسل و این مقام اعلی مقام تفرید است و حق این است که مقامات حضرت سیّد المرسلین

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۶۲

را به عقول ضعیفه ادراک نمی توان کرد چنانکه هیچ شک نیست که عوام مراتب فضلا را ادراک نمی توانند کرد و هم چنین فضلای علوم ظاهریه ادراک علوم و کمالات فضلای علوم باطنیه را ادراک نمی توانند کرد مگر علی سبیل الاجمال چنانکه سابقا در حدیث قدسی گذشت و محقق طوسی رضی اللّٰه عنه و ابو علی نیز اشاره به آن کرده اند و برین قیاس هر چه بالا رود تا اعلی مقامات حضرت سید الموحّدین و الکاملین و الواصلین.

(و امّا بعد وفات النّبی صلّی اللّٰه علیه و آله فانّه روی عن جویریه ابن مسهر انّه قال اقبلنا مع امیر المؤمنین علیّ بن ابی طالب صلوات اللّٰه علیه من قتل الخوارج حتّی اذا قطعنا فی ارض بابل حضرت صلاه العصر فنزل امیر المؤمنین صلوات اللّٰه علیه و نزل النّاس فقال علی صلوات اللّٰه علیه أیّها النّاس انّ هذه الارض ملعونه قد عذّبت فی الدّهر ثلث مرّات و فی خبر اخر مرّتین و هی تتوّقع الثّالثه و هی احدی المؤتفکات و هی اوّل ارض عبد فیها وثن و انّه لا یحلّ لنبی و لا وصیّ نبیّ ان یصلی فیها فمن اراد منکم ان یصلی فلیصلّ فمال النّاس عن جنبی الطّریق یصلّون و رکب هو صلوات اللّٰه علیه بغله رسول اللّٰه صلّی اللّٰه علیه و آله و مضی قال جویریه فقلت و اللّٰه لأتّبعنّ امیر المؤمنین صلوات اللّٰه علیه و لأقلّدنّه صلاتی الیوم فمضیت خلفه فو اللّٰه ما جزنا

جسر سوراء حتّى غابت الشّمس فشككت فالتفت إلىّ و قال يا جويريه أ شككت فقلت نعم يا امير المؤمنين فنزل صلوات اللّٰه عليه عن ناحيه فتوضّأ ثمّ قام فنطق بكلام لا احسبه الّا كانّه بالعبرانى ثمّ نادى الصّلاه فنظرت و اللّٰه إلى الشّمس قد خرجت من بين جبلين لها صرير فصلّى العصر و صلّيت معه فلمّا فرغنا من صلاتنا عاد اللّيل كما

لوامع صاحبقرانى، ج ۳، ص: ۶۳

كان فالتفت إلىّ فقال يا جويريه بن مسهر انّ اللّٰه عزّ و جلّ يقول فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ ۵۶: ۷۴ و انّى سالت اللّٰه عزّ و جلّ باسمه العظيم فردّ علىّ الشّمس و روى انّ جويريه لمّا راى ذلك قال وصىّ نبىّ و ربّ الكعبه) و اما آن چه بعد از وفات حضرت سيّد المرسلين صلّى اللّٰه عليه و آله واقع شد پس به درستى كه منقولست به اسانيد قويه كالصحيحه از جويريه بن مسهر كه از خواص حضرت امير المؤمنين است صلوات اللّٰه عليه و منقولست كه آن حضرت سه مرتبه او را بشارت به بهشت داده اند كه جويريه گفت كه در خدمت حضرت امير المؤمنين صلوات اللّٰه عليه بوديم در رجوع از قتال خوارج تا آن كه به زمين بابل رسيديم و آن در حوالى حلّه است و حله را از آجرهاى شهر خراب بابل ساخته اند چنانكه نجف اشرف را از آلات كوفه و بغداد را از آلات مداين ساخته اند وقت نماز عصر شد پس حضرت امير المؤمنين صلوات اللّٰه عليه فرود آمدند و لشكر حضرت فرو آمدند پس حضرت صلوات اللّٰه عليه فرمودند كه اى مردمان اين زمين ملعونست و محلّ سخط الهى و سه مرتبه اهل

آن بعـذاب الهی معذّب شده اند و در حدیث دیگر وارد شده است که دو مرتبه معذّب شده اند و انتظار مرتبه سـیم می کشد و زمین بابل یکی از زمینهایی است که حق سـبحانه و تعالی در قرآن مجید وصف فرموده است به مؤتفکه یعنی سـرنگون شده یا حقیقه مثل شـهرهای حضرت لوط یا مجازا چون خراب شده است به سبب اعمال قبیحه ایشان و شهری که خراب شد در عرف آن را می گوینـد که سـرنگون شـده است مجازا و ظاهرا مرتبه سـیم خراب شدن کوفه بود به سـبب اعمال قبیحه ایشان و ظاهرا کوفه و مـداین نیز از بابل باشـد و این اول زمینی است که در آنجا بت پرستیـده اند و به درستی که جایز نیست هیچ پیغمبری و هیچ وصی پیغمبری را که در این زمین یا در امثال این زمین نماز کند اما شما را جایز است پس هر که از شما

خواهـد که نماز کنـد نماز کنـد پس مردمان میل به جانبهای راه کردنـد و مشـغول نماز شدنـد چون در راه مکروهست چنانکه خواهد آمد سیما در امثال این زمینها و حضرت صلوات اللَّه علیه بر استر حضرت سیّد المرسلین صلّی اللَّه علیه و آله سوار شدند و روانه شدنـد جویریه گفت که من بـا خود گفتم که و اللَّه که من متـابعت آن حضـرت صـلوات اللَّه علیه می کنم و هر جا که آن حضـرت نماز می کند من نیز در آنجا نماز می کنم پس من از عقب آن حضـرت روانه شدم پس و اللَّه که از نهر سورا که آب فرات حلّه است نگذشتیم که آفتاب فرو رفت پس من

به شک افتادم که حضرت نماز نکردند و این منافات با امامت دارد و ظاهرا محض خطور بالی باشد که از لوازم بشریّت است پس حضرت صلوات اللّٰه علیه رو بمن کرد که ای جویریه شک کردی پس گفتم بلی یا امیر المؤمنین و حضرت رفع شک او فرمودند به اخبار از غیب و بردّ شمس پس حضرت از استر به زیر آمدند از گوشه و وضو ساختند پس برخاستند و به سخنی گویا شدند که شبیه به زبان عبری بود پس بانک نماز فرمودند یا امر کردند مرا به اذان چنانکه در روایتی دیگر وارد است پس و اللّٰه که نظر کردم بسوی آفتاب که از میان دو کوه بیرون آمد و صدای عظیم داشت پس آن حضرت صلوات اللّٰه علیه نماز عصر را به جا آوردند و من اقتدا به آن حضرت کردم پس چون از نماز فارغ شدند شب شد بنحو سابق پس حضرت رو به جانب من کردند و فرمودند که ای جویریه بن مسهر به درستی که حق سبحانه و تعالی در قرآن مجید فرموده است و خطاب به رسولش کرده است که تسبیح کن اسم عظیم پروردگار خود را و من سؤال کردم خداوند عالمیان را باسم عظیم او که آفتاب را برگرداند از جهت نماز من حق سبحانه و تعالی دعای مرا مستجاب کرد و غرض از ذکر این معنی این بود که مبادا جویریه حمل بر سحر کند یا غالی شود.

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۶۵

و مرویست که چون جویریه این معجزه را دید گفت که بحق پروردگار کعبه که علی وصی پیغمبر است یا تو وصی پیغمبری

و امامت حق تست که صاحب معجزاتی.

و صـدوق این خبر را در علل به همین مضـمون بغیر این عبارت ذکر کرده است و بعـد از آن گفته است که اخباری که در این معنی وارد شـده است در کتـاب معرفت ذکر کرده ام و غرضـش اظهـار تواتر این خبر است و مسـجد شـمس در حله از آفتـاب مشـهورتر است و مردمان در آنجا به زیارت می رونـد و حاجات از حق سـبحانه و تعالی طلب می کنند و مسـتجاب می شود و جمعی که در آنجا می بودنـد چیزهای غریب نقل می کردند و هر چه از معجزات آن حضـرت و سائر حضـرات ائمه معصومین ذکر کننـد عجیـب نیست و صـدوق اسانیـد این سه خـبر را در فهرست ذکر کرده است و خواهـد آمـد اگر چه اسانیـد غیر اینها داشته است که در کتب منفرده ذکر کرده است.

[واجبات بر عباد]

(و قال سـليمان بن خالد للصّادق صلوات اللَّه عليه جعلت فداك أخبرنى عن الفرائض الّتى فرض اللَّه عزّ و جلّ على العباد ما هى فقـال شـهاده ان لا ـ اله الّا اللَّه و انّ محمّـ دا رسول اللَّه و اقام الصّـ لاه الخمس و ايتاء الزّكاه و حـجّ البيت و صـيام شـهر رمضان و الولايه فمن اقامهنّ و سدّد و قارب و اجتنب كلّ مسـكر دخل الجنّه) و بسند حسن كالصحيح مروى است كه سليمان به حضرت امام جعفر صادق صلوات اللَّه عليه عرض نمود كه فداى تو گردم خبر ده مرا از واجباتى كه حق سبحانه و تعالى بر بندگان خود واجب گردانيـده است كـدام است پس حضـرت صـلى اللَّه عليه و آله فرمودنـد كه آن گواهى دادنست بر وحـدانيت الهى و بر رسالت حضرت

سیّد المرسلین و اقامت نمازهای پنجگانه و دادن زکات و حج خانه کعبه و روزه ماه رمضان و امامت ائمه معصومین صلوات اللَّه علیهم پس کسی که به جا آورد این واجبات را و

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۶۶

صحیح به جا آورد و از جهت رضای الهی به جا آورد و یا آن که اعمال خود را همه خوب کند و از جهت رضای الهی کند و اجتناب کند از هر مست کننده داخل بهشت می شود البته و در بعضی از نسخ این حدیث کلّ منکر است یعنی اجتناب کند از جمیع معاصی کبیره یا کبیره و صغیره.

بدان که اخبار متواتره بر این مضمون وارد شده است و ائمه معصومین صلوات اللَّه علیهم اصول دین و فروع آن را با یکدیگر ذکر فرموده اند و از هر دو آن چه اهم است بیان فرموده اند و چون اکثر اوقات علمای اهل سنت در خدمت ایشان می بوده اند و نقل احادیث از ایشان می کرده اند ولایت را با این واجبات ذکر می کرده اند و سنّیان ولایت را بمعنی محبّت می فهمیده اند و شیعیان امامت و جمعی از سنیان امامت می فهمیده اند و لیکن مضایقه نداشته اند و همه مذهبی را خوب می دانسته اند چنانکه می رسید شریف در شرح مواقف و مولانا سعد الدین در شرح مقاصد و غیر ایشان در کتب خود ذکر کرده اند که این اختلافات فروعی است و مستندش اجتهاد است هر چند خطا کرده باشند مثابند و اما وقتی که تقیه نبوده است تصریح بکفر غیر امامی می فرموده اند و این معنی از ضروریات مذهب است و احادیث بر این معنی فوق تواتر است به مراتب شتی.

از آن جمله به اسانید صحیحه متکثره منقولست

از ابو اليسع كه عرض نمودم به خدمت حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّه عليه كه يا حضرت بيان فرمائيد كه ستونهاى اسلام كدام است كه هر گاه آن را بدانم اعمال من صحيح است و اگر چه چيزى ديگر را ندانم بمن ضرر نرساند جهل آن پس حضرت فرمودند كه آن شهادتين است يعنى گواهى دادن با اعتقاد جازم به وحدانيت الهى و با اعتقاد جازم به نبوّت حضرت رسالت پناهى صلّى اللّه عليه و آله و اقرار كردن بجميع آن چه حضرت فرموده است از احوال مبدا و معاد و غير آن و اگر زكاتى بر او

لوامع صاحبقرانى، ج ۳، ص: ۶۷

واجب باشد بدهد يا اعتقاد بوجوب آن داشته باشد ديگر ولايت است كه حق سبحانه و تعالى به آن امر كرده است و آن محبت و اقرار به امامت ائمه معصومين است زيرا كه حضرت سيّد المرسلين صلّى اللّه عليه و آله فرمودند كه هر كه بميرد و امام زمان خود را نداند كافر مرده است و خداوند عالميان فرموده است كه اطاعت كنيد خداوند را و اطاعت كنيد رسول او را و اولو الامر را و اول صاحبان امر كه واجبست اطاعت امر ايشان كردن حضرت امير المؤمنين است پس بعد از آن حضرت حضرت امام حسن است و بعد از او حضرت امام حسين و بعد از او حضرت على بن الحسين است و بعد از او حضرت محمد بن على و هم چنين بقيه ائمه معصومين زيرا كه زمين باقى نمى ماند بدون امام و محال است كه زمين باشد و امام نباشد و هر كه امام خود را نشناسد كافر

بمیرد و محتاج ترین وقتی باین معرفت وقتی است که جان به سینه رسد زاینکس جای خود را در بهشت به سبب اعتقاد بائمه معصومین به بیند و ائمه معصومین را نیز مشاهده کند و ایشان در مقام نجات دادن او باشند أو در آن وقت خواهد دانستن خوبی مذهب خود را بحق الیقین و شکر الهی به جا خواهد آورد.

و به اسانید معتبره از فضیل بن یسار و ابو حمزه از حضرت امام محمد باقر صلوات اللّٰه علیه مرویست که بنای اسلام بر پنج چیز است و آن نماز است و زکات و حج و روزه ماه رمضان و ولایت ائمه معصومین صلوات اللّٰه علیهم، و حضرت سید المرسلین صلّی اللّٰه علیه و آله به هیچ واجبی آن قدر مبالغه نفرموده اند آن مبالغه که در امر ولایت فرمودند که به آواز بلند در غدیر خم فرمودند که من کنت مولاه فعلیّ مولاه که هفتاد هزار کس که با آن حضرت بودند همه شنیدند با مبالغاتی دیگر که فرمودند و امر به متابعت بقیه ائمه معصومین فرمودند چنانکه خواهد آمد.

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۶۸

و بسند صحیح و حسن کالصحیح از زراره منقولست که حضرت امام محمد باقر صلوات اللّٰه علیه فرمودند که بنای اسلام بر پنج چیز است بر نماز است و زکات و حج و صوم و ولایت ائمه معصومین زراره گفت که عرض نمودم به خدمت آن حضرت که از این پنج چیز کدام یک افضل است حضرت فرمودند که ولایت افضل است زیرا که ولایت کلید باقی فرایض است و امام بیان می کند کیفیت فرایض را گفتم بعد از ولایت کدام افضل است

حضرت فرمودند که نماز افضل است زیرا که حضرت سید الانبیاء صلی اللَّه علیه و آله فرمودند که نماز ستون دین شماست چنانکه خیمه و خانه بی ستون منهدم می شود هم چنین دین بدون نماز دین نیست و از دست می رود گفتم بعد از نماز کدام فاضلتر است حضرت فرمودند که زکات چون حق سبحانه و تعالی در قرآن مجید مقرون گردانیده است نماز را با زکات و اکثر جاها که امر به نماز فرموده است بعد از آن امر به زکات فرموده است و ابتدا به نماز فرموده است چون آن افضل است و فرموده است که أَقِیمُوا الصَّلاهَ وَ آتُوا الزَّکاهَ و خواهد آمد که نماز بدون زکات مقبول نیست و حضرت سیّد المرسلین صلّی اللَّه علیه و آله فرمودند که دادن زکات گناهان را محو می کند گفتم بعد از آن در فضل کدامست حضرت صلوات اللَّه علیه فرمودند که حج است زیرا که حق سبحانه و تعالی فرموده است که مر خدا راست بر مردمان حج خانه کعبه هر که زاد و راحله داشته باشد و کسی که کافر شود بترک حج پس به درستی که حق سبحانه و تعالی بی نیاز است از عالمیان و تهدیداتی که در این آیه است در ابواب حج خواهد آمد.

و حضرت سید الانبیاء صلّی اللَّه علیه و آله فرمودند که یک حج مقبول بهتر است از بیست نماز نافله و هر که هفت شوط طواف کند و حساب آن را نگاه دارد یا با حضور قلب باشد و دو رکعت نماز طواف را با حضور قلب به جا آورد حق

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۶۹

سبحانه و تعالی گناهان

او را بیامرزد.

و حضـرت سیّد المرسـلین صـلی اللّٰه علیه و آله در روز عرفه و روز مزدلفه فرمودند آن چه فرمودند از فضایل بسیار که خواهد آمـد گفتم که دیگر کـدام افضل است حضـرت فرمودند که روزه پس گفتم که چرا روزه در عقب همه است در فضل و حال آن که حضرت سیّد الانبیاء صلّی اللّٰه علیه و آله فرمودند که روزه سپر آتش جهنّم است پس حضرت صلوات اللّٰه علیه فرمودند که افضل عبادات عبادتی است که بـدل نداشـته باشد و البته آن را به جا باید آورد در همه احوال چنانکه نماز در هر حالی که باشـد آن را به جا می آورد اگر در جان کنـدن باشـد یا در حرب و شمشـیر زدن و خوردن باشد البته می باید کرد و هم چنین حـج و زکات و ولایت بـدل ندارنـد بخلاف صوم که در بسـیاری از احوال بـدل آن کفاره می دهـد و اگر بیمار باشد یا مسافر افطار می کند و قضا می کند پس حضـرت فرمودند که بلندی و رفعت دین و کلید آن و باب هم خیرات و رضای حق سـبحانه و تعالی در اطاعت امام است بعد از معرفت او و حق سبحانه و تعالی فرموده است که هر که اطاعت رسول کند اطاعت خداوند خود کرده است و کسـی که پشت کند و اطاعت نکند ما ترا نفرستاده ایم که حافظ ایشان باشی بلکه بر تست که رسالات ما را برسانی هر که قبول کند به بهشت رود و هر که نکند به جهنّم.

و حضرت سیّد المرسلین صلّی اللّٰه علیه و آله بکرّات و مرات امر به اطاعت ایشان فرمود و بیان

آیاتی که در وجوب متابعت ایشان آمده بود کردند به درستی و راستی که اگر شخصی شبها به عبادت الهی باشد و روزها روزه باشد و جمیع اموال خود را در راه خدا صرف کند و تا زنده باشد همیشه حج کند و نداند امامت ائمه خود را و همه اعمال خود را به گفته ایشان به جا نیاورد او را حقی بر حق سبحانه و تعالی نیست که لازم باشد که او را ثواب دهد و از اهل ایمان

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۷۰

نیست و لیکن اگر مستضعف باشند و عداوت اهل بیت نداشته باشند و مدت عمر خود کارهای خیر کرده باشند حق سبحانه و تعالی بر سبیل تفضل ممکن است که ایشان را به بهشت برد نه بر سبیل استحقاق چون امامت ائمه از اصول دین است و شرط جمیع عباداتست مثلا اگر کسی مدّت عمر نماز بی وضو کرده باشد یقینا بر آن نمازها ثوابی ندارد بلکه مستحق عقوبت الهی است و ممکن است که حق سبحانه بفضل و رحمت خود او را بیامرزد و به اسانید صحیحه و کالصحیحه از ابو حمزه و غیر او از فضلای اصحاب حضرت امام زین العابدین و امام محمد باقر و امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیهم منقولست که فرمودند که بهترین و فاضلترین مساجد و مواقع حطیم است و آن از رکن حجر است تا مقام ابراهیم علیه السّلام و اگر کسی هزار سال کم پنجاه سال مدت رسالت حضرت نوح یا مدت عمر دنیا یا صد سال علی الروایات المختلفه روزها روزه باشد و شبها بر پا ایستاده تا صبح عبادت کند و چون

از دنیا برود و یکی از ائمه خود را نداند او را ثوابی نخواهد بود و از آن عبادات بهره نخواهد داشت.

(و کـان امیر المؤمنین صـلوات اللّه علیه یقول انّ افضـل مـا یتوسّـل به المتوسّـلون الایمان باللّه و رسوله و الجهاد فی سبیل اللّه و کلمه الاخلاـص فانّها الفطره و اقام الصّـلاه فانّها المله و ایتاء الزّکاه فانّها من فرایض اللّه عزّ و جلّ و الصّوم فانّه جنه من عـذابه و حجّ البیت فـانّه منفـاه للفقر و مـدحضه للـذّنب و صـله الرّحم فانّهـا مثراه فی المال و منساه فی الاجل و صـدقه السّـرّ فانّها تطفئ الخطیئه و تطفئ غضب الرّبّ عزّ و جـلّ و صـنایع المعروف فانّهـا تـدفع میته السّوء و تقی مصارع الهوان الا فاصـدقوا فانّ اللّه مع الصّادقین و جانبوا الکذب فانّه مجانب الایمان الا انّ الصّادق علی شفا منجاه و کرامه الا انّ الکاذب

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۷۱

علی شـفا مخزاه و هلکه الاـو قولوا خیرا تعرفوا به و اعملوا به تکونوا من اهله و ادّوا الامـانه علی من ائتمنکم و صـلوا ارحـام من قطعکم و عودوا بالفضل علی من حرمکم) و بسند کالصحیح از آن حضرت صلوات اللّه علیه منقول است که فرمودند که افضل عباداتی که متوسّـلان به آن توسل جوینـد و آن را سـبب نجات خود گردانند ایمان است به خدا و رسول به آن که اعتقاد کند وجود واجب الوجود وحـدت او را و او را عـالم و قادر دانـد بعلم و قـدرتی که عین ذات اوست و یقین بدانـد رسالت حضـرت سیّد المرسلین و عصمت او را صلّی اللّه علیه و آله و اعتقاد کند به حقیّت

آن چه فرموده است از امامت ائمه اثنی عشر و ثواب و عقاب و غیر آن از چیزهائی که در قرآن و اخبار متواتره وارد شده است که آن حضرت آن را فرموده اند دیگر جهاد فی سبیل اللّٰه است هر گاه شرایط آن متحقق باشد.

دیگر کلمه اخلاـص است و آن کلمه لاـ اله الاـ اللّٰه است بـا شـرایطش و از آن جمله شـهادت بر رسـالت و امامت است پس به درستی که باین کلمه ظاهر می شود که بر فطرت اسـلامست و جمعی اظهار کلمتین را جزو ایمان می دانند و بعضـی واجبی بر سر خود می دانند و ظاهر این حدیث و امثال این جزویت است.

دیگر به پای داشـتن نماز است یعنی نمازهای پنجگانه یا مطلق نمازهای واجب به درستی که اقامت نماز ملت اسلام است یعنی دالّ است بر آن.

دیگر دادن زکات است اگر واجب باشد بر او به درستی که زکات مال از جمله فرایض عظیمه الهی است تعالی شانه.

دیگر روزه است که آن سپریست و حافظی است از عذاب الهی.

دیگر حج خانه کعبه است به درستی که آن سبب رفع فقرست و ازاله گناهان.

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۷۲

دیگر صله رحم است که با خویشان خود نیکی کند بهر چه مقدورش باشد و به درستی که آن سبب زیادتی مال و درازی عمر است.

دیگر تصـدقات مسـتحبّه را مخفی دادنست زیرا که گناهان را و آتش آنها را فرو می نشاند و فرو می نشاند غضب الهی را اگر مستحق غضب او شده باشد.

دیگر نیکیهـا کردنست زیرا که دفع می کنـد مرگ بـد را و حفـظ می کنـد از بلاهـای که سـبب خواریست در دنیـا و عقبی به درستی که

البته راست بگوئید که حق سبحانه و تعالی با صادقانست و از دروغ اجتناب کنید که دروغ گو ایمان ندارد به خدا و به درستی که راست گو نزدیکست به نجات و کرامت الهی و به درستی که دروغ گو نزدیکست به خواری دنیا و هلاک آخرت زنهار که تا توانید سخن خیر بگوئید تا معروف شوید به خوبی و عمل کنید به خیرات تا از اهل خیر باشید و ادا کنید امانت را بهر که شما را امین کند و صله رحم کنید خویشانی را که از شما قطع کنند و تفضل کنید بر کسانی که شما را از خیرات خود محروم ساخته باشند و هر چه در این حدیث وارد شده است بر هر فقره از فقرات آن احادیث صحیحه بسیار وارد شده است و اکثر خواهد آمد إن شاء اللّٰه تعالی.

(و روی معمّر بن یحیی قال سمعت ابا عبد اللّٰه صلوات اللّٰه علیه یقول اذا جئت بالخمس الصّلوات لم تسال عن صلاه و اذا جئت بصوم شهر رمضان لم تسال عن صوم) و بسند صحیح مرویست از معمّر که گفت شنیدم از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه که هر گاه نمازهای پنجگانه را تمام به جا آورده باشی حق سبحانه و تعالی ترا سؤال نخواهد کرد از نمازی دیگر و هر گاه روزهای ماههای رمضان را گرفته باشی ترا سؤال نخواهند کرد از روزه دیگر ظاهر این حدیث آنست که از هیچ نماز و هیچ روزه دیگر سؤال نخواهند کرد خواه واجب و خواه سنّت و این از تفضل الهی است هر چند

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۷۳

به سبب ترک واجبات

مستحق عقوبات الهی شده باشد تفضلا از او سؤال نخواهند کرد و ممکن است که مراد عدم سؤال از نوافل باشد در صلاه و صوم چون واجبات دیگر نادر است و گاه گاهی واجب می شود هر چند احادیث بسیار در مذمّت تارک سنن وارد شده است و خواهد آمد و لیکن به سبب ترک آن از ثوابها عظیمه خود را محروم ساخته است و مستحق عقوبات الهی نشده است مگر آن که استخفاف کند به نوافل و ترک آنها را سهل داند که در آن صورت به سبب استخفاف مستحق عقوبت می شود.

(و روی عن عائذ الاحمسیّ انّه قال دخلت علی ابی عبد اللّٰه صلوات اللّٰه علیه و انا ارید ان اساله عن الصّلاه فبدانی فقال اذا لقیت اللّٰه عزّ و جل بالصّلوات الخمس لم یسالک عمّا سواهنّ) و مرویست بسند صحیح از عائذ و او صاحب کتاب معتمد است که گفت داخل شدم بر حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه و می خواستم که سؤال کنم از آن حضرت از نماز یعنی نمازهای سنت که بسیار بود که بخواب می رفتم و نماز شب نمی کردم و می ترسیدم که مبادا مستحق عقوبات الهی باشم و در راه نیز با رفقا می گفتم که مسأله می خواهم از حضرت بپرسم که شاید سبب فرج همه باشد چنانکه در اخبار کالصحیحه دیگر از او وارد شده است پس حضرت از روی اعجاز فرمودند بی آن که من از آن حضرت سؤال کنم که هر گاه نمازهای پنجگانه را کرده باشی با شرایط در روز قیامت که حق سبحانه و تعالی حساب خلایق خواهد فرمود ترا سؤال نخواهد کرد از نمازهای دیگر یعنی

مستحبات يا اعم از واجبات ديگر و مستحبات از صلوات يا اعم از ساير عبادات تفضلا چنانكه ظاهر جوابست هر چند سؤال از مستحبات فقط بود و ظاهرا غرض از مبهم بودن آنست كه آدمى در ميان خوف و رجا باشد و اعتماد [به خوبيهاى خود

لوامع صاحبقرانى، ج ۳، ص: ۷۴

نكند] و چنانكه خواهد آمد إن شاء اللّٰه تعالى.

[سبک شمردن نماز]

(و روى عن مسعده بن صدقه انّه قال سئل ابو عبد اللّٰه صلوات اللّٰه عليه ما بال الزّانى لا تسمّيه كافرا و تارك الصّلاه تسمّيه كافرا و ما الحجّه فى ذلك فقال لأنّ الزّانى و ما اشبهه انّما يجعل ذلك لمكان الشّهوه لأنّها تغلبه و تارك الصّلاه لا يتركها الّا استخفافا بها و ذلك لأنّك لا تجد الزّانى يأتى المرأه الّا و هو مستلذ لإتيانه إيّاها قاصدا إليها و كلّ من ترك الصّلاه قاصدا لتركها فليس يكون قصده لتركها اللّذّه فاذا نفيت اللّذّه وقع الاستخفاف و اذا وقع الاستخفاف وقع الكفر) و بسند صحيح منقولست از مسعده و بعضى ذكر كرده اند كه بد مذهب است اما ارباب حديث كتاب او را اعتبار كرده اند أو گفت كه از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه عليه پرسيدند كه چرا زنا كاره را كافر نمى نامى و تارك نماز را كافر مى نامى و حجت بر اين چه چيز است حضرت فرمودند كه زيرا كه شخصى كه زنا مى كند يا لواطه مثلا نمى كند امثال اين اعمال قبيحه را مگر از جهت غلبه شهوت و كسى كه ترك نماز مى كند ترك نمى كند آن را مگر از روى استخفاف به آن زيرا كه شخصى كه زنا مى كند شهوت عظيم بر او غلبه مى كند به

مرتبه که کور و کر می شود و آن عمـل قبیـح را به جـا می آورد و به مرتبه نمی رسـد که اختیار نداشـته باشـد و اگر نه معاقب نمی بود و کسـی که ترک نماز می کنـد شـهوتی بر او غلبه نمی کنـد بلکه به محض اسـتخفاف نماز آن را نمی کند و هر گاه اسـتخفاف واقع شود کفر واقع می شود بدان که ظاهر حدیث مخالف است با احادیث بسـیار بلکه با اجماع مسـلمین که تارک الصّلاه کـافر نیست بلکه فـاسق است پس حمـل کرده انـد این خبر را بر صورتی که نماز در نظر او سـهل باشـد و ترک آن را حلال داند چنانکه از آخر

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۷۵

خبر ظاهر می شود یا حمل می کنند آن را بر مبالغه که گویا کافر است و این اظهر است چنانکه در همه کبایر وارد شده اسـت که کفر است و در اصطلاح حدیث کفر را بر چند معنی اطلاق می کنند یکی کفر فعل کبایر و هر دو توجیه خوبست پس اگر تارک نماز حلال داند ترک آن را کافر است و اگر حلال نداند بمنزله کافر است.

چنانکه روایت کرده است کلینی بسـند صـحیح از عبد اللّٰه بن سنان که گفت سؤال کردم از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه از شخصـی که مرتکب شود گنـاه کبیره از کبـایر را و بمیرد آیـا او را از اسـلام بیرون می برد و اگر او را عـذاب کنند ماننـد عـذاب مشـرکان ابـد الآباد معذّب خواهد بود یا عذاب او را مدتی و انقطاعی خواهد بود پس حضـرت صـلوات اللّٰه علیه فرمودند که هر که گناه کبیره بکند از جمله کبایر و آن را حلال داند از

اسلام بدر می رود و معذّب خواهد شد به سخت ترین عذابها ابد الآباد و اگر معترف باشد که گناه کرده است و توبه نکرده بمیرد از ایمان بدر رفته است و از اسلام بدر نرفته است و عذاب این سبکتر است از عذاب سابق و به همین مضمون روایت کرده است مسعده بن صدقه که راوی حدیث متن است.

و در حدیث حسن کالصحیح وارد شده است از عبید بن زراره که گفت سؤال کردم از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه از گناهان کبیره پس حضرت فرمودند که در کتاب حضرت امیر المؤمنین است که گناهان کبیره هفت است.

اوّل: کفر به خداوند عالمیان.

دویم: قتل نفس.

سیم: عقوق پدر و مادر.

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۷۶

چهارم: ربا گرفتن و بیع کردن جنس به جنس با زیادتی بعد از آن که دانسته باشد که حرام است.

پنجم: مال یتیمان را بظلم خوردن.

ششم: از حرب واجب گریختن.

هفتم: اعرابی شدن بعد از هجرت بسوی پیغمبر یا امام صلوات اللّٰه علیهم.

عبید می گوید که عرض نمودم که این هفت بزرگترین گناهانست حضرت فرمودند که بلی گفتم که یک درم از مال یتیم خوردن بظلم بزرگتر است یا ترک نماز حضرت فرمودند که ترک نماز اعظم است عرض نمودم که شما ترک نماز را از جمله کبایر نشمردید حضرت فرمودند که اول چه گفتم عرض کردم که کفر را فرمودید حضرت فرمودند که تارک نماز کافر است و راوی می گوید که مراد حضرت آنست که بی علّتی ترک کردن نماز کفر است و امثال این خبر بسیار وارد است و همه ماوّل است به آن چه گذشت.

و در حدیث صحیحی وارد است که حضرت امام جعفر

صادق صلوات اللّٰه علیه کبایر را بیان فرمودند و فرمودند که یکی از آنها ترک نماز است یا ترک واجبی از واجبات نماز زیرا که حضرت سیّد المرسلین صلّی اللّٰه علیه و آله فرمودند که هر که عمدا ترک کند نماز را پس او بری است از ذمت و عهد حق سبحانه و تعالی و از ذمت رسول صلّی اللّٰه علیه و آله یعنی بدتر از کفار اهل ذمّتند چون ایشان در ذمت خدا و رسول داخلند و محتمل است که مراد این باشد که حق سبحانه و تعالی بر او رحم نخواهد کرد و حضرت رسول اللّٰه صلّی اللّٰه علیه و آله او را شفاعت نخواهد فرمود چنانکه خواهد آمد و از این حدیث ظاهر می شود که هر که نماز صحیح نکند تارک الصّلاه است اگر عمدا ترک کند و اما اگر جاهل مسأله باشد مانند عوام که دیده اند که مردمان نماز

می کنند ایشان نیز نمازی می کنند و گمان ایشان اینست که نماز ایشان نماز است ظاهرا چنین کسی داخل تارک الصلاه نباشد که بمنزله کافر باشد اگر چه تارک الصّلاه بحسب واقع هست زیرا که هر گاه مسائل نماز را بداند و ظاهر شود که رکنی از ارکان یا شرطی از شرایط بلکه واجبی از واجبات نکرده باشد یا حرامی را کرده باشد واجبست که نمازها را همه قضا کند اما اگر عامی نماز عالمی را به بیند و بنحو او نماز کند اگر چه نداند که کدام فعل واجب و کدام سنت و همه افعال را قصد وجوب کند ظاهرا صحیح باشد چنانکه از اخبار و آثار ظاهر می شود

که در زمان حضرات سیّد المرسلین و ائمه معصومین صلوات اللّٰه علیهم مدار بر این بوده است و واجب و سنت را از هم فرق نمی کردند و همه را نیت وجوب می توان کرد به آن که آن چه می کند فرد اکمل نماز باشد چنانکه إن شاء اللّٰه در افعال صلاه مذکور خواهد شد.

(و قال رسول اللّٰه صلّی اللّٰه علیه و آله لیس منّی من استخفّ بصلوته لا یرد علیّ الحوض لا و اللّٰه لیس منّی من یشرب مسکرا لا یرد علیّ الحوض لا- و اللّٰه) در فقه رضوی و در دو حدیث صحیح از حضرت امام محمد باقر و حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیهما وارد است که حضرت سیّد المرسلین صلّی اللّٰه علیه و آله فرمودند که از من نیست و از امّت من نیست کسی که سبک داند یا سبک بفعل آورد نماز خود را به آن که ترک نماز کند یا ترک واجبی از واجبات آن کند و ممکن است که شامل مستحبات نماز نیز باشد بر سبیل مبالغه و در حوض کوثر بر من وارد نخواهد شد نه و اللّٰه و از من یا امّت من نیست کسی که مست کننده را بخورد خواه شراب انگور یا شراب عسل و خرما و مویز یا بوزه و دور نیست که شامل غیر مایع بالاصاله نیز باشد مانند بنک و بیش و غیر آن هر چه عقل را زایل گرداند چنانکه ظاهر عبارت حدیث است

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۷۸

و حدیثی ندیده ام که مراد از مسکر مایع بالاصاله است «هر» چند جمعی گفته اند و در حوض کوثر بر من وارد نخواهد شد نه

و اللّٰه و ممکن است که مراد قبل از شفاعت یا رحمت الهی باشد و مراد این باشد که تارک الصلاه و شارب الخمر هر چند اعمال خیر بسیار کرده باشند مستحق دخول جنت نیستند تا عذاب جهنم را نکشند و عدم استحقاق منافات ندارد که به تفضّل یا به شفاعت مستحق دخول جنت شود و اللّٰه تعالی یعلم و قریب باین حدیث من حیث اللفظ و همین این معنی روایت کرده است کلینی در حسن کالصحیح از آن حضرت صلّی اللّٰه علیه و آله.

(و قال الصّادق صلوات اللّٰه علیه انّ شفاعتنا لا تنال مستخفّا بالصّلاه) و بسند صحیح از حضرت امام موسی کاظم صلوات اللّٰه علیه منقول است که فرمودند که چون پدرم نزدیک شد به رفتن از دار دنیا بمن گفت که ای فرزند شفاعت ما نمی رسد به کسی که نماز را سبک داند یا سبک کند و این نیز محمول است بر آن که قطع نظر از رحمت الهی مستحق شفاعت ما نیست پس ممکن است که حق سبحانه و تعالی بر او رحمت کند و ببخشاید یا رحمت کند و رخصت دهد ائمه معصومین صلوات اللّٰه علیهم را در شفاعت و این تاویلات بنا بر آنست که متواتر است از حضرت سیّد المرسلین صلّی اللّٰه علیه و آله که فرمودند که شفاعت خود را ذخیره کرده ام از جهت اصحاب کبائر از امّتم و اگر چه ممکن است که آن عام مخصّص باشد باین اخبار و لیکن به سعت رحمت الهی تعالی شانه أنسب است تاویل اول و اللّٰه تعالی یعلم.

(و قال رسول اللّٰه صلّی اللّٰه علیه و آله من اتّقی علی

ثوبه فی صلاته فلیس للّه اکتسی) و منقولست که آن حضرت صلّی اللّه علیه و آله فرمودند که هر که ملاحظه تضییع جامه کند در نمازش به آن که بر خاک نماز نکند

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۷۹

مثلا که مبادا گرد آلود شود پس آن جامه را از جهت حق سبحانه و تعالی نپوشیده است که اگر از جهت رضای او پوشیده می بود نماز را بهتر از جامه رعایت می نمود چون شکستگی و خاکساری در نماز مطلوبست و دلالت می کند بر آن که می باید مؤمنان جامه را از جهت رضای الهی به پوشند که در آن جامه عبادت کنند و فرج خود را از نامحرم به پوشانند بلکه اگر از جهت دفع گرما و سرما نیز پوشند می باید که قصد کنند که چون حق سبحانه و تعالی امر فرموده است بحفظ بدن تا عبادت تواند کرد بنا بر این جامه می پوشم بلکه اگر جامهای نفیس پوشد و قصد عزت ایمان و علم کند چون در نظر اکثر مردمان کسی که چرکن است بی اعتبار است و این معنی سبب بی اعتباری علم می شود خوبست پس جامهای زینت را هم بقصد رضای الهی به پوشد چنانکه گذشت که حضرات ائمه معصومین صلوات اللّه علیهم زینت می فرموده اند باین قصد اما نهایت اشکال دارد این قصد و وقتی ظاهر می شود که در این قصدها صادقست که جامهای زبون و خوب همه نزد او یکسان باشد بلکه از زبون محظوظتر باشد و این معنی بعد از مجاهدات و ریاضات بسیار حاصل می شود و نفس و شیطان در امثال این امور مکرهای بسیار دارند می باید که زود بزود فریب آنها را نخورد و

اعمـال خود را معلول و معیوب دانـد چنـانکه غالبا چنین است و کسانی که از این امور ایمننـد اموری دیگر هست اعظم از آنها که از آنجـا نیز بغیر از حول و قوت الهی چیزی دیگر به فریـاد ایشـان نمی رسـد و نمی توانـد رسـید و اخبـار در جامهـای نماز مختلف است در بعضـی از اخبار امر به جامه خشن و زبون شده است و در بعضی امر به جامهای نفیس شده است و دور نیست که نسـبت به افراد مردمـان مختلف شود و هم چنین بحسب احوال هر شـخص نیز مختلف می شود و الانسـان علی نفسه بصـیره خود حال خود را بهتر می داند و راه شکستگی اسلم است غالبا و اللَّه تعالی یعلم.

[حق سبحانه و تعالی نماز را بر ده وجه مقرر ساختند]

(و روی زراره عن ابی جعفر صـلوات اللَّه علیه انّه قـال فرض اللَّه عزّ و جلّ الصّـلاه و سنّ رسول اللَّه صـلّی اللَّه علیه و آله عشـره اوجه صـلاه السّـفر و صـلاه الحضـر و صـلاه الخوف علی ثلاثه اوجه و صـلاه کسوف الشّـمس و القمر و صلاه العیدین و صلاه الاستسـقاء و الصـلاه علی المیّت) و بسند صحیح از زراره منقول است که حضرت امام محمد باقر صلوات اللَّه علیه فرمودند که حق سـبحانه و تعـالی نماز را واجب گردانیدنـد بر سبیل اجمال و حضـرت سـیّد المرسـلین صـلوات اللَّه علیه و آله ده وجه مقرر ساختند بعنوان تفویض یا به آن که در قرآن مجید مجمل بود و جبرئیل تفصـیل آن را از جهت حضـرت بیان کرد هم چنان که اکثر واجبات در قرآن مجمل است و در سنت مفصل است از آن جمله نماز سفر و نماز حضرت را مقرر ساختند چنانکه

سابقا گـذشت که حق سـبحانه و تعالی ده رکعت مقرر ساخته بودنـد و حضـرت هفت رکعت زیاد فرمودند یک رکعت شام را بحال خود گذاشتند در سفر و حضر و شش رکعت دیگر را در حضر مقرر ساختند و در سفر انداختند و دیگر نماز خوف را بر سه وجه مقرر ساختند ممکن است که مراد این باشد که آیه که نازل شد از جهت نماز خوف مجمل بود حضـرت به سه عنوان نماز گذاردنـد در ذات الرقاع و بطن النخل و عسـفان هر یک را به عنوانی که آیه بر آن منطبق می شود چنانکه در نماز خوف خواهد آمد و ممکن است که مراد حضرت از سه نماز غیر این سه نماز باشد و آن نیز بر سه وجه است.

یکی آن که در برابر یکدیگر ایستاده باشند سجده بر قربوس زین کنند.

و دویم آن که به ایما کنند.

و سیم آن که به تسبیـح و تکبیر کننـد و ممکن است که مراد همه باشـد به آن که نمـاز ذات الرقاع و اخوانش را یکی حساب کنند و نماز با رکوع و سجود را

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۸۱

یکی و نماز تسبیح را یکی و بنا بر این حمل می باید کرد که مراد از ده وجه که آن حضـرت مقرر ساختند اکثر آن مراد باشـد چون نماز سـفر و ذات الرقاع در قرآن واقع شـده است یا آن که بگوئیم که هر چنـد در قرآن واقع شده بود اما کیفیتش مجمل بود از بیان آن حضرت ظاهر شد.

دیگر نماز کسوف آفتاب و خسوف ماهست.

دیگر نماز عید ماه رمضان و عید قربانست.

دیگر نماز طلب باران است.

و دیگر نماز

بر میّت است.

چنانکه گذشت و باقی خواهد آمد در محال خود إن شاء اللَّه تعالی مفصلا مع الشرائط.

و آن چه میان علما در تقسیم مشهور است آنست که نمازهای واجب بر هفت قسم است که بحسب کیفیات مختلفند نماز یومیه و جمعه و عیدین و آیات که شامل کسوف و خسوف و زلزله و سایر اخاویف سماویست دیگر نماز طوافست و نماز میّت و نمازی را که مکلّف بر خود لازم سازد بنذر و عهد و یمین یا بر او لازم شود مثل نماز قضا و نماز احتیاط و نماز قضای پدر و نماز استیجار و همه خواهد آمد إن شاء اللَّه تعالی مفصلا.

[سجده کردن بر زمین فریضه است و بر غیر زمین سنت است]

(و قال الصّادق صلوات اللَّه علیه السّجود علی الارض فریضه و علی غیر الارض سنّه) و حضرت صادق صلوات اللَّه علیه فرمودند که سجده کردن بر زمین فریضه است و بر غیر زمین سنت است بعضی گفته اند که مراد ازین خبر آنست که سجده کردن بر زمین ثواب واجب دارد و بر غیر زمین ثواب سنت دارد و اظهر آنست که آن چه حق سبحانه و تعالی مقرر ساخته بود سجده بر زمین فقط بود و حضرت سیّد المرسلین به سبب تفویض بر امّت موسّع ساخت که

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۸۲

سجده توانند کرد بر چیزی که از زمین روییده باشد که نخورند و نپوشند و قرینه این معنی آن که چون صدوق در حدیث سابق تفویض نمازها را ذکر کردند تفویض محل سجده را نیز بیان کرد و اگر نه مناسبت نداشت این حدیث را در اینجا ذکر کردن بلکه می بایست که در باب ما یسجد علیه ذکر کند و صدوق

این حدیث را مرسلا در علل ذکر کرده است و در آخر چنین گفته است که و علی غیر ذلک سنه.

و کلینی از محمد بن یحیی روایت کرده است مرسلا و به جای عبارت مذکوره و علی الخمره سنه ذکر کرده است و خمره سجاده صغیری بوده است که از حصیر می بافته اند از جهت موضع سجده و با خود می داشته اند مثل مهر الحال چون هنوز حضرت سیّد الشهداء کربلا را مشرف نگردانیده بودند و بنا بر این عبارت احتمال معنی ثانی دارد چون در احادیث صحیحه وارد شده است که حضرت سیّد المرسلین صلّی اللّٰه علیه و آله فرمودند که

جعلت لی الارض مسجدا و طهورا

یعنی حق سبحانه و تعالی زمین را از برای من چنین مقرر ساخت که بر او سجده کنم اگر چه محتمل است که مراد این باشد که از جهت من موسع شد که هر جائی از زمین که خواهد نماز کنم نه مثل یهود و نصاری که نماز ایشان در غیر بیع و کنایس ایشان صحیح نیست و لیکن تعمیم انسب است و احتمال دیگر هست که حق سبحانه و تعالی واجب گردانید که سر بر زمین گذارند بر هر چه باشد حضرت صلّی اللّٰه علیه و آله مقرر ساختند که بر زمین و سجاده پاک باشد یا سنت است که پاکیزه باشد و اول اظهر است از این دو معنی و اللّٰه تعالی یعلم.

باب فضل الصّلاه

[اجر کامل در نماز کامل]

(قال رسول اللّٰه صلّی اللّٰه علیه و آله الصّلاه میزان فمن وفّی استوفی یعنی بذلک ان یکون رکوعه مثل سجوده و لبثه فی الاولی و الثّانیه سواء و من و فی بذلک استوفی الاجر) بابی است

در فضیلت نماز اعم از واجب و سنت منقولست بروایت سکونی که حضرت سیّد المرسلین صلّی اللّٰه علیه و آله فرمودند که نماز بمنزله ترازو است پس کسی که تمام می دهد تمام می ستاند گوییا در یک سر زر است و در یک سر متاع هر چند زر بیشتر است متاع بیشتر می گیرد یا آن که در یک کفه سنگ است که آن اعمال ناشایست است و در سری دیگر ثوابست پس هر چند که نماز سنگین تر است ثواب بیشتر است و بنا بر این حل وفّی را مشدّد خواندن بهتر است و صدوق چنین تفسیر کرده است که رکوع و سجود و قرائت بمنزله بندهای ترازو است پس ترازوئی که بندهای او مساویست درست است و راست می گوید و اگر کوتاه و دراز است در آن خلل می رود و محتمل است که نماز میزان ایمان است پس هر که ایمان او صحیح تر است نمازش طولانی تر است و هر که نمازش کوتاه تر است ایمانش ناقص تر است و این معنی اظهر است بحسب معنی و اول بحسب لفظ و اختیار این معنی که صدوق کرده است ظاهرا سببش این باشد که روایتی وارد شده است در نماز شب که می باید رکوع و سجود و قرائت آن مساوی باشد و این معنی در نماز نافله خوبست اما در نماز فریضه که در آن جماعت و تخفیف

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۸۴

مطلوبست صحیح نیست مگر آن که حمل بر منفرد و نافله کند و آن نیز خلاف ظاهر لفظ است از وجوه شتی و اللّٰه تعالی یعلم با آن که مناسب معنی او نبود در اول فضل صلاه نقل کردن

بلكه مى بايست در باب سابق ذكر كند يا در آخر اين باب.

(و قال الصّادق صلوات اللَّه عليه انّ طاعه اللَّه و عزّ و جلّ خدمته فى الارض و ليس شى ء فى خدمته يعدل الصّلاه فمن ثمّ نادت الملائكه زكريّا و هو قائم يصلّى فى المحراب) و از آن حضرت صلوات اللَّه عليه منقولست كه فرمودند كه فرمان بردارى الهى بمنزله خدمتى است كه بندگان آقايان خود را كنند در زمين و هيچ خدمتى از خدمات برابرى نمى كند با نماز چون قربى كه از نماز حاصل مى شود بنده را بجناب اقدس الهى از هيچ عبادتى آن قرب حاصل نمى شود و لهذا مقربان درگاه الهى هر شب هزار ركعت نماز مى كردند چنانكه در اخبار مستفيضه وارد است كه حضرات ائمه معصومين صلوات اللَّه عليهم هر شب هزار ركعت نماز مى كردند و از اين جهت است كه فرشتگان حضرت زكريا را بشارت دادند به فرزند در وقتى كه در محل عبادت خود نماز مى كرد و نماز سبب استجابت دعاى او شد.

(و قال النّبىّ صلّى اللَّه عليه و آله ما من صلاه يحضر وقتها الّا نادى ملك بين يدى النّاس أيّها النّاس قوموا إلى نيرانكم الّتى أوقدتموها على ظهوركم فاطفئوها بصلاتكم) و به اسانيد قويّه منقول است از عبد اللَّه بن سنان از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللَّه عليه و طريق صدوق بعبد اللَّه صحيح است و ظاهر آنست كه صدوق از كتاب او نقل كرده باشد كه حضرت سيّد المرسلين صلّى اللَّه عليه و آله فرمودند كه نيست نمازى كه وقت آن داخل شود مگر آن كه ملكى مقرر است كه مى آيد در برابر مردمان و فرياد

لوامع

می کند که ای گروه آدمیان برخیزید و متوجه آتش هایی شوید که بر پشتهای خود به سبب معاصی افروخته اید آن آتشها را بنور نماز فرو نشانید کنایه است از آن که نماز سبب محو سیّئات می شود چنانکه احادیث متواتره بر این معنی وارد شده است با ظاهر آیه إِنَّ الْحَسَناتِ یُذْهِبْنَ السَّیِّئاتِ که حسنات مطلقا یا خصوص نمازها محو می کنند گناهان را.

(و دخل رسول اللَّه صلّی اللَّه علیه و آله المسجد و فیه ناس من اصحابه فقال تدرون ما قال ربّکم قالوا اللَّه و رسوله اعلم فقال انّ ربّکم یقول انّ هذه الصّلوات الخمس المفروضات من صلّاهنّ لوقتهنّ و حافظ علیهنّ لقینی یوم القیمه و له عندی عهد ادخله به الجنّه و من لم یصلّهنّ لوقتهنّ و لم یحافظ علیهنّ فذاک إلیّ ان شئت عذّبته و ان شئت غفرت له) و بسند صحیح منقول است از فضیل بن یسار از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللَّه علیه که حضرت سیّد المرسلین صلّی اللَّه علیه و آله داخل شدند در مسجد و در آنجا جماعتی از اصحاب آن حضرت صلّی اللَّه علیه و آله بودند پس حضرت فرمودند که می دانید که حق سبحانه و تعالی چه فرموده است صحابه گفتند خدا و رسولش اعلمند پس حضرت فرمودند که پروردگار شما می فرماید که این نماز پنجگانه واجب را هر که در اوقات خود به جا آورد و محافظت نماید بر ایشان به آن که با شرایط واجبه یا اعم از واجبه و مستحبات مؤکّده به جا آورد چون بنده مرا در روز قیامت یا بعد از مرگ ملاقات کند یعنی ملاقات جزای عمل کند تجوزا

شائعا آن بنده را نزد من عهدی هست که او را داخل بهشت کنم البته چون من این وعده را کرده ام و وفا به وعده بر من واجبست و مخالفت آن بر من محال است و کسی که این نمازها را در اوقات فضیلت یا اعم از آن به جا نیاورده باشد هر چند قضا کرده باشد علی الظاهر و یا محافظت بر

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۸۶

آن ننموده باشد پس کار آن بنده با منست اگر خواهم او را به عدل خود عذاب می کنم و اگر خواهم بفضل خود او را می آمرزم و همین مضمون در دو حدیث صحیح دیگر مرویست از آن حضرت صلوات اللَّه علیه و آله.

(و قال الصادق صلوات اللَّه علیه اوّل ما یحاسب به العبد علی الصّلاه فاذا قبلت قبل سایر عمله و اذا ردّت علیه ردّ سایر عمله و قال صلوات اللَّه علیه انّ العبد اذا صلّی الصّلاه فی وقتها و حافظ علیها ارتفعت بیضاء نقیّه تقول حفظتنی حفظک اللَّه و اذا لم یصلّها لوقتها و لم یحافظ علیها ارتفعت سوداء مظلمه تقول ضیّعتنی ضیّعک اللَّه) و آن حضرت صلوات اللَّه علیه فرمودند که اوّل چیزی که حساب می کنند در روز قیامت بنده را حساب نماز است پس اگر نمازها مقبول شد باقی اعمال را به تفضل قبول می کنند و اگر نماز مردود شد بر او سایر اعمال او مردود می شود پس حضرت فرمودند که هر گاه بنده نماز را در وقت خود به جا آورد و محافظت کند بر او به آن که با آداب و شرایط به جا آورد یا در وقت فضیلت به جا آورد نماز را

به آسـمان می برنـد روشن و پاکیزه و نماز به زبان حال یا مقال می گویـد که مرا حفظ کردی خداوند عالمیان ترا حفظ کند و اگر در وقت فضـیلت یا عم به جا نیاورده باشد و محافظت بر آداب و شـرایط آن نکرده باشد یا در وقت فضـیلت به جا نیاورده باشد بی ضرورتی آن نماز بالا می رود تیره و در بعضی از نسخ به جای ارتفعت رجعت وارد شده است یعنی بر می گردد سیاه و تاریک و می گوید مرا ضایع کردی حق سبحانه و تعالی ترا ضایع گرداند.

و مضـمون این حدیث را شـیخان از ابو بصـیر روایت کرده اند بسند موثق و قریب باین صدوق روایت کرده است بسند قوی از هشام و چون سند صدوق به هشام صحیح است حکم به صحت آن می توان کرد و مضمونش در فقه رضوی

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۸۷

واقع است.

و صدوق و کلینی بسـند صحیح روایت کرده اند از ابی بصیر و هارون بن خارجه از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه که فرمودند که ملکی موکل است بر نماز بنده که کاری دیگر ندارد و چون بنده از نماز فارغ می شود آن ملک نماز را گرفته بالاـ می برد و پس اگر قابلیت قبول دارد مقبول می شود و اگر قابلیت قبول نـدارد به آن ملک خطاب می رسـد که این نماز را رد کن بر بنـده من پس آن ملک می آورد و بر روی او می زنـد و می گوید بدا حال تو همیشه من تعب می کشم از جهت تو و ظاهر این اخبار تجسم اعمال است و استبعادی ندارد که چیزی در این نشأه از قبیل اعراض باشد و در آن نشأه از

قبیل جواهر باشد چنانکه مجربست زیاده از هزار مرتبه که اگر در روزی علوم حقیقیه منکشف شده است یا ربطی بجناب اقدس الهی به همرسیده در شب سابق آن روز در واقعه دیده ام که در میان آب صافی ام و امثال این وقایع فوق حد حصر بر بنده واقع شده است پس محتمل است که در آن نشأه همگی اعمال بصورت حوران و غلمان شوند و در قبر که عالم برزخ است با این کس باشند و محتمل است که حق سبحانه و تعالی به سبب اعمال صالحه صور حسنه بیافریند و لیکن بعید است از حیثیت ظاهر اخبار و عالم خواب و در واقع لازم نیست که حقیقت این را بدانند بلکه لازمست اعتقاد کردن که چنین می شود چون اخبار متواتره بر آن واقع شده است و اللّٰه تعالی یعلم.

و اما بالا بردن ممکن است که مراد بالا بردن نامه عمل باشد یا کنایه از قبول باشد و برگشتن کنایه از عدم قبول و ظاهرا مرتبه قبول غیر مرتبه اجزا باشد به آن که اگر نمازها با شرایط مستحبه از اخلاص تام و حضور قلب تام و سایر مستحبات مؤکده باشد مقبول شود و به سبب آن سایر اعمال مقبول شود و

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۸۸

محتمل است که مراد از قبول در اینجا اجزا باشد به آن که مشتمل باشد بر واجبات و بس و این معنی نیز مشکل است چنانکه مشاهد است از اکثر فضلا در مساهله اخذ مسائل و غیر آن از قرائت و سایر شرایطی که مذکور خواهد شد چه جای عوام.

و قال الصّادق صلوات اللّٰه علیه اقرب ما یکون العبد إلی

اللَّه عزّ و جلّ و هو ساجد قال اللَّه تعالى وَ اسْجُدْ وَ اقْتَرِبْ

بسند صحيح از آن حضرت صلوات اللَّه عليه منقول است كه نزديكترين احوال بنده بحق سبحانه و تعالى حالتى است كه او در سجده باشد و صدوق تا اينجا را از حديث نقل كرده است ظاهرش آنست كه استشهاد به آيه از صدوق باشد يا آن كه خبرى ديگر باشد و اين حديث را با آيه كلينى رحمه اللَّه تعالى در قوى كالصحيح و صدوق در صحيح از وشاء روايت كرده است از حضرت امام رضا صلوات اللَّه عليه و دور نيست كه سهو از نساخ شده باشد يا صدوق آيه را بحديث حضرت صادق صلوات اللَّه عليه منضم كرده باشد و ظاهر آيه آنست كه سجده كن و قرب به همرسان يعنى از سجده و ممكن است كه مراد از سجده نماز باشد يا سجده نماز باشد يا اعم از سجده نماز و سجده شكر باشد و اين اظهر است و محتمل است كه مراد اين باشد كه سجده يا نماز را بكن و خالص ساز آن را از جهت حق سبحانه و تعالى و ليكن اول اظهر است.

[نماز با ملائكه]

(و قال ابو جعفر صلوات اللَّه عليه ما من عبد من شيعتنا يقوم إلى الصّلاه الّا اكتنفته بعدد من خالفه ملائكه يصلّون خلفه و يدعون اللَّه عزّ و جلّ له حتّى يفرغ من صلاته) و بسند قوى كالصحيح از حضرت امام محمد باقر صلوات اللَّه عليه منقولست كه هر بنده از شيعيان ما كه برخيزد به نماز البته حق سبحانه و تعالى بعدد سنّيان يا بعدد غير شيعيان اثنى عشرى از جميع

لوامع

صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۸۹

عالمیان فرشتگان می فرستد که در عقب او نماز کنند و از جهت او دعا کنند تا او از نماز فارغ شود.

[یک نماز فریضه بهتر است از بیست حج]

(و روی عن الصّادق صلوات اللَّه علیه صلاه فریضه خیر من عشرین حجّه و حجّه خیر من بیت مملوّ ذهبا یتصدّق منه حتّی یفنی) و بسند قوی کالصحیح و بسیار صحیح و موثق کالصحیح و قوی نیز منقول است از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللَّه علیه که فرمودند که یک نماز فریضه بهتر است از بیست حج و یک حج بهتر است از خانه پر از طلا که همه را تصدق نمایند در راه رضای الهی تا اخر شود و در روایات اخیر حتّی لا- یبقی منه شی ء وارد است یعنی تا چیزی از آن نماند و چون این خبر بحسب ظاهر منافات دارد با خبر مشهور افضل الاعمال احمزها و شک نیست در آن که جفای حج بسیار بیش از نماز است علما تاویلات کرده اند این خبر را به آن که بر تقدیر صحت مراد آنست که افضل هر عملی مشکلترین آن عمل است مثل صوم تابستان بهتر است از صوم زمستان و در نماز بر عکس و حج پیاده بهتر است از سواره و امثال این تاویلات و فی الحقیقه این شبهه عمر بن الخطاب است که حیّ علی خیر العمل را از اذان انداخت که چون نماز بهتر از جهاد و حج باشد، و ملاعین اهل سنت که اهل بدعتند متابعت آن ملعون نمودند و ظاهر ساختند که اعتقاد ایشان اینست که عمرا علم است از خدا و رسول و ندانستند که ایشان چه خبر دارند از

نماز و صعوبت آن چنانکه معلوم نیست که از صحابه آن حضرت صلّی اللَّه علیه و آله یک کس یک نماز با شرایط کرده باشد بغیر از حضرت امیر المؤمنین و سایر ائمه معصومین سلام اللَّه علیهم چنانکه ان شاء اللَّه خواهد آمد پس نماز صحیح جهاد اکبر است با نفس و شیطان و به مراتب شتی از جهاد اصغر مشکلتر است.

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۹۰

شبهه دیگر آن که هر گاه نماز فریضه بهتر از بیست حج باشد و حج مشتمل است بر نماز فریضه تفضیل شی ء بر نفس آن شی ء و غیر آن لازم می آید و جواب گفته اند:

أولا- که مراد از نماز نماز یومیه است و استبعادی نیست در آن که نماز یومیه بهتر از نمازهای دیگر باشد چنانکه از اخبار نیز ظاهر می شود و خواهد آمد.

ثانیا آن که مراد از بیست حج بیست حج قطع نظر از نماز باشد چون حق سبحانه و تعالی از جهت هر فعلی از افعال حج ثوابی مقرر ساخته است ثوابی که از جهت نماز مقرر ساخته است بهتر است از بیست برابر ثوابهائی که از جهت سایر اعمال حج مقرر ساخته است چنانکه در بسیاری از اخبار چنین تاویل کرده اند مثل خبر

«نیّه المؤمن خیر من عمله»

و غیر آن که إن شاء اللَّه تعالی خواهد آمد و جمعی حمل کرده اند حج را بر سنتی و ظاهرا مراد حج واجب باشد.

چون از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللَّه علیه منقولست که یک حج بهتر است از دنیا و آن چه در آنست و یک نماز فریضه بهتر است از هزار حج و در این حدیث مراد حج سنت است

و اگر چه ممکن است که حمل کنند بر حج واجب و نسبت به اشخاص مختلف باشد چون ظاهر آنست که شخصی که نمازش بهتر از هزار حج باشد حج او نیز بهتر از دنیا و ما فیها باشد که در راه خدا صرف نمایند تا زیادتی داشته باشند بر اشخاصی که نماز ایشان بهتر از بیست حج است و حجی بهتر از خانه پر از زر که در راه خدا بدهند و این دادن را در هر دو صورت حمل کرده اند بر غیر صدقات واجبه مثل زکات و خمس و ظاهرا در کار نباشد چه استبعادی نیست در آن که بعضی از سنتیها بهتر از بعضی از

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۹۱

واجبات باشد چنانکه ثواب سلام کردن بیشتر از ثواب جواب دادنست به نود و هشت مرتبه با آن که جواب واجبست و چنانکه مهلت دادن قرض دار پریشان واجبست و بخشیدن مال را به او سنت است و این سنت بهتر از آن واجبست چنانکه حق سبحانه و تعالی فرموده است که:

[دو رکعت نماز برای خدا]

(و ان کان ذو عسره فنظره إلی میسره و ان تصدّقوا خیر لکم، و قال صلوات اللّٰه علیه إیّاکم و الکسل فانّ ربّکم رحیم یشکر القلیل انّ الرّجل لیصلّی الرّکعتین یرید بهما وجه اللّٰه تعالی فیدخله اللّٰه بهما الجنّه و انّه لیتصدّق بالدّرهم تطوّعا یرید به وجه اللّٰه عزّ و جلّ فیدخله اللّٰه به الجنّه و انّه لیصوم الیوم تطوعا یرید به وجه اللّٰه عزّ و جلّ فیدخله اللّٰه به الجنّه) و بسند کالصحیح از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه منقول است که فرمودند که زنهار که دور باشید از

کسل و تنبلی در امور اخروی و دنیوی به درستی که پروردگار شما مهربانست و اندک عملی را جزاهای عظیم می دهد به درستی و راستی که بسیار است یا چنین است که بنده دو رکعت نماز می کند بقصد رضای الهی و حق سبحانه و تعالی به سبب این دو رکعت نماز او را داخل می کند در بهشت و به درستی که بنده یک درم تصدق می کند تصدق سنت و غرضش محض رضای الهی است و حق سبحانه و تعالی او را داخل می کند در بهشت به سبب آن شاهی، و به درستی که یک روز روزه می گیرد و غرضش محض رضای حق سبحانه و تعالی است و حق سبحانه و تعالی او را به بهشت می برد.

و از این حدیث ظاهر می شود که آن چه مطلوب الهی است اخلاص است به آن که اصلا غرضش ثواب و خلاصی از عقاب نباشد و آن که در بسیاری از اخبار بلفظ وجه واقع شده است بنا بر مجاز شایع است میان عرب و عجم که می گویند فلانی به روی فلانی این کار را کرد یعنی محض خاطر او یا شرم از روی

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۹۲

او کرد و این معنی حیاست که در اخبار بسیار وارد شده از حضرات سیّد المرسلین و ائمه طاهرین صلوات اللّٰه علیهم که فرموده اند که عبادت را چنان کنید که گویا خداوند خود را می بینید پس اگر شما او را نه بینید او شما را می بیند و مستلزم حضور قلب نیز هست چون هر گاه بنده خداوند خود را حاضر داند و از جهه او کاری کند البته با حضور قلب خواهد بود

خصوصا نماز که اکثرش مناجاتست با حق سبحانه و تعالی و هر گاه شخصی با ادنی کسی سخن کند البته متوجه او می شود و هر گاه سخن با جناب اعظم الاعظمین و اجل الاجلین کند و داند که با او مناجات می کند البته می باید که متوجه او باشد و در مناجات با او کاذب نباشد در امثال «وَجَّهْتُ وَجْهِيَ» «و إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَ إِيَّاكَ نَسْتَعِينُ» چنانکه مفصلا خواهد آمد در مواضع خود إن شاء اللّٰه تعالی و احادیث در مذمّت کسل در امور آخرت و دنیا بسیار وارد شده است چنانکه در حدیث حسن کالصحیح از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه منقولست که فرمودند که هر که تنبلی کند از وضو و غسل و نماز پس در او خیر و خوبی نیست از جهه امر آخرتش و کسی که کسل ورزد از چیزی که معاش دنیوی او به آن به اصلاح آید پس در او خیری نیست از جهه امر دنیای او پس کسی که در هر دو کسل ورزد خسر الدنیا و الآخره است و بعد از این در باب تجارت احادیث در مذمت کسل خواهد آمد و قبح آن بدیهی است و در دعاها بسیار وارد است آن که پناه بحق سبحانه و تعالی برده اند از کسل.

(و قال الصّادق صلوات اللّٰه علیه لا یجتمع الرّغبه و الرّهبه فی قلب احد الّا وجبت له الجنّه فاذا صلّیت فاقبل بقلبک علی اللّٰه عزّ و جلّ فانّه لیس من عبد مؤمن یقبل بقلبه علی اللّٰه عزّ و جل فی صلاته و دعائه الّا اقبل اللّٰه عزّ و جلّ علیه بقلوب المؤمنین الیه و أیّده

لوامع

مع مودّتهم إيّاه بالجنّه) و از آن حضرت صلوات اللّٰه علیه منقولست که جمع نمی شود رغبت به رحمت الهی و خوف از بدیهای خود و از غضب الهی در دل احدی مگر آن که بهشت از جهه او واجب می شود پس چون نماز کنی دل خود را متوجه حق سبحانه و تعالی کن تا رغبت و رهبت به آیات وعد و وعید حاصل شود یا بالخاصیّه حاصل می شود هر چند نفهمد معنی آیات را و این معنی مجربست پس به درستی که نیست بنده مؤمن که دل خود را در نماز متوجه حق سبحانه و تعالی کند مگر آن که حق سبحانه و تعالی البته دلهای مؤمنان را مایل به محبت او می کند و محبت مؤمنان سبب دعای ایشان است در دنیا و شفاعت ایشان است در آخرت و یا آن که فایده دنیویست و با این محبت حق سبحانه و تعالی بهشت نیز عطا می فرماید و صدوق در ثواب الاعمال به سندی کالصحیح از آن حضرت روایت کرده است که فرمودند که حق سبحانه و تعالی هر بنده را که عطا کند به او ورع و پرهیزکاری با ترک محبت دنیا البته بهشت عطا می کند پس حضرت فرمودند که من دوست می دارم که هر یک از شما که متوجه نماز شوید دل خود را متوجه خداوند خود سازید و دل را مشغول امور دنیوی مگردانید که هر مؤمنین که دل خود را در نماز متوجه خداوند سازد حق سبحانه و تعالی نظر شفقت و مرحمت به جانب او می کند و دوستی خود را در دل او در می آورد و با دوستی

خود دلهای مؤمنان را مایل به او می کند که او را دوست دارند و مظنون این است که هر دو یک حدیث باشد و تغییرات از نساخ شده باشد و اللّه تعالی یعلم و علی أیّ حال ظاهر می شود که روح عبادت حضور قلب است و شکی نیست که عبادت بی حضور قلب مقبول نیست و سبب قرب نمی شود و مقصود اعظم از عبادات قرب بندگان است بجناب اقدس أو اگر نماز با حضور قلب باشد البته نماز سبب

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۹۴

آن می شود که شیاطین از بنده دور شوند و از او معاصی و مخالفت الهی واقع نشود چنانکه حق سبحانه و تعالی فرموده است که «إِنَّ الصَّلاهَ تَنْهی عَنِ الْفَحْشاءِ وَ الْمُنْکَرِ وَ لَذِکْرُ اللَّهِ أَکْبَرُ» یعنی به درستی که نماز باز می دارد و منع می کند بنده را از جمیع قبایح و هر آینه ذکر حق سبحانه و تعالی از هر چیزی اعظم است پس اگر در نماز بذکر الهی و با حضور قلب باشید مطالب دنیوی و اخروی و قرب الهی که اعظم مطالب است حاصل می شود و ظاهر آیه کریمه «فَوَیْلٌ لِلْمُصَلِّینَ الَّذِینَ هُمْ عَنْ صَلاتِهِمْ ساهُونَ» یعنی وای بر نمازگزارندگانی که دل ایشان متوجه جناب اقدس او نباشد در هم چنین ظاهر آیه قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ الَّذِینَ هُمْ فِی صَلاتِهِمْ خاشِعُونَ وَ الَّذِینَ هُمْ عَنِ اللَّغْوِ مُعْرِضُونَ نیز دلالت دارد یعنی بتحقیق که رستگاری یافتند مؤمنانی که در نماز خود با خشوعند و آن جمعی که از لغو اعراض کنندگانند مطلقا خصوصا در نماز و آیات و اخبار در این معنی زیاده از حد حصر است و لیکن چون این معنی

در نهایت صعوبتست نفس اماره و شیطان نمی گذارند که این معنی حاصل شود و مع هذا دلایل بر عدم لزوم می گویند حق سبحانه و تعالی همه را بینا و شنوا کند تا فریب این دشمنان عظیم نخورند بجاه محمد و آله الطّاهرین.

(و قال رسول اللَّه صلّی اللَّه علیه و آله اذا زالت الشّمس فتحت ابواب السّماء و أبواب الجنان و استجیب الدّعاء فطوبی لمن رفع له عند ذلک عمل صالح) و بسند صحیح منقولست که آن حضرت صلوات اللَّه علیه و آله فرمودند که هر گاه زوال شمس شود که آفتاب از دایره نصف النّهار بگذرد و درهای آسمان گشوده می شود و درهای بهشت مفتوح می شود و دعاها مستجاب می شود پس خوشا حال بنده که در این وقت عمل صالح او را بالا برند.

و ظاهرا مراد از گشودن درهای آسمان و درهای جنان این باشد که در

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۹۵

این وقت حق سبحانه و تعالی بندگان را به خود خوانده و از جهه ایشان عباداتی که سبب دخول بهشت است مقرر ساخته است و هم چنین دعاها وارد شده است و دعا مستجاب می شود پس چون راه بندگان به عبادت و دعا داده اند گوییا که در آسمان را از جهه صعود اعمال ایشان و قبول دعوات ایشان گشوده اند.

و محتمل است که چون وقت نماز شود درهای آسمانها را بگشایند و در غیر وقت نمازها به بندند چنانکه احادیث بسیار وارد شده است که دلالت می کند بر آن که آسمانها درها دارند و ممکن است که مراد از سماوات آسمانهای معنوی باشد چون آسمانهای صوری محل رحمتهای ظاهره اند آسمانهای معنوی محلّ رحمتهای معنوی باشند و

این معنی نزد این شکسته ظاهرتر است کما قال الحکیم الغزنوی

آسمانهاست در ولایت جان کارفرمای آسمان جهان

و اگر در امثال این عبارات غور نکنند ظاهرا بهتر است و اللَّه تعالی یعلم.

[نماز بهترین عمل]

(و سال معاویه بن وهب ابا عبد اللَّه صلوات اللَّه علیه عن افضل ما یتقرّب به العباد إلی ربّهم و احبّ ذلک إلی اللَّه عز و جلّ ما هو فقال ما اعلم شیئا بعد المعرفه افضل من هذه الصّلاه الا تری انّ العبد الصّالح عیسی بن مریم علیه السّلام قال و أوصانی بالصّلاه) و به اسانید صحیحه منقولست از ابن وهب که گفت سؤال کردم از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللَّه علیه از بهترین چیزی که بندگان به آن تقرب جویند به پروردگار خود و محبوبترین آن نزد حق سبحانه و تعالی کدامست پس حضرت فرمودند که نمی دانم بعد از معرفت عملی را که بهتر ازین نماز باشد آیا نمی بینی که بنده صالح الهی عیسی بن مریم گفت که حق سبحانه و تعالی مرا وصیّت فرموده است و امر کرده به نماز و زکات تا زنده باشم و این تتمه در کافی هست و در اینجا نیز

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۹۶

مراد است و بمنزله إلی آخرهاست در نقل آیات، و شیخ استشهاد آیه را ذکر نکرده است و این حدیث دلالت می کند بر آن که بهترین اعمال معرفت است و مراد از آن معرفت واجبه است از اعتقاد بوجود واجب الوجود و صفات ثبوتیه و سلبیه و معرفت نبی و ائمه صلوات اللَّه علیهم و اعتقاد بجمیع آن چه پیغمبر صلّی اللَّه علیه و آله فرموده است و ممکن است که شامل فروع

دین نیز باشد و هیچ شک نیست که معرفت واجبات بلکه مندوبات و مکروهات و محرمات افضل عباداتست و اگر چه معرفت اصول دین أوجب باشد و اشاره به آن شد در فواید مقدّمه و دلالت می کند بر آن که بعد از معرفت نماز بهترین عباداتست و هیچ شک نیست که قربی که بنده را از نماز حاصل می شود از هیچ عبادتی حاصل نمی گردد و آیات و اخبار متواتره بر این معنی وارد است و دلالت دارد بر آن که می باید که همه عبادات را از روی تقرب به جا آورند خصوصا نماز را و لهذا علما در نیات قربه إلی اللّه را اختیار کرده اند و معانی قربت قبل ازین مذکور شد و هیچ شک نیست که هر چند اخلاص بیشتر باشد قرب بیشتر حاصل می شود و اعلی مراتب اخلاص فنای فی اللّه است که بنده را مرادی نباشد بغیر از رضای الهی و محبت او و مراد خودش منظور نباشد حتی لذّت قرب و این معنی ممتنع عادیست بدون رتبه محبّه که عشق باشد و گذشت که بچه عنوان تحصیل آن می باید کرد و اما استشهاد به آیه ازین حیثیت است که حضرت عیسی از پیغمبران اولو العزم است می فرماید که حق سبحانه و تعالی مرا امر فرموده است به نماز و زکات تا زنده باشم پس اگر چیزی در قرب بیشتر از اینها مؤثر می بود هر آینه حق سبحانه و تعالی به آن امر می فرمود و آن که اول نماز را امر فرموده دلالت دارد بر آن که اهتمام ایشان بان بیشتر است و اما لفظ هذه الصلاه ظاهر اشاره به نمازهای یومیّه

باشد و ممکن است که اشاره بجمیع نمازها باشد که حضرت

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۹۷

سیّد المرسلین فرموده است یا اعم از آن چه آن حضرت و سایر انبیاء صلوات اللَّه علیهم فرموده باشند و لفظ هذه از جهه تعظیم باشد و لفظ هذه در تهذیب نیست.

[سجود زیاد]

(و اتی رجل رسول اللَّه صلّی اللَّه علیه و آله فقال ادع اللَّه ان یدخلنی الجنّه فقال له اعنّی بکثره السّجود) و شخصی به خدمت حضرت سیّد المرسلین صلّی اللَّه علیه و آله و گفت یا رسول اللَّه از خدا طلب کن که مرا داخل بهشت کند حضرت فرمودند که اعانت کن مرا به بسیاری سجود یعنی نماز یا مطلق سجود یا طول سجود و اول اظهر است که مراد نماز باشد و این حدیث را شیخ نیز به همین عنوان ذکر کرده است.

بسند صحیح از حضرت امام محمد باقر صلوات اللَّه علیه و کلینی بسند صحیح از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللَّه علیه روایت کرده است که روزی حضرت سیّد المرسلین صلّی اللَّه علیه و آله مرمت بعضی از حجرها می فرمودند شخصی رسید و گفت یا رسول اللَّه این خدمت را من می خواهم به جا آورم حضرت به او گذاشتند تا چون فارغ شد حضرت فرمودند که مطلبی داری که من بر آورم به تلافی این خدمت آن مرد گفت بهشت حضرت سر به زیر انداختند و ظاهرا متوجه وحی شدند پس حضرت سر بالا کردند و فرمودند که بلی ضامن شدم بهشت را از جهت تو و آن مرد روانه شد که برود حضرت فرمودند که ای بنده خدا ما را مدد کن بطول سجود یعنی

نماز یا سجود را طولانی کن تا شفاعت ما ترا آسان باشد چون گذشت که شفاعت ما به تارک الصلاه نمی رسد و هر چند نماز بهتر و طولانی تر است قابلیت شفاعت بیشتر بهم می رسد و ظاهرا هر دو حدیث یک واقعه باشد و اختلاف به اجمال و تفصیل است.

[ثواب نماز نافله]

(و روی محمّد بن مسلم عن ابی جعفر صلوات اللّه علیه انّه قال

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۹۸

للمصلّی ثلث خصال اذا هو قام فی صلاته حفّت به الملائکه من قدمیه إلی اعنان السّماء و یتناثر البرّ علیه من اعنان السّماء إلی مفرق رأسه و ملک موکّل به ینادی لو یعلم المصلّی من یناجی ما انفتل) و بسند کالصحیح منقولست از محمد از حضرت امام محمد باقر صلوات اللّه علیه که فرمودند که چون نماز گذارنده به نماز می ایستد فرشتگان او را احاطه می کنند از محل پاهای او تا اطراف آسمان و رحمت الهی بر او فایض می شود از اطراف آسمان تا فرق سر او و فرشته موکل می شود بر او و ندا می کند که اگر نماز گذارنده بداند که با که مناجات می کند هرگز از نماز فارغ نشود به آن که نماز را طول دهد یا همیشه مشغول نماز باشد.

و به همین مضمون صدوق روایت کرده است این خبر را بسند حسن کالصحیح از جمیل از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّه علیه و قریب باین روایت کرده است کلینی بسند کالصحیح از ابن خلیفه و بسند کالصحیح و عندی فی الصحیح از ابی حمزه از حضرت امام محمد باقر صلوات اللّه علیه که حضرت سیّد المرسلین صلّی اللّه علیه و آله فرمودند که چون بنده مؤمن

مشغول نماز می شود حق سبحانه و تعالی نظر رحمت بر وی می کند یا متوجه او می شود به رحمت تا از نماز فارغ شود و رحمت بر سر او سایه می اندازد از فرق سر او تا به آسمان و ملائکه از دور او را احاطه می کنند تا به اطراف آسمان و ملکی را بر سر او موکل می کنند که با او خطاب می کند که ای نماز گذارنده اگر بدانی که که نظر بسوی تو دارد و با که مناجات می کنی دل خود را به جانب غیر او نیندازی و همگی متوجه او باشی و از جای نمازت به جای دیگر نروی و این اخبار نیز دالّ است بر آن که می باید در نماز با حضور قلب باشد.

(و قال ابو الحسن الرّضا صلوات اللّه علیه الصّلاه قربان کلّ تقیّ)

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۹۹

و بسند کالصحیح از آن حضرت صلوات اللّه علیه و به اسانید قویه از حضرت سیّد المرسلین و ائمه طاهرین صلوات اللّه علیهم منقول است که نماز سبب قرب هر متقی و پرهیزکار است و اکثر علما حمل کرده اند نماز را بر نافله.

چون در حدیث کالصحیح از حضرت امام موسی کاظم وارد است که فرمودند که نمازهای نوافل اسباب قرب مؤمنان است و چنانکه در حدیث قدسی گذشت که و انه لیتقرب إلی بالنوافل و چنانکه از طرق عامه و خاصّه از حضرات سیّد المرسلین و ائمه طاهرین سلام اللّه علیهم وارد است که نماز خیریست که حق سبحانه و تعالی از جهت بندگان خود مقرر ساخته است هر که خواهد کم کند و هر که خواهد بسیار کند یعنی اگر کم کنند نقصان به

خـود رسانیـده انـد و حق آنست که عبـارت اعم است از واجب و سـنت و اشـعاری دارد بر آن که شـرط قبول آن تقوی اسـت چنـانکه حق سـبحانه و تعـالی فرموده است که «إِنَّمـا یَتَقَبَّلُ اللَّهُ مِنَ الْمُتَّقِینَ» یعنی حق سـبحانه و تعالی قبول نمی کنـد عبادت را مگر از پرهیزکاران بلکه ظاهر خبر این معنی است چنانکه در حـدیث معاذ خواهـد آمـد و علی أیّ حال شک نیست در آن که هر چنـد بیشتر کننـد قرب بیشتر حاصل می شود هر گاه با حضور قلب و اخلاص باشـد چه ظاهر است و مشاهد است از جمعی که همیشه نماز می کنند و در مرتبه پنجاه سال بیش از ایننـد و اصلا ایشان را قرب حاصل نمی شود بواسطه فقدان این دو شرط که اخلاص و حضور قلب است.

[نماز اخر وصیتهای پیغمبرانست]

(و قال الصّادق صـلوات اللَّه علیه احبّ الاعمال إلی اللَّه عزّ و جلّ الصّلاه و هی اخر وصایا الانبیاء صـلوات اللَّه علیهم فما احسن من الرّجـل أن یغتسـل او یتوضّـأ فیسـبغ الوضوء ثمّ یتنحّی حیث لا یراه انیس فیشـرف اللَّه عزّ و جلّ علیه و هو راکع او ساجـد انّ العبد اذا سجد

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۱۰۰

فاطال السّجود نادی ابلیس یا ویلاه اطاعوه و عصیت و سجدوا و ابیت) و بسند صحیح از آن حضرت صلوات اللَّه علیه منقولست که محبوب ترین اعمال بـدنی یا بعـد از معرفت نماز است و این نماز اخر وصـیتهای پیغمبرانست یعنی وقتی که همه از دنیا می رفتنـد وصـیت به نماز می کردنـد و می رفتنـد پس چه نیکوست که شخصـی غسل کند اگر جنب باشد مثلا یا وضو بسازد اگر محدث باشد یا تجدیدا اگر وضو داشته باشد

و کامل سازد وضو را به آن که هر عضوی را دو مرتبه آب بریزد و آب به همه اعضای وضو برساند و یا آن که با اخلاص واقع سازد و اول اظهر است چنانکه گذشت پس به گوشه رود که هیچ کس از انیسان او را نه بیند که مبادا خاطرش متوجه ایشان شود و از حضور قلب بیفتد یا آن که ریایی در خاطرش خطور کند و حق سبحانه و تعالی او را بیند گاهی در رکوع و گاهی در سجود و الطاف خود را شامل حال او کند به درستی که چون بنده به سجده می رود یا به نماز مشغول می شود و آن را طول می دهد شیطان فریاد می کند که وا ویلاه این دشمنان من اطاعت الهی کردند و من عصیان او کردم و ایشان سجده کردند و من ابا کردم. و در کافی بلفظ مفرد وارد شده است در اطاع و سجد و آن اظهر است.

و در حدیث صحیح وارد شده است که حضرت سیّد المرسلین فرمودند که هر که اسباغ وضو کند به نحوی که مذکور شد الحال و نماز خود را نیکو کند به همه نیکیها از اخلاص و حضور قلب و طول آن و زکات مال خود را بدهد و غضب خود را نگاهدارد که در آن حالت ستمی بر احدی نکند و زبان خود را در زندان کند که سخن بی فایده نگوید و از گناهان خود استغفار کند و آن چه شرط خیر خواهی است نسبت به اهل بیت رسول خدا صلّی اللّٰه علیه و آله به جا آورد که با دوستان ایشان دوست باشد و با

دشمنان ایشان دشمن و سخن ایشان را

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۱۰۱

بشنود در هر بابی پس بتحقیق که کامل گردانیده است حقایق ایمان را و درهای بهشت از جهت او گشوده است از هر دری که خواهد داخل بهشت شود یا آن که اینها اسباب دخول جنات نعیم است که تحصیل آن کرده است و آن چه در این خبر وارد شده است که گوشه رود ممکن است که مراد از آن نوافل باشد چون سنتست که نوافل را در خانه خود واقع سازد و تعمیم اظهر است زیرا که حضرت نفرمودند که جائی رود که کسی نباشد بلکه فرمودند که به گوشه رود که انیسی او را مشغول نسازد پس منافات ندارد که این معنی در جماعت متحقق شود به آن که از آشنایانی که سبب شغل قلب او باشند دوری کند چون ظاهر است که هر گاه نزدیک ایشانست خاطر او متوجّه ایشان خواهد بود و از حضور قلب می افتد.

[نماز ستون دین است]

(و قال رسول اللّٰه صلّی اللّٰه علیه و آله مثل الصّلاه مثل عمود الفسطاط اذا ثبت العمود ثبت الاطناب و الاوتاد و الغشاء و اذا انکسر العمود لم ینفع وتد و لا طنب و لا غشاء) و بسند کالصحیح منقولست که آن حضرت صلّی اللّٰه علیه و آله فرمودند که مثل و شبیه نماز مثل ستون خیمه است هر گاه ستون برپاست برپاست طنابها و در کافی و تهذیب نفعت است و آن اظهر است و ظاهرا از نساخ شده باشد یعنی نافع است طنابها و میخها و پرده خیمه و اگر ستون خیمه شکست نفع نمی دهد نه میخ و نه ریسمان و نه

خیمه یعنی قبول سایر عبادات موقوفست بر قبول نماز و خیمه ایمانست که بنای آن بر عباداتست و اشعاری دارد به آن که اگر نماز کند و صحیح نباشد نیز فایده ندارد اعمال دیگر بلکه اگر مقبول نباشد اعمال دیگر مقبول نمی شود چنانکه گذشت.

و چنانکه در حدیث کالصحیح از حضرت سیّد المرسلین صلّی اللَّه علیه و آله منقول است که فرمودند که ستون دین نماز است و اول چیزی که فردای

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۱۰۲

قیامت از اعمال بنی آدم در آن نظر می کنند نماز است پس اگر نماز او صحیح است نظر می کنند در باقی اعمال و اگر صحیح نباشد در بقیه اعمال او نظر نمی کنند.

[نماز مثل نهر آب است]

(و قال صلوات اللَّه علیه انّما مثل الصّلاه فیکم کمثل السّریّ و هو النّهر علی باب احدکم یخرج الیه فی الیوم و اللّیله یغتسل منه خمس مرّات فلم یبق الدّرن مع الغسل خمس مرّات و لم یبق الذّنوب علی الصّلاه خمس مرّات) و از حضرت سیّد المرسلین صلّی اللَّه علیه و آله منقول است که فرمودند که به درستی و تحقیق که مثل نماز در میان شما مانند نهریست که در در خانه شما باشد و هر روزی پنجم رتبه در آن نهر غسل کنند و بدن خود را بشویند پس چنانکه با غسل پنجم رتبه چرک در بدن نمی ماند یا پنجم رتبه نماز گناهان نمی ماند چنانکه حق سبحانه و تعالی فرموده است که «إِنَّ الْحَسَناتِ یُذْهِبْنَ السَّیِّئاتِ» یعنی اعمال حسنه گناهان را محو می کند و حق سبحانه و تعالی فرموده است که نماز کنید در دو طرف روز و عبادات شب را به جا آورید به درستی که

حسنات سیّئات را محو می کند و ظاهر آیه آنست که هر حسنه سیّئه را محو می کند و اگر قرینه ما قبل را رعایت نمایند دو احتمال بهم می رسد یکی آن که هر نمازی سیّئات را محو می کند و بر این مضمون احادیث بسیار از رسول خدا و ائمه هدی صلوات اللّه علیهم وارد شده است و شیخ طبرسی بسیاری از آن اخبار را در ضمن این آیه و آیات دیگر نقل کرده است و احتمال دیگر آن که متعلق به جمله اخیره باشد که آن عبادات شب است و بر این مضمون نیز اخبار وارد شده است که خواهد آمد و علی ای حال منافات با عموم ندارد زیرا که ممکن است که عبادات شب و مطلق عبادات که افراد حسناتند بر سبیل مثال واقع شده باشد و مضمون حدیث متن را شیخ طوسی بسند موثق کالصحیح نقل

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۱۰۳

کرده است از حضرت سیّد المرسلین صلّی اللّه علیه و آله به عبارتی اوضح و افصح از عبارت متن.

[یک نماز مقبول]

(و قال الصّادق صلوات اللّه علیه من قبل اللّه منه صلاه واحده لم یعذّبه و من قبل اللّه له حسنه لم یعذّبه) و بسند حسن کالصحیح از آن حضرت صلوات اللّه علیه منقولست که هر که حق سبحانه و تعالی یک نماز او را قبول کند او را عذاب نمی کند و کسی که یک حسنه او را قبول کند او را عذاب نمی کند و در حدیث صحیح از حضرت امام محمد باقر صلوات اللّه علیه منقول است که اگر شخصی یک نماز تمام به جا آورد حق سبحانه و تعالی همه نمازهای او را قبول

می کند هر چند باقی ناتمام باشد و اگر یک نماز تمام نکرده باشد و همه را فاسد کرده باشد حق سبحانه و تعالی هیچ عبادت او را قبول نمی کند و حساب نمی کند و در حساب در نمی آورد نه فرایض او را و نه نوافل او را زیرا که نافله را بعد از فریضه قبول می کنند بلکه نوافل از جهت اتمام فرایض مقرر شده است و هر گاه فرایض را ادا نکرده باشد نافله چگونه مقبول شود.

و از جمله شرایط قبول حضور قلب است چنانکه در حدیث صحیح از حضرت امام محمد باقر صلوات اللّٰه علیه وارد شده است که فرمودند که از نماز بنده گاه هست که نصف آن را بالا می برند یا ثلث آن را یا ربع آن را یا خمس آن را و بالا نمی برند مگر آن قدری را که دل بنده با حق سبحانه و تعالی باشد و ما مأمور نشده ایم به نوافل مگر از جهت اتمام فرایض و منقول است در حدیث صحیح از محمد بن مسلم که گفت به خدمت حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه عرض نمودم که عمار ساباطی روایتی از شما می کند حضرت فرمودند که کدام است عرض نمودم که می گوید سنت فریضه است حضرت فرمودند که چه می گوید و چه می گویی من چنین نگفته ام

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۱۰۴

بلکه گفتم که هر گاه بنده نماز کند و دلش متوجه نماز باشد و چیزی در خاطر خود نگذارند و سهو نکند بقدر آن چه بنده متوجّه است بحق سبحانه و تعالی حق سبحانه و تعالی با اوست و فیض او بر بنده فایض است پس بسا باشد

که نصف را بالا برند یا ربع یا ثلث یا خمس آن را و ما مأمور نشده ایم به نوافل مگر از جهت اتمام فرایض.

و در حدیث صحیح از فضیل منقولست که حضرت امام محمد باقر و حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیهما فرمودند که ترا نیست از نماز مگر آن چه دلت متوجه حق سبحانه و تعالی باشد پس اگر در تمام نماز دل مشغول غیر حق سبحانه و تعالی باشد یا غافل شود و در وقت نگذارد آن نماز را می پیچند و بر روی صاحبش می زنند.

و در حدیث کالصحیح از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه منقولست که فرمودند که هر که دو رکعت نماز کند که بداند که چه می گوید یعنی از اول نماز تا به آخر دلش با حق سبحانه و تعالی باشد چون فارغ شود هر گناهی که داشته باشد همه محو می شود.

و در حدیث موثق از حضرت سیّد المرسلین صلّی اللّٰه علیه و آله منقولست که فرمودند که دو رکعت نماز سبک با حضور قلب بهتر است از عبادت یک شب تا صباح که بی حضور قلب باشد.

و احادیث بسیار از ابی بصیر و ابی حمزه و غیر ایشان منقولست از ائمه معصومین صلوات اللّٰه علیهم که از نماز آن مقدار مقبول است که دل با حق سبحانه و تعالی باشد و حق سبحانه و تعالی تمام می کند فرایض را به نوافل.

و در حدیث کالصحیح از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه منقولست که چون بنده به نماز برمی خیزد حق سبحانه و تعالی نظر شفقت و مرحمت بسوی او می کند و نظر بسوی او دارد تا سه مرتبه

ملتفت نشود يعنى

لوامع صاحبقرانى، ج ۳، ص: ۱۰۵

به آن كه چشم را بغير موضع سجود اندازد و يا دل را متوجه غير كند پس چون به سه مرتبه التفات مى كند حق سبحانه و تعالى نظر از او بر مى دارد و در مبحث سهو خواهد آمد احاديث ازين باب.

و در فقه رضوى نيز به همين عنوان مذكور است مجملا اين مضمون متواتر است و شكى در اين نيست.

ديگر از شرايط قبول آنست كه نماز را سبک به جا نياورند چنانكه در حديث صحيح منقولست كه حضرت امام جعفر صلوات اللّٰه عليه فرمودند كه و اللّٰه بسيار است كه بنده پنجاه سال نماز مى كند و حق سبحانه و تعالى يک نماز او را قبول نمى كند پس چه چيز ازين بدتر است و اللّٰه كه اگر اين قسم نمازى از جهت هم سايگان خود بكنيد قبول نخواهد كرد به اعتبار سبک كردن آن نماز به درستى كه حق سبحانه و تعالى خوبست و قبول نمى كند مگر خوب را و چون قبول كند چيزى را كه به آن استخفاف كنند و سبک به جا آورند.

و در حديث صحيح از آن حضرت صلوات اللّٰه عليه وارد است كه چون بنده به نماز برمى خيزد و نماز را سبک مى كند حق سبحانه و تعالى مى فرمايد به فرشتگان كه نظر نمى كنيد باين بنده من گويا اعتقادش اينست كه غير من كار او را مى تواند ساخت نمى داند كه بر آوردن حاجات او بدست من است.

و بطرق قويه از حضرت سيّد المرسلين صلّى اللّٰه عليه و آله منقولست كه هميشه شيطان خايفست از مؤمن تا محافظت مى نمايد نمازها را كه به آداب و شرايط در اوقات فضيلت

آن به جا می آورد و چون ضایع می کند نمازها را جرات می یابد و بر او مسلّط می شود و او را به گناهان عظیمه می اندازد.

و در حدیث صحیح وارد شده است از فضیل که گفت از حضرت امام محمد باقر سؤال کردم از تفسیر آیه الَّذِینَ هُمْ عَلی صَلَواتِهِمْ یُحافِظُونَ که

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۱۰۶

حق سبحانه و تعالی مدح کرده است جمعی را به آن که ایشان محافظت می نمایند بر نماز خود چه نماز است حضرت فرمودند که مراد از آن نمازهای واجبست که با شرایط و ارکان در اوقات فضیلت به تأنی و خضوع و اخلاص به جا می آورند گفتم که قریب به آن مدح کرده است جمعی را که الَّذِینَ هُمْ عَلی صَلاتِهِمْ دائِمُونَ کدامند حضرت فرمودند که مراد از آن جمعی اند که مداومت می نمایند بر نوافل که نوافل یومیه را ترک نمی کنند یا آن که چون نوافل را می کنند گویا همیشه نماز می کنند یا آن که همیشه تطوعات می کنند چنانکه حضرات ائمه معصومین صلوات اللّٰه علیهم هر شب هزار رکعت نماز می کردند.

و در حدیث کالصحیح از آن حضرت صلوات اللّٰه علیه منقولست که هر مؤمنی که محافظت نماید بر نمازها به آن که به آداب و شرایط به جا آورد و در اوقات فضیلت واقع سازد او از جمله غافلان نیست.

و بسند قوی از حضرت سیّد المرسلین صلّی اللّٰه علیه و آله وارد است که فرمودند که هر چیزی را رویی است و روی دین شما نماز است پس باید که روی دین خود را قبیح نکنید به تضییع نماز و هر چیزی را بینی است و بینی نماز شما تکبیر است پس

اگر تخفیف دهید بعضی از تکبیرات نماز را دین خود را بینی بریده کرده خواهید بود و کریه منظر خواهد بود بمنزله شخصی که بینی او را بریده باشند و بر این قیاس هر فعلی از افعال نماز را که خوب به جا نیاورید بمنزله آنست که عضوی از اعضای نماز را مقطوع ساخته اید و به سبب آن دین شما ناقص می شود.

و در حدیث کالصحیح حسن کالصحیح و موثق کالصحیح از حضرت امام محمد باقر صلوات اللَّه علیه منقولست که روزی حضرت سیّد المرسلین صلّی اللَّه علیه و آله نشسته بودند در مسجد که شخصی داخل شد و مشغول نماز

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۱۰۷

شد و رکوع و سجود آن را تمام به جا نیاورد پس حضرت فرمودند که منقاری بر زمین زد مانند منقار بر زمین زدن کلاغ و اللَّه که اگر این شخص بمیرد و نمازش چنین باشد هر آینه بر غیر دین من مرده خواهد بود.

و به اسانید قویه کالصحیح از حضرت سیّد المرسلین صلّی اللَّه علیه و آله منقولست که فرمودند که نماز خود را ضایع مگردانید که هر که نماز خود را ضایع گرداند حق سبحانه و تعالی او را حشر می کند با قارون و هامان و بر حق سبحانه و تعالی لازمست که او را داخل جهنم کند با منافقان پس وای بر کسی که محافظت نکند بر نماز خود و ادای سنت آن و حضرت فرمودند که چون روز قیامت حساب خلایق کنند اول چیزی که از بندگان سؤال می کنند از نماز است اگر تماما به جا آورده است ناجی است و الا او را بجهنم می اندازند.

و در حدیث

صحیح از هارون بن خارجه مرویست که من عرض نمودم شخصی از شیعیان را به خدمت حضرت امام جعفر صادق صلوات اللَّه علیه و بسیار مدح او کردم حضرت فرمودند که نماز او چگونه است یعنی خوبی هر شخصی به خوبی نماز او ظاهر می شود.

و در حدیث کالصحیح از حضرت سیّد المرسلین صلّی اللَّه علیه و آله وارد است که بدترین دزدان دزد نماز است که تخفیف دهد نماز خود را و امثال این احادیث بسیار است به همین اکتفا شد.

دیگر را شرایط قبول تقوی است چنانکه حق سبحانه و تعالی فرموده است که «إِنَّما یَتَقَبَّلُ اللَّهُ مِنَ الْمُتَّقِینَ» و گذشت آیه و بعضی از اخبار.

و در حدیث قوی از حضرت سیّد المرسلین صلّی اللَّه علیه و آله وارد است که هر که بیتی از اشعار هجو مؤمنان بخواند حق سبحانه و تعالی نماز آن روز او را قبول نمی کند و اگر در شب بخواند نماز آن شب را قبول نمی فرماید.

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۱۰۸

و در احادیث صحیحه و حسنه و موثقه و قویه متواتره وارد شده است از حضرات سیّد المرسلین و ائمه معصومین صلوات اللَّه علیهم که هر که شراب بخورد آن مقدار که مست شود حق سبحانه و تعالی نماز او را در چهل روز قبول نمی فرماید مگر آن که توبه کند.

و روایت کرده است جمال العارفین ابن فهد مسندا تا معاذ بن جبل که گفت ردیف حضرت سیّد المرسلین صلّی اللَّه علیه و آله بودم که ناگاه حضرت رو به جانب آسمان کردند و فرمودند که سپاس و ستایش خداوندی را سزاست که حکم می کند در میان خلقش بهر چه می خواهد

پس فرمودند که ای معاذ گفتم لبیک یا رسول اللَّه که بهترین مؤمنانی از پیغمبران و غیر ایشان دیگر فرمودند که ای معاذ گفتم لبیک یا رسول اللَّه که پیشوای خوبیها و نبی رحمتی مر عالمیان را پس فرمودند که ترا خبر می دهم به چیزی که پیغمبر امّت خود را به آن خبر می دهد اگر حفظ نمائی تا زنده ترا نفع خواهد کرد اگر به آن عمل نمائی و اگر بشنوی و به آن عمل نکنی حجت بر تو تمام شده خواهد بود و عذری نخواهی داشت نزد حق سبحانه و تعالی پس فرمودند که خداوند عالمیان هفت فرشته آفریده است پیش از آن که آسمانها را بیافریند پس در هر آسمانی فرشته مقرر ساخته است و او را به عظمت خود بزرگ گردانیده است و بر هر دری از درهای آسمانها فرشته را دربان آن آسمان گردانیده است پس حافظان اعمال عمل بنده را می نویسند و آن عمل را نوریست مثل نور آفتاب تا آن که به آسمان اوّل می رسند و حفظه به خوبی آن عمل و بسیاری آن را ذکر می کنند به نزد ملک دربان پس آن ملک دربان آسمان اول می گوید که بایستید و این عمل را بر روی صاحبش زنید من ملک غیبتم پس کسی که غیبت کرده باشد نمی گذارم که عمل او را از اینجا بگذرانند و پروردگار من چنین فرموده است

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۱۰۹

پس روز دیگر حافظان عمل عملی را بالا برند که صالح باشد و او را به نیکی و بزرگی یا بسیاری یاد می کنند و از آسمان اول می گذرانند تا به آسمان دویم می رسند پس ملک

آسـمان دویم می گویـد که بایستیـد و این عمل را بر روی صاحبش زنیـد چون غرض این بنـده از عمل دنیا بوده است که حق سبحانه و تعالی دنیای او را زیاده کند من صاحب دنیایم نمی گذارم که عمل چنین کسـی از من بگذرد پس حضـرت فرمودند که حافظان اعمال عملی را بالا می برند که به آن مشعوف و خوشـحال باشـند به سـبب نماز و صدقه که ایشان را خوش آمده باشـد از کثرت و خوبی تا به آسـمان سـیم می رسـند پس ملک می گوید که بایستید و این عمل را بر روی صاحبش زنید و بر پشـت او زنیـد من ملـک صـاحب تکـبرم این مرد اگر چه این اعمـال کرده است و لیکن در مجـالس بر مؤمنـان تکـبر می کند پروردگارم امر کرده است که نگذارم که عمل چنین کس از من درگذرد پس فرمودند که حافظان عمل عمل بنده را بالا برند که منور باشد مانند سـتارگان درخشـنده در آسمان و آن عمل را صدایی باشد به تسبیح و با آن روزه و حج باشد تا به آسمان چهارم رسـند آن ملک گویـد که بایستید و این عمل را بر رو و شـکم صاحبش زنید من ملک عجبم این مرد را اعتقاد اینسـت که کـاری کرده است و از عمـل خود خوشـنود است پروردگـارم امر کرده است که نگـذارم که عمـل او از من درگـذرد پس حضـرت فرمودنـد که حافظان عمل عملی را بالا برند مانند عروسـی که او را به خانه شوهر برند و از آسـمان ها بگذرانند تا به آسمان پنجم رسند و آن عمل مشتمل باشد بر جهاد و صدقه میان دو نماز و

آن عمل روشن باشد مانند آفتاب پس ملك گويد كه بايستيد من ملك حسدم ببريد اين عمل را و بر روى صاحبش زنيد و در گردنش بياويزيد به درستى كه اين مرد حسد مى برد علما و عبّادى را كه از جهت حق سبحانه و تعالى عمل مى كنند و چون جمعى را مى بيند كه در علم يا

لوامع صاحبقرانى، ج ۳، ص: ۱۱۰

عمل بر او زيادتى دارند حسد ايشان مى برد و مى خواهد كه ايشان بهتر از او نباشند ببريد اين عمل را و در گردنش آويزيد و آن عمل صاحبش را لعنت كند پس فرمودند كه حافظان عمل عملى را بالا برند تا به آسمان ششم رسند پس ملك گويد كه بايستيد من صاحب رحمتم اين عمل را بر روى صاحبش زنيد و چشمهاى دل او را كور كنيد چون صاحب اين عمل رحم ندارد و اگر ببيند بنده از بندگان الهى را كه گناهى مى كند يا ضرر دنيوى به او مى رسد شماتت و خوشحالى مى كند پروردگارم امر كرده است كه نگذارم كه عمل اين از من بگذرد پس حضرت صلّى اللّه عليه و آله فرمودند كه حافظان عمل عملى را بالا برند با علم و اجتهاد و ورع و پرهيزكارى و آن عمل را صدايى باشد مانند صداى رعد و روشنى داشته باشد مانند برق و سه هزار فرشته با آن عمل باشند پس ببرند او را تا آسمان هفتم ملك گويد كه ببريد اين عمل را و بر روى صاحبش زنيد من ملك حجابم و مانعم هر عملى را كه خالص از جهت حق سبحانه و تعالى نباشد و غرض اين شخص اين است كه بلند

مرتبه باشد نزد بزرگان و او را در مجالس به خوبی یاد کنند و آوازه صلاح او در شهرها فاش شود پروردگارم امر کرده است که نگذارم که عملی از من بگذرد تا خالص نباشد للّه پس حضرت فرمودند که حافظان عمل عملی را بالا برند که از آن خوشنود باشند و مشتمل باشد بر حسن خلق و خاموشی از ما لا یعنی و بر ذکر بسیار و مشایعت کنند او را فرشتگان آسمانها و آن هفت فرشته با اتباع ایشان تا به حجب رسند و از آنها درگذرند تا به جایی رسند که در آنجا عرض می نمایند اعمال را بر حق سبحانه و تعالی و همگی شهادت دهند نزد حق سبحانه و تعالی که این بنده همیشه مشغول عمل و دعاست پس خطاب رسد که شما حافظان عمل بنده اید و من مطلعم بر آن چه در ضمیر او است غرض این بنده خالص نبود از جهت من

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۱۱۱

لعنت من بر او باد پس ملائکه گویند که بر او باد لعنت تو و لعنت ما راوی گوید که معاذ گریان شده گفت به حضرت صلّی اللّه علیه و آله عرض نمودم که من چه کنم و چگونه از عهده این شرایط بیرون آیم حضرت فرمودند که اقتدا کن به پیغمبر خود در یقین ای معاذ معاذ گفت گفتم تو رسول خدائی و من معاذم چگونه توانم مثل تو بودن حضرت فرمودند که اگر در عملت تقصیری باشد پس قطع کن زبان خود را از غیبت برادران مؤمن و از حاملان قرآن و باید که گناهان خود را بر دوش خود گذاری و

بر دوش برادرانت نگذاری یعنی عیب تست که در برادران می بینی چون مؤمن آینه مؤمن است و خود را به خوبی یاد مکن به مذمت کردن برادرانت و خود را بلند مکن به پست کردن ایشان و ریا مکن به عملت و دنیا را داخل آخرت مکن به آن که کارهای آخرت را از جهت دنیا کنی و در مجالس فحش مگو که مردمان از زبانت ترسند و ملاحظه از تو کنند و هر گاه دو کس با تو باشند با یکی از ایشان سرگوشی مکن که سبب آزردن آن دیگر شود و بر مردمان بزرگی مکن که خیرات دنیا از تو قطع می شود و در مقام آزار مؤمنان مباش که سگان جهنم ترا درهم خواهند درید چنانکه حق سبحانه و تعالی ایشان را یاد کرده است در قرآن معاذ گفت پس من گفتم که طاقت این اعمال دارد حضرت فرمودند که هر کس را حق سبحانه و تعالی بر او آسان کند آسان می شود راوی گوید که همیشه معاذ این حدیث را می خواند مانند کسانی که تلاوت قرآن کنند و چنان که این حدیث دلالت می کند بر آن که می باید که اعمال بد نکنند تا اعمال خوب ایشان مقبول باشد دلالت بر اخلاص نیز می کند که عمل را با ریا واقع نسازند و این از همه واجب تر است بلکه شرط صحّت عباداتست و عدم ریایی که شرط قبول است آنست که آدمی در هیچ عملی ریا نکند تا این

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۱۱۲

عملش مقبول باشد هر چند این عمل را خالصا للّه کرده باشد و عدم ریای این عمل شرط صحت این عمل است

چنانکه اخبار متواتره در آن وارد شده است.

از آن جمله در حدیث صحیح از علی بن جعفر مرویست که شنیدم از برادرم حضرت امام موسی کاظم از آبای بزرگوار خود صلوات اللَّه علیهم که حضرت سیّد الانبیاء صلّی اللَّه علیه و آله فرمودند که جمعی را امر کنند که به آتش جهنم برند پس حق سبحانه و تعالی خطاب کند به مالك جهنم که ای مالك آتش را بگو که پاهای ایشان را نسوزاند که باین پاها به مساجد می رفتند و فرجهای روی ایشان نسوزاند که عبارت از چشم و دهان و گوش است چون اسباغ وضو می کردند خصوصا در هواهای سرد و در بعضی از نسخ به جای فرج وجوه است یعنی روهای ایشان را نسوزاند و دستهای ایشان را نسوزاند چون این دستها را به دعا برداشته اند و زبانهای ایشان را نسوزاند چون به زبانها تلاوت قرآن می کردند پس خازن جهنم به ایشان گوید که ای اشقیا حال شما چه بود که بجهنم کرده اند شما را با آن که اعمال خیر بسیار کرده اید ایشان گویند که ما اعمال را از جهت غیر حق سبحانه و تعالی می کردیم پس خازن به ایشان گوید که بگیرید ثواب اعمال خود را از کسانی که اعمال را از جهت ایشان کرده اید.

و در حدیث صحیح منقول است که از حضرت سیّد المرسلین صلّی اللَّه علیه و آله پرسیدند که فردای قیامت نجات در چه چیز است حضرت فرمودند که نیست نجات مگر در آن که با خدا مکر نکنید که اگر مکر کنید حق سبحانه و تعالی نیز با شما مکر می کند به آن که شما را به

خود می گذارد که گمان کنید که خوبید و ناجی و بعد از آن شما را بجهنم می برد.

و در روایتی وارد است که ایشان را نزدیک بهشت برند و ایشان گمان داشته باشند که به بهشت می روند پس ایشان را بجهنم برند و یا خدعه الهی این است که

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۱۱۳

چون ایشان مکر کنند درهای روزی بر ایشان بگشاید که ایشان گمان کنند که از خوبی ایشانست و در واقع سبب زیادتی عصیان ایشان شود و حضرت صلّی اللَّه علیه و آله فرمودند که هر که با خداوند تعالی خدعه می کند حق سبحانه و تعالی با او خدعه می کند و ایمان را از او خلع می کند و فی الحقیقه اگر داند فریب می دهد خود را پس گفتند یا رسول اللَّه خدعه با حق سبحانه و تعالی کدامست حضرت فرمودند که آنست که آدمی اعمالی که حق سبحانه و تعالی امر به آن کرده است از جهت غیر حق سبحانه و تعالی به جا آورد پس زنهار که از خدا بترسید و ریا مکنید که ریا شرکست و روز قیامت ریا کننده را به چهار نام می خوانند و می گویند که ای کافر ای مکار ای فاسق ای زیان کار عملت باطل شد و اجرت ضایع گشت و در این روز ترا از رحمت الهی بهره نخواهد بود بر و مزد خود را از کسی بگیر که این عمل را از جهت او کرده.

و در حدیث صحیح از حضرت امام محمد باقر صلوات اللَّه علیه وارد شده است که نیست عملی مگر به نیّت و هم چنین احادیث حسنه و قویه وارد شده است که هیچ

عملی عمل نیست مگر به نیت و هر کسی راست آن چه نیّت کرده است و احادیث گذشت و خواهد آمد مجملا آن چه در آیات و اخبار وارد است همین نیت قرب است که واجبست و اما نیت وجوب و ندب و ادا و قصر و اتمام را دلیلی نیست که دلالت بر وجوب آن کند و اگر بکند بد نیست از جهت خروج از خلاف.

و در حدیث صحیح از یونس بن عبد الرحمن منقولست از یونس بن عمار که گفت نزد حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه بودم که شخصی از آن حضرت سؤال کرد که هر گاه شخصی در خلوت نماز کند و عجبی به خاطرش رسد چونست حضرت فرمودند که هر گاه در اول نماز قصد او رضای الهی بوده

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۱۱۴

است اینها ضرر ندارد باید که نماز را تمام کند علی رغم شیطان و این وسواس شیطانست.

و در حدیث حسن کالصحیح مرویست از عبد اللّٰه بن مغیره که در کتاب حریز دیدم که گفت که من فراموش کردم که در نماز واجبم تا برکوع رفتم و از خاطرم رفت و قصد نماز سنت کردم پس حضرت فرمودند که نیت اول معتبر است که بان قصد متوجه نماز شده بودی پس اگر اول بقصد نماز واجب شروع در نماز کرده باشی و بعد از آن شک کنی که آیا الحال واجب می گذارم یا سنت یا قصد سنت کرده باشی همان نیت اول را اعتبار کن و اگر بقصد نافله شروع کرده باشی و بعد از آن نیت واجب کرده باشی نیت نافله صحیح است و در نافله و

اگر شروع در نماز فریضه کرده باشی و به خاطرت آید که نافله نکرده فریضه را تمام کن و بر این مضمون که مدار بر اول نماز است همان نیت معتبر است حدیث موثق کالصحیح و قوی کالصحیح وارد شده است و اصحاب به آن عمل نموده اند و فی الحقیقه این نیت نیت وجوب و ندب نیست بلکه نیت تعیین است که چه نماز است و نیت تعیین لازم و واجبست اجماعا و نیت وجوبی که در آن خلاف است آنست که چون قصد نماز ظهر کنی آیا شرط است که قصد نماز ظهر واجب کنی یا نیت نماز ظهر کافیست و حق آنست که کافیست و هم چنین خلاف شده است که هر گاه قصد نماز ظهر واجب کردی آیا شرط است که قصد کنی که این ظهر واجب را لوجوبه واقع می سازم یا لوجه وجوبه و این خلاف از این ناشی شده است که متکلّمان گفته اند که می باید که عبادت را واقع سازند از جهت آن که واجبست یا از جهت وجه واجب شدن که آن شکر منعم است یا از آن جهت که عبادات ظاهری لطف است در عبادات باطنی یعنی چون حق سبحانه و تعالی می خواهد که بندگان به یاد او باشند و کمالات

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۱۱۵

معنویه داشته باشند از کرم و اخلاص و شفقت علی خلق اللّه این عبادات ظاهره را مقرر ساخته است که تا چون این عبادات را به جا آورند آن حالات حاصل شود و متکلّمان این معانی را بعوض نیت قربت به دلایل عقلی مقرر ساخته اند جمعی از این معنی غافل شده اند و اینها را

با نیت قربت جمع کرده اند و علی ای حال شبهه نیست در آن که هر گاه نیت قربت را بکنند از همه مجزیست و احتیاج به این ها نیست و اگر کسی بکند ضرر ندارد و بر تقدیر لزوم اجماع است که نیت لفظ نیست و خطور به آن نیست بلکه آن معنی است که باعث فعل است و آن معنی اختیاری نیست مگر به آن که مقدمات آن را حاصل کنند به ریاضات و مجاهدات تا آن که بنده هر چه کند غرضش اطاعت و فرمانبرداری الهی باشد چنانکه گذشت.

[انتظار نماز]

(و قال صلوات اللَّه علیه کان رسول اللَّه صلّی اللَّه علیه و آله یقول من حبس نفسه علی صلاه فریضه ینتظر وقتها فصلّاها فی اوّل وقتها فاتمّ رکوعها و سجودها و خشوعها ثم مجّد اللَّه عزّ و جلّ و عظّمه و حمده حتّی یدخل وقت صلاه اخری لم یلغ بینهما کتب اللَّه له کاجر الحاجّ المعتمر و کان من اهل علّیین) و از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللَّه علیه منقولست که حضرت سیّد المرسلین صلّی اللَّه علیه و آله می فرمودند که هر که حبس نماید نفس خود را بر نماز فریضه به آن که انتظار وقت آن بکشد تا نماز را در اول وقتش به جا آورد و رکوع و سجود و خشوع نماز را تمام به جا آورد پس تعقیب کند نماز را به آن که تمجید الهی کند به صفاتی که دلالت بر عظمت الهی کند مثل لا حول و لا قوّه الّا باللَّه العلیّ العظیم و تعظیم الهی کند به صفات عظمت و حمد الهی کند بر صفات کمالیه یا به

گفتن الحمد للّٰه ربّ العالمين مثلا- تا آن كه وقت نماز ديگر در آيد و در ميان دو نماز حرفى بى فايده نگويد بنويسد حق سبحانه و تعالى از جهت او ثواب كسى كه حج و

لوامع صاحبقرانى، ج ۳، ص: ۱۱۶

عمره را به جا آورده باشد كه از اهل علّيّين گردد كه اعلى مراتب بهشت است و چون در حديث سابق مذكور شد كه يك نماز بهتر از بيست حج و هزار حج است و ظاهر اين حديث يك حج و عمره است چند وجه مى توان گفت يكى آن كه نفرمودند صريحا يك حج را ممكن است كه بيست حج باشد يا هزار حج و ديگر آن كه ممكن است كه ثواب يك حج و عمره از جهت انتظار وقت باشد و ساير مستحبات با آن كه در اين حديث ضم شده است آن كه از اهل عليين باشد و ممكن است كه اين معنى زيادتى كند بر بيست حج و احتمالى ديگر هست كه چون در نظر اكثر مردمان خصوصا سنيان ثواب حج و عمره عظيم است و اگر بيست يا هزار را بشنوند حمل بر اغراق خواهستند كرد مجمل فرمودند و منافات ندارد كه يك حج با هزار حج چون يك در ضمن هزار هست و ممكن است كه بحسب استحقاق يك حج باشد و باقى بحسب تفضل باشد و آن نظر به اشخاص مختلف شود يا يك حج حج واجب باشد و زايد حج سنت و اللّٰه تعالى يعلم.

و در حديث كالصحيح از حضرت امير المؤمنين صلوات اللّٰه عليه مرويست كه هر كه انتظار كشد بعد از نماز تا وقت نماز ديگر داخل شود

از جمله زایران حق سبحانه و تعالی است و بر حق تعالی لازمست که گرامی دارد زایر خود را و بدهد به او هر چه سؤال کند.

و در خبر کالصحیح از حضرت سیّد المرسلین صلّی اللَّه علیه و آله وارد شده است که فرمودند که انتظار نماز بعد از نماز گنجی است از گنجهای بهشت و از حضرت سید الساجدین صلوات اللَّه علیه منقولست که هر که اهتمام دارد به وقتهای نماز لذّت دنیا او را کامل نمی شود یعنی چندان لذت از این معنی می یابد که لذتهای دنیا محو می شود نزد او یا آن که می باید که لذات دنیا را ترک کند تا این سعادت او را حاصل شود و عن قریب احادیث در فضیلت اول وقت نیز خواهد آمد

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۱۱۷

(و قد اخرجت هذه الاخبار مسنده مع ما رویت فی معناها فی کتاب فضایل الصّلاه) و بتحقیق که اخباری که در اینجا مرسل ذکر کرده ام و سند آن را ذکر نکرده ام این اخبار را با اسانیدش و سایر اخباری که در این باب وارد است در کتاب فضایل نماز ذکر کرده ام و اصطلاح محدثین چنین است که اخرجت را به جای ذکرت ذکر می کنند یا از کتب بیرون آورده اند و در آنجا مجتمعا ذکر کرده اند و مذکور شد سابقا که در چنین جاها رویت مجهول است یعنی مشایخ بمن نقل کرده اند و جمعی که معلوم می خوانند با روّیت به مجهول مشدّدا می خوانند از اصطلاح ایشان بی خبرند و احادیث در فضل طول دادن رکوع و سجود و قنوت وارد شده است و باب ذکر آنهاست در ابواب آینده اگر چه بعضی در اینجا

ذکر می کنند.

باب علّه وجوب خمس صلوات فی خمسه مواقیت

اشاره

بـابی ست در علت واجب شـدن پنـج نمـاز در پنـج وقت و چون جزم به صـحت این اخبار نیست اکثر علما اینها را نکته بعـد از وقوع می دانند و علتش را بر تقدیر صـحه حق سبحانه و تعالی می دانند و کسانی که خازنان وحی الهی اند و محتمل است که در واقع اینها صـحیح باشد و علّت باشد لیکن جزم به طرفین نمی باید کرد و اگر این اخبار صـحیح باشد نیز جزم به علیّت نمی توان کرد چون اکـثرش را اهـل کتـاب از یهود و نصـاری سؤال کرده انـد و ممکن است که حضـرات نـبی و ائمه صـلوات اللّه علیهم موافق آن چه در کتب ایشان است جواب فرموده باشـند تا سـبب اسـلام ایشان شود چون اکثر اوقات سـبب اسـلام ایشان همین بوده است و بنا بر این ماول خواهد بود که آن چه نزد شـماست چنین است و اگر چه بعضـی اوقات چنین می فرموده اند که آن چه نزد شماست این است و آن چه موافق واقع است و نزد ماست این است مجملا ایشان حکمای الهی اند در هر جا آن چه موافق حکمت بوده است سـخن می فرموده اند و محمد بن یعقوب کلینی و شیخ طوسی رضی اللّه عنهما کم ذکر کرده اند اینها را یا از جهت عدم صحت به اعتقاد ایشان یا از جهت عدم فایده معتدٌّ بها بلکه آن چه ضرور است آنست که بدانند که هر چه خدا کرده است وجهی دارد البته.

[علت وجوب پنج نماز]

(روی عن الحسن بن علیّ بن ابی طـالب صـلوات اللّه علیهمـا انّه قـال جـاء نفر من الیهـود إلی النّبی صـلّی اللّه علیه و آله فسـاله اعلمهم عن

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۱۱۹

مسائل فکان

ممّـا ساله أخبرنى عن اللَّه عزّ و جـلّ لأىّ شـى ء فرض اللَّه عزّ و جلّ هـذه الخمس الصّـلوات فى خمس مواقيت على أمّتك فى ساعات اللّيل و النّهار) مرويست بسـند قوى از حضـرت امام حسن صـلوات اللَّه عليه كه فرمودند كه جمعى از يهودان به خدمت سيّد المرسـلين صلّى اللَّه عليه و آله آمدند و اعلم ايشان ده مسأله از حضرت پرسيد و از جمله آن مسائل اين بود كه خبر ده مرا كه بچه علّت حق سـبحانه و تعـالى اين پنـج نمـاز را در اين پنـج وقت بر امت تو واجب گردانيـد در ساعـات شب و روز و فى الحقيقه سؤال است از أصل وجوب و از تخصيص اين ساعات و ساعت جزوى از اجزاى شب و روز است و اصطلاحات در آن مختلف است امـا سـاعت مسـتقيمه جزوى از بيست و چهار جزو از شـبانه روز است و هر ساعتى شـصت دقيقه است و هر دقيقه شصت ثانيه است و هر ثانيه شـصت ثالثه است و هكـذا و گاهى اطلاق مى كنند بر جزوى از دوازده جزو از روز خواه روز بلند و خواه كوتاه و هم چنين در شب و گاه هست اطلاق مى كنند بر قدرى كه مختلف است به زياد و كم چنانكه وارد شده اسـت در اخبار كه از صـبح تا طلوع آفتاب يك ساعت است و دعايى خاص در آن مستحب است چنانكه شيخ در مصباح ذكر كرده است و گاه هست كه اطلاق مى كنند بر جزوى چنانكه متعارفست نزد عرب و عجم كه مى گويند يك ساعت نزد ما بنشـين يا يك ساعتست كه فلانى رفت و اگر چه نيم

ساعت یا دو ساعت مستقیم باشد و گاه هست که مجموع شب و روز را قسمت می کنند بر بیست و پنج جزو و نیم غیر مستقیم چنانکه اخبار در آن گذشت و اصطلاحات دیگر نیز هست نزد منجمان.

(فقال النّبیّ صلّی اللّه علیه و آله انّ الشّمس عند الزّوال لها حلقه تدخل فیها فاذا دخلت فیها زالت الشّمس فیسبّح کلّ شی ء دون العرش

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۱۲۰

بحمد ربّی جلّ جلاله و هی السّاعه الّتی یصلّی علیّ فیها ربّی جلّ جلاله ففرض اللّه علیّ و علی أمّتی فیها الصّلاه و قال «أَقِمِ الصَّلاةَ لِدُلُوكِ الشَّمْسِ إِلى غَسَقِ اللَّيْلِ» و هی السّاعه الّتی یؤتی فیها بجهنّم یوم القیمه فیما من مؤمن یوافق تلک السّاعه ان یکون ساجدا او راکعا او قائما الّا حرّم اللّه جسده علی النّار) پس حضرت سیّد المرسلین صلّی اللّه علیه و آله فرمودند که آفتاب را حلقه هست نزد زوال که در آنجا داخل می شود و این حلقه بنا بر مشهور دایره موهومه ایست که در میان حقیقی مشرق و مغرب اعتدال توهم کرده اند و میان مشرق و مغرب هر روز نیز صحیح است زیرا که به یک نسبت است مشارق و مغارب در قرب و بعد از اعتدال و در اینجا مراد دایره ایست بعد از آن دایره از جانب مغرب زیرا که تا در دایره وسط حقیقی است زوال نشده است و چون از آن دایره بیرون می رود زوال است و ممکن است همان دایره باشد و تا داخل شود زوال شود زیرا که تا داخل شده است بیرون می رود و زمانی فاصله نمی شود و لیکن چون ظهورش بر ما محتاج است به زمانی

دایره بعد را رعایت می باید کرد پس چون داخل می شود در آن دایره زوال می شود پس هر چیزی که هست در میان عرش به تسبیح و تمجید پروردگار من در می آیند و می گویند سبحان اللّه و بحمده و این تسبیح غیر تسبیحی است که همیشه به آن ناطقند چنانکه حق سبحانه و تعالی فرموده است که وَ إِنْ مِنْ شَيْ ءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ یعنی هر چیزی که هست از موجودات به زبان حال یا مقال تنزیه پروردگار خود می کنند با تحمید یعنی همه من حیث الامکان او الحدوث می گویند که البته کسی هست که ما را آفریده است و او را مناسبتی بما نیست و جسم نیست و در مکان نیست و در جهت نیست مجملا- از جمیع نقایص منزّه است و بجمیع کمالات موصوف است پس تسبیح و تنزیه ایشان

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۱۲۱

مقرون است به تحمید ایشان که بر صفات سلبیه و صفات ثبوتیه همه دلالت می کنند و یا آن که این عبارت یا امثال این عبارت را می گویند به زبانی که ما نمی فهمیم و جمعی گفته اند که وجه اقتران حمد به تسبیح آنست که چون در تسبیح تنزیه الهی می کنند متوهم می شود که ایشان به خودی خود این تسبیح می کنند تدارک این معنی به تحمید می کنند که تسبیح ما از توفیقات و هدایات اوست و منافاتی نیست که هر دو مراد باشد و آن چه واقع است که دون عرش تسبیح می کنند یک احتمالش آنست که عرش و غیر آن مراد باشد و یا آن که مراد از عرش علم باشد و مراد از دون عرش معلومات الهی بوده باشد یا مراد

از دون نزد عرش باشد چون عرش همیشه به تسبیح و تحمید مشغول است ما دون عرش در این اوقات تسبیح گویند و این ساعتی است که پروردگار عظیم الشأن من صلوات و رحمت و فیوض قدسیه بر من نازل می سازد و به سبب انزال بر من بر کافه عالمیان نیز می فرستد چنانکه حدیث لولاك لما خلقت الافلاك بر آن دلالت می کند و از جمله رحمتها بر عالمیان نماز است که بر من و بر امّت من واجب گردانیده است و فرموده است که اقامت کن نماز را در وقت زوال آفتاب تا نصف شب چنانکه گذشت و این ساعتی است که در روز قیامت جهنم را در صحرای محشر می آوردند چنانکه حق سبحانه و تعالی فرموده است که وَ جِی ءَ یَوْمَئِذٍ بِجَهَنَّمَ و چون در آن روز آفتاب حرکت ندارد و بر سمت الرأس است گوییا که همیشه زوال است و ممکن است که در آن روز نیز زوالی داشته باشد یا چون نصف روز که بیست و پنج هزار سال است می گذرد و جهنّم را می آورند چنانکه خاصه و عامه روایت کرده اند از ابو سعید خدری که چون این آیه نازل شد رنگ حضرت سیّد المرسلین صلّی اللّه علیه و آله متغیر شد و حالتی عجیب از روی آن حضرت مشاهده شد که صحابه ترسیدند که مبادا

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۱۲۲

حضرت هلاك شود و چون هر وقت که چنین حوادث معنویه واقع می شد علاج آن را حضرت امیر المؤمنین صلوات اللّه علیه می کردند شخصی از صحابه خود را به حضرت امیر المؤمنین رسانید و گفت یا علی دریاب حضرت را که هرگز چنین

حالتی آن حضرت را دست نداد پس حضرت امیر المؤمنین خود را رسانیدند و از پشت سر حضرت را در بر گرفتند و میان هر دو دوش آن حضرت را بوسیدند پس گفتند یا نبی اللّٰه پدر و مادرم فدای تو باد امروز چه چیز حادث شد پس حضرت فرمودند که جبرئیل آمد و این آیه را آورد بر من خواند که جهنم را در صحرای محشر خواهند آورد ابو سعید گفت که من گفتم چگونه جهنم را می آورند حضرت فرمودند که هفتاد هزار مهار دارد و هفتاد هزار فرشته هر یک مهاری را می کشند پس چنان محشر را بر هم زند که اگر او را بگذارند اهل محشر را بسوزاند پس من متوجه جهنم شوم جهنم گوید که یا محمد مرا با تو چکار است زیرا که حق سبحانه و تعالی گوشت ترا بر من حرام گردانیده است پس در آن حالت همه کس نفسی نفسی گویند و محمد گوید امتی امتی و آوردن جهنم ممکن است که شعبه از شعبه های او باشد یا شعله از شعلها یا زبانه از زبانها باشد و مجموع نیز ممکن است چون زمین را مبدل می سازند به زمین دیگر پس ممکن است که آن مقدار فراخ سازند آن را که گنجایش جهنم داشته باشد با آن که جهنم بسیار تنگ خواهد بود و همه را مانند هیمه در میان آن در خواهند آورد اعاذنا اللّٰه و سایر المؤمنین منها پس هر مؤمنی که در ساعت زوال در سجود یا رکوع یا قیام باشد به آن که تهیّه نماز را پیش از پیشین کرده باشد که اول ظهر مشغول نافله

شود يا آن كه تا دو قدم از ساعت هفتم است و دو قدم بعد از آن ساعت هشتم است و اين چهار قدم را نيز ساعت زوال مى گويند چون نماز ظهر و نوافلش در آن واقع مى شود البته حق سبحانه و تعالى آتش دوزخ را

لوامع صاحبقرانى، ج ٣، ص: ١٢٣

بر او حرام گرداند.

(و امّا صلاه العصر فهى السّاعه الّتى اكل ادم فيها من الشّجره فاخرجه اللّه عزّ و جلّ من الجنّه فامر اللّه عزّ و جلّ ذرّيّته بهذه الصّلاه إلى يوم القيمه و اختارها لامّتى فهى من احبّ الصّلوات إلى اللّه عزّ و جلّ و أوصانى ان احفظها من بين الصّلوات) و اما نماز عصر پس وقت آن ساعتى است كه حضرت آدم از شجره تناول كرد و نهى تنزيهى وارد شده بود بر او كه اگر نخورد بهتر است و مشهور آنست كه آن درخت گندم بود و بعضى گفته اند كه درخت انگور بود و بعضى شجره حسد گفته اند و بعضى شجره علم به قضا و قدر گفته اند و در حديث صحيح از عبد السّلام هروى منقولست كه به حضرت ابو الحسن على بن موسى الرّضا صلوات اللّه عليهم عرض نمودم كه يا ابن رسول اللّه بيان فرمائيد كه شجره كه حضرت آدم و حوا از آن تناول نمودند چه چيز بود چون خلافست بعضى مى گويند كه گندم بود و بعضى روايت كرده اند كه انگور بود و بعضى روايت كرده اند كه درخت حسد بود حضرت فرمودند كه همه حق است چون درخت بهشت مثل درختهاى دنيا نيست بلكه انواع بارها بر مى دارد با ميوه اش هر مزه دارد و خاصيتش انواع علوم است به درستى

که چـون حـق سـبحانه و تعـالی حضـرت آدم را بزرگ گردانیـد و جمیع فرشـتگان را امر کرد که سـجده او کردنـد و او را در بهشت در آورد در خاطر حضـرت آدم در آمد که آیا حق سـبحانه و تعالی بهتر از من کسی را آفریده باشد پس حق سبحانه و تعالی چون مطلع بود بر خطور بال او خطاب فرمود که ای آدم سر بالا کن و نظر کن به ساق عرش پس دید که در آنجا نوشته است که لا آله الّا اللَّه محمّد رسول اللَّه علی بن ابی طالب امیر المؤمنین و زوجته فاطمه سیده نساء العالمین و الحسن و الحسین

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۱۲۴

سیّد اشـباب اهل الجنّه پس آدم گفت ای پروردگار من اینها کیسـتند پس حق سبحانه و تعالی فرمود که اینها از ذریت تواند و بهـتر از توانـد و بهـتر از جمیع خلایقنـد و اگر نه ایشـان می بودنـد ترا نمی آفریـدم و بهشت و دوزخ و آسـمان و زمین را نمی آفریـدم مبـادا زنهـار که نظر به ایشان کنی بچشم حسـد که اگر نظر کنی هر آینه ترا از بهشت بیرون خواهم کرد پس حضـرت آدم بچشم حسد به ایشان نظر کرد و آرزو کرد منزلت ایشان را پس شیطان سبب شد که آدم از شجره منهیّه تناول نمودند و بر حوا مسـلّط شد چون بچشم حسد آرزوی منزلت حضـرت فاطمه زهرا صـلوات اللَّه علیها کرد و او نیز از شجره منهیّه تناول کرد چنانکه آدم کرد پس حق سبحانه و تعالی ایشان را از بهشت بیرون کرد و به زمین فرستاد با آن که این حسد نسبت به امثال ما

بد نیست چون مسمی است به غبطه که آرزوی منزلت دیگری کند و سلب آن نعمت را از محسود نخواهد، و حسد آنست که نخواهد که محسود آن نعمت را داشته باشد و لیکن نسبت به انبیا غبطه مکروهست و نظر به جلالت ایشان نامناسب است و اگر گناه یا عصیان یا صغیره بر آن اطلاق کنند بر سبیل مجاز است چنانکه وارد است که حسنات ابرار سیّئات مقربانست چنانکه روایت کرده است همین عبد السّلام هروی که چون مأمون جمع کرد علمای یهود و نصاری و مجوس و صابئان را و حضرت ابو الحسن علی بن موسی الرضا صلوات اللّٰه علیه همه را ملزم ساخت از کتب ایشان علی بن محمد بن جهم برخاست و گفت یا بن رسول اللّٰه آیا قایلی به عصمت پیغمبران حضرت فرمودند که بلی گفت پس چه معنی دارد قول حق سبحانه و تعالی «وَ عَصی آدَمُ رَبَّهُ فَغَوی » و سایر آیاتی که در خطاهای انبیا وارد شده است حضرت فرمودند که از حق سبحانه و تعالی بترس ای علی و قبایح را نسبت به انبیا راه مده

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۱۲۵

و قرآن را برأی خود تفسیر مکن زیرا که حق سبحانه و تعالی فرموده است که نمی داند تاویل متشابهات قرآن را مگر خدا و راسخان در علم که نبی و ائمه اند صلوات اللّٰه علیهم اما حضرت آدم پس حق سبحانه و تعالی او را از جهت خلافت زمین آفریده بود او را نیافریده بود که در بهشت باشد و مخالفتی که از حضرت آدم واقع شد در بهشت واقع شد نه در زمین و مخالفت بهشت سبب استحقاق

دخول نار نیست پس ترک اولی بود که از آن حضرت صادر شد در بهشت پیش از نبوّت و خلافت زمین و حکمت الهی اقتضا کرد که حضرت آدم را لمحه به خود گذاشتند تا بهانه باشد از جهت بیرون آمدن از بهشت و سکنای زمین و حصول انبیا و اوصیا از صلب آن حضرت پس چون حق سبحانه و تعالی او را به زمین فرستاد از ترک اولی نیز حفظ فرمود که از آن حضرت در مدّت عمر هزار سال کم چهل سال یک مکروه از آن حضرت صادر نشد چنانکه حق سبحانه و تعالی فرمود که إِنَّ اللَّهَ اصْطَفی آدَمَ وَ نُوحاً وَ آلَ إِبْراهِیمَ وَ آلَ عِمْرانَ عَلَی الْعالَمِینَ الخبر و ازین خبر بسیاری از مشکلات حل می شود و در توراه یهود که الحال دارند مذکور است که شجره علم قضا و قدر بود که چون حضرت آدم تناول کرد تاثیر نمود و در ذرّیتش و به سبب تفکر در آن بسیاری از خلایق به ضلالت مبتلا شدند و می شوند و در اخبار صحیحه متکثره نهی وارد شده است از تفکر در آن مجملات چون حضرت آدم را از بهشت بیرون آوردند حق سبحانه و تعالی امر کرد ذرّیت حضرت آدم را که نماز عصر را به جا آورند تا روز قیامت و حق سبحانه و تعالی این نماز را اختیار کرد از جهت امت من و این نماز از محبوبترین نمازهاست نزد حق سبحانه و تعالی و مرا امر کرد به محافظت آن از میان نمازها و ظاهر این حدیث آنست که مراد از نماز وسطی نماز عصر است و حدیث

زراره که در اوّل باب صلاه گذشت ظاهرش آنست که

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۱۲۶

مراد از نماز وسطی نماز جمعه است یا اعم از جمعه و ظهر سایر ایّام و در حدیث حسن کالصحیح وارد است از عبد اللَّه بن سنان که حضرت امام جعفر صادق صلوات اللَّه علیه این آیه را چنین خوانده اند که «حافظوا علی الصلوات و الصلاه الوسطی صلاه العصر» و محتمل است که این حدیث را حمل بر این کنیم که هر دو صلاه وسطی اند اگر چه ظهر هم باشد چون هر دو در میان نمازهای جهریّه واقعند یا در میان روز واقع می شوند خصوصا هر گاه نسخه چنین باشد که و الصّلاه الوسطی و صلاه العصر چنانکه گذشت و در این صورت صادقست که حق سبحانه و تعالی امر به محافظت او کرده است و اما آن که از احبّ صلاه است دلالت ندارد بر آن که او محبوبتر باشد بلکه دلالتش بر غیر این اظهر است به اعتبار لفظ من و اگر نه می بایست که حضرت من را نگویند.

و اما بنا بر حدیث آخر که علی بن ابراهیم در تفسیرش ذکر کرده است و واو ندارد ممکن است که واو از قلم نسّاخ افتاده باشد و بر تقدیر عدم و او از آیه ظاهر شود که صلاه عصر وسطی باشد و از حدیث ظاهر شود که ظهر صلاه وسطی است پس هر دو صلاه وسطی باشند به آیه و حدیث و شکی نیست در آن که حکمتی هست در مخفی بودن آن پس اوّل محافظت است بر نماز جمعه و ظهر و عصر تا بی دغدعه عمل به آیه کرده باشند

و در فقه رضوی مـذکور است که اول نمازی که حق سـبحانه و تعالی واجب گردانیـد ظهر روز جمعه بود و مشـعر است به آن که جمعه وسطی است بمعنی افضل و اللّٰه تعالی یعلم.

(و امّا صلاه المغرب فهی السّاعه الّتی تاب اللّٰه عزّ و جلّ فیها علی ادم علیه السلام و کان ما بین ما اکل من الشّجره و بین ما تاب اللّٰه عزّ و جلّ علیه ثلاثمائه بسـنه من ایّام الدّنیا و فی ایّام الآخره یوم کالف سـنه ما بین العصر إلی العشاء و صلّی ادم علیه السلام ثلث رکعات رکعه

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۱۲۷

لخطیئته و رکعه لخطیئته حوّا علیهما السّلام و رکعه لتوبته ففرض اللّٰه عزّ و جلّ هـذه الثّلث رکعات علی أمّتی و هی السّاعه الّتی یستجاب فیها الدّعاء فوعدنی ربّی عزّ و جلّ ان یستجیب لمن دعاه فیها و هی الصّلاه الّتی أمرنی ربّی بها فی قوله تبارک و تعالی فَسُبْحانَ اللّٰهِ حِینَ تُمْسُونَ وَ حِینَ تُصْبِحُونَ) و اما نماز شام پس وقت آن ساعتی است که حق سبحانه و تعالی توبه حضرت ادم را قبول فرمود و از وقتی که از شـجره خورده بود تا وقتی که توبه او را قبول کردند سـیصد سال بود و آن از عصر تا شام بود و در ایّام آخرت روزی هزار سـال است از ابتـدای روز تـا چاشت که دویست سال باشـد یا سـیصد سال علی الخلاف ملائکه در سجـده حضـرت آدم بودنـد و چون سـر برداشـتند تـا میـان روز که سـیصد سـال باشـد یا دویست سال مشـغول تعلیم ایشان بود حضرت آدم، و دویست سال دیگر که از ظهر بود تا

عصر مشغول حوا و تمتعات جنت بودند پس چون توبه کرد به توسّل به آل عبا که انوار ایشان را دیده بود و اسمای ایشان را ملاحظه نموده بود در ساق عرش و گفت الهی بحق محمد و علی و فاطمه و حسن و حسین که توبه مرا قبول کن و حق سبحانه و تعالی توبه او را قبول فرمود در ابتدای شام و حضرت آدم سه رکعت نماز کرد یک رکعت از جهت کفاره گناه خود و یکی از جهت کفّاره گناه حوّا و یک رکعت به شکرانه قبول توبه پس حق سبحانه و تعالی واجب گردانید این سه رکعت را بر امّت من و این ساعتی است که دعا مستجاب می شود پس حق سبحانه و تعالی وعده کرد بمن که مستجاب گرداند دعای هر که را که حق سبحانه و تعالی را بخواند از جهت هر مطلبی که بخواهد در این ساعت و این نمازیست که پروردگار مرا به آن امر فرموده است در آنجا که فرموده است که فَسُبْحانَ اللَّهِ حِينَ تُمْسُونَ وَ حِينَ تُصْبِحُونَ یعنی به پاکی یاد کنید خداوند خود را در وقت شام و در وقت صبح

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۱۲۸

در حالت نماز، یا آن که اصل نماز تنزیه حق سبحانه و تعالی است از هر چه لایق به آن نیست چون نماز دلیل بندگی است مر خداوند تعالی را و واجب الوجود منزّه است از هر نقصی یا آن که مراد از سبحان اللّٰه صلوات است یعنی نماز کنید از جهت خداوند و حق سبحانه و تعالی نماز را رکوع خوانده و سجود خوانده و قرآن خوانده و

قنوت خوانده و در اینجا تسبیح خوانده از جهت اشتمال آن بر هر یک از اینها از بابت تسمیه کل باسم جزو و تتمه آیه اینست که:

وَ لَهُ الْحَمْدُ فِی السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ وَ عَشِیًّا وَ حِینَ تُظْهِرُونَ و حال آن که اوست مستحق محامد در آسمانها و در زمین و نماز کنید در وقت خفتن و در حینی که داخل می شوید در ظهر و بنا بر این عصر ملحق است بظهر و بعضی گفته اند که مراد از عشی نماز عصر است و مراد از تمسون شام و خفتن است و اکثر بر اینند که مراد این است که در این اوقات تسبیح و تحمید الهی به جا آورید و هم چنین در آیه کریمه:

وَ سَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّکَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَ قَبْلَ الْغُرُوبِ- وَ مِنَ اللَّیْلِ فَسَبِّحْهُ وَ إِدْبارَ النُّجُومِ جمعی گفته اند که مراد از تسبیح پیش از طلوع آفتاب نماز صبح است و پیش از غروب نماز ظهر و عصر است و مراد از تسبیح شب نماز شام و خفتن است و مراد به پشت کردن ستاره هایی که اول شام طالعند نماز شب است بعد از نصف شب یا ادبار النجوم میل به غروبست و نماز نافله صبح است و امثال این آیات بسیار است که دلالتش صریح نیست و مدار بر احادیث است و ضرورت دین مبین در وجوب نمازهای پنجگانه و نوافل آن.

و در حدیث حسن کالصحیح وارد است که مراد از ادبار نجوم نافله صبح است و مراد از ادبار سجود دو رکعت نافله بعد از شام است و اخبار خواهد آمد در تفاسیر آیات در موقع خود إن شاء

اللّٰه تعالى.

لوامع صاحبقرانى، ج ۳، ص: ۱۲۹

(و امّا صلاه العشاء الآخره فانّ للقبر ظلمه و ليوم القيمه ظلمه أمرنى ربّى عزّ و جلّ و أمّتى بهذه الصّلاه لتنوّر القبر و ليعطينى و أمّتى النّور على الصّراط و ما من قدم مشت إلى الصّلاه العتمه الّا حرّم اللّٰه عزّ و جلّ جسدها على النّار و هى الصّلاه الّتى اختارها اللّٰه تعالى و تقدّس ذكره للمرسلين قبلى) و اما نماز خفتن پس به درستى كه قبر را ظلمتى عظيم است و روز قيامت را ظلمتى عظيم است پروردگار من تعالى شانه امر كرده است مرا و امّت مرا باين نماز تا اين نماز قبر را منور گرداند و تا مرا و امّت مرا نورى كرامت كند از جهت صحراى قيامت و گذشتن بر صراط و هر قدمى كه به نماز خفتن رود به مساجد از جهت نماز جماعت يا مطلقا البته حق سبحانه و تعالى آن بدن را بر آتش دوزخ حرام گرداند و اين نمازيست كه حق سبحانه و تعالى اختيار كرده است از جهت پيغمبران مرسلى كه پيش از من بوده اند و خواهد آمد كه هر كه در تاريكى به مساجد رود حق سبحانه و تعالى در روز قيامت او را روشنايى كرامت فرمايد و هر كه در روزهاى گرم روزه دارد و تشنگى كشد در روز قيامت تشنگى نكشد و در اكثر ثوابها مما ثلث مرعى است.

(و امّا صلاه الفجر فانّ الشّمس اذا طلعت تطلع على قرنى شيطان فامرنى ربّى عزّ و جلّ ان اصلّى قبل طلوع الشّمس صلاه الغداه و قبل ان يسجد لها الكافر لتسجد أمّتى للّٰه عزّ و جلّ و سرعتها احبّ

إلى اللّه عزّ و جلّ و هى الصّلاه الّتى تشهدها ملائكه اللّيل و ملائكه النّهار) و اما نماز صبح پس به درستى كه چون آفتاب طالع مى شود طالع مى شود از ميان دو قرن شيطانى يعنى بت پرستان طرفين او يا بت پرستان از جن و انس يا آن كه شيطان تخت خود را در محل آفتاب مى گذارد تا چون آفتاب بيرون آيد و آفتاب پرستان آفتاب را سجده كنند به شياطين گويد كه بنى آدم مرا سجده مى كنند يا

لوامع صاحبقرانى، ج ۳، ص: ۱۳۰

آن كه چون اطاعت شيطان مى كنند در آفتاب پرستيدن مى گويد كه من ايشان را در بندگى خود در آورده ام چنانكه حق سبحانه و تعالى مى فرمايد كه آيا با شما عهد نكرده ام كه شما عبادت شيطان مكنيد كه او دشمن هويداى شماست و نگفته ام كه مرا عبادت كنيد به مخالفت شيطان به درستى كه راه من راه راست است و شما را به بهشت مى برد پس پروردگار من مرا امر كرد كه پيش از طلوع آفتاب او را عبادت كنم پيش از آن كه كفار سجده آفتاب كنند تا امّت من سجده كنند خداوند عالميان را و زود كردن نماز صبح نزد حق سبحانه و تعالى محبوبتر است تا سبب آن شود كه دو مرتبه در نامه عمل بنده نوشته شود چون ملائكه شب مأمورند كه ديرتر بروند و ملائكه صبح زود بيايند و هر دو نماز صبح را در نامه عمل بنده بنويسند.

چنانكه حق سبحانه و تعالى فرموده است كه إِنَّ قُرْآنَ الْفَجْرِ كانَ مَشْهُوداً يعنى به درستى كه نماز صبح مشهود است يعنى حاضر مى شوند نزد او فرشتگان شب تا در آخر

نامه عمل شب بنویسند و ملائکه روز تا در اوّل نامه عمل روز بنویسند.

[علت دیگر وجوب پنج نماز]

(علّه اخری لـذلک و هی ما رواه الحسین بن ابی العلاء عن ابی عبـد اللّٰه صـلوات اللّٰه علیه انّه قال لمّا اهبط ادم علیه السّلام من الجنّه ظهرت به شامه سوداء فی وجهه من قرنه إلی قـدمه فطال حزنه و بکاؤه علی ما ظهر به فاتاه جبرئیل علیه السّلام فقال له ما یبکیک یا ادم فقال من هذه الشّامه الّتی ظهرت بی قال قم یا ادم فصلّ فهذا وقت الصّلاه الاولی فقام فصلّی فانحطّت الشّامه إلی عنقه فجاءه فی الصّلاه الثّانیه فقال قم فصلّ یا ادم فهذا وقت الصّلاه الثّانیه فقام و صلّی فانحطّت الشّامه إلی سرّته فجاءه فی الصّلاه الثّالثه فقال یا ادم

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۱۳۱

قم فصلّ فهذا وقت الصّلاه الثّالثه فقام فصلّی فانحطّت الشّامه إلی رکبتیه فجاءه فی الصّلاه الرّابعه فقال یا ادم قم فصلّ فهذا وقت الصّلاه الرّابعه فقام فصلّی فانحطّت الشّامه إلی قدمیه فجاءه فی الصّلاه الخامسه فقال یا ادم قم فصلّ فهذا وقت الصلاه الخامسه فقام فصلّی فخرج منها فحمد اللّٰه و اثنی علیه فقال جبرئیل علیه السّلام یا ادم مثل ولدک فی هذه الصّلاه کمثلک فی هذه الشّامه من صلّی من ولدک فی کلّ یوم و لیله خمس صلوات خرج من ذنوبه کما خرجت من هذه الشّامه) علتی در نماز منقول است از جهت پنج نماز و آن را روایت کرده است حسین بسند حسن کالصحیح از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه که فرمودند که چون حضرت آدم را از بهشت بدنیا فرستادند خال سیاهی به همرسید در روی آن حضرت و

از سر تا پا را فرو گرفت پس آن حضرت بسیار حزین و گریان شد از جهت آن سیاهی پس جبرئیل (ع) آمده گفت ای آدم چرا گریه می کنی حضرت فرمود که به سبب این سیاهی که در بدن من ظاهر شده است جبرئیل گفت که ای آدم برخیز و نماز گذار که این وقت نماز اول است آدم برخاست و نماز گذارد آن خال آمد تا گردن پس در وقت نماز دویم آمد و گفت ای آدم برخیز و نماز کن که این وقت نماز دویم است پس برخاست و نماز کرد پس آن خال به زیر آمد تا به ناف او پس در وقت نماز سیّم آمد و گفت ای آدم برخیز نماز کن که این وقت نماز سیم است پس آدم برخاست و نماز گذارد پس آن خال آمد تا زانوهای حضرت آدم علیه السّلام پس جبرئیل علیه السّلام در وقت نماز چهارم آمد و گفت ای آدم برخیز و نماز گذار که این وقت نماز چهارم است پس برخاست و نماز گذارد و آن خال آمد تا به قدمها پس در وقت نماز پنجم آمد و گفت ای آدم برخیز و نماز کن که این وقت نماز پنجم است پس

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۱۳۲

برخاست و نماز کرد و خال بالکلیه زایل شد پس حضرت آدم حمد و ثنای الهی را به جا آورد و شکر زوال این خال کرد پس جبرئیل گفت ای آدم مثل فرزندان تو در این نماز مانند مثل تست در این خال هر که نماز کند از فرزندان تو در هر شبانه روزی این پنج نماز را

از گناهان بیرون می آید چنانکه تو ازین خال پاک شدی.

بـدان که چون مقربـان در نهـایت صـفایند به یـک ترک اولی که از ایشـان صـادر می شود ارواح ایشان مکـدّر می شود و آن کـدورت باطنی تاثیر می کند در بدن و چون متوجه الهی می شوند کدورت باطنی زایل می شود و بعد از آن کدورت ظاهری و غیر ایشان را چون صـفای ایشان نیست و بـدن ایشان بر کثافت خود باقی است در بـدن ایشان ظاهر نمی شود و حکمت الهی نیز چنین اقتضا می کند تا آن که به مرتبه آنجا نرسد و اگر نه حق سبحانه و تعالی قادر است که به یک نظر لطف همه عالمیان را چنـان کنـد که از ایشان معصـیت صادر نشود و در آن صورت ماننـد ملک خواهنـد بود و مسـتحق ثواب نخواهنـد شـد و اما معصومان صـفای روح تاثیر در تروح بـدن ایشان می کند که بدن ایشان بمنزله روح ایشان لطیف می شود چنانکه سایه ندارند و پیش و پس و خواب و بیـداری ایشـان یکسـانست چنـانکه خواهـد آمـد که این از خصایص حضـرات سیّد المرسـلین و ائمه طـاهرین است صـلوات اللّٰه علیهم لهـذا بـدن ایشـان خاک نمی شود و شـیعیانی که به مرتبه ولایت می رسـند ایشان را نیز ازین حالات بهرها می باشد و خود از احوال خود کدورت و سیاهی را بعین الیقین می بینند و اینها از تفضل الهی است که چون این معنی وارد شود فی الحال در مقام تدارک آن در آیند و جمعی که از اصحاب الیمین اند ایشان را به سبب صفا بر تنبیهات واقع می شود و به بلاها مبتلا می شوند و یا به الهامات و رؤیای صادقه بر آن مطلع

می شوند و به زودی بازگشت می کنند چنانکه حق سبحانه و

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۱۳۳

تعالی فرموده اند که إِذا مَسَّهُمْ طائِفٌ مِنَ الشَّیْطانِ تَذَکَّرُوا فَإِذا هُمْ مُبْصِرُونَ یعنی چون شیاطین بر ایشان دست می یابند متذکر و بینا می شوند و در مقام توبه و انابت و استعاذت بجناب اقدس الهی در می آیند چنانکه سبحانه و تعالی فرموده است که الهام می فرماید حق سبحانه و تعالی به ایشان راه خوب و بد را، رستگاری یافتند کسانی که در مقام تدارک و تزکیه نفوس در می آیند و در این باب آیات و اخبار بسیار وارد شده است و شمه از آنها در شرح صحیفه کامله مذکور شده است.

[علت دیگر وجوب پنج نماز]

(علّه اخری لوجوب الصّلاه کتب الرّضا علی بن موسی صلوات اللّه علیهما إلی محمّد بن سنان فیما کتب من جواب مسائله انّ علّه الصّلاه انّها اقرار بالرّبوبیّه للّه عزّ و جلّ و خلع الانداد و قیام بین یدی الجبّار جلّ جلاله بالذّلّ و المسکنه و الخضوع و الاعتراف و الطّلب للاقاله من سالف الذّنوب و وضع الوجه علی الارض کلّ یوم اعظاما للّه جلّ جلاله و ان یکون ذاکرا غیر ناس و لا بطر و یکون خاشعا متذلّلا راغبا طالبا للزیاده فی الدّین و الدّنیا مع ما فیه من الایجاب و المداومه علی ذکر اللّه عزّ و جلّ باللّیل و النّهار لئلّا ینسی العبد سیّده و مدبّره و خالقه فیبطر و یطغی و یکون فی ذکره لربّه جلّ و عزّ و قیامه بین یدیه زاجرا له عن المعاصی و مانعا له من انواع الفساد) علتی دیگر از جهت وجوب نماز آنست که حضرت امام ابی الحسن علی بن موسی الرضا صلوات اللّه

علیهما در جواب مسائل محمد بن سنان نوشتند که علت نماز آنست که نماز اقرار است به آن که حق سبحانه و تعالی پروردگار عالمیانست و او را شبیهی و نظیری نیست چون مشتمل است بر سوره حمد و تشهد و اذان یا آن که سجده و عبادت نهایت خضوع اند و کسی این خضوع را از جهت غیر خداوند

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۱۳۴

واجب الوجود بالذّات نمی کند و عقلا قبیح است از جهت غیر او پس اصل نماز کردن اقرار است به آن که معبود او خداوندیست که پروردگار عالمیانست و چون وجوب وجود دلالت بر نفی شریک می کند پس عبادت واجب عبادت خداوند بی شریک و نظیر است یا آن که چون خدا را عبادت می کند و غیر او را عبادت نمی کند پس این عبادت نفی شریکست دیگر آن که ذات بذاته او مستحق عبادتست پس در نماز به عبادت خداوند خود می ایستد با مذلت و مسکنت و خضوع و اعتراف به گناهان در دعاها و قنوت و طلب مغفرت می کند که حق سبحانه و تعالی از تقصیرات او درگذرد یا آن که اصل نماز بمنزله آنست که غلام گریخته نزد آقای عظیم الشأن ایستد و هر چند نام نبرد تقصیرات خود را چون آقا می داند و او با شکستگی و ذلت به نزد آقا آمده است زبان حال او دلالت بر اینها می کند هر چند ذکر نکند بلکه این عنوان طلب احسن طلب است دیگر هر روز به نزد خداوند رفتن و سجده کردن از روی تعظیم از لوازم بندگی است و نماز مشتمل است بر آن.

دیگر آن که نماز سبب آنست که همیشه به

یاد خداوند خود باشد در حال نماز و بعد از آن به تعقیبات و پیش از آن به انتظار دخول وقت.

دیگر آن که بنده طاغی و یاغی نباشد چون بنده که به خدمت آقا نرود یاغی است.

دیگر چون بنده در دنیا و عقبی محتاج رحمت غیر متناهی الهی است پس چون در نماز داخل می شود از روی خضوع و خشوع تذلل و دستها بر می دارد به درگاه او و هر چند چیزی را نطلبد این نحو ایستادن خود را در معرض الطاف و احسان او در آوردنست با آن که بر خود واجب ساختن که همیشه در مقام بندگی باشد و در شب و روز به یاد او باشد اعلی مراتب کمالات بندگان

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۱۳۵

است بلکه لذتی ازین بالاتر نمی شود.

و شیخ بهاء الدین محمد رحمه اللّٰه: انجاب به نون و جیم می خواند بمعنی خضوع با آن که نسخ به یا و جیم است و این قرائت معنی لطیف دارد و خضوع مکرر است.

و در علل: الانزجار است یعنی نماز کردن سبب باز ایستادن از معاصی و قبایح است چنانکه حق سبحانه و تعالی فرموده است که نماز نهی می کند از فحشا و منکر.

و در چند حدیث وارد است که نماز با شرایط منع می کند بالاخره از متابعت ابو بکر و عمر و سایر ائمه ضلال یا آن که نماز کردن سبب این است که بنده فراموش نکند خداوند و مدبر و خلق خود را و این فراموشی سبب طغیان و فساد او می شود یا آن که مداومت بر نماز سبب اینهاست.

دیگر از لوازم ایستادن به خدمت خداوند آنست که بنده معصیت نکند چون بحسب

عرف بسیار قبیح است که غلام پیش خدمت مخالفت آقا کند بلکه عقوبت او را به اضعاف مضاعفه زیاده از دوران می کنند.

چنانکه ظاهر است و همین معنی سبب منع اوست از انواع فساد یا بالخاصیه نماز مانع است اما مکرر می شود و معنی دیگر گرفتن اولی است.

و در فواید نماز احادیث بسیار واقع شده است و حق آنست که اگر کسی نماز با شرایط یک مرتبه به جا آورد خواهد دانست که نماز از اعظم واجباتست و ذات بذاته خودش دلیل و علت وجوب اوست با آن که بر بنده لازم نیست که علت آن را بداند چون علیم و حکیم غنی بالذات هر چه می فرماید یقین است که آن از جهت بندگان اصلح است و این علل بمنزله فضایل نماز است که سبب آن شود که بنده قدر نماز را بداند و آن چه مقدورش باشد در اهتمام به افعال و آداب

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۱۳۶

و شرایط آن خود را معذور نداند و همین بس است در فضایل آن که سیّد الواصلین و العارفین و المحبین و المرسلین صلّی اللّه علیه و آله می فرماید که قره العین و روشنایی چشم من در نماز است و همین که آن حضرت صلّی اللّه علیه و آله حسب الامر الهی مشغول خلایق می شدند ساعتی می فرمودند که «ارحنا یا بلال» یعنی زود باش و بانگ بگو تا از همه غمی راحت یابیم یا آن که به راحت خود که نماز است مشغول شویم نمی بینی که حق سبحانه هیچ عبادتی را آن مقدار مبالغه نفرموده است که نماز را فرموده است.

و در احادیث صحیحه از حضرت سیّد المرسلین و

ائمه طاهرين صلوات اللَّه عليهم وارد شده است كه فرمودند كه نيست چيزى ميانه مسلمان و ميان كفر او مگر آن كه ترك كند نماز واجب را يا تهاون و سستى كند يا نماز بى اعتبار باشد نزد او و به جا نياورد و به عبارتى ديگر نيست ميان كفر و ايمان مگر ترك نماز و اين عبارت يك احتمالش آنست كه ترك صلاه كفر است و احتمال ديگر آن كه ترك نماز واسطه ايست ميان ايمان و كفر كه از ايمان بيرون رفته و داخل در كفر نشده است اگر چه نزديك بكفر شده است و معنى اول اظهر است خصوصا در حديث اول.

باب مواقيت الصلوات

[وقت نماز ظهر و عصر]

(سال مالك الجهنىّ ابا عبد اللَّه صلوات اللَّه عليه عن وقت الظّهر فقال اذا زالت الشّمس فقد دخل وقت الصّلاتين فاذا فرغت من سبحتك فصلّ الظّهر متى ما بدا لك) اين بابيست در بيان وقتهاى نمازها از وقت فضيلت يا اختيار و وقت اجزا بسند كالصحيح منقولست از مالك كه گفت سؤال كردم از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللَّه عليه از وقت نماز ظهر پس حضرت فرمودند كه هر گاه زوال شمس شود از دايره نصف النهار پس داخل مى شود وقت هر دو نماز و ليكن ظهر مقدّم است بر عصر پس چون از نافله فارغ شوى نماز ظهر را بكن هر وقت كه خواهى غرض آنست كه احاديث بسيار وارد شده است كه تا دو قدم وقت نافله است و يك قدم و يك قدم و نيم نيز وارد شده است و آن بحسب اختلاف اشخاص است در طول دادن نافله و مراد از دو قدم آنست كه اگر سايه

زيادتی که بعد از زوال بهم می رسد تا دو سبع شاخص از آن نگذرد نافله را پیش از فریضه می تواند کرد و بعد از آن که دو سبع بگذرد می بایـد که مشغول فریضه شود مگر آن که یک رکعت را پیشتر کرده باشد که در این صورت می تواند باقی را پیش از فریضه به جا آوردن و این که وارد شده است که دو قدم وقت نافله است این معنی ندارد که فریضه را پیشتر از آن نتواند کرد بلکه اگر در نیم قدم نافله را به جا آورد بعد از آن فریضه را می تواند کرد و این خبر را شیخ بسند موثق کالصحیح از مالک روایت کرده است.

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۱۳۸

(و ساله عبید بن زراره عن وقت الظّهر و العصر فقال اذا زالت الشّمس دخل وقت الظّهر و العصر جمیعا الّا انّ هذه قبل هذه ثمّ أنت فی وقت منهما جمیعا حتّی تغیب الشّمس) و به اسانید قویه کالصحیحه منقولست از عبیده او ثقه و معتمد است و این مضمون متواتر است و عبید گفت سؤال کردم از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه از وقت نماز ظهر و عصر حضرت فرمودند که چون زوال شمس می شود وقت نماز ظهر و عصر هر دو و لیکن ظهر را پیش از عصر به جا می باید آورد یا وقت ظهر پیش از وقت عصر داخل می شود پس تو در وقت هر دویی تا غایب شود آفتاب و فرو رود.

بدان که خلافست در میان علما بعضی و از آن جمله صدوق است قایلند به اشتراک هر دو وقت از اول زوال تا شام

و هم چنین شام و خفتن تا نصف شب و اکثر قایلند به اختصاص به آن که بعد از زوال مقدار چهار رکعت مخصوص ظهر است و هم چنین از اول شام سه رکعت مخصوص شام و بعد از مقدار چهار رکعت و سه رکعت خلافی نیست که هر دو در وقت شریکند تا از آخر وقت عصر و خفتن مقدار چهار رکعت بماند آن چهار رکعت مخصوص عصر است و خفتن پس اگر کسی نماز نکرده باشد تا آن وقت ظهر و شام قضا می شود و می باید که نماز عصر و خفتن را به جا آورد اگر چه ظاهر عبارات اشتراک آنست که اگر چهار رکعت بماند در آخر وقت عصر ظهر را باید کرد و اگر در آخر وقت خفتن چهار رکعت بماند شام و خفتن هر دو را باید کرد و لیکن چون احادیث صحیحه وارد شده است که آن چهار رکعت مخصوص عصر و عشاست هر که قایل است به اشتراک قایل است به آن که آخر وقت مخصوص عصر و عشاست و هم چنین خلافی نیست در آن که هر وقت که نماز کند تا آخر وقت می باید که اول

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۱۳۹

ظهر و شام را به جا آورد بلکه فایده خلاف در صورت نسیان ظاهر می شود که اگر کسی در اول وقت نسیانا نماز عصر را به جا آورد بنا بر قول به اختصاص نماز باطل است و بنا بر قول به اشتراک صحیح است و این معنی بسیار نادر الوقوع است و مع هذا در حدیث صحیح واقع است که حضرت امام محمد باقر صلوات اللّه علیه

می فرمایند که این چهار رکعت را بحساب ظهر کند و چهار رکعت دیگر از جهت عصر به جا آورد و عمل باین بد نیست اگر چه اکثر این حدیث را حمل کرده اند بر آن که در اثنای نماز نقل می کند و مراد از حدیث آنست که اکثر نماز را کرده باشد و به خاطرش رسد نقل می کند و احوط آنست که مرتبه دیگر ظهر و عصر را بترتیب به جا آورد و اللّٰه تعالی یعلم.

(و روی زراره عن ابی جعفر صلوات اللّٰه علیه انّه قال اذا زالت الشّمس دخل الوقتان الظّهر و العصر فاذا غابت الشّمس دخل الوقتان المغرب و العشاء الآخره) و بسند صحیح منقولست از زراره از حضرت امام محمد باقر صلوات اللّٰه علیه که فرمودند که چون زوال آفتاب می شود وقت نماز ظهر و عصر داخل می شود و چون آفتاب غروب می کند وقت نماز شام و خفتن داخل می شود و این حدیث نیز مثل دو حدیث سابق و احادیث بسیار دلالت بر اشتراک می کند و در حدیث کالصحیح از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه وارد شده است که فرمودند که هر گاه زوال شمس شود پس داخل می شود وقت ظهر تا قدر چهار رکعت نماز پس چون مقدار چهار رکعت نماز بگذرد وقت ظهر و عصر داخل می شود تا آن که مقدار چهار رکعت نماز به شام بماند وقت ظهر بیرون می رود و وقت عصر می ماند و می باید که اول عصر را بکند و بعد از آن ظهر را قضا کند و چون آفتاب فرو رود وقت شام داخل می شود تا آن مقدار که سه

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۱۴۰

رکعت نماز

توان کرد پس چون این مقدار می گذرد وقت نماز شام و خفتن هر دو داخل می شود تا آن که بنصف شب آن مقدار وقت بماند که چهار رکعت نماز توان کرد پس داخل می شود وقت نماز خفتن و بیرون می رود وقت نماز شام و اکثر علما عمل به این حدیث کرده اند و احادیث متواتره سابقه را تاویل کرده اند به آن که بعد از مقدار چهار رکعت و سه رکعت وقت هر دو داخل می شود و این تاویل بعید است و تاویل می توان کرد که مراد از دخول وقت هر دو دخول بتدریج است.

و در اخبار متواتره وارد شده است که وقت هر دو داخل می شود و لیکن اول ظهر و دیگر عصر و اول شام و دیگر خفتن و هیچ شک نیست که در اوّل زوال وقت نماز ظهر نیز داخل نمی شود چون محالست که در زمان اول نماز ظهر را توان کرد مگر بعنوان شروع در نماز و هر چه می کند وقت جزو دیگر بتدریج داخل می شود پس در عصر نیز چنین باشد که دخولش بعد از زمان فعل ظهر باشد چون در اول وقت وقت غیر رکعت اول بلکه وقت غیر از تکبیر احرام داخل نمی شود پس عصر نیز بمنزله سایر رکعات ظهر باشد به قرینه آن که فرمودند که هر دو داخل می شود و لیکن اوّل وقت اول و بعد از آن وقت دویم و در این تاویل ارتکاب خلاف ظاهر بسیار نیست و عبارت «الّا ان هذه قبل هذه» دو احتمال دارد یکی آن که گذشت و دویم آن که اول اول را بکند نه آن که اول وقت اول داخل

می شود و حدیث اختصاص قرینه معنی اول خواهد بود و اللّٰه تعالی یعلم.

(و روی الفضیل بن یسار و زراره بن اعین و بکیر بن اعین و محمّد بن مسلم و برید بن معاویه العجلیّ عن ابی جعفر و ابی عبد اللّٰه صلوات اللّٰه علیهما انّهما قالا وقت الظّهر بعد الزّوال قدمان و وقت العصر بعد ذلک

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۱۴۱

قدمان) و به اسانید صحیحه و کالصحیحه منقولست ازین فضلای اصحاب از حضرت امام محمد باقر و حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیهما که ایشان فرمودند که وقت ظهر بعد از زوال دو قدمست و وقت عصر بعد از آن دو قدمست یعنی بعد از دو قدم دو قدمست و وقت عصر بعد ازین چهار قدم دو قدمست یعنی این دو قدم افضل است و بعد از این دو قدم دو قدم دیگر فضیلت دارد چنانکه شیخ در تتمه این خبر ذکر کرده است که این اول وقتست و تا چهار قدم وقت عصر است و بعد از هشت قدم وقت ضرورتست تا به شام و احتمال دیگر در این خبر آنست که این معنی نسبت به کسی است که نافله نگذارد اول وقت نظر به او بهتر باشد تا دو قدم و عصر را بعد از این دو قدم در دو قدم به جا آورد چنانکه احادیث بعد ازین نظر به کسی است که نافله نگذارد بحسب ظاهر و احتمال اول اظهر است بحسب معنی چنانکه در صحیحه زراره می آید.

(و قال الصّادق صلوات اللّٰه علیه اوّل الوقت زوال الشّمس و هو وقت اللّٰه الاوّل و هو افضلهما) و بسند کالصحیح از آن حضرت صلوات

اللّٰه علیه منقولست که اول وقت ظهر زوال شمس است و این وقت اولاست که حضرت جبرئیل از جانب حق سبحانه و تعالی از جهت حضرت سیّد المرسلین صلّی اللّٰه علیه و آله آورد و وقت دویم را بعد از وقت فضیلت آورد و این وقت افضل است از وقت آخر اگر چه بعد از دو قدم افضل از هر دو است.

حاصل آن که افضلیّت اضافیست نه حقیقی و بعضی از علما گفته اند که مراد از زوال شمس بعد از آنست بدو قدم و بعضی حمل کرده اند بر کسی که نافله نکند و علی هذا القیاس هر حدیثی که ازین باب واقع شده است این تاویلات در او می رود و محتمل است که مراد ازین وقت نافله باشد یا آن که چون نافله متمم فریضه است بمنزله جزو اوست و بسیاری از اخبار این معنی ظاهر

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۱۴۲

می شود و شکی نیست در آن که در اوقات اجمال بسیار شده است و همه از آن جهت است که چون هر صاحب مذهبی را از وقت می شناختند حضرات ائمه معصومین صلوات اللّٰه علیهم از جهت شفقت بر شیعیان مختلف می فرمودند که مبادا به ایشان ضرری رسد و بزرگان اهل سنت و خلفای اشقیاء ایشان با همه مذهبی ساخته بودند حتی ملاحده مذهب خود را آشکار می کردند و با ایشان کار نداشتند و در مقام قلع و قمع شیعیان بودند از چند وجه یکی آن که خلفای بنی عباس بلکه بنی امیه نیز می دانستند که خلافت حق ایشانست می ترسیدند که مبادا اتباع ایشان بسیار شوند و حق به مرکز خود قرار گیرد.

دویم آن که غیر شیعه

اگر چه ملاحده بودند کاری بابی بکر و عمر نداشتند و همیشه شیعیان تکذیب ایشان می کردند و دوری می کردند.

سیم آن که شیطان از کار آنها فارغ شده بود و آنها را به راه جهنم انداخته بود و غمی که داشت غم اثنی عشری بود حتی با زیدیه و واقفیه و غیر ایشان کار نداشت و دشمنی که داشت شیعیان اثنی عشری سیما اتباع ائمه معصومین صلوات اللّٰه علیهم بودند و در هلاك و رفع ایشان می کوشید و ائمه هدی صلوات اللّٰه علیهم شیعیان را به تقیّه امر می فرمودند که مبادا از دست بروند.

چنانکه وارد است در خبر موثق کالصحیح که شخصی از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه پرسید که بسیار است که من داخل مسجد می شوم و بعضی از اصحاب ما نماز عصر می کنند و بعضی نماز ظهر می کنند حضرت فرمودند که من ایشان را باین امر کرده ام که اگر در یك وقت نماز کنند همه را گرفته می کشند و قریب به این معنی اخبار بسیار وارد شده است با آن که احادیث صحیحه وارد شده است از طرق خاصه از ائمه معصومین صلوات اللّٰه علیهم که حضرت سیّد المرسلین صلّی اللّٰه علیه و آله در حضر بی عذری جمع کردند نماز ظهر و

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۱۴۳

عصر را در اول وقت که وقت فضیلت ظهر بود و هم چنین جمع کردند نماز شام و خفتن را در وقت اول که وقت فضیلت شام بود تا وقت بر امت فراخ شود و از طرق عامه نیز به همین معنی در صحیحین ایشان احادیث بسیار وارد شده است (و قال صلوات اللّٰه علیه اوّل الوقت

رضوان اللّٰه و اخره عفو اللّٰه و العفو لا يكون الّا من ذنب) و از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه عليه منقولست كه فرمودند كه خوشنودى الهى در نماز در اول وقتست و اگر در آخر وقت كنند حق سبحانه و تعالى عفو مى فرمايد و عفو نمى باشد مگر از گناه، و تا عفو اللّٰه در فقه رضوى هست و باز هست كه روايت از آباء ما بما رسيده است كه هر نمازى را سه وقتست اول و وسط و آخر پس اول وقت رضوان و خوشنودى الهى است و وسط آن عفو الهى است و آخرش آمرزش الهى است و نمى بايد كه كسى آخر وقت را وقت كند بلكه آخر وقت از جهت بيمار و كسى است كه مانعى داشته باشد يا مسافر باشد و محمولست بر مبالغه بسيار و جمعى از علما گفته اند كه اول هر جا كه اول وقت وارد شده است در ظهرين بعد از نوافل است و در ما بقى بحال خود است در فرايض و هم چنين در نوافل مگر نافله شب كه اول وقت آن نصف شب است و تاخير آن خصوصا سه ركعت وتر را افضل است و خواهد آمد.

(و قال صلوات اللّٰه عليه لفضل الوقت الاوّل على الاخير خير للمؤمن من ولده و ماله) و به اسناد صحيح منقولست از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه عليه كه هر آينه يا و اللّٰه كه فضيلت وقت اول بر وقت آخر بهتر است از براى مؤمن از فرزند او و مال او چون اكثر اوقات فرزند و مال سبب غفلت از عبادات خصوصا از نماز در اول

وقت می شود و حق سبحانه و تعالی از این جهت فرموده است که ای مؤمنان زنهار که غافل نسازد شما را اموال

شما و نه اولاد شما از یاد حق سبحانه و تعالی و هر که به سبب اینها از یاد خدا غافل شوند پس آن جماعت زیان کارانند و مراد آیه از ذکر نماز است خصوصا نماز جمعه چون در سوره منافقان وارد شده است و در باب جمعه به آن اشاره خواهد شد.

و در حدیث صحیح از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه وارد است که فرمودند که هر نمازی را دو وقتست و اول آن افضل است و نمی باید که کسی وقت آخر را همیشه وقت خود کند بی علّتی مگر آن که عذری داشته باشد.

و در حدیث صحیح دیگر وارد شده است از آن حضرت صلوات اللّٰه علیه که هر نمازی را دو وقت است و اول آن افضل است از آخر.

و در حدیث صحیح از حضرت امام محمد باقر صلوات اللّٰه علیه منقولست که فرمودند که بدان که همیشه اول وقت افضل است و هر چیزی را تا توانی تعجیل کن و زود به جا آور و مداومت بر آن کن که محبوب ترین اعمال به نزد حق سبحانه و تعالی آن عملی است که بر آن مداومت کنند اگر چه اندک باشد.

و در حدیث صحیح از زراره منقول است که گفت به خدمت حضرت امام محمد باقر صلوات اللّٰه علیه عرض نمودم که نماز در اول وقت یا وسط یا آخر کدام یک بهتر است که به جا آورند حضرت فرمودند که اولش به درستی که حضرت سید

المرسلين صلّى اللَّه علیه و آله فرمودند که حق سبحانه و تعالی از خیرات و اعمال صالح عملی را دوست می دارد که آن را به زودی به جا آورند و وجهش آنست که شیاطین مبالغه در تاخیر آن می کنند که شاید غفلتی یا مانعی به همرسد و نکنند.

و در حدیث صحیح از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللَّه علیه وارد شده است که فرمودند که چون وقت نماز داخل می شود درهای آسمان از جهت

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۱۴۵

بالا بردن اعمال باز می شود من چنان دوست می دارم که عمل مرا پیشتر از همه کس بالا برند و در صحیفه عمل عملی پیشتر از عمل من نوشته نشود و از آن حضرت کالصحیح منقولست که فضلیت وقت اول بر وقت آخر مثل افضلیت آخرتست بر دنیا.

و در حدیث صحیح از حضرت امام موسی کاظم صلوات اللَّه علیه منقولست که نمازهای واجب هر گاه در اول اوقات با حدود و شرایط و ارکان واقع شود خوشبوتر است از شاخ مورد که در وقت سبزی و طراوت آن را بگیرند پس زنهار که نمازها را در اول وقت به جا آورید و چون نزد عرب گلی به خوشبویی مورد نیست تشبیه به آن واقع شده و آیات مسارعت به خیرات و مسابقت به اسباب مغفرت با احادیث در این معنی از حد حصر متجاوز است و قطع نظر از آیات و اخبار عقل شاهد است بر آن که مسارعت در خیرات خوبست و مسارعت آنست که آن را بر همه کاری مقدم دارند نه آن که به سرعت بفعل آورند چنانکه گذشت.

(و سال زراره ابا جعفر صلوات اللَّه علیه

عن وقت الظّهر فقال ذراع من زوال الشّمس و وقت العصر ذراعان من وقت الظّهر فذاك اربعه اقدام من زوال الشّمس ثمّ قال انّ حايط مسجد رسول اللّٰه صلّى اللّٰه عليه و آله كان قامه و كان اذا مضى منه ذراع صلّى الظّهر و اذا مضى منه ذراعان صلّى العصر ثمّ قال أ تدرى لم جعل الذّراع و الذّراعان قلت لم جعل ذلك قال لمكان النّافله لك ان تتنفّل من زوال الشّمس إلى ان يمضى ذراع فاذا بلغ فيئك ذراعا بدات بالفريضه و تركت النّافله و اذا بلغ فيئك ذراعين بذات بالفريضه و تركت النّافله) و بسند صحيح منقولست از زراره كه گفت سؤال كردم از حضرت امام

لوامع صاحبقرانى، ج ۳، ص: ۱۴۶

محمّد باقر صلوات اللّٰه عليه از وقت ظهر پس حضرت فرمودند كه يک ذراع گذشته از زوال شمس و وقت عصر دو ذراع گذشته از اول وقت ظهر كه چهار قدم گذشته باشد از زوال و محتمل است كه اين نسبت به كسى باشد كه نافله نگذارد و از اول ظهر يک ذراع از جهت ظهر باشد و بعد از آن يک ذراع از براى عصر باشد و ما بعد از براى نافله گذار باشد چنانكه شيخ فهميده است از اين حديث و محتمل است كه تا هشت قدم را زوال شمس گويند و مراد از ذراع اول يک ذراع باشد بعد از ذراع نافله و مراد از دو ذراع عصر دو ذراع بعد ازين دو ذراع باشد چنانكه تتمه حديث بر اين معنى دلالت دارد و بنا بر اين ذراعى از زوال شمس اين معنى دارد كه از جمله ساعات زوال شمس و

محتمل است که بعد مقدر باشد یعنی بعد از ذراعی از زوال و دو ذراع از وقت ظهر بعد از وقت ظهر باشد و چهار قدم از جهت نافله ظهر و نماز ظهر و نافله عصر باشد پس حضرت فرمودند که دیوار مسجد رسول اللّٰه صلّی اللّٰه علیه و آله یک قد آدم بود و چون یک ذراع از سایه زیادتی یا از سایه او می گذشت نماز ظهر را می گذارد چون در غالب اوقات در مدینه مشرفه سایه محسوس نمی شود و در وقت ظهر یک ذراع نمی ماند حتی در زمستان بلکه شنیده ام که در زمستان نیز اندکی می ماند چون قریبست بخط استوا و چون سایه دو ذراع می گذشت نماز عصر را می گذاردند پس حضرت فرمودند که آیا می دانی که چرا ذراع را از جهت ظهر و دو ذراع را از جهت عصر مقرر فرمودند و نماز ظهر را بعد از ذراع و نماز عصر را بعد از دو ذراع می گذارند من گفتم که چرا چنین مقرر ساختند حضرت فرمودند که از جهت نافله و در این حدیث و احادیث بسیار روایت کرده است که لمکان الفریضه و اکثر علما حمل بر سهو نساخ کرده اند

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۱۴۷

و لیکن ایشان سهو کرده اند و مراد از آن اینست که حضرت دو قدم را بواسطه ضبط وقت نماز فریضه مقرر ساختند که چون یک ذراع یا دو قدم بگذرد مشغول فریضه شوند و نافله را ترک کنند و باین مضمون احادیث معتبره بسیار وارد شده است و جمعی از فضلا چنین تفسیر کرده اند که این اقدام مقرر شد از جهت کامل شدن فریضه به نافله چون احادیث

صحیحه گذشت که حق سبحانه و تعالی نوافل را از جهت اتمام فرایض مقرر ساخته است و این معنی خوبست لیکن از لفظ بعید است و مع هذا مؤیدی بخصوص در حدیثی ندیده ام و بخصوص معنی سابق اخبار بسیار وارد شده است و گمان اینست که نساخ این کتاب سهو کرده اند چون قرینه ما بعد هست که حضرت فرمودند که می توانی نافله کردن از اول زوال تا یک ذراع از سایه زیادتی بگذرد پس چون از سایه یک ذراع بگذرد ابتدا می کنی به فریضه و ترک می کنی نافله را و هم چنین در عصر هر گاه سایه ات دو ذراع بگذرد نافله را ترک می کنی و ابتدا می کنی به فریضه و این عبارت اگر چه جزو اولش قرینه نافله است امّا جزو آخرش قرینه آنست که لمکان الفریضه صحیح باشد که مراد ضبط وقت فریضه باشد که در آن وقت نافله نکنند و بر مضمونی که حل این حدیث کرده شد احادیث بسیار در تهذیب مذکور است و نقل آنها سبب طول می شود هر که خواهد به آن رجوع کند و این حدیث از جمله مشکلات احادیث است می باید که تدبر کنی تا آن چه حق است بر تو ظاهر شود بفضل اللّٰه تعالی و از فقه رضوی ظاهر می شود که این اختلافات به اعتبار اختلاف نافله گزاران است چنانکه از احادیث صحیحه بسیار نیز ظاهر می شود پس جمعی که ضبط وقت را نیکو کنند به دایره هندی و اول وقت متوجه نماز نافله شوند در دو قدم خصوصا در تابستان نماز نافله ظهر را با ظهر به جا می آورند خصوصا نماز

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۱۴۸

جماعت

که در آنجا تخفیف مطلوب است و در دو قدم دیگر نماز عصر را به جا می آورند و کسانی که خوب ضبط نتوانند کرد تا یک قدم از ظهر نگذرد ظهر ظاهر نمی شود و از جهت نافله اقلا یک قدم می باید و چون دو قدم گذشت متوجه ظهر می شوند و نافله عصر و اقلا دو قدم وقت این دوازده رکعت می شود و چون چهار قدم بگذرد متوجه نماز عصر می شوند و هم چنین جمعی که شغلها و موانع دارند از جهت ایشان تا هشت قدم وقت مقرر شده است که کار بر ایشان مشکل نشود.

و بنا بر این آن چه در این حدیثست محتاج به تاویلات سابقه نیست بلکه یک ذراع و دو ذراع از جهت جمعی خواهد بود و چهار قدم و هشت قدم یا دو ذراع و چهار ذراع از جهت جمعی دیگر خواهد بود با آن که نوافل به جا آورند و باین نحو به سهولت جمع می توان کرد اخبار را بی تکلفی و امری که مشکلتر از همه است در وقت احادیث یک قامت و دو قامتست.

چنانکه در حدیث صحیح از حضرت امام رضا صلوات اللّٰه علیه منقولست که از آن حضرت پرسیدند از وقت ظهر و عصر حضرت فرمودند که وقت ظهر از زوال است تا سایه یک قدم برود و وقت عصر یک قامت و نیم است تا دو قدم و در حدیث صحیح از بزنطی وارد است که از آن حضرت صلوات اللّٰه علیه سؤال کردم از وقت نماز ظهر و عصر حضرت در جواب نوشتند که یک قامتست از برای ظهر و یک قامتست از جهت عصر.

و

در حدیث موثق کالصحیح منقولست از زراره که گفت سؤال کردم از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه از وقت نماز ظهر در تابستان حضرت جواب نفرمودند و ظاهرا از جهت تقیه بوده است پس بعد از آن حضرت به عمرو بن سعید بن هلال فرمودند که زراره از من سؤال کرد از وقت نماز ظهر در

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۱۴۹

تابستان و من او را جواب ندادم و آزرده ام که مبادا آزرده شده باشد سلام مرا به او برسان و بگو هر گاه سایه ات مثل تو باشد نماز ظهر را بکن و هر گاه سایه ات دو مثل تو باشد نماز عصر را بکن یعنی در این مقدار وقت و ازین باب احادیث قوی نیز وارد شده است و در جمع بین الاخبار می توان گفت که چون قامتی سه ذراع و نیم است تقریبا که هفت قدم باشد بهتر آنست که نماز ظهر را از قدم چهارم نگذرانند و اگر بگذرد از قدم هفتم که یک قد شاخص است نگذارند و در این صورت اولی آنست که نافله ظهر از دو قدم و نافله عصر از چهار قدم نگذرد و در چند حدیث موثق واقع شده است که قامت یک ذراع است و دو قامت دو ذراع است و باین اعتبار ذراع را قامت می گفته اند که بقچه که رخوت آن حضرت صلّی اللّٰه علیه و آله در آن می بوده است یا پالان شتر آن حضرت یک ذراع بوده است و مراد از قامت قامت رحل است و رحل را بر این دو معنی اطلاق می کنند اگر چه در معنی ثانی اظهر است چون ندیده ایم در

حدیثی که آن حضرت را یک جامه زیاده باشد و از یک دست که عبارت از زیر جامه و پیراهن و ردا باشد زیاده داشته باشد که داخل بقچه رکاب کنند.

و محتمل است که مراد از قامت سایه قامت باشد و در آن وقتی که حضرت سیّد المرسلین صلّی اللّٰه علیه و آله فرموده اند که هر گاه یک قامت باشد ظهر را بگذارد در آن محل سایه قامت ذراع بوده باشد و بر این مضمون نیز اخبار موثق و قوی وارد شده است و ظاهر خبری اینست که اخبار مختلف که وارد شده است به قدم و قدمین و ذراع و ذراعین و قامت و قامتین باین اعتبار است که چون وقت ظهر از زوال است تا آن که ظل بر چیزی مثل آن شی ء شود یعنی ظل زاید مثل ظل سابق شود و آن مختلف می باشد گاهی یک قدم مانده ظهر می شود و گاهی دو قدم و گاهی یک قامت و اکثر قدما باین عمل می کرده اند.

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۱۵۰

و فقه رضوی نیز اشعاری باین معنی دارد و علی ای حال عمل بذراع و ذراعین بهتر است لهذا صدوق احادیث قامت را ذکر نکرده است و جمعی از متأخرین که ذراع را در فریضه ذکر نکرده اند و از جهت نافله ذکر کرده اند و از جهت فریضه قامت را ذکر کرده اند بنا بر طریقه ایشان نماز نافله عصر را از ظهر حساب کنند چنانکه بعضی از روایات دلالت بر آن دارد و محتمل است که اخبار قامت محمول بر تقیه باشد چنانکه از چند حدیث ظاهر می شود که حضرت می فرمایند که قامت ذراع است در

کتاب علی صلوات اللّٰه علیه و نسبت بکتاب علی نمی دهند غالبا مگر در جائی که خلاف آن نزد عامه مشهور باشد و در صحاح ستّه مدار بر احادیث یک قامت و دو قامتست و اللّٰه تعالی یعلم.

(و قال ابو جعفر صلوات اللّٰه علیه لأبی بصیر ما خدعوک فیه من شی ء فلا یخدعونک فی العصر صلّها و الشّمس بیضاء نقیّه فانّ رسول اللّٰه صلّی اللّٰه علیه و آله قال الموتور اهله و ماله من ضیّع صلاه العصر قیل و ما الموتور اهله و ماله قال لا یکون له اهل و لا مال فی الجنّه قیل و ما تضییعها قال یدعها و اللّٰه حتّی تصفّر او تغیب الشّمس) به اسانید صحیحه و موثقه و قویه منقولست که حضرت امام محمد باقر صلوات اللّٰه علیه به ابو بصیر فرمودند که ای ابو بصیر اگر سنیان ترا فریب دهند در بعضی از مسائل می باید که فریب ایشان نخوری در نماز عصر چون اکثر ایشان تاخیر می کردند و الحال نیز می کنند به متابعت ابو حنفیه نماز عصر را بگذار در وقتی که آفتاب نورش به سفیدی مایل باشد و پاکیزه باشد و مایل به زردی نشده باشد چون وقتی که آفتاب قریب به غروب می شود و کره بخار بیشتر حایل می شود میل به زردی می کند و تقریبا تا دو نیزه مانده به غروب چنین می شود و وجه فریب

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۱۵۱

نخوردن آنست که سنیان نیز در صحاح خود روایت کرده اند که حضرت سیّد المرسلین صلّی اللّٰه علیه و آله فرمودند که بی اهل و مال کسی است که نماز عصر را ضایع گرداند از آن حضرت پرسیدند که بی اهل

و مال کدامست حضرت فرمودند که آنست که او را در بهشت اهلی و مالی نباشد پرسیدند که ضایع گردانید عصر کدامست حضرت فرمودند که آنست که نماز را نکند تا آفتاب زرد شود یا فرو رود و احادیث بسیار وارد شده است باین مضمون و احادیث معتبره موثقه و قویه وارد شده است که از هشت قدم که می گذرد تضییع است و همه این اخبار محمول بر کراهتست و بر شدت و ضعف آن چون احادیث متکاثره صحیحه و حسنه و موثقه و قویه وارد شده است که وقت ظهرین تا غروب آفتابست که شام باشد چنانکه خواهد آمد و احوط آنست که اگر قرص غایب شده باشد و سرخی شرقی زایل نشده باشد نماز را بقصد قربت کند و نیّت ادا و قضا نکند و اللّٰه تعالی یعلم.

[وقت نماز مغرب]

(و قال ابو جعفر صلوات اللّٰه علیه وقت المغرب اذا غاب القرص) و بسند حسن کالصحیح از حضرت امام محمد باقر صلوات اللّٰه علیه و آله منقولست که فرمودند که وقت شام وقتی است که قرص آفتاب فرو رود پس اگر بعد از آن به بینی قرص را و نماز کرده باشی اعاده می کنی نماز را و اگر چیزی خورده باشی دیگر نمی خوری.

و در حدیث صحیح از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه منقولست که فرمودند که وقت شام وقتی است که آفتاب فرو رود و قرص آفتاب غایب شود.

و در حدیث صحیح از زید منقولست که گفت از آن حضرت صلوات اللّٰه علیه سؤال کردم از وقت شام حضرت فرمودند که جبرئیل از جهت هر نمازی

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۱۵۲

دو مرتبه آمد به

نزد سیّد المرسلین صلّی اللّه علیه و آله غیر از نماز شام که آن یک وقت دارد و وقت آن وجوب آنست یعنی سقوط آفتاب چنانکه اکثر علما تفسیر کرده اند و احتمالی دیگر آنست که وقت آن بمقدار فعل آنست.

و در حدیث صحیح از زراره و فضیل منقولست که ایشان گفتند که حضرت امام محمد باقر صلوات اللّه علیه فرمودند که هر نمازی را دو وقت است غیر از شام که یک وقت دارد و آن فرو رفتن آفتابست یا بقدر نماز مثل حدیث سابق و وقت فوت نماز شام بر طرف شدن سرخی است از جانب مغرب.

بدان که در این حدیث و احادیث معتبره دیگر وارد شده است که هر نمازی دو وقت دارد الا نماز شام که یک وقت دارد.

و در احادیث معتبره بسیار وارد شده است که نماز شام نیز دو وقت دارد اولش سقوط قرص آفتاب و دویم برطرف شدن سرخیست از جانب مغرب. و علما جمع کرده اند بین الاخبار به آن که چون هر دو وقت نزدیک یکدیگرند بنا بر این هر دو را یکی فرمودند مجازا و مراد از این دو وقت وقت فضیلت است زیرا که احادیث صحیحه وارد شده بر جواز تاخیر نماز شام اختیارا از سقوط حمره و آن که در این احادیث و غیر اینها از اخبار دیگر وارد شده است که اول شام فرو رفتن آفتابست بظاهر اینها عمل نموده است صدوق و متابعت او کرده اند بعضی از متاخرین و اکثر علما بر ایننند که مراد از سقوط قرص ذهاب حمره مشرقیه است پس چنین می شود معنی اخبار سابقه که آفتاب فرو رود از

آن بلد و حوالی آن بلد و چون سرخی بر طرفی می شود و ظاهر می شود که آفتاب از آن نواحی نیز فرو رفته است.

و در فقه رضوی مذکور است که اوّل وقت شام سقوط قرص است و علامت فرو رفتن آفتاب آنست که سیاه شود افق مشرق و آخر وقت آن

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۱۵۳

بر طرف شدن سرخیست از جانب مغرب و آن اوّل وقت خفتن است و آخر آن نصف شب است و آن زوال لیلست.

و در حدیث موثق کالصحیح از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللَّه علیه منقولست که فرمودند که نماز شام را تاخیر کنید اندکی تا تاریک شود زیرا که آفتاب از شما فرو می رود پیش از آن که از ما فرو رود.

و در حدیث موثق وارد شده است که حضرت امام جعفر صادق صلوات اللَّه علیه فرمودند که هر چه ما می گوییم به آن عمل نمی کنند گفتیم که اندکی نماز شام را تاخیر کنید تا سرخی مشرق بر طرف شود ایشان تاخیر می کنند تا آن که همه ستاره ها ظاهر می شوند و من به سبب همین معنی الحال نماز شام را در استتار قرص به جا می آورم.

و این حکایت در اخبار بسیار وارد شده است که ابو الخطاب که از اصحاب حضرت امام جعفر صادق صلوات اللَّه علیه بود به کوفه رفت و دعوی الوهیت از جهت آن حضرت و نبوّت از جهت خود کرد و مذاهب شنیعه وضع نمود از آن جمله گفت وقت شام اشتباک نجوم است که ستارگان همه ظاهر شوند و باطل در نفوس شریره تاثیرش بیشتر است از حق با آن که چندین هزار محدث در

کوفه بودند و اکثر ایشان از اصحاب حضرات ائمه هدی صلوات اللّٰه علیهم بودند و ایشان موعظه و نصیحت خلایق می نمودند فایـده نـداشت و چون حضـرت صـلوات اللّٰه علیه شـنیدند از او تبرّی فرمودنـد و او را لعن کردنـد به کرات و مرّات و مبالغـات فرمودنـد در ترک متـابعت آن ملعون و فایـده نمی کرده تـا آن که حضـرت او را نفرین فرمودنـد که خداونـدا او را به شمشـیر هلاک کن و در همان زودی چنان شد که آن ملعون را با بسیاری از اتباع او کشتند و مع هذا جمعی ماندند

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۱۵۴

بر مـذهب آن ملعون و ایشـان را خطابیه می گفتنـد و حضـرات ائمه معصومین صـلوات اللّٰه علیهم از دو طایفه تقیه می فرمودند یکی از عـامه و دویم از غالیـان که همین از ایشـان چیزی می شـنیدند که دلالـت کنـد بر بزرگی ایشـان آن را مسـتند خود می ساختنـد و چون مـذهب خطابیه شـیوع عظیم بهم رسانید در کوفه حضـرت تقیه از سـنیان و از ایشان می فرمودند و نماز شام را بعد از غیبوبت قرص به جا می آوردند.

و محتمـل است که بحسب واقع به اسـتتار قرص وقت داخل شود و تاخیر آن تا ذهاب حمره مشـرقیه سـنت بوده باشـد مثل ظهر چنانکه گذشت و چون دیدند که این معنی سـبب این شد که نماز شام را در وقت خفتن می کردند دیگر مبالغه در تعجیل می فرمودنـد چون بعـد از غروب شـمس بهتر از آن بود که بعـد از غروب حمره و اشـتباک نجوم به جا آورند و ظاهر حدیث باین معنی اربط است و معنی اول نیز شواهد بسیار دارد پس اولی و احوط آنست که

نماز ظهر و عصر را باين وقت نيندازند و اگر به سبب عذرى به اين وقت افتد نيت ادا و قضا نكنند و نماز شام و افطار را پيش از ذهاب حمره مشرقيه به جا نياورند و اللّٰه تعالى يعلم.

(و قال سماعه بن مهران قلت لأبى عبد اللّٰه صلوات اللّٰه عليه فى المغرب انّا ربّما صلّينا و نحن نخاف ان يكون الشّمس خلف الجبل او قد سترنا منها الجبل فقال لى ليس عليك صعود الجبل) و بسند موثق كالصحيح منقول است از سماعه كه عرض نمودم به خدمت حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه عليه در وقت شام كه بسيار است كه نماز مى كنيم و مى ترسيم كه آفتاب پشت كوه باشد و كوه حايل باشد و در بسيارى از كتب احاديث بلفظ او واقع شده است كه راوى شك دارد كه عبارت اوّل را گفته است يا دويم را و مراد از هر دو يكى است پس حضرت فرمودند كه بر تو واجب

نيست كه بالاى كوه روى و ظاهر حديث اينست كه همين كه در پائين نبينى آفتاب را نماز مى توانى كرد و ليكن چون مذهب عامه استتار قرص است ظاهر حديث آنست كه حضرت جواب فرموده باشند بر سبيل تقيه چون جاى تقيه است چون رفتن بر بالا سبب فتنه است كه بگويند آفتاب هست و نماز شام مى كنند و افطار مى كنند مع هذا مدار بر حمره است و از پائين مى توان يافتن كه حمره زايل شده است يا نه و اگر مطلوب جو از نماز يا صحت آن بود جواب مى فرمودند كه نماز كن يا صحيح است آن چه

کرده و شیخ طوسی احتمال داده است که سرخی زایل شود و مع هذا آفتاب پشت کوه باشد و این معنی بحسب ظاهر غریب است.

(و وقت المغرب لمن کان فی طلب المنزل فی سفر إلی ربع اللّیل) و وقت نماز شام از جهت کسی که در طلب منزل باشد در سفر تا ربع شبست یعنی در سفر کراهت ندارد که تاخیر کند هر گاه گمان داشته باشد که پیش از ربع شب به منزل می رسد و بخاطر جمع با حضور قلب نماز خواهد کرد و بر این مضمون احادیث معتبره وارد شده است بلکه در حدیث صحیح و احادیث معتبره دیگر وارد شده است از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه که در حضر نیز هر گاه به جایی رفته باشد و تا خانه رفتن سرخی مغرب زایل شود تاخیر کردن تا خانه اگر چه قریب به ربع شب شود بهتر است هر گاه داند که پیش از ربع به خانه می رسد و بخاطر جمع و حضور قلب نماز خواهد کرد.

(و للمفیض من عرفات إلی جمع کذلک) و کسی که روانه شود از عرفات به جانب مشعر تاخیر می کند نماز شام و خفتن را تا مشعر الحرام و در مشعر به جا می آورد اگر چه ربع شب بگذرد.

چنانکه در فقه رضوی و احادیث معتبر وارد شده است و در احادیث

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۱۵۶

صحیحه تا ثلث شب نیز وارد شده است و خواهد آمد در باب وقوف در مشعر و احادیث بلفظ امر وارد شده است و اقل مراتب آن استحبابست و مراد مصنف نیز وجوب یا استحبابست اگر چه عبارت قاصر است و

چون در باب خود بیان خواهد کرد در اینجا مساهله نموده است.

(و روى بكر بن محمّد عن ابى عبد اللّه صلوات اللّه عليه انّه ساله سائل عن وقت المغرب فقال انّ اللّه تبارك و تعالى يقول فى كتابه لإبراهيم عليه السّلام «فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ اللَّيْلُ رَأى كَوْكَباً قالَ هـذا رَبِّى» فهذا اوّل اللّيل و اخر ذلك غيبوبه الشّفق و اوّل وقت العشاء الآخره ذهاب الحمره و اخر وقتها إلى غسق اللّيل يعنى نصف اللّيل) و بسند صحیح از بکر ازدی منقول است که شخصی از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّه علیه سؤال کرد از وقت شام پس حضرت فرمودند که حق سبحانه و تعالی در کتاب خود فرمودند در حکایت حضرت ابراهیم علیه السّلام که چون شب او را فرا گرفت کوکبی را دید و گفت بر سبیل استفهام یا حکایت اقوال قوم که این پروردگار منست یعنی بنا بر گفته شما و بعد از آن دلیل فرمودند که چون حادثست و محل حوادثست محالست که واجب الوجود بالذات باشد و غرض از ذکر آیه استشهاد است به آن که حق سبحانه و تعالی فرمودند که چون شب در آمد ستاره را دید و مشهور آنست که ستاره زهره بود چون غالبا حرکت او با آفتاب است پس دیدن ستاره علامت دخول لیل است و غالبا بعد از ذهاب حمره ظاهر می شود پس این اول وقت شام است و آخر آن غایب شدن سرخی مغربست و اول وقت خفتن بر طرف شدن این سرخیست و آخر وقت نماز خفتن ظلمت شدید شبست و آن نصف شبست.

و در حدیث حسن کالصحیح از شهاب منقولست که

حضرت امام

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۱۵۷

جعفر صادق صلوات اللَّه علیه بمن فرمودند که ای شهاب من دوست می دارم که چون نماز شام کنم در آسمان کوکبی ببینم و شیخ طوسی حمل کرده است بر آن که دوست می دارم که چون از نماز شام فارغ شوم در آسمان ستاره ببینم یعنی نماز را به تانّی بکنم و لیکن خبر سابق قرینه آنست که در ابتدا مراد است و اشتباهی شده است شیخ و جمعی را که گمان کرده اند که دیدن ستاره مذهب ابو الخطابست و لیکن مذهب آن ملعون اشتباک نجوم است و آن بعد از ذهاب بیاض مغرب می شود پس این اخبار موافق مذهب مشهور است و مخالف مذهب صدوق و ظاهر صدوق از این جهت ذکر کرده است که ستاره مثل زهره بعد از غروب آفتاب ظاهر می شود و لیکن بر همه کس ظاهر نمی شود بر جمعی ظاهر می شود که قبل از غروب نیز می بینند بنا بر حدّت باصره ایشان.

[وقت نماز عشاء]

(و فی روایه معاویه بن عمّار وقت العشاء الآخره إلی ثلث اللّیل فکان الثّلث هو الاوسط و النّصف هو اخر الوقت) و بسند صحیح از ابن عمار منقولست از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللَّه علیه که وقت نماز خفتن تا ثلث شبست و چون در حدیث سابق وارد شده بود که تا نصف شبست صدوق ذکر کرده است که مراد حضرت از ثلث آنست که افضل آنست که از ثلث نگذرد و اگر بگذرد تا نصف شب نیز ادا است و محتمل است که مراد صدوق این باشد که ثلث وسط وقت فضیلت است و نصف آخر وقت فضیلت و اول اظهر است

بحسب معنى و دويم بحسب لفظ.

(و روى فى من نـام عن العشـاء الآخره إلى نصف الليل انّه يقضـى و يصـبح صائما عقوبه و انّما وجب ذلك عليه لنومه عنها إلى نصف اللّيل) و در روايتى وارد شـده است كه هر گاه شخصـى نماز خفتن نكنـد و بخواب رود تا نصف شب شود قضا مى كند نماز خفتن را و آن روز را روزه

لوامع صاحبقرانى، ج ۳، ص: ۱۵۸

مى دارد از جهت كفـاره خـواب رفتـن و چرا واجبسـت كه آن روز را روزه بـدارد از جهت آن كه نمـاز خفتن نكرده است تا نصف شب.

و كلينى رحمـه اللّٰه روايـت كرده اسـت در حسن كالصـحيح از حضـرت امـام جعفر صـادق صـلوات اللّٰه عليه كه اگر شخصـى بخواب رود و نماز خفتن نكرده باشـد و تا نصف شب بيـدار نشود حضـرت فرمودند كه آن نماز را مى كند و روزش روزه مى گيرد و اين عبارات مضطربه را صدوق ممكن است كه از اين خبر بر داشته باشد يا خبرى ديگر به او رسيده باشد.

و در حديث موثق كالصـحيح وارد شده است از حضـرت امام محمد باقر صـلوات اللّٰه عليه كه حضرت سيّد المرسلين صلّى اللّٰه عليه و آله فرمودنـد كه نه آن بود كه امّت من در مشـقت مى افتادند هر آينه نماز خفتن را امر مى كردم كه بعد از ثلث شب به جـا آورنـد يا چون به جا آورنـد ثلث شود و تا نصف شب مرخصـى و آن غسق ليل است كه حق سـبحانه و تعالى مقرّر ساخته است پس چون نصف شود و نماز خفتن نكرده باشد دو فرشته «او» را ندا مى كنند كه هر كه خواب رود و نماز خفتن

را نكرده باشد تا نصف شب پس چشمهاى او بخواب نرود يعنى بميرد چون خواب از لوازم حياتست يا به مرض بى خوابى مبتلا شود.

و در حديث موثق كالصحيح وارد است كه نماز خفتن را تا ثلث شب مى توان كرد يا تا نصف شب و چون از ثلث در گذرد تضييع است چون در وقت فضيلت به جا نياورده است يا چون بنصف شب رسيده و نكرده است ضايع كرده است نماز را و معاقب خواهد بود و احاديث صحيحه متكثره وارد شده است كه نماز شبرا كه شام و خفتن باشد تا صبح مى توان كرد و جمع بين الاخبار چنين است كه نماز شام را از ذهاب حمره مشرقى تا ذهاب حمره مغربى وقت فضيلت است و تا ربع شب نيز مى توان كرد به اندك مشقتى و كارى كه داشته باشد و بعد از

لوامع صاحبقرانى، ج ۳، ص: ۱۵۹

آن تا ثلث شب و بعد از آن تا نصف شب و از نصف گذرانيدن حرام است و ليكن تا صبح اداست و نماز خفتن را بعد از فراغ از شام مى توان كرد و افضل آنست كه بعد از سرخى مغربى به جا آورد و تا ثلث شب وقت فضيلت است و تا نصف وقت جواز و بعد از آن معاقب است اما ادا است تا صبح و احوط آنست كه بعد از نصف شب نيت ادا و قضا نكند بلكه نيت نماز واجب كند و اللّٰه تعالى يعلم.

(و روى محمّد بن يحيى الخثعمىّ عن ابى عبد اللّٰه صلوات اللّٰه عليه انّه قال كان رسول اللّٰه صلّى اللّٰه عليه و آله يصلّى المغرب و يصلّى معه حىّ من

الانصار يقال لهم بنو سلمه منازلهم على نصف ميل فيصلّون معه ثم ينصرفون إلى منازلهم و هم يرون مواضع سهامهم) و در بعضى نسخ نبلهم و بسند ضعيف از محمد بن يحيى موثق سنى از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّه عليه منقولست كه حضرت سيّد المرسلين صلّى اللّه عليه و آله نماز شام را مى كردند و قبيله از انصار كه ايشان را بنو سلمه مى گفتند و خانهاى ايشان تا مسجد آن حضرت صلّى اللّه عليه و آله نصف ميل بود كه بحسب مشهور قريب بدو هزار ذرع باشد با آن حضرت نماز مى كردند و به خانهاى خود مى رسيدند و اگر تيرى مى انداختند مى ديدند كه تير ايشان كجا مى افتد غرض اينست كه مى بايد بحسب ظاهر كه آن حضرت نماز را در حالت فرو رفتن قرص كرده باشند كه نماز كرده باشند و قريب بدو هزار قدم راه رفته باشند و تاريك نشده باشد اگر چه ممكن است كه بعد از ذهاب حمره نيز آن حضرت نماز را سبك كرده باشند چون نماز جماعت را مخفف مى كردند و دو هزار قدم اندكى است خصوصا بر مذهب صدوق كه نصف ميل هفتصد و پنجاه ذرع است و اظهر آنست كه اين حديث را حضرت از روى تقيه فرموده باشند اگر فرموده باشند

لوامع صاحبقرانى، ج ۳، ص: ۱۶۰

و ممكن است كه محمد بن يحيى موافق مذهب خود بر حضرت وضع كرده باشد و اين حديث را سنيان در كتب خود ذكر كرده اند و محتمل است كه حضرت از جهت رد بر خطابيه فرموده باشند با آن كه در كتب ديگر نديده ام اين خبر را از كتب شيعيان و اللّه

تعالی یعلم.

(و قال الصادق صلوات اللّٰه علیه ملعون ملعون من اخّر المغرب طلبا لفضلها) منقول است از حضرت صلوات اللّٰه علیه که فرمودند ملعون است و از رحمت الهی دور است کسی که تاخیر کند نماز شام را تا وقتی که همه ستاره ها ظاهر شود بقصد آن که در این وقت افضل است و دور نیست که دو لعن از آن جهت باشد که دو مخالفت الهی کرده است یکی نماز شام را در وقت غیر فضیلت کرده است و دویم به اعتقاد فضیلت کرده است و افترا بر حق سبحانه و تعالی بسته است و محتمل است که هر دو لعن از جهت افترا باشد و لعن خدا و رسول باشد یا لعن دنیا و آخرت باشد چنانکه حق سبحانه و تعالی فرموده است در افترا «لَعَنَهُمُ اللَّهُ فِی الدُّنْیا وَ الْآخِرَةِ».

و شیخ نیز این حدیث را مرسلا روایت کرده است و لیکن بعنوان صحیح از آن حضرت صلوات اللّٰه علیه روایت کرده است که عرض نمودند که جمعی از اصحاب ابو الخطاب نماز شام را تاخیر می کنند تا اشتباک نجوم حضرت فرمودند که من نزد حق سبحانه و تعالی بیزاری می جویم یا شما بیزار باشید نزد خدا از کسی که تاخیر کند شام را از جهت فضیلت و بیزاری عبارت از آنست که از شیعیان ما نیست و از برادران شما نیست پس نمی باید که با ایشان دوستی یا اختلاط کنید چون در دین بدعت می گذارند و از اهل بدعت دوری واجبست اما اگر کسی تاخیر کند و اعتقادش این باشد که مکروهست گناه ندارد.

(و قیل انّ اهل العراق یؤخّرون المغرب حتّی تشتبک

النّجوم

لوامع صاحبقرانى، ج ۳، ص: ۱۶۱

فقـال هـذا من عمـل عـدوّ اللَّه ابى الخطّاب) و به حضـرت امام جعفر صادق صـلوات اللَّه عليه عرض نمودنـد كه اهل عراق كه كوفيان باشـند تاخير مى كننـد نماز شام را تا سـتاره ها دست بهم دهـد و همه ظاهر شونـد حضـرت فرمودنـد كه اين از عمل و بدعها دشمن خدا ابو الخطاب است.

و بسند قوى از زيد شحّام منقولست كه شخصى به حضرت صادق صلوات اللَّه عليه عرض نمود كه من تاخير مى كنم نماز شام را تا سـتاره ها ظاهر شود حضرت فرمودند كه اين بدعت ابو الخطابست به درستى كه جبرئيل نماز شام را وقتى آورد كه قرص پنهان شد.

و از حضـرت ابو الحسن على ابن موسى الرّضا صلوات اللَّه عليه منقولست كه فرمودند كه ابو الخطاب مذهب اكثر اهل كوفه را فاسد كرد و نماز نمى كنند اكثر ايشان تا اشتباك نجوم شود و سرخى مغرب زايل نشود بلكه سفيدى نيز و نمى دانند كه تاخير شام از جهت مسافر و خايف و صاحب حاجت است و اين جماعت را جايز است بى كراهت تاخير نمودن نه مطلقا.

و در حديث صـحيح از حضـرت امام محمد باقر صـلوات اللَّه عليه منقولست كه فرمودند كه حضـرت سـيّد المرسـلين صلّى اللَّه عليه و آله هر گاه شب تارى بود و باد و باران بود نماز شام را مى گذاردنـد و انـدك زمانى مكث مى فرمودند تا مردمان نافله شام را مى كردند پس مؤذن حضـرت اقامه مى گفت بدون اذان چون وقت خفتن داخل نشده بود و نماز خفتن را مى كردند و به خانهاى خود مى رفتند و احاديث صحيحه وارد شده است كه جمعى كه عذرى داشته باشند نماز شام را

تاخير مى توانند كرد و نماز خفتن را تعجيل به آن كه پيش از ذهاب حمره به جا آورند.

(و قال ابو اسامه زيد الشّحام صعدت مرّه جبل ابى قبيس

لوامع صاحبقرانى، ج ۳، ص: ۱۶۲

و النّاس يصلّون المغرب فرايت الشّمس لم تغب انّما توارت خلف الجبل عن النّاس فلقيت ابا عبد اللَّه صلوات اللَّه عليه فاخبرته بذلك فقال لى و لم فعلت ذلك بئس ما صنعت انّما يصلّيها اذا لم ترها خلف الجبل غابت او غارت ما لم يتجلّاها سحاب او ظلمه تظلّها فإنّما عليك مشرقك و مغربك و ليس على النّاس ان يبحثوا) و بسند ضعيف از زيد منقولست و شيخ بسند صحيح روايت كرده است از زيد با غير او و هم چنين مصنف در امالى و بنا بر اين مرسل است كه گفت يك مرتبه بالاى كوه ابو قبيس رفتم در مكه معظمه و سنيان نماز شام مى كردند پس ديدم كه آفتاب هست و فرو نرفته است و پشت كوه از مردمان پنهان شده است پس به خدمت حضرت امام جعفر صادق صلوات اللَّه عليه پرسيدم و آن چه ديده بودم به آن حضرت عرض نمودم پس حضرت فرمودند كه چرا چنين مى كردى بد كرده هر گاه آفتاب را نه بينى نماز مى كنى خواه فرو رفته باشد يا پشت كوه باشد ما دام كه آن را نپوشانيده باشد ابرى يا ظلمتى كه فرا گرفته باشد آفتاب را به كسوف يا بخارات به درستى كه بر تست كه ملاحظه مشرق و مغرب خود بكنى و بر مردم نيست كه تفحص كنند يعنى واجب نيست كه بر بالاى كوه روند و به بينند كه آفتاب فرو رفته

است یا نه و ظاهر حدیث غیبوبت قرص است و اظهر آنست که منع حضرت از آن جهت بود که غرض زید بیان بدعت سنیان بود و این معنی سبب فساد بود بلکه ظاهرش آن بوده که چون حضرت در مکه بود غالب اوقات جمعی کثیر از سنّیان در خدمت آن حضرت می بوده اند پس ممکن است که در وقت سؤال نیز بعضی از ایشان حاضر بوده باشند و حضرت از این جهت او را آزار داده باشند و اگر حاضر نبوده باشند نیز ممکن است که اگر منع او نمی فرمودند آن چه کرده بود به جمعی دیگر می گفت بلکه به ایشان می نمود که مذهب شما چنین باطل است که آفتاب نیست

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۱۶۳

و نماز شام می کنید و لهذا فرمودند که بر شما نیست که تجسّس احوال سنّیان بکنید تا سبب فساد شود و محتمل است که در این صورت غرض حضرت این باشد که شما را در کار نیست بالا رفتن به کوه زیرا که کار شماها ذهاب حمره است و آن در پائین نیز ظاهر است و یا آن که ممکن است که چون کوه ابو قبیس بسیار بلند است آفتاب را توان دیدن و حمره از جانب مشرق زایل شده باشد و لیکن مستبعد است و حمل بر تقیّه منافات با این احتمالات ندارد چون حضرات در تقیه چنان سخن می فرموده اند که شیعیان حقرا بیابند و سنیان موافق مذهب خود بفهمند با آن که مذهب ابو الخطاب نیز شایع شده بود و به تشام آن آن حضرت صلوات اللّٰه علیه مبالغه در این طرف می فرمودند چنانکه گذشت.

و در این باب ابو

اسامه احادیث بسیار روایت کرده است از آن حضرت و بعضی از آنها گذشت و جمعی از علما ذکر کرده اند که این حدیث موافق مذهب سنیان نیز نیست که ایشان قایل نیستند به آن که هر گاه آفتاب پشت کوه رود شام می شود بلکه عمل سفهاء و جهال ایشان است نه علمای ایشان و ظاهر آن است که هر گاه طلوع قرص و غروب قرص و اعتبار کنند افق مصلّی را اعتبار می کنند هر گاه حایلی نباشد در زمین مسطّح پس اگر مصلّی در ارض مسطح باشد و در طرف مغرب کوهی نباشد و آفتاب پنهان شود نماز می توان کرد هر چند شعاع آفتاب بر کوه جانب مشرق باشد اما اگر کسی بر بالای کوه باشد نماز نمی تواند کرد و بر عکس در طرف صبح در طلوع آفتاب بلکه در طلوع صبح نیز پس اگر کسی بر بالای کوه باشد و صبح نسبت به او طالع باشد و نسبت به جمعی که در پائین کوه باشند ظاهر نباشد کسی که بر کوهست نماز صبح را می توان کرد و آن که در پائین است نمی تواند کرد و مؤید اینست آن که حضرت فرمودند که مشرق و مغرب تو معتبر است در هر جا که باشی و بر این مضمون نیز احادیث معتبره

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۱۶۴

وارد شده است.

از آن جمله در حدیث موثق کالصحیح وارد شده است که حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه فرمودند که بر ماست که نماز کنیم وقتی که آفتاب از ما غایب شود و هم چنین در صبح و بر جمعی دیگر که از ما دورترند بر ایشان است که

افق خود را ملاحظه نمایند و اکثر علما بیان کرده اند این مضمون را و اگر چه احوط آنست که در چنین صورتی اگر نماز شام باشد نکند و اگر صبح باشد نماز نکند و اگر آفتاب بر کوه طالع شده باشد و بر او طالع نشده باشد نیت ادا و قضا نکند.

(و قال الصّادق صلوات اللّٰه علیه اذا غابت الشّمس فقد حلّ الافطار و وجبت الصّلاه) و از آن حضرت منقولست که فرمودند که هر گاه آفتاب پنهان شود جایز است افطار و واجبست نماز شام و این حدیث را مسند ندیده ام و لیکن قریب باین احادیث معتبره وارد شده است و بعضی گذشت و دغدغه نداریم در آن که حضرات ائمه معصومین صلوات اللّٰه علیهم این مضمون را فرموده اند و هم چنین احادیث متواتره وارد شده است که غیبوبت آفتاب بذهاب حمره مشرقیه است از آن جمله در قوی کالصحیح از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه منقولست که فرمودند که وقت مغرب وقتی است که سرخی جانب مشرق زایل شود و می دانی که چرا چنین است راوی گفت نه حضرت فرمودند که زیرا که مشرق مشرفست بر مغرب و حضرت دست مبارك راست را بر بالای دست چپ داشتند و فرمودند که هر گاه آفتاب از طرف مغرب غایب می شود سرخی از جانب مشرق زایل می شود یعنی سرخی مشرق عکس آفتابست که بر بخارات جوّ افتاده است بمنزله آفتاب که بر کوه باشد.

و در حدیث موثق کالصحیح از یونس بن یعقوب منقولست که عرض

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۱۶۵

نمودم به خدمت حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه که در چه وقت از

اوقات روانه مشعر می شوند حضرت صلوات اللّٰه علیه فرمودند که وقتی که سرخی زایل شود یعنی از جانب مشرق با آن که در آنجا نیز احادیث وارد شده است که در وقت غروب شمس افاضه می کنند و خلافی نیست میان علما که هر دو یک حکم دارد.

دیگر بطرق متعدّده کالصحیح از برید منقولست که حضرت امام محمد باقر صلوات اللّٰه علیه فرمودند که هر گاه غایب شود سرخی از این جانب یعنی از مشرق پس غایب شده است آفتاب از مشرق و از مغرب یعنی به سبب فرو رفتن قرص آفتاب از مغرب پنهان می شود و عکس آن در مشرق هست پس چون سرخی زایل شد از مشرق نیز غروب کرده است.

و در مرسله ابن ابی عمیر کالصحیح از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه منقولست که فرمودند که وقت فرو رفتن قرص آفتاب و واجب شدن افطار آنست که در برابر قبله بایستی و ملاحظه نمائی سرخی را که از مشرق بالا می آید پس چون از کله سر در گذرد و به جانب مغرب رود افطار واجب می شود و قرص فرو رفته است.

و در حدیث موثق کالصحیح از آن حضرت صلوات اللّٰه علیه منقول است که فرمودند که نماز شام را اندکی تاخیر کنید تا تاریک شود چون آفتاب نزد شما فرو می رود و هنوز نزد ما فرو نرفته است.

و در حدیث کالصحیح از عبد اللّٰه بن وضّاح ثقه منقولست که عریضه نوشتم به خدمت حضرت امام موسی کاظم صلوات اللّٰه علیه و عرض نمودم که بسیار است که قرص فرو می رود و شب پیش می آید مرتبه مرتبه و سرخی بر بالای کوه

بلند می شود و مؤذنان نزد ما اذان می گویند آیا نماز بکنم و افطار روزه بکنم

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۱۶۶

اگر صایم باشم یا انتظار بکشم تا سرخی که بر بالای کوهست زایل شود پس حضرت در جواب نوشته فرمودند که می باید که انتظار بکشی تا سرخی زایل شود و رعایت احتیاط کنی از جهت دین خود یعنی چون خبر غیبوبت قرص به تو رسید است و خبر ذهاب حمره نیز رسیده است اگر باین خبر عمل کنی بی دغدغه بری ء الذمه می شوی و اگر به خبر اول عمل کنی جزم نداری به برائت ذمه پس کسی که غم دین خود دارد البته رعایت احتیاط می کند در هر جائی که چنین باشد و غرض ازین مکالمه آنست که تعلیم فرمایند قاعده کلیه در جمیع مسایلی که در آنجا مشکوك فیه باشد و احادیث عمل به احتیاط بسیار وارد شده است قریب به تواتر با آن که عقل نیز حکم بلزوم آن می کند.

و مولانا عبد اللّه رحمه اللّه به تفصیلی قایل بودند و می گفتند که اگر مثل نماز باشد که اصل آن بی دغدغه واجبست و اگر سوره و قنوت و سلام را مثلاـ به جا آوریم بی دغدغه بری الذمه می شویم و اگر نماز را بی اینها واقع سازیم جزم به برائت ذمت نداریم پس واجبست یا لازم که البته اینها را به جا آوریم اما مثل غسل جمعه که وجوب اصل آن معلوم نیست احوط ایقاع آنست اما به مرتبه وجوب نمی رسد و آن چه گفته است از جهت زیادتی استحباب و لزوم خوبست اما جزم بوجوب بهم نمی رسد چون می توان گفت که آن چه از نماز یقینا واجبست

واجب است به جا آوردن و ما بقی را نمی دانیم که داخل حقیقت صلاه است یا نه و در غسل جمعه نیز می توان گفت که یقینا شارع طلب فرموده و اگر نکنیم ممکن است که بر ترک آن عقوبت کنند چون علم بطلب داریم و قدرت بر ایقاع آن نیز داریم مجملا امثال این دلایل عقلیه را مستند احکام شرعیه ساختن خالی از اشکال نیست.

[و دیگر بسند] قوی از عمار منقول است که حضرت امام جعفر صادق

صلوات اللّٰه علیه فرمودند که من ابو الخطاب را فرمودم که نماز شام را در وقت ذهاب حمره مشرقیه بکند او در وقت ذهاب حمره مغربیه کرد یعنی عمدا یا اشتباه کرد چون من حمره گفتم و بظهور گذاشتم او حمره مغربی فهمید.

و بسند صحیح از محمد بن علی منقولست که در سفری در خدمت حضرت امام رضا صلوات اللّٰه علیه بودم و آن حضرت نماز شام را وقتی می کردند که جانب مشرق سیاه می شد و سرخی زایل می شد.

و بسند کالصحیح از حضرت امام محمد باقر صلوات اللّٰه علیه منقولست که فرمودند که چون سرخی از جانب مشرق زایل شود آفتاب از مشرق فرو رفته است و احادیث صحیح و قوی گذشت در آن که وقت نماز شام ظهور ستاره است و امثال این اخبار نیز وارد شده است در ذهاب حمره مجملا- اخبار ذهاب حمره قریب به تواتر است با آن که اشهر است و عمل علماء شیعه بر این بوده است در اعصار و امصار و اگر عمل باین اخبار کنیم عمل به همه کرده ایم چون بیان ذهاب قرص است و اگر عمل

بـذهاب قرص كنيم طرح اين اخبـار كثيره كرده ايم و علامـه احتمال داده است كه در صـحراها عمل بـذهاب قرص كنيم چون حايلى نيست و در معموره عمل بذهاب حمره كنيم و احتياط در دين آنست كه گذشت كه نماز ظهرين را باين وقت نيندازد و اگر بيفتد نيّت ادا و قضا نكند و شام را بعد از ذهاب حمره به جا آورد.

(و اذا صـلّيت المغرب فقـد دخـل وقت العشاء الآخره إلى انتصاف اللّيل) و هر گاه نماز شام را به جا آورى داخل مى شود وقت نمـاز خفتن و ممتـد است تـا نصف شب و اين عبـارت مصـنف است بحسب ظـاهر و ظـاهرش آنست كه صـدوق قايل است به اختصاص مقـدار سه ركعت به شام بر خلاف ظهر و عصـر با آن كه يك خبر مرسل است كه دلالت دارد بر اختصاص و ليكن چون

لوامع صاحبقرانى، ج ۳، ص: ۱۶۸

احاديث در ظهرين بسـيار است كه دلالت بر اشتراك مى كند زياده از عشائين ممكن است كه صدوق در آنجا قايل شده باشد و در اينجـا قايل به اختصاص باشـد و اظهر اختصاص است در هر دو جا چنانكه گـذشت و آن كه مصـنف تا نصف شب گفته است ظـاهرش آنست كه نصف شب فارغ شـده باشـد نه آن كه از نصف شب شـروع مى توانـد كرد و اگر بنصف شب مقـدار چهار ركعت نماز بماند نماز خفتن را مى كند چنانكه اخبار بسـيار بر آن وارد شده است و بعضـى احتمالى گفته اند كه هر دو نماز را توان كردن به آن كه سه ركعت از شام باشد و يك ركعت از خفتن و هر گاه يك ركعت نماز را در

وقت به جا آورد همانست که همه را دریافته است و لیکن چون اخبار صحیحه وارد است بر آن که این مقدار وقت خفتن است همه علما حتی صدوق به آن عمل کرده اند و اگر مقدار پنج رکعت بماند یا زیاده هر دو را به جا می آورد و هر دو ادا است بحسب ظاهر روایات و مضمون متن در فقه رضوی و احادیث بسیار وارد شده است.

(و قال ابو جعفر صلوات اللّٰه علیه ملک موکّل یقول من بات عن العشاء الآخره إلی نصف اللّیل فلا انام اللّٰه عینه) و بسند کالصحیح از زراره از حضرت امام محمد باقر صلوات اللّٰه علیه منقولست که فرمودند که فرشته موکلست از جهت آن که نفرین کند که هر که بخواب رود از نماز خفتن تا نصف شب خداوند عالمیان چشم او را بخواب نبرد اگر نسخه من نام باشد چنانکه در بعضی از نسخ فقیه است و عبارت عقاب الاعمال است ظاهر است در خواب و اکثر نسخ فقیه من بات است یعنی شب بسر آورد شامل خواب و بیداری خواهد بود بلکه در بیداری اظهر است و دور نیست که از نساخ واقع شده باشد و نفرین ملک ممکن است که کنایه باشد از فقد حیات چون خواب از لوازم حیاتست یا مرض بی خوابی باشد که از بدترین امراض است و دلالت می کند بر آن که حرامست از نصف شب گذرانیدن.

و در حدیث صحیح از عبد اللّٰه بن مسکان منقولست که او از کسی روایت کرده است از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه که فرمودند که هر که بخوابد پیش از نماز خفتن و بیدار

نشود تـا نصف شب بگـذرد پس نماز را به جا آورد یا قضا کنـد و اسـتغفار کنـد تا حق سـبحانه و تعالی او را بیامرزد و عبارت حـدیث فلیقض صـلاته و لیسـتغفر اللّٰه و قضـا بهر دو معنی آمـده اسـت و ظـاهرش حرمت خـوابست پیش از کردن نمـاز خفتن خصوصا کسـی که از عادت خود یابـد که اگر بخواب رود بیـدار نمی شود پیش از نصف شب و حمل بر این می بایـد کرد یا حمل بر مبالغه و احوط آنست که استغفار بکند و نماز را به جا آورد و نیت ادا و قضا نکند.

و در حدیث صـحیح از عبد اللّٰه بن سـنان منقولست از حضـرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه که فرمودند که اگر شخصی بخواب رود یا فراموش کنـد که نماز شام و خفتن را به جا آورد پس اگر پیش از صـبح بیـدار شود و ممکن باشد که هر دو را پیش از صبح بکند پس واجب است که هر دو را بکند اول شام دیگر خفتن و اگر ترسد که آن مقدار وقت نباشد که هر دو را به جا آورد اول خفتن را به جا آورد و اگر بعد از صـبح بیدار شود پس باید که اول نماز صـبح را بکند بعد از آن شام را بکند بعد از آن نماز خفتن را پیش از طلوع آفتاب و به همین مضـمون است حدیث صحیح ابو بصیر از آن حضرت صلوات اللّٰه علیه و دلالت می کنـد بر بقاء وقت تا صـبح احادیث صـحیحه و موثقه و قویه بسـیار پس احوط آنست که که بعـد از نصف شب تا صبح نیت ادا

و قضا نكند و ظاهر شد كه از نصف شب گذرانيدن حرامست امّا اداء است و اللَّه تعالى يعلم.

(و قال الصّادق صلوات اللَّه عليه من صلّى المغرب ثمّ عقّب و لم

لوامع صاحبقرانى، ج ۳، ص: ۱۷۰

يتكلّم حتّى يصلّى ركعتين كتبتا له فى علّيّين فان صلّى اربعا كتبت له حجّه مبروره) و از ابو علاء خفاف كه از عامه است منقولست بسند موثق كالصحيح كه گفت شنيدم كه آن حضرت صلوات اللَّه عليه فرمودند كه هر كه نماز شام را بكند و تعقيب نماز كند به تعقيبات منقوله يا اعم و سخن نكند تا دو ركعت نماز به جا آورد اين نماز را در عليين مى نويسند در صحيفه اعمال ابرار كه حق سبحانه و تعالى فرموده است كه إِنَّ كِتابَ الْأَبْرارِ لَفِي عِلِّيِّينَ يعنى بتحقيق كه نامه عمل خوبان در عليين است و چه مى دانى كه عليّون كدامست آن كتابيست كه نوشته مى شود و حاضرند آن كتاب را در وقت نوشتن آن يا هميشه ملائكه مقربان الهى پس اگر دو ركعت ديگر بكند تا چهار ركعت شود مى نويسند از جهت او حجى مقبول و ظاهر آنست كه اين ثواب از جهت مستحبات آن مى نويسند كه نماز نافله شام باشد با تعقيب بشرط عدم تكلم و ظاهر مى شود كه در دو ركعت نافله شام اهتمام بيشتر است از دو ركعت ديگر چنانكه احاديث بسيار بر آن دلالت مى كند هر چند احاديث در اهتمام به چهار ركعت نيز وارد شده است و منافات ندارد كه در همه اهتمام باشد و در دو ركعت اهتمام بيشتر باشد چنانكه در حديث صحيح و احاديث كالصحيحه از حضرت امام جعفر صادق صلوات

اللَّه علیه وارد است که فرمودند که ترک مکن چهار رکعت نافله شام را بعد از شام در سفر و حضر و اگر چه سواران در طلب تو باشند و از ایشان گریزی.

و در حدیث معتبر از آن حضرت صلوات اللَّه علیه منقول است که حضرت نهی فرمودند از سخن گفتن در میان نوافل شام و مشایخ رضی اللَّه عنهم روایت کرده اند که حضرت سیّد المرسلین صلّی اللَّه علیه و آله فرمودند که نافله بکنید در ساعت غفلت اگر چه دو رکعت سبک باشد یعنی به بحمد تنها که این دو رکعت

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۱۷۱

سبب دخول خانه کرامت که بهشت است می شود پرسیدند که یا رسول اللَّه ساعت غفلت کدامست حضرت فرمودند که میان شام و خفتن است.

و در حدیثی دیگر وارد است که شیاطین در دو ساعت مؤمنان را از یاد حق سبحانه و تعالی غافل می کنند چون می دانند که بهترین ساعاتست یکی بعد از صبح است تا طلوع آفتاب و یکی از غروب است تا ذهاب حمره مغربیه.

[وقت نماز صبح]

(و وقت الفجر حین یعترض الفجر و یضی ء حسنا و یتجلّل الصّبح السّماء و یکون کالقباطی او مثل نهر سوراء) و وقت نماز صبح وقتی است که سفیدی صبح در عرض افق ظاهر شود و خوب روشن شود و روشنی صبح آسمان را فرا گیرد و بوده باشد سفیدی مانند سفیدی جامه مصری که بسیار سفید می باشد یا مانند نهر حله باشد و در مکه معظمه مشاهد شد جامهای سفید مصری که قریب به سفیدی برفست و در این بلاد به آن سفیدی کم می باشد و در سحری بار کرده بودیم از حله و

نهر فرات چنان ظاهر بود از جانب مغرب که گمان کردیم که صبح طالع شده است از طرف مغرب و تا کسی نه بیند وجه تشبیه را خوب نمی یابد و عبارت صدوق دو احتمال دارد یکی آن که غرضش این باشد که در اول صبح نماز خوب نباشد تا آسمان روشن نشود چنانکه از عبارت جمعی ظاهر می شود.

و دویم آن که در وقت اشتباه نماز نکنند و این بحسب معنی اظهر است به قرینه تشبیه چون صبح کاذب سفیدی طولانی است مانند دم گرگ که سفیدی قریب به افق ضعیف است و فوق آن قوی است و در وقت صبح صادق آن چه قریب به افق است بسیار سفید می شود و مرتبه مرتبه بلند می شود تا آسمان را فرا می گیرد و ظاهر آیه حَتَّى يَتَبَيَّنَ که حق سبحانه و تعالی در صوم فرموده است که در شب بخورید و بیاشامید تا ظاهر شود بر شما ریسمان سفید صبح از

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۱۷۲

ریسمان سیاه شب چون اول صبح خطی باریک بهم می رسد و آیه کریمه وَ قُرْآنَ الْفَجْرِ إِنَّ قُرْآنَ الْفَجْرِ كانَ مَشْهُوداً که تفسیرش گذشت.

و در اخبار صحیح و قوی وارد شده است که نماز صبح را در اول وقت به جا آورید تا ملائکه شب و روز هر دو نامه عمل بنویسند و هم چنین احادیث بسیار که بخصوص نماز صبح و عموم صلوات وارد شده است که نماز صبح را و غیر آن از نمازها را در اول وقت به جا آورید مؤید معنی ثانی است و اللَّه تعالی یعلم.

و در حدیث صحیح وارد شده است از ابو بصیر که گفت سؤال

کردم از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه از کسی که روزه دارد کی حرام می شود بر او طعام پس حضرت فرمودند که هر گاه صبح مانند جامه سفید مصری شود پس گفتم که چه وقت نماز صبح حلال است کردن حضرت فرمودند مثل سابق که هر گاه سفید شود مانند جامه سفید مصری عرض نمودم که آیا وقت نماز تا طلوع آفتاب نیست حضرت فرمودند که ما آن را وقت نماز کودکان حساب می کنیم.

و در حدیث حسن کالصحیح از آن حضرت صلوات اللّٰه علیه منقول است که فرمودند که صبح آنست که عرض افق سفید شود مانند سفیدی نهر سورا که آن شهری بوده است به جای حله یا قریب به آن و مثل این در احادیث معتبره نیز وارد شده است.

و در حدیث صحیح از عبد اللّٰه بن سنان منقولست که گفت حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه فرمودند که هر نمازی را دو وقتست و وقت اولش افضل است و وقت نماز صبح وقتی است که صبح طالع شود تا وقتی که صبح آسمان را روشن کند و سزاوار نیست که کسی نماز صبح را از اول وقت تاخیر

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۱۷۳

کند عمدا و لیکن وقت دویم وقتست نظر به کسی که شغلی داشته باشد ضروری یا فراموش کند یا شک داشته باشد به آن که شب ماه باشد و ابر باشد یا خوابش ببرد و دیر بیدار شود و وقت نماز شام از غروب آفتابست تا وقتی که ستاره ها ظاهر شود و نیست مر احدی را که اختیار وقت آخر کند مگر عذری یا علتی داشته باشد و

قریبست باین حدیث حسن کالصحیح حلبی از آن حضرت صلوات اللّٰه علیه پس ظاهر شد که عبارت صدوق را حمل بر معنی ثانی می باید کرد و ممکن است که تغییر از نساخ شده باشد و به جای واو إلی ان یتجلل باشد و دور نیست که مستند صدوق صحیحه زراره باشد از حضرت امام محمد باقر صلوات اللّٰه علیه که حضرت سیّد المرسلین صلّی اللّٰه علیه و آله دو رکعت نماز صبح را وقتی می کردند که عرض افق سفید می شد و خوب روشن می شد.

و در حدیث صحیح از محمد بن مسلم منقولست که گفت عرض نمودم به خدمت حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه که اگر شخصی نماز صبح را در حین طلوع فجر کند خوبست حضرت فرمودند که باکی نیست و اگر نه این بود که در اول وقت خوب نیست حضرت می فرمودند که باکی نیست بلکه می فرمودند که آن وقت خوب است یا مثل این از عبارتی که دلالت بر افضلیت می کرد و جواب گفته اند از حدیث اول که غرض ظهور صبح است خصوصا در اوقاتی که مشتبه باشد خصوصا در معموره که تا بر بلندی نروند که عرض افق نمایان شود ظاهر نمی شود چون صبح کاذب شبیه به صبح است و بسیار غلط واقع می شود و اما حدیث دویم را حمل بر آن می توان کرد که ظنّ غالب به همرسد که صبح شده باشد نماز توان کرد و صبر کردن تا یقین حاصل شود بهتر باشد و اظهر آنست که حمل بر تقیه کنند چون اکثر عامه تاخیر را بهتر می دانند.

و در حدیث کالصحیح وارد شده است از حضرت امام جعفر

صادق

لوامع صاحبقرانى، ج ۳، ص: ۱۷۴

صلوات اللَّه عليه كه فرمودند كه وقت نماز صبح از وقت ظهور صبح است تا آن كه روشن شود و امثال اين خبر محمول است بر وقت فضيلت چون در اخبار بسيار وارد شده است كه وقت صبح ممتدّ است تا طلوع آفتاب.

مثل خبر كالصحيح زراره از حضرت امام محمد باقر صلوات اللَّه عليه كه فرمودند كه وقت نماز صبح از طلوع صبح است تا طلوع شمس بلكه اگر يك ركعت را دريابد پيش از طلوع آفتاب صحيح است و ادا است.

و چنانكه در خبر كالصحيح از حضرت امير المؤمنين صلوات اللَّه عليه وارد شده است كه فرمودند كه هر كه يك ركعت نماز را دريابد پيش از طلوع آفتاب صبح را تمام دريافته است.

و در حديث موثق كالصحيح عمار از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللَّه عليه منقولست كه فرمودند كه اگر يك ركعت نماز صبح را دريابد و آفتاب طالع شود بايد كه تمام كند و نمازش صحيح است و خلافى در اين مسأله ميان خاصه و عامه نيست و ليكن خلافست در آن كه همه اداء است يا همه قضاست يا يك ركعت ادا است و باقى قضا و ظاهر اين دو خبر خصوصا خبر اوّل مذهب اول است و احوط آنست كه نيت اداء و قضا نكند.

(و من صلّى الغداه فى اوّل وقتها اثبتت له مرّتين اثبتتها ملائكه اللّيل و ملائكه النّهار و من صلّاها فى اخر وقتها اثبتت له مرّه واحده قال اللَّه عزّ و جلّ وَ قُرْآنَ الْفَجْرِ إِنَّ قُرْآنَ الْفَجْرِ كانَ مَشْهُوداً يعنى انّه تشهدها ملائكه اللّيل و ملائكه النهار) و كسى كه نماز

صبح را در اول وقتش به جا آورد در نامه عملش دو مرتبه می نویسند فرشتگان شب در آخر نامه عمل او می نویسند و فرشتگان روز در اول نامه عملش می نویسند و کسی که نماز صبح را در آخر وقت به جا آورد یعنی بعد از روشن شدن بر مذهب مشهور و

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۱۷۵

بنا بر ظاهر کلام صدوق در وقتی که بسیار روشن شده باشد که قریب به طلوع شمس باشد یک مرتبه می نویسند چنانکه حق سبحانه و تعالی فرموده است که به جا آر نماز صبح را که آن مشهود است یعنی حاضرند در وقت کردن آن ملائکه شب و ملائکه روز.

چنانکه مفسّران خاصه و عامه تفسیر کرده اند و اخبار کالصحیحه در آن وارد است.

چنانکه شیخان در حدیث کالصحیح از اسحاق بن عمار روایت کرده اند که گفت به حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه عرض نمودم که بیان فرمائید که بهترین وقتها در نماز صبح کدامست حضرت فرمودند که آن اول طلوع صبح است چنانکه حق سبحانه و تعالی فرموده است که به جا آور نماز صبح را که آن مشهود است و حاضرند فرشتگان شب و فرشتگان روز در آن وقت پس اگر بنده نماز صبح را با طلوع فجر به جا آورد از جهت او دو مرتبه اثبات می کنند ملائکه شب و ملائکه روز و من حیث المعلوم از خبر ظاهر می شود که اگر در غیر آن وقت به جا آورند یک مرتبه نوشته می شود و قانون صدوق نیست که از مفهوم استنباط کند حکمی را هر چند مفهوم شرط باشد و دور نیست که خبری به او رسیده باشد

و این مضـمون در اخبار بسیار وارد شده است از صحیح و کالصحیح که تفسیر آیه باین عنوان شده است اگر چه ظاهر آیه اعم است از آن که نمـاز را در اول وقت کننـد تـا آخر وقت و لیکن اهل البیت علم قرآن و مراد الهی را می داننـد و ازین کلام نیز ظـاهر می شود که مراد صـدوق ظـاهر شـدن صـبح است نه بسـیار روشن شـدن اگر چه احتمـال معنی صـدوق نیز دارد چنانکه گذشت.

[وقت نماز جمعه]

(و قال ابو جعفر صلوات اللّه علیه وقت صلاه الجمعه یوم الجمعه ساعه تزول الشّمس و وقتها فی السّفر و الحضر واحد و هو من

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۱۷۶

المضـیّق و صـلاه العصـر یوم الجمعه فی وقت الاولی فی سائر الایّام) و منقول است که حضرت امام محمد باقر صلوات اللّه علیه فرمودنـد که وقت نمـاز جمعه در روز جمعه سـاعتی است که زوال می شود یعنی از اول زوال تا دو قـدم که وقت نافله است و وقت آن در سـفر و حضـرت یـک وقت است چون در سـفر نـافله نیست و در حضـر نـافله جمعه را در اوقـات متفرقه به جا می آورنـد و وقت جمعه مضـیّق و تنگ است و از جمله چیزهائی است که حق سـبحانه و تعالی آن را تنگ گردانیده است چنانکه خواهد آمد که بعضـی از امور را حق سـبحانه و تعالی واسع گردانیده است بحسب وقت و بعضی را تنگ و وقت نماز جمعه را تنگ گردانیـده است، و نماز عصـر در روز جمعه در وقت نماز ظهر است در سایر ایام چون ظهر غیر روز جمعه بعـد از دو قدم است که از جهت

نافله است عصر روز جمعه در آن وقتست و خواهد آمد که حق سبحانه و تعالی چنین مقرر ساخته است که نماز جمعه را در اول زوال بکنند تا توانند که به خانهای خود روند پیش از شام چون واجبست که از دو فرسخ به نماز جمعه حاضر شوند و در روزهای کوتاه پیش از این وقت نیست که بعد از نماز صبح که روانه شوند قریب بظهر به نماز می رسند پس نماز را در اول وقت مقرر ساخت و عصر را در وقت ظهر سایر ایّام تا چون نمازها را بکنند و روانه شوند پیش از شام به خانه رسند.

و ظاهرا این حدیث صحیح زراره است که خواهد آمد و احادیث صحیحه است که باین مضمون وارد شده است که متواتر است یا قریب به تواتر و مخالف این اخبار خبری ندیده ام و لیکن اکثر علما غافل شده اند و افراط و تفریط بسیار در وقت جمعه کرده اند جمعی ازین اخبار چنین فهمیده اند که چون زوال می شود واجبست که نماز جمعه را واقع سازند و اگر اندکی بگذرد وقت بیرون می رود با

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۱۷۷

آن که بسیار مشکل است اول وقت را دانستن نسبت به اکثر علما چه جای غیر ایشان و جمعی افراط کرده اند که چون جمعه بدل از ظهر است تا غروب آفتاب می توان کرد و اکثر قایلند به آن که وقت جمعه از زوال است تا وقتی که سایه زیادتی مثل سایه به سابق بر زوال شود و بعضی مثل شخص گفته اند و خود اعتراف نموده اند که حدیثی بر این مضمون ندیده ایم و متابعت مشایخ کرده اند که البته خبری به ایشان

رسیده است که گفته اند و این محض تقلید مذموم است و در مبحث نماز جمعه بیان اخبار خواهد شد إن شاء اللّٰه تعالی.

[اگر هنگام نماز وقت داخل شود]

(و روی اسماعیل بن ابی رباح عن ابی عبد اللّٰه صلوات اللّٰه علیه انّه قال اذا صلّیت و أنت تری أنّک فی وقت و لم یدخل الوقت فدخل الوقت و أنت فی الصّلاه فقد اجزات عنک) و بسند صحیح منقولست از ابن ابی عمیر از اسماعیل بن ابی رباح و ظاهرا لفظ ابی در اینجا از قلم نساخ زیاد شده است چون بعد ابن در فهرست ندارد و در کلینی و تهذیب نیست و نسخها مختلف است در رباح به با و یا هر دو واقع شده است و در رجال شیخ بیا است و ذکر کرده است که از اصحاب حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه بوده است و غیر این خبر حدیثی از او ندیده ام اما از گفته صدوق ظاهر می شود که کتابش معتمد اصحاب بوده است با آن که ابن ابی عمیر که از او روایت کرده است اجماع است بر صحت آن چه از او صحیح شود لهذا اکثر علما عمل به آن نموده اند و از حضرت روایت کرده است که فرمودند که هر گاه نماز کنی به گمان آن که وقت داخل شده است و داخل نشده باشد و در اثنای نماز وقت داخل شود آن نماز صحیح است و اگر چه در حالت تشهد وقت داخل شود و جمعی گفته اند که اگر یک رکعت مانده وقت داخل شود صحیح است و الّا فلا و مشهور اوّل است پس اگر به اعتقاد دخول وقت سهوا نماز

کرده باشد چنانکه بسیار است

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۱۷۸

که این کس غافل می شود و اعتقادش آنست که وقت داخل شده است در این صورت ظاهرا صحیح باشد اگر قدری در وقت واقع شود خصوصا هر گاه یک رکعت واقع شود در وقت اما اگر بظن دخول وقت داخل شود در نماز پس اگر این ظن او را از گفته دو عادل به همرسیده باشد یا مؤذن عادلی اگر چه یکی باشد بر مذهب مشهور این صورت نیز بد نیست اما اگر آفتاب یا ستاره را ملاحظه نماید و خوب ملاحظه نکند و او را ظنی به همرسیده نماز کند مشهور بطلان نماز است اگر چه همه در وقت واقع شده باشد چون علم بدخول وقت می باید و در حال نماز نداشته است و احوط در همه صور آنست که احتیاطا آن نماز را اعاده کند و احتیاط عظیم در دین آنست که تا علم بهم نرساند بدخول وقت نماز نکند و ظاهرا عوام را کافی باشد آن که به بینند که عادلی نماز می کند خصوصا هر گاه مجتهد باشد و اگر عامی نیز سعی نماید تا عارف شود به وقت احوط است با امکان و اللَّه تعالی یعلم.

[اگر وقت معلوم نباشد]

(و ساله سماعه بن مهران عن الصّلاه باللّیل و النّهار اذا لم تر الشّمس و القمر و لا النّجوم فقال تجتهد رأیک و تعمد القبله جهدک یا بجهدک) چنانکه در بعضی از نسخ است و هم چنین تجهد و تعمّد در بعضی از نسخ و بسند موثق کالصحیح منقولست از سماعه که گفت سؤال کردم از آن حضرت صلوات اللَّه علیه از اوقات نماز در شب و

روز یا از قبله یا از هر دو هر گاه آفتاب و ماه و ستارگان ظاهر نباشد عمل بچه چیز کنند حضرت فرمودند که اجتهاد می کنی برأی و ظن خود و قصد می کنی بجهد خود و باین حدیث عمل کرده اند علما در قبله چون مؤیّد است به احادیث دیگر که خواهد آمد و قرینه لفظ قبله است و آن که مشایخ ثلاثه این حدیث را در وقت نقل کرده اند ظاهر می شود که ایشان فهمیده اند که اعم است از وقت و قبله و در دخول وقت

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۱۷۹

عمل به گمان می توان کرد و اکثر علما قایلند به آن که در وقت یقین می باید زیرا که تا یقین بدخول وقت نشود یقین ندارد در تکلیف و ازو قصد وجوب نمی تواند کرد.

و در حدیث موثق کالصحیح از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه وارد شده است که فرمودند که اگر نماز ظهر را در وقت عصر بکنم نزد من محبوب تر است از آن که پیش از زوال بکنم زیرا که اگر پیش از زوال کنم محسوب نیست و اگر در وقت عصر کنم محسوبست از جهت من.

و هم چنین در خبر کالصحیح نیز از آن حضرت وارد است و در احادیث صحیحه و کالصحیحه وارد است که نمازی که پیش از وقت کرده شود و باطل است و قضا می باید کرد و اعاده می باید کرد اگر وقت باقی باشد و بعضی عمل بظن کرده اند در جواز نماز و اگر ظاهر شود که پیشتر از وقت کرده است همه قایلند بوجوب اعاده و قضا مگر آن که بعضی از آن در وقت واقع شود و لفظ

محبوبتر اشعاری دارد به آن که با ظن نماز می توان کرد و لیکن بهتر صبر است و هم چنین احادیث آینده در خواندن خروس و احوط آنست که تا علم بدخول وقت حاصل نشود نماز نکند مگر آن که خوف فوات وقت داشته باشد مثل نماز صبح در شب ماه و ابر که در این صورت بظن غالب نماز می تواند کرد.

(و روى ابو عبد اللّٰه الفرّاء عن الصّادق صلوات اللّٰه عليه انّه قال له رجل من اصحابنا انّه ربّما اشتبه علينا الوقت فى يوم غيم فقال تعرف هذه الطّيور الّتى تكون عندكم بالعراق يقال لها الدّيوك فقال نعم قال اذا ارتفعت اصواتها و تجاوبت فعند ذلك فصلّ) و بسند صحیح از ابن ابی عمیر منقولست از ابو عبد اللّٰه پوستین فروش یا پوستین دوز و مظنون این شکسته آنست که سلیم فرّا است و او ثقه است و بنا بر این حدیث صحیح است

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۱۸۰

یا آن که هر گاه از ابن ابی عمیر صحیح است صحیح است با آن که کلینی و صدوق حکم به صحت آن کرده اند و او از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه روایت کرده است که شخصی از شیعیان از آن حضرت سؤال کرد که بسیار است که وقت نماز مشتبه می شود بر ما در روز ابر پس حضرت فرمودند که می شناسی این مرغانی را که نزد شما می باشد در عراق و آن را خروس می نامند پس آن شخص گفت بلی فرمودند که هر گاه آوازهای خروسان بلند شود و جواب یکدیگر گویند یعنی همه به فریاد آیند در آن وقت نماز کن و ظاهرا مراد

این باشـد که خروس در روز سه مرتبه می خوانـد یکی در وقت چاشت و دیگر قریب بظهر و سـیم بعد از ظهر و مراد حضـرت خوانـدن سـیم باشـد که در آن وقت بی دغـدغه ظهر شـده است غالبا و دور نیست که در چنین صورتی در روز ابر عمل به آن توان کرد.

(و روی الحسـین بن المختـار عنه صـلوات اللّٰه علیه انّه قـال انّی مؤذّن فـاذا کان یوم غیم لم اعرف الوقت فقال اذا صاح الـدّیک ثلاثه اصوات ولاء فقد زالت الشّـمس و دخل وقت الصّلاه) و بسند صحیح از حماد بن عیسی از حسین موثق منقولست و کلینی و شـیخ همین روایت را نقـل کرده انـد از حسـین از شخصـی که او گفت که من عرض نمودم به خـدمت حضـرت امـام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه و ظاهر در این کتاب عن رجل بوده است و از نساخ افتاده است اگر چه محتمل است که حسین أولا از آن شـخص شـنیده باشـد و بعد از آن خود نیز به خدمت آن حضـرت رسـیده پرسـیده باشد و لیکن بسـیار بعید است چون نقل نکرده انـد که حسـین مـؤذّن باشـد بلکه کلاـه فروش بوده است و علی ای حـال عرض نمودم که من مؤذنم و چون روز ابر می شود وقت را نمی شناسم پس حضرت فرمودند که هر گاه خروس سه مرتبه پی در پی بخواند

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۱۸۱

زوال شـده است و وقت نماز داخل شده است و ظاهرا مراد از سه مرتبه آنست که سابقا مذکور شد که مراد مرتبه سـیم باشد و احوط آن است که به گفته خروس عمل نکند مگر وقتی که تجربه کرده باشد

خروس را در غیر روز ابر و ملاحظه کرده باشد که مرتبه خواندن سیم بعد از ظهر است و در روز ابر به آن عمل کند و اگر صبر کند تا یقین حاصل شود احوط است تا عمل به اخبار و گفته همه اصحاب کرده باشد و اللّٰه تعالی یعلم و احادیث خروس بعد ازین خواهد آمد در مبحث نماز شب إن شاء اللّٰه تعالی.

[نماز به غیر قبله]

(و من صلّی لغیر القبله فی یوم غیم ثمّ علم فان کان فی وقت فلیعد و ان کان قد مضی الوقت فلا اعاده علیه و حسبه اجتهاده) و بسند صحیح از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه منقولست که هر که نماز کند در روز ابر و بعد از نماز عالم شود که بر خلاف قبله نماز کرده است پس اگر در وقت باشد می باید که نماز را اعاده کند و اگر وقت گذشته باشد پس اعاده نماز بر او لازم نیست و کافیست او را اجتهادی که کرده است در دخول وقت و احادیث صحیحه بر این مضمون وارد شده است و در باب قبله خواهد آمد و ذکر این حدیث در این باب مناسب نبود مگر به اعتبار لفظ وقت و آن سبب ذکر این معنی شده است.

(و قال ابو جعفر صلوات اللّٰه علیه لان اصلّی بعد ما یمضی الوقت احبّ إلیّ من ان اصلّی و انا فی شکّ من الوقت و قبل الوقت) و منقول است از حضرت امام محمد باقر صلوات اللّٰه علیه که البته اگر نماز کنم بعد از وقت محبوبتر است نزد من از آن که کنم در وقتی که شک داشته باشم

که وقت نماز است یا پیش از وقت است و قریب باین خبر از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه منقول است و سابقا مذکور شد و این خبر را مسند

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۱۸۲

ندیدم و ظاهرا تعبیر به احبّ از روی تقیه واقع شده باشد و مراد آنست که البته می باید که در وقتی که شک داشته باشد نماز نکند چون تکلیف به نماز ظاهر نیست تا جزم بدخول وقت بهم نرسد و ظاهرا مراد از گذشتن وقت وقت فضیلت باشد چون وقت فضیلت تنگ است و زود بیرون می رود و ممکن است که مراد این باشد که بر سبیل فرض محال فرموده باشند که اگر کسی نماز را بعد از خروج وقت کند بهتر است از آن که قبل از دخول وقت کند زیرا که قضای نماز به جای ادا واقع می شود اما پیش از وقت البته باطل است و اعاده می باید کرد.

چنانکه در حدیث صحیح یا موثق کالصحیح وارد شده است از حضرت امام محمد باقر صلوات اللّٰه علیه از شخصی که نماز صبح را در شب کرده باشد به آن که شب ماه باشد و گمان کرده باشد که صبح شده است و خواب رفته باشد تا آفتاب طالع شود و او را خبر کنند که نماز را پیش از صبح کرده است حضرت فرمودند که اعاده می کند نماز را یعنی قضا می کند.

و در حدیث کالصحیح از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه وارد شده است که فرمودند که هر که نماز کند در غیر وقت نماز او نماز نیست و باطل است و محتمل است که مراد این

باشد که هر که در غیر وقت فضیلت نماز را واقع سازد یا از او کالعدم است و اللّه تعالی یعلم.

و اخبار بر این مضمون بسیار است و خلافی نیست میان علما در آن که نماز پیش از دخول وقت باطل است هر گاه تمام پیش از وقت واقع شده باشد خواه عمدا و خواه از روی نسیان و خواه از روی جهالت واقع شده باشد.

(و روی معاویه بن وهب عن ابی عبد اللّه صلوات اللّه علیه انّه قال کان المؤذّن یاتی النّبی صلّی اللّه علیه و آله فی الحرّ فی صلاه الظّهر فیقول له رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله ابرد ابرد قال مصنّف هذا

الکتاب یعنی عجّل و اخذ ذلک من التّبرید) و بسند صحیح منقولست از ابن وهب از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّه علیه که فرمودند که مؤذّن به خدمت حضرت سیّد المرسلین صلّی اللّه علیه و آله می آمد در وقت ظهر که در هوای گرم اذان بگوید پس حضرت صلّی اللّه علیه و آله می فرمودند که ابرد ابرد و مصنف این کتاب که صدوقست چنین تفسیر کرده است که تعجیل کن تعجیل کن یعنی اذان و اقامت را زود بگو تا ما به زودی نماز بکنیم که مردمان جفا نکشند و از تبرید نیز گرفته اند جمعی یعنی صبر کن تا شدت حرارت هوا بشکند که مردمان جفا نکشند و اکثر علما باین معنی حل کرده اند و در بعضی از نسخ این کتاب من البرید است یعنی برید که قاصد است او را برید می گویند که به تعجیل می رود پس ابرد بمعنی عجل باشد و در

کتب دیگر صدوق این چنین است و این اظهر است و صاحب نهایه بنا بر این احتمال از برد نهار گرفته است یعنی اول آن چون هر چند به اول روز نزدیک تر است خنک تر است چون سردی شب را دارد و این مجربست و اگر چه این تاویلات مخالف ظاهر است از آن جهت کرده اند که احادیث متواتره وارد شده است در افضلیّت اول وقت و این حدیث بنا بر حل سابق مخالفت دارد با آن احادیث و لهذا شیخان نقل نکرده اند این حدیث را و ممکن است که بعنوان تقیه وارد شده باشد چون موافق مذهب اکثر عامه است و اللَّه تعالی یعلم.

باب معرفه زوال الشّمس

این بابی است در بیان شناختن زوال آفتاب از دایره نصف النّهار که آن اوّل وقت ظهر است و روایاتی که در آن وارد شده است اگر چه اکثر علما ذکر کرده اند که بهر عنوان که علم بدخول وقت حاصل شود عمل می توان نمود خواه به اصطرلاب باشد یا دایره هندی یا میزان آفتاب که اعم است از اصطرلاب و غیر آن و اعمال بسیار کرده اند از جهت معرفت اوقات روز و شب و غالب این اعمال نسبت به مهندس فایده دارد و ایشان را به زودی علم حاصل می شود و دایره هندی به اندک حدسی سبب علم می شود اکثر عقلا را و عمل به آن بهتر است چنانکه مذکور خواهد شد إن شاء اللَّه تعالی.

(روی عبد اللَّه بن سنان عن ابی عبد اللَّه صلوات اللَّه علیه انّه قال زوال الشّمس فی النّصف من حزیران علی نصف قدم و فی النّصف من تموز علی قدم و نصف و فی النّصف من

آب على قدمين و نصف و فى النّصف من أيلول على ثلاثه اقدام و نصف و فى النّصف من تشرين الاوّل على خمسه و نصف و فى النّصف من تشرين الاـخر على سبعه و نصف و فى النّصف من كانون الاـوّل على تسعه و نصف و فى النّصف من كانون الاـخر على سبعه و نصف و فى النّصف من شباط على خمسه و نصف و فى النّصف من ازار على ثلاثه و نصف و فى النّصف من نيسان على قدمين و نصف و فى النّصف من ايّار على

لوامع صاحبقرانى، ج ۳، ص: ۱۸۵

قدم و نصف و فى النّصف من حزيران على نصف قدم) بسند صحيح منقولست از عبد اللَّه از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللَّه عليه كه فرمودند كه زوال آفتاب در نيمه حزيران كه از ماههاى رومى است و نود و هفتم نوروز است تقريبا كه اوايل سرطان است و اوايل تابستان كه دو سه روزى از اول تابستان گذشته است و نهايت ارتفاع شمس است بر نيم قدم است يعنى چهارده يك شاخص كه از سايه مختلف مى ماند در عراق عرب ظهر مى شود و در نيمه تموز كه اوايل ماه دويم تابستان است و آفتاب پست شده است سى و سه چهار درجه زوال مى شود وقتى كه سايه يك قدم و نيم مانده باشد و شروع در زيادتى مى كند و قدم هفت يك شاخص است هر چه باشد چون در مستوى الخلقه كف پاى او مقدار هفت يك قد اوست و چون سايه زياد مى شود از هر چيزى به نسبت طول اوست و چون ماههاى تابستان و ماههاى بهار آفتاب بلند است و

روزها نیز دوازده ساعتست تا چهارده ساعت و چهار دقیقه تخمینا در این بلاد هر ماهی یک قدم زیاد می شود و چون شش ماه پاییز و زمستان آفتاب پست است و روزها کوتاه می شود تا نه ساعت و پنجاه و شش دقیقه تقریبا هر ماهی سایه دو قدم زیاد می شود و در نیمه آب که اوایل ماه سیم است از تابستان زوال می شود بر دو قدم و نیم که می ماند و شروع در زیادتی می کند و نصف أیلول ماه رومی که اوایل ماه اول پاییز است زوال می شود وقتی که سه قدم و نیم مانده باشد که نصف قدر شاخص باشد و در نصف تشرین اول که اوایل ماه دویم پاییز است زوال می شود بر پنج قدم و نیم که می ماند و در نیمه تشرین آخر که اوایل ماه سیم پاییز است زوال می شود وقتی که هفت قدم و نیم بماند و در نیمه کانون اول که اوایل اول ماههای زمستان است و آفتاب در نهایت پستی است زوال می شود وقتی که نه قدم و نیم از سایه بماند و چون از اوایل زمستان آفتاب شروع در بلندی می کند

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۱۸۶

به همین نسبت بر می گردد و در نیمه کانون آخر که اوایل ماه دویم است از زمستان زوال می شود بر هفت قدم و نیم و در نیمه شباط بضم شین که اوایل ماه سیم است از زمستان زوال می شود وقتی که پنج قدم و نیم مانده باشد از سایه و در نیمه آزار که اوایل اول ماههای بهار است زوال می شود وقتی که سه قدم و نیم مانده باشد و در نیمه نیسان

که اوایل ماه دویم است از بهار زوال می شود وقتی که دو قدم و نیم مانده باشد و در نیمه أیار بتشدید یا که اوایل ماه سیم است از بهار زوال می شود وقتی که یک قدم و نیم مانده باشد و در نیمه حزیران بر نیم قدم یعنی باز به همین عنوانست در همه سالها و این تحدید در اصفهان تقریبی است و از نیم قدم بیشتر می ماند در حزیران قریب بدو ثلث قدم می ماند و هم چنین در ما بقی.

و شیخ بهاء الدین محمد رحمه اللّٰه تعالی می فرمودند که من در عراق عرب ملاحظه نمودم صحیح بود.

و منقول است از مولانا احمد اردبیل رحمه اللّٰه که او می گفته است که من در نجف اشرف ملاحظه نمودم تقریبی است و لیکن شیخ بهاء الدین رحمه اللّٰه در علم هیئت استاد بود مجملا تا مکرّر ملاحظه این وضع با دایره هندی و مطلع الأنوار و اصطرلاب کرده نشود اعتماد نمی توان کرد چون نهایت اختلاف دارد بلاد و هر بلدی حکمی دارد چنانکه مذکور خواهد شد با آن که عمل به اصطرلاب و میزان الشمس و غیرهما همه کس نمی تواند کرد مگر کسی که در علم هیئت نهایت مهارت داشته باشد یا حدس صایبی که به تامّل برد و ظاهر شود.

(و قال الصّادق صلوات اللّٰه علیه تبیان زوال الشّمس ان تاخذ عودا طوله ذراع و اربع اصابع فیجعل اربع اصابع فی الارض فاذا

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۱۸۷

نقص الظّلّ حتّی یبلغ غایته ثمّ زاد فقد زالت الشّمس و تفتح ابواب السّماء و تهبّ الریاح و تقضی الحوائج العظام) و منقولست که حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه

فرمودنـد کـه ظـاهر شـدن زوال آفتـاب به آنست که چـوبی برداری که یـکٔ ذراع و چهـار انگشت طـول آن باشـد پس چهـار انگشت آن را در زمین فرو بری که حرکت نکنـد و چون آفتاب بیرون می آید سایه هر چیزی دراز است و هر چند آفتاب بلند می شود سایه کم می شود تا چون آفتاب به غایت ارتفاع می رسد سایه به نهایت کمی می رسد بعد از آن شروع در زیادتی می کنـد و چون انـدکی زیاد می شود ظاهر می شود که آفتاب از وسط آسـمان گشـته است و میل به غروب کرده است دیگر سـایه زیـاد می شود تـا در وقت غروب ماننـد وقت طلوع می شود و چون زوال آفتـاب شـد درهای آسـمان گشوده می شود از جهت آمـدن رحمت و بالاـ بردن عبـادات و می وزد بادهای رحمت و برآورده می شود حاجتهای عظیم خلایق و ممکن اسـت که مراد از فتح ابواب سـما فتح ابواب آسـمان رحمت الهی باشد بواجب گردانیدن عبادات از جهت فرستادن رحمتها و مراد از وزیدن بادها وزیدن نسیمهای فیوض قدسیّه باشد.

چنانکه منقولست از حضرت سیّد المرسلین صلّی اللّٰه علیه و آله که فرمودند که به درستی که پروردگار شـما را در ایام دهر شما نسـیمهای رحمت هست البته خود را در معرض آن نسیمها در آورید و انواع آن نسیمها بسیار است گاهی بعنوان نسیم می آید و سبب فیوض عظیمه می شود و گاهی در لباس سخنان حکمت جلوه گر می شود و گاهی درهای دلهای دوستان خود را بر روی دوستان می گشاید بی واسطه و گاهی بواسطه سخنان قدسی و گاهی به نظرهای قدوسی و تا کسی نرسیده باشد این معانی را نمی تواند فهمید و خود را در

معرض اینها در آوردن به آنست که مشغول ریاضات شود و همیشه بذکر و فکر مشغول

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۱۸۸

باشد و ظاهر حدیث آنست که این فیضها همیشه نمی باشد و اکثر محققان بر اینند که همیشه این فیوض از مبدأ فیّاض فایض است و لیکن قابلیت نادر است پس اگر کسی همیشه خود را در معرض آن فیوض قدسیّه دارد همیشه از آن فیوض بهره مند می گردد و ظاهرا دوام امثال این فیوض نادر است و لهذا حضرت سیّد المرسلین فرمودند که لی مع اللّٰه وقت یعنی مرا با جناب اقدس الهی وقتی هست که در آن وقت گنجایش ندارد نه ملك مقرب و نه نبی مرسل و نفرمودند که همیشه هست هر چند مرتبه فیوض پست آن حضرت اعلی مقامات پیغمبران اولو العزم است و هر کس در خور قابلیت خود ازین مقامات بهره ور می شود و هر کس را قابلیتی هست که همیشه محل فیوض قدسی باشند و لیکن فیض اقدس گاه گاهست و این بدن تاب دوام آن ندارد کما هو المجرب و اللّٰه تعالی یعلم.

اما آن چه در این خبر است از معرفت زوال قریب باین دو حدیث دیگر وارد شده است و شبهه در این نیست که باین عنوان علم به زوال حاصل می شود و لیکن نسبت به اکثر عالمیان تا قریب به یک ساعت نگذرد معلوم نمی شود و خصوصا در اوایل تابستان که آفتاب در نهایت ارتفاعست و بعنوان دایره هندی زودتر ظاهر می شود و آن نیز داخل است در معنی این احادیث.

و ضابطه دایره هندی آنست که زمین را هموار کنند که پست و بلند نداشته باشد و آن به

شمش بنایان و شاقول ایشان دانسته می شود و بعد از آن دایره می کشند و هر چند دایره فراختر باشد زودتر ظاهر می شود و بر مرکز این دایره چوبی نصب می کننـد مخروطی که سـرش تیز باشـد و طول این چوب می بایـد به مقـداری باشـد که سـایه آن داخل دایره شود و از آنجا بیرون رود و اگر درازتر باشـد که فاصـله دخول و خروج بیشتر باشـد بهتر ظاهر می شود هر چنـد به اعتبار اختلاف غیر محسوس حرکت آفتاب اگر فاصله کمتر باشد گفته اند بهتر است و

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۱۸۹

می بایـد که میـان این چـوب بر مرکز دایره راست بایسـتد که از سـر این چوب بهر طرفی از اطراف دایره بعـد مسـاوی باشـد و اسـتقامت این چوب نیز به شاقول می شود و به ریسـمان و چوبی که بر سـر این چوب گذارنـد و به اطراف دایره گذارند که از همه طرف مسـاوی باشـد و اگر بیشتر دایره را بر چهار قسـمت صـحیح کننـد به پرگار و غیر آن و ریسـمان یا چوب را بر چهار طرف با سـر چوب ملاحظه نماینـد بهتر ظاهر می شود و چون مقیاس را عمود کردند می باید که ملاحظه نمایند که چون سایه این مقیاس را عمود کردنـد داخل دایره شود و نقطه بر آن بگذارنـد از سـیاهی یا غیر آن و چون سایه بیرون رود از دایره محلّ خروج را نیز نقطه بگذارنـد و میـان حقیقی این دو نقطه را از پرگـار یا غیر آن درست کننـد و از اینجا خطی درست بکشـند تا مرکز دایره و اگر ستاره بگذارند و از آن خط کشیده شود بهتر است و این خط نصف

النّهار است پس تا سایه باین خط نرسیده است یا رسیده است و بیرون نرفته است زوال نشده است و چون سایه سر مقیاس ازین خط بیرون رود زوال آفتاب از نصف النّهار شده است و چون سایه سر چوب در میان این خط است نصف روز است و در زوال نصف روز منجمان معتبر است و آن از طلوع شمس است تا غروب شمس.

و چون روز شرعی از طلوع صبح صادق است بی دغدغه و انتهای آن بر مذهب مشهور ذهاب حمره مشرقیه است نصف اول روز قریب به یک ساعت زیاده است و اگر غروب قرص باشد قریب به یک ساعت و نیم بیشتر است از نصف آخر و در این صورت که دایره هندی کشیده باشند چون ملاحظه می کنند می یابند که سایه شروع در زیادتی دارد خصوصا هر گاه دایرهای بسیار قریب به یک دیگر کشیده باشند همین که سایه از میان خط بیرون رفت و سایه سر چوب بر یک دایره باشد نصف دقیقه نمی گذرد که به دایره دیگر می رسد چون حرکت

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۱۹۰

آفتاب دوریست سایه نیز دوری حرکت می کند در نقصان و زیادتی و اگر بعنوان دایره هندی نباشد و سایه چوبی که نصب کرده اند کم شود و شروع در زیادتی کند قریب به یک ساعت که می گذرد یقین می شود که سایه شروع در زیادتی کرده است چنانکه مجربست و اندک حدسی که بکار برند علم یقینی بهم می رسد از دایره هندی چون حرکت آفتاب به یک نسبت است از طلوع تا غروب چون یک ساعت حقیقی از طلوع گذشته باشد و بر دایره باشد همین که یک ساعت

حقیقی به غروب مانـده است سایه بهمان دایره می رسد و هم چنین در ساعات و دقایق و ثوانی و ثوالث و ازینها ظاهر می شود که در هر فصـلی و هر روزی وسـط روز این خـط نصف النهار است و چون خط نصف النهار ظاهر شـد قبله هر بلـدی نیز ظاهر می شود و لیکن معرفت قبله ظنی است چون بنـای آن بر قول اهـل رصـد است و اختلاف بسـیار در اقاویل ایشان هست چنانکه در خصوص قبله اصـفهان در مسـجد جامع قدیم انحراف از خط نصف النهار به جانب مغرب بنا بر زیج قدیم است و آن سی و سه درجه و چهل دقیقه است و بنا بر اسـتخراج از زیج جدید الغ میرزا مسجد جامع عباسی را بر آن مقرّر ساختند و انحراف آن را چهل درجه و بیست و هشت دقیقه و پنـج یا شـش ثانیه مقرّر فرمودنـد و در وقت کشـیدن دایره هندی اکثر فضـلا و منجمین حاضـر بودنـد و چون دایره قبله اوسع از آنست که در آن ملاحظه این دقایق نمایند همه خوبست چنانکه در مبحث قبله خواهد آمـد و چون در همه بلاد اسـلام بنا بر زیـج جدید است بنا بر اسـتخراج بطلمیوس عصـر خود مولانا محمد باقر یزدی طاب ثراه گذاشـته انحراف بلاد اسـلامی به نحوی که آن وحیـد الـدهری در رساله مطلع الأنوار بیان فرموده مذکور می شود از آن جمله انحراف کاشان سی و چهار درجه و سی و سه دقیقه است و قزوین بیست و هفت درجه و سی و چهار دقیقه

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۱۹۱

است و تبریز پانزده درجه و چهل دقیقه است و یزد چهل

و هشت درجه و بیست و هفت دقیقه است و قم سی و یک درجه و پنجاه و پنج دقیقه است و استرآباد سی و هشت درجه و چهل و هفت دقیقه است و طوس چهل و پنج درجه و نه دقیقه است و نیشابور چهل و شش درجه و بیست و شش دقیقه است و سبزوار چهل و چهار درجه و چهل و شش دقیقه است و بغداد دوازده درجه و چهل و پنج دقیقه است و بحرین پنجاه و هفت درجه و بیست و سه دقیقه است و شیراز پنجاه و سه درجه و بیست دقیقه است و همدان بیست و دو درجه و شانزده دقیقه است و ساوه بیست و نه درجه و هجده دقیقه است و تون پنجاه درجه و بیست و چهار دقیقه است و طبس گیلک پنجاه و سه درجه و دو دقیقه است و شوشتر سی و پنج درجه و بیست و نه دقیقه است و اردبیل هفده درجه و سیزده دقیقه است و هرات پنجاه و سه درجه و پنجاه و چهار دقیقه است و قاین پنجاه و چهار درجه و چهار دقیقه است و سمنان سی و چهار درجه و سی و هشت دقیقه است و ساری سی و دو درجه و پنجاه و چهار دقیقه است و آمل سی و چهار درجه و سی هفت دقیقه است و قندهار هفتاد و چهار درجه و پنجاه و نه دقیقه است و کشمیر هفتاد و یک درجه و نه دقیقه است و ملتان هفتاد و نه درجه است و حلب هجده درجه و بیست و شش دقیقه

است و سایر بلاد را تخمین می کنند به بلاد قریبه به آن اگر چه بنای جمیع اینها بر ظن است چون از قول اهل رصد است و در میان ایشان نیز اختلاف هست و از این است که اقاویل ایشان بسیار است که در کسوف و خسوف واقع نمی شود صحیحا چنانکه در این چند روز در تقاویم کسوف نوشته بود در ماه ربیع الاول سنه هزار و شصت و پنج هجری و واقع نشد و دو سه سال قبل از این نیز حکم کرده بود به کسوف و خسوف و هر دو واقع نشد و لیکن ظنونی که از اقاویل ایشان در

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۱۹۲

معرفت قبله بهم می رسد بیشتر است از علامات دیگر که علما ذکر کرده اند و إن شاء اللّٰه تعالی مذکور خواهد شد در قبله و چون در وقت علم می باید غالبا پس اگر کسی نافله گذار باشد ناچار است از دایره هندی به نحوی که مبیّن شد.

و بسند قوی از حضرت امام زین العابدین صلوات اللّٰه علیه منقولست که فرمودند که هر که اهتمام به وقتهای نمازها دارد کامل نمی شود او را لـذّت دنیا بلکه در هر کاری که باشد می باید ترک کند و مشغول شناختن اوقات شود تا نمازها را در اوقات فضیلت آنها به جا آورد و این معنی مجربست.

و از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه منقولست که هر روزی که ابر باشد و وقت زوال ظاهر نباشد البته امام زمان صلوات اللّٰه علیه امر می فرماید آفتاب را که ظاهر شود تا حجت الهی تمام گردد بر عالمیان و هر که خواهد نماز نوافل را یا نماز

جمعه را در اوقات آنها به جا آورد تواند و هر که نکند حجت بر او تمام شده باشد و این نیز مجربست هر چند ابر عظیم باشد البته آفتاب خود را می نماید و فی الحقیقه امر نسبت به ابر است که از مقابل آفتاب دور شود.

باب ركود الشّمس

بابی است در بیان سبب قرار آفتاب در وسط آسمان و این معنی بحسب حسن ظاهر است که در آن وقت گوییا حرکت نمی کند چون بطی ء می نماید و ممکن است که بحسب واقع در زمان قلیلی مطلقا حرکت نکند (سال محمّد بن مسلم ابا جعفر صلوات اللّه علیه عن رکود الشّمس فقال یا محمّد ما اصغر جثتک و اعضل مسألتک و انّک لأهل للجواب انّ الشّمس اذا طلعت جذبها سبعون الف ملک اخذ بکلّ شعاع منها خمسه آلاف من الملائکه من بین جاذب و دافع حتّی اذا بلغت الجوّ و جازت الکوّ قلبها ملک النّور ظهرا لبطن فصار ما یلی الارض إلی السماء و بلغ شعاعها تخوم العرش فعند ذلک نادت الملائکه سبحان اللّه و لا اله الّا اللّه و الحمد للّه الّذی لم یتّخذ صاحبه و لا ولدا و لم یکن له شریک فی الملک و لم یکن له ولیّ من الذّل و کبره تکبیرا فقال له جعلت فداک احافظ علی هذا الکلام عند زوال الشّمس فقال نعم حافظ علیه کما تحافظ علی عینیک فاذا زالت الشّمس صارت الملائکه من ورائها یسبّحون اللّه فی فلک الجوّ إلی ان تغیب) منقول است به سندی کالصحیح که محمد بن مسلم سؤال کرد از حضرت امام محمّد باقر صلوات اللّه علیه از رکود آفتاب در وقت ظهر که بچه سبب

درنگ می کند و حرکت نمی کند یا به سرعت حرکت نمی کند پس حضرت فرمودند که چه صغیر است جثّه و بدن

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۱۹۴

تو و چه مشکل است مسأله تو پس اگر محمد بن مسلم بحسب ظاهر خورد باشد محتمل است که این سخن از روی مطایبه مستحبه باشد و اگر جثه او صغیر نباشد ممکن است که مطایبه باشد و در هر دو صورت ممکن است که از روی تحسین باشد چون تفکر در آلاء الهی و عجایب صنایع او وجوه حکمت اوست یا از روی تادیب باشد به آن که آدمی در چیزی چند که بکار او می آید سؤال نمی کند و چیزی چند که او را ضرر نیست سؤال می کند و اکثر ایشان قابلیت جواب ندارند اما تو قابلیت جواب داری به درستی که چون آفتاب طالع می شود می کشانند او را به جانب بالا هفتاد هزار فرشته و گرفته اند هر شعاعی از اشعه آن را پنج هزار فرشته و در بعضی از نسخ چنین است که

بعد ان اخذ بكلّ شعاع منها يا بكلّ شعبه منها

یعنی پنج هزار فرشته آفتاب را به جانب مغرب می کشند و پنج هزار فرشته دیگر آن را به جانب مشرق می کشند چون جمیع کواکب و افلاک غیر فلک اطلس دو حرکت دارند یک حرکت به تبعیّت فلک اطلس از مشرق به جانب مغرب در شبانه روزی یک دور و حرکت دیگر از مغرب به جانب مشرق است و آن در شمس در هر سیصد و شصت و پنج روز و ربعی تقریبا یک دور است پس ممکن است که هفتاد هزار فرشته که حرکت شمس می دهند فرشتگانی باشند که

حرکت فلک نهم می دهند به جانب مغرب و به تبعیت آن افلاک دیگر حرکت می کنند پس شمس و فلک او نیز به آن حرکت متحرکند یا آن که شمس و فلک آن را هفتاد هزار فرشته جذب کنند و باقی کواکب و افلاک را فرشتگان دیگر جذب کنند و پنج هزار ملک که دفع می کنند فرشتگانی باشند که فلک شمس را در سالی یک بار حرکت می فرمایند و ممکن است که هفتاد هزار فرشته باشند که بعضی از پیش آن را کشند و جمعی از پس آن را حرکت دهند و هر پنج هزار ایشان یک گوشه از گوشه های آفتاب را گرفته باشند که محل شعاع

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۱۹۵

شمس است یا شعاع آن را به قوت روحانی کشند و باین نحو حرکت می دهند تا وقتی که آفتاب به وسط آسمان رسد و شعاع آفتاب از دریچهای جانب مشرق بیرون رود چون غالب اوقات چنین است پس چون به میان آسمان می رسد می گرداند آفتاب را فرشته که مسمی است بملک نور پس طرفی که به جانب زمین است به جانب آسمان فوق آن آسمان می افتد و طرفی که به جانب آسمان است به جانب زمین می افتد و بحسب ظاهر دلالت می کند بر آن که شمس را فلک تدویر باشد و علماء هیئت اثبات نکرده اند فلک تدویر را از جهت شمس و از جهت بعضی از کواکب اثبات کرده اند بحسب قراینی که بر ایشان ظاهر شده است و در فلک شمس نفی نیز نکرده اند چون قانون ایشان این است که هر چه را یافتند ذکر کرده اند و گفته اند که ممکن است که جمیع کواکب را فلک

تدویر باشد و ما نیافته باشیم و محتمل است که گردیدن مجازی مراد باشد به آن که روی معنوی خود را به جانب عرش کند و استفاضه نور کند از عرش چنانکه در اخبار دیگر وارد شده است و در این حرکت شعاع آفتاب به اطراف عرش می رسد و این وقت تسبیح فرشتگان حاملان عرش و ساکنان سماوات است پس در این حالت همه فرشتگان مشغول این تسبیح می شوند که ترجمه اش این است که منزه خداوندی که از همه نقایص بری است و به همه کمالات موصوفست یا تنزیه می کنم خداوند خود را از جمیع نقصهای ذاتی و صفاتی و افعالی و نیست خداوندی بغیر از معبود بر حق و خداوند مطلق و ستایش می کنم خداوندی را که منزه است از آن که او را زنی یا فرزندی باشد چنانکه نصاری مریم را زن خدا و عیسی را فرزند او می دانند یا مراد از صاحبه صفات زایده باشد و از ولد صفات حادثه و نبوده است او را هرگز شریکی در پادشاهی و

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۱۹۶

نبوده است او را کسی که دفع مذلت و خواری از او کند و نه چنین است که صد هزاران هزار از ملائکه مقربین و انبیاء مرسلین و غیر ایشان که عبادت او کنند تاثیری کند در بزرگی او و اگر نکنند نقصی بهم رسد در عظمت و جلالت او و بعد از آن بر سبیل التفات فرموده است که خداوند خود را بزرگ دان به بزرگی عظیم یعنی از آن بزرگتر است که عقل و وهم بذات مقدس او یا به صفات مقدسه او تواند رسید پس محمد

بن مسلم گفت فدای تو گردم محافظت کنم بر این کلام در وقت زوال آفتاب حضرت فرمودند که بلی چنانکه محافظت می کنی چشمان خود را یا چشم خود را چنانکه در بعضی از نسخ علی عینک است پس چون زوال شد و آفتاب میل به پستی کرد فرشتگان از پشت سر مدد می کنند و حرکت می دهند آفتاب را تا غروب کند و محتمل است که فرشتگانی دیگر باشند که جذب کنند و اینها دفع کنند یا این هفتاد هزار فرشته جذب و دفع می کنند تا نصف روز و بعد از آن هفتاد هزار فرشته دیگر جذب و دفع می کنند تا غروب این ترجمه حدیثست که مذکور شد اما مراد حضرت صلوات اللّه علیه بر ما ظاهر نیست ممکن است که چون محمد بن مسلم از علماء ربّانی است فهمیده باشد چنانکه حضرت به او فرمودند که تو اهلیت جواب داری و امثال این اخبار را از حضرت سیّد المرسلین و ائمه طاهرین صلوات اللّه علیهم اجمعین وارد شده است و بر ماست که تسلیم کنیم و به سبب آن که عقل ما به آن نرسد رد نکنیم چنانکه در فواید مقدمه مذکور شد و اللّه تعالی یعلم.

(و سئل الصّادق صلوات اللّه علیه عن الشّمس کیف ترکد کلّ یوم و لا یکون لها یوم الجمعه رکود قال لأنّ اللّه عزّ و جلّ جعل یوم الجمعه اضیق الایّام فقیل له و لم جعله اضیق الایّام قال لأنّه لا یعذّب

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۱۹۷

المشرکون فی ذلک الیوم لحرمته عنده) و منقولست که از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّه علیه سؤال کردند که سبب چیست که آفتاب هر

روز وقت زوال قرار می گیرد و در روز جمعه قرار ندارد و حضرت فرمودند که زیرا که حق سبحانه و تعالی جمعه را از روزهای دیگر کوتاه تر کرده است پرسیدند که چرا آن را کوتاه تر کرده است حضرت فرمودند که زیرا که حق سبحانه و تعالی در این روز ارواح مشرکین و کفار را عذاب نمی کند چون روز رحمت الهی است.

و بسند کالصحیح از محمد بن اسماعیل بن بزیع منقولست که عرض نمودم به خدمت حضرت ابی الحسن علی بن موسی الرضا صلوات اللّٰه علیه که خبری بمن رسیده است که روز جمعه کوتاه ترین روزهاست حضرت صلوات اللّٰه علیه فرمودند که چنین است پس گفتم فدای تو گردم چرا چنین است حضرت صلوات اللّٰه علیه فرمودند که حق سبحانه و تعالی جمع می فرماید در هر روز ارواح کفار را در زیر چشمه آفتاب و ایشان را عذاب می کند به آن که ایشان را در زیر آفتاب باز می دارد یک ساعت و در روز جمعه از جهت فضیلت جمعه ایشان را عذاب نمی فرماید بنا بر این آفتاب رکود ندارد و آن که مذکور شد که تنگ ترین روزهاست یک وجهش عدم رکود شمس است و وجهی دیگر آنست که عبادات روز جمعه بسیار است و از آن جمله نماز جمعه است که تا دو فرسخ راه می باید حاضر شوند و نماز جعفر طیار و غیره از نمازها و دعاها که در آن واقع است چنانکه از احادیث دیگر ظاهر می شود و وجهی دیگر آن که روز وصال است و آن کوتاه می باشد بخلاف روز و شب هجران که آن دراز است و اللّٰه تعالی یعلم.

(و روی عن

حریز بن عبـد اللَّه انّه قال کنت عند ابی عبد اللَّه صـلوات اللَّه علیه فساله رجل فقال له جعلت فداک انّ الشّـمس تنقضّ ثمّ ترکد ساعه من قبل ان تزول فقال انّها تؤامر أ تزول ام لا تزول) و بسند

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۱۹۸

صحیـح منقولست از حریز که گفت در خـدمت حضـرت امام جعفر صادق صـلوات اللَّه علیه بودم که شخصـی از آن حضـرت سؤال نمود و گفت فـدای تو گردم به درستی که آفتاب حرکت سـریع می کنـد تا قریب به زوال و بعـد از آن قرار می گیرد یا حرکت بطی ء می کنـد که محسـوس نمی شود سـببش چیست پس حضـرت صـلوات اللَّه علیه فرمودنـد که چون بـامر الهی تا وسط آسمان حرکت کرد رخصت می گیرد از جناب اقدس الهی که زایل شود و حرکت به جانب مغرب بکند یا نکند و چون مأمور می شود حرکت می کند و این حدیث دلالت می کند که آفتاب شـعور دارد چنانکه ظاهر آیات بسـیار و اخبار بی شمار است و اللَّه تعالی یعلم.

باب معرفه زوال اللّیل

این بابیست در بیان شـناختن زوال شب از جهت نماز تهجد و سایر عبادات چون احادیث صـحیحه وارد شده است که حضرت سیّد المرسـلین صلّی اللَّه علیه و آله چون نماز خفتن می گذاردند دیگر نماز نمی کردند تا نصف شب و بعد از آن متوجه نماز شب می شدنـد و هم چنین از جهت معرفت آخر وقت نمـاز خفتن پس شـناختن نصف شب ضـرور است و هر گاه در حـدیث وارد شـده باشد بهتر خواهد بود اگر چه شـناختن اوقات شب به جدی و فرقدان و حرکت آن نیز نیکوست به آن که هر سـتاره هر گاه شخصی شعوری داشته باشد

چنـانکه حق سـبحانه و تعالی فرموده است که ما سـتارگان را آفریـده ایم تا هـدایت یابیـد به آن در تاریکیهای شب و روز و از جمله هدایات آنها معرفت اوقات شب است.

(سال عمر بن حنظله ابا عبد اللّٰه صلوات اللّٰه علیه فقال زوال الشّمس نعرفه بالنّهار کیف لنا باللّیل فقال للّیل زوال کزوال الشّمس قـال فبـایّ شـی ء نعرفه قـال بـالنّجوم اذا انحـدرت) و بسـند موثق منقولست که از حضـرت امـام جعفر صـادق صـلوات اللّٰه علیه پرسـیدند که زوال آفتـاب را در روز می شناسـیم در شب چگونه بشناسـیم پس حضـرت فرمودنـد که شبرا نیز زوالی است مثل زوال آفتاب در روز پرسیدند که بچه چیز آن را بشناسیم حضرت فرمودند که بستارها هر گاه از دایره نصف النّهار میل کنند به جانب غروب

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۲۰۰

و مراد از آن سـتاره هـایی است که در اول شب ظـاهر می شونـد و در آخر شب غروب می کننـد و چـون آن مختلف می شود اولی آنست که هر هفته یـک مرتبه نشـان کننـد و سـتاره هـای ثـوابت اگر چه خود حرکت ندارنـد بحسب ظـاهر امـا به اعتبـار حرکت آفتاب آنها نیز مختلف می شوند و همین که ثوابت سـتاره را در یکسان نشان کردند در همه سالها به آن نسبت اسـت چون حرکت ثوابت محسوس نمی شود و اگر سـتاره هـای سیّاره را نشـان کنـد اکثر اوقات ملاحظه آنها می بایـد کرد و چون حرکت جـدی و فرقـدان کمـتر است بهتر محسوس می شود چون در شـبانه روزی یـک دور حرکت می کنـد پس از وقتی که برابر یکدیگرند تا وقتی که یکی از اینها بالا رود و دیگری به زیر شش ساعت می شود و اگر در میان باشد

به آن نسبت که از حساب می کنند با حساب ساعات شب در هر فصلّی نصف شب خوب ظاهر می شود و این معنی از تجربیات است و به تجربه بدیهی می شود و علم بهم می رسد در غالب اوقات و اگر مشتبه شود اندك زمانی که می گذرد یقین می شود و اللَّه تعالی یعلم.

باب صلاه رسول اللّه

(صلّی اللَّه علیه و آله الّتی قبضه اللَّه علیها قال ابو جعفر صلوات اللَّه علیه کان رسول اللَّه صلّی اللَّه علیه و آله لا یصلّی بالنّهار شیئا حتّی یزول النّهار او الشّمس فاذا زال صلّی ثمانی رکعات و هی صلاه الاوّابین یفتح فی تلك السّاعه ابواب السّماء و یستجاب الدّعاء و تهبّ الرّیاح و ینظر اللَّه إلی خلقه فاذا فاء الفی ء ذراعا صلّی الظّهر اربعا و صلّی بعد الظّهر رکعتین ثمّ صلّی رکعتین اخراوین ثمّ صلّی العصر اربعا اذا فاء الفی ء ذراعا ثمّ لا یصلّی بعد العصر شیئا حتّی تؤوب الشّمس فاذا ابت و هو ان تغیب صلّی المغرب ثلاثا و بعد المغرب اربعا ثمّ لا یصلّی شیئا حتّی یسقط الشّفق فاذا سقط الشّفق صلّی العشاء ثمّ آوی رسول اللَّه صلّی اللَّه علیه و آله إلی فراشه و لم یصلّ شیئا حتّی یزول نصف اللّیل فاذا زال نصف اللّیل صلّی ثمانی رکعات و أوتر فی الرّبع الاخیر من اللّیل بثلاث رکعات فقرا فیهنّ فاتحه الکتاب و قل هو اللَّه احد و یفصل بین الثّلاث بتسلیمه و یتکلّم و یأمر بالحاجه و لا یخرج من مصلّاه حتّی یصلّی الثّالثه الّتی یوتر فیها و یقنت فیها قبل الرّکوع ثمّ یسلم و یصلّی رکعتی الفجر قبیل الفجر و عنده و بعیده ثمّ یصلّی رکعتی الصّبح و هو

الفجر اذا اعترض الفجر و اضاء حسنا فهذه صلاه رسول اللّٰه صلّى اللّٰه عليه و آله الّتى قبضه اللّٰه تعالى عليها) اين بابى است در بيان نماز حضرت

لوامع صاحبقرانى، ج ۳، ص: ۲۰۲

سيّد المرسلين صلّى اللّٰه عليه و آله كه مداومت بر آن مى نمودند در اواخر عمر و بر اين مداومت از دنيا بيرون رفتند منقول است كه حضرت امام محمد باقر صلوات اللّٰه عليه فرمودند كه حضرت رسول خدا صلّى اللّٰه عليه و آله در روز نماز نمى كردند هيچ نمازى را تا زوال روز مى شد و در بعضى از نسخ تا زوال آفتاب پس چون زوال مى شد هشت ركعت نماز مى كردند و آن هشت ركعت نماز نافله ظهر است كه مسمى است به نماز اوّابين يعنى جمعى كه هميشه بازگشت دارند بحق سبحانه و تعالى به توبه و انابت يا آن كه اين نماز بمنزله توبت و انابت ايشان است در ثواب و محو گناهان و در اين ساعت درهاى آسمان گشوده مى شود از جهت بالا بردن اعمال حسنه خلايق و دعاها مستجاب مى شود و بادهاى رحمت يا بادهاى نافله از جهت خلايق خصوصا جمعى كه در كشتيهااند مى آيد و حق سبحانه نظر شفقت و مرحمت بسوى خلايق مى كند و از آن جمله است آن كه در اين ساعت عبادات اسباب قرب ايشان را مقرر فرموده است پس چون سايه يك ذرع مى گذشت كه دو شبر باشد چهار ركعت نماز ظهر را به جا مى آوردند و بعد از نماز ظهر دو ركعت نماز مى كردند پس فاصله كه مى شد دو ركعت نماز ديگر به جا مى آورند و چهار ركعت نماز عصر را مى كردند وقتى كه يك

ذراع دیگر گذشته بود به آن که در شبر پنجم می کردند دیگر بعد از نماز عصر نمازی نمی کردند تا غروب آفتاب پس چون غروب می شد که اثر آفتاب غایب می شد که حمره مشرقیه باشد یا قرص غایب می شد سه رکعت نماز شام را می کردند و بعد از آن چهار رکعت نافله شام را به جا می آوردند دیگر نماز نمی کردند تا سرخی جانب مغرب زایل می شد و چون سرخی بر طرف می شد نماز خفتن را می کردند و بعد از آن به خوابگاه خود می فرمودند و نمازی نمی کردند تا نصف شب می گذشت پس چون نصف می گذشت هشت رکعت نماز شبرا به جا

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۲۰۳

می آوردند و سه رکعت وتر را در ربع آخر شب به جا می آوردند و در آن سه رکعت سوره حمد و قل هو اللّٰه احد می خواندند و فاصله می کردند میان نماز شفع و نماز وتر به سلام و سخن می فرمودند و اگر کاری داشتند به آن امر می فرمودند و از مصلّی خود بیرون نمی فرمودند تا رکعت سیم وتر را به جا می آوردند و در آن رکعت قنوت می خواندند پیش از رکوع پس سلام می دادند و دو رکعت نافله صبح را به جا می آوردند اندکی پیشتر از صبح کاذب یا صبح صادق و گاهی در صبح کاذب یا اول صبح صادق به جا می آوردند و گاهی اندکی بعد از آن پس دو رکعت نماز صبح را به جا می آوردند در صبح صادق که سفیدی در عرض افق ظاهر می شد و خوب روشن می شد که علم بدخول وقت بهم می رسید همه کس را پس این نمازی بود که حضرت سیّد المرسلین صلّی اللّٰه علیه

و آله بر این مداومت می نمودند تا از دنیا متوجه اعلی علیین شدند.

بدان که این حدیث را مسند ندیده ام و لیکن چون صدوق حکم به صحت آن کرده اند البته صحیح می دانسته اند و دلالت می کند بر آن که نماز چاشت بدعت است و از اخبار عامه در صحاح ایشان نیز ظاهر می شود که بدعت باشد و دیگر دلالت می کند بر آن که هشت رکعت نافله زوال نماز آن وقتست نه نماز نافله ظهر و احادیث بسیار بر این معنی دلالت می کند پس اگر در نیت قصد نماز نافله کند بهتر است و در خاطر چنین باشد که اگر از جهت نماز ظهر مطلوب باشد چنان باشد و اگر فی نفسها مطلوب باشد چنان باشد و دلالت می کند بر آن که نماز ظهر را بعد از یک ذراع به جا آوردن بهتر باشد خصوصا نسبت به نماز جماعت تا مؤمنان همگی از قضای حاجت و وضو و نماز اوّابین فارغ شده باشند و دور نیست که اولویت مخصوص نماز جماعت باشد چون احادیث بسیار وارد شده است در آن که اول وقت افضل است الا به مقداری که از نوافل فارغ شود و دور نیست که

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۲۰۴

دلالت کند بر آن که بهتر این باشد که نوافل را طول دهد و دعاها بخواند تا دو قدم بگذرد و در تابستان دو قدم قریب به یک ساعت نجومی می گذرد و در زمستان قریب به نیم ساعت می شود و اشعاری دارد به آن که حق سبحانه و تعالی طول و قصر نوافل را بحسب طول و قصر ایّام مقرّر فرموده است و ظاهر می شود که دو رکعت

نافله بعد از ظهر متعلق است بظهر و دو رکعت دیگر متعلق است به عصر.

چنانکه احادیث بسیار بر این معنی دلالت دارد و در بعضی از اخبار هشت رکعت منقسم می شود به آن که چهار رکعت را بعد از ظهر به جا آورند و چهار رکعت را قبل از عصر و از اخبار بسیار ظاهر می شود که اهتمام باین چهار رکعت بیشتر از چهار رکعت دیگر است و چهار رکعت را ترک نمی باید کرد و چهار رکعت دیگر را اگر شغلی داشته باشد ترک می تواند کرد و دور نیست که حضرت سیّد المرسلین صلّی اللّه علیه و آله به سبب شیوخت ترک نموده باشند بر تقدیر صحّت حدیث بحسب واقع و ظاهر می شود از اخبار بسیار که اگر چهار رکعت کند دو رکعت را بعد از ظهر به جا بیاورد و دو رکعت دیگر را در قدم چهارم به جا آورد که در اول قدم پنجم متوجّه نماز عصر شود و هم چنین اگر هشت رکعت کند چهار رکعت را بعد از ظهر به جا آورد و چهار رکعت دیگر را در قدم چهارم به جا آورد و احتیاط در دو رکعت یا چهار رکعت بعد از ظهر مثل سابق است به آن که قصد نافله کند اعم از آن که از جهت ظهر باشد یا از جهت عصر و احوط آنست که بی عذری ترک هشت رکعت نکند.

چون احادیث صحیحه متواتره وارد شده است که مجموع نماز فریضه و نافله پنجاه و یک رکعت است و هم چنین احادیث بسیار در نافله شام وارد شده است که چهار رکعت را ترک نکنند در سفر و

حضر و احادیث دو رکعت نیز

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۲۰۵

وارد شده است و محمولست بر آن که اهتمام بشأن دو رکعت آن بیشتر است و دو رکعت دیگر را از جهت عذر ترک می توان کرد.

و هم چنین در اخبار بسیار وارد شده است و تیره را ذکر نکرده اند و ظاهر می شود که اهتمام به شان آن کمتر است یا آن که اگر اهتمام به شان آن باشد به سبب بدلیت نماز وتر است نه آن که نافله خفتن باشد و گذشت که حضرت سیّد المرسلین صلّی اللَّه علیه و آله که به جا نمی آوردند سبب این بود که حضرت به وحی می دانستند که نماز وتر را خواهند کرد و چون نماز وتر بر آن حضرت واجب بود و خواب و بیداری آن حضرت یکسان بود و معصوم بودند ترک آن محال بود از آن حضرت بنا بر این و تیره در این حدیث نیز وارد نشده است و آن که وارد شده است در این خبر که آن حضرت بعد از نماز خفتن نماز نمی کردند تا نصف شب و در احادیث صحیحه نیز وارد شده است که حضرت سیّد المرسلین و حضرت امیر المؤمنین صلوات اللَّه علیهما بعد از نماز خفتن نماز نمی کردند تا نصف شب ممکن است که مراد نفی نماز سنت باشد نه تطوع چون احادیث بسیار دلالت می کند بر آن که حضرات رسول خدا و ائمه هدی صلوات اللَّه علیهم هر شب یا هر شبانه روز هزار رکعت نماز می کردند از تطوع و محتمل است که حضرت سیّد المرسلین صلّی اللَّه علیه و آله به سبب پیری ترک فرموده باشند یا از

جهت تاسّی امّت که مبادا توهّم کنند که واجبست و همه کس اهتمام به آن داشته باشد و از همه کاری باز مانند و نظام نوع انسانی بر هم خورد بنا بر این است که حضرت سیّد المرسلین عسل و گندم و گوشت و امثال اینها می خوردند و مشهور است در اخبار که حضرت امیر المؤمنین صلوات اللَّه علیه به سبب اشتغال به ریاضات ترک اینها می فرمودند چنانکه خواهد آمد إن شاء اللَّه تعالی.

و آن که واقع است که حضرت بعد از نصف شب هشت رکعت

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۲۰۶

نماز می کردند منافات ندارد با آن که خواهد آمد در احادیث صحیحه که حضرت هشت رکعت را متفرق به جا می آوردند چهار را بعد از نصف به جا می آوردند و چهار دیگر را بعد از زمانی چون در اینجا نیست که مجتمع به جا می آوردند یا متفرق پس حمل بر تفرق می باید کرد جمعا بین الاخبار و آن که وارد شده است که فاصله می فرمودند سه رکعت وتر را به سلام از جهت رد بر عامه است که ایشان سه رکعت را مانند نماز شام متّصل می کنند و بعد ازین نیز خواهد آمد با بقیه احکام در مبحث نماز شب.

باب فضل المساجد و حرمتها و ثواب من صلّی فیها

[احترام مساجد و حرمها]

(روی خالد بن مادّ القلانسیّ عن الصّادق صلوات اللَّه علیه انّه قال مکّه حرم اللَّه و حرم رسوله و حرم علیّ بن ابی طالب صلوات اللَّه علیهما الصّلاه فیها بمائه الف صلاه و الدرهم فیها بمائه الف درهم و المدینه حرم اللَّه و حرم رسوله و حرم علیّ ابن ابی طالب صلوات اللَّه علیهما الصّلاه فیها بعشره آلاف صلاه و الدّرهم فیها بعشره آلاف درهم و

الكوفه حرم اللّٰه و حرم رسوله و حرم علىّ ابن ابى طالب صلوات اللّٰه عليهما و الصّلاه فيها بألف صلاه و سكت عن الدّرهم) بابى است در بيان فضيلت مسجدهاى معظمه و غير آنها و حرمت مسجدها و ثواب نماز در آنها، روايت است بسند قوى و در كافى بسند حسن كالصحيح از خالد كلاه دوز يا كلاه فروش از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه عليه كه فرمودند كه مكه معظمه حرم حق سبحانه و تعالى است يعنى محترم كرده است كه تعظيم كنند خلايق آن را به نحوى كه خواهد آمد و هم چنين حرم حضرت سيّد المرسلين صلّى اللّٰه عليه و آله كه محل ولادت و نشو و نماى آن حضرت است و امر به تعظيم آن كرده است و حرم حضرت امير المؤمنين است صلوات اللّٰه عليه به همين وجوه مذكوره يك نمازى كه در مكه به جا آورند يا در مسجد الحرام بر احتمالى قوى چنانكه در احاديث ديگر وارد شده است برابر است با صد هزار نماز و يك درهم كه در شهر مكه

لوامع صاحبقرانى، ج ۳، ص: ۲۰۸

تصدق كنند يا در مسجد الحرام برابر است با ثواب صد هزار درهم كه در غير آن تصدق كنند و مدينه مشرفه حرم حق سبحانه و تعالى است كه امر به تعظيم آن كرده است و حرم حضرت سيّد المرسلين است صلّى اللّٰه عليه و آله و حرم حضرت امير المؤمنين است صلوات اللّٰه عليه كه هر دو هجرت نمودند به آن و سالها آن را به قدوم و توطّن مشرف گردانيدند و امر به تعظيم و احترام آن فرمودند چنانكه خواهد

آمد یک نمازی که در شهر مدینه یا در مسجد حضرت سید الانبیاء صلّی اللَّه علیه و آله به جا آورند برابر است با ده هزار نماز و درهمی که در آنجا تصدق کنند برابر است با ده هزار درهم و کوفه حرم حق سبحانه و تعالی و حرم رسول اوست صلّی اللَّه علیه و آله و حرم حضرت امیر المؤمنین است صلوات اللَّه علیه که امر به تعظیم مسجد آن فرموده اند و بشهر آن بنا بر ظاهر عبارت نمازی که در آنجا آورند برابر است با هزار نماز و سخن درهم را در کوفه نفرمودند.

و در حدیث صحیح از حضرت امیر المؤمنین صلوات اللَّه علیه منقولست که فرمودند که مکه معظمه حرم الهی است و مدینه مشرفه حرم رسالت پناهی است صلّی اللَّه علیه و آله و کوفه حرم من است هر جباری که خواهد آمد در کوفه ستم کند البته حق سبحانه و تعالی او را به بلای عظیم مبتلا می کند و احادیث دیگر از این باب وارد شده است که خواهد آمد در باب زیارات.

[نماز در مسجد الحرام]

(و روی ابو حمزه الثّمالیّ عن ابی جعفر صلوات اللَّه علیه انّه قال من صلّی فی المسجد الحرام صلاه مکتوبه قبل اللَّه منه کلّ صلاه صلّاها منذ یوم وجبت علیه الصّلاه و کلّ صلاه یصلّیها إلی ان یموت) و به اسانید متکثره منقولست که ابو حمزه که حضرت امام محمد باقر صلوات اللَّه علیه فرمودند که هر که یک نماز واجب در مسجد الحرام به جا آورد حق سبحانه و تعالی قبول می کند از او هر نمازی را که کرده باشد از آن روزی که بر

لوامع صاحبقرانی،

او واجب شده و هر نمازی را که بعد از آن خواهد کرد تا روز مردن هر چند شرایط قبول در آن نمازها نبوده باشد.

[نماز در مسجد النبی]

(و قال رسول اللَّه صلّی اللَّه علیه و آله الصّلاه فی مسجدی کالف صلاه فی غیره الّا المسجد الحرام فانّ صلاه فی المسجد الحرام تعدل الف صلاه فی مسجدی) و روایت کرده است شیخ طوسی رضی اللَّه عنه بسند صحیح که حضرت سیّد المرسلین صلّی اللَّه علیه و آله فرمودند که نماز در مسجد من مانند هزار نماز است که در غیر این مسجد به جا آورند مگر مسجد الحرام که یک نماز در مسجد الحرام برابر است با هزار نماز که در مسجد من به جای آورند و بحسب ظاهر لفظ غیر شامل جمیع مساجد است به قرینه استثنای مسجد الحرام پس شامل مسجد کوفه و مسجد اقصی نیز خواهد بود و هر یک از ایشان نماز در آن برابر با هزار نماز است پس نماز در مسجد آن حضرت برابر باشد با هزار هزار نماز و نماز در مسجد الحرام برابر باشد با هزار هزار هزار نماز که قریب است به عمر دنیا که چون عمر دنیا هفت هزار سال است و اگر شبانه روزی هزار رکعت نماز بکند سالی سیصد و شصت هزار رکعت نماز کرده است که یک صد و هشتاد هزار نماز باشد و هفت هزار سال هزار هزار هزار و دویست و شصت هزار هزار است و شصت و پنج سال زیادتی را که حساب می کنی نه هزار هزار و نهصد هزار می شود که مجموع عمر دنیا هزار هزار هزار و دویست

و شصت و نه هزار هزار و نهصد هزار است با آن که هیچ احدی از افراد انسان را این عمر نشده است و نخواهد شد و اگر این نماز در مسجد الحرام را با عالمی بکند مقتدی را هزار مثل این ثواب خواهد بود که هزار هزار هزار باشد و امام را دو مثل این اگر دو کس باشند و هر چند بیشتر شوند مضاعف می شود چنانکه خواهد آمد در نماز جماعت.

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۲۱۰

و در حدیث صحیح دیگر از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه وارد شده است که حضرت سیّد المرسلین صلّی اللّٰه علیه و آله فرمودند که نماز در مسجد من برابر است با هزار نماز در غیر آن مگر در مسجد الحرام که آن افضل است از مسجد من.

و حدیث صحیح دیگر نیز بر این مضمون از حضرت سیّد المرسلین صلّی اللّٰه علیه و آله وارد شده است و این هر دو حدیث را حمل می کنیم بر آن که افضلیّت به هزار نماز است تا جمع شود با حدیث متن و با حدیث صحیح صفوان از اسحاق بن عمار که آن نیز مثل حدیث متن است و احادیث بسیار وارد شده است که نماز در مسجد حضرت سیّد المرسلین صلّی اللّٰه علیه و آله برابر است با ده هزار نماز حمل می توان کرد بر آن که ده هزار نماز در مساجد جامع مراد باشد غیر جامع کوفه و بیت المقدس و در این صورت هزار هزار می شود و همه احادیث متفق می شود بی اشکال و جمعی اختلافات را حمل کرده اند بر اختلاف احوال مصلّین مثل نماز جماعت

یـا نمـاز عـالم یا نماز با حضور قلب و بنا بر آن چه مـذکور شـد احتیاج به آن تاویل بعیـد نیست زیرا که مراد از این اخبار بیان شرف مکـانست و آن شـرفهای دیگر بحال خود است در هر مسـجدی مضاعف می شود بلکه در غیر مساجـد نیز آن شـرفها به جای خود است پس اگر در صـحرایی نماز جماعت کنند که عدد آن جماعت از ده زیاده باشد ثواب هر یک از ایشان زیادتی دارد بر ثواب نمـاز در مسـجد الحرام چون نمـاز در مسـجد الحرام را احصا می توان کرد و آن ثواب را احصا نمی توان کرد و اللّٰه تعالی یعلم.

(و سـال عبـد الاعلی مولی آل سام ابا عبـد اللّٰه صـلوات اللّٰه علیه کم کان مسـجد رسول اللّٰه صـلّی اللّٰه علیه و آله قال کان ثلاثه آلاف و ستّمائه ذراع مکسّره) و منقولست بسند حسن کالصحیح که سؤال کرد عبد الاعلی

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۲۱۱

آزاد کرده آل سام یا خلیفه ایشان که داخل قبیله ایشان شده بود و با ایشان قسم یاد کرده بود چنانکه قانون عربست از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه که چه مقدار است مسجد حضرت سیّد المرسلین صلّی اللّٰه علیه و آله که آن حضرت مسجد کرده بودند حضـرت فرمودند که سه هزار و ششـصد ذرع مضـروب درهـم که طول آن را در عرض ضـرب می کنی این مقدار می شود که اگر طول مسجد شصت ذرع باشد بذراع دست و عرض آن نیز شصت ذرع بوده باشد چون ضرب کنند سه هزار و ششصد ذرع می شود و اگر اندکی طول زیاده باشد عرض به آن نسبت کمتر خواهد بود و

غرض ازین سؤال آنست که مسجد آن حضرت که ثواب عظیم دارد نماز کردن در آن مسجدیست که در زمان آن حضرت بود و آن چه بعد از آن حضرت داخل مسجد کرده اند اضعاف آنست و ثواب نماز کردن در آن زیادتیها مثل ثواب در سایر مساجد جامعه خواهد بود چنانکه بعضی از علما ذکر کرده اند و محتمل است که ثواب نداشته باشد چون بنی امیّه خانهای مردمان را به غصب گرفتند و مسجد را بزرگ کردند و هم چنین مسجد الحرام را ده بار کندند و بزرگتر کردند تا باین عنوان حال رسیده است و در آنجا نیز چنین است که آن چه در زمان آن حضرت صلّی اللَّه علیه و آله مسجد بوده است این ثواب عظیم دارد و باقی یا ثواب ندارد چون مغصوبست یا ثواب مسجد جامع دارد.

و آن چه ظاهر می شود آنست که عامه ضبط صحیح کرده اند در هر دو مسجد امّا در مسجد الحرام که در زمان آن حضرت بوده است میلها نصب کرده اند و گوتر است از زمین باقی مسجد که زیاد کرده اند و هم چنین در مسجد نبی صلّی اللَّه علیه و آله آن چه از پیش قبله زیاده کرده اند دیواری کشیده اند تخمینا طولش یک گز که ممتاز باشد و از دست چپ قبر حضرت سیّد المرسلین است

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۲۱۲

صلّی اللَّه علیه و آله و خانه حضرات امیر المؤمنین و فاطمه و حسنین صلوات اللَّه علیهم است و از اخبار ظاهر می شود که اندکی از خانه حضرات را بیرون انداخته اند که الحال خدام می نشینند نزدیک دری که از آنجا به بقیع می روند و از پشت

سر تا صحن داخل مسجد است و صحن را زیاد کرده اند و از دست راست زیاد کرده اند بسیار و لیکن زمین آن زیادتی را بلندتر کرده اند تا ظاهر باشد مسجد زمان آن حضرت و آن چه ملحق ساخته اند به آن و به اسانید صحیحه و حسنه کالصحیح منقولست که چون حضرت سیّد المرسلین به مدینه مشرفه نزول اجلال فرمودند و بزرگان مدینه هر یک می خواستند که آن حضرت در خانه ایشان نزول فرمایند حضرت فرمودند که در هر جا که شتر مرا جبرئیل می خواباند در آن خانه نازل خواهم شد و همگی در رکاب همایون آن حضرت می آمدند تا آن که شتر آن حضرت بدر خانه ابو ایّوب انصاری رسید خوابید و منقولست که ابو ایّوب أولا به خانه رفت و صحیفه بیرون آورد که وصایای اجداد او در آن صحیفه بود و همگی فرزندان خود را وصیت کرده بودند که ما در کتب پیغمبران دیده ایم که پیغمبر آخر الزمان مولدش در مکه خواهد بود و هجرت خواهد فرمود به مدینه مشرفه و چون مهاجرت فرماید سلام ما را به آن حضرت برسانید که ما ایمان به آن حضرت آورده ایم پیش از قدوم آن حضرت به طیبه و این معنی سبب ازدیاد ایمان حاضران شد و جمعی کثیر نیز ایمان آوردند به سبب دیدن این صحیفه پس ابو ایّوب اسباب آن حضرت را به خانه خود بردند با اولاد و حضرت امیر المؤمنین صلوات اللّٰه علیهم و در در آن خانه فضائی بود حضرت فرمودند که آن فضا را پاکیزه کردند از کثافتها که در آنجا بود و مسجدی بنا کردند که یک خشت عرض

دیوار آن مسجد بود پس چون مسلمانان بیشتر شدند و در آن مسجد جای ایشان نبود صحابه عرض نمودند که

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۲۱۳

یا رسول اللّه اگر رخصت می دهید مسجد را بزرگتر کنیم حضرت صلّی اللّه علیه و آله رخصت فرمودند و مسجد را بنا کردند به یک خشت و نیم چون بزرگتر شد دیوار را ضخیم تر کردند که نیفتد دیگر مسلمانان زیاده شدند و باز از آن حضرت استدعای زیادتی کردند حضرت رخصت فرمودند که باز آن دیوار را برداشته و پست تر گذاشتند و دیوار را دو خشته نر و ماده گذاشتند موافق قانون بنایان تا قفل شود در یکدیگر و دو خشت برابر هم نیفتد و در آنجا نماز می کردند تا آن که چون هوا بسیار گرم شد و در نماز ظهر و عصر آزار بسیار می کشیدند استدعا نمودند که یا رسول اللّه رخصت فرمائید که به پوشانیم تا مسلمانان جفا نکشند حضرت رخصت فرمودند و داربستی کردند و ستونها از چوب خرما نصب کردند و شاخهای درخت خرما بر روی آن انداختند تا پوشیده شد به نحوی که از گرمای آفتاب اندکی تعب کمتر شد و چون باران می آمد از سقف بر سر ایشان می ریخت باز استدعا نمودند که اگر رخصت فرمائید کاه گلی بر سطح مسجد بمالیم و راه آبی از جهت آن قرار دهیم که آب باران بر سر مسلمانان نریزد حضرت رخصت نفرمودند و فرمودند که حضرت موسی علیه السّلام به همین نحو مسجدی ساختند و بر این نیفزودند من نیز نمی افزایم و به همین عنوان بود تا آن حضرت به جوار رحمت الهی واصل شدند و در زمان

عثمان آنها را کندند و به گچ و آجر ساختند و بزرگ کردند و پادشاهان بنی امیّه مسجد الحرام و مسجد آن حضرت را مرتبه مرتبه بزرگ می کردند تا باین مرتبه رسید که الحال هست.

[مساجد چهارگانه]

(قال ابو جعفر صلوات اللّه علیه لأبی حمزه الثّمالیّ المساجد الاربعه المسجد الحرام و مسجد الرّسول صلّی اللّه علیه و آله و مسجد بیت المقدس و مسجد الکوفه یا ابا حمزه الفریضه فیها تعدل حجّه

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۲۱۴

و النّافله تعدل عمره) و به اسانید متکثره کالصحیحه منقولست که حضرت امام محمد باقر صلوات اللّه علیه فرمودند بابی حمزه که چهار مسجد است که حق سبحانه و تعالی آنها را بزرگ گردانیده است و آن مسجد الحرام است و مسجد حضرت سیّد المرسلین صلّی اللّه علیه و آله است در مدینه مشرفه و مسجد بیت المقدس است که در قدس خلیل است و مسجد بزرگ کوفه است ای ابو حمزه فریضه که در مسجد کوفه یا در چهار مسجد به جا آورند برابر است با حجّی و نافله برابر است با عمره و در حدیث قوی نیز وارد است به همین مضمون.

و در حدیث موثق از حضرت امیر المؤمنین صلوات اللّه علیه منقول است که فرمودند که نافله در این مسجد برابر است با عمره که در خدمت حضرت سیّد المرسلین صلّی اللّه علیه و آله به جا آورند و فریضه برابر است با حجی که در خدمت آن حضرت به جا آورند.

و در حدیث کالصحیح وارد است از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّه علیه که فریضه در مسجد کوفه برابر است با هزار نماز و نافله برابر است

با پانصد نماز.

و در احادیث کالصحیحه بسیار وارد شده است از ائمّه هدی صلوات اللَّه علیه که نماز در مسجد کوفه برابر است با هزار نماز و گذشت که نمازی بهتر است از بیست حج یا هزار حج پس نمازی در مسجد کوفه اقلا بیست هزار حج است و اکثرش هزار هزار حج پس یک حج و یک عمره محمولست بر حج و عمره که با حضرت باشد چنانکه گذشت و ممکن است که حج و عمره با آن حضرت برابر باشد در ثواب با بیست هزار هزار هزار حجی که در خدمت آن حضرت نباشد و اظهر آنست که حضرات ائمه معصومین صلوات اللَّه علیهم با هر کسی بمقدار عقل

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۲۱۵

آن کس سخن می فرموده اند و چون ثواب حج و عمره در نظر اکثر مردمان بسیار عظیم بوده اکثر توانائی تحمل بیشتر از این نداشته اند با ایشان چنین می فرموده اند و جمعی که تحمل بیشتر داشته اند بیشتر می فرموده اند و هیچ شک نیست که هر گاه ثواب بیشتر باشد اقل نیز خواهد بود.

و محمول است بر این آن چه مرویست بسند صحیح از وشّاء که گفت سؤال کردم از حضرت امام رضا صلوات اللَّه علیه که آیا نماز مسجد الحرام و مسجد الرسول صلّی اللَّه علیه و آله در فضل مساویند حضرت فرمودند که بلی و نماز در میانه هر دو برابر است با هزار نماز محتمل است که مراد این باشد که هر دو در هزار نماز شریکند و اگر چه مشتمل بر زیادتی باشند هر یک یا مسجد الحرام چنانکه گذشت و یا آن که مراد ما بین حرمین باشد و این

بحسب لفظ اقربست و معنی اول بحسب معنی به قرینه آن که:

در حدیث موثق عمار وارد است که گفت سؤال کردم از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّه علیه از نماز در مدینه مشرفه آیا مثل نماز در مسجد رسول است صلی اللّه علیه و آله حضرت فرمودند که نه چنین است نماز در مسجد برابر است با هزار نماز و نماز در شهر مدینه مثل نماز در سایر شهرهاست و خواهد آمد نظیر این معنی در زیارات.

[محل دفن حضرت فاطمه]

(و سئل ابو الحسن الرّضا صلوات اللّه علیه عن قبر فاطمه صلوات اللّه علیها فقال دفنت فی بیتها فلمّا زادت بنو أمیّه فی المسجد صارت فی المسجد) و به اسانید صحیحه منقولست از بزنطی که سؤال کردم از حضرت ابی الحسن علی بن موسی الرضا صلوات اللّه علیهما از قبر حضرت فاطمه زهرا صلوات اللّه علیها که در کجاست حضرت فرمودند که آن حضرت را دفن کردند در خانه خودش که معروفست و متصل است به خانه حضرت

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۲۱۶

سیّد المرسلین که الحال خانه را قبر آن حضرت کرده اند پس چون بنی امیّه مسجد آن حضرت را زیاد کردند آن خانه داخل مسجد شد اما جدا است از مسجد و دریچه دارد که مردمان از آن دریچه آن حضرت را زیارت می کنند و کسی داخل آن خانه نمی شود مگر خواجه سرایان اما در زمان حضرات داخل می شده اند.

و احادیث صحیحه وارد شده است از ائمه هدی صلوات اللّه علیهم که نماز کردن در آن خانه افضل است از نماز کردن در روضه که ما بین قبر و منبر است و افضل مواضع مسجد آن حضرت است

صلوات اللّٰه علیه و جمعی را اعتقـاد آنست که آن حضـرت را در روضه دفن کرده انـد و جمعی را اعتقـاد آنست که در بقیع و اکثر عامه در بقیع در پیش قبله قبور ائمه بقیع صلوات اللّٰه علیهم زیارت می کنند و قول اول اظهر است و احادیث آن صحیح تر است و وجه مخفی ساختن آن بود که حضـرت فاطمه وصـیت فرمودند به حضرت امیر المؤمنین صلوات اللّٰه علیهما که مراد در شب دفن کن تـا ابو بکر و عمر بر من نماز نکننـد چنانکه در صـحاح ستّه مـذکور است بطرق متکثّره و آن که آن حضـرت از ایشان ناراضی از دنیا رفتند با آن که احادیث متکثره روایت کرده اند عامه که ایذای فاطمه ایذای خدا و رسول است و او را به غضب آوردن غضب آوردن خـدا و رسول است و خود نقل کرده انـد بطرق متکثره از عایشه و غیرها که چون حضـرت فاطمه صلوات اللّٰه علیها در مرض موت حضـرت سیّد المرسلین صلّی اللّٰه علیه و آله به عیادت آن حضرت آمدند بسیار گریستند پس حضـرت رسول خـدا صـلّی اللّٰه علیه و آله به آن حضـرت سرگوشـی فرمودند بسـیار خوشـحال شدند و عایشه گفت من هرگز ندیـدم حزنی را که در این زودی مبـدّل به سـرور شود مثل این واقعه تا آن که بعد از وفات آن حضـرت از فاطمه سؤال نمودم که حضرت در آن سرگوشی چه فرمودند حضرت فرمودند که مرا بشارت فرمودند بانکه اوّل کسی که بمن ملحق

خواهد شد از اهل بیت من تو خواهی بود بنا بر این خوشحال شدم و هر گاه آن حضرت داند

که به زودی ملحق به آن حضرت خواهد شد و مشتاق لقای الهی باشد بدیهی است که غضب او و از ابی بکر و عمر از جهه دنیا نبود بلکه للّه بود چنانکه خود از عایشه و غیرها نقل کرده انـد که آن حضـرت در عباد داخل بودند و آیه تطهیر و عصـمت در شأن آن حضرت نازل شد و آن حضـرت فرمودند که فاطمه سـیده زنان عالمیانست و سیده نساء اهل بهشت است جمیعا و غیر از این احادیث که در بخاری و غیر آن از صـحاح خمسه و غیر آن خود نقل کرده انـد و تفاسـیر ایشان مشـحونست از ذکر این اخبار و غیر اینها حتی در تفسـیر کبیر و کشاف و بیضاوی چه جای تفسـیر واحدی و ثعلبی و امثال آن از تفاسیر متقدمین ایشان پس خوب تدبّر کن تا بر تو ظاهر شود حال این جماعت.

[نماز در مسجد قبا]

(و قال رسول اللّه صـلّی اللّه علیه و آله من اتی مسـجدی مسـجد قبا فصـلّی فیه رکعتین رجع بعمره و کان صـلوات اللّه علیه یاتیه فیصلی فیه بأذان و اقامه) و از آن حضرت صلّی اللّه علیه و آله منقولست که هر که بیاید بمسجد من که آن مسجد قباست و دو رکعت نماز در آنجا بکند از آن مسـجد بر می گردد با ثواب عمره که در نامه عمل او نوشته می شود و حضرت سیّد المرسلین صلّی اللّه علیه و آله می آمدنـد بان مسـجد و نماز می گذاردند با اذان و اقامه یعنی نماز واجب را در آنجا به جا می آوردند با آن که مسجد آن حضرت در مدینه بود با آن همه فضیلت و ممکن است که وقتی

حضرت در اینجا نماز کرده باشند که اول وقت در اینجا بوده باشند و تا رفتن بان مسجد خوف فوات وقت فضیلت بوده باشد و همین شرف آن را بس است که حضرت در آنجا بسیار نماز می کرده اند و در حدیث صحیح از حلبی منقولست که حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه فرمودند به او که آیا رفتند در مسجد قبا یا مسجد فضیخ یا

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۲۱۸

بالا خانه مادر ابراهیم فرزند سیّد المرسلین صلّی اللّٰه علیه و آله من گفتم بلی حضرت فرمودند که هر چه بود از آثار حضرت سیّد المرسلین صلّی اللّٰه علیه و آله همه را بنی امیه لعنهم اللّٰه تغییر دادند غیر از این سه جا که مانده است یعنی چون اینها مانده است می باید تعهّد فضل اینها بکنید به زیارت و نماز و دعا.

(و یستحبّ اتیان المساجد بالمدینه مسجد قبا فانّه المسجد الذی اسّس علی التّقوی من اوّل یوم و مشربه امّ ابراهیم علیه السّلام و مسجد الفضیخ و قبور الشّهداء و مسجد الاحزاب و هو مسجد الفتح) و سنت است رفتن به مساجدی که در مدینه مشرفه است و آن مساجد قبا است که حق سبحانه و تعالی فرموده است که آن مسجدی است که بنای آن را بر تقوی گذاشته اند از روز اوّل یعنی به نیت خالصه از جهه رضای الهی بنا کرده اند متقیان یا به سبب آن که در آنجا نماز کنند با شرایط که آن سبب تقوی است چنانکه حق سبحانه و تعالی فرموده است که نماز باز می دارد نماز کننده را از اعمال قبیحه و اعتقادات فاسده اگر نماز با شرایط باشد

و در اینجا حضرت تصریح به امامت حضرت امیر المؤمنین صلوات اللّه علیه فرمودند چنانکه عامه و خاصه روایت کرده اند از حضرت امام المتقین صلوات اللّه علیه که داخل شدم بر حضرت سید المرسلین صلّی اللّه علیه و آله و آن حضرت در مسجد قبا بودند با جمعی از صحابه چون حضرت مرا دیدند شکفتگی کردند و تبسّم فرمودند به مرتبه که سفیدی دندانهای مبارک آن حضرت ظاهر شد و روشن شد مانند برق لامع پس فرمودند که یا علی نزد من آی یا علی نزد من آی و می فرمودند و من نزدیک می رفتم تا آن که متصل شد ران من بران حضرت صلوات اللّه علیهما پس حضرت رو به صحابه کردند و فرمودند که ای گروه اصحاب من رحمت الهی بسوی شما آمد به برکت آمدن علی بن ابی طالب بسوی شما ای گروه اصحاب من

به درستی که علی از منست و من از علی ام روح او از روح منست و طینت او از طینت منست و او برادر من و وصی من و خلیقه منست بر امّت من در حیات من و بعد از وفات من هر که اطاعت او کند اطاعت من کرده است و هر که با او موافقت کند با من موافقت کرده است و هر که مخالفت کند او را مخالفت من کرده است دیگر مشربه که غرفه و بالا خانه ماریه مادر ابراهیم فرزند حضرت سید المرسلین است صلّی اللّه علیه و آله که در آنجا نیز حضرت سیّد المرسلین امامت آن حضرت را صلوات اللّه علیهما بیان فرمودند چنانکه روایت است بسند صحیح

از ابن ابی عمیر از محمد بن قبطی که حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه و آله فرمودند که حضرت سید المرسلین صلّی اللّٰه علیه و آله فرمودند در شأن حضرت امیر المؤمنین صلوات اللّٰه علیه در وقتی که آن حضرت را عارضه دست داده بود و حضرت در آن غرفه بودند و صحابه به عیادت آن حضرت می آمدند و جمعی در آنجا بودند که حضرت امیر المؤمنین صلوات اللّٰه علیه آمدند و صحابه جائی به آن حضرت ننمودند که بنشیند پس حضرت دیدند که به آن حضرت جا ننمودند فرمودند که ای مردمان من در میان شما ام و شما با اهل بیت من چنین سر می کنید و به درستی که بحق سبحانه و تعالی قسم یاد می کنم که اگر من از شما غایب شوم خداوند من از شما غایب نخواهد بود و می داند افعال شما را و جزا می دهد شما را بر آن از خوب و بد به درستی که روح و راحت و خوش رویی و بشارت و رستگاری مخصوص کسی است که متابعت کند علی را و او را پیشوای خود داند و گردن نهد فرمان او را و فرمان اوصیای مرا که از فرزندان او خواهند بود بر من لازم است که ایشان را در شفاعت خود داخل کنم زیرا که ایشان متابعت من چنانکه باید کرده اند و می کنند و چنانکه حضرت ابراهیم علیه السّلام گفت هر که متابعت

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۲۲۰

من کند از من است من نیز می گویم هر که متابعت می کند مرا از منست و این سنتی است که جاری شده است مر حضرت ابراهیم را

در من زیرا که من از حضرت ابراهیم و آن حضرت از منست و فضیلت من فضیلت اوست و فضیلت او فضیلت منست و من افضلم از او چنانکه حق سبحانه و تعالی فرموده است که ذُرِّيَّةً بَعْضُها مِنْ بَعْضٍ ذریتی اند که بعضی از ایشان از بعضی اند و خداوند عالمیان شنواست اقوال ایشان را و داناست افعال ایشان را.

و حضرت صادق صلوات اللّٰه علیه فرمودند که چنانکه سنّیان غافلند از حدیث غدیر خم که نصّ است بر امامت حضرت امیر المؤمنین صلوات اللّٰه علیه از این حدیث نیز غافلند هر دو را نقل می کنند و غور نمی کنند که هر دو نص اند در امامت آن حضرت بلا فصل و دیگران را بر آن حضرت مقدّم داشته اند و عن قریب حق سبحانه و تعالی از ایشان سؤال خواهد کرد دیگر مسجد فضیخ است که حق سبحانه و تعالی کرامت حضرت امیر المؤمنین صلوات اللّٰه علیه را ظاهر ساخت بانکه آفتاب را بر گردانید از جهه آن حضرت تا نماز عصر را به جا آوردند چنانکه گذشت در روایت اسماء بن عمیس از روایات عامه و خاصه و از ائمه اهل البیت صلوات اللّٰه علیهم نیز وارد شده است که حق سبحانه و تعالی آفتاب را از جهه آن حضرت دو مرتبه بر گردانید در اخبار بسیار قطع نظر از آن چه عامه روایت کرده اند بطرق خود از اسماء و جویریه و غیر آن و عمده نزد ما شهادت معصومین است بر صحت آن و دیگر سنّت است زیارت قبور شهداء احد خصوصا زیارت قبر حمزه سیّد الشهداء فی عهد سیّد المرسلین صلّی اللّٰه علیه و آله و

در روایت صحیح منقولست که حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه فرمودند که حضرت فاطمه زهرا صلوات اللّٰه علیهما بعد از وفات حضرت

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۲۲۱

سید المرسلین صلّی اللّٰه علیه و آله هفتاد و پنج روز زنده بودند و آن حضرت را کسی خندان ندید و هفته دو مرتبه روز دوشنبه و پنج شنبه به زیارت قبور شهداء می رفتند و می فرمودند که موضع رسول خدا اینجا بود و کفار در اینجا بودند و غرض آن حضرت تنبیه دیگران بود که متذکر شوند که در آن واقعه صحابه با آن حضرت چه کردند و حضرت امیر المؤمنین صلوات اللّٰه علیه چه کردند همگی حضرت سید المرسلین صلّی اللّٰه علیه و آله را گذاشتند و گریختند و حضرت امیر المؤمنین صلوات اللّٰه علیه جنگ می کردند و کفار را از آن حضرت دور می کردند تا آن که هفتاد و کسری زخم از شمشیر و نیزه و تیر بر داشتند و جبرئیل نازل شد و لا فتی الّا علیّ لا سیف الّا ذو الفقار را آورد و گفت که شرط مواسات و یاری را علی به جا آورد حضرت فرمودند که علی از منست و من از اویم جبرئیل گفت که و من نیز از شمایم و صدوق ذکر کرده است که جبرئیل آرزو کرد که از ایشان باشد جبرئیل را کجا رتبه آن هست که از ایشان باشد و این تاویل ضرور نیست زیرا که مراتب بودن از ایشان مختلف است مثل آن که حضرت سید المرسلین و ائمه طاهرین صلوات اللّٰه علیهم فرموده اند که سلمان از ما اهل بیت است و ائمه بسیاری از صحابه

خود را فرموده اند که از مایند و در روایت صحیحه وارد شده است که در روز احد جبرئیل در رکاب حضرت امیر المؤمنین صلوات اللّٰه علیه از دست راست و میکائیل در رکاب آن حضرت بود از دست چپ دور نیست که به سبب این اعانت از ایشان باشند و در روایت صحیحه وارد شده است که در هر جنگی چنین بود دیگر سنت است رفتن بمسجد احزاب که مسمی است بمسجد فتح و هیچ واقعه بر حضرت سیّد المرسلین صلّی اللّٰه علیه و آله دشوارتر از جنگ احزاب

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۲۲۲

نبود چون قریش با جمیع اعراب بادیه و یهود جمعیّت نموده متوجه مدینه مشرفه شدند و قبل از ورود ایشان خندق را کندند و در آن کندن معجزات باهره ظاهر شد تا آن که چون قریش آمدند نتوانستند که داخل مدینه شوند و لشکر حضرت هفتصد کس بودند از مهاجر و انصار و لشکر قریش از ده هزار متجاوز بودند تا آن که عمرو بن عبد ود اسب خود را جهانید بطرف مسلمانان و مبارز طلبید و حضرت امیر المؤمنین او را بجهنم فرستاد و حق سبحانه و تعالی این آیه را فرستاد که و کفی اللّٰه المؤمنین القتال به علی بن ابی طالب یعنی حق سبحانه و تعالی جنگ کردن مسلمانان را با کفار کفایت فرمود به آن حضرت که عمرو را کشت و رعب در دل ایشان افتاد و گریختند و حضرت سیّد المرسلین صلّی اللّٰه علیه و آله فرمودند که و اللّٰه که ضربت علی عمرو را بهتر است از عبادت جن و انس تا روز قیامت و تفصیل این

حکایت در سوره احزابست و مضمون مقاله صدوق در حدیث صحیح از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه وارد است که فرمودند که ترک مکن زیارت مشاهد را در مدینه مشرفه و آن مسجد قباست و مشربه ام ابراهیم است و مسجد فضیخ است و قبور شهدا است که مراد از آن شهدای بقیع است حضرات امام حسن و امام زین العابدین و امام محمد باقر و امام جعفر صادق و فاطمه زهرا در خانه خودش و شهداء احد و مسجد احزاب را که آن مسجد فتح است پس حضرت فرمودند که بما رسیده است که چون حضرت سیّد المرسلین است صلّی اللّٰه علیه و آله به زیارت قبور شهدا می رفتند می گفتند که

«السّلام عَلَیْکُمْ بِما صَبَرْتُمْ فَنِعْمَ عُقْبَی الدّٰارِ»

یعنی سلام و رحمت الهی بر شما باد به سبب آن که صبر کردید در جهاد تا شهید شدید پس به نیکو عاقبت رسیدید که آن بهشت است و در مسجد فتح این دعا را بخوانید چون حضرت سیّد المرسلین

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۲۲۳

صلّی اللّٰه علیه و آله این دعا را خواندند و حق سبحانه و تعالی فتح کرامت نمود. (یا صریخ المکروبین و یا مجیب دعوه المضطرّین اکشف همّی و غمّی و کربی کما کشفت عن نبیّک همّه و غمّه و کربه و کفیته هول عدوّه فی هذا المکان) و در حدیث کالصحیح از آن حضرت صلوات اللّٰه علیه منقول است که فرمودند که ابتدا کن بمسجد قبا و در آنجا بسیار نماز کن که آن اول مسجدیست که آن حضرت در آن فضا نماز کردند دیگر مشربه ام ابراهیم رو و در آنجا نماز

کن که آنجا مسکن حضرت سیّد المرسلین صلّی اللَّه علیه و آله و مصلای آن حضرت بود دیگر مسجد فضیخ رو و نماز کن که حضرت در آنجا نماز گذارده است و چون از این جانب فارغ شوی به جانب احد رو و در مسجدی که نزدیک سنگستان است نماز کن دیگر به زیارت قبر حمزه رو و بر او سلام کن دیگر به زیارت قبور شهدا رو و نزدیک ایشان بایست و بگو (السّلام علیکم یا اهل الدّیار أنتم لنا فرط و انّا بکم لاحقون) پس به مکان فراخی می آیی که در جنب کوه است از دست راست تو در وقتی که با حد داخل می شوی و در آنجا نماز می گذاری چون حضرت سیّد الانبیاء صلّی اللَّه علیه و آله از آنجا متوجّه احد شدند در وقتی که ملاقات نمودند کافران را و حرکت نکردند آنجا تا وقت نماز شد و نماز کردند و روانه شدند پس برمی گردی و باز به قبور شهدا می آیی و هر مقدار نماز که توانی می کنی از جهه شهدا و چون شهدا هفتاد تن بودند اگر از برای هر یک دو رکعت ممکن باشد که بکند بهتر است پس از آنجا روانه می شوی و بمسجد احزاب می آیی و نماز می کنی و دعا می کنی در اینجا چون آن حضرت این دعا را در روز احزاب خواندند که.

(یا صریخ المکروبین و یا مجیب المضطرّین و یا مغیث المهمومین اکشف همّی و کربی و غمّی فقد تری حالی و حال

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۲۲۴

اصحابی) و بنحو حدیث اول خواندن بهتر است یا حال اصحابی را نخوانند و اگر همی باشد که اصحاب

داعی را نیز فرا گرفته باشد خوبست تاسیا بالنبی صلّی اللَّه علیه و آله و در روایتی وارد است که از آن جهت مسجد فضیخش می گویند که در جاهلیت درخت خرمائی در آنجا بود که از خرمای آن شراب می گرفتند.

[نماز در مسجد الغدیر]

(و یستحب الصّلاه فی مسجد الغدیر فی میسره المسجد فانّ ذلک موضع قدم رسول اللَّه صلّی اللَّه علیه و آله حیث قال من کنت مولاه فعلیّ مولاه اللّهمّ وال من والاه و عاد من عاداه و امّا الجانب الاخر فداک موضع فسطاط المنافقین الّذین لمّا رأوه رافعا یده ثمّ قال بعضهم لبعض انظروا إلی عینیه تدوران کانّهما عینا مجنون فنزل جبرئیل علیه السّلام بهذه الآیه وَ إِنْ یَکادُ الَّذِینَ کَفَرُوا لَیُزْلِقُونَکَ بِأَبْصارِهِمْ لَمَّا سَمِعُوا الذِّکْرَ وَ یَقُولُونَ إِنَّهُ لَمَجْنُونٌ وَ ما هُوَ إِلَّا ذِکْرٌ لِلْعالَمِینَ اخبر الصّادق صلوات اللَّه علیه بذلک حسّان الجمّال لمّا حمله من المدینه إلی مکّه فقال له یا حسّان لو لا انّک جمّالی ما حدّثتک بهذا الحدیث) و سنّت است نماز کردن در مسجد غدیر خم چنانکه در حدیث کالصحیح از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللَّه علیه وارد شده است همین عبارت و فرمودند که زیرا که حضرت رسول خدا صلّی اللَّه علیه و آله حضرت امیر المؤمنین صلوات علیه را به امامت نصب فرمودند و این موضعی است که حق سبحانه و تعالی حقرا ظاهر ساخت و در حدیث صحیح از عبد الرحمن بن حجاج منقول است که گفت سؤال کردم از حضرت امام موسی کاظم صلوات اللَّه علیه از نماز کردن در مسجد غدیر خم در روز هر گاه مسافر باشیم حضرت فرمودند که نماز بگذار که در

آن فضیلتی عظیم است

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۲۲۵

و در حدیث صحیح از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه منقولست که حسان جمّال گفت که من آن حضرت را از مدینه به مکه به شتران خود بردم و چون بمسجد غدیر خم رسیدیم حضرت نظر فرمودند بدست چپ مسجد و فرمودند که در اینجا حضرت رسول خدا صلّی اللّٰه علیه و آله ایستاده بودند در آن وقتی که فرمودند که هر که من مولا و واجب الاطاعه اویم پس علی مولای اوست در وقتی که اوّل فرمودند که آیا من نیستم اولی به نفوس شما از شما چنانکه حق سبحانه و تعالی فرموده است که النَّبِيُّ أَوْلى بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ همه گفتند بلی یا رسول اللّٰه پس فرمودند که هر که من اولی بنفس اویم پس علی اولی بنفس اوست و واجب الاطاعه اوست خداوندا دوست دار هر که علی را دوست دارد و دشمنی کن با هر که با علی دشمنی کند پس نظر به جانب دیگر کردند و فرمودند که اینجا موضع خیمه ابو بکر و عمر و سالم مولی ابی حذیفه و ابو عبیده بن جرّاح است که از جمله اصحاب صحیفه بودند و در کعبه عهد کرده بودند که چون حضرت در آن سفر بقصد اقامت علی بن ابی طالب به امامت رفته بودند و در عرفات و در مسجد خیف مکرّر حدیث ثقلین را فرمودند این چهار یقینا متواترا و جمعی دیگر علی الخلاف در کعبه با هم بیعت کردند که چون حضرت از دنیا برود نگذاریم که علی امام شود و حدیثی وضع نمودند در کعبه چون که علی

دعوی کنـد یکی از این جماعت بر می خیزد و می گوید که من از حضـرت رسول خدا صلّی اللّٰه علیه و آله شـنیدم که فرمود که ما اهل بیتیم که حق سبحانه و تعالی آخر ترا از جهه ما اختیار کرده است نه دنیا را و جمع نمی شود در ما نبوت و خلافت و باقی را به شـهادت بطلبد ما شهادت خواهیم داد و برهم خواهیم زد و همه قسم خوردند که این سر را افشا نکنند و جبرئیل آمد و آیات آورد و آن حکایت طولی دارد مجملا در کلینی و تهذیب تصریح

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۲۲۶

به ایشان هست و صدوق تقیه گفته است که آن موضع خیمه منافقین بود که چون حضـرت را دیدند که دست بلند کرده است و علی را بر داشـته است و این کلمات را می فرماید بعضـی به بعضـی گفتند که نظر کنید به چشـمهای او که چگونه می گردد که گویـا چشـمهای دیوانه است و آن چشـمی بود که می کردنـد بـاین گفتگو و بسـیار بود که شتر را از پـا می انداختنـد باین گفتن حق سـبحانه و تعالی از جهه کشف اسـرار ایشان و دعای چشم زخم عالمیان این آیه را فرسـتاد که ترجمه اش این اسـت که نزدیک بود که کافران ترا از زخم چشم بلغزاننـد و از پا در آورنـد اگر نه عصـمت ما می بود و می گوینـد که دیوانه شـده است در محبت علی چنانکه مرتبه دیگر این را گفته بودند که مذکور خواهد شد در مبحث تسبیح حضرت فاطمه زهرا صلوات اللّٰه علیها و دروغ می گویند و نه چنین است که تو از پیش خود گویی و نیست این

اقامت علی مگر تذکیری مر عالمیان را که بخاطر آوردند که در میثاق عهد بستند با خداوند عالمیان و همه بلی گفتند در وقتی سبحانه و تعالی فرمود که آیا من خداوند شما نیستم و محمد پیغمبر شما نیست و علی امام شما نیست و ائمه یازده از فرزندان او امامان شما نیستند همه گفتند بلی.

و صدوق چون مضمون این خبر را یاد کرد با اخبار دیگر که مذکور شد درهم کرده تتمه خبر را ذکر کرد که خبر داد باین خبر حضرت صادق علیه السّلام حسان شتربان ثقه را در وقتی که آن حضرت را از مدینه مشرفه به مکه معظمه می برد و حضرت فرمودند که ای حسّان و اگر نه این بود که جمّال من بودی و اعتماد بر تو داشتم این حدیث را به تو نمی گفتم و ممکن است که حسان این حدیث را تمام روایت کرده باشد و کلینی بعضی از آن را و همه حدیث حسان باشد و لیکن بعید است چنانکه به تتبع یافته ایم که اکثر اخبار این کتاب را از کلینی نقل کرده است و در این صورت مراد صدوق از اخبر بذلک تتمه حدیث

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۲۲۷

باشد نه مجموع و اللّٰه تعالی یعلم.

[نماز در مسجد خیف]

(و امّا مسجد الخیف بمنی فانّه روی عن جابر عن ابی جعفر صلوات اللّٰه علیه انّه قال صلّی فی مسجد الخیف سبعمائه نبیّ) و اما مسجد خیف که در منی است پس به درستی که منقول است از جابر جعفی از حضرت امام محمد باقر صلوات اللّٰه علیه که فرمودند که نماز کرده است در مسجد خیف هفتصد پیغمبر و در اکثر مساجد

شرف آن به شرف نماز گذارندگانست و از جهه شرف آن همین بس است که حضرات سیّد المرسلین و ائمه طاهرین صلوات اللّه علیهم همه یقینا در آن مسجد نماز کرده اند پس این شرف که هفتصد پیغمبر دیگر یا کم یکی در آنجا نماز کرده باشد نور علی نور خواهد بود.

(و روی ابو حمزه الثّمالیّ عن ابی جعفر صلوات اللّه علیه انّه قال من صلّی فی مسجد الخیف بمنی مائه رکعه قبل ان یخرج منه عدلت عباده سبعین عاما و من سبّح اللّه فیه مائه تسبیحه کتب اللّه له کاجر عتق رقبه و من هلّل اللّه فیه مائه تهلیله عدلت اجر إحیاء نسمه و من حمد اللّه فیه مائه تحمیده عدلت اجر خراج العراقین یتصدّق به فی سبیل اللّه عز و جلّ) و به اسانید متکثره منقولست از ابو حمزه ثقه از حضرت امام محمد باقر صلوات اللّه علیه که فرمودند که هر که صد رکعت نماز در مسجد منی بکند پیش از آن که از مسجد بیرون آید برابر است با عبادت هفتاد ساله و کسی که صد مرتبه سبحان اللّه در آن مسجد بگوید حق سبحانه و تعالی در نامه عمل او بنویسد ثواب یک بنده آزاد کردن و هر که صد مرتبه لا اله الا اللّه بگوید برابر است با زنده گردانیدن آدمی که او را از کشتن خلاص کند یا از کفر به ایمان آورد و هر که صد مرتبه الحمد للّه در آن مسجد بگوید برابر است با آن که خراج کوفه

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۲۲۸

و بصره که بسیار عظیم بوده است که آن را در جهاد صرف نمایند یا

در راه خدای تعالی تصدق نمایند (و قال الصّادق صلوات اللّٰه علیه کان مسجد رسول اللّٰه صلّی اللّٰه علیه و آله علی عهده عند المناره الّتی فی وسط المسجد و فوقها إلی القبله نحوا من ثلثین ذراعا و عن یمینها و عن یسارها و خلفها نحوا من ذلک فتحرّ ذلک و ان استطعت ان یکون مصلّاک فیه فافعل فانّه صلّی فیه الف نبیّ و انّما سمّی الخیف لأنّه مرتفع عن الوادی و ما ارتفع عنه یسمّی خیفا) و بسند صحیح از آن حضرت صلوات اللّٰه علیه منقولست که حضرت بابن عمار فرمودند که نماز کن در منی در مسجد خیف و در زمان حضرت سیّد المرسلین صلّی اللّٰه علیه و آله مسجد آن حضرت در منی از مناری بود که در میان مسجد است از طرف قبله قریب به سی ذرع و از دست راست و دست چپ و پشت سر نیز قریب به سی ذرع دست از مسجد بود پس تخمینا طول و عرض آن هر یک شصت ذرع زیاده خواهد بود باد خال مناره که سی ذرع ثیاب باشد و نزدیکست بمقدار مسجد مدینه مشرفه پس ظاهر شد که آن چه زیاده کرده اند داخل مسجد آن حضرت نیست و آیا حکم مسجد داشته باشد ظاهر این خبر آنست که مسجد نباشد اگر چه ممکن است که مراد این باشد که آن ثواب عظیمی که از جهه نماز و اذکار است مخصوص مسجد زمان آن حضرت باشد و زیادتی که حادث شده است مسجد باشد و آن ثواب نداشته باشد بنا بر این مشکل می شود آن که متعارف عامه شده است که در اندرون

آن مسجد قربانی بسیار می کنند و چون ازاله نجاست از مسجد واجب است نهایت عسرت بهم می رسد چنانکه این بنده راشد و لیکن دو چیز سبب خلاصی شد یکی آن که علما ذکر کرده اند که جایز نیست احیاء مشاعر عبادات مثل عرفات و

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۲۲۹

مشعر و منی و مستند این قول بر این بنده ظاهر نیست عمده اینست که مجرد دیوار دلالت بر مسجدیت ندارد با آن که آثار مسجدیت در آن نیست بلکه خلافش هست که آن ذبح انعام است و وجه دیگر آن که بر تقدیر مسجدیت ممکن نیست ازاله چنانکه در مسجد الحرام نیز ممکن نیست بلکه اگر کسی متعرض آن شود به او ضرر می رسد خصوصا عجم که نزد ایشان متهمند به رفض پس حضرت فرمودند که ملاحظه کن که نمازت در مسجدی واقع شود که در زمان آن حضرت مسجد بوده است و اگر توانی چنان کن تا در منائی همه نمازها را در آنجا به جا آوری و در نماز روز دغدغه نیست و الحال در شبها نسبت به عجمان خوف کشتن هست چنانکه دیدیم که کشتند شخصی را پس به درستی که هزار پیغمبر در آنجا نماز گذارده اند و چرا آن مسجد را خیف می گویند زیرا که عرب هر کنار وادی که بلند باشد خیف می گویند و این مسجد چنین است زیرا که در کنار راه واقع است و اگر سیلی در مشعر به همرسد یا در منی همه از اینجا روانه ابطح می شود و آن که در حدیث وارد شده است که هزار پیغمبر در آن نماز کرده اند و در حدیث سابق بود که هفتصد

پیغمبر نماز کرده اند با آن که این حدیث اصح است حمل می توان کرد آن حدیث را بر این حدیث چون هر گاه هزار پیغمبر نماز کرده باشند هفتصد نیز کرده اند و ممکن است که لفظ هزار و هفتصد نیز کرده اند کنایه از کثرت باشد و خصوص عدد مراد نباشد و اللَّه یعلم و این اخبار در فضایل حج نیز مذکور خواهد شد.

[نماز در مسجد کوفه]

(و قال الصّادق صلوات اللَّه علیه حدّ مسجد الکوفه اخر السّرّاجین خطّه ادم علیه السّلام و انا اکره ان ادخله راکبا قیل له فمن غیره عن خطّته قال امّا اوّل ذلک فالطّوفان فی زمن نوح علیه السّلام ثمّ غیّره اصحاب کسری و النّعمان ثمّ غیّره زیاد بن ابی سفیان) و منقول

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۲۳۰

است بسند قوی که حضرت صلوات اللَّه علیه فرمودند که حد مسجد کوفه آخر بازار سراجان است و آن مقداریست که حضرت آدم حصار کشیدند یا نشان کردند بخط تا اولاد آن حضرت بنا بر آن گذاشتند و مرا خوش نمی آید که سواره داخل بازار سراجان شوم یا در آن مقداری از مسجد که بیرون انداخته اند از آن پس عرض نمودند که که آن را تغییر داد از خطه آدم حضرت فرمودند که اوّل مرتبه طوفان نوح خراب کرد و فرزندان حضرت نوح که ساختند بنا را بر بنای حضرت آدم نگذاشتند دیگر بعد از آن اصحاب خسرو پادشاه عجم و نعمان بن منذر که از جانب او پادشاه عرب بود تغییر دادند سیم تغییری که شد از زیاد بن ابیه است که ولد الزنا بود با جماع مسلمین و معاویه او را طلبید و ملحق به خود ساخت

در اخوّت و در آن دغدغه نبود.

چون هر دو از اولاد زنا بودند و هند ما در هر دو از فواحش صاحب علم بود و در آن زمان فواحش مشهوره علمی بر در خانه خود می زدند و زمخشری در ربیع الابرار نقل کرده است که چون معاویه متولد شد زانیانی که با هند والده او زنا می کردند نزاع نمودند و شش کسرا نام برده است که یکی از ایشان ابو سفیان بود و عاقبت آن ملعون به جبر گرفت که از منست اما چون زیاد متولد شد از او و آن ملعون بسیار کریه منظر بود کسی دعوی او نکرد و او را زیاد بن ابیه می گفتند تا آن که معاویه چون او را به خود ملحق ساخت در زمان امارتش بسیاری از اصحاب حضرت سیّد المرسلین صلّی اللَّه علیه و آله این معنی را بر او انکار کردند و گفتند که آن حضرت فرمودند که

«الولد للفراش و للعاهر الحجر»

و از آن جمله ابو بکر بود و فایده نکرد و با هر یک روباه بازی می کرد و او را از خود راضی می کرد پس آن که حضرت فرموده اند زیاد بن ابی سفیان محمول بر تقیه است که در اوایل امامت فرموده باشند چون آن حضرت دریافتند زمان بنی امیه

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۲۳۱

و بنی عباس را هر دو.

(و قال صلوات اللَّه علیه کانّی انظر إلی دیرانیّ فی مسجد الکوفه فی دیر له فیما بین الزّاویه و المنبر فیه سبع نخلات و هو مشرف من دیره علی نوح یکلّمه) و حضرت صادق صلوات اللَّه علیه فرمودند که چنان معلوم منست که گویا الحال می بینم که متعبدی

در دیری بود در مسجد کوفه در کنج مسجد و منبر که قریب به دری است که به خانه حضرت امیر المؤمنین صلوات اللّه علیه می روند از جانب قبله و در دیر او هفت درخت خرما بود و از دیر سر بیرون کرده بود و با حضرت نوح سخن می گفت و غرض از ذکر این حدیث آنست که مسجد کوفه در زمان حضرت نوح نیز مسجد بود که دیرانی راهب در آنجا مشغول عبادت بود.

(و قال ابو بصیر سمعت ابا عبد اللّه صلوات اللّه علیه یقول نعم المسجد مسجد الکوفه صلّی فیه الف نبیّ و الف وصیّ و منه فار التّنور و فیه نجرت السّفینه میمنته رضوان اللّه و وسطه روضه من ریاض الجنّه و میسرته مکر یعنی منازل الشّیطان او الشّیاطین) و در کافی همین خبر را نقل کرده است و به جای شیطان السلطان است و بسند موثق از ابی بصیر منقولست که گفت شنیدم از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّه علیه که می فرمودند که نیکو مسجدیست مسجد کوفه در آنجا نماز کرده اند هزار پیغمبر و هزار وصی پیغمبر و از آنجا جوشید تنوری که حق سبحانه و تعالی فرمودند که چون وقت رسید که هلاک کنیم قوم نوح را و تنور به جوش آمد حضرت نوح دانست که مقدمه عذابست داخل کشتی شدند و در این مسجد تراشید حضرت نوح کشتی را و دست راست آن مسجد رضای الهی است که خانه حضرات امیر المؤمنین و اولاد آن حضرتست صلوات اللّه علیهم یا نجف

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۲۳۲

اشرف یا کربلای معلی یا همه و وسط آن که اصل مسجد است روضه ایست

از روضـهای بهشـت و دست چپ آن مکر است یعنی خانهـای شـیاطین است که سـلاطین بنی امیّه انـد به قرینه کـافی و ظـاهرا تصـحیف نساخ است و در کافی مذکور است بعد از مکر که راوی ابی بصـیر از او پرسـید که مراد حضـرت از مکر چیست ابو بصـیر گفت که معنیش اینست که منـازل سـلطان است و حضـرت امیر المؤمنین صـلوات اللّٰه علیه بر در مسـجد می ایسـتادند و تیری می انداختنـد و آن تیر در بـازار خرمـا فروشـان می افتاد و می فرمودنـد که تا اینجا داخل مسـجد است و می فرمودنـد که مسـجد مربع صـحیح بود آن چه کم کرده انـد مقـداریست که مثـل زیادتی طول مسـجد است الحال و لیکن ظاهر نیست که از طرف دست راست کم کرده اند یا دست چپ چون ظاهر نیست که بازار سراجان و تمّاران در کدام طرف بوده است.

(و قال امیر المؤمنین صـلوات اللّٰه علیه لا یشدّ الرّحال الّا إلی ثلاثه مساجد المسـجد الحرام و مسـجد رسول اللّٰه صـلّی اللّٰه علیه و آله و مسـجد الکوفه) و بسـند قوی از آن حضـرت صـلوات اللّٰه علیه منقولست که بار نمی توان بست از جهت مسافرت به رفتن بسوی مساجد مگر سه مسـجد را و آن مسـجد الحرام است و مسـجد حضـرت رسول است صـلّی اللّٰه علیه و آله و مسـجد کوفه است یعنی اگر مطلوب همین نمـاز در مسـجد باشـد بـاین سه مسـجد از راههـای در می توان آمـد چه جـای آن که در مسـجد الحرام ادراک حـج یـا عمره بـا نماز هست و در مسـجد آن حضـرت صـلّی اللّٰه علیه و آله زیارت آن حضـرت هست با زیارت حضرت فاطمه زهرا و حضرت امام

حسن و حضرت امام زین العابدین و حضرت امام محمد باقر و حضرت امام جعفر صادق صلوات اللَّه علیهم با زیارت سایر مساجد معظمه که در مدینه مشرفه است و در مسجد کوفه زیارت

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۲۳۳

حضرت امیر المؤمنین صلوات اللَّه علیه هست با مساجد دیگر و دور نیست که در هر یک اسباب دیگر نیز منضم باشد که از جهه همه مراد باشد و شک نیست در آن که بهتر آنست که همه مطالب مراد باشد بلکه چون از خانه بیرون رود به جانب عتبات عالیات می باید که قصد زیارت همه ائمه مطلوب باشد با نماز در مسجد کوفه و سایر مشاهد و مساجد تا بر همه مثاب باشد. در هر قدمی بلکه قصد زیارت مؤمنانی که در آنجا ساکنند نیز داشته باشد و قصد اکرام و احسان به ایشان نیز مقصودش باشد.

و در حدیث کالصحیح از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللَّه علیه وارد است که شخصی به خدمت حضرت امیر المؤمنین صلوات اللَّه علیه آمد و آن حضرت در مسجد کوفه تشریف داشتند پس گفت السلام علیک یا امیر المؤمنین و رحمه اللَّه و برکاته پس حضرت جواب سلام او فرمودند پس آن شخص گفت که فدای تو کردم اراده زیارت مسجد بیت المقدس دارم آمده ام که شما را سلام کنم و وداع کنم حضرت فرمودند که چه مطلب داری از رفتن به آن جا آن شخص گفت فدای تو گردم غرضم تحصیل ثواب است حضرت فرمود که اگر ثواب می خواهی راحله ات را بفروش و توشه ات را بخور و در این مسجد نماز گذار که نماز واجب در این مسجد ثواب

حج مقبول دارد و نماز سنت ثواب عمره مقبوله دارد و تا سه فرسخ راه برکت دارد این زمین دست راست آن یمن و برکت است و دست چپ آن مکر است و در وسط این مسجد چشمه ایست از روغن و چشمه ایست از شیر و چشمه ایست از آبی که شراب مؤمنان است و چشمه از آب هست که مطهر مؤمنان است و کشتی نوح از اینجا روانه شد و در زمان جاهلیت نیز تعظیم این مسجد می کردند و سه بت نسر و یغوث و یعوق را در اینجا گذاشته بودند از جهه تعظیم این مسجد و بعد

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۲۳۴

از اسلام حرمتش زیاده شد و در این مسجد نماز کرده اند هفتاد پیغمبر و هفتاد وصی پیغمبر که من یکی از ایشانم و دست مبارک را بر سینه مبارک گذاشتند و فرمودند که هر مکروبی که بکر بی و غمی مبتلا شود و در این مسجد حاجت خود را از حق سبحانه و تعالی طلب کند حق سبحانه و تعالی آن حاجت او را بر آورده و غم او را زایل گرداند و چشمها که مذکور شد ممکن است که در زمان حضرت صاحب الامر ظاهر شود و ممکن است که مراد چشمهای معنوی فیوض قدسیه الهی باشد چنانکه روغن و شیر و آب غذای جسمند آن چشمها غذای روح باشند و این معانی در مسجد کوفه به نحویست که همه کس می یابد از آن جمله در وقتی که داخل آنجا شدم جمعی همراه بودند که معنی فیض را منکر بودند از جهه هر که و هر چه باشد و چون داخل شدند حیران شدند

و گفتند ای فلانی فیض این مسجد به نحوی ظاهر است که انکار آن از قبیل انکار بدیهیّاتست و جمعی از فضلا پرسیدند که ما داخل مسجدین معظمین شده ایم در حرمین این فیض را نیافته ایم گفتم دور نیست که از آن جهت باشد که ساکنان آنجا مانعند از فیض بخلاف اینجا.

(و قال النّبیّ صلّی اللَّه علیه و آله لمّا اسری بی مررت به موضع مسجد الکوفه و انا علی البراق و معی جبرئیل علیه السلام فقال یا محمّد انزل فصلّ فی هذا المکان قال فنزلت فصلّیت فقلت یا جبرئیل أیّ شی ء هذا الموضع قال یا محمّد هذه کوفان و هذا مسجدها امّا انّی فقد رأیتها عشرین مرّه خرابا و عشرین مرّه عمرانا بین کلّ مرّتین خمسمائه سنه) و منقول است که حضرت سیّد المرسلین صلّی اللَّه علیه و آله فرمودند که در شب معراج که مرا به آسمان می بردند گذشتم به محاذی مسجد کوفه و من بر براق سوار بودم و جبرئیل با من بود پس گفت یا محمد به زیر آ و در این

مکان نماز کن حضرت فرمودند که به زیر آمدم و نماز کردم پس گفتم یا جبرئیل این چه موضع است جبرئیل گفت یا محمد این کوفانست و این مسجد آنست به درستی که من این مسجد را بیست مرتبه خراب دیده ام و بیست مرتبه معمور دیده ام و میان هر دو مرتبه پانصد سال بود که مجموع بیست هزار سال باشد و مشهور آنست که عمر دنیا از روزی که حق سبحانه و تعالی حضرت آدم را به زمین فرستاد تا زمان حضرت شش هزار سال گذشته بود

و منقولست که هر یک از ملائکه و جن هفت هزار سال در دنیا بودند پس چهار ده هزار سال در زمان ایشان خواهد بود بر تقدیر صحت حدیث و معموری ممکن است که به عبادت باشد یا در بنا یا اعم چون در زمان ملایک خراب از عبادت معقول نیست مگر آن که بامر الهی در مکان دیگر عبادت کرده باشند و کلینی کالصحیح و برقی فی الصحیح روایت کرده اند از هارون بن خارجه ثقه که گفت که حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه فرمودند که ای هارون بن خارجه میان شما و مسجد کوفه چه مقدار را هست آیا یک میل هست که سه هزار و پانصد ذرع باشد گفتم نه حضرت فرمودند که نمازها را همه در مسجد می کنی گفتم نه حضرت فرمودند که اگر من در آنجا می بودم یک نمازم فوت نمی شد که در آن مسجد نکنم آیا می دانی که چه فضیلت دارد نبوده است بنده صالحی و نه پیغمبری مگر آن که در مسجد کوفان نماز کرده است حتی سیّد المرسلین صلّی اللّٰه علیه و آله در آن شبی که حق سبحانه و تعالی آن حضرت را به آسمان برد جبرئیل به آن حضرت عرض نمود که یا رسول اللّٰه می دانی که الحال در کجائی در برابر مسجد کوفانی حضرت فرمودند که یا جبرئیل از جناب اقدس الهی رخصت مرا بگیر تا دو رکعت نماز در آنجا بکنم پس جبرئیل رخصت گرفت و حق سبحانه و تعالی رخصت داد پس حضرت به زیر آمدند و

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۲۳۶

نماز گذاردند و به درستی که دست راست آن روضه ایست از

روضـهای بهشت و وسط آن روضه ایست از باغهای بهشت و عقیب آن روضه ایست از روضـهای بهشت و نماز واجب در آن برابر است با هزار نماز و نماز سنت در آن برابر است با پانصد نماز و نشستن در آن بدون آن که تلاوت قران یا ذکر کند عبادتست و اگر مردمان بدانند که چه ثواب و چه فضل دارد هر آینه از اطراف عالم به آنجا آیند اگر چه بعنوان اطفال بر زمین به سینه یا بنشست گاه آیند.

(و روی عن الاصبغ بن نباته انّه قال بینا نحن ذات یوم حول امیر المؤمنین صلوات اللّٰه علیه فی مسجد الکوفه اذ قال یا أهل الکوفه لقد حباکم اللّٰه عزّ و جلّ بما لم یحب به احدا من فضل مصلّاکم بیت ادم و بیت نوح و بیت ادریس و مصلّی ابراهیم الخلیل و مصلّی اخی الخضر علیهم السّلام و مصلّای و انّ مسجدکم هذا لأحد الاربعه المساجد الّتی اختار اللّٰه عزّ و جلّ لأهلها و کانّی قد أتی به یوم القیمه فی ثوبین ابیضین یتشبّه بالمحرم و یشفع لأهله و لمن صلّی فیه فلا تردّ شفاعته و لا تذهب الایّام و اللّیالی حتّی ینصب الحجر الاسود فیه و لیأتین علیه زمان یکون مصلّی المهدیّ من ولدی و مصلّی کلّ مؤمن و لا یبقی علی الارض مؤمن الّا کان به أو حنّ قلبه الیه فلا تهجروه و تقرّبوا إلی اللّٰه عزّ و جلّ بالصّلاه فیه و ارغبوا الیه فی قضاء حوائجکم فلو یعلم النّاس ما فیه من البرکه لأتوه من اقطار الارض فلو حبوا علی الثّلج) و بسند موثق منقول است از اصبغ پسر نباته که گفت

روزی از روزها در دور حضرت امیر المؤمنین صلوات اللّه علیه بودیم در مسجد کوفه که آن حضرت فرمودند ای اهل کوفه بتحقیق که حق سبحانه و تعالی به شما عطائی فرموده است که هیچ کس را آن عطا نفرموده است و آن فضیلت نمازگاه شما است مسجد

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۲۳۷

کوفه که خانه حضرت آدم و خانه حضرت نوح و خانه حضرت ادریس بوده است و مسجد حضرت ابراهیم خلیل و نمازگاه برادرم حضرت خضر است و نمازگاه منست و به درستی که این مسجد شما یکی از چهار مسجدیست که حق سبحانه و تعالی اختیار کرده است و برگزیده است از جهه اهل آنها و گوئیا در برابر من است و می بینم که آن را در روز قیامت در صحرای محشر خواهند آورد و دو جامه سفید پوشیده مانند کسانی که جامه احرام پوشند و شفاعت می کند اهل خود را و کسانی را که در آنجا گذارده اند و شفاعت او را قبول خواهند کرد و رد نخواهند کرد و نمی گذرد روزها و شبها تا آن که نصب خواهند کرد در آن حجر الاسود را و البته چنین خواهد شد که نمازگاه مهدی باشد صلوات اللّه علیه از فرزندان من و نمازگاه هر مؤمنی باشد و نماند بر روی زمین کسی که مؤمن باشد مگر آن که در اینجا باشد یا دلش مشتاق اینجا باشد پس ترک این مسجد مکنید و تقرب جوئید بحق سبحانه و تعالی به نماز کردن در آن و حاجات خود را از حق سبحانه و تعالی طلب کنید در این مسجد که بر می آورد پس اگر مردمان بدانند برکت

این مسجد را هر آینه از اطراف عالم به این جا آیند و اگر چه به سینه یا نشست گاه خود را بر زمین کشند و آیند و اگر چه در برف باشد و آن چه مذکور شد از نصب حجر الاسود ممکن است که محض اخباری باشد از مغیب کو بنا مشروع باشد چنانکه در بعضی از کتب دیده ام که در زمان ملاحده حجر الاسود را آوردند و چند سال در مسجد کوفه منصوب بود و بعد از انقضای ایشان باز به جای خود بردند و محتمل است که در زمان حضرت صاحب الامر صلوات اللّٰه علیه واقع شود و این از جمله خصایص زمان آن حضرت باشد بامر الهی بر تقدیری که این حدیث از حضرت باشد و راویان سهو نکرده باشند.

و در حدیث کالصحیح از حضرت امام محمّد باقر صلوات اللّٰه علیه منقول

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۲۳۸

است که فرمودند که مسجد کوفان باغی است از باغهای بهشت در آن نماز کرده اند هزار و هفتاد پیغمبر و دست راست آن رحمت است و دست چپ آن مکر است در آنجا مدفونست عصای حضرت موسی و شجره یقطین که درخت کدوئی است که از جهه حضرت یونس حق سبحانه و تعالی رویانیده و ممکن است که در مسجد کوفه رویانیده باشد چون قبر یونس نزدیکست بمسجد و در آنجاست خاتم حضرت سلیمان چون جمیع اینها با حضرت صاحب الامر است ممکن است که حضرت در آنجا گذاشته باشد که هر وقت که خواهد بر دارد و ممکن است که در مسجد باشد و کسی آنها را نه بیند چون نزد قدرت الهی مستبعد نیست

و از آنجا جوشید تنور در زمان حضرت نوح و در آنجا تراشید حضرت نوح کشتی را و آن ناف بابل زمین است و محل اجتماع پیغمبران بوده است یا الحال خضر و الیاس در آنجا بهم می رسند یا در زمان حضرت صاحب الأمر حضرت عیسی و ادریس نیز اجتماع می نمایند با خضر و الیاس و اللّٰه تعالی یعلم.

و آن که در اخبار مستفیضه وارد شده است که روضه است از ریاض جنت ممکن است که مکان مسجد را در بهشت برند و در آنجا باغ شود و اکثر چنین گفته اند که چون عبادت در آنجا سبب دخول روضه بهشت است پس گویا آن روضه است و ممکن است که مراد بهشت معنوی باشد و اختلافی که در اخبار وارد است که همه پیغمبران آنجا نماز کرده اند یا هزار پیغمبر یا هفتاد یا هزار و هفتاد ممکن است که همه نماز کرده باشند و هزار پیغمبر از ایشان عظیم الشأن باشد و هفتاد اعظم و در هر مرتبه یک جمعی مراد باشد و در خور حوصله مردمان کم و زیاد گفته شده باشد چنانکه گذشت.

و در حدیث صحیح وارد است از ابو اسماعیل سراج که گفت خبر داد

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۲۳۹

و مرا ابن وهب و دستم را گرفت و گفت خبر داد مرا ابو حمزه و دستم را گرفت و او گفت خبر داد مرا أصبغ و دستم را گرفت و بمن نمود ستون هفتم را و گفت این مقام حضرت امیر المؤمنین است صلوات اللّٰه علیه و گفت که حضرت امام حسن صلوات اللّٰه علیه نزد ستون پنجم نماز می کردند در زمان حضرت

امیر المؤمنین و چون آن حضرت غایب می شد حضرت امام حسن به جای حضرت امیر المؤمنین صلوات اللّه علیهما می ایستادند و آن از در کنده است و باب الکنده چنانکه در نجف اشرف مشهور است دریست که به خانه حضرت می روند از جانب قبله و مقام حضرت امیر المؤمنین صلوات اللّه علیه که سابقا بود هفت ستون نمی شد از آن در و مذکور شد که چند سال قبل از این که می خواستند عمارت کنند جای آن حضرت ظاهر شد و اینجا موافق است با حدیث به نحوی که شنیده ام و در این اوقات ندیده ام و اللّه تعالی یعلم و این نحو حدیث را مسلسل می نامند.

و منقولست بسند قوی از ابو حمزه ثمالی که گفت که حضرت سید الساجدین صلوات اللّه علیه بقصد نماز در مسجد کوفه از مدینه مشرفه آمدند و چهار رکعت نماز گذاردند و برگشتند و مظنون آنست که بقصد زیارت پدر و جد آمده باشند و شاید که نماز در مسجد نیز مقصود باشد و لیکن عمده زیارت بوده است و آن حضرت اخفا فرمودند چون در زمان بنی امیّه تقیه شدید بود و هنوز قبر حضرت امیر المؤمنین صلوات اللّه علیه را به کسی نشان نداده بودند تا در زمان امارت بنی عباس حضرت صادق صلوات اللّه علیه بیان فرمودند به خواص خود و در زمان هارون آشکارا شد.

[نماز در مسجد سهله]

(و امّا مسجد السّهله فقد قال الصّادق صلوات اللّه علیه لو استجار

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۲۴۰

عمّی زید به لأجاره اللّه تعالی سنه ذاك موضع بیت ادریس الذی كان یخیط فیه و هو الموضع الّذی خرج منه ابراهیم علیه السّلم إلی العمالقه و

هو الموضع الّذی خرج منه داود إلی جالوت و تحته صخره خضراء فیها صوره وجه کلّ نبیّ خلقه اللّٰه عزّ و جلّ و تحته اخذت طینه کلّ نبیّ و هو موضع الرّاکب فقیل له و ما الرّاکب قال الخضر علیه السّلام) و اما مسجد سهله که در کوفه قریب است بمسجد اعظم پس بتحقیق که حضرت صادق صلوات اللّٰه علیه فرمودند که اگر عمم زید پناه به آن مسجد می برد در وقت خروج بانکه داخل آن مسجد می شد و استغاثه می کرد بجناب اقدس الهی حق سبحانه و تعالی اقلا او را یک سال در پناه خود در می آورد و در این یک سال بسیاری از آن کفار را به جهنّم می فرستاد و آن مسجد جائی است که خانه ادریس در آنجا بوده است و در آنجا خیاطی می کرده چون خیاطی را آن حضرت بدر آورد و آن موضعی است که حضرت ابراهیم از آنجا روانه شد بسوی عمالقه و ظاهرا مراد از ایشان ابتاع نمرود باشد که رفت و فتح کرد در لشکر کشی که نمرود کرد و حق سبحانه و تعالی پشه را بر ایشان گماشت تا همه را هلاک کرد و ممکن است که مراد از عمالقه فراعنه مصر باشد و مسجد سهله موضعی است که داود از آنجا متوجه جالوت شد و فتح عظیم واقع شده و در زیر مسجد سنگ سبزی است که در آنجا منقوش است صورت هر پیغمبری که حق سبحانه و تعالی آفریده است و از زیر این مسجد برداشته اند طینت هر پیغمبری را و این مسجد جای سواره است پرسیدند از آن حضرت که سواره کیست حضرت

فرمودند كه خضـر است كه هميشه در اطراف عالم مى گردد به طى الارض و محل قرارش اين مسـجد است و بر اين مضـمون احاديث بسيار وارد شده است.

لوامع صاحبقرانى، ج ۳، ص: ۲۴۱

و در حديث كالصـحيح از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللَّه عليه منقولست كه فرمودند كه در كوفه مسجديست كه آن را مسـجد سـهله مى گويند اگر آن كه عمّم زيد به آنجا مى رفت و نماز مى كرد و پناه به خدا مى برد حق سبحانه و تعالى بيست سال امان مى داد او را و سواره شتر خود را در آنجا مى خواباند كه خضـر باشد يا مى بايد كه هر كه آنجا رود اول بان مسـجد رود و بعد از آن به مساجد ديگر و خانه ادريس عليه السّلام در آنجا بوده است.

و هر مغمومى كه در آن مسـجد رود و ميان شام و خفتن نماز بگذارد و خداوند خود را بخواند حق سبحانه و تعالى البته غم او را بردارد و از آن حضرت صلوات اللَّه عليه منقولست كه چون قائم آل محمد ظهور كند منزلش در آنجا خواهد بود.

و در حديث كالصحيح از حضرت امام محمد باقر صلوات اللَّه عليه منقولست كه پرسيدند از آن حضرت كه بعد از حرم خدا و حرم رسول او صـلّى اللَّه عليه و آله كجـا افضـل است حضـرت فرمودنـد كه كوفه افضل است و آن زمين مطهر مباركست و در آنجا قبور پيغمبران هست مثل ذى الكفل و يونس و صالح و هود و نوح صلوات اللَّه عليهم و غير ايشان از پيغمبران مرسل و غير مرسل و اوصياء پيغمبران صادقان و در آنجاست مسجد سهل كه هر پيغمبرى در

آنجا نماز کرده است و در آنجا ظاهر خواهد شد عدل الهی و قائم آل محمد در آنجا خواهد بود در وقت ظهور آن حضرت صلوات اللّه علیهم و قائمان بعد از آن حضرت یعنی بعد از آن که قائم بجهاد روند خلفای آن حضرت در آنجا خواهند بود.

یا بقیه حضرات ائمه معصومین که نزد ظهور آن حضرت زنده خواهند شد صلوات اللّه علیهم چنانکه وارد است که غسل آن حضرت را حضرت امام حسین

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۲۴۲

صلوات اللّه علیه خواهد دادن و آنجا منازل پیغمبران و اوصیاء پیغمبران و صالحان خواهد بود و در حدیث معتبر از مفضل بن عمر منقولست که حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّه علیه فرمودند که دوست می دارم که هر مؤمنی پنج انگشتری در دست کند یکی یاقوت و آن فاخرترین همه است.

و در اوقاتی که لباس فاخر مطلوب است پوشیدن مثل روز جمعه و عیدین و غدیر مستحب است که انگشتری یاقوت نیز در دست کنند دیگر عقیق است و خالص بودن از برای حق سبحانه و تعالی در آن بیشتر میسّر است چون زینت بسیار در آن نیست و هر که دوستی او با ما بیشتر است از جهه رضای الهی مداومت بر انگشتری عقیق می کند.

دیگر فیروزه است و آن سبب خوشحالی مردان مؤمن و زنان مؤمنه است که خود خوشحال شوند یا دیگران مسرور شوند چون بینند که مؤمن فیروزه در دست دارد و سبب قوت روشنایی چشم است.

و سبب وسعت قلب است که غم نمی خورد و صبر کردن در حادثات بر او آسان می شود و دل را قوی می گرداند به شجاعت یا بانواع معرفت

دیگر حدید صینی است و من دوست نمی دارم که همیشه به پوشد امّا در وقتی که خواهد ظالمان را به بیند. پوشیدن آن بد نیست از جهه دفع شر ایشان و با خود داشتن محبوب منست از جهه دور گردانیدن جنیان و شیاطین متمرد گردن کش دیگر درّ نجف سفید است که در غریّین که اصل نجف است بهم می رسد مفضل گفت که گفتم ای مولای من درّ نجف چه ثواب دارد حضرت فرمودند که هر که انگشتری درّ نجف داشته باشد در انگشت و بان نظر کند حق سبحانه و تعالی بعد دهر نظری زیارتی در نامه عمل او می نویسد که ثواب آن

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۲۴۳

زیارت مانند ثواب پیغمبران و صالحان باشد و اگر نه آنست که حق سبحانه و تعالی بر فقرای شیعه رحم کرده است که اغنیا را مایل باین نگین نگردانیده است هر آینه نگین آن بها نمی داشت از کثرت قیمت به سبب کثرت رغبت عالمیان به آن چنانکه ایشان را مایل به الماس بی فایده کرده است و لیکن حق سبحانه و تعالی قیمت آن را ارزان کرده است تا اغنیا و فقرا همه منتفع شوند از آن و فضایل زیارت و آب فرات و غیر اینها در باب زیارات خواهد آمد و اکثر محدّثین این احادیث را همه در آن باب می آورند و لیکن چون مقصود صدوق فضایل نماز بود بیشتر اخبار را در این باب ذکر کرد.

[نماز در مسجد براثا]

(و امّا مسجد براثا ببغداد فصلّی فیه امیر المؤمنین صلوات اللّه علیه لمّا رجع من قتال اهل النّهروان و روی عن جابر بن عبد اللّه الانصاریّ انّه قال صلّی بنا علیّ

صلوات اللّه علیه به براثا بعد رجوعه من قتال الشّراه و نحن زهاء مائه الف رجل فنزل نصرانیّ من صومعته فقال من عمید هذا الجیش فقلنا هذا فاقبل علیه فسلّم علیه فقال یا سیّدی أنت نبیّ فقال لا النّبیّ صلّی اللّه علیه و آله سیّدی قد مات قال فانت وصیّ نبیّ قال نعم ثمّ قال له اجلس کیف سالت عن هذا قال انّما بنیت هذه الصّومعه من اجل هذا الموضع و هو براثا و قرات فی الکتب المنزّله انّه لا یصلّی فی هذا الموضع بذا الجمع الّا نبیّ او وصی نبیّ و قد جئت اسلم فاسلم و خرج معنا إلی الکوفه فقال له علیّ صلوات اللّه علیه فمن صلّی هاهنا قال صلّی عیسی بن مریم و أمّه علیهما السّلام فقال له علیّ صلوات اللّه علیه أ فأخبرك من صلّی هاهنا قال نعم قال الخلیل علیه السّلام) اما مسجد براثا که مشهور است به جامع براثا که ما بین مشهد کاظمین صلوات اللّه علیهما و بغداد است و مندرس شده بود

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۲۴۴

و در این اوقات تجدید کرده اند پس حضرت امیر المؤمنین صلوات اللّه علیه در آنجا نماز کرده است وقتی که از جهاد خوارج اهل نهروان برگشتند و مرویست بسند کالصحیح از جابر انصاری که اکثر غزوات حضرت سید المرسلین صلی اللّه علیه و آله دریافته بود و در غزوات حضرت امیر المؤمنین صلوات اللّه علیه همراه بود و به خدمت حضرات حسنین و علی بن الحسین و باقر علوم النبیّین رسید و از همه حدیث شنید و سلام حضرت سید المرسلین را به حضرت امام محمد باقر صلوات اللّه علیه رسانید و

احادیث بسیار روایت کرده است در امامت ائمه اثنی عشر و در بسیاری از آن اخبار هست که چون حضرت اسامی ائمه اثنی عشر را می فرمودند و به حضرت امام محمد باقر می رسیدند می فرمودند که عن قریب او را در خواهی یافت و چون او را در یابی سلام مرا به او برسان پس چون به خدمت آن حضرت رسید و نمی شناخت آن حضرت را جابر گفت شمایلی است مثل شمایل رسول خدا پس چون از نسب پرسید و شناخت جابر گفت که حضرت رسول خدا فرمودند که سلام او را به شما برسانم حضرت فرمودند که بر جد من باد سلام و بعد از آن بسیار به خدمت حضرت تردّد می کرد و عرض می نمود اخباری را که از حضرت شنیده بود و حضرت تصحیح آن می فرمودند هر چه را صحیح بخاطر داشت و هر چه را سهو کرده بود حضرت تذکیر می فرمودند.

حاصل آن که جابر ذکر کرده است که در عقب حضرت امیر المؤمنین صلوات اللّٰه علیه نماز گذاردیم در براثا بعد از رجوع آن حضرت از کشتن خوارج که دین خود را به هیچ فروختند و به اعتقاد خودشان آخرت را خریده اند بدنیا لعنهم اللّٰه تعالی با آن که این ملاعین اگر چه اعتقاد به اصحاب حضرت سید المرسلین صلی اللّٰه علیه و آله دارند آن قدر احادیث در کفر ایشان خصوصا از

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۲۴۵

جهه این قتال نقل کرده اند که در هیچ چیز نقل نکرده اند و جمعی استبعاد کرده اند که چه وجه داشته باشد که حق سبحانه و تعالی سلب توفیق از این جماعت کرده است با آن که همیشه ملازم

آن حضـرت بودند و همیشه عبادات شاقه می کرده اند رفع استبعاد باین است که خوارج همه سنّی بودند و اعتقاد به امامت ابو بکر و عمر داشـتند و اعتقاد به عثمان نداشـتند چون قبایـح او را دیـده بودند و به اعتقاد این ملاعین حضـرت امیر المؤمنین یک صغیره کرد که سـخن ایشان را در صـلح معاویه یا رضا به حکمین شنیدند و به اعتقاد این طایفه لعنهم اللّه هر صغیره فاعل خود را از ایمان بیرون می برد بنا بر آن که مکرر حضـرت امیر المؤمنین صلوات اللّه علیه می فرمودند که مخالفت الهی یا کفر است یا جنون که اگر کسـی اعتقاد داشـته باشـد به بزرگی الهی و بزرگی معاصـی عقوبات آن چگونه جرات می کند بر مخالفت او لیکن مراد از کفر عـدم ایمـان کامل است زیرا که منافات نـدارد که این اعتقادات داشـته باشـد و اعتقاد به سـعت رحمت الهی داشته باشد و به سبقت رحمت بر غضب چنانکه احادیث متواتره در این باب وارد است.

حاصـل آن که چون آن حضـرت در بغـداد در براثـا نماز گذاردنـد و ما بقـدر صـد هزار کس بودیم یعنی تخمینا و لهـذا باین عبارت فرمودند پس نصرانی در صومعه اش در حوالی آن مسجد می بود و چون این نماز با این کثرت را دید از صومعه به زیر آمد و گفت سـردار این لشـکر کیست ما اشاره به آن حضـرت کردیم پس رو به جانب حضـرت کرد و سـلام کرد و گفت ای سیّد من تو پیغمبری حضـرت فرمودند که نه پیغمبر صـلی اللّه علیه و آله که سیّد من بود از دنیا رفته است گفت پس تو وصـیّ پیغمبری حضرت

فرمودنـد که بلی پس حضـرت فرمودند که بنشـین چرا این سؤال کردی نصـرانی گفت که این صومعه را از جهه این موضع بنا کرده اند یا بنا کرده ام و در کتب سماوی خوانده ام که در این موضع

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۲۴۶

با این کثرت نماز نمی کنـد مگر پیغمبری یا وصـی پیغمبری و الحال آمده ام که مسـلمان شوم پس مسـلمان شده و با ما آمد تا کوفه پس حضـرت از او پرسـید که در اینجا که نماز کرده است؟ نو مسـلمان گفت حضـرت عیسی بن مریم و مادرش صلوات اللَّه علیهمـا پس حضـرت فرمودنـد که خـبر دهم تو را که دیگر که نمـاز کرده است گفت بلی حضـرت فرمودنـد که حضـرت ابراهیم خلیل الرحمن پس سـنت است که چون به بغـداد رونـد در مسـجد براثا نماز کننـد و حاجات طلب کنند و بنا بر مذهب کسـی که اعتکـاف در جـایی می بایـد کرد که معصومی نماز جماعت کرده باشـد در این جا اعتکاف می توان کرد بر تقـدیر صحت خبر و اگر گوینـد که می بایـد که نماز جمعه کرده باشـد نمی توان اعتکاف کردن چون معلوم نشد که نماز جمعه بود که حضـرت کردنـد یـا غیر جمعه و ظـاهر آن است که اگر نماز جمعه کرده بودنـد جابر ذکر می کرد چون شـرف نماز جمعه بیشتر است و اللَّه تعالی یعلم.

[احترام مسجد]

(و قال الصادق صـلوات اللَّه علیه من تنّخّع فی المسجد ثمّ ردّها فی جوفه لم تمرّ بداء الّا ابراته) شیخ طوسی رحمه اللَّه نقل کرده است این خبر را از عبد اللَّه بن سنان و ظاهر آن است که صدوق از کتاب عبد اللَّه نقل کرده باشد و طریق او به

آن کتاب صحیح است روایت کرده است ابن سنان که آن حضرت فرمودند که هر که خواهد که فضلات سینه یا دماغ که به حلق می آید در مسجد بیاندازد و از جهه تعظیم مسجد نیاندازد و فرو برد نگذرد به دردی مگر آن که آن درد را دوا شود به قدرت الهی و از این حدیث استدلال کرده اند جمعی که نخامه تا بیرون نیاید از حلق حرام نیست که اگر حرام می بود از جهه ترک مکروهی جایز نبود که حرامی را به فعل آورد و خالی از قوت نیست از آن حیثیت که ظاهر نشده است تا بیرون نیاید فرو بردن آن حرام باشد و

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۲۴۷

اگر قایل به حرمت شویم این حدیث استثناء آن نمی تواند کرد به حسب ظاهر زیرا که ممکن است که چون به فضای حلق نرسیده باشد تجویز فرو بردن کرده باشند و عمده دلایل حرمت آیه کریمه يُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّباتِ وَ يُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبائِثَ است و این آیه ممکن است که حکم باشد که دلالت کند بر آن که هر چه طبایع از آن نفرت نداشته باشد حلال است و هر چه نفرت داشته باشد حرام است الا ما اخرجه الدلیل پس مانند ملخ که حلال است و شراب که حرام است نص هر دو را بیرون کرده است و احتمال دیگر آن است که حق سبحانه و تعالی بر سبیل امتنان فرموده باشد که هر چه طیب است بر شما حلال کرده ایم و هر چه خبیث است حرام کرده ایم غیر طیب را حلال نکرده ایم و طیب را حرام نکرده ایم بر شما و شما نمی دانید غالبا که طیب

كدام است و خبيث كدام است بسـيار چيزى كه اكثر طباع از آن نفرت ندارند و حق سـبحانه و تعالى به سـببى از اسـباب آن را حرام گردانيـده است مثل خمر كه بحسب طباع اكثر عالميان خبثى ندارد و ليكن چون سـبب زوال عقلى است كه آدمى به آن آدم است و سـبب فسادهائى است كه مترتب مى شود غالبا حق سـبحانه و تعالى آن را حرام گردانيـده است و ملخ خبثى ندارد مگر آن كه چون جمعى عـادت به آن نكرده انـد طبع ايشان از آن تنفر دارد مثل زيت و زيتون با آن كه جمعى كه معتادنـد به خوردن آن از آن لـذت مى يابنـد و مثل كامه هر طايفه كه معتادنـد نفرت ندارند و هر كه معتاد نيست به آن از آن نفرت دارد پس مسـتبعد است كه حق سـبحانه و تعالى به آراى مختلفه خلايق گـذارد حلّيت و حرمت را پس چون آيه در معنى ثانى اظهر است اگر دليلى ديگر باشـد بر حرمت نخـامه كه از هر حلق بيرون نيامـده باشـد متبع است و الّا بر اصل اباحت خواهـد بود و بر تقديرى كه در معنى دويم اظهر نباشد در معنى اول اظهر نيست و در اين صورت مجمل

لوامع صاحبقرانى، ج ۳، ص: ۲۴۸

خواهد بود و به آن استدلال نمى توان كردن و اللّه تعالى يعلم.

و بر اين مسأله متفرع مى شود آن كه اگر در صوم واجب ماه رمضان كسى نخامه را فرو برد قضا و كفاره جمع بايد داد چنانكه بعضى از اصحاب گفته اند و بنا بر قول ديگر اگر در مسجد فرو برد صوم ثواب خواهد داشت پس احوط آن است كه جمع

بین الاحتیاطین بکند به آن که فرو نبرد و در مسجد نیز نیندازد بلکه به طرف جامه یا دستمال بگیرد تا مخالفت جمعی از علما نکرده باشد و اللَّه تعالی یعلم.

و در حدیث سکونی وارد است از حضرت امیر المؤمنین صلوات اللَّه علیه که فرموده اند که هر که تعظیم مسجد کند و نخامه را در مسجد نیاندازد فردای قیامت خندان باشد در وقتی که او را حساب کند حق سبحانه و تعالی و نامه عمل او را به دست راست او دهد و آن حضرت فرمودند که هر که آب دهان را فرو برد و در مسجد نیاندازد از جهه تعظیم حق مسجد حق سبحانه و تعالی آن را قوت گرداند در بدن او و حسنه در نامه عمل او بنویسد و نگذرد به دردی مگر آن که دوای آن درد باشد.

و در حدیث کالصحیح از زراره از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللَّه علیه منقول است که هر که آب دهن را نگاه دارد و نیندازد در نماز از روی تعظیم الهی حق سبحانه و تعالی او را تندرستی کرامت کند که بیمار نشود مگر بیماری موت مقدر.

و در حدیث کالصحیح از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللَّه علیه منقول است که از آن حضرت سؤال نمودند از شخصی که در مسجد در نماز باشد و خواهد که آب دهان بیندازد حضرت فرمودند که از جانب چپ بیندازد و اگر در غیر نماز باشد رو بقبله نیندازد و از دست راست و دست چپ بیندازد.

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۲۴۹

و در حدیث موثق از حضرت امیر المؤمنین صلوات اللَّه علیه منقول است که فرمودند که

آب دهـان در مسـجد انـداختن خطیئه و گناه است و کفاره آن دفن آن است که خاکی بر روی او کننـد و در چهار صـد کلمه حضـرت امیر المؤمنین صـلوات اللّٰه علیه مـذکور است که آب دهان را به جانب قبله نینـدازد پس اگر کسـی از روی فراموشـی بینـدازد از آن اسـتغفار کند از حق سـبحانه و تعالی و اینها محمول بر اسـتجاب و کراهت است چون احادیث صـحیحه بر جواز عدم وجوب دفن وارد شده است.

[نظافت مسجد]

(و قال رسول اللّٰه صلّی اللّٰه علیه و آله من کنس المسجد یوم الخمیس و لیله الجمعه فاخرج منه من التّراب ما یذرّ فی العین غفر اللّٰه تعالی له) و به اسانید متکثره از حضـرت سـید المرسـلین صلی اللّٰه علیه و آله منقول است که هر که بروبد مسجد را در روز پنجشـنبه یـا شب جمعه از جهه پـاکیزه بودن در روز جمعه علی الظـاهر و از آنجا آن قـدر خاک بـدر برد که به مقـدار داروئی باشـد که در چشم پاشـند و در بعضـی از نسخ و در کتب قدیمه ثواب الاعمال و غیره یذری است به همان معنی حق سـبحانه و تعالی گناهان او را بیامرزنـد و از این حدیث ظاهر می شود که خاک رو به مسـجد را بیرون توان برد هر چند مظنون آن باشـد که از خاک مسـجد داخل آن شده باشد و چون در اخبار کثیره وارد شده است که سـنگ ریزه و خاک مسـجد را بیرون نبرند حمل می توان کرد بر آن که بوریا یا گلیم مسجد را اگر بروبند بیرون توان برد و اگر مظنون باشد که خاک مسجد داخل آن

شـده است ظـاهرا توان بیرون برد اگر چه احوط آنست که اگر گوی در مسـجد باشـد داخـل آن گو کننـد و هم چنین اگر در مسجدی دیگر گوی باشد در آنجا کنند به غیر مسجد نریزند و اللّٰه تعالی یعلم.

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۲۵۰

و در حدیث قوی از حضـرت سـیّد المرسـلین صـلی اللّٰه علیه و آله منقولست که هر که مسـجدی را بروبد حق سـبحانه و تعالی بنویسـد از جهه او بنـده آزاد کردنی و اگر آن قـدر چیزی بیرون برنـد که اگر در چشم ریخته شود سـبب آزار چشم باشد حق سبحانه و تعالی بنویسد از جهه او دو نصیب عظیم از رحمتش یعنی نعمت دنیا و آخرت.

(و قال الصّادق صـلوات اللّٰه علیه من مشـی إلی المسـجد لم یضع رجله علی رطب و لا یابس الّا سبّح له إلی الارضین السّابعه) و بسـند قوی کالصـحیح منقولست از آن حضـرت صـلوات اللّٰه علیه که فرمودند که هر که پیاده بمسجد رود نگذارد پای خود را برتر و خشـکی یعنی بر هر چیزی مگر آن که تسبیح کنند تا زمینهای هفتم و ثواب آن تسبیحات از جهه او نوشته شود اگر مراد از هفت زمین هفت اقلیم است مراد از زمینهای هفتم شهرها و بقعهای اقلیم هفتم خواهد بود پس معنی آن چنین خواهد بود که از اطراف او همه تسبیـح کننـد تـا منتهای زمینها و اگر هفت زمین طبقات باشـدماننـد آسـمان چنانکه ظاهر اخبار است در این صورت اجزای طبقه هفتم خواهد بود که پا بر آن گذاشته است تا مسجد و هر جا که پا بر زمین گذارد از زیر پای او تا

طبقه هفتم تسبیح گویند و در بعضی از نسخ مفرد واقع شده است و ظاهر تصحیح فضلاست چون این خبر در جمیع کتب حدیث قدیمه و حدیثه إلی الارضین است بعنوان جمع بلی محتمل است که را وی خوب ضبط نکرده باشد و ظاهر این خبر مانند اخبار بسیار و آیات بی شمار دلالت می کند بر آن که زمین را شعور باشد و ما ندانیم.

(و قد اخرجت هذه الاخبار مسنده و ما رویت فی معناها فی کتاب فضل المساجد و حرمتها و ما جاء فیها) و بتحقیق که بیرون آورده ام این اخبار را با اسانید آن و آن چه بمن رسیده است ازین باب از کتب

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۲۵۱

معتبره و ذکر کرده ام در کتاب فضیلت مساجد و حرمت آنها و آن چه وارد شده است در باب مساجد یعنی در اینجا اکثر را مرسل ذکر کرده ام و در آن کتاب با اسناد و در این کتاب اندکی ذکر کرده ام و در آنجا بسیار پس اگر اسناد اینها را خواهی با اخبار دیگر رجوع بان کتاب کن و اکثر کتب صدوق بما نرسیده است.

[نماز در بیت المقدس]

(و قال علیّ صلوات اللَّه علیه صلاه فی بیت المقدس تعدل الف صلاه و صلاه فی المسجد الاعظم تعدل مائه الف صلاه و صلاه فی مسجد القبیله تعدل خمسا و عشرین صلاه و صلاه فی مسجد السّوق تعدل اثنتی عشره صلاه و صلاه الرّجل فی بیته صلاه واحده) و بسند قوی کالصحیح از حضرت امیر المؤمنین صلوات اللَّه علیه منقولست که فرمودند که یک نماز در مسجد قدس خلیل برابر است با هزار نماز و یک نماز در مسجد اعظم که مسجد

الحرام بوده باشد برابر است با صد هزار نماز و لفظ الف در کتب صدوق هست و در غیر کتب او مائه صلاه است و بنا بر این نسخه مراد مسجد اعظم هر بلدیست و مثل اصفهان که در او دو مسجد عظیم باشد یک احتمالش آنست که آن چه بزرگتر است که آن جامع قدیم است این حکم داشته باشد و احتمال دیگر آن که هر دو باشد چون هر دو از باقی مساجد اعظم اند و عرفا هر دو را مسجد اعظم و مسجد جامع می گویند و اگر این احتمال راه داده شود بسیاری از مساجد اعظم اند از بسیاری و قول اول مشهور است میان اصحاب و یک نماز در مسجد قبیله برابر است با بیست و پنج نماز و الحال مسجد محله بمنزله مسجد قبیله است بنا بر مشهور و یک نماز در مسجد بازار برابر است با دوازده نماز و مراد از آن مسجدیست که اهل بازار در میان بازار از جهه خود مقرّر ساخته باشند و اگر هر چه متصل به بازار باشد مسجد بازار باشد همه مساجد مسجد بازار خواهد بود در اکثر بلاد و نمازی که در خانه کنند یک نماز

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۲۵۲

است و ظاهرش آنست که معادله با صد و بیست و پنج نسبت به خانه باشد و ممکن است که هر مسجدی نسبت بما بعد او باشد چنانکه در مسجد الحرام و مسجد نبی صلّی اللّٰه علیه و آله تصریح واقع شده بود پس بنا بر این مسجد نبی صلّی اللّٰه علیه و آله برابر است با ده هزار نماز در مسجد کوفه یا قدس

و این هر دو برابرنـد با هزار نماز در مسـجد جامع و آن برابر است با صـد نماز در مسـجد محله و آن برابر است با بیست و پنج نماز در مسجد بازار و بازار با خانه و اللّٰه تعالی یعلم.

[ثواب بنای مسجد]

(و قال ابو جعفر صلوات اللّٰه علیه من بنا مسجدا کمفحص قطاه بنی اللّٰه له بیتا فی الجنّه قال ابو عبیده الحذّاء مرّ بی و انا بین مکّه و المـدینه اصـنع الاحجار فقلت هذا من ذاک قال نعم) این عبارت محاسن است باین عنوان که بسـند قوی روایت کرده است و بقیه حکایت ابو عبیده را مرسـلا روایت کرده است و کلینی و شـیخ رضـی اللّٰه عنهما روایت کرده اند بسند حسن کالصحیح از حضـرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه که فرمودند که هر که مسجدی بنا کند حق سبحانه و تعالی خانه در بهشت از جهه او بنا کنـد و برقی نیز از آن حضـرت روایت کرده است که هر که مسـجدی بنا کنـد مانند جائی که اسـفرود در ریگ از سـینه خود خانه می سازد و کنایه است از آن که صـغیر باشد و دیوار نداشـته باشد بلکه اگر سـنگ چینی کرده باشند به مقداری که یک کس تواند ایستادن حق سبحانه و تعالی در بهشت از جهه او خانه بنا کند.

ابو عبیـده می گوید که حضـرت بر من گذشـتند و من سـنگ چینی کرده بودم از جهه مسـجدی پس عرض کردم که فدای تو کردم امیدواری دارم یا داری که این سـنگ چین مسـجد باشد و ثواب مسجد داشته باشم چنانکه فرمودی حضرت فرمودند که بلی و در روایت متن همین است که

عرض نمودم که این سنگ چین مسجد است حضرت فرمودند که بلی و بعضی از فضلا می گفتند که

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۲۵۳

مراد از سنگ چین همین سنگ چینی است که عوام می کنند که دو سه سنگ بر بالای هم گذارند و توجیه می کرد که قصد مسجد می توان کرد که اگر کسی نماز کند و بر بالای این بایستد که سنگ را دور کند و بر آن زمین بایستد اگر بعضی از پای او در مسجد باشد یا پیشانی را بر آن گذارد او ثواب دارد و کسی که این را ساخته است نیز ثواب دارد و این بسیار بعید است خصوصا نسبت به فاضلی مثل ابو عبیده که بنحو اطفال جائی بسازد و مسجدش بنامد بلکه چنانست که اوّل مذکور شد و محققان علما نیز گفته اند و اللَّه تعالی یعلم.

[مساجد سقف دار]

(و سال عبید اللَّه بن علیّ الحلبیّ ابا عبد اللَّه صلوات اللَّه علیه عن المساجد المظلّله یکره القیام فیها قال نعم و لکن لا تضرّکم الصّلاه فیها) و به اسانید صحیحه منقولست از حلبی که سؤال کردم از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللَّه علیه از مساجدی که سقف آن را به خشت و گل یا به گچ و آجر می پوشانند چنانکه متعارف مساجد حالست آیا نماز کردن در آنها مکروهست حضرت فرمودند که بلی و لیکن شما را ضرر ندارد و تتمه حدیث را صدوق ذکر نکرده است و شیخان ذکر کرده اند که ضرر ندارد شما را امروز که سنّیان استیلا دارند و شما را تقیه می باید کرد و اگر صاحب الامر ظاهر شود و حقرا بر پای دارد خواهید دید که چه خواهید

کرد و از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّه علیه سؤال کردند از مساجدی که در آنجا صورت آدمی یا اعم از آدمی و حیوانات می کشند نماز می توان کرد حضرت فرمودند که مکروهست و لیکن شما را امروز ضرر ندارد و اگر عدل قایم شود بظهور آن حضرت خواهید دید که چه خواهد کرد.

(و قال ابو جعفر صلوات اللّه علیه اوّل ما یبدأ به قائمنا سقوف المساجد فیکسرها و یامر بها فیجعل عریشا کعریش موسی) و

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۲۵۴

منقولست که حضرت امام محمّد باقر صلوات اللّه علیه فرمودند که اول کاری که حضرت صاحب الامر ما خواهد کرد این خواهد بود که سقفهای مساجد را بکند و داربستی کند مثل چوب پوشی که حضرت موسی علیه السّلام کردند و از پیش گذشت و جمعی از علما ذکر کرده اند که داربست در بلاد حارّه خوبست اما در بلاد بارده که برف و باران می آید و یخ می بندد اگر مسجد سقف نداشت باشد سبب این می شود که کسی در مسجد نماز نکند پس خوبست که بعضی مسقف باشد و بعضی سر گشاده باشد و تا مقدور باشد در سرباز نماز کنند و چون هوا بسیار سرد شود در مسقف نماز کنند و لیکن چون الیوم که حضرت ظاهر نیست حضرات ائمه معصومین صلوات اللّه علیهم ما را رخصت داده اند بهتر آنست که بان رخصت نماز کنیم تا حضرت صاحب الامر ظاهر شود و بعد از ظهور هر چه فرمایند متابعت کنیم و اللّه تعالی یعلم.

[محراب مساجد]

(و کان علیّ صلوات اللّه علیه اذا رای المحاریب فی المساجد کسرها و یقول کانّها مذابح الیهود) و منقولست بسند موثق

که حضرت امیر المؤمنین صلوات اللّٰه علیه چون می دیدند محرابهای داخله در مسجد را یا داخله در بنا را خراب می کردند و می فرمودند که به مذابح یهودان می ماند که قربان می کنند در آن بدان که از جمله بدعتهای عثمان این بود که مقصوره از جهه خود ساخت داخل مسجد که خود در آنجا بایستد و ممتاز باشد از دیگران و والیان عثمان نیز در بلاد اسلام از جهه خود ساختند و حضرت امیر المؤمنین صلوات اللّٰه علیه در زمان خلافت ظاهری بدعتهای عثمان را بر طرف می نمودند و بدعتهای ابو بکر و عمر را نمی توانستند بر طرف کردن حاصل آن که دو قسم محراب ساختند یکی داخل در بنا و آن را مشکل بود خراب کردن مگر به خراب کردن دیوار و مفسده پر نداشت زیرا که اگر امام در آنجا رود و اگر دو طرف

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۲۵۵

صف امام را نه بینند و لیکن می بینند کسانی را که امام را می بینند و اما آن که داخل مسجد بود قریب بدو صف در دست راست و چپ می ایستادند که نه امام را می دیدند و نه کسی را می دیدند که امام را ببیند از این جهت خراب می فرمودند و دلیلی که عوام فهمند می فرمودند که شبیه به مذبح یهود است و حضرت رسول خدا صلّی اللّٰه علیه و آله فرموده اند که مخالفت کنید یهودان را.

(و رای علیّ صلوات اللّٰه علیه مسجدا بالکوفه قد شرف قال کانّه بیعه انّ المساجد لا تشرّف تبنی جمّا) و بسند موثق منقولست که آن حضرت صلوات اللّٰه علیه در کوفه مسجدی را دیدند که کنگره دارد حضرت فرمودند که به

مساجد یهود می ماند به درستی که مساجد را با کنگره نمی باید ساخت بلکه دیوارش را همواره می باید ساخت که کنگره نداشته باشد و این اخبار اگر چه خالی از ضعف نیست و لیکن چون عمل به این ها مشهور است میان اصحاب جبر ضعف آن کرده است با آن که در مستحبّات بحدیث ضعیف نیز عمل نموده اند و فی الحقیقه عمل بحدیث صحیح کرده اند که ظاهرش دلالت می کند بر آن که در مستحبات عمل بحدیث ضعیف می توان کرد و این حدیث را کلینی از علی بن ابراهیم از پدرش از ابی عمیر از هشام بن سالم روایت کرده است از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه که فرمودند که هر که بشنود چیزی از ثواب را بر عملی و آن عمل را به جا آورد حق سبحانه و تعالی آن ثواب را به او کرامت می فرماید اگر چه در واقع چنان نباشد و این حدیث حسن کالصحیح است به اعتبار ابراهیم و بعضی صحیح می دانند و بنده صحیح می دانم به اعتبار آن که ابراهیم بن هاشم کتابهای کوفیان را در کوفه به نزد صاحبان کتاب خواند و همان کتابها را به قلم آورد و علماء قم همه از او روایت کردند و از آن جمله کتاب صفوان و حماد و ابن ابی عمیر بود و ابراهیم از مشایخ اجازه است اگر توثیق صریح نداشته باشد

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۲۵۶

ضرر ندارد چنانکه علّامه گفته است که توثیق صریح ندارد.

و از این جهت بلفظ صریح گفته است که نقل علماء قم از او توثیق اوست و لیکن صریح نیست و نزد بنده در کتب مشهوره ضعف مشایخ

اجازه ضـرر ندارد و برقی در محاسن از علی بن الحکم روایت کرده است از هشام از آن حضرت صلوات اللّه علیه که فرمودند که هر که به او برسد حدیثی از نبی صـلّی اللّه علیه و آله که چیزی از ثواب هست بر عملی و آن عمل را به جا آورد آن ثواب او را خواهـد بود هر چنـد نبی آن را نفرموده باشد و به همین مضـمون کلینی در قوی و برقی در صـحیح از محمد بن مروان از حضـرت صادق صـلوات اللّه علیه روایت کرده انـد و حـدیث هشام در محاسن صـحیح است و هم چنین در جامع بزنطی و ابن عیسی با آن که عمده حکم صدوقست به صحّت اینها.

[سفید کردن مسجد به پخته شده به عذره انسان]

(و سـئل ابو الحسن الاوّل صـلوات اللّه علیه عن الطّین فیه التّبن یطیّن به المسجد او البیت الّذی یصلّی فیه فقال لا باس و سئل عن بیت قد کان الجصّ یطبخ فیه بالعذره أ یصـلح ان یجصّص به المسجد فقال لا باس و سئل عن بیت قد کان حشّا زمانا هل یصلح ان یجعل مسجدا فقال اذا نظّف و اصلح فلا باس) و منقولست که سؤال کردند از حضرت امام موسی کاظم صلوات اللّه از گلی که کاه در او کنند و مسجد را کاه گل کنند یا خانه را که در آن نماز کنند زمینش را کاه گل بمالند آیا خوبست و سجده می توان کرد با آن که کاه ماکول است حضرت فرمودند که باکی نیست کاه ماکول حیواناتست و می باید که ماکول انسان نباشد و ممکن است که علی بن جعفر (ص) شنیده باشد که تیمّم از کاه گل نمی توان کرد

به خاطرش رسیده باشد که سجده کردن نیز مثل تیمّم کردنست حضرت فرموده باشند که باکی نیست و هر دو از یک باب نیستند در جمیع چیزها و دیگر از آن حضرت صلوات اللّٰه سؤال کردند از منزلی که در

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۲۵۷

آنجا گچ می پزند بفضله آدمی چنانکه متعارف عراق عربست بالفعل نیز که گچ خام را پهن می کنند و عذره خشک را بر بالای آن می ریزند و آتش در آن می زنند گچ پخته می شود و دغدغه از دو وجه است یکی آن که ممکن است که عذره تر باشد و گچ نجس شود دویم آن که آیا به سوختن پاک می شود و استحاله از مطهرات هست یا نه و در اینجا دو استحاله است یکی استحاله عذره به خاکستر و دوم استحاله گچ خام که پخته می شود آیا باین پاک می شود و مسجد را باین گچ گچکاری می توان کرد یا نه حضرت در جواب فرمودند که باکی نیست یعنی استحاله به خاکستر از مطهراتست و گچ لازم نیست که نجس شود چون اغلب آنست که عذره خشک را بر روی گچ می کنند و اگر سؤال ازین باشد که زمین مسجد را گچکاری می کنند آیا سجده بر آن می توان کرد چنانکه چنین سؤالی خواهد آمد در این صورت جواب اینست که مثل این استحاله بر تقدیری که مطهر باشد مانع از سجده نیست زیرا که به سبب این استحاله از اسم ارض بیرون نمی رود و سجده بر ارض جایز است پس بنا بر این سجده بر آجر و امثال آن توان کرد و لیکن باین حدیث استدلال بر جواز سجده نمی توان کرد چون سخن

سجده مذکور نیست. در این خبر دیگر پرسیدند که هر گاه یورتی مدتی بیت الخلا باشد آیا آن خانه را مسجد می توان کرد حضرت صلوات اللَّه علیه فرمودند که هر گاه پاکیزه سازند آن خانه را از نجاسات و اصلاح کنند که خاکی در آن خانه بریزند بواسطه زیادتی تطهیر یا بوریایی بر آن بیندازند باکی نیست و توهم می شود که چون زمین نجس شده است مشکل است که خاکهای آن زمین را آن قدر توان بر داشتن که هیچ خاک نجس نماند از جهت رفع این توهم خاک بر بالای آن ریختن خوبست و دور نیست که این خاک مطهّر باشد چنانکه ظاهر احادیث صحیحه است از حضرات صادقین صلوات اللَّه علیهم فرمودند که زمین

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۲۵۸

بعضی از آن بعضی دیگر را مطهّر است و ظاهرش آنست که خاک پاکی که بر خاک نجس اندازد پاک می شود و صریح این احادیث نیز دلالت بر آن می کند مثل صحیحه حلبی که خواهد آمد بلفظ تطهیر و صحیحه عبد اللَّه بن سنان که حضرت (ص) فرمودند که هر گاه خواهی بیت الخلا را مسجد کنی آن مقدار خاک بر او بریز که نجاسات مخفی شود پس بتحقیق که آن را مطهّر است إن شاء اللَّه.

و در حدیث کالصحیح مسعده که آن حضرت صلوات اللَّه علیه فرمودند که هر گاه آن قدر خاک بریزند که نجاسات را به پوشاند و بوی آن زایل شود باکی نیست که مسجد بسازند زیرا که خاک تطهیر آن می دهد و سنت بر این جاری شده است.

و در حدیث کالصحیح دیگر از آن حضرت صلوات اللَّه علیه وارد شده است

در این سؤال که هر گاه آن مقدار خاک بریزند که به پوشاند نجاسات را پس آن أشد تطهیرا است.

و در حدیث کالصحیح دیگر از آن حضرت صلوات اللّه علیه منقولست که باکی نیست که بیت الخلا را مسجد کنند و اگر این خاک مطهر نباشد نیز ضرر ندارد بنا بر آن که الحال علم نداریم که از خاک نجس چیزی مانده است یا آن که هر گاه مسجد کنند بعد از آن نمی باید آن را نجس کردن آن چه پیشتر نجس شده باشد ضرر ندارد چنانکه شیخ تستری طاب ثراه می فرمودند و ظاهر احادیث بسیار اینست که همین کافی است که خاک نجس را بحسب ظن خود بر دارد و این دقتها وسواس است و اگر راه وسواس باز شود گوشت نمی توان خورد زیرا که چربی گوشت در دکان قصاب بی دغدغه نجس می شود و چربی بمنزله آب مضافست که قابل تطهیر نیست مثل روغن و قطع نظر از چربی گوشت دستی که بر آن می مالند که ازاله نجاست آن کند دست چرب می شود و تا چربی دارد نه چربی قابل تطهیر است و نه دست به اعتبار حایل بودن چربی از رسیدن آب

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۲۵۹

بدست و هم چنین در جمیع چیزها هر گاه دقت کنند پاک در عالم بهم نمی رسد و در شریعت سمحه سهله این دقّتها را ندیده ایم در جائی که حضرات ائمه معصومین صلوات اللّه علیهم کرده باشند بلکه مدار بر توسعه است چنانکه گذشت و خواهد آمد و این حدیث از جمله احادیث علی بن جعفر است و همین سؤالات در کتاب قرب الاسناد هست از علی بن جعفر

که از برادرش موسی بن جعفر سلام اللّٰه علیهما کرده است پس بنا بر این صحیح بوده باشد چون سند صدوق بکتاب علیّ بن جعفر صحیح است.

[مسجد کردن مکان نجس]

(و سال عبید اللّٰه بن علیّ الحلبیّ ابا عبد اللّٰه صلوات اللّٰه علیه فی مسجد یکون فی الدّار فیبدو لأهله ان یتوسّعوا بطائفه منه او یحوّلوه عن مکانه فقال لا باس بذلک قال فقلت فیصلح المکان الّذی کان حشّا زمانا ان ینظّف و یتّخذ مسجدا قال نعم اذا القی علیه من التّراب ما یواریه فانّ ذلک ینظّفه و یطهّره) و به اسانید صحیحه منقولست از حلبی که گفت سؤال کردم از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه از مسجدی که در خانه باشد و اهل آن خانه خواهند که بعضی از آن مسجد را داخل خانه خود کنند یا آن مسجد را از آنجا بگردانند و به جای دیگر اندازند حضرت فرمودند که باکی نیست و علما حمل نموده اند بر آن که صیغه وقف نگفته باشند بلکه گوشه را از جهه نماز اهل خانه مقرر ساخته باشند و ممکن است که حکم مسجد خانه چنین باشد حلبی گوید که گفتم که اگر جائی مدتی ادب خانه باشد می توان آن را پاکیزه کردن و مسجد کردن حضرت فرمودند که بلی هر گاه آن مقدار خاک بر روی آن کنند که همه جا را به پوشاند او را پاک می کند و طاهر می گرداند و قریب باین عبارت در هر دو سؤال در صحیحه عبد اللّٰه بن سنان و احادیث دیگر وارد شده است و تفصیلش در حدیث سابق گذشت و ظاهر این اخبار صحیحه

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۲۶۰

و کالصحیحه

آنست که خاک از جمله مطهراتست بلکه استحاله نیز چون اگر عین عذره نیز باقی باشد به اندک زمانی خاک می شود چنانکه ظاهر احادیث بسیار نیز دلالت می کند بر این معنی و گذشت بعضی و خواهد آمد نیز إن شاء اللّه تعالی.

[هر که به مسجد رود یکی از هشت چیز را می یابد]

(و کان امیر المؤمنین صلوات اللّه علیه یقول من اختلف إلی المساجد اصاب احدی الثّمان اخا مستفادا فی اللّه عزّ و جلّ او علما مستطرفا أو آیه محکمه او رحمه منتظره او کلمه تردّه عن ردی او یسمع کلمه تدلّه علی هدی او یترک ذنبا خشیه او حیاء) به اسانید موثقه قویه کالصحیحه از بهترین جوانان اهل جنّت امام حسن و امام حسین صلوات اللّه علیهما و اصبغ بن نباته و غیر ایشان منقولست که همیشه حضرت امیر المؤمنین صلوات اللّه علیه می فرمودند که هر که تردّد کند یا تردد بسیار کند در مساجد یکی از هشت چیز را البته می یابد غالبا.

اول برادر مؤمنی می گیرد به برادری و با او برادر می شود از جهه رضای الهی یا برادری بهم می رساند صالح و عالم و عاقل متصف به صفات حسنه که از صفات او منتفع تواند شد از جهه رضای الهی در گرفتن برادر و در انتفاع از او و چون همیشه خوبان در مسجد می باشند و این قسم برادری نادر است اما اکسیریست که مسهای قابل را طلا می کند و لهذا نماز جماعت مطلوبست که اکثر خوبان جمع می شوند و از سلام و مصافحه و امثال اینها از یکدیگر منتفع می شوند قطع نظر از انتفاع نماز که خواهد آمد دویم می باید علمی را که سبب رغبت او شود در عبادات و طاعات از کلمات

حکمت و مواعظ حسنه و مستطرف نفیسی است که همه کس از آن محفوظ گردد.

و ظاهرا مراد از علم مستطرف علوم وهبیّه لدنّیه ایست که فکر را در آن مدخلی نباشد بلکه به محض تفضل الهی وارد شود بر جمعی که همیشه به یاد الهی

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۲۶۱

باشند با ریاضت.

سیم می یابد و می شنود آیه واضح الدّلاله را و از علم آن منتفع می شود چون مستحبّ است خواندن قرآن در مساجد بلکه در حدیث صحیح وارد شده است که مساجد از جهه خواندن قرآن موضوع است یعنی بعد از نماز یا نماز نیز از جهه خواندن قرآن موضع است و عمده قرآن که نافع است اکثر عالمیان را محکمات آیاتست.

چهارم می یابد رحمتی را که انتظار قابل کشد یا مواد قابله منتظر آن قسم رحمتند و صورت اولی فیضی است که همیشه از جناب اقدس تعالی شانه فایض است و هر که قابل آن شود بان می رسد و صورت دویم فیوض خاصه است که هر چند از این طرف قابلیت بیشتر می شود کشش آن بیشتر است و بیشتر فایض می شود چنانکه از مدینه علم الهی صلّی اللّه علیه و آله منقولست که.

انّ لربّکم فی ایّام دهرکم نفحات الا فتعرّضوا لها

و تفصیلش گذشت.

پنجم می شنود سخنی را که باز دارد او را از چیزی چند که سبب هلاک اوست.

ششم می شنود کلمه را که دلالت می کند او را بر هدایت چون همیشه در مساجد علما و وعاظ می بوده اند و کار ایشان اینست که نصایح و مواعظی که ودایع الهی است نزد ایشان به خلایق رسانند و ممکن است که اشاره به سماع باشد و آن عبارتست از شنیدن کلماتی که

قصـد متکلم از آن چیزی دیگر است و این کس چنـان می یابـد که حق سـبحانه و تعـالی بر زبان او جاری ساخته است از جهه هدایت او مثل آن که شخصـی شـنید که کسی فریاد می کند سعتر برّی او چنین فهمید که حق سبحانه و تعالی به او خطاب می فرماید که تو سعی کن در راه

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۲۶۲

من تا به بینی الطاف را نسبت به خود و علی هذا القیاس و اعم از همه اظهر است و اللّٰه تعالی یعلم.

هفتم ترک گناه می کند از ترس الهی چون از لوازم خانه است که هر عاقلی اجتناب می کند از سـخط صاحب خانه و از لوازم مسجد است که آدمی متذکر شود خداوند خود را پس اگر اراده گناهی کند از ترس الهی نخواهد کرد.

هشـتم ترک گنـاهست از روی حیـاء صـاحب خـانه و این رتبه بالاـتر است چنـانکه در اخبـار متواتره وارد شـده است که چون عبادت الهی کنی چنان باش که گویا او را می بینی پس اگر تو او را نه بینی او ترا می بینـد و بی حیایی بالاتر از این نمی باشـد که عصـیان صـاحب خانه کننـد در خانه او و بعضـی تفسـیر کرده انـد خشـیت را به خشـیت الهی و حیاء را به حیاء از خلق و بر عکس نیز گفتـه انـد و تعمیـم بهـتر اسـت بـانکه ترک ذنـوب مطلـوب اسـت هر چنـد بواسـطه خـوف رفتـن عرض باشـد و حیا مطلوبست از خدا و خلق و آن چه حضـرت فرموده اند از لوازم مسـجد اشـعاری دارد که می باید که شخصـی که داخل مسجد می شود همه اینها منظورش باشد بلکه چون متوجه مسجد شود. قصد اینها و امثال اینها

داشته باشد تا بهر قصدی او را ثواب عظیم بوده باشد چنانکه حضرت سیّد الساجدین صلوات اللَّه علیه و علی آبائه و ابنائه ذکر کرده اند که خداوندا نیت مرا وافر و عظیم گردان که هر فعلی مشتمل بر نیات بسیار باشد زیرا که مدار بر نیت است.

[اعلان گم شده در مسجد]

(و سمع النّبیّ صلّی اللَّه علیه رجلا ینشد ضالّه فی المسجد فقال قولوا له لا ردّ اللَّه علیك فانّها لغیر هذا بنیت) و منقولست که حضرت سیّد المرسلین صلّی اللَّه علیه و آله شنیدند که شخصی در مسجد می گوید که که یافته است حیوان مرا اگر ینشد از باب مجرد باشد و اگر از باب افعال باشد در این معنی اطلاق می کنند و در آن که گویند که گم کرده است حیوانی را و علما در هر

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۲۶۳

دو صورت حکم به کراهت کرده اند چون خبری دیگر از آن حضرت منقولست که حضرت ضاله را نهی فرمودند یعنی بهر دو معنی و تعلیل حضرت نیز دلالت بر هر دو می کند پس حضرت فرمودند که بگوئید به او که خداوند تعالی ضاله ترا به تو نرساند یا صاحبش پیدا نشود بنا بر احتمال دیگر و لیکن بعید است بلکه اظهر آنست که گم کرده است و می جوید پس فرمودند که مسجد را از جهه غیر این کارها بنا کرده اند یعنی از جهه عبادتست و صدوق در تتمه این خبر مرسل ذکر کرده است که رفع صوت در مسجد مکروهست و حضرت سید المرسلین صلّی اللَّه علیه و آله گذشتند به شخصی که تیر می تراشید حضرت او را نهی فرمودند و فرمودند که مسجد را از جهه غیر

این کارها بنا کرده اند و علی ای حال محمولست بر کراهت زیرا که منقولست در حدیث کالصحیح بل الصحیح از علیّ بن جعفر که گفت سؤال کردم از برادرم موسی بن جعفر صلوات اللَّه علیهما که در مسجد انشاد ضاله می توان کرد حضرت فرمودند که باکی نیست یعنی حرام نیست و حرام نبودن منافات ندارد با کراهت و ممکن است که این حدیث را حمل کنیم بر کسی که یافته باشد حیوانی را و طلب صاحبش کند و صورت اول را بر آن که گم کرده باشد چون وارد است که تعریف ضاله را در مجامع می باید کرد و ممکن است که حمل کنیم کراهت را بر صورتی که فریاد کند و جواز را بر آهسته چون نهی از بلند آواز کردن وارد است در مسجد و اکثر علما همه را مکروه می دانند و تعریف را گفته اند که در بیرون مسجد می کنند نزدیک درهای مسجد و این بهتر است هر چند جایز باشد در مسجد.

[اطفال و مجانین در مساجد]

(و قال صلوات اللَّه علیه جنّبوا مساجدکم صبیانکم و مجانینکم و رفع اصواتکم و شراءکم و بیعکم و الضّالّه و الحدود و الاحکام) و به سند قوی از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللَّه علیه منقولست که فرمودند که

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۲۶۴

اجتناب کنید در مساجد از اطفال و مگذارید که داخل مساجد شوند مبادا مسجد را نجس کنند و حمل نموده اند بر اطفال غیر ممیّز که اگر تمیز داشته باشد سنّت است که ایشان را پدران با خود بمسجد برند تا عادت کنند چنانکه در سایر عبادات ایشان را بانها باز می دارند و از مجانین نیز اجتناب کنید و

مگذاریـد که مطلقا داخل مساجد شوند و مفاسد ایشان بیشتر است و آوازهای خود را بلند مکنید و خرید و فروخت مکنید گم شده را یا صاحبش را مجویید و حدود را در مسجد اقامت مکنید چون خوف تلوّث مسجد به نجاسات هست و احکام را اقامت مکنیـد به قضا و این اخیر را حمل کرده انـد بر دوام پس اگر نادر واقع شود ضـرر ندارد و چون مشـهور است که حضـرت امیر المؤمنین صـلوات اللَّه علیه در دکه القضـا که داخـل مسـجد کوفه است قضـا می پرسـیدند پس جمع می کننـد با آن خبر بانکه حضـرت نادرا در مسـجد حکم می فرمودنـد یا آن که معصوم مسـتثنی است یا آن که اگر محاکمه را در مسـجد بیاورنـد چون واجب فوری است در مسـجد می بایـد واقع سازند و غیر این از وجوهی که علما ذکر کرده اند و وجه عصـمت بهتر است و در حـدیث دیگر از حضـرت سـید المرسـلین صـلّی اللَّه علیه و آله منقولست که فرمودنـد که اجتناب فرمائید مساجد را از اطفال و مجـانین خود و از خریـد و فروخت و ادب خانه و محل وضو را در بیرون مسـجد قرار دهیـد نزدیک درهای مساجـد خود یعنی مسجد را چنان وقف مکنید که ادب خانه در میان مسجد باشد و بر دور آن مسجد باشد و اللَّه تعالی یعلم.

[شعر گفتن در مساجد]

(و ینبغی ان یجنّب المساجـد انشـاد الشّعر فیهـا و جلوس المعلّم للتّأدیب فیهـا و جلوس الخیّاط فیها للخیاطه) و سـنت است که مساجـد را اجتنـاب نماینـد از شـعر گفتن و شـعر خوانـدن و از نشسـتن معلّم در آنجـا از جهه تعلیم اطفال چون خوف تلویث و تنجیس مسجد

هست و هم چنین از نشستن

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۲۶۵

خیّاط در مسجد از جهه خیّاطی چنانکه گذشت اخبار که مساجد را از جهه امثال این کارها بنا نکرده اند و منقولست بسند صحیح از حضرت سید الساجدین صلوات اللَّه علیه که حضرت سیّد المرسلین صلّی اللَّه علیه و آله فرمودند که اگر بشنوید که شخصی در مسجد شعر خواند بگوئید که فضّ اللَّه فاك خداوند عالمیان دهانت را بشکند به درستی که مساجد از جهت آنست که در آن جا قرآن بخوانند دور نیست که اگر خوف فساد نباشد چنان گفتن که آن شخص بشنود بهتر باشد و اگر نه آهسته نفرین کند.

و در حدیث کالصحیح از علی بن جعفر منقولست که گفت سؤال کردم از برادرم موسی صلوات اللَّه علیه که آیا جایز است شعر خواندن یا گفتن یا اعم در مسجد حضرت فرمودند که باکی نیست و حمل کرده اند اول را بر اشعار باطله و ثانی را بر اشعار حقه مثل مدح منقبت خدا و رسول و ائمه طاهرین صلوات اللَّه علیهم یا اشعار حکمت یا استشهادات از کلام عرب بر آیه و حدیث و اگر از موزونیت بیندازد بهتر است و اللَّه تعالی یعلم.

و در حدیث صحیح وارد است که حضرت سیّد المرسلین صلّی اللَّه علیه و آله نهی فرمودند از کشیدن شمشیر در مسجد و از تراشیدن تیر در مسجد و فرمودند که بنا نشده است مسجد مگر از جهه غیر اینها که عبادتست.

و در حدیث حسن کالصحیح از حلبی منقولست که گفت سؤال کردم از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللَّه علیه که آیا سلاح را در مسجد می توان آویخت حضرت

فرمودنـد که بلی اما در مسـجد اکبر نه زیرا که جدم سیّد الساجدین صـلوات اللَّه علیه شخصـی را دیدند که در مسـجد تیر می تراشید حضرت او را نهی فرمودند از آن چون مسجد محلّ امن است و خواب کردن در مسجد

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۲۶۶

الحرام و مسجد رسول اللَّه صلّی اللَّه علیه و آله مکروهست و در مساجد دیگر مکروه نیست.

چنانکه در حدیث حسن کالصـحیح از زراره منقولست که عرض نمودم به خدمت حضـرت امام محمد باقر صـلوات اللَّه علیه و آله که چه می فرمایید در خواب کردن در مساجد حضـرت فرمودند که باکی نیست مگر در مسـجدین مسجد الحرام و مسجد الرّسـول صـلّی اللَّه علیـه و آله و زراره گفت که گـاه بـود که حضـرت دست مرا می گرفتنـد در مسـجد الحرام و به گـوشه می فرمودنـد و حـدیث می فرمودنـد تـا خـواب می رفتنـد و من نیز بخـواب می رفتم پس عرض می کردم که شـما را خـواب ربود چونست حضـرت فرمودند که آن مسـجدی کراهت دارد که در زمان حضـرت صـلّی اللَّه علیه و آله مسجد بود اما در اینجا که خارجست از آن ضرر ندارد.

و در حـدیث صـحیح از ابن وهب منقولست که سؤال کردم از حضـرت امام جعفر صادق صـلوات اللَّه علیه از خواب کردن در این دو مسـجد حضـرت فرمودنـد که ضـرر ندارد پس مردمان غریب در کجا بخوابند و این حدیث دلالت می کند که کراهت در حدیث سابق بمعنی مشهور است و حمل می توان کرد بر آن که اگر جائی داشته باشد در مسجدین خوابیدن مکروه باشد و اگر نه جایز باشد و ممکن است که حدیث دویم را حمل کنیم بر اول به

آن که جواز خواب در زیادتیهای مسجد باشد نه در اصل مسجد.

و در حدیث کالصحیح از علیّ بن جعفر منقولست که گفت سؤال کردم از برادرم حضرت امام موسی کاظم صلوات اللَّه علیه و آله از خواب کردن در مسجد الحرام حضرت فرمودند که باکی نیست و سؤال کردم از خواب کردن در مسجد رسول صلّی اللَّه علیه و آله حضرت فرمودند که خوب نیست و الحال

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۲۶۷

متعارفست که در مسجد حضرت را می بندند بخلاف مسجد الحرام ممکن است که از جهه آزار رسیدن به ایشان نهی شده باشد که مبادا ستیّان آزار به ایشان رسانند و اللَّه تعالی یعلم.

و در حدیث صحیح از رفاعه منقول است که گفت سؤال کردم از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللَّه علیه از وضو ساختن در مسجد حضرت فرمودند که اگر وضو از بول و غایط سازد مکروهست و اگر به سبب احداث دیگر باشد کراهت ندارد و از آن حضرت صلوات اللَّه علیه منقولست که حضرت سیّد المرسلین صلّی اللَّه علیه و آله نهی فرمودند از تکلّم به عجمی در مساجد و محتملست که کراهت در وقتی باشد که عربی تواند تکلّم کردن و از آن حضرت بسند قوی منقولست که حضرت سیّد المرسلین صلّی اللَّه علیه و آله فرمودند که هر که در مسجد باشد و اذان بگویند و بی علتی از مسجد بیرون رود منافق است مگر آن که اراده برگشتن داشته باشد.

و در موثق کالصحیح منقولست از آن حضرت صلوات اللَّه علیه که هر که در مسجد بنشیند و انتظار وقت نماز کشد او مهمان حق سبحانه و تعالی است و

بر حق سبحانه و تعالی لازمست که گرامی دارد مهمان خود را و احادیث صحیح و کالصحیح بسیار وارد شده است از ائمه هدی صلوات اللّه علیهم که حضرت سیّد المرسلین صلّی اللّه علیه و آله فرمودند که هر که سیر خورده باشد نزدیک مسجد ما نیاید.

و در حدیث صحیح از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّه علیه منقولست که از آن حضرت پرسیدند از خوردن سیر و پیاز و تره حضرت فرمودند که باکی نیست خامش و پخته اش و باکی نیست که دوا کنند به سیر و لیکن هر گاه خورده باشند بمسجد نروند و ظاهر آنست که حکم سیر را فرموده باشند

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۲۶۸

و احتمال هر سه دارد خصوصا پیاز خام چون در حدیث دیگر از حضرت امیر المؤمنین صلوات اللّه علیه منقولست که هر که ازین مؤذیات خورده باشد نزدیک نشود بمسجد یعنی هر چه سبب آزار مردمان باشد و بوی تنباکو نیز مؤذیست کسانی را که نمی کشند و دور نیست که الیوم کراهت نداشته باشد چون همه می کشند مگر بسیار نادر و نهی واقع شده است از انداختن سنگ ریزه در مسجد به یک دیگر.

و در روایت سکونی از حضرت سیّد المرسلین صلّی اللّه علیه و آله منقولست که آن حضرت شخصی را دیدند که سنگ ریزه انداخت در مسجد حضرت فرمودند که این سنگ ریزه صاحبش را لعن می کند تا به زیر آید پس فرمودند که در مجالس سنگ ریزه به یک دیگر انداختن از صفات قوم لوط است پس حضرت این آیه را تلاوت کردند که ترجمه اش اینست که حضرت لوط به ایشان می گوید که شما اعمال

بد می کنید و در مجالس امر منکر را بفعل می آورید و آن انداختن سنگ ریزه است به یک دیگر.

و به همین سند منقولست که در مسجد عورت خود را نمی باید گشودن و از ناف تا زانو عورتست هر چند کسی نباشد چون ملایک در مسجد می باشد و اگر کسی باشد غیر عورتین را باز کردن از ناف تا زانو کراهتش بیشتر است و از حضرت سیّد المرسلین صلّی اللَّه علیه و آله منقولست که فرمودند که در مساجد سخنی که از دنیا باشد مگویید که عقاب عظیم بر آن مترتب می شود و احادیث سابقه اشعاری باین معنی دارد که مسجد را از جهه عبادت وضع کرده اند و عذاب را حمل کرده اند بر سخن نامشروع یا مبالغه و این اظهر است.

[هر که روشن کند چراغی را در مسجدی از مساجد الهی]

(و قال رسول اللَّه صلّی اللَّه علیه و آله من اسرج فی مسجد من مساجد اللَّه سراجا لم تزل الملائکه و حمله العرش یستغفرون له ما دام

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۲۶۹

فی ذلک المسجد ضوء من السّراج) و منقولست به چند سند که حضرت صلّی اللَّه علیه و آله فرمودند که هر که روشن کند در مسجدی از مساجد الهی چراغی تا روشنی آن چراغ باشد فرشتگان همه با حاملان عرش از جهه او طلب مغفرت کنند و هر طلبی که ملائکه نمایند بامر الهی است.

و در حدیثست که حق سبحانه و تعالی هر گاه فرشتگان را امر کند به دعا البته می آمرزد آن بنده را و حاجتش را بر می آورد بدان که این حدیث را انس بن مالک روایت کرده است و از محدثین ما بعضی نام او را برده اند و بعضی گفته اند که از

رجلی بما رسیده است و در حدیث کالصحیح از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّه علیه منقولست که عمده دروغهایی که بر حضرت سیّد المرسلین صلّی اللّه علیه و آله بستند عایشه و ابو هریره و انس بن مالک بستند و عمده احادیث اهل سنت از این سه کس است و از عبد اللّه بن عمرو اخبار در مذمّت او نیز وارد است پس آن که محدثین ما از او نقل کرده اند این حدیث را و بر سبیل ندرت نیز از ایشان نقل می کنند وقتی می کرده اند که موافق آن خبر از صادقین صلوات اللّه علیهم به ایشان رسید باشد و از جهه تالیف قلوب عامه نقل می کرده اند و با آن که در سنتی ها مساهله می توان کرد محدثان ما نمی کرده اند مگر در مثل این صورت و اللّه تعالی یعلم.

[خارج کردن چیزی از مسجدی به مسجد دیگر]

(و قال ابو جعفر صلوات اللّه علیه اذا اخرج احدکم الحصاه من المسجد فلیردّها فی مکانها او فی مسجد آخر فإنّها تسبّح) و به روایت وهب منقولست از حضرت امام محمد باقر صلوات اللّه علیه که فرمودند که هر گاه شخصی سنگ ریزه را از مسجد بیرون برد می باید که آن سنگ ریزه را به جای خود آورد یا به مسجدی دیگر که آن تسبیح می گوید و این در صورتی است که سنگ ریزه جزو مسجد باشد امّا اگر از زیادتیها باشد که سبب

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۲۷۰

کثافت مسجد باشد ظاهرا بیرون بردن بهتر باشد چنانکه گذشت و دور نیست که تسبیح اشاره باشد به جزویت مسجد چون تسبیح مسجد نه مثل تسبیح سایر مواضع است که مسجد نباشد

[جایز نیست حایض و جنب را که داخل مسجد شوند مگر بعنوان گذشتن]

(و لا یجوز للحائض و الجنب ان یدخلا المسجد الّا مجتازین) و جایز نیست حایض و جنب را که داخل مسجد شوند مگر بعنوان گذاشتن و پیشتر گذشت که مگر به مسجدین که مطلقا داخل هر دو نمی توانند شد.

(و قال الصّادق صلوات اللّه علیه خیر مساجد نسائکم البیوت) و به سند کالصحیح و صحیح علی المشهور از آن حضرت صلوات اللّه علیه منقولست که فرمودند که بهتر مسجدها از جهه زنان شما یورتهای ایشانست چنانکه بعد از این خواهد آمد إن شاء اللّه تعالی.

(و سئل صلوات اللّه علیه عن الوقوف علی المساجد فقال لا یجوز فانّ المجوس وقفوا علی بیوت النّار) و از آن حضرت صلوات اللّه علیه سؤال کردند از وقف کردن بر مساجد حضرت فرمودند که جایز نیست به درستی که گبران وقف می کنند بر خانهای آتش خود شما مثل آنها مباشید و مظنون

آنست که صدوق نقل معنی حدیث کرده است موافق فهم خود زیرا که در جاهای دیگر مثل باب وقف این کتاب و علل و غیر آن بسند قوی از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّه علیه روایت کرده است که از آن حضرت پرسیدند که هر گاه شخصی خانه بخرد و بنا کند خانه از جهه خودش و عرصه از آن زمین بماند و آن را مستغلی کند که به کرایه دهد آیا این خانه را وقف می توان نمود بر مسجد حضرت در جواب فرمودند که مجوس وقف کردند بر خانه آتش و این عبارت یک احتمالش این است که هر گاه ایشان وقف بر خانه آتش کنند شما اولاید که وقف کنید بر خانه حق سبحانه و تعالی و احتمالی دیگر آن که از پیش

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۲۷۱

گذشت و احتمال جواز اظهر است به اعتبار عمومات اخبار و اگر اظهر نباشد و هر دو احتمال مساوی باشد از مجملات اخبار خواهد بود و ممکن است که این خبری دیگر باشد و به سبب صراحت این خبر آن خبر را حمل بر این کرده باشد و لیکن بسیار بعید است و احتمال دارد که مراد این باشد که وقف بر مسجد نمی باید کرد بلکه وقف بر مسلمانان می باید کرد زیرا که شرط است در موقوف علیه که قابل تملک باشد و مسجد قابل تملک نیست و ممکن است که بر تقدیر آن که مراد حضرت عدم جواز باشد وجهش این باشد که اغلب اوقات وقف می کنند از جهه زینتهای مسجد و آن مطلوب شارع نیست و گمان ندارم که غیر صدوق کسی باین خبر

عمل کرده باشد بر عدم جواز و اللّه تعالی یعلم.

[مساجد خانه خداست]

(و روی انّ فی التوریه مکتوبا انّ بیوتی فی الارض المساجد فطوبی لعبد تطهّر فی بیته ثمّ زارنی فی بیتی الا انّ علی المزور کرامه الزّائر الا بشّر المشّاءین فی الظّلمات إلی المساجد بالنّور السّاطع یوم القیمه) و بسند حسن کالصحیح از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّه علیه منقولست که فرمودند که در توراه نوشته است که حق سبحانه و تعالی می فرماید که به درستی که خانهای من در زمین مسجدهاست پس خوشا حال بنده که در خانه خود وضو سازد و بعد از آن به زیارت من آید در خانه من به درستی که لازمست بر هر که شخصی به زیارت او رود که اکرام و تعظیم کند زیارت کننده خود را تا اینجا حدیث حضرت صادقست و زیادتی که البته بشارت ده جمعی را که در تاریکیها به مساجد می روند که ایشان را در روز قیامت نوری باشد ظاهر و هویدا مانند برق لامع.

در حدیث دیگر است که صدوق کالصحیح روایت کرده است از جعفر طیار رضی اللّه عنه که حضرت سیّد المرسلین صلّی اللّه علیه و آله فرمودند که

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۲۷۲

خداوند عالمیان می فرماید که به درستی که خانهای من در زمین مسجدهاست روشنی می دهد اهل آسمان را چنانکه ستارگان روشنی می دهند اهل زمین را خوشا حال بنده که مساجد خانهای او باشد و خوشا حال بنده که در خانه خود وضو سازد و به زیارت من آید در خانه من به درستی که بر مزور است که گرامی دارد زایر خود را یا محمد بشارت ده جمعی را که

در تاریکیهای به پای خود می رونـد به مسـجدها که فردای قیامت او را نوری ساطع بوده باشد و در کتب صدوق چنین است و در اینجا هر دو را با هم ضم کرده است از حفظ علی الظاهر و باین دو حـدیث اسـتدلال کرده انـد بر اسـتحباب طهارت از جهه دخول مسـجد چون ظـاهر حـدیث آنست که اصـل دخول زیـارت الهی است و ممکن است که مراد از زیارت نماز و خوانـدن قرآن و سایر عبادات باشـد که در مسـجد واقع می شود یا محض نماز چون مناجاتست با حق سـبحانه و تعالی و دلالت کنـد بر نماز تحیت مسـجد. چنانکه در حدیث ابو ذر و غیر آن وارد است از حضـرت سیّد المرسلین صلّی اللَّه علیه و آله که مساجد را راه مکنیـد تا دو رکعت نماز در آن نکنیـد پس اولی آنست که اگر کسـی اراده مسـجد داشـته باشـد قصـد نماز یا قرائت قرآن داشـته باشد و وضو از جهه یکی از اینها بسازد چنانکه در چهار صد کلمه حضرت امیر المؤمنین صلوات اللَّه علیه منقولست که فرمودنـد که بنده مؤمن قرآن نخواند هر گاه بی طهارت باشد تا طهارت نسازد بانکه اگر جنب باشد غسل کند و اگر بی وضـو باشد وضو سازد.

و در حدیث کالصـحیح از محمد بن فضـیل منقولست که از حضرت امام رضا صلوات اللَّه علیه سؤال کردم و عرض نمودم که قرآن می خوانم و مرا بول آزار می دهد می روم و بول و استنجا می کنم و دست را می شویم و باز قرآن می خوانم

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۲۷۳

حضرت فرمودند که تا وضو نسازی قرآن مخوان و در حدیث صحیح نیز گذشت که مساجد وضع

شده است از جهه خواندن قرآن.

و در حدیث کالصحیح از ابی بصیر منقولست که گفت سؤال کردم از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه از علت تعظیم مساجد حضرت فرمودند که به سبب این امر کرده اند به تعظیم مساجد که خانهای خداست در زمین یعنی خانه عبادت الهی است یا چون حق سبحانه و تعالی منسوب به خود ساخت به اضافه تشریف تعظیم آن واجبست و جایز است نماز کردن در مساجدی که سنیان بنا کرده اند و احادیث صحیحه وارد شده است از ائمه هدی صلوات اللّٰه علیهم که فرموده اند که نماز کنید در مساجد ایشان و خواهد آمد.

و در حدیث صحیح ابن ابی عمیر منقولست از بعضی از استادان او که گفت به حضرت امام جعفر صادق عرض نمودم که من کراهت دارم از نماز کردن در مساجد سنیان حضرت فرمودند که کراهت مدار زیرا که هر مسجدی را که بنا شده است و می شود البته محاذی قبر پیغمبریست یا وصی پیغمبری که شهید شده است و در آنجا از خون او ریخته است بنا بر این حق سبحانه و تعالی دوست می دارد که عبادت او در این مساجد کنند پس هر نمازی را که در این مساجد به جا آورد از فریضه ادا و قضا و نوافل أدا و قضا.

[خانهائی که در آن خانها نماز شب می کنند]

(و روی انّ البیوت الّتی یصلّی فیها باللّیل یضی ء نورها لأهل السّماء کما یضی ء نور الکواکب لأهل الارض) و منقولست بسند صحیح از فضیل از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه که فرمودند که خانهائی که در آن خانها نماز شب می کنند با تلاوت قرآن روشنایی می دهد نور آن خانها اهل

آسـمان را چنانکه ستاره ها روشنی می دهند اهل زمین را و بعد ازین صدوق ذکر خواهد کرد این خبر را و بعد از باللیل بتلاوه القرآن در آن مذکور است

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۲۷۴

و در اینجا ذکر نکرده است ممکن است که حـدیثی دیگر باشـد یا از نساخ سـهو شده باشد و این عبارت دو احتمال دارد یکی آن که تلاوت قرآن در نماز کننـد چنانکه در حـدیث طویل خواهد آمد یا آن که بعد از نماز شب و در اثنای آن تلاوت کنند و اعم بهتر است و اللَّه یعلم و غرض از ذکر این خبر در اینجا آن است که هم چنان که گذشت که بهترین مساجد از جهه زنان خانهاست هم چنین بهترین مساجد از جهه نوافل خانهاست چون از ریا دورتر است.

[مناره برای مسجد]

(و روی انّ علیّا صـلوات اللَّه علیه مرّ علی مناره طویله فامر بهـدمها ثمّ قال لا ترفع المناره الّا مع سـطح المسـجد) و بسـند قوی از سکونی منقولست که حضـرت امیر المؤمنین صـلوات اللَّه علیه گذشـتند بر مناری پس فرمودند که منار را کندند و فرمودند که منار را بلند نمی باید کرد مگر با سـطح و اصل منار از مجوس بود که چون آتش را می پرستیدند منارهای بلند می ساختند که بر بالای آنها آتش بیفروزنـد و تعظیم آتش کرده باشـند و چون بلاد عجم مفتوح شـد و عراق عرب را نیز ملوک عجم داشـتند عمر گفت که منارهای بحال خود باشد و بر بالای آنها اذان بگویند و حضرت امیر المؤمنین امر به هدم آن فرمودند چون سبب اشرافیت بر خانهای مسلمانان و آن حرامست و فرمودند که در زمان

حضرت محل اذان در دیوار مسجد بود و از سطح مسجد بلندتر نبود همان مقدار بلند کردن خوبست و زیاده بد است و ازین حدیث نیز فهمیده اند که می باید در میان مسجد نباشد چون در زمان حضرت متصل به دیوار مسجد بود و لفظ حدیث صریح نیست در این معنی و اگر در میان مسجد نباشد بهتر است و منار مسجد خیف که در میان مسجد است و بلند است ظاهرا در زمان ملاعین ساخته باشند و نیست در جائی که در زمان حضرت سیّد المرسلین صلّی اللَّه علیه و آله بوده باشد با آن که چون در آن حوالی خانه نیست بلند کردن آن

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۲۷۵

ضرر ندارد و ممکن است که در صحرا نیز خوب نباشد تا مشابهت به مجوس نداشته باشند و اللَّه تعالی یعلم.

[خداوند بواسطه پیران مسجد بر همه رحم می کند]

(و انّ اللَّه تبارک و تعالی لیرید عذاب اهل الارض جمیعا حتّی لا یحاشی فیهم احدا فاذا نظر إلی الشّیب ناقلی اقدامهم إلی الصّلوات و الولدان یتعلّمون القرآن رحمهم اللَّه تعالی فاخّر ذلک عنهم و (منهم خ) و بسند موثق از حضرت امیر المؤمنین صلوات اللَّه علیه منقولست که فرمودند که بسیار است که حق سبحانه و تعالی می خواهد که اهل زمین را همه معذب سازد که احدی را نجات ندهد از جهه بدی ایشان که معاصی و سیّئات از ایشان صادر می شود و اگر جمعی خوبان هستند چون انکار نمی کنند منکرات را ایشان نیز مستحق عذاب الهی می شوند پس چون نظر می کند که جمعی از پیروان با ضعف به مساجد می روند و اطفال تعلم قرآن می کنند به برکت ایشان بر همه رحم می کند و عقاب

ایشان را از روی تفضّل تأخیر می فرماید که شاید توبه کنند.

و در حدیث کالصحیح از حضرت ابی الحسن علی بن موسی الرّضا صلوات اللّٰه علیهما منقولست که حق سبحانه و تعالی مقرّر ساخته است منادی را که هر روز ندا می کنند که ای بندگان الهی بازایستید از معاصی و مخالفت الهی و اگر نه حیوانات چرنده باشند و اگر نه اطفال شیرخواره باشند و اگر نه پیران با رکوع باشند که نماز می کنند یا ضعف پیری یا خم شده اند مانند راکعان هر آینه حق سبحانه و تعالی عذابی بر شما نازل سازد که شما را ریزه ریزه کند.

و مؤیّد امثال این دو خبر است آن چه حق سبحانه و تعالی فرموده است که اگر حق سبحانه و تعالی بندگان خود را مؤاخذه می نمود به ستمهای ایشان بر نفس خود و بر غیر خود هر آینه جنبنده بر روی زمین نمی گذاشت.

و آن چه در این دو حدیث وارد شده است که سبب تاخیر عذاب عبادت

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۲۷۶

پیران و تعلم اطفال به قرآن و اطفال شیرخواره و حیواناتند بر سبیل فرد است یا مد خلیّت فی الجمله و در اخبار چیزهای دیگر وارد است که سبب رفع عذاب یا تاخیر آن می شود مثل کریه صلحا و وجود علما خصوصا سید و بهتر و مهتر ایشان حضرت صاحب الامر صلوات اللّٰه علیه و غیر اینها که خواهد آمد در ضمن اخبار.

[آداب دخول مسجد]

(و من اراد دخول المسجد فلیدخله علی سکینه و وقار فانّ المساجد بیوت اللّٰه و احبّ البقاع الیه و احبّهم إلی اللّٰه عزّ و جلّ أوّلهم دخولا و اخرهم خروجا) و کسی که خواهد که

داخل مسجد شود بلکه روانه شود به جانب مسجد باید که با ذکر الهی قلبی و آرام بدن روانه شود به آن که در خاطر خود در آورد که خداوند عالمیان مرا به خانه خود طلبیده است از وقتی که روانه می شود بذکر و فکر الهی بلکه با توبه و انابت باشد پس به درستی که مساجد خانهای الهی است و محبوبترین مکانهاست نزد حق سبحانه و تعالی و محبوب ترین خلایق به نزد حق سبحانه و تعالی کسی است که پیش از همه داخل شود و بعد از همه کس بیرون رود چنانکه در حدیث صحیح از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه منقولست که چون متوجه نماز شوی مدو بلکه با سکون دل و آرام تن برو پس اگر به اول نماز جماعت برسی فبها و اگر در میان برسی ما بقی را بعد از نماز امام تمام کن الخبر.

و در حدیث صحیح از حضرت امام محمد باقر صلوات اللّٰه علیه منقولست که حضرت سیّد المرسلین صلّی اللّٰه علیه و آله از جبرئیل سؤال کرد و فرمود که ای جبرئیل از جاهای زمین کجاها محبوبتر است نزد حق سبحانه و تعالی جبرئیل علیه السلام گفت مسجدها و محبوبترین اهل مساجد جمعی اند که پیشتر از همه کس داخل شوند و بعد از همه کس از آنجا بیرون روند.

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۲۷۷

(و من دخل المسجد فلیدخل رجله الیمنی قبل الیسری و لیقل بسم اللّٰه و باللّٰه السّلام علیك أیّها النّبیّ و رحمه اللّٰه و برکاته اللّٰهمّ صلّ علی محمّد و آل محمّد و افتح لنا ابواب رحمتك و اجعلنا من عمّار مساجدك جلّ

ثناء وجهك و اذا خرج فليخرج رجله اليسرى قبل اليمنى و ليقل اللّهمّ صلّ على محمّد و آل محمّد و افتح لنا ابواب فضلك) و کسی که خواهد داخل مسجد شود پس باید که پای راست را در مسجد گذارد پیش از پای چپ و بگوید این کلمات را که ترجمه اش اینست که داخل مسجد می شود به استعانت از حق سبحانه و تعالی یا به یاوری اسم الهی و بیاوری ذات مقدس الهی یا آن که چون استعانت از او بجویم و حال آن که وجود من و بقای من و حرکات و سکنات خیر من همه بعون الهی است رحمت الهی بر تو باد و سلامتی از آفات و رحمتها و برکتهای الهی با تو باد ای سید پیغمبران خداوندا رحمتهای خاصه خود را بر محمد و آل محمد فرست و بگشا بر روی ما درهای رحمتت را چنانکه در مسجد را بر ما گشودی به توفیق و هدایت و بگردان مرا و سایر مؤمنان را از جمله عمارت کنندگان مساجد خود به عبادت و طاعت ثنای ذات مقدس تو از آن بالاتر است که کسی تواند بان رسیدن یا تواند گفتن و چون خواهد کرد که بیرون آید پای چپ را مقدم دارد پیش از پای راست و بگوید که خداوندا صلوات فرست بر محمد و آل محمد که حضرت فاطمه زهرا و ائمه معصومینند صلوات اللّه علیهم و بگشا بر روی ما درهای فضل و رحمت خود را در امور دنیوی و اخروی.

اما داخل کردن پای راست پس در حدیث کالصحیح یونس از ائمه هدی صلوات اللّه علیهم روایت کرده است که

فرمودند که فضیلت در دخول مسجد آنست که در وقت دخول پای راست را مقدم داری و در وقت بیرون آمدن

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۲۷۸

پای چپ را مقدم داری و جمعی غافل شده اند از این حدیث که کلینی روایت کرده است و گفته اند بر عکس بیت الخلا و در بیت الخلا گفته اند بر عکس مسجد که چون مسجد مکان شریف است پای راست را مقدم داشتن که اشرفست أنسب است و بر عکس در خروج و بر عکس هر دو در خلا و این وجه نکته می شود بعد از ورود نص نه آن که علّت حکم سازند.

و در حدیث حسن کالصحیح از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه منقولست که چون داخل مسجد شوی صلوات بر محمّد و آل محمّد بفرست و چون بیرون آیی نیز صلوات بفرست.

و شیخ بسند صحیح روایت کرده است از فضیل از عبد اللّٰه بن حسن که گفت چون داخل مسجد شوی بگو (اللّٰهمّ اغفر لی و افتح لی ابواب رحمتک) و چون خواهی که بیرون آیی بگو (اللّٰهمّ اغفر لی و افتح لی ابواب فضلک) و در حدیث موثق کالصحیح از حضرت صلوات اللّٰه علیه روایت کرده است که فرمودند که چون خواهی که داخل مسجد شوی بگو (بسم اللّٰه و السّلام علی رسول اللّٰه صلّی اللّٰه علیه و آله انّ اللّٰه و ملائکته یصلّون علی محمّد و آل محمّد و السّلام علیهم و رحمه اللّٰه و برکاته ربّ اغفر لی ذنوبی و افتح لی ابواب فضلک) و چون بیرون آیی همین دعا را بخوان و در حدیث قوی از حضرت امام محمد باقر صلوات اللّٰه علیه روایت

کرده است که چون داخل مسجد شوی و خواهی که بنشینی پس داخل مشو در مسجد مگر با طهارت و چون خواهی که داخل شوی رو بقبله کن و خدا را بخوان و مطالب خود را طلب کن و در وقت داخل شدن بسم اللّٰه بگو و حمد الهی به جا آور و صلوات بر محمد و آل محمد بفرست.

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۲۷۹

و از حضرت سیّد المرسلین صلّی اللّٰه علیه و آله منقولست که در وقت داخل شدن در مسجد ملاحظه کنید کفشهای خود را که نجس نباشد و ایستاده کفش مپوشید و بهتر آنست که با کفش داخل نشوند و کفش خود را به کسی بسپارند در بیرون مسجد که خاطر جمع باشد از آن که دزد ببرد مبادا در اثنای نماز باین فکر افتد.

و کلینی در حدیث حسن کالصحیح از زراره از حضرت امام محمد باقر صلوات اللّٰه علیه روایت کرده است که فرمودند که چون داخل مسجد شوی بگو.

(بسم اللّٰه و باللّٰه و إلی اللّٰه و من اللّٰه و ما شاء اللّٰه و لا حول و لا قوّه الّا باللّٰه اللّٰهمّ اجعلنی من زوّارك و عمّار مساجدك و افتح لی باب توبتك و اغلق عنّی باب معصیتك و كلّ معصیه الحمد للّٰه الّذی جعلنی ممّن یناجیه اللّٰهمّ اقبل علیّ بوجهك جلّ ثناؤك) و کالصحیح از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه روایت کرده است که فرمودند که حضرت سیّد المرسلین صلّی اللّٰه علیه و آله فرمودند که هر گاه نماز واجب را در مسجد به جا آورند و خواهند که از مسجد بیرون آیند می باید در مسجد بایستند و بگویند

(اللّهمّ دعوتنی فاجبت دعوتک و صلّیت مکتوبتک و انتشرت فی ارضک کما أمرتنی فاسئلک من فضلک العمل بطاعتک و اجتناب سخطک و الکفاف من الرّزق برحمتک) و ترجمه این دو دعا این است که داخل می شوم و اعمال خیر می کنم بیاوری است الهی و بیاوری ذات مقدس الهی یا آن که و حال آن که همه چیز و همه فعل من بعون الهی است و بازگشت من بسوی اوست یا غرض من از دخول مسجد عباداتیست که سبب قرب من شود بجناب اقدس او و من از جانب او به جانب او می روم یعنی همه کار من از برای

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۲۸۰

اوست و آن چه حق سبحانه و تعالی اراده فرماید چنان می شود که اراده فرماید و نیست مرا باز ایستادن از معاصی و کردن طاعات مگر بعون الهی خداوندا بگردان مرا از زیارت کنندگان خود که همیشه عبادات من در مساجد باشد خالص از جهه رضای تو و بگردان مرا از جمله عمارت کنندگان مساجد خود به عبادت و طاعت یا با آن به بنا و مرمّت چنانکه حق سبحانه و تعالی فرموده است که عمارت نمی کند مساجد الهی را مگر کسی که ایمان بجناب اقدس الهی و بروز قیامت داشته باشد و نماز کند و زکات دهد نترسد از کسی مگر از حق سبحانه و تعالی پس این جماعت امید هست که از جمله هدایت یافتگان باشند.

و دیگر فرموده است که کیست ظالم تر از کسی که منع کن مساجد الهی را از آن که در آنجا به یاد خدا باشند و سعی می کنند در خرابی مساجد و سایر آیاتی که در این

باب وارد شده است که خداوندا بگشا از جهه من در توبه ات را و توفیقم کرامت کن که همیشه باز گشتم بسوی تو باشد و در گناهان را بر روی من در بند و مگذار که متوجه گناهی شوم و چنان کن که هیچ گناه از من صادر نشود و حمد و سپاس خداوندی را سزاست که گردانیده است مرا از آن کسانی که همیشه مناجات با او می کنند و راز خود را به او می گویند خداوندا نظر شفقت و مرحمت بسوی من کن و ثنای تو از آن اعظم است که ما توانیم کرد.

امّا دعای دویم خداوندا مرا به درگاه خود خواندی و من اجابت نمودم دعوت ترا و آن چه واجب گردانیده بودی به جا آوردم و به زمین تو روان شدم چنانکه فرموده که هر گاه نماز را به جا آورید پهن شوید در زمین و طلب کنید روزی الهی را از فضل الهی پس من ترا می خوانم از فضل تو که توفیق دهی که آن چه فرموده به جا آورم و چیزی که خلافت رضای تو باشد بفعل نیاورم و سؤال می کنم روزیی که مرا بس باشد نه زیاد و نه کم به سبب رحمت تو یا بحق آن یا از

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۲۸۱

رحمت تو و می باید که غافل نشوی که هر یک از فقرات این دعوات و هر دعایی که خوانده شود پیش از نماز و در نماز و بعد از نماز دریست از درهای فیوض الهی از جمله چهار هزار باب صلاه و بر عارف مفتوح می شود از هر دری درهای بسیار بسیار.

باب المواضع الّتی تجوز فیها الصّلاه و المواضع الّتی لا تجوز فیها

اشاره

این بابی است در مواضعی

که نماز در آن جایز است اعم از آن که مستحب باشد یا جایز و مواضعی که جایز نیست نماز در آن مواضع اعم از کراهت و حرمت.

[همه زمین محل نماز است]

(قال النّبیّ صلّی اللَّه علیه و آله اعطیت خمسا لم یعطها احد قبلی جعلت لی الارض مسجدا و طهورا و نصرت بالرّعب و احلّ لی المغنم و اعطیت جوامع الکلام و اعطیت الشّفاعه) منقولست در صحیح از حضرت سید المرسلین صلّی اللَّه علیه و آله که فرمودند که حق سبحانه و تعالی پنج چیز بمن کرامت فرموده است که کسی را پیش از من کرامت نفرموده است.

اول آن که همه زمین را محل نماز من و امت من گردانید که در هر جا که خواهیم نماز کنیم بخلاف سایر انبیاء صلوات اللَّه علیهم که بر ایشان لازم بود که در معابد خود نماز کنند و در غیر کنیسه و بیعه نماز نمی کردند و هم چنین زمین را از جهه من مطهّر گردانید بانکه با عدم وجدان آب تیمّم کنیم و ته کفش و ته پا را پاک کند و سنگ استنجا و خاک ولوغ کلب و سایر چیزها که گذشت و زمین اعم است از خاک و سنگ دیگر نصرت یافتم به رعب و در بسیاری از روایات وارد شده است (مسیره شهر) یعنی حق سبحانه و تعالی خوف مرا در دل دشمنان من می اندازد یک ماهه راه و مشهور آنست که این معنی بعد از قتل

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۲۸۳

عمرو بن عبد ود بود که او با هزار سوار برابر بود و در باب سابق گذشت.

دیگر غنیمت کفار را حق سبحانه و تعالی بر من حلال

کرد و بر پیغمبران سابق حرام بود و می سوختند.

دیگر حق سبحانه و تعالی کرامت فرمود مرا جوامع سخنان خوب و آن قرآن است که مشتمل است بر علوم اولین و آخرین و هم چنین از کلمات حکمت که لفظ آنها قلیل است و معانی آنها بسیار و آن زیاده از حد و حصر است و آن چه در کافی است از آن کلمات کافی است هر ذوی العقول را.

دیگر مرا عطا فرموده است شفاعت کبری، که در روز قیامت جمیع انبیاء نفسی نفسی گویند و پیغمبر ما صلّی اللّٰه علیه و آله امّتی گوید و هم چنین حضرات فاطمه زهرا و ائمه هدی را شفاعت کبری خواهند داد بلکه شیعیان ایشان نیز بسیار باشد که بعضی از ایشان را شفاعت دهند در مثل عدد قبیله ربیعه و قبیله مضر که حصر عدد این دو را بغیر حق سبحانه و تعالی نکرده است و احادیث شفاعت متواتر بالمعنی است از حضرت سید المرسلین و حضرات ائمه معصومین صلوات اللّٰه علیهم و انکار آن کفر است چنانکه جمعی از عامه منکر آنند و در مادّه ایشان صحیح است چنانکه احادیث متواتره وارد است که اگر جمیع پیغمبران و اوصیای ایشان و جمیع مخلوقات الهی از خوبان شفاعت کنند یک ناصبی را فایده نخواهد کرد و این بر تقدیر فرض محال است و اگر نه ایشان شفاعت نمی کنند مگر کسی را که دانند حق سبحانه و تعالی راضی است که ایشان شفاعت کنند و احادیث بسیار وارد است که ناصبی کسی است که عداوت با شیعیان ایشان داشته باشد از جهه تشیّع.

(و یجوز الصّلاه فی الارض کلّها الّا

فی المواضع الّتی خصّت بالنّهی عن الصّلاه فیها) چون در حدیث سابق بود که در هر موضعی نماز

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۲۸۴

می توان کرد و صدوق ذکر کرده است که جایز است نماز در هر زمینی مگر مواضعی بخصوص که نهی وارد شده است از نماز کردن در آن مواضع یعنی آن عام است یا مطلق و به اخبار دیگر تخصیص یا تقیید یافته است و آن مواضعی است که بعد از این بیان خواهد کرد و ازین کلام ظاهر می شود که صدوق در مواضع آینده حرام می داند و ممکن است که گوید که نهی وارد شده است و ما نمی دانیم که بر سبیل حرمتست یا کراهت پس اگر نهی حرمت باشد مخصص این حدیث خواهد بود و یا آن که ظاهر این خبر جواز بدون کراهت است و از احادیث آینده بر تقدیری که کراهت مفهوم شود نیز مخصص خواهد بود و اعتقاد اکثر اصحاب کراهت است در مواضع آینده و قولی شده است بر حرمت و لیکن با قول به حرمت قایل شک دارد در بطلان نماز.

در آن مواضع و اکثر علما گفته اند که نهی در عبادت مستلزم فساد است و قایل این قول را لازمست که قایل شود ببطلان صلاه در این مواضع.

[ده موضع است که در آن مواضع نماز نمی توان کرد]

(و قال الصّادق صلوات اللّه علیه عشره مواضع لا یصلّی فیها الطّین و الماء و الحمّام و القبور و مسانّ الطّریق و قری النّمل و معاطن الابل و مجری الماء و السّبخه و الثّلج) و کالصحیح منقولست بل فی الصحیح چون منقولست بسند صحیح از ابن ابی عمیر از بعضی از اصحاب از آن حضرت صلوات اللّه علیه که ده

موضع است که نماز نمی توان کرد در آن مواضع گـل و آب و حمام و قبرستان و میان راه و خانهای مورچه و خوابگاهی که شتر از جهه آب خوردن صبر می کند که آبی که اول خورده است در عروق آن برود و آبی دیگر بخورد یا مطلق خوابگاه آن و محل جریان آب و شوره زار و برف و ظاهرا غیر از طین و ماء همه مکروه باشد چون احادیث بر جواز همه وارد شده است و صدوق تفصیلی داده است در کتب خود باختیار و اضطرار و اخبار جواز

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۲۸۵

را حمل کرده است بر حالت ضرورت و خواهد آمد.

[مکروه است نماز کردن در سه موضع از راه مدینه مشرفه به مکه معظمه]

(و روی انّه لا یصلّی فی البیداء و لا ذات الصّلاصل و لا فی وادی الشّقره و لا فی وادی ضجنان) در حدیث صحیح منقولست از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللَّه علیه که مکروه است نماز کردن در سه موضع از راه مدینه مشرفه به مکه معظمه یکی بید است و آن مسمی است بذات الجیش که لشکر سفیانی در آنجا به زمین فرو خواهد رفت در زمان ظهور حضرت صاحب الامر و در بعضی از روایات وارد است که قبل از ظهور حضرت آن لشکر در اینجا به زمین فرو می رود و قبل از ظهور آن حضرت صلوات اللَّه علیه بده روز دجّال خروج خواهد کرد و اکثر لشکر او یهودان خواهند بود و حضرت صاحب الامر که ظهور فرماید در مکه معظمه اول جمعی که با آن حضرت بیعت خواهند کرد سیصد و سیزده تن از اولیاء اللَّه خواهند بود که قوام دنیا بلکه عالم به ایشان است

و دجّال متوجه آن حضرت شود و حضرت عیسی علی نبیّنا و علیه الصلاه و السّلام از آسمان به زیر آید در روز خروج آن حضرت و حضرت تکلیف کند عیسی را که پیش بایست تا اقتدا به تو کنیم یا رسول اللّٰه حضرت عیسی گوید که من امت جد توام و تابع شما شما پیش بایستید پس حضرت پیش بایستد و عیسی نماز جمعه را اقتدا کند به آن حضرت و اهل مکه همه بیعت کنند جمعی طوعا و جمعی کرها و متوجه مدینه مشرفه شوند که در این حالت دجّال به ایشان در قرب مدینه مشرفه در ذات الجیش برسد و دجال دعوی الوهیت کند حضرت صاحب الامر حضرت عیسی را که مقدمه لشکر حضرت خواهد بود به دعوت به نزد دجّال فرستاده او را با سلام بخواند و او قبول نکند حضرت عیسی او را بکشد و زمین بیدا که دو فرسخ است دجّال و خرش و لشکرش را فرو برد دویم ذات الصلاصل است و سیم وادی ضجنان است و دور

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۲۸۶

نیست که این دو وادی نیز چون قریب به بیدا است لشکر دجّال همه را فرو گرفته باشد و این سه وادی هر سه محل خسف دجّال باشد چنانکه ظاهر این حدیث است و ممکن است که خسف جمعی دیگر در این دو وادی بشود و علی أیّ حال نماز در این هر سه وادی مکروهست پس حضرت فرمودند که باکی نیست که کسی نماز کند در این سه موضع در کنار راه از یمین و یسار و میان جاده مکروهست و محتمل است که مراد این

باشد که در میان راه جاده هست و میان هر دو جاده برآمدگی هست در آن برآمدگی نماز می توان کرد و در جاده نمی توان کرد و صدوق ذکر کرده است که چون زمین خسف است نبی و امام نماز در آنجاها نمی توانند کردن و دیگران و در کنار راه می توانند کرد در حالت ضرورت که خوف فوت شدن وقت نماز یا مثل آن باشد چنانکه در حدیث مسجد شمس گذشت.

و در حدیث کالصحیح از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه منقولست که در وادی شقره بضم شین و سکون قاف یا بفتح شین و کسر قاف نماز نمی توان کرد و در حدیث صحیح بزنطی وارد است که گفت سؤال کردم از حضرت امام رضا صلوات اللّٰه علیه که مادر بیدا بودیم با قافله در آخر شب پس وضو ساختم و مسواک کردم و می خواستم که نماز کنم دغدغه به خاطرم رسید که در اینجا نماز نمی توان کرد آیا اگر کسی در کجاوه باشد نماز می تواند کرد حضرت فرمودند که در بیدا نماز نکنند یا نماز مکن عرض نمودم که حد بیدا از کجاست تا به کجا حضرت فرمودند که چون حضرت امام محمد باقر صلوات اللّٰه علیه به بیدا می رسیدند تند می راندند که زود از آنجا بیرون روند و نماز نمی کردند تا به معرس نبی صلّی اللّٰه علیه و آله می رسیدند که نزدیک مسجد شجره است گفتم

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۲۸۷

ذات الجیش کدام است فرمودند که پیش از کوی که مسجد شجره در آنجا واقع است به سه میل که یک فرسخ باشد و اول بیدا میل هست و یک فرسخ که می روند به

کوهی می رسند و تا آنجا وادی بیدا است و بعد از آن سه وادی دیگر که مسمی است باین اسامی علی الظاهر و اللَّه تعالی یعلم و غیر از بیدا از آن سه وادی پرسیدیم از مردمان آنجا کسی خبر نداد اما آنها نیز مثل بیدا هر یک قریب به یک فرسخ تخمینا هست که متّصلند به بیدا دور نیست که همان باشند.

[جایی که سجده نمی توان کرد]

(فاذا حصل الرّجل فی الطّین او الماء و قد دخل وقت الصّلاه و لم یمکنه الخروج منه صلّی و یکون سجوده اخفض من رکوعه) چون صدوق ده موضع را در ضمن حدیث مجملا یاد کرد شروع نمود در تفصیل آن و هر گاه شخصی در میان کلی باشد که نتواند سجده کردن بر زمین یا در میان آب باشد و وقت نماز داخل شود و نتواند بیرون آمدن از آن کل یا آب نماز کند به ایما و می باید که سجودش پست تر باشد از رکوعش و این در صورتی است که آب و گل تا کردن یا قریب به گردن باشد که نتواند رکوع صحیح کردن و الا رکوع را درست می کند و سجود را ایما می کند و در این موضع رکوعش پست تر از سجودش خواهد بود چنانکه خواهد آمد. در باب صلاه خوف و اگر در کشتی باشد و تواند در آمد و تواند که در کشتی نماز کند صحیحا مخیر است و اگر چه در آمدن بهتر است چنانکه خواهد آمد.

و در حدیث صحیح از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللَّه علیه منقولست که شخصی از آن حضرت سؤال کرد از شخصی که وقت نماز شود و او در میان

آب باشد و قدرت بر زمین نداشته باشد حضرت فرمودند که اگر در حرب باشد یا در راه خدا پس ایما کند و اگر در تجارت باشد پس خوب نیست

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۲۸۸

که داخل آب شود تا نماز نکند گفتم اگر واقع شود چه کند حضرت فرمودند که چون از آب بیرون آید نماز را قضا کند و قریب باین است.

حدیث حسن کالصحیح حلبی الا در قضا که در این حدیث مذکور نیست و قضا محمولست بر استحباب و احوط است که البته قضا کند بقصد قربت.

و در حدیث موثق عمار وارد است که حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّه علیه فرمودند که حد کلی که نتوان سجده کردن بر آن آنست که پیشانی در آن غرق شود پس اگر گلی سخت باشد یا اگر روان باشد اندکی باشد که چون اندك زور می کند پیشانی قرار گیرد سجده خواهد کرد صحیحا و الا ایما می کند به سر و در حدیث دیگر از آن حضرت صلوات اللّه علیه وارد است که اگر در میان گل باید نشستن در تشهد و غیره بنشیند اگر چه بدنش یا جامه اش آلوده شود بکل و بعد از این نیز خواهد آمد إن شاء اللّه تعالی.

[نماز کردن در رخت کن حمام]

(و لا باس بالصّلاه فی مسلخ الحمّام و انّما تکره فی الحمّام لأنّه ماوی الشّیاطین) و باکی نیست نماز کردن در رخت کن حمام و مکروه نیست مگر در حمام زیرا که حمام جای شیاطین است و ظاهر حدیث کراهت است بمعنی مصطلح به قرینه علت و احادیث دیگر.

(و سال علیّ بن جعفر اخاه موسی بن جعفر صلوات اللّه علیهما عن الصّلاه فی بیت

الحمّام فقال اذا كان الموضع نظيفا فلا باس يعنی المسلخ) و به اسانيد صحيحه و كالصحيح منقولست از علی بن جعفر كه گفت سؤال كردم از برادرم حضرت امام موسی كاظم صلوات اللّه عليه از نماز كردن در گرمابه حمام حضرت فرمودند كه اگر محلّ نماز پاكيزه باشد باكی نيست صدوق از جهه جمع بين الخبرين تاويل كرده است اين حديث را كه مراد از بيت حمّام رخت كن است و اين تاويل بعيد است و ضروری نيست زيرا كه از اخبار

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۲۸۹

تاويل ظاهر می شود چون اين حديث مقيّد است و دو حديث سابق مطلق است مطلق را حمل می توان كرد كه كراهت به اعتبار قذارت باشد و اگر علم به نجاست داشته باشند به اعتبار نجاست كراهت بمعنی حرمت باشد و دور نيست كه ماوای شياطين بودن به اعتبار كثافت باشد و ممكن است كه مراد از شياطين سنّيان باشند كه قطع نظر از نجاست خود حمام را نجس می كنند البته چون غالب اوقات با نجاست منی داخل حمام می شوند و ماله كاری می كنند همه نجاسات را و داخل حوض نمی شوند كه امكان طهارت باشد و بر آن زمين نجس می ايستند و نماز می كنند پس اگر بر روی تخته ظاهر بايستند كراهت نخواهد داشت يا كمتر خواهد بود چنانكه لفظ لا باس نيز اشعاری به كراهت فی الجمله دارد و حديث موثق عمار نيز بعينه مثل حديث علی بن جعفر است پس ظاهر شد كه احاديث كراهت قابليت معارضه با اين احاديث ندارد چه جای آن كه آنها را مقدم دارند و اين اخبار صحيحه را تاويل كنند با آن كه

احادیث علی ابن جعفر چون از برادرش در خلوت پرسیده است تقیه در آن نادر است بلکه نیست بخلاف اخبار دیگر.

[قبور را جایز نیست که قبله کنند]

(و امّا القبور فلا یجوز ان تتّخذ قبله و لا مسجدا) و اما قبور را جایز نیست که قبله کنند بانکه در برابر قبر بایستند و نماز کنند که ده ذرع فاصله نباشد یا قبرستان را مسجد کنند یعنی در قبرستان نماز کنند و ممکن است که مراد این باشد که قبور انبیاء و ائمه صلوات اللّه علیهم را بمنزله کعبه نکنند هر چند بهتر از کعبه باشد چون تشریع است یا مکانی که وقف باشد از جهه مقبره آن را مسجد نکنند.

چنانکه صدوق در صحیح روایت کرده است از زراره که گفت عرض نمودم به حضرت امام محمد باقر صلوات اللّه علیه که نماز میانه قبرستان چونست

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۲۹۰

حضرت صلوات اللّه علیه فرمودند که در میان دو قبر بد نیست ما دام که قبر در برابر نباشد در قبله زیرا که حضرت سید المرسلین صلّی اللّه علیه و آله از برابر نهی فرمودند که قبر مرا قبله مگردانید که در برابر او نماز گذارید یا بمنزله کعبه مگردانید که از هر طرف که باشد رو به جانب قبر من کنید و قبر مرا مسجد مگردانید که بر قبر من نماز گذارید زیرا که حق سبحانه و تعالی یهود را لعن کرد از جهه آن که قبور پیغمبران خود را قبله گردانیدند و بعضی از علما تجویز نموده اند که رو به قبر معصوم نماز گذارد.

چنانکه در حدیث صحیح و حسن کالصحیح منقولست که حمیری گفت عرضه به خدمت حضرت صاحب الزمان و

خلیفه اللَّه فی الارض صلوات اللَّه علیه نوشتم و عرض نمودم که اگر کسی به زیارت قبور ائمه معصومین صلوات اللَّه علیهم رود آیا جایز است که سجده بر قبر کند یا نه و آیا جایز است که در عقب قبر نماز کند که قبور ایشان محاذی قبله او باشد و آیا جایز است که پیش بایستد و پشت به قبر کند یا نه پس فرمان همایون شد و من فرمان را خواندم و از آنجا نوشتم اما سجود بر قبر جایز نیست در نماز فریضه و نافله و زیارت بلکه طرف راست رو را بر قبر ایشان می نهد و اما نماز در عقب ایشان می تواند کرد که قبر در قبله او باشد و قبر را امام خود کند و از پیش قبر جایز نیست که پشت به قبر کند و از دست راست و دست چپ می تواند ایستاد.

و در حدیث حسن کالصحیح از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللَّه علیه منقولست که هر گاه زیارت حضرت امام حسین صلوات اللَّه علیه بکنی و زیارت قبور شهدا بکنی نماز زیارت را در عقب به جا آور و اخبار دیگر نیز وارد شده است به همین مضمون پس ممکن است که نهی مخصوص قبر نبی صلّی اللَّه علیه و آله باشد و یا در صورتی که بمنزله کعبه کند که از هر طرفی که باشد رو به آن کند و اللَّه تعالی یعلم.

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۲۹۱

(و لا بـاس بالصّلاه بین خللها ما لم یتّخذ شی ء منها قبله) و باکی نیست در نماز کردن میان دو قبر ما دام که قبر در برابر قبله نباشد چنانکه

مذکور شد در حدیث زراره و در حدیث موثق کالصحیح نیز از حضرت امام رضا صلوات اللّه علیه به همین مضمون وارد شده است.

(و المستحبّ ان یکون بین المصلّی و بین القبور عشره اذرع من کل جانب) و سنّت است که میان نماز گذارنده و میان قبور ده ذرع فاصله باشد از هر جانبی پس ظاهر شد که صدوق جایز می داند که در میان قبور نماز گذارند و مکروه می داند که قبر محاذی قبله باشد مگر آن که ده ذرع فاصله باشد و از سه جانب دیگر سنت می داند که فاصله ده ذرع باشد و ترکش را مکروه نمی داند و خبر ده ذرع را عمار روایت کرده است در موثق که سؤال کردم از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّه علیه از شخصی که نماز کند در میان قبور حضرت فرمودند که جایز نیست مگر آن که ده ذرع از پیش و ده ذرع از یمین و ده ذرع از یسار و ده ذرع از خلف باشد و اقل مراتب لا- یجوز کراهت است پس قبله کراهتش بیشتر باشد و اطراف نیز مکروه باشد و ممکن است که مراد صدوق نیز این باشد.

و در حدیث صحیح از علی بن یقطین منقولست که گفت سؤال کردم از حضرت امام موسی کاظم صلوات اللّه علیه از نماز کردن میان قبرها آیا صحیح است حضرت فرمودند که باکی نیست.

[وسط شارع عام جایز نیست نماز کردن]

(و امّا مسانّ الطّرق فلا- یجوز الصّلاه فیها و لا علی الجوادّ فامّا علی الظّواهر التی بین الجوادّ فلا باس) و اما در وسط شارع عام پس جایز نیست نماز کردن در آن و آن راههایی است که از

کثرت تردد یکڤ جا ده است و جایز نیست در جاده هائی که در میان راهها کو شده است امّا بر آن برآمدگیهائی که

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۲۹۲

که میان جاده هاست باکی نیست و ظاهر می شود از اخبار که منع نماز در جاده به اعتبار تردد مردم است که مصلّی مانع تردّد مارّه می شود و ماره مانع حضور قلب مصلّی پس چون تردد غالبا در جاده می شود مکروهست و در ما بین کراهتش کمتر است و بی کراهت نیست چون کاه هست که چهارپا باردار است و اگر چه چهار پا بر جاده می رود اما بارش محاذی ظواهر است و بر مصلی می خورد و این عبارت در حدیث حسن کالصحیح حلبی بلفظ نهی وارد شده است و صدوق بعوض نهی لا یجوز گفته است.

و در حدیث صحیح از محمد بن مسلم منقولست که گفت سؤال کردم از نماز در سفر حضرت فرمودند که نماز در جاده مکن از دست راست و چپ جاده نماز کن.

و در حدیث موثق کالصحیح از حسن بن جهم منقولست که حضرت ابو الحسن علی بن موسی الرّضا صلوات اللّٰه علیهما فرمودند که هر راهی که مردم در آنجا تردد کنند در آنجا نماز مکن عرض نمودم که از جدت حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه بما روایت رسیده است که در ما بین جادها نماز می توان کرد حضرت فرمودند که گاه هست در ظواهر نیز تردد می کنند یا در جاده که تردّد کنند بر کسی که در ظواهر است خود را می زنند و حضور قلب بهم نمی رسد عرض نمودم که اگر خوف بر بار خود داشته باشد اگر در کنار رود حضرت

فرمودند که اگر خوف داشته باشد در میان راه نماز کنند پس ظاهر شد که بر ظواهر نیز کراهت دارد اگر چه در جاده کراهتش بیشتر است چنانکه در بیدا و ضجنان و غیرهما که گذشت از حیثیت آن که راهست کراهت دارد و از حیثیت آن که مواضع غضب الهی است أشد کراهت است.

(و قال الرّضا صلوات علیه کلّ طریق یوطأ و یتطرّق کانت فیه

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۲۹۳

جادّه او لم یکن لا ینبغی الصّلاه فیه قیل فاین یصلّی قال یمنه و یسره) و بسند کالصحیح از آن حضرت صلوات اللّٰه علیه منقولست که فرمودند که هر شارعی که مردمان در آنجا تردد می کنند و راه رو است نه شارع متروکی که وقتی شارع بوده است و الحال کسی در آنجا تردّد نمی کند و آن شارع خواه جاده داشته باشد مثل شارع صحراها یا جاده نداشته باشد سزاوار نیست نماز کردن در آن شارع عرض نمودند که پس در کجا نماز گذارند حضرت فرمودند که در دست راست راه و دست چپ راه و این حدیث نیز دلالت بر کراهت دارد بحسب ظاهر لفظ لا ینبغی.

[نماز در اصطبل گوسفندان]

(و سال الحلبیّ ابا عبد اللّٰه صلوات اللّٰه علیه عن الصّلاه فی مرابض الغنم فقال صلّ و لا تصلّ فی اعطان الابل الّا ان تخاف علی متاعک الضّیعه فاکنسه و رشّه بالماء و صلّ فیه قال و کره الصّلاه فی السّبخه إلّا ان تکون مکانا لیّنا یقع علیه الجبهه مستویه) و به اسانید صحیحه متکثره منقولست از عبید اللّٰه که گفت سؤال کردم از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه از نماز در پاگاههای گوسفندان حضرت فرمودند

که در آنجا نماز بگذار و نماز مگذار در مواضعی که شتر را بعد از آب دادن می خوابانند که مرتبه دیگر آب دهند و غالب اوقات در کنارهای چاهها می باشد و اکثر مردمان در آنجاها قضای حاجت می کنند و نجس می باشد و یا از آن جهت که چون شتران انتظار آبی دیگر دارند بسیار است که خود بر می جهند و اگر کسی باشد که نگریزد در زیر دست و پای ایشان می رود از این جهت نهی وارد شده است و تجربه نیز کرده ام که چنین است پس فرمودند که مگر آن که خوف داشته باشی که متاعت را دزد ببرد یا در زیر دست و پای شتران ضایع شود که در این صورت آنجا را بروب و آبی بر آنجا بریز که اگر نجاستی داشته باشد پاک می شود و نماز

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۲۹۴

کن هم چنان که در هر جا نجاست وهمی است شارع صبّ آب یا نضح یا رشّ از جهه زوال و هم فرموده اند و هر سه یک معنی دارد که ریختن آبست نه پاشیدن چنانکه ظاهر لفظ نضح و رش است چون در بعضی اخبار بلفظ صبّ وارد شده است و لیکن مظنون آنست که هر جا بلفظ صب باشد ریختن باید و هر جا بلفظ نضح و رش باشد پاشیدن کافی است اگر چه در همه جا ریختن به حیثیتی که همه جا را فرا گیرد بهتر است تا مخالفت اصحاب نکرده باشد چون اکثر نضح و رش را تفسیر بصب کرده اند و مظنون این است که در اینجا بر سبیل تقیه وارد شده است چون اکثر عامه مطلق بول را

نجس می دانند با آن که از هیچ بولی اجتناب نمی کنند پس اگر در جائی باشد که تقیه باید کرد ریختن اولی است خصوصا از دلوهای بزرگ چاه گاو که عامه مطهر می دانند چون نقل کرده اند که اعرابی در مسجد حضرت سلام اللّٰه علیه بول کرد و مردمان خواستند که او را آزار دهند حضرت منع مردمان کرد که بگذارید او را تا تمام کند بول را و بعد از آن اعرابی را طلبیدند و نصیحت فرمودند که این خانه الهی است و خانه خدا را نجس نمی باید کرد و فرمودند که دلو بزرگی آوردند و آب بر آنجا ریختند.

و این حدیث در طرق ما نیز وارد شده است و حمل کرده اند جمعی بر آن که مسجد در آن وقت سرباز بود و به آفتاب پاک شد و جائی که آفتاب تابد بهتر آن است که بر آن بول آبی بریزند تا پاک شود و خواهد آمد و جمعی حمل کرده اند بر آن که ممکن است که آن دلو کر بوده باشد و این احتمال بعید است و جمعی در خصوص این موضع دلو بزرگ را مطهر می دانند و اکثر متأخّرین این حدیث را طرح کرده اند بضعف و بحمل بر تقیه چون موافق مذهب عامه است.

و علی أیّ حال خلافست در آن که در مواضع نضح و رش با رطوبت نماز

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۲۹۵

می توان کرد یا می باید که صبر کنند تا خشک شود اکثر علما بر این قولند و ظاهر بلکه صریح اخبار آنست که با رطوبت نماز می توان کرد چون نجاستش یقینی نیست و دور نیست که آبی که در بازارها می پاشند مطهر باشد

چون نجاستش یقینی نیست و شیخ ما مولانا عبد اللّٰه طاب ثراه مایل بود به طهارت چنانکه روزی شخصی از فضلا می گفت در حضور شیخ که زمین بازار نجس است زیرا که هر روز سه مرتبه یاد و مرتبه آب می پاشند و کفار و سگ در آنجا تردّد می کنند علم یقینی داریم که همه جای آن نجس است شیخ فرمودند که بهتر هر گاه روزی سه مرتبه آن را تطهیر دهند نجاست نمی ماند با آن که اصل در اشیاء طهارتست حضار مجلس همگی متوجه بحث شدند که این آب قلیل است و به ملاقات نجاست نجس می شود شیخ فرمودند که این بحث در تمام جمیع تطهیرات باب قلیل وارد می شود و احادیث نضح و رش قریب به متواتر است و در همه جا این بحث می آید و بعد از ورود نص بحث باطل است و قطع نظر از اخبار این سخن استبعادی دارد و لیکن کسی که تتبع احادیث کرده است استبعادی ندارد و اللّٰه تعالی یعلم.

دیگر حضرت صلوات اللّٰه علیه فرمودند که مکروهست نماز در شوره زار مگر آن که نرم باشد که پیشانی بر آن درست قرار گیرد و ظاهر این حدیث صحیح آنست که نهی از نماز در شوره زار به اعتبار ناهمواریست پس اگر آن را بکوبند تا هموار شود کراهت نداشته باشد.

چنانکه در حدیث صحیح منقولست از ابو بصیر و در حدیث صحیح از حلبی که سؤال کردیم از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه از نماز در شوره زار چرا آن را مکروه می دانید حضرت فرمودند که از آن جهت که پیشانی در آنجا خوب قرار نمی گیرد پس گفتم اگر زمین

همواری باشد در آنجا نماز

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۲۹۶

می توان کردن حضرت فرمودند که باکی نیست.

و در حدیث موثق کالصحیح از سماعه منقولست که از آن حضرت سؤال کردم از نماز در شوره زار فرمودند که باکی نیست و حمل کرده اند بر آن که هموار باشد هم چنین است برف چنانکه در حدیث حسن از داود صرمی منقولست که سؤال کردم از حضرت امام علی نقی صلوات اللّٰه علیه و عرض نمودم که از جهت خریدن چرم به جانب همدان و امثال آن می روم و بسیار است که برف عالم را گرفته است و جائی نیست که نماز کنم حضرت فرمودند که اگر جائی به همرسد در برف نماز مکن و اگر بهم نرسد بکوب بر فرا و هموار کن و بر آنجا نماز کن و قریب باین است حدیث کالصحیح دیگر از آن حضرت صلوات اللّٰه علیه.

و در حدیث صحیح از محمد بن مسلم منقولست که سؤال کردم از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه از نماز کردن در مواضع شتر در کنار آب حضرت فرمودند که اگر خوف داشته باشی بر متاعت بروب و آب بریز و نماز کن و باکی نیست در نماز کردن در پاگاههای گوسفندان.

و در موثق کالصحیح از سماعه منقولست که از آن حضرت سؤال کردم از نماز در خوابگاه شتر در کنار آب و در پاگاههای گاو و گوسفند حضرت فرمودند که اگر آب بریزی و خشک شود باکی نیست و اما در پاگاههای اسبان و استران و خران نماز مکن.

[نماز کردن در خانهای مجوس]

(و سئل الصّادق صلوات اللّٰه علیه عن الصّلاه فی بیوت المجوس و هی ترشّ بالماء قال فلا باس

به) آن چه از ما بعد ظاهر می شود اینست که این حدیث نیز در کتاب حلبی بوده باشد و مشایخ این حدیث را باین عنوان نقل نکرده اند حاصل آن که از آن حضرت صلوات اللَّه علیه سؤال کردند از

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۲۹۷

نماز کردن در خانهای مجوس و حال آن که در آنجا آب می پاشند حضرت فرمودند که باکی نیست و ممکن است که مراد این باشد که اگر مسلمانان آنجا را آب به پاشند نماز می توان کرد.

و در حدیث صحیح از عبد اللَّه بن سنان منقول است که گفت سؤال کردم از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللَّه علیه از نماز کردن در معابد یهود و نصاری و از خانهای گبران مجوسی حضرت فرمودند که همه را آب بریز و نماز کن.

و در حدیث صحیح از ابو بصیر منقولست که گفت سؤال کردم از حضرت صادق صلوات اللَّه علیه از نماز کردن در خانهای مجوس حضرت فرمودند که آب بریز و نماز کن.

و در حدیث صحیح از حلبی منقولست که سؤال کردم از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللَّه علیه از نماز کردن در معابد یهودان حضرت فرمودند که هر گاه رو به کعبه کنی باکی نیست بلکه در خانه که مجوسی باشد نماز مکروهست چنانکه در حدیث کالصحیح از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللَّه علیه منقولست که فرمودند که نماز مکن در خانه که در آنجا مجوسی باشد و باکی نیست در خانه که یهودی یا نصرانی باشد.

[آب ریختن در مکان نماز]

(ثمّ قال و رایته فی طریق مکّه احیانا یرشّ موضع جبهته ثمّ یسجد علیه رطبا کما هو و ربّما لم یرش المکان الّذی یری

انّه نظیف) پس حلبی گفت که من گاه گاهی حضرت امام جعفر صادق را صلوات اللّٰه علیه می دیدم در راه مکه که موضع سجده را آب می ریختند و همان موضع تر بود که سجده می کردند و بسیار بود که آب نمی ریختند چون می دیدند که آن موضع پاکیزه است و در کافی به جای نظیف رطب و طیب نسخه است یعنی چون تر بود

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۲۹۸

محتاج نبود که دیگر تر کنند و ظاهرا تصحیف طیب باشد و طیب بحسب معنی با نظیف اقربست و رطب بحسب لفظ و سؤال سابق اگر از حلبی باشد بنا بر این اسم حضرت را برده است که بیشتر او می پرسید و این سؤال را دیگران کرده باشند و اگر از حلبی نباشد از افعال صدوق بعید نیست که در میان حدیث حلبی در آوردن و باز بحدیث حلبی رود.

[نماز در معابد نصاری و یهود]

(و قال صالح بن الحکم سئل الصّادق صلوات اللّٰه علیه عن الصّلاه فی البیع و الکنائس فقال صلّ فیها قال فقلت اصلّی فیها و ان کانوا یصلّون فیها اصلّی فیها قال نعم اما تقرا القرآن «قُلْ کُلٌّ یَعْمَلُ عَلی شاکِلَتِهِ فَرَبُّکُمْ أَعْلَمُ بِمَنْ هُوَ أَهْدی سَبِیلًا» صلّ علی القبله و دعهم) و منقولست بسند صحیح از حماد بن عثمان از صالح و در او ضعفی هست اما چون حماد از اهل اجماع است ضرر ندارد و در تهذیب همین روایت را نقل کرده است از حماد بن عثمان از حکم بن الحکیم و در آنجا صحیح است و ظاهرا تصحیف از نساخ تهذیب شده است که از آن حضرت صلوات اللّٰه علیه پرسیدند از نماز کردن در معابد یهود و نصاری

حضـرت فرمودنـد که نماز بکن در آنجا عرض کردم که در وقت نماز ایشان نماز بکنم حضـرت فرمودند که بلی آیا در قرآن نمی خوانی این آیه را که ترجمه اش اینست که بگو یا محمّد هر کسی عمل می کند به طریقه و مذهب خود و پروردگار شما اعلم است بانکه کدام یک راه ایشان درست تر است یعنی می داند که راه مسلمانان درست تر است و لیکن ایشان را امان داده است که راه حقرا بیابنـد و حجت بر ایشـان تمـام شود و این قسم گفتگو از جهت تـالیف قلوب کفـار است و اگر نه مؤمنان نیز بعلم یقین می دانند که راه ایشان صـحیح است و راه غیر ایشان باطل است پس حضـرت فرمودند که تو بر قبله خود نماز کن و ایشان را کاری مدار و در تهذیب و غرّبهم است یعنی

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۲۹۹

ایشـان را به مغرب گـذار چون بیت المقـدس که قبله ایشانست در مغرب واقع است نظر به اهل عراق و این نسـخه بهتر است از نسخه این کتاب و ظاهرا تصحیف از نساخ این کتاب شده است و مستبعد نیست چون بسیار شده است اگر چه در نسخ تهذیب نیز شده است اما الحمد للّٰه که از کافی و سایر کتب صحیح می شود مگر نادری.

و در حـدیث صـحیح از عیص بن قـاسم منقولست که گفت سؤال کردم از حضـرت امام جعفر صادق صـلوات اللّٰه علیه که آیا نمـاز می توان کرد در معابـد یهود و نصـاری حضـرت فرمودنـد که بلی و سؤال کردم که آیـا محل عبادت ایشان را خراب می توان کرد که مسجد بسازند فرمودند که بلی.

[نماز بر مکان بول شده]

(و سال زراره ابا جعفر

صلوات اللّٰه علیه عن البول یکون علی السّطح او فی المکان الّذی یصلّی فیه و قال اذا جفّفته الشّمس فصلّ علیه فهو طاهر) و بسند صحیح منقولست از زراره که گفت سؤال کردم از حضرت امام محمد باقر صلوات اللّٰه علیه از بولی که بر پشت بام کرده باشند یا در مکانی که در آنجا خواهند یا خواهم که نماز کنم چون است حضرت فرمودند که هر گاه آفتاب او را خشک کند بر آن نماز کن که آن زمین پاکست و از این حدیث ظاهر می شود صریحا که آفتاب از مطهراتست چنانکه در فقه رضوی نیز تصریح بان مذکور است.

و در حدیث صحیح وارد شده است از محمّد بن اسماعیل که گفت سؤال کردم از او یعنی از حضرت امام ابی الحسن علی بن موسی الرضا صلوات اللّٰه علیهما چون سؤالهای او از آن حضرتست همیشه از زمین و سطحی که بول بر آن کنند یا شبه بول از نجاساتی که عینی از آن نماند آیا آفتاب آن را پاک می کند بدون آب حضرت فرمودند که چگونه بدون آب پاک کند.

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۳۰۰

و در حدیث صحیح از زراره و حدید منقولست که گفتند عرض نمودیم به خدمت حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه که هر گاه بول بریزند بر پشت بامی یا بر آنجا بول کنند آیا در آن مکان نماز می توان کرد فرمودند اگر آفتاب و باد به او رسد و خشک شود باکی نیست و ظاهر این حدیث آن است که نماز می توان کرد بر آن و دلالت بر طهارت زمین نمی کند.

و در موثق عمار نیز قریب باین وارد

شده است پس احوط آنست که ابی بران موضع بریزند و در آفتاب خشک شود و حدیث محمد بن اسماعیل بن بزیع را حمل می توان کرد بر صورتی که خشک شده باشد اوّلا و بعد از آن آفتاب تابیده باشد در این صورت البته آفتاب تطهیر نمی کند بی آن که آبی بر آن بریزند و در حدیث صحیح علی بن جعفر وارد است که گفت سؤال کردم از برادرم حضرت امام موسی کاظم صلوات اللّٰه علیه از بوریاها که بول بر آن می کنند آیا نماز می توان کرد بر او هر گاه خشک شود بی آن که آن را بشویند حضرت فرمودند که بلی و حمل کرده اند بر آن که در آفتاب خشک شده باشد و حدیث ابن بزیع را حمل بر استحباب نیز می توان کرد مجملا چون حدیث زراره صریح است در طهارت، اخبار دیگر را حمل بر آن می باید کرد و ظاهر می شود که آفتاب مطهر است هر چه را خشک کند از چیزهائی که آنها را نقل نتوان کرد مانند زمین و حصیر و بوریای بزرگ بلکه اگر نقل آن مشکل نیز باشد و در و پنجره منصوب حکم زمین دارد و هم چنین درخت و میوه که بر درخت باشد و عمارتی را که بکل نجس ساخته باشند اگر آفتاب بر یک طرف افتد اگر آفتاب تاثیر کرده باشد در آن طرف هر دو طرف پاک می شود چنانکه اکثر علما این فروع را و غیر اینها را استنباط کرده اند و مؤید اینهاست.

حدیث کالصحیح که حضرت امام محمد باقر صلوات اللّٰه علیه بعبد اللّٰه بن

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۳۰۱

محمد فرمودند که هر چه آفتاب بر

او می تابد آن چیز طاهر است و در فقه رضوی مذکور است که تطهیر آفتاب مخصوص زمین و حصیر و بوریاست اما جامه ها پس پاک نمی شود بغیر از آب.

[نماز در مکان سرگینی]

(و سال عامر ابن نعیم القمیّ ابا عبد اللّٰه صلوات اللّٰه علیه عن المنازل الّتی ینزلها النّاس فیها ابوال الدّواب و السّرجین و یدخلها الیهود و النّصاری کیف یصنع بالصّلاه فیها فقال صلّ علی ثوبک) و بسند حسن کالصحیح منقول است از ابن ابی عمیر از عامر و از صدوق ظاهر می شود که کتابش معتمد اصحاب بوده است از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه که گفت سؤال کردم از آن حضرت از منازلی که در راهها مردمان فرود می آیند و در آنجا بول اسب و استر و الاغ و سرگین اینها می باشد و یهود و نصاری نیز فرود می آیند چگونه در آنجاها نماز کنیم حضرت فرمودند که جامه ات را ببینند از و بر بالای جامه نماز کن و این محمول است بر استحباب چون احادیث صحیحه وارد است بر آن که واجب نیست که مواضع نماز غیر پیشانی پاک باشد و آن که لازمست که موضع پیشانی پاک باشد حدیثی صریح بر آن دلالت نکرده است و شک نیست که احوط طهارتست و آن که در این حدیث مذکور است که نماز کن بر جامه ات از جهت استحباب نظافت موضع نماز است و صریح نیست که سجده بر جامه توان کرد مگر آن که حمل کنند بر آن که جامه پنبه یا کتان باشد چنانکه غالب اوقات در بلاد عرب پنبه و کتان می پوشند و در حالت اضطرار سجده بر هر دو می توان کرد

و تحقیقش خواهد آمد.

(و سال علیّ بن مهزیار ابا الحسن الثّالث صلوات اللَّه علیه عن الرّجل یصیر فی البیداء فتدرکه صلاه فریضه فلا یخرج من البیداء حتّی یخرج وقتها کیف یصنع بالصّلاه و قد نهی ان یصلّی فی البیداء

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۳۰۲

فقال یصلّی فیها و یتجنّب قارعه الطّریق) و بسند صحیح منقولست که سؤال کرد علی از حضرت امام علی نقی صلوات اللَّه علیه از شخصی که در بیدا رسد و وقت نماز واجبی در آید مثل نماز صبح و تا از بیدا بیرون رود وقت نماز بدر رود با نماز چه کند و حال آن که نهی وارد شده است از نماز در بیدا حضرت فرمودند که در آنجا نماز می کند و در میان راه نماز نمی کند یعنی در دو طرف راه نماز می کند چنانکه اخبار دیگر گذشت و از این خبر ظاهر نمی شود حرمت و کراهت و روی عنه صلوات اللَّه علیه ایّوب بن نوح انّه قال یتنحّی عن الجوادّ یمنه و یسره و یصلّی در این حدیث جزو اول حدیث را حواله بحدیث اول کرده است چون در سؤال من حیث المعنی شرکتی دارند اما فرقی نیز دارند.

چنانکه کلینی بسند صحیح روایت کرده است که از حضرت امام علی نقی صلوات اللَّه علیه سؤال کردم از شخصی که وقت نماز داخل شود و او در بیدا باشد حضرت فرمودند که از میان راه به گوشه می رود از دست راست و چپ و نماز می گذارد.

(و سال علیّ بن جعفر اخاه موسی ابن جعفر صلوات اللَّه علیهما عن البیت و الدّار لا تصیبهما الشّمس و یصیبهما البول و یغتسل فیهما من الجنابه أ

يصلّى فيهما اذا جفّا قال نعم قال و سألته عن الصّلاه بين القبور هل تصلح قال لا باس به) و به اسانيد صحيحه منقولست از على که گفت سؤال کردم از برادرم صلوات اللّه عليه از يورتى يا خانه که آفتاب به آن جا نرسد که آن را طاهر کردند و بول هر دو را نجس کرده باشد و غسل جنابت کرده باشند که ازاله منى در آنجا کرده باشند آيا نماز در اين دو جا مى توان کرد هر گاه خشک شده باشند و نجاست تعدى به مصلّى و محمول او نکند و به جامه اش

لوامع صاحبقرانى، ج ۳، ص: ۳۰۳

نرسد حضرت فرمودند که بلى يعنى موضع نماز شرط نيست که پاك باشد مى بايد نجاست متعدى نداشته باشد مگر موضع پيشانى که مستثنى است و دور نيست که على بن جعفر شنيده باشد پيشتر از آن جهت استثنا نفرمودند ديگر على گفت که از آن حضرت سؤال کردم از نماز در ميانه قبور آيا جايز است حضرت فرمودند که باکى نيست و امثال اين خبر دلالت مى کنند بر آن که نهى از نماز در اين مواضع محمولست بر کراهت و ممکن است که حمل کنند بر صورتى که ده ذرع فاصله باشد و اول اظهر است.

(و سال عمّار بن موسى ابا عبد اللّه صلوات اللّه عليه عن الباريه يبلّ قصبها بماء قذر هل تجوز الصّلاه عليها فقال اذا جفّت فلا باس بالصّلاه عليها) و منقول است از عمار از آن حضرت سؤال کرد از بوريايى که نى آن را تر کنند به آب نجس در وقت بافتن آيا جايز است نماز کردن بر آن حضرت فرمودند که

هر گاه خشک شود باکی نیست به نماز کردن بر آن و به همین مضـمون منقول است حدیث صحیح از علی بن جعفر و این دو حدیث نیز دلالت می کند بر آن که در موضع نجس نماز می توان کرد هر گاه نجاست متعدّی نباشد اما آن چه استدلال کرده انـد به آن که می بایـد موضع پیشانی پاک باشـد حدیث موثق عمار است که گفت سؤال کردم از موضـعی که در خانه نجس باشـد یا غیر خانه و آفتاب به آن نرسد و لیکن موضع نجس خشک شده باشد حضـرت فرمودند که نماز بر آن نمی تواند کرد و آن موضع را نشان کنـد تا بشویـد دیگر پرسـید از آن حضـرت که آیا آفتاب پاک می کند زمین را حضـرت فرمودند که هر گاه موضعی نجس شده باشد از بول یا غیر آن پس آفتاب به آن رسد تا آن را خشک کند پس نماز بر آن موضع جایز است و اگر آفتاب به آن موضع برسـد و آن موضع نجس خشک نشـده باشـد و تر باشـد پس جایز نیست نماز کردن بر آن تا خشـک شود

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۳۰۴

و اگر پای تو تر باشد یا پیشانی تو تر باشد یا غیر این دو موضع از مواضعی که باین موضع نجس رسد در آن موضع نماز مکن تا عضو تو خشک شود که جایز نیست بر موضع نجسی نماز کننـد که نجاست تعدی کند خواه آن موضع تر باشد یا بدن تو و سؤال کردم از شخصی که وضو بسازد و پا برهنه راه رود و پای او تر باشد حضرت فرمودند که اگر زمین شما سنگ ریزه

است فرش او کـافی است شـما را که بر آن راه رویـد پس حضـرت فرمودنـد که امّا ما را جایز است چون فرش ما سـنگ ریزه است بدان که از جزو اول حدیث اسـتدلال کرده اند بر آن که شـرط است که موضع جبهه پاك باشد چون خبر این کتاب که از عمّار است دلالت می کنـد بر آن که در موضع نجس نماز می توان کرد و این خبر دلالت می کند بر آن که نمی توان کرد پس حمل باید کرد بر آن که موضع سجده مراد باشد و بعد از آن گفت که اگر آفتاب آن را خشك کرده باشد نماز می توان کرد یعنی موضع سـجود را که پیشانی است زیرا که اخبار بسیار گذشت و خواهد آمد که اگر موضع نماز نجس باشد نماز می توان کرد و اما جزو آخر حدیث دلالت می کند که زمین مطهر است ته پا را اگر سـنگ و سنگ ریزه باشد که بپا نچسبد مانند خـاك و ممکـن است که جزو اول حـدیث را حمـل بر اسـتحباب کننـد و ممکن است که چنین زمینی که آفتـاب دیـده باشـد کراهتش زایل شود و پاك نشود و سـجده توان کرد چنانکه محقق دغدغه در طهارت زمین کرده است به آفتاب و گفته اسـت که سـجده می توان کرد بر این زمین و ممکن است که جزو آخر از جهه نظـافت باشـد که اگر پـا تر باشـد و بر خاك راه رود کراهت داشته باشد نماز کردن تا پا را نشوید و اگر زمین سنگ ریزه باشد احتیاج به شستن نداشته باشد.

[نماز بر لباس نجس]

(و سال زراره ابا جعفر صلوات اللَّه علیه عن الشّاذکونه «۱» تکون علیها

الجنابه أ يصلّى عليها فى المحمل فقال لا بأس بالصّلاه عليها) و بسند صحيح منقولست از زراره كه گفت سؤال كردم از حضرت امام محمد باقر صلوات اللّٰه عليه از بالش يا كبه و امثال آن كه در يمن مى بافته اند و بر آن منى باشد آيا بر آن نماز مى توان كرد در كجاوه حضرت فرمودند كه باكى نيست در نماز كردن بر آن و اين خبر نيز دلالت مى كند بر آن كه لازم نيست كه موضع نماز پاك باشد بلكه موضع سجده نيز چنانكه در احاديث سابقه استثنا نفرمودند طهارت موضع سجده را و ليكن چون غالب آن بوده است كه از پشم بوده است يا از پنبه نيز پس ظاهر است كه چيزى بر بالاى آن مى گذاشتند و سجده مى كردند على الظاهر چنانكه خواهد آمد و چند حديث مثل اين در باب شاذكونه وارد شده است كه جايز است و در حديث موثق كالصحيح عبد اللّٰه بن بكير منقولست كه گفت سؤال كردم از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه عليه از شاذكونه كه به آن مى رسد احتلام آيا بر آن نماز مى توان كرد حضرت فرمودند كه نه و اين محمول است بر كراهت يا در صورتى كه منى تر باشد و تعدى كند به بدن يا جامه مصلّى.

[نماز بر فرش نقش دار]

(و روى محمّد بن مسلم عن ابى جعفر صلوات اللّٰه عليه انّه قال لا باس بان تصلّى على التّماثيل اذا جعلتها تحتك) و مرويست كالصحيح و در صحيح از محمد از حضرت امام محمد باقر صلوات اللّٰه عليه كه فرمودند باكى نيست در صورتها هر گاه در زير پاى تو باشد و شيخان در صحيح

از محمد بن مسلم روایت کرده اند که گفت سؤال کردم از حضرت امام محمد باقر یا

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۳۰۶

حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیهما از صورتها که در یورت می باشد حضرت فرمودند باکی نیست هر گاه از دست راست تو باشد یا دست چپ تو یا پشت سر تو یا زیر پاهای تو باشد و اگر در برابر قبله باشد جامه بر او بیند از و نماز کن و ظاهرا تماثیل اعم است از صورت درختان یا حیوانات یا انسان و عدم باس منافات با کراهت ندارد و ممکن است که مراد از آن صورت درختان باشد و منع از صورت ظاهره در قبله از جهت آنست که شبیه به بت پرستان نباشد و خاطر متوجه آن نشود پس اگر نقش اسلیمی خطائی باشد و آن نقشی است که شبیهی ندارد قصور ندارد چون مثال چیزی نیست و اگر صورت مجسّمه باشد که صورت سایه داشته باشد مشهور میان علما حرمت ساختن و ابقای آن است و دغدغه بطلان صلاه می شود و اگر سایه دار نباشد و ناقص باشد مثل مرغان که غالبا یک چشمند کراهت کمتر است و اگر دو چشم باشد و یک چشم آن را کور کند کراهت تخفیف می یابد و احادیث بسیار وارد شده است در نهی از تصویر از آن جمله در حدیث حسن کالصحیح از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه منقولست که فرمودند که هر که صورتی بکشد در روز قیامت امر می کنند که روح در آن دمد.

و کالصحیح از حضرت امام محمد باقر صلوات اللّٰه علیه منقولست که فرمودند که آن جماعتی که ایذا

می کنند خدا و رسول را مصوّرانند که در روز قیامت امر می کنند که روح در آن دمند و کالصحیح از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه منقولست که فرمودند که در روز قیامت سه کسرا عذاب می کنند.

اول شخصی که خواب دروغ بندد او را تکلیف خواهند کرد که گره زند دو جو را به هم و هرگز نمی تواند گره زدن.

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۳۰۷

دویم کسی که صورت کشد او را گویند که جان بده این صورت را و هرگز نمی تواند جان داد و سیّمین را نفرمودند و در موثق کالصحیح از آن حضرت صلوات اللّٰه علیه منقولست که حضرت رسول خدا صلّی اللّٰه علیه و آله فرمودند که جبرئیل آمد به نزد من و گفت پروردگارت سلام می رساند و می فرماید که خانها را صورت مکشید.

و در حدیث صحیح از آن حضرت وارد شده است فرمودند که بنا مکنید بر سر قبرها و صورت مکشید سقفهای خانها را به درستی که حضرت سیّد المرسلین صلّی اللّٰه علیه و آله را خوش نمی آید اینها و غیر اینها از احادیث بسیار و اکثر حمل کرده اند اخباری را که دلالت بر حرمت می کند ظاهرا بر صور مجسمه و هر چه بلفظ کراهت وارد شده است بر صور غیر مجسمه و احوط اجتناب است از همه (و سال لیث المرادیّ ابا عبد اللّٰه صلوات اللّٰه علیه عن الوسائد تکون فی البیت فیها التّماثیل عن یمین او عن شمال فقال لا- باس به ما لم یکن تجاه القبله و ان کان شی ء منها بین یدیک ممّا یلی القبله فغطّه و صلّ و سئل عن التّماثیل تکون فی البساط لها عینان

و أنت تصلّى فقال ان كان لها عين واحده فلا باس و ان كان لها عينان و أنت تصلّى فلا) و منقول است از ليث مرادى عظيم الشأن و ظاهرا از كتاب عبد اللَّه بن مسكان نقل كرده است چون شيخ اين خبر را از عبد اللَّه بن مسكان از ليث روايت كرده است و سند صدوق بابن مسكان صحيح است پس حديث صحيح باشد على الظاهر كه او سؤال كرد از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللَّه عليه از تكيه گاهها كه در يورت مى باشد و در آن صورتها هست اگر از دست راست يا دست چپ باشد چونست حضرت فرمودند كه ما دام كه برابر قبله مصلّى نباشد

لوامع صاحبقرانى، ج ۳، ص: ۳۰۸

باكى نيست و اگر تكيه گاهى كه صورت داشته باشد برابر قبله تو باشد آن را به پوشان و نماز كن.

و از آن حضرت پرسيدند از صورتها كه در فروش زير انداز مى باشد كه آن را دو چشم باشد و تو نماز كنى چونست حضرت فرمودند كه اگر يك چشم باشد مانند مرغان يا اگر دو چشم داشته باشد يك چشمش را كور كرده باشند باكى نيست و اگر دو چشم داشته باشد و تو نماز كنى و آن برابرت باشد پس خوب نيست يا چنين مكن و سؤال آخر را شيخ به اسناد صحيح از ابن ابى عمير روايت كرده است از بعضى از اصحاب خود و ظاهرا ليث بوده باشد از حضرت صلوات اللَّه عليه و ممكن است كه همين حديث بوده باشد به قرينه آن كه شيخ هر دو حديث را از كتاب حسين بن سعيد روايت كرده است

و سؤال آخر را از لیث روایت نکرده است و چون صدوق نزد او همه صحیح است با هم ذکر کرده است و اللّٰه تعالی یعلم.

(و قال صلوات اللّٰه علیه لا بأس بالصّلاه و أنت تنظر إلی التّصاویر اذا کانت بعین واحده) و بدو سند صحیح منقولست از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه که باکی نیست در نماز کردن در حالتی که نظر به صورتها کنی هر گاه یک چشم داشته باشد و منافات ندارد عدم باس با کراهت بلکه مؤید کراهت است.

چنانکه در حدیث حسن کالصحیح از آن حضرت منقولست که فرمودند که حضرت امیر المؤمنین صلوات اللّٰه علیه مکروه می دانستند یا کراهت داشتند از صورتها در یورتها و چند حدیث کالصحیح نیز به همین عبارت وارد شده است اگر چه احادیث مطلقه متواتره را حمل بر احادیث مقیده می توان کرد که کراهت وقتی باشد که دو چشم باشد و محاذی قبله باشد و لیکن اظهر آنست که در

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۳۰۹

مستحبّات حمل مطلق بر مقید نباید کرد بلکه باطلاقه مکروهست و در صورت مقید أشدّ کراهت است و اکثر علما نیز بر ایننذ و ظاهرا مراد از صورت صورت حیوانات باشد پس اگر صورت درخت و آفتاب و ماه باشد مکروه نخواهد بود یا کراهتش سبک خواهد بود چنانکه در حدیث صحیح از محمد بن مسلم منقولست که گفت سؤال کردم از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه از مثال درخت و آفتاب و ماه حضرت فرمودند که باکی نیست ما دام که صورت حیوانات نباشد و از اخبار بسیار ظاهر می شود که صورت انسان بدتر است.

[نماز در خانه ای که در آن خانه سگ باشد]

(و قال

الصّادق صلوات اللَّه علیه لا تصلّ فی دار فیها کلب الّا ان یکون کلب الصّید و اغلقت دونه بابا فلا باس فانّ الملائکه لا تدخل بیتا فیه کلب و لا بیتا فیه تماثیل و لا بیتا فیه بول مجموع فی انیه) و منقولست از آن حضرت صلوات اللَّه علیه که فرمودند نماز مکن در خانه که در آن خانه سگ باشد مگر آن که سگ شکاری باشد و در آن یورتی که نماز کنند نباشد و در یورت را بران به بندند یا توان بستن که در این صورت باکی نیست که در آن خانه باشد پس به درستی که فرشتگان داخل نمی شوند در یورتی که در آن یورت سگ باشد و نه در یورتی که در آن یورت صورت باشد و نه در یورتی که در آن یورت بولی در ظرفی باشد ظاهرا صدوق چند حدیث را با هم منضم ساخته است.

از آن جمله در حدیث صحیح از عبد اللَّه بن مسکان که از اهل إجماع است منقول است از محمد بن مروان که مشترک است و ضرر ندارد از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللَّه علیه که فرمودند که حضرت سیّد المرسلین صلّی اللَّه علیه و آله فرمودند که جبرئیل نزد من آمد و گفت ما گروه فرشتگان داخل نمی شویم در یورتی که در آن یورت سگی یا صورتی یا ظرف پر بولی باشد و

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۳۱۰

به همین مضمون حدیث صحیح و کالصحیح بسیار از حضرت سیّد المرسلین صلّی اللَّه علیه و آله منقولست.

و در حدیث صحیح از حضرت امیر المؤمنین صلوات اللَّه علیه و آله منقولست که فرمودند که خیر

و خوبی در سگها نیست مگر در سگ شکاری یا سگ گله.

و در حدیث قوی کالصحیح منقولست که حضرت سیّد المرسلین صلّی اللّٰه علیه و آله رخصت داد اخل صحرا را که سگی نگاه دارند که محافظت خیمه ایشان کند و اگر کسی خانه اش دور باشد از خانها و خوف دزدان داشته باشد نیز می توانند نگاه داشتن و غیر اینها را مکروهست نگاهداشتن سگ.

چنانکه در حدیث حسن کالصحیح از حلبی منقولست که حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه فرمودند که مکروهست که در خانه مسلمانان سگ باشد و در حدیث موثق کالصحیح از زراره منقول است که حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه فرمودند که هر که سگ نگاه دارد و هر روز از عمل او یک قیراط کم می شود و هم چنین فرمودند که سگ در خانه نگاه ندارند مگر آن که سگ شکاری باشد و توان در یورت را بران بستن که در خانه باشد و داخل یورت نشود.

و در حدیث صحیح از ابو حمزه منقولست که در خدمت حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه بودم در میان مکه و مدینه که آن حضرت نظر به جانب دست چپ کردند دیدند سگی که تمام بدنش سیاه محض بود فرمودند که چه خبر داری حق سبحانه و تعالی ترا قبیح و بد صورت کردند و چه زود خبر آوردی و مانند مرغ پرید و رفت گفتم فدای تو گردم این چه چیز بود حضرت فرمودند که نام این سگ غثم است و پیک شیاطین است الحال هشام

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۳۱۱

بن عبد الملک ابن مروان بجهنم رفته است و این می پرد

و خبر مرگ را به همه شهرها می رساند و به اسانید کثیره کالصحیحه منقولست که حضرت امیر المؤمنین صلوات اللّٰه علیه فرمودند که حضرت سیّد المرسلین صلّی اللّٰه علیه و آله مرا فرستادند به مدینه مشرفه تا هر صورتی که کشیده بودند محو کردم و هر قبر خر پشته که بود هموار کردم و هر سگی را کشتم.

و در حدیث صحیح از علیّ بن جعفر روایت است که گفت سؤال کردم از برادرم حضرت امام موسی کاظم صلوات اللّٰه علیه از شخصی که در خانه او صورتها باشد یا در پرده کشیده باشند و او ندانسته باشد و بعد از آن بدانند بر او چه لازم می آید حضرت فرمودند که هر چه را نداند بر او چیزی نیست و وقتی که دانست می باید پرده را بر دارد و سرهای صورتها را بر دارد.

دیگر پرسیدم که هر گاه خانه یا حجره در آنجا صورتها باشد چه کند فرمودند که می باید صورت در برابر قبله ات نباشد مگر آن که چاره نداشته باشی که در این صورت سرهای صورتها را قطع کن و اگر نتوانی نماز مکن.

دیگر پرسیدم که هر گاه شخصی خواهد که نماز کند در حجره که در آنجا فرشها باشد که صورت داشته باشد و چیزی بر بالای صورتها بیندازد نماز می تواند کرد فرمودند که بلی.

دیگر پرسیدم که هر گاه حجره دو پرده داشته باشد و یکی صورت داشته و دیگری نداشته باشد و آن چه صورت نداشته باشد در طرف اندرون باشد و آن چه صورت داشته باشد بیرون حجره باشد یا یک پرده باشد و پرده را بیرون در کند و در را

به روی بندد و نماز کند خوبست حضرت فرمودند که بلی باکی نیست.

دیگر پرسیدم که هر گاه حجره در آنجا باشد صورت مرغی یا ماهی و

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۳۱۲

امثال آن که اهل خانه یا اطفال بازی می کننـد مانند عروسک آیا نماز در آن حجره می توان کردن حضـرت فرمودند که نه تا سر آنها را جدا نکنند یا فاسد نسازند و اگر نماز کرده باشد اعاده نمی کند نماز را.

و دیگر سؤال کردم از مسـجدی که در آنجا تمثال یا صورت باشـد آیا نماز می کنـد در آن مسـجد حضـرت فرمودنـد که سـر مثالها را می اندازد و سر صورتها را آلوده می کند که صورت او ضایع شود و نماز می کند و باکی نیست.

پس ظـاهر شـد که مثـال و تمثـال را بر سـایه دار اطلاـق می کننـد و صورت را بر بی سـایه در غـالب اوقـات و این احادیث در محـاسن برقی و در قرب الاسـناد و حمیری موجود است و مؤیـد این احـادیث صـحیحه دیگر نیز هست و از این اخبار ظاهر می شود که اگر مجسـمه باشد می باید باطل کنند و الّا فلا بلکه در غیر مجسمه همین کافی است که یک چشم آن را کور کنند و اگر یک چشم باشد تغییر آن در کار نیست و از آخر حدیث آخر ظاهر می شود که امر به شـی ء، نهی از ضد آن نیست و اگر نه می بایست نماز باطل باشـد و اعاده کنـد در وقت و قضا کند در خارج وقت مگر آن که حمل کنیم بر جاهل و ظاهرا جاهل در امثال مسائل غریبه معذور باشد و اللّٰه تعالی یعلم.

و در حدیث صحیح از حضرت امام جعفر صادق

صلوات اللّٰه علیه منقول است در تفسیر آیه که حق سبحانه و تعالی می فرماید که جنیان از جهت حضرت سلیمان می ساختند آن چه را سلیمان اراده می نمود از مساجد و مثالها حضرت فرمودند که صورت زنان و مردان نبود بلکه صورت درخت و امثال آن بود.

و در حدیث صحیح از محمد بن مسلم منقول است که شخصی به حضرت امام محمد باقر صلوات اللّٰه علیه عرض نمود که این صورتها در خانه شما هست سببش چیست حضرت فرمودند که این خانه زنان است نسبتی بمن ندارد.

[نماز کردن در حجره ای که در آنجا شرابی در ظرفی باشد]

(و لا یجوز الصّلاه فی بیت فیه خمر محصور فی انیه) و جایز نیست نماز کردن در حجره که در آنجا شرابی در ظرفی باشد که اگر شراب ریخته باشد در زمین جایز است نماز کردن.

چنانکه در حدیث موثق منقول است از عمار از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه که فرمودند که نماز مکن در حجره که در آنجا شراب انگور باشد یا هر مست کننده زیرا که فرشتگان در آن خانه داخل نمی شوند و فرمودند که نماز مکن در جامه که به آن جامه رسیده باشد شرابی یا مست کننده غیر آن تا نشویند آن جامه را و ظاهر خبر کراهتست و ممکن است که حمل کنیم کلام صدوق را نیز بر کراهت و جمعی وجه حرمت را چنین گفته اند که چون واجبست ریختن شراب بر هر که قدرت بر آن داشته باشد پس اگر نماز کند نماز منهی عنه خواهد بود چون ضد ریختن شرابست یا بانکه در وقتی که واجبست ریختن: نماز مامور به نیست از جهت قبح امر به ضدین و هم چنین

هر گاه نماز جمع شود با واجب فوری این دو وجه جاریست و حق آنست که بر تقدیر عدم جواز تعبدیست از جهت نص و آن دو وجه بی وجه است چنانکه در روضه المتقین بیان شده است.

[نماز خواندن در موضعی باشد که قدرت بر زمین نداشته باشد]

(و روی ابو بصیر عن الصّادق صلوات اللَّه علیه انّه قال من کان فی موضع لا یقدر علی الارض فلیؤم ایماء و ان کان فی ارض منقطعه) و منقول است از ابی بصیر لیث عظیم الشأن و ظاهرا از کتاب ابن مسکان بر داشته چنانکه شیخ روایت کرده است از ابن مسکان از ابی بصیر پس حدیث صحیح باشد و بنا بر آن چه در آخر ذکر کرده است موثق کالصحیح که حضرت صلوات اللَّه علیه فرمودند که هر که در موضعی باشد که قدرت بر زمین نداشته باشد بانکه از دشمنی یا سبعی خائف باشد پس نماز به ایما کند بسر اگر

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۳۱۴

ممکن باشد و اگر نه بچشم و اگر چه در زمینی باشد که از بلاد کفر باشد و از بلاد اسلام منقطع باشد بانکه مثلا اسیر کفار شده باشد و از ترس ایشان نماز نتواند کرد نماز را به ایما می کند چنانکه در باب خوف خواهد آمد

[نماز در بند]

(و سأله سماعه بن مهران عن الاسیر یاسره المشرکون فتحضره الصّلاه فیمنعه الّذی اسره منها فقال یؤم أیما) و به اسناد موثق کالصحیح از سماعه منقول است که گفت سؤال کردم از آن حضرت صلوات اللَّه علیه از اسیری که کفار اسیر کرده باشند او را و وقت نماز داخل شود و آن کافری که او را اسیر کرده است منع کند او را از نماز حضرت فرمودند که ایما می کند به سر یا بچشم.

[نماز زن و مرد در اطاق واحد]

(و سال معاویه ابن وهب ابا عبد اللَّه صلوات اللَّه علیه عن الرّجل و المرأه یصلّیان فی بیت واحد فقال اذا کان بینهما قدر شبر صلّت بحذاه وحدها و هو وحده لا باس) و در حدیث صحیح منقول است از ابن وهب که گفت سؤال کردم از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللَّه علیه که مرد و زن در یک یورت نماز می توانند کرد حضرت فرمودند که هر گاه یک شبر در میان ایشان فاصله باشد برابر او می تواند ایستاد که هر یک برای خود نماز منفرد بکنند باکی نیست و یک شبر فاصله را حمل کرده اند بر تقدّم مرد به یک شبر چنانکه اخبار دیگر بر آن دلالت کرده است و در این صورت محاذات مجازی خواهد بود.

(و فی روایه زراره عن ابی جعفر صلوات اللَّه علیه اذا کان بینها و بینه قدر ما یتخطّی او قدر عظم الذّراع فصاعدا فلا باس صلّت بحذاه وحدها) و بسند صحیح از زراره منقولست از حضرت امام محمد باقر صلوات اللَّه علیه در این صورت که حضرت فرمودند که هر گاه میان مرد و زن بقدر گامی باشد یا بقدر استخوان ذراع

یا بیشتر باکی نیست که زن محاذی مرد

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۳۱۵

باشد و تنها نماز گذارد و این خبر نیز مثل سابقست در آن که تقدم مرد بر زن اقلا بقدر استخوان دست باشد و قریبست به یک شبر با اشتراط انفراد که نماز به جماعت نکنند که اگر نماز جماعت کنند غفلت است که زن در عقب مرد باشد بکل بدن چنانکه خواهد آمد در باب جماعت.

و در حدیث صحیح دیگر از زراره از آن حضرت منقول است که گفت از حضرت سؤال کردم از زن هر گاه نزد مرد نماز کند حضرت فرمودند که محاذی او نماز نکند مگر آن که سینه مرد مقدّم باشد بر زن و تخمینا قدر یک شبر است و در حدیث صحیح محمّد بن مسلم وارد است که گفت سؤال کردم از احدهما صلوات اللّه علیهما از مردی که در گوشه حجره باشد و زنش یا دخترش در گوشه دیگر نماز کنند برابر او حضرت فرمودند که سزاوار نیست پس اگر میان ایشان فاصله یک وجب باشد مجزیست و راوی گفته است که مراد حضرت تقدم است به یک شبر و ظاهر است چون فاصله بعد را گفته بود سابقا.

و در حدیث صحیح وارد است از ادریس بن عبد اللّه که گفت عرض نمودم به خدمت حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّه علیه که هر گاه شخصی در برابر او زنی ایستاده باشد در پهلوی او در فراش خودش حضرت فرمودند که اگر آن زن نشسته باشد ضرر ندارد و اگر نماز کند خوب نیست چون فاصله نیست بتقدم.

و در حدیث صحیح از محمد بن مسلم منقول است

از احدهما صلوات اللّٰه علیهما که گفت عرض نمودم که هر گاه مرد و زن هم کجاوه باشند با هم نماز می توانند کرد حضرت فرمودند که نه اول مرد نماز کند دیگر زن و تقدم مرد بر سبیل استحبابست چون در حدیث صحیح یا کالصحیح از عبد اللّٰه بن ابی یعفور منقولست که گفت عرض نمودم به حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه که

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۳۱۶

من نماز می کنم و زنی در پهلوی من نماز می کند حضرت فرمودند که نه مگر آن که اول او نماز کند یا تو و اگر تو نماز کنی و او نماز نکند و در پهلوی تو نشسته باشد یا ایستاده باشد باکی نیست.

و در حدیث عمار وارد است که اگر فاصله ده ذرع شرعی باشد اگر در هر طرفی از پیش و جانبین نماز کند ضرر ندارد و اگر زن نماز نکند ضرر ندارد.

و در حدیث صحیح محمد بن مسلم وارد است از حضرت امام محمد باقر صلوات اللّٰه علیه که از آن حضرت سؤال کردند که زن نزد مرد نماز می تواند کرد حضرت فرمودند که اگر در میان هر دو حایلی باشد قصور ندارد و در حدیث صحیح علی بن جعفر وارد است که دیوار کوتاهی یا دیوار مشبّکی که هم را به بینند نیز حایل است یا بعد ده ذرع نیز کافی است مجملا احادیث در این باب متواتر است که ظاهر همه منع است و معارضی که دارد حدیث جمیل است که (و روی جمیل عن ابی عبد اللّٰه صلوات اللّٰه علیه انّه قال لا باس ان تصلّی المرأه بحذاء الرّجل و هو یصلّی

فانّ النّبیّ صلّی اللّٰه علیه و آله کان یصلّی و عائشه مضطجعه بین یدیه و هی حایض و کان اذا اراد ان یسجد غمّز رجلیها فرفعت رجلیها حتّی یسجد) و بسند صحیح منقول است از جمیل از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه که فرمودند که باکی نیست که زن نماز کند محاذی مردی که نماز کند به درستی که حضرت سید المرسلین صلّی اللّٰه علیه و آله نماز می کردند و عایشه در برابر آن حضرت خوابیده بود بر پهلو و حایض بود و چون حضرت می خواستند که سجده کنند پای او را می فشردند تا پا را بر دارد و حضرت سجده کند و ظاهر این حدیث جواز محاذاتست و حمل می توان کرد بر صورتی که یک وجب فاصله باشد یا حایل یا ده ذرع از سه طرف دیگر چنانکه در اخبار صحیحه گذشت و حمل بر تقیه

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۳۱۷

ظاهرتر است به قرینه علّتی که سنّیان آن را علّت ساخته اند که هر گاه زن در برابر شخصی باشد و حایض باشد و خوابیده باشد نماز صحیح باشد پس اگر نماز کند و نماز جماعت کند چه ضرر خواهد داشت و حدیث جمیل را شیخ ذکر کرده است و در آن این تتمه نیست و تأویل کرده است به آن چه مذکور شد و تتمه را در حدیث مرسلی ذکر کرده است و ممکن است که به جای فا واو بوده باشد و نساخ غلط کرده باشند.

و جمیل در حدیث دیگر روایت کرده است که حضرت فرمودند که هر گاه سجود زن با رکوع مرد باشد باکی نیست که تخمینا قریب به شبر

است یا ذراع و مثل همین خبر است خبر کالصحیح ابن بکیر و دو خبر کالصحیح از ابو بصیر لیث از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه نقل کرده اند که از آن حضرت سؤال کردیم که هر گاه مرد و زن در یک یورت نماز گذارند با هم و زن در دست راست مرد باشد محاذی او حضرت فرمودند که نه تا آن که در میان ایشان فاصله یک شبر یا یک ذراع یا مثل آن باشد.

و در حدیث حسن کالصحیح از حریز از آن حضرت صلوات اللّٰه علیه منقولست در زنی که پهلوی مرد باشد نزدیک به او حضرت فرمودند که هر گاه فاصله تقدم مرد بقدر موضع پا که یک شبر است یا موضع پالان شتر که یک ذراع است باشد باکی نیست و تردید به اعتبار نسخ کافیست که لفظ رحل واقع شده است و در بعضی از نسخ نقطه دارد مجملا شکی نیست در نهی از محاذات و جواز اکتفا به یک شبر و استحباب زیاده به حیثیتی که زن در عقب مرد باشد اما آن که تقدم شبر بر سبیل وجوب باشد معلوم نیست و آن متشابهات اخبار است و صحیحه علی بن جعفر نیز می آید و آن نیز مشتبه است پس احتیاط در دین عمل به فاصله است و اللّٰه تعالی یعلم.

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۳۱۸

(و لا ـ باس ان یکون بین یدی الرّجل و المرأه و هما یصلّیان مرفقه او شی ء) و باکی نیست که در برابر مرد یا زن در وقتی که نماز کنند بالش تکیه گاهی یا چیزی باشد محتمل است که مراد این باشد که

چون غالب اوقات در تکیه گاهها صورت می باشد پس اگر صورت را نپوشاند مکروه کرده است و لیکن صحیح است نماز او و اگر به پوشاند تو هم این می شود که سجده در برابر آن کرده باشد و شبیه باشد به بت پرستی می گوید که چنین نیست زیرا که مسلمان سجده حق سبحانه و تعالی می کند و خود می داند و دیگران نیز می دانند و اظهر آنست که مراد صدوق ستره است که نزد اکثر علما مستحب است که هر گاه شخصی در صحرایی یا فضائی باشد سنت است که در برابر قبله خود چیزی بگذارد مانند بالش یا پالان شتر یا عصا که آن را نصب کند یا به عرض در برابر خود بگذارد یا خطی بکشد و چون منصف ظاهرا سنت نمی داند باین عبارت ذکر کرده است و حق آنست که سنت است.

چنانکه در حدیث صحیح از ابن وهب منقولست که حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه فرمودند که حضرت سیّد المرسلین صلّی اللّٰه علیه و آله عصا نیزه داشتند و در وقت نماز آن را در برابر خود می گذاشتند.

و در حدیث صحیح از آن حضرت منقولست که فرمودند که قطع نمی کند نماز را گذاشتن سگ و الاغ و زن از برابر مصلّی و لیکن چیزی را ستره کنید و اگر بمقدار یک ذراع چیزی و یا چوبی را در برابر خود نصب کنید یا به عرض در برابر خود نصب کنید ستره حاصل شده است و قریب باین است حدیث موثق کالصحیح ابن ابی یعفور، و ابو بصیر در حدیث کالصحیح از آن حضرت صلوات اللّٰه علیه روایت کرده است که درازی

پالان شتر حضرت سیّد المرسلین صلّی اللّٰه علیه و آله یک ذرع بود در وقت نماز در برابر خود می گذاشتند که ساتر

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۳۱۹

باشد از آن کسانی که از برابر آن حضرت گذرند.

و در حدیث صحیح از حضرت امام ابی الحسن علی بن موسی الرضا صلوات اللّٰه علیهما منقولست که اگر شخصی نماز کند می باید که در برابر خاک را جمع کند که بلند شود و یا خطی در برابرش بکشد که ستره او باشد.

و سکونی از حضرت سیّد المرسلین صلّی اللّٰه علیه و آله روایت کرده است که فرمودند که هر گاه شخصی در صحرایی نماز گذارد پس در برابر خود بگذارد پالان شتر را که پشت پالان برابر او باشد پس اگر پالان نباشد سنگی و الا تیری را نصب کند و اگر بهم نرسد خطی بکشد.

و در حدیث موثق کالصحیح از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه منقولست که حضرت سیّد المرسلین صلّی اللّٰه علیه و آله کلاهی را در برابر خود می گذاشتند و نماز می کردند و غیر اینها را اخبار دیگر بسیار است.

و در حدیث کالصحیح از محمد بن مسلم منقولست که ابو حنیفه به خدمت حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه آمد و عرض نمود که دیدم فرزند شما موسی را که نماز می کرد و مردمان از برابر او می گذشتند و او ایشان را منع نمی کرد چون نزد عامه منع می کنند و تا کشتن جایز می دانند و فیه ما فیه یعنی در فعل فرزند شما بحثی هست که بر همه کس ظاهر است یا آن که شما او را نایب خود کرده اید که بعد از شما

امام باشد و امام ترک اولی نمی کند در صغر و کبر حضرت فرمودند که موسی را بطلبید چون حاضر شد حضرت فرمودند که ابو حنیفه بر تو بحثی دارد که نماز می کردی و مردمان از برابرت می گذشتند و منع ایشان نکردی یا ستره نداشتی که سبب منع باشد چرا که اگر ستره باشد بمنزله حایل است و ضرر ندارد حضرت امام موسی صلوات اللّٰه علیه فرمودند که آن کسی را که من عبادت او می کردم بمن نزدیکتر از مردمان بود چنانکه حق

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۳۲۰

سبحانه و تعالی می فرماید که ما نزدیکتریم به بنده از رگ گردن پس حضرت صادق صلوات اللّٰه علیه حضرت موسی را در بغل گرفتند و فرمودند که پدر و مادرم فدای تو باد ای کسی که محلّ اسرار خداوند عالمیانی و عبارت حضرت ظاهرا این معنی دارد که من چنان محو شده بودم در بندگی که کی می دیدم مردمان را تا ایشان را دفع کنم یا آن که چون من بندگی حق سبحانه و تعالی می کردم در چنین حالی ایذای مسلمانان مناسب نبود از جهت مکروهی که از ایشان صادر شود یا آن که این معنی واجب نبود تا بر من بحث آید بلکه حضرت از جهت بیان جواز چنین کرده بودند و بعض ذکر کرده اند که حضرت از جهت تادیب ابو حنیفه چنین فرمودند و چون چنین حدیثی در این باب وارد شده است ظاهرا صدوق احادیث ستره را حمل بر تقیه کرده است و ترک نکرده است و گفته است که اگر ستره بگذاری بد نیست و اللّٰه تعالی یعلم.

باب ما یصلّی فیه و ما لا یصلّی فیه من الثّیاب و جمیع الانواع

اشاره

این بابی است در بیان جامهائی که در

آن جامها نماز می توان کردن و آن چه نمی توان کردن و غیر ثیاب که با او جایز است بودن یا جایز نیست بودن بدان که واجبست در حالت نماز که عورت مصلّی پوشیده باشد خواه کسی باشد و خواه نباشد و عورت مردان ذکر و انثیین و دبر است بی دغدغه و بعضی از علما گفته اند که واجبست در نماز که از ناف تا زانو پوشیده باشد و بعضی تا نصف ساق گفته اند و شک نیست که بهتر است اما جزم بوجوب مشکل است و لباس مصلی می باید که چیزی باشد که عورتین را به پوشاند که رنگ آن در زیر آن جامه پیدا نباشد و در حجم خلافست احوط آنست که حجم نیز مستور باشد و لازم است که حریر محض نباشد و پوست و موی حیوان غیر ماکول اللّحم نباشد مگر چیزی چند که مستثنی خواهد شد

[نماز در پوست حیوانی که مرده باشد]

(و روی محمّد بن مسلم عن ابی جعفر صلوات اللَّه علیه انّه ساله عن جلد المیته یلبس فی الصّلاه اذا دبغ فقال لا و ان دبغ سبعین مرّه) به اسانید صحیحه منقولست از محمد بن مسلم که گفت سؤال کردم از حضرت امام محمد باقر صلوات اللَّه علیه از پوست حیوانی که مرده باشد اگر دباغی آن بکنند آیا آن را در نماز می توان پوشید حضرت فرمودند که نمی توان در آن نماز کردن اگر چه هفتاد مرتبه دباغی آن پوست کرده باشند.

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۳۲۲

و بسند صحیح از ابن ابی عمیر منقولست که او از جمعی از فضلا اصحاب آن حضرت روایت کرده است از آن حضرت صلوات اللَّه علیه که فرمودند که نماز مکن در

پوست مرده اگر چه بند نعلین از آن پوست باشد و مبالغه هفتاد مرتبه دباغت از آن جهت است که اکثر عامه پوست مرده را به دباغی پاک می دانند و احادیث صحیحه بسیار از ائمه معصومین صلوات اللّٰه علیهم منقولست بر رد ایشان.

و در حدیث صحیح وارد شده است که راوی از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه سؤال می کند که آیا منتفع می توان شد به چیزی از حیوان مرده حضرت فرمودند که نه راوی گفت که عرض نمودم که حدیثی روایت می کنند عامه که حضرت سید المرسلین صلّی اللّٰه علیه و آله گذشتند به گوسفندی که مرده بود و فرمودند که چرا از پوست این گوسفند منتفع نشدند هر گاه از گوشت این منتفع نمی توانستند شد آیا این حدیث صحیح است حضرت فرمودند که این حکایت در ماده گوسفند سوده بنت زمعه وارد شد که از جمله زنان حضرت سید المرسلین صلّی اللّٰه علیه و آله و آن گوسفند لاغر شده بود که از گوشت آن منتفع نمی توانستند شد و گذاشتند تا مرد و از خانه بیرون انداختند حضرت فرمودند که از پوست آن که منتفع می توانستند شد چرا گذاشتند تا بمیرد یعنی می بایست که آن را بکشند و عامه غلط فهمیده اند و احادیث در عدم جواز نماز در آن متواتر است و لیکن در نجاست صریح نیست و از حدیث ابن ابی عمیر ظاهر می شود که در ما لا یتم الصّلاه فیه از میته نماز نمی توان کرد و اگر چه ممکن است که در ما لا یتم الصلاه محمول بر کراهت باشد و آن که واقع شده است که از میته منتفع

نمی توان شد مراد از آن چیزیست که حیات در آن حلول کرده باشد و آن چه حیات در آن حلول نکرده است میته نیست و از آن منتفع

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۳۲۳

می توان شد به احادیث بسیار مانند مو و پشم و کورک و استخوان و دندان و شاخ و سم و پر پنیر مایه و تخمی که پوست بالای آن بسته باشد و خواهد آمد تفصیل اینها در باب اطعمه.

(و سئل الصّادق صلوات اللّه علیه عن قول اللّه عزّ و جلّ لموسی علیه السلام «فَاخْلَعْ نَعْلَیْکَ إِنَّکَ بِالْوادِ الْمُقَدَّسِ طُویً» قال کانتا من جلد حمار میّت) و بسند موثق کالصحیح یا صحیح منقولست از یعقوب که از آن حضرت صلوات اللّه علیه سؤال کردند از تفسیر قول خداوند تعالی که به موسی فرمود که بکن کفشها را که در وادی مقدسی که پر است از خیر و برکت الهی غرض از کندن کفشها چه بود حضرت فرمودند که از پوست خر مرده بود و در وقت مناجات و نماز نمی باید که با پوست میته نماز و مناجات کند و در حدیثی وارد است که از جهت رعایت ادب بود چنانکه سنت هست که پا برهنه داخل حرم و مسجد الحرام شوند و منقول است که حضرت سید المرسلین صلّی اللّه علیه و آله در شب معراج که به عرش رسید خواست که رعایت ادب بکند و کفش را بکند خطاب رسید که مکن تا عرش من به کفش تو مشرف کرد.

و در حدیثی وارد است که مراد از نعلین غم زن و غم فرعون بود و خطاب رسید که این دو غم را در وقت

مناجات از دل بیرون کن و بعضی گفته اند که فکر زن و فرزند یا فکر دنیا و عقبی چون وقت قرب مولی بود و غم بدن و روح و امثال اینها گفته اند و مستبعد نیست که همه صحیح باشد و این حدیث دلالت می کند بر آن که شریعت سابق حجّت است مگر علم به نسخ آن بهم رسد و اللَّه تعالی یعلم.

[نماز در لباسی که دست اهل کتاب بر آن مالیده باشد]

(و سئل أبو جعفر صلوات اللَّه علیه و ابو عبد اللَّه صلوات اللَّه علیه فقیل لهما انّا نشتری ثیابا یصیبها الخمر و ودك الخنزیر عند حاکتها

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۳۲۴

أ نصلّی فیها قبل ان نغسلها فقال نعم لا باس انّما حرّم اللَّه اکله و شربه و لم یحرّم لبسه و مسّه و الصّلاه فیه) و به اسانید صحیحه منقولست از حریز که او روایت کرده است از بکیر بن اعین از حضرت امام محمد باقر صلوات اللَّه علیه و از ابو الصباح کنانی و ابو سعید نبّال از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللَّه علیه و همه گفتند که عرض نمودیم به حضرتین که ما می خریم جامه چند که بافنده های آن جامها در وقت جامه بافتن شراب می خورند و بر آن جامه ها می ریزد و چربی گوشت خوك را بر شانه و ماکو و غیر آن می مالند یا آن که گوشت خوك می خورند نصاری و دست ایشان چربست و کار می بافند آیا نماز می توانیم کرد در آن جامها پیش از آن که آن جامها را بشوییم هر دو حضرت فرمودند که بلی باکی نیست حق سبحانه و تعالی خوردن گوشت خوك و آشامیدن شراب را حرام گردانیده است و پوشیدن این جامه و دست

مالیدن و نماز کردن در این جامه را حرام نگردانیده است.

بـدان که ظاهر این حدیث آنست که شـراب و خوک پاک است و در شـراب قول به طهارت شده است و در خوک قول نشده است مگر از صـدوق بحسب ظاهر و جمعی نقل اجماع کرده انـد بر نجاست خوک و حدیث صـحیح نیز دلالت بر نجاست آن می کنـد به نجـاست مغلّظه و این حـدیث را حمل کرده انـد بر آن که علم به نجاست نداشـته باشـد بلکه گمان داشـته باشـد به اعتبـار آن که نصـاری یـا یهـود و مجوس همیشه مزاول خمر و خنزیرنـد چنـانکه اول حـدیث صـریح است در این معنی و آخر حـدیث را حمل می کنیم بر آن که چنین شـراب موهوم و لحم و دسم خنزیر موهوم را حق سـبحانه و تعالی حرام نکرده اسـت نماز کردن را در آن و اسـتبعادی ندارد سیّما هر گاه تقیه نیز باشد خصوصا در خنزیر که اکثر عامه آن را پاک می دانند و لهذا متن حدیث مشوش است و هر جا که تقیه هست چنین

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۳۲۵

مشوش می باشد.

و در حدیث صـحیح از عبد اللَّه بن سـنان منقولست که گفت پدرم از حضـرت امام جعفر صادق صلوات اللَّه علیه سؤال کرد و من حاضـر بودم که من به عـاریت می دهم جامه خود را بیکی از اهل ذمه از یهود و نصاری و مجوس و می دانم که او شـراب می خورد گوشت خوک می خورد و جـامه را پس می آورد آیـا می بایـد که بشویم تـا نمـاز توانم کرد در آن جامه حضـرت فرمودند که نماز بکن در این جامه و از این جهت آن را مشو زیرا که

چون جامه را به عاریت دادی پاک بود و یقین نداری که آن را نجس کرده است پس نماز می توانی کرد تا علم به نجاست آن حاصل شود.

و در حدیث صحیح منقول است از ابن عمار که گفت سؤال کردم از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه از جامهای سابریه که در بلاد شاه شاپور که ده دشت و بهبهان و رامز است و مجوس از آنجاها می بوده اند و جامهای نفیس می بافته اند و ایشان همیشه جنب اند یا نجس اند و شراب می خورند و زنان ایشان نیز چنین اند یعنی مردان می بافند و زنان می ریسند و همه را نجس می کنند می توانم که به پوشم و نشویم و نماز کنم در آن جامها حضرت فرمودند که بلی راوی گوید که پیراهنی از آن پارچه ها بریدم و دوختم و تکمها گذاشتم و ردایی نیز از پارچه های سابری با پیراهن به خدمت حضرت فرستادم در روز جمعه قریب به زوال حضرت مطلب مرا دانستند آن جامه ها را پوشیدند و بیرون آمدند از جهت نماز جمعه.

و غرض راوی این بود که حضرت بی آن که بشویند پوشیدند و احادیث بر این مضمون بسیار است که دلالت می کند بر آن که ظنون قویه بلکه علم عادی در نجاست سبب حکم به نجاست نمی شود.

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۳۲۶

و از آن جمله است احادیث صحیحه که در مشک وارد شده است که نافه مشک را با خود نگاه می توان داشت و با او نماز می توان کرد هر چند علم عادی هست که آهو نافه را می اندازد و اگر آهو را کشند کفار می کشند و ذبیحه ایشان میته است و چون از دست مسلمانان می گیریم پاکست و

دغدغه دیگر آن که مشک خونست لیکن چون استحاله شده است پاکست.

و در حدیث صحیح وارد شده است که از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه پرسیدند که هر گاه جامه خود را به عاریت بدهد به کسی که داند که مار ماهی می خورد و شراب می خورد و جامه اش را پس می دهد آیا پیش از شستن آن جامه نماز در آن می تواند کرد حضرت فرمودند که تا نشوید نماز نکند و محمولست بر استحباب یا ریختن آب چنانکه در حدیث صحیح منقولست که از آن حضرت صلوات اللّٰه علیه پرسیدند از نماز کردن در جامه مجوسی حضرت فرمودند که آبی بر آن بریزند و بعد از آن نماز کنند.

و در حدیث صحیح از معلی منقولست که آن حضرت صلوات اللّٰه علیه فرمودند که باکی نیست نماز کردن در جامهائی که یهود و نصاری و مجوس می بافند یا می دوزند یا می ریسند وجهش همانست که در نجاست علم یقینی می باید و علم یقینی نداریم که ایشان بافته اند و بر تقدیر علم به بافتن ایشان علم به نجاست نداریم چون ممکن است که ملاقات به رطوبت نشده باشد و بر آن تقدیر نیز جزم به نجاست نیست چنانکه گذشت.

و در حدیث صحیح از علی بن جعفر منقولست که گفت سؤال کردم از برادرم صلوات اللّٰه علیه که بر فرشهای یهود و نصاری می توان خوابیدن فرمودند که باکی نیست و لیکن در جامهایی ایشان نماز نکند و فرمودند که مسلمانان

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۳۲۷

با گبران در یک کاسه چیزی نخورند و کبر را در فرش ننشانند و دست بدست ایشان نرسانند و با ایشان مصافحه نکنند.

و دیگر گفت

که سؤال کردم از آن حضرت صلوات اللّٰه علیه از شخصی که در بازار جامه بخرد از جهت پوشیدن و نداند که از که بوده است نماز در آن می تواند کرد حضرت فرمودند اگر از مسلمانان خریده باشد نماز در آن می کند و اگر از نصرانی خریده باشد تا نشوید نماز در آن نکند.

و منقولست از عبد اللّٰه بن جمیل که گفت از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه پرسیدم از جامهائی که یهود و نصاری می بافند پیش از شستن آنها نماز می توانم کرد در آنها حضرت فرمودند که باکی نیست و اگر بشویند محبوبتر است نزد من و چون این اخبار معتبره وارد شده است اگر بشویند بهتر است خصوصا در صورتی که گمان ملاقات به رطوبت ایشان قوی باشد مثل جامهای چرکن ایشان که علم عادی به ملاقات ایشان هست و ممکن است که بحسب واقع در چنین جامها اجتناب لازم باشد و باین نحو نیز جمع بین الاخبار می توان کرد و لیکن جمع اول اظهر است و اللّٰه تعالی یعلم.

[شخصی که یک جامه داشته باشد و نجس شده باشد]

(و سال محمّد بن علیّ الحلبیّ ابا عبد اللّٰه صلوات اللّٰه علیه عن الرّجل یکون له الثّوب الواحد فیه بول و لا یقدر علی غسله قال یصلّی فیه) و بسند صحیح منقولست از حلبی که گفت سؤال کردم از آن حضرت صلوات اللّٰه علیه از شخصی که یک جامه داشته باشد به بول نجس شده باشد و نتواند آن را شستن حضرت فرمودند که در آن جامه نماز می کند یعنی واجبست که در آن جامه نماز کند یا جایز است.

(و ساله عبد الرّحمن بن ابی عبد اللّٰه عن الرّجل یجنب فی

ثوب و لیس معه غیره و لا یقدر علی غسله قال یصلّی فیه) و بسند صحیح

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۳۲۸

منقولست از عبد الرحمن که گفت سؤال کردم از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه از شخصی که جنب شود در جامه که محتلم شود و جامه اش نجس شود و جامه دیگر نداشته باشد و قدرت بر شستن آن نداشته باشد به آن که آب نباشد یا اگر باشد خوف ضرر داشته باشد حضرت فرمودند که در آن جامه نماز می کند.

(و فی خبر اخر قال یصلّی فیه فاذا وجد الماء غسله و اعاد الصّلاه) و در خبری دیگر وارد است که عمار ساباطی بسند موثق روایت کرده است از آن حضرت صلوات اللّٰه علیه سؤال کردند از شخصی که همین یک جامه داشته باشد و در آن جامه نماز نتوان کرد به آن که نجس باشد و آبی بهم نرسد که آن را بشوید چه کند حضرت فرمودند که تیمّم می کند و نماز می کند و چون به آب می رسد جامه را می شوید و نماز را اعاده می کند و ظاهرا صدوق عمل کرده است به این حدیث چون بحسب ظاهر منافاتی نیست میان وجوب نماز و وجوب قضا مگر به اعتبار وجوه عقلیه که امر دلالت بر اجزا می کند و بر تقدیر تسلیم وقتی مسلم است که معارض نداشته باشد و چون صدوق عمل به موثقات می کند بر او لازم است که باین خبر عمل نماید و جمعی که عمل به آن نمی کنند حمل بر استحباب می کنند و شکی نیست که احوط نماز است در جامه نجس و اعاده آن و اکثر اصحاب این اخبار را

حمل کرده انـد بر حالتی که برهنه نماز نتواند کرد و اگر توانـد واجب می دانند که برهنه نماز کند به اعتبار حدیث صـحیحی که محمـد بن علی حلبی از حضـرت امام جعفر صادق صـلوات اللّٰه علیه روایت کرده است که هر گاه شخصـی محتلم شود در صحرایی و بغیر از یک جامه نداشـته باشـد و آب نباشـد که ازاله آن کنـد حضـرت فرمودند که تیمّم می کند و برهنه نماز می کند نشسته و ایما می کند از جهت رکوع و سجود.

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۳۲۹

و حدیث موثق کالصـحیح سـماعه نیز به همین مضـمون است و جمعی از علما مخیر می دانند میان برهنه نماز کردن و در جامه نجس نمـاز کردن و این قول بهتر است من حیث الجمع بین الاخبـار اگر چه احوط آنست که دو نماز بکنـد یکی برهنه و یکی در جامه نجس با امکان برهنه نماز کردن و اگر هوا سـرد باشد و خوف بیماری داشـته باشد احوط آن است که در جامه نجس نماز کند و بعد از آن که باب رسد قضایا اعاده کند.

(و سأل علیّ بن جعفر اخاه موسـی بن جعفر صـلوات اللّٰه علیهما عن رجل عریان و حضرت الصّلاه فاصاب ثوبا نصفه دم او کلّه دم یصـلّی فیه او یصـلّی عریانا قال ان وجد ماء غسـله و ان لم یجد ماء صلّی فیه و لم یصلّ عریانا) و به اسانید صحیحه منقولست از علی بن جعفر که گفت سؤال کردم از برادرم حضـرت امام موسـی کاظم صلوات اللّٰه علیه از شخصی که برهنه باشد و وقت نماز شود و جامه داشته باشد که نصف آن خون آلوده باشد یا همه خونین

باشد در آن جامه نماز می کند یا برهنه حضرت فرمودند که اگر آب را بیابد بشوید و اگر آب بهم نرسد در آن جامه نماز می کند و برهنه نماز نمی کند یعنی بهتر آنست که در آن جامه نماز کند یا در صورت خوف مرض و اللّه تعالی یعلم.

(و کتب صفوان بن یحیی إلی ابی الحسن صلوات اللّه علیه یساله عن الرّجل معه ثوبان فاصاب احدهما بول و لم یدر أیّهما هو و حضرت الصّلاه و خاف فوتها و لیس عنده ماء کیف یصنع قال یصلّی فیهما جمیعا قال مصنّف هذا الکتاب رحمه اللّه یعنی علی الانفراد) و بسند حسن کالصحیح منقول است از صفوان که گفت عرضه نوشتم به خدمت حضرت ابو الحسن صلوات اللّه علیه و عرض نمودم که هر گاه شخصی دو جامه

داشته باشد و بول بیکی از این دو جامه رسیده باشد و نداند کدام یک نجس است و وقت نماز شده باشد و خوف بیرون رفتن وقت نماز باشد و آب نداشته باشد چه کند حضرت فرمودند که در هر دو جامه نماز می کند به آن که نماز ظهر را اوّل در جامه می کند و بعد از آن در جامه دیگر.

و هم چنین هر نمازی دو مرتبه می کند در هر جامه یک بار و اگر اول نماز ظهر و عصر را در یک جامه بکند و بعد از آن هر دو را در جامه دیگر خلافست و اظهر جواز است چون حدیث شامل آن نیز هست و چون توهم می شد که مراد حضرت این باشد که هر دو جامه را به پوشد و نماز کند صدوق رفع

توهّم نموده است که مراد آنست که در هر جامه یک بار و اگر مشتبه شود به بیشتر از یک جامه بعدد نجس می کند با زیادتی یک عدد مثلا هر گاه ده جامه داشته باشد و سه جامه از آن نجس باشد هر نمازی را در چهار جامه می کند تا یقین بهم رسد که در جامه طاهر نماز کرده است و اما اگر عدد غیر محصور باشد مثل آن که پنجاه جامه نجس باشد در صد جامه در اینجا حرج لازم می آید که هر نمازی را پنجاه و یک مرتبه بکند بلکه در هر جامه که خواهد نماز کند و دور نیست که هر چه دشوار نباشد باید کردن چون احتمال جامه طاهر بیشتر می شود هر چند بیشتر کند و در غیر موضع نص اشکال است مگر در صورتی که یک جامه نجس مشتبه شود به پنجاه جامه طاهر در این صورت دو نماز البته کافیست و آیا در کار هست محتمل است که یک نماز کافی باشد و احوط دو نماز است و جمعی در همه صور قایلند که برهنه نماز کند و این قول ضعیف است چون نصی ندارد و خلافش منصوص است در صورت اشتباه به یک جامه و در ما بقی که نص ندارد دور نیست که مخیّر باشد میان برهنه نماز کردن و آن چه مذکور شد و اللّٰه تعالی یعلم.

[عروض نجاست در وسط نماز]

(و قال محمد بن مسلم لأبی جعفر صلوات اللّٰه علیه الدّم یکون

فی الثّوب علیّ و انا فی الصّلاه فقال ان رایته و علیک ثوب غیره فاطرحه و صلّ فی غیره و ان لم یکن علیک

ثوب غیره فامض فی صلاتک و لا اعاده علیک ما لم یزد علی مقدار درهم فان کان اقلّ من درهم فلیس بشی ء رایته او لم تره و اذا کنت قد رایته و هو اکثر من مقدار الدّرهم فضیّعت غسله و صلّیت فیه صلوات کثیره فاعد ما صلّیت فیه و لیس ذلک بمنزله المنیّ و البول ثمّ ذکر صلوات اللّٰه علیه المنیّ فشدّد فیه و جعله اشدّ من البول ثمّ قال صلوات اللّٰه علیه ان رأیت المنیّ قبل او بعد فعلیک الاعاده اعاده الصّلاه و ان أنت نظرت فی ثوبک فلم تصبه و صلّیت فیه فلا اعاده علیک و کذلک البول).

و بسند کالصحیح بلکه صحیح بطرق متعدده و چون این سند به علا می رسد و صدوق اسانید صحیح دارد به علا و به برقیان احمد و محمد و کلینی بسند حسن کالصحیح روایت کرده است و شیخ بعضی را از کلینی روایت کرده است و حکایت بول و منی را بسند صحیح از محمد بن مسلم روایت کرده است و این مضمون نیز در فقه رضوی هست و عمل علما نیز بر این حدیث است الّا در تتمه حکایت منی و بول.

حاصل آن که محمد می گوید که عرض نمودم به خدمت حضرت امام محمد باقر صلوات اللّٰه علیه که هر گاه خون در جامه باشد که پوشیده ام و در نماز مطلع شدم بر آن چه کنم حضرت فرمودند که اگر خون را به بینی و جامه دیگر پوشیده باشی که ساتر عورت باشد آن جامه را بینداز و در جامه دیگر که پوشیده نماز کن و اگر جامه دیگر نداشته باشی و همین جامه ساتر عورت

باشد نماز را اتمام کن با این جامه خونین مادامی که خون زیاده از درهم نباشد بحسب سعت پس اگر کمتر از درهم باشد قصوری ندارد و خواه دیده باشی و خواه ندیده

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۳۳۲

باشی و اگر دیدی خون را و زیاده از مقدار درهم باشد و نشسته باشی و در آن جامه نماز بسیار کرده باشی اعاده کن هر نمازی را که در این جامه کرده باشی و خون مثل منی و بول نیست پس حضرت حرف منی را فرمودند و مبالغه بسیار در ازاله آن فرمودند چون اکثر عامه منی را پاک می دانند و فرمودند که ازاله منی یا حکم نجاست آن سخت تر از بول است و نیز فرمودند که اگر منی را پیش از نماز به بینی یا بعد از نماز به بینی نمازها را اعاده می کنی هر چه را با منی کرده باشد و اگر در جامه ملاحظه کرده باشی و ندیده باشی و نماز کرده باشی اعاده بر تو لازم نیست و هم چنین است حکم بول.

و آن چه در این حدیث وارد است از ملاحظه و عدم آن در احادیث حسن کالصحیح و قوی کالصحیح چند نیز وارد شده است و دلالت می کند بر آن که اگر شخصی نجاست منی را فراموش کند نماز را اعاده می کند در وقت و خارج و در خارج وقت را حمل بر استحباب می باید کرد چنانکه احادیث صحیحه گذشت بلکه در وقت نیز علی الظاهر از اخبار صحیحه و دلالت می کند بر آن که جاهل نجاست منی اگر ملاحظه کرده باشد اعاده نمی باید کرد در وقت و خارج و اگر ملاحظه

نکرده باشد در هر دو صورت اعاده می کند و این اعاده نیز محمولست بر استحباب چنانکه گذشت احادیث صحیحه در عدم اعاده جاهل و اگر در وقت به بیند اعاده احوط است در همه نجاسات خصوصا در منی و بول و احوط آنست که اگر ملاحظه نکرده باشد اعاده کند در وقت و خارج در منی و بول خصوصا هر گاه او را شکّی به همرسد در نجاست و ملاحظه نکرده باشد و این در صورتیست که غسل جنابت کرده باشد اما منی را رعایت نکرده باشد خصوصا در احتلام که بسیار است که بسیار جائی را نجس می کند خصوصا هر گاه زیر جامه نپوشیده باشد اما اگر محتلم شده باشد و غسل نکرده باشد

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۳۳۳

عامدا یا ناسیا یا جاهلا اعاده نماز می کند اجماعا.

[شمشیر بمنزله رداست]

(و قال امیر المؤمنین صلوات اللَّه علیه السّیف بمنزله الرّداء تصلّی فیه ما لم تر فیه دما و القوس بمنزله الرّداء) و منقول است بطرق متعدده از ابو البختری از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللَّه علیه که حضرت امیر المؤمنین صلوات اللَّه علیه فرمودند که شمشیر که در گردن اندازند بمنزله رداست و نماز می کنی در آن ما دام که نه بینی خونی در آن و کمان بمنزله رداست.

و در حدیث صحیح عبد اللَّه بن سنان و غیر آن خواهد آمد که شمشیر به منزله رداست با تفاصیل احکام ردا و ظاهر این خبر دلالت می کند بر آن که نجاست شمشیر معفو نیست با آن که از جمله ما لا یتم الصّلاه فیه است و ممکن است که مراد از ما لا یتم لباس باشد پس اگر

پول یا شاهی نجس باشد معفو نباشد چنانکه جمعی گفته اند و ممکن است که محمول باشد بر کراهت و معارضه کند این مکروه با سنت ردا یا آن که مراد عدم تاکد استحباب باشد و این اظهر است.

[نماز مقابل شمشیر]

(الّا انّه لا یجوز للرّجل ان یصلّی و بین یدیه سیف لأنّ القبله امن و روی ذلک عن امیر المؤمنین صلوات اللّه علیه) و لیکن جایز نیست که شخصی نماز کند و برابر او شمشیر باشد زیرا که قبله محلّ امن است نه محل خوف یعنی اگر شمشیر در قبله باشد گاه باشد که شخصی دشمنی داشته باشد و در اثنای نماز شمشیر حاضری به بیند و او را بکشد و اگر واقع نشود اقل مرتبه باین خوف و وسواس آن مبتلا می شود و لهذا در مسجد شمشیر کشیدن مکروهست و شمشیر و سایر اسلحه را در حرم نمی باید بر خود بستن چون حرم محل امن است و این معنی نیز از حضرت امیر المؤمنین صلوات اللّه علیه منقولست

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۳۳۴

و لیکن بعنوان نهی در چهار صد کلمه باین مضمون که شمشیر را با خود به حرم مبرید و نماز مکنید البته هیچ یک از شما در وقتی که در برابر او شمشیر باشد زیرا که قبل محل امن است و صدوق مناهی را بلا- یجوز تعبیر می کند و مرادش اعم از کراهت و حرمتست در اکثر اوقات یا آن که نهی را از جهت حرمت می داند مگر جائی که حدیث دیگر باشد که دلیل کراهت باشد و لیکن این معنی خلاف دأب اخباریّین است و لیکن صدوق واسطه را اختیار کرده است و گاهی

اجتهاد می کند بنا بر این است که علما قول او را نقل می کنند بخلاف ثقه الاسلام کلینی که اخباری محض است و علما قول او را نقل نکرده اند و گمان این ضعیف آنست که کلینی را نظیر نیست در فضل و حال و اللّٰه تعالی یعلم.

[نماز مقابل چند چیز]

(و سال علیّ بن جعفر اخاه موسی بن جعفر صلوات اللّٰه علیهما عن الرّجل هل یصلح له ان یصلّی و امامه مشجب و علیه ثیاب فقال لا باس و ساله عن رجل یصلّی و أمامه ثوم أو بصل قال لا بأس و سأله عن الرّجل هل یصلح له ان یصلّی علی الرّطبه النّابته قال اذا الصق جبهته علی الارض فلا باس و ساله عن الصّلاه علی الحشیش النّابت او الثیل و هو یصیب ارضا جددا قال لا باس) و به اسانید صحیحه و کالصحیحه منقولست که علی سؤال کرد از برادرش حضرت امام موسی کاظم صلوات اللّٰه علیه که آیا جایز است که شخصی نماز کند و در برابرش سه پایه یا صندلی باشد که جامه بر او انداخته باشند به سبب آن که شبیه است به چلیپایی که بت را بر آن می گذارند حضرت فرمودند که باکی نیست و از آن حضرت صلوات اللّٰه علیه سؤال کرد که هر گاه در برابر شخصی سیر یا پیاز باشد نماز می توان کرد چون بوی آنها آن شخص را از حضور قلب می اندازد و حضرت فرمودند که باکی نیست یعنی سبب بطلان نماز نیست یا کراهتی نیز هم ندارد چون کراهت نیز باس است

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۳۳۵

و در اکثر این مسائل نزد شیعه کراهت نیز ندارد و ممکن است که

عامه بعضـی را به قیاسات باطله مکروه دانند از این جهت علی سؤال می کند تا خاطرش مطمئن شود و بسـیار از سؤالات هست که علی کرده است و چـون بـدیهی الجـواب بود شـیخ و غیر او نقـل نکرده انـد و دیگر سؤال کرد از ینجه که روییـده باشـد و دغـدغه می شـود که مـاکول باشـد چون در بسـیار جـا آن را برونی می کنـد و می بایـد که محـل جبهه چیزی باشـد که آن را نخورنـد حضـرت فرمودند که آن مفسده نیست زیرا که ماکول عادی نیست و در جائی که خورند سـجده در آنجا نکند نه هر جا بلکه مانعی که هست آنست که می باید پیشانی بر زمین قرار گیرد پس اگر ینجه را بخواباننـد که پیشانی بر زمین قرار گیرد بـاکی نیست و ممکن است که در عراق عرب در آن زمـان می خورده باشـند و جواب چنین باشـد که اگر ینجه را از دو طرف بشـکند که زمین ظاهر شود و پیشانی را بر زمین گذارد اگر چه اقلّ واجب باشد خوبست و هر چند بعضـی از جبهه بر آن باشد باکی نیست و این معنی به عبارت أنسب است اگر چه اول من حیث المعنی اربط است.

دیگر از آن حضـرت صـلوات اللّٰه علیه پرسـید از علف روییده یا مرغ مرغزار سجده می توان کرد هر گاه زمین ساده به همرسد حضرت فرمودند که باکی نیست چون علف و مرغ ماکول عادی حیواناتست نه انسان

[نماز مقابل چراغ یا آتش]

(و عن الرّجل هل یصـلح له ان یصـلّی و السّـراج موضوع بین یدیه فی القبله قال لا یصلح له ان یستقبل النّار) و باز علی بن جعفر در صحیح سؤال کرد از شخصی

که نماز کند و چراغی در برابر أو باشد در قبله حضرت صلوات اللّٰه علیه فرمودند که خوب نیست که در وقت نماز رو به آتش کنند چون شباهتی دارد به آتش پرستان علی سؤال از چراغ کرد و حضرت جواب عام دادند که شامل هر آتشی باشد و بعد از این خواهد آمد حدیث عمار در نهی از استقبال نار.

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۳۳۶

(هذا هو الاصل الّذی یجب ان یعمل به فامّا الحدیث الّذی روی عن ابی عبد اللّٰه صلوات اللّٰه علیه انّه قال لا باس ان یصلّی الرّجل و النّار و السّراج و الصّوره بین یدیه لأنّ الّذی یصلّی له اقرب الیه من الّذی بین یدیه فهو حدیث یروی عن ثلثه من المجهولین به اسناد منقطع یرویه الحسن بن علیّ الکوفیّ و هو معروف عن الحسین بن عمرو عن ابیه عن عمرو بن ابراهیم الهمذانیّ و هم مجهولون یرفع الحدیث قال قال ابو عبد اللّٰه صلوات اللّٰه علیه ذلك و لکنّها رخصه اقترنت بها علّه صدرت عن ثقات ثمّ اتّصلت بالمجهولین و الانقطاع فمن اخذ بها لم یکن مخطئا بعد ان یعلم انّ الاصل هو النّهی و انّ الاطلاق هو رخصه و الرّخصه رحمه) صدوق ذکر کرده است که حدیث علی و عمار اصلی است که واجبست یعنی لازمست که به آن عمل نمایند و در برابر آتش نماز نکنند اما آن حدیثی که مروی است از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه که حضرت فرمودند که باکی نیست که شخصی نماز کند و آتش و چراغ و صورت در برابرش باشد زیرا که آن کسی را که نماز از جهت بندگی

او می کنـد به او نزدیکتر است از آن چه در برابر اوست و غرض اینست که نسـبت چراغ به آدمی اگر چه قریب باشـد بحسـب ظاهر و روشنی یک ساعت دهد حق سبحانه و تعالی آدمی را از کتم عدم موجود ساخته است و انا فانا تربیت می کند به افاضه وجود یا ابقای آن و جمیع اعضا و جوارح و قوی و ارواح که متعلقند به بدن و روح همه را تربیت می کند و روزی به همه می رسانـد به نحوی که فی الجمله در شـرح زبور آل محمـد صـحیفه کامله بیان شده است پس یقین است که نفع قرب الهی بیشتر است از نفـع آتش و صـورت و غیر آن یـا آن که قرب معنوی اقوی است از قرب صوری چون محبت الهی در دل مؤمن اسـت گویا که حق سبحانه و تعالی مقیم

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۳۳۷

است در قلب او چنانکه وارد است که قلب مؤمن عرش رحمانست.

و در احادیث صـحیحه وارد شده است که من همنشـین کسانی ام که به یاد من اند و همین قرب معنویست بهر دو معنی آن چه حق سـبحانه و تعـالی فرموده است که من به بنـده از رگ کردن نزدیکترم چون رگ گردن اگر گسسـته شود بنـده می میرد و اگر فیض الهی منقطع شود او معدوم بالمره می شود چنانکه قرب روح به بدن کیفیّتش مجهولست با آن که تعلقش معلومسـت هم چنین قرب الهی نسـبت به روح و چون بر اکثر عالمیـان تعقـل تعلق مجردات کـالممتنع است حق سـبحانه و تعالی همه را از این قید خلاصی کرامت فرمود که «یَسْئَلُونَکَ عَنِ الرُّوحِ قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّی وَ

ما أَوتِيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ إِلَّا قَلِيلًا» و در فوايد بهره مذكور شد صدوق مى گويد كه اين حديثى را كه آن را روايت كرده اند سه كس كه احوال ايشان بر من و استادان من مخفى است و ليكن بر حسن بن على كوفى مجهول نبوده است كه او در اصل خود ذكر كرده است هم چنان كه احوال او نيز بر اكثر علماء مخفى شده است و هر كسى نسبت به او گمانى برده است و بر ما احوال او ظاهر است كه او حسن بن على بن عبد اللَّه بن المغيره كوفى است و ثقه ثقه است و استاد اكثر فضلاء است مثل صفار و سعد و محمد بن يحيى و غيرهم كه در بسيار جائى تصريح باسم او شده است و هم چنين پسرش على و پسر پسرش جعفر بر اكثر مخفى است و پسرش استاد پدر صدوقست و پسر پسر استاد صدوق است و در اينجا توثيق ايشان كرده است و اكثر نفهميده اند و صدوق گفته است كه با آن كه سه مجهول در طريق هست آخر سند منقطع شده است و رفع الحديث گفته است و ظاهرا سخن حسن باشد و ممكن است كه سخن پدر حسين باشد كه مى گويد من از عمرو شنيدم و او از كسى شنيده بود كه در خاطر او نبود يا در خاطر من نمانده است و آن شخص بى واسطه يا به يك واسطه از

لوامع صاحبقرانى، ج ۳، ص: ۳۳۸

حضرت روايت كرده است كه حضرت آن عبارت سابق را فرمودند و اگر چه اين عيوب دارد و ليكن چند چيز دارد كه سبب عدم رد حديث است يكى

آن که رخصت است و این معنی مناسب مذهب حنیفیه سمحه سهله است و ظنی بهم می رسد که معصوم فرموده باشد که اگر مضطر شوید در نماز کردن در جائی که آتش یا چراغ در برابر شما باشد و علاج نتوانید کرد جایز است که رو به آتش کنید مثل مساجد عامه دویم آن که در حدیث علت حکم واقعست و این علت در چند حدیث دیگر وارد شده است چنانکه گذشت در حکایت ابو حنیفه و در اینجا نیز مسندا مذکور خواهد شد و این معنی نیز قرینه صحت حدیثست سیم آن که ثقات معتمدینی که ما ایشان را می شناسیم در کتب و روایات خود این حدیث را ذکر کرده اند و اگر صحیح نمی بود پیش ایشان نقل نمی کردند و آن ثقات را در فهرست ذکر کرده است که صدوق از جعفر روایت کرده است و او از جدّش حسن و بسند دیگر صدوق از علی پدرش روایت کرده است و پدرش از پدر جعفر که علی باشد و او از پدرش حسن و بعد از این ثقات متّصل شده است به مجاهیل و مرسل شده است در آخر پس چون این سه کمال دارد که قراین صحت است اگر کسی به این حدیث عمل کند بد نکرده است بعد از آن که بداند که اصل نهی است که تا تواند رو به آتش نکند و تجویز رخصتی است که در حالت ضرورت یا مطلقا عمل به آن می توان کرد و رحمت الهی است چنانکه هر حرامی را در حالت اضطرار حلال کرده است یا مطلقا تجویز فرموده است که کار ما مشکل نشود و

ظـاهر شود که در برابر آتش ایسـتادن حرام نیست بلکه کراهت مؤکّـده دارد و بـا این همه تطویلی که صـدوق داده است ظاهر نمی شود که مذهبش حرمتست و رخصت در حالت ضرورت است یا کراهتست و این حدیث

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۳۳۹

قرینه است بر آن که نهی بر سبیـل کراهتست که اگر این حـدیث نمی بود منـاسب طریقه اخبـاریین آنست که بـدانیم که رو به آتش کردن خـوب نیسـت و لیکـن نمی دانیم که حرامست یـا مکروه و منـاسب مـذهب جمعی که نهی را از جهت حرمت می دانند رو کردن حرام خواهد بود و جمعی که اوامر و نواهی را از برای قدر مشترک می دانند یا مشترک لفظی می دانند باز این جماعت سه طایفه می شونـد یک طایفه قائل به توقفند مثل اخباریین و یک طایفه حرام می دانند از روی احتیاط که چون نهی از شـارع واقع شـده است و ممکن است که حرام باشـد و مـا را عقـاب کنـد بر ترک آن پس اگر عمـل به آن ترکـا بکنیم بی دغـدغه بری الـذمه می شـویم و اگر عمـل نکنیم خوف عقـاب داریم و دف ضـرر محتمـل را واجب می داننـد، و طـایفه دیگر مکروه در نهی و سـنت در امر می دانند و اکثر متأخّرین بر اینند و می گویند طلب معلوم است و نهی از ترک معلوم نیست پس سنت یا مکروه خواهد بود زیرا که معنی سنت و مکروه همین است.

و جواب این است که ما مکلّفیم به تکالیف واقعیه الهی و لیکن چون به واقع نمی توانیم رسـید به جا می آوریم این حکم را به عنوانی که می دانیم و محالست که ما استحباب یا کراهت را بدانیم پس اصل

طلب را فعلاـ یا ترکا که می دانیم قصد می کنیم و آن چه را نمی دانیم رد آن بحق سبحانه و تعالی می کنیم مثلا در این مثال بر تقدیر عمل باین خبر نهی اخبار سابقه را حمل بر کراهت می کنیم و اگر این خبر را کسی عمل نکند به اعتبار جهالت و ارسال پس گویا این خبر وارد نشده است و همان اخبار نهی وارد شده است ما ترک می کنیم رو به آتش کردن را از جهت رضای الهی پس اگر حرام باشد حق سبحانه و تعالی حرام حساب فرماید و اگر مکروه باشد مکروه با آن که در تروك نیت ضرور نیست بلکه ترک آن کافیست و اللَّه تعالی یعلم پس نیکو تدبر کن در این سخنان که اصلیست عظیم از

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۳۴۰

جهت اکثر مسایل.

و از سخنان صدوق و جمعی دیگر از اخباریین چنین ظاهر می شود که احکام الهی همین پنج حکم نیست بلکه فرض هست و واجب هست و سنت هست و تطوّع هست و هم چنین در حرام و مکروه چهار قسم دارد مقابل آن چهار و اباحت هست و خطاب وضع هست از شرط و سبب و مانع و صحت و فساد و در همه اینها اقلّ افرادش دو است و اکثرش بسیار است و عالم خبیر از هر حدیثی و آیه چیزی می فهمد و اکثر این معانی از فقه رضوی مفهوم می شود و از بنده است که راهی بنمایم و از تست که بهر جا که رسی تدبّر کنی تا صحّت این مقال بر تو ظاهر شود و «ذلِکَ فَضْلُ اللَّهِ یُؤْتِیهِ مَنْ یَشاءُ وَ اللَّهُ واسِعٌ عَلِیمٌ و ذُو

الْفَضْلِ الْعَظِيمِ».

و عبارت فقه رضوى را ذكر نكردم كه اگر انكار سخن من كنى سهل است مى ترسم كه چون با عقول ضعيفه درست نمى شود انكار سخن معصوم كنى و ايمان نياورده كافر شود چون اقاويل اصوليّين در خاطر جا كرده است و هيچ فكر نمى كنى كه اين همه اخبار از رسول مختار و ائمه اخيار سلام اللّه و صلواته عليهم كه وارد شده است يك جا نفرمودند كه احكام پنج است با نهايت احتياج كه خلق را به آن بود و آن كه نفرموده اند از آن جهت است كه حصر نمى توان كردن و از اين جهت است كه كتابى در فقه و حلال و حرام ننوشتند و كتابى كه املاء حضرت سيد المرسلين و خط حضرت امير المؤمنين صلوات اللّه عليهما بود عقول فحول اصحاب از ادراك دو سه مسأله آن عاجز بود بهر كه مى نمودند يا كافر مى شدند به نادانى و توبه مى كردند يا چنان مى شد كه هرگز اراده نمى كردند كه آن را به بينند و با خود مى گفتند كه هر چه ايشان فرموده اند حق است و عقول ما به آن نمى رسد و تفصيل احوال رجال خواهد آمد در فهرست و ما ذكر كرده ايم در

لوامع صاحبقرانى، ج ٣، ص: ٣۴١

روضه المتقين كه آن نيز مثل اين احكام است كه مى توان گفت كه دو كس يك منهج ندارند و همين بس است اخبار سلمان و ابو ذر كه هيچ يك از ايشان قوت تحمّل بار ديگرى نداشتند بلكه اگر بر ضماير يكديگر مطّلع مى شدند سلمان مى گفت رحم اللّه قاتل ابى ذر و ابو ذر مى گفت رحم اللّه قاتل سلمان.

[نماز در لباس سياه]

(و سئل الصّادق صلوات اللّه عليه عن

الصّلاه فی القلنسوه السّوداء فقال لا تصلّ فیها فانّها لباس اهل النار) و بسند قوی از آن حضرت منقول است که پرسیدند از نماز کردن در کلاه سیاه پس حضرت صلوات اللّه علیه فرمودند که نماز مکن در کلاه سیاه که پوشش اهل جهنم است چون در آتش می سوزند تا سیاه می شوند یا مراد از اهل جهنم خلفای بنی عبّاسند که ابو مسلم مروزی خواست که خود پادشاه شود اول به خدمت حضرت امام جعفر صادق یا حضرت امام محمد باقر صلوات اللّه علیهما آمد و گفت مرا نایب خود کنید تا پادشاهی را از بنی امیه بگیرم و به شما دهم حضرتان قبول نفرمودند باز به خدمت حضرت صادق فرستاد کتابتی و استدعای نیابت نمود حضرت جوابش ندادند و بروایتی عرضه او را سوختند و فرمودند که این جوابست و چون از حضرت مایوس شد با بنی عباس ساخت که ایشان سیاه پوش شوند و خود تمام لشکرش سیاه می پوشیدند و مردمان از ایشان خائف می شدند و لشکر او را شیاطین می گفتند و این سیاه پوشی شعار بنی عباس شد.

(و قال امیر المؤمنین صلوات اللّه علیه فیما علّم اصحابه لا تلبسوا السّواد فانّه لباس فرعون) و از جمله چهار صد کلمه حضرت صلوات اللّه علیه که در یک مجلس تعلیم اصحاب خود فرمودند که سیاه مپوشید که لباس فرعون است ممکن است که شعار فرعون بوده باشد یا فراعنه زمان آن حضرت مراد باشد و ظاهرا مبالغات حضرات ائمه هدی صلوات اللّه علیهم از این جهت

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۳۴۲

بوده است که ایشان حدیثی وضع کرده بودند در استحباب سیاه پوشی و این شعار

را سنت می دانستند لازم بود که این مبالغات واقع شود.

(و کان رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله یکره السّواد الّا فی ثلاثه العمامه و الخفّ و الکساء) و به اسناد قوی منقول است که حضرت سیّد المرسلین صلّی اللّه علیه و آله کراهت داشتند از جامه سیاه مگر سه جامه را عمامه و موزه و عبا که در اینها کراهت نیست یا کراهت شدید نیست.

(و روی انّه هبط جبرئیل علیه السّلام علی رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله فی قباء اسود و منطقه فیها خنجر فقال یا جبرئیل ما هذا الزّیّ فقال زیّ ولد عمّک العبّاس یا محمّد ویل لولدک من ولد عمّک العبّاس فخرج النّبیّ صلّی اللّه علیه و آله إلی العبّاس فقال یا عمّ ویل لولدی من ولدک فقال یا رسول اللّه أ فأجبّ نفسی قال جری القلم بما فیه) و در روایتی مرسل وارد شده است که جبرئیل علیه السّلام به خدمت حضرت سیّد المرسلین صلّی اللّه علیه و آله آمد با قبای سیاه و کمربندی که در آن خنجری بود پس حضرت فرمودند که این چه هیئت است جبرئیل گفت که این هیئت فرزندان عمّ تست عباس، ای محمد و ای بر فرزندان تو از فرزندان عمّت عباس پس حضرت به نزد عباس آدم و فرمود که ای عم و ای مر فرزندان مرا از فرزندان تو پس عباس گفت یا رسول اللّه رخصت می دهی که من آلت تناسل خود را ببرم حضرت فرمودند که قلم جاری شده است به آن چه شدنی است یعنی نمی توانی بحسب شرع که آلت تناسل خود را ببری.

حاصل آن که حضرت خبر از

واقع دادند که پسران تو باختیار خود چنین کارها خواهند کرد و علم به آن که کسی زنا خواهد کرد سبب این نمی شود که او را حد بزنند لهذا حضرت امیر المؤمنین صلوات اللّٰه علیه با آن که می دانستند که ابن

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۳۴۳

ملجم لعنه اللّٰه سبب شهادت آن حضرت خواهد شد و منقول است که آن ملعون استدعا نمود که یا امیر المؤمنین اگر به یقین می دانید که این معنی از من صادر می شود رخصت بده تا خود را بکشم یا بفرما که مرا بکشند حضرت فرمودند که هر گاه از تو چیزی صادر نشده باشد چون ترا بکشم و این حکایت قضا و قدر است که عقول ضعیفه به آن نمی رسد و تفکر در آن نکردن اولی است چنانکه احادیث بسیار وارد شده است که در این باب تفکر مکنید.

(و روی اسماعیل بن مسلم عن الصّادق صلوات اللّٰه علیه انّه قال أوحی اللّٰه عزّ و جلّ إلی نبیّ من أنبیائه قل للمؤمنین لا یلبسوا لباس أعدائی و لا یطعموا مطاعم أعدائی و لا یسلکوا مسالک اعدائی فیکونوا اعدائی کما هم اعدائی) و بسند کالصحیح از سکونی منقولست که حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه فرمودند که خداوند عالمیان وحی کرد به پیغمبری از پیغمبران خود که مؤمنان را بگو که لباس دشمنان مرا نپوشند و طعام دشمنان مرا نخورند و سلوک دشمنان من نکنند که ایشان دشمن من خواهند بود هم چنان که آنها دشمن منند و مطلوب آنست که به زی مخصوص آنها سر نکنند در خورش و پوشش و غیر ان مثل آن که مسلمانان لباس گبران یا فرنگان

نپوشند که مردمان گمان کنند که ایشان فرنگی اند یا کبرند امّا لباس مشترکه مثل پیراهن و قباهائی که مسلمانان و ایشان هر دو پوشند ضرر ندارد و ظاهر حدیث آنست که هیئت مخصوص کفار بد است اگر چه قطع نظر از آن که زی ایشان است حلال باشد چنانکه در ریش تراشیدن وارد شده است که زی مجوس و یهود است بر تقدیری که حلال باشد چون زی ایشان است بد است و ظاهر آنست که این بر سبیل مبالغه باشد در کراهت مگر در محرّمات و صدوق تاویل کرده است که مراد از

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۳۴۴

این حدیث لباس سیاهست و لباسهای محرمه چون حریر محض و طلا و میته و طعامهای حرام است چون شراب و بوزه و گوشت خوك و امثال اینها و راههای ایشان هر چیزیست که مخالف رضای الهی باشد و اگر اعم از محرمات و زی خاصه ایشان گیرند بهتر است که در بعضی جاها حرام باشد و در بعضی مواضع مکروه و اللّٰه تعالی یعلم.

(فامّا لبس السّواد للتّقیّه فلا اثم فیه فقد روی عن حذیفه بن منصور انّه قال کنت عند ابی عبد اللّٰه صلوات اللّٰه علیه بالحیره فاتاه رسول ابی العبّاس الخلیفه یدعوه فدعی بممطر احد وجهیه اسود و الاخر ابیض فلبسه ثمّ قال صلوات اللّٰه علیه اما انّی البسه و انا اعلم انّه لباس اهل النّار) و اما پوشش سیاه از جهت تقیّه در آن گناهی نیست چنانکه بسند کالصحیح منقولست از حذیفه که گفت من در خدمت حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه بودم در حیره که دهی بوده است بمنزله محله از محلّات

کوفه که متصل به آن بوده است که شخصی از جانب سفّاح که اول پادشاهان عباسی است و ابراهیم را پیشتر پیشوا کردند و لیکن پادشاه نشد و آن رسول بطلب حضرت آمد که خلیفه شما را می طلبد حضرت جامه بارانی طلبید که یک روی آن سیاه بود و یک روی آن سفید بود و آن جامه را پوشیدند و فرمودند که من این جامه را می پوشم و می دانم که لباس اهل جهنّم است یعنی از روی تقیّه می پوشم و جامه بارانی بمنزله عباست و عبا مستثنی شده و لیکن عبا را سابقا بمنزله گلیم بر خود می پیچیده اند و جامه بارانی را می پوشیده اند و می تواند بود که استثنا نیز از جهت آن باشد که ضرری به شیعیان نرسد که اتقاء باشد نه تقیه و اتقا آنست که حکم را می گویند و می فرمایند که بر خلاف آن عمل کنید تا به شما ضرری نرسد و تقیه آنست که از خوف خلاف حکم واقعی را فرمایند و به سبب

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۳۴۵

تقیه حکم واقعی می شود مثل خوردن میته که در حالت ضرورت واجب می شود اگر چه در غیر آن حالت حرام است.

و در حدیث کالصحیح از داود رقی منقولست که شیعیان بسیار سؤال می کردند از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه از پوشیدن جامه سیاه و دیدیم که حضرت نشسته بودند و جبّه سیاهی پوشیده بودند و کلاه سیاهی و خزی سیاه که آستر آن نیز سیاه بود بعد از آن حضرت گوشه جبّه را شکافتند و پنبه بیرون آوردند سیاه و فرمودند که دل خود را بنور معرفت سفید کن و هر چه خواهی

به پوش یعنی اگر تقیه کنید چنانکه من کرده ام که پنبه جبه را نیز سیاه کرده ام سبب نور قلب شما خواهد شد زیرا که غرض از تکالیف الهی اطاعت و فرمان برداریست و فرمان برداری تقیه اهمّ است از همه زیرا که به سبب آن حفظ نفس خود و حفظ نفوس شیعیان و حفظ نفس معصوم کرده اید و احادیث تقیه آن مقدار وارد شده است که حصر آن و حصر ثواب آن نمی توان کرد.

[نماز در انگشتر آهنی]

(و قال رسول اللَّه صلّی اللَّه علیه و آله لا یصلّی الرّجل و فی یده خاتم حدید) و بروایت سکونی منقول است که آن حضرت فرمودند که با انگشتری آهن نماز نکنند و ظاهرا فولاد نیز حدید است در لغت عرب و فولاد را حدید ذکر می نامند و آهن را انثی می نامند و انگشتری آهن اعم است از آن که حلقه آهن یا فولاد باشد یا نگین و مشهور آنست که مکروهست و قال صلوات اللَّه علیه

ما طهّر اللَّه یدا فیها حلقه حدید.

و در حدیث کالصحیحی که حضرت امیر المؤمنین صلوات اللَّه علیه چهار صد کلمه تعلیم اصحاب خود فرمودند این است که فرمودند که انگشتری غیر نقره در دست مکنید به درستی که حضرت سیّد المرسلین صلّی اللَّه علیه و آله فرمودند

ما طهرت ید فیها خاتم حدید

یعنی طاهر نیست دستی که در آن

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۳۴۶

انگشتری آهن باشد و محتمل است که جمله دعائیه باشد یعنی طاهر مباد دستی که انگشتری آهن داشته باشد یعنی توفیق کارهای خیر نیابد و موافق این نسخه است آن چه کلینی در کافی از این حدیث نقل کرده است و بنا بر نسخه

اصل بر عکس است که اظهر آنست که نفرین باشد و احتمال خبر نیز دارد و ممکن است که خبری دیگر باشد و لیکن بعید است و ممکن است که از نساخ شده باشد یا صدوق نقل بالمعنی کرده باشد و این اظهر است.

(و روی عمّار السّاباطی عن ابی عبد اللّه صلوات اللّه علیه فی الرّجل یصلّی و علیه خاتم حدید قال لا و لا یتختّم به لأنّه من لباس اهل النّار) و بسند موثق منقول است که از عمار که از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّه علیه سؤال کرد در مردی که نماز کند و انگشتری آهن در دست داشته باشد حضرت فرمودند که نماز با آن نکند و در غیر نماز هم در دست نکند زیرا که آهن پوشش اهل جهنّم است یعنی در جهنّم تا عذاب ایشان عظیم تر باشد یا آن که در دار دنیا اکثر اوقات کفار می پوشند.

و بسند موثق از اسحاق بن عمار منقول است که از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّه علیه پرسیدند که هر گاه شخصی ناخن خود را از آهن بگیرد یا پاره از موی خود را بگیرد یا پشت سر را بتراشد از آهن حضرت فرمودند که بر اوست که آبی را بر آنجا بمالند پیش از آن که نماز کند پس پرسیدند که اگر آب بر آنجا نمالد و نماز کند چونست حضرت فرمودند که آب بمالد و نماز را اعاده کند زیرا که آهن نجس است و فرمودند که آهن پوشش اهل جهنم است و طلا پوشش اهل بهشت است دیگر پرسیدند از طشتی که در آن صورتها کشیده باشند یا کوزه

یا کاسه چوبین را صورت کشیده باشند در آن یا نقره باشد حضرت فرمودند که از آنجا وضو نسازد و در آنجا وضو نسازد.

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۳۴۷

و بسند قوی منقولست از آن حضرت صلوات اللَّه علیه که فرمودند نماز نکند شخصی که کلید آهنی را به بند زیر جامه اش بسته باشد و در حدیث دیگر وارد است که اگر کلید پنهان باشد باکی نیست و بسند قوی از آن حضرت صلوات اللَّه علیه مرویست که فرمودند که آهن پوشش اهل جهنم است و طلا- زینت اهل بهشت است و حق سبحانه و تعالی طلا- را در دنیا زینت زنان کرده است و پوشش آن را بر مردان حرام گردانیده است و نماز کردن در آن را نیز حرام گردانیده است و آهن را در دنیا زینت جنّیان و شیاطین گردانیده است و بر مسلمانان حرام گردانیده است که در آن نماز نکنند مگر آن که در حرب باشند در برابر دشمنان دین که در آن صورت باکی نیست راوی گوید که عرض نمودم که هر گاه شخصی در سفر باشد و کاردی در میان موزه گذاشته باشد که ضرور داشته باشد یا در زیر جامه بسته باشد یا کلید آهنی باشد که خوف داشته باشد که اگر جائی گذارد گم شود یا کمربند آهنین در میان داشته باشد حضرت فرمودند که باکی نیست در کارد و کمربند مسافر بواسطه ضرورت و هم چنین کلید را هر گاه خوف گم شدن و فراموش کردن داشته باشد و باکی نیست در شمشیر و سایر آلات حرب در حالت حرب و در غیر حالت حرب نماز در

آن نکنند زیرا که آهن نجسی است که مسخ شده است. غرض آن که احادیث بسیار وارد شده است و ظاهر اکثر آن نجاستست و ظاهرا صدوق نجس می داند پس اولی آنست که تا ممکن باشد از آن اجتناب کند و با آن نماز نکند و لیکن چون مدار بر استعمال کارد بوده است و اگر نجس می بود می بایست بیشتر از این اهتمام می کردند و احادیث بسیار وارد شده است که دلالت می کند بر آن که آهن در جلد قرآن نصب می کرده اند و تجویز بیع آنها کرده اند و اگر نجس می بود نهی از آن می فرمودند با آن که اخبار آهن در آن یک خبر صحیح یا حسن نیست از این

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۳۴۸

جهت است که اکثر علما مکروه می دانند که در حالت نماز آهن با خود داشته باشد مگر پنهان نگاه دارد که ظاهر نباشد که در این صورت کراهتش زایل می شود یا کم می شود و اللَّه تعالی یعلم.

[نماز در انگشتر طلا]

(و روی ابو الجارود عن ابی جعفر صلوات اللَّه علیه انّ النّبیّ صلّی اللَّه علیه و آله قال لعلیّ صلوات اللَّه علیه انّی أحبّ لک ما احبّ لنفسی و اکره لک ما اکره لنفسی فلا تتختّم به خاتم ذهب فانّه زینتک فی الآخره و لا تلبس القرمز فانّه من اردیه ابلیس و لا- ترکب بمیثره حمراء فانّها من مراکب ابلیس و لا- تلبس الحریر فیحرق اللَّه جلدک یوم تلقاه) و بسند موثق از زیاد که ابتدا خوب بود و علمای شیعه از او روایت می کردند و چون زید خروج کرد زیدی شد و جارو دیه منسوبند به او و چون در وقتی که خوب بود

حدیث از او روایت می کردند و او کتابی تصنیف کرده بود در آن چه از حضرت امام محمد باقر صلوات اللّٰه علیه روایت کرده بود کتاب او از جمله چهار صد اصل است که علماء شیعه به آن عمل می کردند بنا بر این است که صدوق و کلینی و سایر محدثین از او روایت کرده اند که حضرت فرمود که حضرت سیّد المرسلین به حضرت امیر المؤمنین صلوات اللّٰه علیهما فرمودند که یا علی دوست می دارم از جهت تو آن چه را دوست می دارم از جهت خود و کراهت دارم از جهت تو آن چه را کراهت دارم از جهه خود پس زنهار که انگشتری طلاـ در دست مکن که آن زینت تو خواهد بود در بهشت و جامه سرخ قرمزی را ردا مکن یا مپوش که ردای شیطان سرخست و سوار مشو بر بالش سرخ که بر بالای شتر می انداخته اند و بر بالای آن می نشسته اند و هم چنین است بالش میان زین اگر سرخ باشد که شیطان بر آن سوار می شود و جامه حریر مپوش که حق سبحانه و تعالی پوست تو را می سوزاند یعنی بر فرض محالی که بکنی و مراد

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۳۴۹

دیگر آنست که پوشش حریر سبب آتش دوزخ است در روز قیامت یا از قبر تا هر وقت که مستحق باشد و بر این مضمون احادیث مستفیض است قریب به تواتر از طرق خاصه و عامه.

و در حدیث صحیح از علی بن جعفر مرویست که گفت سؤال کردم از برادرم حضرت امام موسی بن جعفر صلوات اللّٰه علیهما از زین و لجامی که در آن نقره باشد حضرت فرمودند که

اگر روكش آن نقره باشد كه نتوان جدا كردن آن بحسب متعارف باكى نيست و اگر توان نقره را جدا كردن بر چنين مركوبى كه زين يا لجام نقره داشته باشد سوار نشود.

و در حديث صحيح وارد شده است از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه عليه كه حضرت سيّد المرسلين صلّى اللّٰه عليه و آله به حضرت امير المؤمنين صلوات اللّٰه عليه فرمودند كه انگشترى طلا در دست مكن كه زينت آخرت تست.

و در حديث كالصحيح بسيار نهى از انگشترى طلا شده است مردان را.

و در حديث حسن كالصحيح از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه عليه منقول است كه باكى نيست مزين ساختن شمشير به طلا و نقره.

و در حديث كالصحيح از آن حضرت صلوات اللّٰه عليه منقولست كه زينت شمشير حضرت سيّد المرسلين صلّى اللّٰه عليه و آله همه نقره بود دسته اش و نعلش و حلقهاى نقره در ما بين هر دو بود.

و در حديث كالصحيح از فضيل منقولست كه گفت از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه عليه سؤال كردم از تختى كه طلا داشته مى توان در خانه نگاه داشتن حضرت فرمودند كه اگر طلا باشد نه و اگر آب طلا باشد باكى نيست.

لوامع صاحبقرانى، ج ۳، ص: ۳۵۰

و در حديث موثق از آن حضرت صلوات اللّٰه عليه منقولست كه انگشترى آهن در دست نكنند و مرد طلا نپوشد و در طلا نماز نكنند زيرا كه لباس اهل بهشت است در بهشت پس نمى بايد كه در دنيا به پوشند و ديگر به اسانيد صحيحه وارد است كه داود بن سرحان گفت سؤال كردم از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه عليه از

طلایی که زینت اطفال می کنند حضرت فرمودند که پدرم اطفال و زنان را زینت طلا می فرمودند باکی نیست.

و در حدیث صحیح از ابو الصباح منقولست که از آن حضرت صلوات اللَّه علیه سؤال کردم از طلایی که اطفال را به آن زینت می کنند حضرت فرمودند که حضرت سیّد السّاجدین صلوات اللَّه علیه فرزندان و زنان خود را زینت طلا و نقره می فرمودند.

و در حدیث صحیح از محمد بن مسلم منقولست که گفت از آن حضرت سؤال کردم از زینت کردن زنان به طلا و نقره حضرت فرمودند که باکی نیست.

و در احادیث موثقه و قویه از حضرت امام محمد باقر صلوات اللَّه علیه وارد است که فرمودند که همیشه زنان در زمان حضرت سیّد المرسلین و ائمه طاهرین صلوات اللَّه علیهم زینت طلا می کردند و حضرات منع ایشان نمی فرمودند و بطرق متکثره منقولست که حضرت سیّد المرسلین جامه حریری و انگشتری طلایی که نجاشی هدیه فرستاده بود از جهت آن حضرت پوشیده بودند و در منبر بودند که جبرئیل آمد و تحریم هر دو را آورد حضرت صلّی اللَّه علیه و آله هر دو را کندند و فرمودند که

هذان محرّمان علی ذکور أمّتی

یعنی حق سبحانه و تعالی حریر محض و طلا را بر مردان امّت من حرام کرده است.

و در احادیث کالصحیحه وارد است که حضرت سیّد المرسلین صلّی اللَّه

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۳۵۱

علیه و آله انگشتری طلا در دست کرده بودند و از خانه بیرون آمدند و صحابه نظر تعجّب می کردند که چرا حضرت طلا پوشیده اند حضرت دست مبارک راست را بر بالای آن انگشتری که در انگشت کوچک دست چپ کرده بود گذاشتند

و به منزل مراجعت فرموده انداختند و دیگر نپوشیدند و احادیث بسیار نیز بر این مضمون وارد شده است و خلافی نیست در حرمت زینت کردن مردان به طلاـ محض و در زینت کردن به نقره که روپوش آن طلا باشد قولی شده است بجواز با کراهت شدیده و خلافی نیست در آن که جایز نیست در نماز پوشیدن طلا و خلافست در بطلان نماز و ظاهر موثقه عمار بطلان است و هیچ شکٔ نیست که احوط اجتنابست و زنان و اطفال غیر ممیز را دغدغه نیست در جواز به اعتبار احادیث صحیحه سابقه و مفهوم آن احادیث نیز دلالت می کند بر حرمت تزین به طلا مردان را و در اطفال ممیز خلافست و احوط اجتناب فرمودن ولی است ایشان را مثل سایر واجبات و محرمات و در روکش طلا قولی بجواز شده است و احتیاط عظیم در اجتنابست از آن چون عرفا آن را طلا می گویند بلکه لغه نیز صادقست که زینت کرده است به طلا خصوصا مثل گلابتون که طلا و نقره از یکدیگر ممتاز است و طلا بر بالاست و نقره در میان و در گداختن طلا و نقره از یکدیگر جدا می شوند بخلاف نقش کردن به طلا و ظاهرا مراد اصحاب از مموّه که نقل خلاف در آن کرده اند اینست نه مثل گلابتون و اللّٰه تعالی یعلم.

[نماز در لباس ابریشمی]

(و لم یطلق النّبیّ صلّی اللّٰه علیه و آله لبس الحریر لأحد من الرّجال الّا لعبد الرّحمن بن عوف و ذلک انّه کان رجلا قملا) و بطرق متعدده منقولست که حضرت سیّد المرسلین صلّی اللّٰه علیه و آله تجویز نفرمودند پوشیدن ابریشمینه محض را

مگر از جهت ابن عوف از جهت آن که بدنش

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۳۵۲

شپش بسیار داشت و از جهت رفع شپش ابریشمینه خوبست و منقولست بطرق متعدّده نیز از طرق عامه که حضرت تجویز فرمودند زبیر بن عوام را نیز به سبب همین علت و در تعدّی کردن این حکم نسبت بغیر ایشان اگر مرض شپش داشته باشند خلافست و اولی ترکست و علّامه این عبارت را توهم کرده است که از حدیث سابق است و اظهر آنست که بر سر خود است زیرا که صدوق در علل تا باین عبارت ذکر کرده است خبر را و علماء ما تجویز کرده اند پوشیدن حریر محض را در حرب.

چنانکه در حدیث صحیح از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه منقولست که فرمودند که جایز نیست مرد را که حریر محض به پوشد مگر در حرب.

و در موثق کالصحیح منقولست که سماعه گفت که سؤال کردم از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه از پوشیدن حریر و دیبا حضرت فرمودند که اما در حرب ضرر ندارد و اگر چه صورت نیز داشته باشد و بر حرب حمل کرده اند حدیث صحیح محمد بن اسماعیل را که گفت از حضرت امام رضا صلوات اللّٰه علیه سؤال کردم از جامه دیبا حضرت فرمودند که اگر صورت نداشته باشد باکی نیست یعنی در حرب و اگر چه محتمل است که مراد او از دیبا جامه چند رنگ باشد که حریر محض نباشد چنانکه ظاهر می شود از اهل لغت و لیکن در اکثر اوقات حریر را ملوّن و منقش می ساختند و لیکن در مفهوم دیبا نیست که حریر باشد.

و در حدیث

کالصحیح از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللَّه علیه منقولست که فرمودند که حریر و دیبا نپوشند مگر در حرب.

و در حدیث کالصحیح از لیث منقولست که آن حضرت صلوات اللَّه علیه

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۳۵۳

فرمودند که حضرت سیّد المرسلین صلّی اللَّه علیه و آله جامه حریر محضی به اسامه عطا فرمودند او جامه را پوشید و از خانه بیرون آمد پس چون حضرت او را دیدند فرمودند مپوش این جامه را که کسی جامه حریر می پوشد که او را در آخرت نصیبی از رحمت الهی نباشد این جامه را قسمت کن در میان زنان خود.

[نماز در برابر چند چیز]

(و سال علیّ بن جعفر اخاه موسی بن جعفر صلوات اللَّه علیهما عن الرّجل یصلّی و امامه شی ء من الطّیر قال لا باس و عن الرّجل یصلّی و امامه النّخله و فیها حملها قال لا باس و عن الرّجل یصلّی فی الکرم و فیه حمله قال لا باس و عن الرّجل یصلّی و امامه حمار واقف قال یضع بینه و بینه قصبه او عودا او شیئا یقیمه بینهما ثمّ یصلّی فلا باس و عن الرّجل یصلّی و معه دبّه من جلد حمار او بغل قال لا یصلح ان یصلّی و هی معه الّا ان یتخوّف علیها ذهابها فلا باس ان یصلّی و هی معه و عن الرّجل یتحرک [یحرّک] بعض اسنانه و هو فی الصّلاه هل ینزعه قال ان کان لا یدمیه فلینزعه و ان کان یدمی فلینصرف و عن الرّجل یصلّی و فی کمّه طیر فقال ان خاف علیها ذهابها فلا باس و عن الرّجل یکون به الثّالول او الجرح هل یصلح له ان یقطع الثّالول و هو

فی صلاته او ینتف بعض لحمه من ذلک الجرح و یطرحه قال ان لم یتخوّف ان یسیل الدّم فلا باس و ان تخوّف ان یسیل الدّم فلا یفعله) روایت است به پنج سند صحیح از علی که گفت سؤال کردم از برادرم حضرت امام موسی کاظم صلوات اللّٰه علیه از شخصی که نماز کند و در برابر او مرغی باشد چون سبب اشتغال قلب می شود حضرت فرمودند که باکی نیست یعنی ممکن است که این کس نگاه به آن نکند و به موضع سجود خود نظر کند و دل را متوجه حق سبحانه و تعالی سازد.

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۳۵۴

دیگر پرسیدم از شخصی که نماز کند و در برابرش درخت خرمائی باشد باردار چون خاطر متوجه خرما می شود خصوصا در بلاد حاره که خرما از همه چیز لذیذتر است و مانع حضور قلب است فرمودند که باکی نیست مثل سابق و دیگر پرسیدم از شخصی که در باغ انگورستان نماز کند و درخت انگور داشته باشد حضرت فرمودند که باکی نیست دیگر پرسیدم از شخصی که نماز کند و در برابرش دراز گوشی ایستاده باشد حضرت فرمودند میانه خود و آن الاغ چیزی نصب می کند مانند نی و چوب یا غیر آن که مانع الاغ باشد از حرکت بر موضع سجده او یا آن که خود را بر او زند یا به اعتبار ستره که سابقا مذکور شد و حکمتش مخفی است و اظهر آنست که امر باین از روی تقیه است چون عامه را اعتقاد آنست که اگر سگ یا الاغ یا زن از برابر نماز گذارنده بگذرند نماز باطل می شود بروایت ابو هریره

و عایشه انکار سخن او می کرد و می گفت دروغ می گوید من مکرّر در برابر آن حضرت خوابیده بودم و حضرت رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله نماز می کردند بلکه اکثر سؤالات علی بن جعفر از این جهت است که عامه امثال اینها را مبطل می دانند بعضی به اعتبار خبرهای ابو هریره و بعضی به اعتبار قیاسات ابو حنیفه حضرت بعضی را می فرمایند که باکی نیست چون محض قیاس است و بعضی را که خبر دارند و نزد ایشان مشهور است فرموده اند که تقیه حایلی از ستره قرار دهید تا به شما ضرری نرسد زیرا که در حدیث ابو هریره که در صحیحین عامه مذکور است که این سه چیز نماز را قطع می کند موجود است که اگر پالان شتری حایل باشد ضرر ندارد و دیگر سؤال کردم از شخصی که نماز کند و با او دبّه باشد از پوست الاغ یا استر حضرت فرمودند که خوب نیست که با او باشد مگر آن که خوف داشته

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۳۵۵

باشد که دزدان ببرند در این صورت قصور ندارد که در حالت نماز با او باشد و غرض از این سؤال ظاهرا به اعتبار آنست که چون دبه را غالبا از پوست استر و الاغ مرده می سازند چنانکه مدار حال نیز بر این است و چون از دست مسلمانان گرفته می شود بحسب ظاهر شرع حکم به طهارت آن می کنند پس چون توهّم نجاست هست اجتناب اولی است و با خوف تلف کراهت ساقط می شود.

دیگر سؤال کردم از شخصی که بعضی از دندانهای او حرکت کند آیا در حالت نماز می تواند کند حضرت فرمودند که اگر

بحسب ظنّ او خون بیرون نیاید می تواند کند و اگر خونین شود در این صورت نماز را قطع کند و ازاله کند و از سر گیرد و اگر آب حاضر باشد و ممکن باشد ازاله بدون استدبار و بدون فعل کثیری که از هیئت مصلّی بیرون رود ازاله می کند و از آنجا که گذاشته است بنا می نهد و عبارت احتمال دارد که مراد مفهوم کلام سابق باشد باین معنی که اگر گمان داشته باشد که دهنش خونین می شود صبر کند تا از نماز فارغ شود و دندان را بکند.

دیگر سؤال کردم از شخصی که نماز کند و در آستین او پرنده باشد مانند کبوتر و مانع است بحسب ظاهر از حضور قلب حضرت فرمودند که اگر ترسد که اگر رها دهد به پرد و برود باکی نیست نگاه داشتن و الا نداشتن با خود بهتر است.

دیگر سؤال کردم از شخصی که در بدنش ثالول باشد که ثالولی می گویند آن را و آن بمقدار نخود و کمتر و بیشتر در بدن بهم می رسد و قالب اوقات ابریشمی بر ته آن می بندند تا چند روز و می افتد یا جراحتی در بدنش باشد آیا در حالت نماز می تواند که قطع کند ثالولی را یا بعضی از گوشت جراحت را بکند و بیندازد حضرت فرمودند که اگر خوف نداشته باشد که خون روان شود

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۳۵۶

باکی نیست و اگر خوف سیلان خون داشته باشد نکند و بحسب ظاهر دلالت می کند که اگر چه خون کمتر از درهم باشد نیز نکندن بهتر است و بعضی از علما ذکر کرده اند که اگر جامه یا بدن پیش از نماز خون

کمتر از درهم داشته باشد نماز می تواند کرد و اگر موضع خون داشته باشد و سبب آن شود که خون کمتر از درهم به جامه یا بدن رسد جایز نیست در چنین مکانی نماز کردن و ظاهر این حدیث تایید این قول می کند و لیکن این حدیث را حمل بر خون زاید بر درهم کرده اند و لفظ سیلان ایمائی به آن دارد و آن قول دلیلی صریح ندارد و اللّه تعالی یعلم.

[شخصی که نماز کند و کسی سنگی بر او اندازد و خون روان شود]

(و عن الرّجل یکون فی صلاته فرماه رجل فشجّه فسال الدّم فانصرف فغسله و لم یتکلّم حتّی رجع إلی المسجد هل یعتدّ بما صلّی او یستقبل الصّلاه قال یستقبل الصّلاه و لا یعتدّ بشی ء ممّا صلّی و عن الرّجل یری فی ثوبه خرؤ الطّیر او غیره هل یحکّه و هو فی صلاته قال لا باس و قال لا باس ان یرفع الرّجل طرفه إلی السّماء و هو یصلّی و ساله عن الخلاخیل هل یصلح لبسها للنّساء و الصّبیان قال ان کنّ صمّا فلا باس و ان کان لها صوت فلا یصلح و ساله عن فاره المسک تکون مع من یصلّی و فی جیبه او ثیابه قال لا باس بذلک و ساله عن الرّجل هل یصلح له ان یصلّی و فی فیه الخرز و اللّؤلؤ قال ان کان یمنعه من قرائته فلا و ان کان لا یمنعه فلا باس) و دیگر علی بن جعفر گفت از آن حضرت صلوات اللّه علیه سؤال کردم از شخصی که نماز کند و کسی سنگی بر او اندازد و بر سر او خورد و خون روان شود پس نماز را وا گذارد و سرش را بشوید و سخن

نگوید تا به جایگاه نمازش رود آیا آن نماز سابق را حساب می کند و از آنجا بنا می گذارد یا نماز را از سر می گیرد حضرت

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۳۵۷

فرمودند که نماز را از سر می گیرد و بنا بر آن چه کرده است نمی گذارد و این بنا بر آنست که استدبار قبله کرده باشد یا زمانی بسیار شده باشد یا فعل کثیری کرده باشد که نگویند که او نماز می کند چنانکه ظاهر عبارتست که رفت و ازاله کرد و سری که شکسته شده باشد در غالب اوقات خون آن زود زایل نمی شود.

دیگر گفت سؤال کردم از برادرم صلوات اللّٰه علیه از شخصی که در نماز باشد و در جامه خود فضله پرنده به بیند یا غیر آن آیا در اثنای نماز آن فضله را از جامه می تواند تراشیدن حضرت فرمودند که باکی نیست بنا بر آن که در غالب اوقات فعل کثیر نمی شود و فضله مرغان مطلقا پاکست که اگر فضله ما لا- یؤکل اللحم نجس می بود می بایست که حضرت تفصیل فرمایند و چون تفصیل نفرمودند ظاهرش طهارت است مطلقا.

و عمده حدیث سابق است که در حسن کالصحیح حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه فرمودند که فضله هر پرنده پاك است.

و دیگر فرمودند که باکی نیست که نماز گذارنده نظر به جانب آسمان کند در حالت صلاه اگر چه سنت است که نظر به موضع سجده کند چنانکه در احادیث صحیح و کالصحیح وارد شده است دیگر گفت که سؤال کردم از خلخال که در پا می کنند آیا پوشیدن آن خوبست زنان و اطفال را حضرت فرمودند که اگر صدا نکند باکی نیست و اگر

صدایی داشته باشد خوب نیست و ظاهرا مراد از آن حالت نماز باشد و بر تقدیری که اعم باشد شامل حالت نماز نیز هست.

دیگر گفت که سؤال کردم از آن حضرت صلوات اللّه علیه از نافه مشک که با نماز گذارنده باشد و آن نافه در جیب او یا در میان جامهای او باشد با آن که غالب اوقات آهو آن را می اندازد و جلد غیر مذکّی میته است و در آن نماز

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۳۵۸

نمی توان کرد یا اگر کشند غالب اوقات کفار خطا و ختن می کشند و به سیّان سمرقند و بخارا می فروشند و ایشان می آورند حضرت فرمودند که باکی نیست چون از مسلمانان گرفته می شود و افعال ایشان محمولست بر صحت و دغدغه دیگر کرده اند که مشک خونست اوّلا- و جوابش آنست که به استحاله پاک می شود و احادیث صحیحه دیگر در طهارت و حلیت مشک وارد شده است و گذشت دیگر گفت که از آن حضرت پرسیدم که آیا جایز است که شخصی نماز کند و در دهنش مهره یا مرواریدی باشد حضرت فرمودند که اگر مانع از قرائت او باشد نه و اگر مانع نباشد باکی نیست.

و در حدیثی معتبر از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّه علیه منقولست که با ریش خود بازی کردن در نماز قطع نماز می کند و محمول است بر کراهت.

و منقولست که حضرت سیّد المرسلین صلّی اللّه علیه و آله شخصی را دید که با ریش خود بازی می کرد در اثنای نماز حضرت فرمودند که اگر دل این مرد خاشع می بود جوارحش نیز خاشع می بود و هیچ شک نیست در آن که جوارح تابع قلبند

اگر قلب به یاد الهی است همه اعضا به جای خود بر نحو مطلوب می باشند و اگر دل به یاد الهی نیست هر عضوی به جایی می رود پس احتیاط در آنست که سعی در حضور قلب نماید تا از نماز خود بهره ور شود.

[نماز مقابل قران باز]

(و سال عمّار بن موسی ابا عبد اللّٰه صلوات اللّٰه علیه عن الرّجل هل یجوز له ان یصلّی و بین یدیه مصحف مفتوح فی قبلته قال لا قلت و ان کان فی غلافه قال نعم و عن الرّجل یصلّی و بین یدیه تور فیه نضوح قال نعم قال قلت یصلّی و بین یدیه مجمره شبه قال نعم قال قلت فان کان فیها نار قال لا یصلّی حتّی ینحّیها عن قبلته و عن الصّلاه

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۳۵۹

فی ثوب یکون فی علمه مثال طیر او غیر ذلک قال لا- و عن الرّجل یلبس الخاتم فیه نقش مثال الطّیر او غیر ذلک قال لا یجوز الصّلاه فیه) و منقولست بسند موثق از عمار که گفت که سؤال کردم از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه که آیا جایز است که شخصی نماز کند و در برابر او مصحفی یعنی قرآنی یا مکتوبی بوده باشد گشوده در برابر قبله او حضرت فرمودند که نه چون سبب اشتغال قلب اوست اگر چه سواد نداشته باشد عرض نمودم که اگر در غلاف و کیسه اش باشد جایز است فرمودند که بلی.

دیگر سؤال کردم از شخصی که نماز کند و در برابرش کاسه باشد که در آن بوی خوشی باشد که بر خود می پاشیده اند و بسیار خوشبو بوده است حضرت فرمودند که بلی جایز است.

دیگر گفت که عرض

نمودم که اگر شخصی نماز کند و در برابرش عود سوز برنج باشد که مس زرد است فرمودند که بلی جایز است عمار گفت عرض نمودم که اگر در آنجا آتش باشد حضرت فرمودند که نماز بکند تا آتش را از قبله دور نکند.

و در کافی و تهذیب است که عمار گفت که حضرت فرمودند که نماز نکند اگر در قبله اش آتشی یا آهنی باشد عرض نمودم که اگر کسی نماز کند و در برابرش قندیلی آویخته باشد و در آن آتش باشد اما در برابرش باشد نه بر روی زمین حضرت فرمودند که اگر بلند باشد بدتر است در برابر آن نماز نکند و وجه بدتر بودن آنست علی الظاهر که غرض از نهی محاذات آتش آنست که شبیه نباشد به آتش پرستان و در وقتی که مرتفع باشد شباهت او به ایشان بیشتر می شود.

و منقولست که از حضرت صاحب الامر صلوات اللّٰه علیه سؤال نمودند

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۳۶۰

این مسأله را حضرت در جواب کتابت نوشتند که اگر مصلّی از اولاد مجوس باشد که آتش پرست بوده اند نماز نکند و الّا باکی نیست و این معنی جمعی است میان اخبار آتش.

دیگر عمار سؤال کرد از نماز کردن در جامه که در عملش یا در علمش چنانکه در بعضی از نسخ است صورت مرغی یا غیر آن از صور حیوانات یا اعم از آن و از صور اشجار باشد حضرت فرمودند که نه دیگر پرسید که اگر شخصی انگشتری در دست داشته باشد که در آن صورت مرغی یا غیر آن باشد حضرت فرمودند که جایز نیست نماز کردن در آن انگشتری و همه را

حمل بر کراهت کرده انـد و بعضـی احتمال داده انـد که عمار چنین فهمیـده باشد مناهی حضـرت را که جایز نیست و از عمار بعید نیست چنانکه از تتبع ظاهر می شود و احوط ترک همه است و اللَّه تعالی یعلم.

[حفظ رکعات با انگشتر]

(و سال حبیب بن المعلّی ابا عبد اللَّه صـلوات اللَّه علیه فقال انّی رجل کثیر السّ ـهو فما احفظ صـلاتی الّا بخاتمی احوّله من مکان إلی مکـان فقـال لاـ باس به) و به سـند موثق کالصـحیح منقولست از حبیب که گفت سؤال کردم از حضـرت امام جعفر صادق صلوات اللَّه علیه و عرض نمودم که من مردی ام که بسـیار سهو و شک می کنم و حفظ نمی توانم کرد عدد رکعات را مگر به انگشتری که او را جـائی به جـایی دیگر می گردانم به آن که از انگشتی به انگشت دیگر می کنم یـا از مکانی به مکانی دیگر می گذارم حضرت فرمودند که باکی نیست.

و در حـدیث صـحیح از حبیب مـذکور منقولست که گفت شـکایت نمودم به حضـرت امـام جعفر صـادق صـلوات اللَّه علیه از بسـیاری سـهو و شکی که مرا واقع می شود حضرت فرمودند که عدد رکعات را به سنگ ریزه بشمار و یا باین عبارت فرمودند که حفظ کن عدد رکعات را به سنگ ریزه و ممکن است که حبیب دو

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۳۶۱

مرتبه سؤال کرده باشد و علی ای حال ظاهر می شود که امثال این افعال هر چند بسیار شود ضرر نداشته باشد چون با هم نیست چنانکه عامه نقل کرده اند که حضرت سیّد المرسلین صلّی اللَّه علیه و آله امامه دختر ابی العاص را در نماز با خود داشتند و در وقت رکوع می گذاشتند او را بر

زمین و در حال قیام بر می داشتند.

[نماز با دهان بسته]

(و سال محمّد بن مسلم ابا جعفر صلوات اللَّه علیه فقال له أ یصلّی الرّجل و هو متلثّم فقال امّا علی الدّابّه فنعم و امّا علی الارض فلا) و بسند صحیح منقولست از محمد که گفت سؤال کردم از حضرت امام محمد باقر صلوات اللَّه علیه و عرض نمودم که آیا جایز است دهن بسته نماز کنم حضرت فرموده اند که اگر سوار باشی بلی و اگر بر زمین باشی نه و محمولست بر آن که غالب اوقات لثام را از این جهت می بندند که دشمنان نشناسند ایشان را و قانون اعراب این است که تا خصم ایشان سواره است هر چند خواهند با او می کنند اما وقتی که به زیر آمد نمی کنند و این را فتک می گویند و دلالت بر زبونی و عدم شجاعت و مروّت می کند و شیعیان دشمن بسیار داشته اند و دارند خصوصا در بیابان پس چون سوارند فایده دارد که ایمن باشند و بر زمین فایده ندارد پس نباید کرد و احادیث در آخر این باب خواهد آمد در دهن بستن.

[نماز با درهم]

(و سال عبد الرّحمن بن الحجّاج ابا عبد اللَّه صلوات اللَّه علیه عن الدّراهم السّود تکون مع الرّجل و هو یصلّی مربوطه او غیر مربوطه فقال ما اشتهی ان یصلّی و معه هذه الدّراهم الّتی فیها التّماثیل ثمّ قال صلوات اللَّه علیه ما للنّاس بد من حفظ بضایعهم فان صلّی و هی معه فلیکن من خلفه و لا یجعل شیئا منها بینه و بین القبله) و منقول است بسند صحیح از عبد الرحمن که گفت سؤال کردم از حضرت امام جعفر صادق

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۳۶۲

صلوات اللَّه علیه از شاهیهای سیاه

یا فلوس که با شخصی باشد و نماز کند که در کیسه بسته باشد یا در بغل و جیب ریخته باشد نه بسته حضرت فرمودند که مرا خوش نمی آید که شخصی نماز کند و این دراهمی که در آنها صورت باشد با او باشد و این قرینه آنست که فلوس باشد چون همیشه فلوس صورت می دارد و ممکن است که مراد از آن قروشی باشد که همیشه از فرنگ می آورده اند و تا تازه نزده اند آن را سیاه گویند و علی ای حال سؤال به اعتبار صورتست بعد از آن صورت فرمودند که مردمان را ناچار است از حفظ نمودن سرمایه خود و اگر بیندازند دزدان می برند پس اگر با خود داشته باشند در وقت نماز چنان کنند که بر پشت ببندند و در بغل نباشد که نزد قبله اوست.

و در حدیث صحیح از محمد بن مسلم از حضرت امام محمد باقر صلوات اللّٰه علیه منقولست که از آن حضرت پرسیدم از مردی که نماز کند و در جامه اش دراهم صورت دار باشد حضرت فرمودند که باکی نیست.

و در حدیث صحیح حماد منقولست که حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه فرمودند که باکی نیست هر گاه پنهان باشد و ظاهر نباشد پس حدیث محمد بن مسلم را حمل بر کراهت می توان کرد و این دو حدیث را حمل بر جواز و آن را حمل بر اینها نیز می توان کرد به آن که پنهان باشد و در پشت بسته باشد و این اولی است در جمع اگر چه اول اظهر است و اللّٰه تعالی یعلم.

[جایز است که لنگی یا دستمالی را بالای پیراهن ببندد]

(و سال موسی ابن عمر بن بزیع ابا الحسن الرّضا صلوات اللّٰه

علیه فقال له اشد الازار و المندیل فوق قمیصی فی الصّلاه قال لا باس) و منقولست بسند حسن کالصحیح و بروایت شیخ در صحیح از موسی که گفت سؤال کردم از آن حضرت صلوات اللّٰه علیه و عرض نمودم که جایز است که لنگی یا دستمالی را بر بالای پیراهن ببندم در حالت صلاه حضرت فرمودند که باکی

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۳۶۳

نیست.

و در حدیث صحیح از موسی بن قاسم منقولست که گفت حضرت امام محمد تقی را صلوات اللّٰه علیه دیدم که نماز می گذاردند و دستمالی را بر بالای پیراهن بسته بودند.

و در حدیث حسن کالصحیح از حماد منقولست که حسن بن علی عرضه به خدمت حضرت امام موسی کاظم صلوات اللّٰه علیه نوشته بود که آیا جایز است مرد را که نماز کند و لنگی بر بالای پیراهن ببندد حضرت فرمودند که بلی و ظاهرا وقتی خوبست میان بستن که پیراهن تنها پوشیده باشند و چون کمر را به لنگ یا دستمال ببندند عورت مصلی از مصلی پوشیده می شود و این مطلوبست زیرا که چون زیر جامه نپوشیده باشند از گریبان پیراهن عورت خود را می تواند دید و اگر لنگ فراخ باشد و زیر پیراهن بستن بهتر است و این صور محمولست بر آن که لنگ و دستمال را نتوان لنگ کردن در زیر پیراهن و بنا بر این منافاتی نیست میان این اخبار صحیحه و معارضات او مثل صحیحه ابی بصیر از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه که فرمودند که سزاوار نیست که توشّح کنی به ازاری بالای پیراهن در حال نماز و توشح آنست که لنگ فراخی را به زیر

بغل ببنـدد و لنگی را بر بالای پیراهن ببندد در حالت نماز که این از اعمال کفار است و تشـبه ایشان خوب نیست و این حدیث محمولست بر آن که لنـگ فراخ باشـد و بهتر آنست که در زیر پیراهن ببندنـد و اکثر علمـا جمع بـاین نحو کرده انـد که اخبار سابقه دلالت بر جواز می کند و این خبر بر کراهت و منافات نیست میان هر دو و لیکن در فعل حضـرت ناخوش است این وجه را گفتـن مگر ایـن کـه بگوینـد کـه حضـرت از جهت بیـان جـواز چنین کردنـد و آن نیز خـوب نیست زیرا که ممکن بـود که بفرمایند و لزومی نداشت که

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۳۶۴

مرتکب مکروهی شوند در حالت صلاه و وجه اول اظهر است.

(و سـال عیص بن القسم ابـا عبـد اللَّه صـلوات اللَّه علیه عن الرّجـل یصـلّی فی ثوب المرأه و ازارهـا و یعتمّ بخمارها فقال نعم اذا کانت مأمونه) و بسـند صـحیح منقولست از عیص که گفت سؤال کردم از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللَّه علیه از مردی که نمـاز کنـد در جـامه زن یا لنگ زن یا مقنعه زن را عمامه کنـد حضـرت فرمودنـد که بلی می توانـد کرد اگر آن زن مامونه باشـد و خاطر جمع باشـد که از نجاسات اجتناب می کند و دلالت می کند این حدیث بر آن که اگر چرکن شده باشد از عرق زن و چرک بدن او نماز توان کرد و چون حضرت تفصیل نفرمودند و از این باب اخبار صحیحه بسیار وارد شده است و بعضی از آنها گذشت در عرق زن و دیگر خواهد آمد اگر چه ممکن است که حمل کنند

مامونه را بر آن که اگر چرک بدن او باشد در جامه بگوید تا مرد در آن نماز نکند و لیکن بسیار بعید است و علی ای حال این معنی بر سبیل استحبابست چون احادیث بسیار وارد شده است که در آنها این شرط نشده است با آن که افعال مسلمانان مرد و زن محمولست بر صحت و اصل در اشیاء طهارتست تا علم به نجاست بهم نرسد و جمعی از علما چون حضرت علت حکم را فرموده است آن را جاری ساخته اند در مثل جامه قصاب و پیه فروش و صابونی و کودکش و جمعی دیگر که متهم باشند بعدم اجتناب از نجاسات و لیکن مشکل است شاید این حکم مخصوص زن باشد و قیاس باطلست اگر چه منصوص العله باشد به احادیث متواتره از ائمه معصومین صلوات اللّٰه علیهم و اگر مطلق اتّهام علت جواز اجتناب باشد می باید از جمعی مسلمانان حتی از علماء و صلحا نیز اجتناب خوب باشد چون ظن قریب بعلم هست که اکثر عالمیان نجاست و طهارت را نمی فهمند و آن جمعی که می فهمند از ایشان اجتناب

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۳۶۵

نمی کنند و به سبب این همه عالم نجس اند و هیچ شک نیست که اکثر گازران هند کافرند و جمعی که نیل را بعمل می آورند کافرند و هم چنین شکر و همه کس استعمال همه اینها می کنند بلکه در بلاد اسلام و ایمان روغن و پنیر و کشک و ماست و سایر چیزهائی که از سر حدها می آورند آن جماعتی که بعمل می آورند اینها را معاشرند با سگان و از ایشان اجتناب نمی کنند قطع نظر از نجاسات دیگر و احادیث

صحیحه گذشت که حضرات جامه را که مجوسان بافته بودند پوشیدند و نماز در آن کردند و دیگر خواهد آمد.

[اگر شمشیری داشته باشد و جامه نداشته باشد که عورت را به آن به پوشاند]

(و روی عبد اللّه بن سنان انّه قال سئل ابو عبد اللّه صلوات اللّه علیه عن رجل لیس معه الّا سراویل فقال یحلّ التکّه منه فیضعها علی عاتقه و یصلّی و ان کان معه سیف و لیس معه ثوب فلیتقلّد السّیف و یصلّی قائما) و بسند صحیح منقولست از عبد اللّه بن سنان که گفت از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّه علیه سؤال کردند از مردی که نبوده باشد با او مگر زیر جامه حضرت فرمودند که بند زیر جامه را بیرون می آورد و به جای ردا بر دوش می اندازد و نماز می کند و اگر شمشیری داشته باشد و جامه نداشته باشد که عورت را به آن به پوشاند پس شمشیر را بعوض ردا بر دوش می اندازد و نماز می کند ایستاده و حمل کرده اند ایستاده را بر آن که کسی نباشد که اگر مطلعی باشد نشسته نماز می کند و محتملست که مراد از جامه ردا باشد که در این صورت سیف بمنزله ردای او خواهد بود و این حدیث دلالت می کند بر آن که ردا سنت است اگر چه ببند زیر جامه باشد یا شمشیر کسی را که یک جامه داشته باشد نه مطلقا پس اگر کسی زیر جامه و پیراهن هر دو را پوشیده باشد در حق او این تاکید نیست بلکه پیراهن بمنزله ردای اوست.

(و روی زراره عن ابی جعفر صلوات اللّه علیه انّه قال ادنی ما

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۳۶۶

یجزیک ان تصلّی فیه بقدر ما یکون علی منکبیک مثل جناحی الخطّاف)

و به اسانید صحیحه منقولست از زراره از حضرت امام محمد باقر صلوات اللّٰه علیه که فرمودند کمتر آن چه کافیست ترا که نماز کنی در آن از ردا آنست که بر دوشهای تو باشد مثل بالهای پرستوک مثل دستمالی که بر دوش باشد.

[امام حسین صلوات اللّٰه علیه نماز کردند در یک جامه که نصف ساق را گرفته بود]

(و قال ابو بصیر لأبی عبد اللّٰه صلوات اللّٰه علیه ما یجزی الرّجل من الثّیاب ان یصلّی فیه فقال صلّی الحسین ابن علی صلوات اللّٰه علیه فی ثوب قد قلص عن نصف ساقه و قارب رکبتیه لیس علی منکبیه منه الّا قدر جناحی الخطّاف و کان اذا رکع سقط عن منکبیه و کلّما سجد یناله عنقه فردّه علی منکبیه بیده فلم یزل ذلک دابه و دابه مشتغلا به حتّی انصرف) و منقولست بسند موثق از ابو بصیر که گفت عرض نمودم به خدمت حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه که کمترین جامه که کافی باشد نماز گذارنده را که در آن نماز کند چند جامه است حضرت فرمودند که حضرت امام حسین صلوات اللّٰه علیه نماز کردند در یک جامه که نصف ساق را گرفته بود و زانوها را نزدیک بهم آورده بودند چون آن جامه تنگ بود و بر دوش های آن حضرت نبود مگر بقدر دو بال پرستوک و چون کوچک بود هر مرتبه که برکوع می رفتند آن سر جامه از دوش حضرت مایل به کردن می شد و چون به سجده می رفتند از دوشها به گردن حضرت می افتاد و باز حضرت بعد از سجود به جای خود بر می گردانیدند و باین نحو می کردند تا از نماز فارغ شدند و ظاهر می شود که امثال این افعال که از جهت نماز

باشد ضرر نداشته باشد خصوصا هر گاه مجتمع نباشد و هر فعلی در رکعتی باشد چنانکه گذشت.

[حضرت زهرا صلوات اللّه علیها نماز کردند در پیراهنی و مقنعه صغیره که بر سر مبارک گرفته بودند]

(و روی الفضیل عن ابی جعفر صلوات اللّه علیه قال صلّت فاطمه صلوات اللّه علیها فی درع و خمارها علی رأسها لیس علیها اکثر

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۳۶۷

ممّا وارت به شعرها و اذنیها) و بسند کالصحیح منقولست از فضیل از حضرت امام محمد باقر صلوات علیه که فرمودند که حضرت فاطمه زهرا صلوات اللّه علیها نماز کردند در پیراهنی و مقنعه صغیره که بر سر مبارك گرفته بودند و زیاده از آن نبود که مو و گوشهای مبارك آن حضرت را فرا گرفته بود و ظاهر آنست که وقتی تمام مو را فرا می گیرد که گردن نیز پوشیده باشد یا محمولست بر حالت ضرورت زیرا که احادیث صحیحه وارد شده است که دلالت می کند بحسب ظاهر که زنان بالغه حرّه را لازمست ستر جمیع بدن بغیر از رو و دستها تابند دست و پاها تا اول ساق از آن جمله منقولست بسند صحیح از زراره که گفت سؤال کردم از حضرت امام محمد باقر صلوات اللّه و سلامه علیه از اقل لباسی که زنان در آن باید که نماز کنند حضرت فرمودند که پیراهنی و چادری که بر سر گیرند که همه بدن ایشان را هر دو فرا گیرد.

و در حدیث صحیح از محمد بن مسلم منقولست که گفت دیدم که حضرت امام محمد باقر صلوات اللّه علیه نماز کردند در لنگی که بسیار فراخ نبود و یك سر آن را بر گردن بسته بودند که بمنزله ازار و ردا بود عرض نمودم که مرد در یك پیراهن

نماز می تواند کردن حضرت فرمودند که بلی هر گاه کثیف و کنده باشد یعنی تنگ نباشد که عورت را توان دیدن باکی نیست و از اینجا ظاهر می شود که ترک ردا جایز است و فرمودند که زن نماز می کند در پیراهن و مقنعه هر گاه پیراهن کثیف باشد که بدن را نتوان دید پس عرض نمودم که همیشه مشمول رحمتهای خاصه الهی باشی بر کنیزان لازمست که سر را به پوشانند حضرت فرمودند که بر کنیزان مقنعه لازم نیست.

و در حدیث صحیح از حضرت امام موسی کاظم منقولست که فرمودند

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۳۶۸

که بر کنیزان مقنعه واجب نیست در نماز و لیکن زن حرّه را لازمست که دو جامه به پوشد و گفت سؤال کردم از آن حضرت از دختر نابالغ چه وقت سر خود را از نامحرم می پوشاند و چه وقت مقنعه بر سر می گیرد از جهت نماز حضرت فرمودند که دختر سر را نمی پوشاند تا وقتی که حرام شود بر او نماز بی مقنعه که اوّل بلوغ است.

و در حدیث صحیح محمد بن مسلم از حضرت امام محمد باقر صلوات اللّٰه علیه منقولست که هر گاه دختر بالغ شد نماز او بی مقنعه صحیح نیست مگر آن که بهم نرسد او را مقنعه و دیگر گفت عرض نمودم که کنیز سر خود را می پوشاند حضرت فرمودند که نه و نه کنیزی که مادر فرزند باشد اگر فرزندش مرده باشد و ظاهرا این قید از روی تقیه وارد شده است زیرا که خواهد آمد احادیث صحیحه که ام ولد که فرزندش زنده باشد نیز بنده است هر چند فروختن او جایز نباشد و در

احادیث معتبره کالصحیحه وارد شده است که کنیزان سر برهنه نماز کنند تا فرق شود میان کنیز و آزاد و احوط اینست بی دغدغه.

و در حدیث صحیح از جمیل منقولست که گفت عرض نمودم به خدمت حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه از زنی که نماز کند در پیراهن و مقنعه صحیح است حضرت فرمودند که چادری بر بالای اینها بر سر گیرد که او را فرا گیرد و این حدیث محمولست بر آن که پیراهن و مقنعه نازک باشد چنانکه گذشت که فرمودند کثیف باشد.

و در حسن کالصحیح از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه وارد است که جایز نیست زن مسلمان را که به پوشد از مقنعه و پیراهن آن چه نازک باشد که ته آن نمایان باشد و یا حمل کرده می شود بر استحباب و آن اظهر است.

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۳۶۹

چنانکه در حدیث موثق کالصحیح از آن حضرت صلوات اللّٰه علیه منقولست که فرمودند که زن نماز می کند در سه جامه ازاری که چادر باشد و پیراهنی و مقنعه و اگر مقنعه را بر دور سر به پیچد که سر و گردن و مو و سینه را به پوشاند بعوض چادر نیز ضرر ندارد و اگر بغیر از دو جامه نداشته باشد یکی را لنگ کند و یکی را مقنعه را وی گوید که عرض نمودم که اگر پیراهنی و چادری داشته باشد و مقنعه نداشته باشد حضرت فرمودند که باکی نیست که چادر را مقنعه کند پس اگر به عرض نرسد بطول آن بر سر گیرد همه جا را فرا گیرد و ظاهر می شود که چادر تنها نیز کافی

باشد هر گاه لنگ نباشد.

و دو حدیث از ابن بکیر منقولست از آن حضرت صلوات اللّه علیه که بی مقنعه صحیح است و محمولست بر حالت اضطرار و اللّه تعالی یعلم.

و در حدیث کالصحیح وارد شده است از محمد بن مسلم از حضرت امام محمد باقر صلوات اللّه علیه که بر کنیزان واجب نیست مقنعه در نماز و نه بر کنیز مدبّر که صاحب (أو) گفته باشد که بعد از وفات من آزادی و نه بر مکاتب مشروط نیز مقنعه واجب نیست تا همه مال کتابت را ندهد و حدّ او حدّ مملوکست و مشروط آنست که در حین عقد کتابت گفته باشد مولی که اگر ندهی بنده باشی و هم چنین است مکاتب مطلقی که از مال کتابت چیزی نداده باشد اما اگر چیزی داده باشد اگر چه اندکی باشد بمقدار آن چه داده است آزاد می شود و مقنعه بر او لازم است و بعضی گفته اند که شکم دست را و شکم پا را به پوشاند و احوط آنست که کل دست و پا پوشیده باشد و از رو به مقداری که در وضو می یابد شست باز باشد کمترک از باب مقدمه و در باب خصایص زنان نیز احادیث بسیار وارد شده است و بعضی از آن را صدوق ذکر کرده است و خواهد آمد.

[اگر عقربی یا مار افعی یا هر ماری را که به بیند در وقتی که نماز می کند]

(و روی زراره عنه انّه قال له رجل یری العقرب و الافعی و الحیّه

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۳۷۰

و هو یصلّی أ یقتلها قال نعم ان شاء فعل) و بسند صحیح منقولست از زراره از حضرت امام محمد باقر صلوات اللّه علیه که شخصی از آن حضرت سؤال کرد که

اگر شخصی عقربی یا مار افعی یا هر ماری را که به بیند در وقتی که نماز کند آیا اینها را می توان کشتن حضرت فرمودند که اگر خواهد بکشد ضرر ندارد و این حدیث در این جا مناسبت ندارد چون صدوق بابی ذکر خواهد کرد و احادیث بسیار در آنجا مذکور خواهد شد إن شاء اللّٰه و مجملش آنست که اگر خوف ضرر باشد و محتاج بفعل کثیر یا استدبار قبله باشد قطع نماز واجبست و الّا جایز است اگر خوفی باشد که محض احتمال باشد و اگر کاری نداشته باشد و به در رود اگر قطع نکند بهتر است و اگر بدون قطع ممکن باشد جایز است کشتن و اللّٰه تعالی یعلم.

[نماز در لباس مشکوک]

(و سال سلیمان بن جعفر الجعفریّ العبد الصّالح موسی بن جعفر صلوات اللّٰه علیهما عن الرّجل یاتی السّوق فیشتری جبّه فراء لا یدری أ ذکیّه هی ام غیر ذکیّه أ یصلّی فیها فقال نعم لیس علیکم المسأله انّ ابا جعفر صلوات اللّٰه علیه کان یقول انّ الخوارج ضیّقوا علی أنفسهم بجهالتهم انّ الدّین اوسع من ذلک) و به اسانید صحیح و کالصحیح منقولست از سلیمان عظیم الشأن که به پنج پشت به حضرت جعفر طیار می رساند گفت که سؤال کردم از بنده صالح موسی بن جعفر صلوات اللّٰه علیهما و تعبیر باین عبارت باذن آن حضرت بوده است از جهت تقیه و از جهت غلاه که ایشان را خدا می دانستند از شخصی که به بازار رود و جبّه پوستینی بخرد که نداند که تزکیه کرده اند یا نکرده اند چون جمعی از ایشان میته را به دباغت پاک می دانند آیا در آن جبه نماز

می توان کرد یا سؤال می کند که شما میته را به دباغت پاک می دانید یا نه حضرت فرمودند که بلی می توان نماز کردن و بر شما نیست که

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۳۷۱

سؤال کنید چون غالب آنست که تزکیه می کنند یا آن که سبب حرج می شود چون مدار بر سنیان بود و تقیه واجب بود و اجتناب از ایشان سبب ضرر می شد به شیعیان یا مطلق حرج منتفی است چنانکه فرمودند که حضرت امام محمد باقر صلوات اللَّه علیه بسیار می فرمودند که خوارج لعنهم اللَّه کار را بر خود تنگ کردند از روی جهالت به درستی که دین محمد صلّی اللَّه علیه و آله از آن فراختر است که امثال این دقتها کنند چنانکه گذشت بلکه متواتر است که آن حضرت فرمودند که حق سبحانه و تعالی مرا مبعوث گردانیده بدین سهل آسان و حق سبحانه و تعالی در قرآن مجید فرموده است که ما جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ یعنی حق سبحانه و تعالی در این دین بر شما حرجی و تنگی قرار نداده است و غیر این آیه از آیاتی که دلالت می کند بر آن که حق سبحانه و تعالی آسان کرده است و دشوار نکرده است و گذشت که خوارج ملاعین کار را بر خود مانند یهودان چنان تنگ کرده اند که به اعتقاد خود همه واجب القتلند چون گناه صغیره را سبب خلود در جهنم می دانند و آیات و اخبار متواتره در وجوب محبت اهل بیت وارد شده است و در کفر دشمنان ایشان و حیرانم که این ملاعین قران نخوانده اند و احادیث را هیچ قبول ندارند با تواتر آن نزد سنیان چه

جای شیعیان «قاتَلَهُمُ اللَّهُ أَنَّی یُؤْفَکونَ» ۹: ۳۰ و به همین عبارت در سؤال و جواب احادیث صحیحه وارد است از بزنطی که از حضرت امام علی بن موسی الرضا صلوات اللّٰه علیهما روایت کرده است و حضرت همین جواب فرموده اند.

(و سال اسماعیل بن عیسی ابا الحسن الرّضا صلوات اللّٰه علیه عن الجلود و الفراء یشتریه الرّجل فی سوق من اسواق الجبل أ یسأل عن ذکاته اذا کان البائع غیر عارف قال صلوات اللّٰه علیه علیکم ان تسالوا عنه اذا رأیتم المشرکین یبیعون ذلک و اذا رأیتموهم یصلّون فلا تسئلوا

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۳۷۲

عنه) و بسند قوی کالصحیح منقولست از اسماعیل که گفت سؤال کردم از حضرت ابی الحسن علی بن موسی الرضا صلوات اللّٰه علیهما از پوستها و پوستین و در تهذیب- عن الجلود الفراء یشتریها- است و این اظهر است به اعتبار موافقت لفظ اخبار دیگر و شخصی می خرد اینها را در بازاری از بازارهای کوفه که اهل کوهستانها امتعه خود را در آنجا می فروخته اند و در عراق عرب کوه نمی باشد و از کردستان و همدان پوست و پوستین می بردند و می فروختند و در بعضی از نسخ الخیل است چون اسب نیز از این اطراف می بردند و پوست نیز داشتند و اوّل اظهر است آیا لازم است که بپرسند از بایع هر گاه شیعه اثنی عشری نباشد که این پوست را تزکیه کرده اید یا نه یا از دیگران بپرسند و اگر خود گویند که ما میته را به دباغت پاک نمی دانیم بخریم یا ایشان ثابت سازند که این پوست را تزکیه کرده اند یا غرض از سؤال عدم ش را باشد به قرینه جواب حضرت

صلوات اللّٰه علیه که فرمودند که اگر بایع این پوستها کفار بوده باشند پس سؤال کنید یعنی اعتماد به گفته کفار نمی توان کردن و اگر فروشنده کان را به ببیند که نماز می کنند از ایشان سؤال مکنید چون افعال ایشان محمولست بر صحت و محتملست که مراد از نماز گذارندگان مسلمانان باشند چون نماز کردن از لوازم اسلام است و این معنی اظهر است حاصل آن که پوست را از کفار نمی توان گرفت و از مسلمانان می توان گرفت و ظاهرا از نواصب و غلاه نیز توان گرفت اگر چه در کفر با سایر فرق شریکند هر چند کفر ایشان اشدّ است و مشهور آنست که از نواصب و خوارج و غلاه و مرتدان و مجسّمه نمی توان گرفت و این احوط است بنا بر آن که اصل عدم تزکیه است تا ظاهر شود که پوست مذکی است و دست مسلمانان دلیل طهارتست و اگر از کفار بگیرند و دو عادل گواهی دهند که این پوست را مسلمان تزکیه کرده است یا کافر از مسلمانان خریده است نماز می توان

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۳۷۳

کرد هر چند ظن قوی باشد که مسلمانان از کفار خریده اند مثل پوست سمور و سنجاب و خز و بلغار و امثال اینها اما اگر مسلمان بگوید که من از ایشان خریده ام پیش از بیع نمی توان گرفت و بعد از بیع خلافست و احوط رد است و عدم استعمال و اگر گمان داشته باشد که مسلمانان از کفار خریده اند یا از جمعی خریده اند که میته را به دباغت پاک می دانند بهتر آنست که در آن پوست نماز نکند.

چنانکه کلینی رضی اللّٰه عنه روایت کرده است

از ابی بصیر که گفت سؤال کردم از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه از نماز کردن در پوستین حضرت فرمودند که حضرت سید السّاجدین صلوات اللّٰه علیه به سبب ضعف بدن مبارک از سرما متاثر می شدند و پوستینهای حجاز که مکه و مدینه است و آن حدود است پر کرم نمی بود چون دباغی آن را از برگ درخت خار می کردند و آن حضرت می فرستادند به جانب عراق کوفه و پوستین از جهت آن حضرت می گرفتند چون گرم تر بود و می پوشیدند و چون وقت نماز می شد آن پوستین را می انداختند با جامه که زیر آن می پوشیدند و چون وجه انداختن را از آن حضرت سؤال می نمودند حضرت در جواب می فرمودند که چون جمعی در کوفه هستند که میته را به دباغی پاک می دانند و محتملست که این پوست میته باشد بنا بر این نماز در آن نمی کنیم و امثال این اخبار بسیار وارد شده است و احادیث صحیحه نیز در جواز وارد شده است بنا بر این علما این اخبار را حمل بر استحباب کرده اند.

(و روی عن جعفر بن محمّد بن یونس انّ اباه کتب إلی ابی الحسن صلوات اللّٰه علیه یساله عن الفرو و الخفّ البسه و اصلّی فیه و لا اعلم انّه ذکی فکتب لا باس به) و بسند حسن کالصحیح منقولست از جعفر

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۳۷۴

که پدرش ابن یونس گفت مکتوبی به خدمت حضرت امام موسی کاظم صلوات اللّٰه علیه نوشتم و عرض نمودم که پوستین و موزه را می توانم پوشید که نماز کنم با آن که نمی دانم که تزکیه اش کرده اند فرمان آن حضرت رسید که باکی نیست اعم از

آن که مظنون باشـد عدم تزکیه مثل ساغری که اغلب آنست که استر و خر که مردند پوست آن را بعمل می آورند و یا مظنون نیز نباشد مثل سایر پوستها که از مسلمانان می خرند و ظن قریب بعلم هست که تزکیه بر آن واقع نشده است.

[لباس در پوست حلال گوشت]

(و روی عن هاشم الحنّاط أنّه قال سـمعت موسـی بن جعفر صـلوات اللّٰه علیهما یقول ما اکل الورق و الشّجر فلا باس بان تصلّی فیه و ما اکل المیته فلا تصـلّی [تصلّ] فیه) و در حـد صـحیح منقولست از هاشم گندم و فروش یا کافور فروش که گفت از آن حضـرت شنیدم که فرمودند که هر حیوانی که برگ و درخت و علف خورد جایز است نماز کردن در پوست آن و هر حیوانی کـه گـوشت مرده را خـورد در پـوست آن نمـاز مکـن یـا نمی تـوان کرد و ظـاهر می شـود کـه نمـاز در سـنجاب تـوان کرد و محتملست که این حکم مبنی بر غالب باشـد بنا بر آن که حیواناتی که گوشت آنها حلال است میته نمی خورنـد غالبا و هر چه حرام است میته می خورند غالبا تا جمع شود میان روایات موثق کالصحیح مقبول و معمول اصحاب از ابن بکیر که گفت سؤال کرد زراره از حضـرت امـام محمـد باقر صـلوات اللّٰه علیه از نماز کردن در کرک پوست روباه و فنک و سـنجاب و غیر اینها از کرکها پس حضـرت کتابی از خانه بیرون آوردند و فرمودند که این کتابیست که حضـرت سـید المرسلین صلّی اللّٰه علیه و آله فرموده اند و حضرت امیر المؤمنین نوشته اند بخط مبارک خود که هر چه حرام گوشت است نماز در کرک آن

و موی آن و پوست آن و بول آن و سرگین آن و هر چیزی از آن فاسد است و آن نماز را حق سبحانه و تعالی قبول

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۳۷۵

نمی کند تا آن که نماز کند در غیر آن از اجزای حیوانی که حلال گوشت باشد پس حضرت فرمودند ای زراره این فرموده حضرت سید المرسلین است صلّی اللَّه علیه و آله پس باید که نیکو حفظ کنی و اگر حیوانی باشد که گوشت او را خورند پس جایز است نماز در کرک آن و بول آن و موی آن و سرگین آن و شیر آن و در هر چیزی از آن هر گاه بدانی که آن را تزکیه کرده اند بعنوان ذبح یا نحر و اگر چیزی باشد که حرام گوشت باشد پس نماز در هر جزوی از آن فاسد است خواه تزکیه کرده باشند آن را و خواه نکرده باشند حاصل آن که در اجزای حلال گوشت نماز جایز است و در اجزای حرام گوشت باطل است و اصحاب ما رضی اللَّه عنهم این حدیث را اصل کرده اند و عامی است که مخصوص شده است بما عدای آن چه مذکور خواهد شد و ظاهرش دلالت می کند بر عدم جواز نماز در یک موی حیوانی که گوشت آن را نخورند و لیکن ممکن است که تخصیص دهیم آن را به مقداری که مرد ستر عورتین به آن تواند کرد.

چنانکه منقولست در صحیح از محمد بن عبد الجبار که گفت عرضه نوشتم به خدمت حضرت امام حسن عسکری صلوات اللَّه علیه و عرض نمودم که آیا نماز می توان کرد در کلاهی که بر او باشد

کرک حیوانی که گوشت آن را نخورند یا در بند زیر جامه حریر محض یابند زیر جامه از کرک خرگوش پس فرمان حضرت صلوات اللّه علیه صادر شد که حلال نیست در نماز در حریر محض و اگر کرک حیوانی باشد مذکی حلال است نماز در آن و ظاهرا تقیید به مذکّی از آن جهت است که اگر از میته گیرند بسیار است که به ملاقات بدن میته نجس می شود و غیر این خبر از اخبار و جمعی این حدیث را حمل بر تقیه کرده اند.

چون در حدیث صحیح منقولست از علیّ بن مهزیار که ابراهیم بن عقبه

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۳۷۶

عریضه به خدمت آن حضرت صلوات اللّه علیه نوشت و عرض نمود که متعارف است نزد ما که جوراب و بند زیر جامه می سازند از کرک خرگوش آیا جایز است نماز کردن در آن هر گاه ضرورتی یا تقیه نباشد حضرت صلوات اللّه علیه فرمودند که جایز نیست نماز در هر دو و جمعی احادیث نهی را حمل بر کراهت کرده اند.

چنانکه در حدیث صحیح از محمد بن مسلم منقولست که گفت عرض نمودم به خدمت حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّه علیه از پوست روباه آیا در آن نماز می توان کرد حضرت فرمودند که دوست نمی دارم که در آن نماز کنم حاصل آن که چون اخبار بسیار از طرفین وارد شده است احوط اجتنابست بی دغدغه و اللّه تعالی یعلم.

[ردا مستحب است]

(و قال زراره قال ابو جعفر صلوات اللّه علیه خرج امیر المؤمنین صلوات اللّه علیه علی قوم فراهم یصلّون فی المسجد قد سدلوا اردیتهم فقال لهم ما لکم قد سدلتم ثیابکم کانّکم یهود و قد خرجوا

من فهرهم يعنى بيعتهم إيّاكم و سدل ثيابكم) و به اسانيد صحيحه منقولست از زراره كه حضرت امام محمد باقر فرمودند كه حضرت امير المؤمنين صلوات اللَّه عليهما در آمدند بر جمعى و ايشان را ديدند كه در مسجد نماز مى كردند و رداهاى خود را آويخته بودند حضرت فرمودند كه چرا جامه ها را آويخته ايد و خود را شبيه بيهودان كرده ايد كه از معابد خود بيرون آمده باشند زنهار كه سدل ثياب مكنيد بدان كه ردا مستحب است خصوصا كسى را كه يك جامه پوشيده باشد خصوصا امام جماعت و خطيب نماز جمعه و اعياد را و افضل آن است كه ردا را بر هر دو دوش اندازد و طرف چپ را بر طرف راست اندازد و سدلى كه نهى از آن واقع شده است اكثر علما حمل كرده اند بر آن كه طرفهاى ردا آويخته

لوامع صاحبقرانى، ج ٣، ص: ٣٧٧

باشد و در اين صورت كراهت به اعتبار پوشيدن دستهاست بر مذهب جمعى و جمعى مطلقا و جمعى گفته اند كه مشابهت يهود در آن است كه ردا را بر بالاى عمامه اندازند و هر دو طرف آن آويخته باشد و يهودان چنين مى كنند پس اين نحو ردا مكروه خواهد بود و آويختن مطلق خلاف سنت خواهد بود و طرف راست را بر جانب چپ انداختن نيز مكروهست.

چنانكه در حديث صحيح از على بن جعفر منقولست كه گفت سؤال كردم كه آيا جايز است كه دو طرف ردا بر دست چپ او باشد حضرت امام موسى ابن جعفر صلوات اللَّه عليهما فرمودند كه هر دو طرف را بر دست چپ انداختن خوب نيست بلكه هر دو را بر دست

راست اندازد یا بیاویزد که آویختن بهتر است از آن که بی ردا نماز کند یا بر خلاف سنت نماز کند.

[نهی از صماء]

(و قـال زراره قـال ابو جعفر صـلوات اللّه علیه إیّاکَ و التحـاف الصّـمّاء قـال قلت و مـا الصّـمّاء قـال ان تـدخل الثّوب من تحت جناحک فتجعله علی منکب واحد) و در صحیح به اسانید کثیره منقولست از زراره که حضرت امام محمد باقر صلوات اللّه علیه فرمودند که زنهار که ردا را بر خود بعنوان صمّا مگیر زراره عرض نمود که چه نحو است صمّا حضرت فرمودند که آنست که ردا را از زیر بغل خود بیرون آوری از پیش و احتمال عکس نیز دارد و احتمال آن که هر دو بـد باشد و این اظهر است و چون هر دو طرف را بیرون آوری از پیش یا از پس بر یک دوش بیندازی از دست راست یا چپ و بعضی از عامه چنین گفته اند که مراد از صـمّا چادریست که جمیع بـدن را فرا گیرد و بعضـی گفته انـد که آنست که یک جامه پوشـیده باشـد و بس و آن ردا باشـد در این صـورت یـک جـانب را بر جـانب دیگر انـدازد که سـبب کشـف عـورت شود و بنـا بر این حرام خواهـد بود و بر تقدیری که اینها بد باشد صما آنست که حضرات معصوم

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۳۷۸

فرموده اند و مراد اللّه آنست که ایشان می فرمایند و ظاهر حدیث شامل است آن که را جامه دیگر بوده باشد و آن که را پیشتر پوشیده باشد هر چند آن که یک جامه پوشیده باشد نمازش به اعتبار کشف عورت باطل باشد و ظاهر کلام

محدثین آنست که یک جامه داشته باشد و خواهد آمد که بهتر آنست که ازار و ردا باشد هر دو و اللّٰه تعالی یعلم.

[برهنه از دریا و امثال آن برهنه و ایستاده اگر کسی او را نبیند و اگر خوف دیدن باشد نشسته نماز می خواند]

(و روی فی الرّجل یخرج عریانا فتدرکه الصّلاه انّه یصلّی عریانا قائما ان لم یره احد فان راه احد صلّی جالسا) و بسند صحیح منقولست از ابن ابی عمیر از ابن مسکان و هر دو از اهل اجماعند از بعضی از اصحاب ما از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه در شخصی که بیرون آید برهنه از دریا و امثال آن و وقت نماز شود حضرت فرمودند که نماز می کند برهنه و ایستاده اگر کسی او را نبیند و اگر خوف دیدن باشد نشسته نماز می کند و باین عنوان که در این حدیث است جمع می شود در میان احادیث صحیحه که دلالت می کند بر آن که نشسته نماز می کند.

و در حدیث صحیح علی بن جعفر که دلالت می کند بر آن که ایستاده نماز می کند پس اخبار نشسته را حمل می کنیم بر عدم امن از مطلع و ایستاده را بر امن از مطلع و در صحیحه منقولست که حضرت امام موسی کاظم صلوات اللّٰه علیه فرمودند که اگر برهنه علفی بیابد که عورت خود را به آن به پوشاند نماز را صحیح به جا آورد و جمعی از علما گفته اند که هر چه ممکن باشد خوبست حتی از حریر محض و پوست غیر ماکول اللّحم و امثال اینها و حتی به گل و امثال آن بر عورت مالیدن و علی ای حال ایستاده نماز کند و خواه نشسته از جهت رکوع و سجود ایما بسر می کند و ایمای سجده را بیشتر

می کند و دست بر بالای

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۳۷۹

عورتین می گذارد.

و در حدیث قوی از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه وارد شده است که فرمودند که اگر تواند برهنه کوی بکند و داخل آن شود و رکوع سجود بکند بهر نحوی که ممکنش باشد.

[نماز در لباس مجوسی]

(و روی ابو جمیله عن ابی عبد اللّٰه صلوات اللّٰه علیه انّه ساله عن ثوب المجوسیّ البسه و اصلّی فیه قال نعم قال قلت یشربون الخمر قال نعم نحن نشتری الثّیاب السّابریّه فنلبسها و لا نغسلها) و بسند صحیح از بزنطی منقولست و او از اهل إجماع است و او از ابو جمیله مفضل بن صالح روایت کرده است که سؤال کردم از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه از جامه گبران که جایز است که به پوشم و در آن نماز کنم پیش از آن که آن را بشویم حضرت فرمودند که بلی گفت عرض نمودم که ایشان شراب می خورند حضرت فرمودند که می تواند هر چند آنها شراب خورند و مظنون باشد که جامه بشراب آلوده شده است ما خود جامهای سابری می خریم و می پوشیم و نمی شوییم چون در نجاست علم می باید و اصل بر ظاهر مقدّم است و جامه مجوسی اعم است از جامهائی که بافته باشند یا پوشیده باشند و احادیث صحیحه بر این مضمون گذشت با احادیث صحیحه که اجتناب از جامه ایشان بهتر است تا نشویند و بعد از شستن کراهت ندارد (و روی زیاد بن المنذر عن ابی جعفر صلوات اللّٰه علیه انّه ساله رجل و هو حاضر عن الرّجل یخرج من الحمّام او یغتسل فیتوشّح و یلبس قمیصه فوق الازار فیصلّی و

هو كذلک قال هذا من عمل قوم لوط فقلت انه يتوشّح فوق القميص قال هذا من التّجبّر قلت ان القميص رقيق يلتحف به قال هو و حلّ الازار فی الصّلاه و الخذف

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۳۸۰

بالحصی و مضغ الكندر فی المجالس و علی ظهر الطريق من عمل قوم لوط) و مرويست از ابو الجارود بسند صحيح و كتابش معتمد اصحاب بود قبل از تبديل مذهب گفت سؤال كرد از حضرت امام محمد باقر صلوات اللّه عليه شخصی در وقتی كه من حاضر بودم از شخصی كه از حمام بيرون آيد يا بيرون حمام غسل كند و لنگ فراخی بر خود بندد كه به زير بغل او برسد و پيراهن را بالای اين لنگ به پوشد و نماز كند با اين حال حضرت فرمودند كه اين عمل قوم لوط است عرض نمودم كه اگر اين لنگ فراخ را بر بالای پيراهن به پوشد حضرت فرمودند كه اين از تجبر و تكبر است و نسبت به مؤمنان خوب نيست عرض نمودم كه اگر پيراهن تنگ باشد و اين لنگ از جهه آن به بندند كه زير آن ننمايد حضرت فرمودند كه مرد است و بدن مردان عورت نيست و بر تقديری كه عورت بنمايد حجم آن ديده می شود و حجم عورت نيست چنانكه در باب حمام گذشت اكثر نسخ من لا يحضر چنين است و در تهذيب خط شيخ طوسی باين عنوان بود كه ثمّ قال انّ حلّ الازار فی الصّلاه پس حضرت فرمودند كه به درستی كه بندها و تكمها را گشودن در اثنای نماز و سنگ ريزه را به انگشت بر يكديگر انداختن و در

مجالس کنـدر خائیـدن و هم چنین در کنار راهها یا در میان راهها در اثنای راه رفتن یا مطلقا کنـدر خائیـدن از اعمال قوم لوط است و در تهـذیب و او علی ظهر الطریق نیست که مراد از مجـالس کنار راه باشـد از جهت نگاهبانی که شایـد غریبی بر ایشان وارد شود و او را بگیرند و فضـیحت بر سر او آورند و ظاهرا تفسیر آیه کریمه باشد که حق سبحانه و تعالی فرموده است که در مجالس اعمال قبیحه را به جا می آورید.

[توشح به ازار روی پیراهن]

(و قد رویت رخصه فی التّوشّح بالإزار فوق القمیص عن العبد الصّالح صلوات اللّه علیه و عن ابی الحسن الثّالث و عن ابی جعفر الثّانی

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۳۸۱

صلوات اللّه علیهما و بها اخذ و افتی) و روایات وارد شده است بر جواز لنگ بسـتن یا لنگ را از زیر بغل بستن بالای پیراهن از حضـرت امام موسی و امام محمد تقی و امام علی نقی صلوات اللّه علیهم و من عمل باین روایات می کنم و به این ها فتوی می دهم که دیگران عمل کننـد ظاهرا مقصود صدوق اینست که اگر این روایات نمی بود می بایست قایل به حرمت باشم یا حکم نکنم به حرمت یـا کراهت و لیکن چـون این روایـات وارد شـده است ظـاهر می شود که روایـات نهی محمولست بر کراهت و محتمل است که مرادش آن باشـد که در محاذات آتش گفت سابقا اما روایات پس مرویست در حسن کالصـحیح از حماد بن عیسـی که حسن بن علی بن یقطین عریضه نوشت به خـدمت حضـرت عبـد صالـح موسـی بن جعفر صـلوات اللّه علیهما که آیا جایز است که شخصی نماز

کند و بر بالای پیراهن لنگی ببندد که به زیر بغل برساند حضرت در جواب فرمودند که بلی.

و در صحیح از موسی بن القسم منقولست که من دیدم ابو جعفر دویم حضرت امام محمد تقی صلوات اللّٰه علیه را که نماز می کردند در پیراهنی و بر فوق آن دستمالی بسته بودند و این معنی غیر توشح مکروهست بلکه یک معنی از معانی قباء مشدود است از شیخ طوسی رحمه اللّٰه از شیخ مفید رضی اللّٰه عنه ذکر کرد است که جایز نیست که نماز کنند و قبای مشدود پوشیده باشند مگر در حرب و شیخ گفته است که این معنی را علی بن بابویه ذکر کرده است و از استادان خود شنیده ایم که می گفتند بر سبیل فتوی یا خبر مرسل از ائمه هدی صلوات اللّٰه علیهم و خبری با سند نیافتیم و قباء مشدود را تفسیر کرده اند بعضی که میان بسته باشد بمانند چهار ذرعی و احادیث صحیحه بر جواز این معنی وارد شده است و بعضی گفته اند که مراد قبای تنگ است و بعضی گفته اند که آنست

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۳۸۲

که بندهای قبا را یا تکمهای آن را بسته باشد و بعضی همه را گفته اند بر سبیل انفراد و بعضی علی الاجتماع و جمیع عمل نکرده اند چون قول مشایخ حجه شرعی نیست و بعضی این معنی را اجماع می دانند و اجماع علما کاشف است از قول معصوم صلوات اللّٰه علیه خصوصا اتفاق متقدمین که عمل به نصوص می کنند خصوصا مثل صدوقین و شیخین و چون از قبیل تروکست شک نیست که ترک اولی است.

و بسند صحیح از ابن بزیع منقولست از بعضی از اصحاب

ما از یکی از ائمه معصومین صلوات اللّٰه علیهم که فرمودند که توشح در نماز اگر کرده باشد که لنگ را به زیر بغل برده باشد بر بالای آن ردا مکروهست و توشح بر بالای پیراهن مکروهست و از این باب اخبار صحیحه گذشت و از اخبار مفهوم می شود که میان بستن در وقتی که یک جامه داشته باشد مانند پیراهن مطلوبست و لنگ فراخ در زیر پیراهن یا بر بالای آن مکروهست چون شبیه است به افعال متکبران و اکثر همه را با هم ذکر کرده اند و اگر لنگ فقط داشته باشد اگر فراخ باشد بهتر است. چنانکه در حدیث کالصحیح از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه منقولست که فرموده که در یک لنگ نماز کردن باکی نیست اگر تا پستانها برسد و مرد را چادر بر سر کردن خوب نیست اما تا دوشها خوبست چنانکه در اخبار صحیحه و موثقه وارد شده است و اگر چادری را بر دوش گیرد که تا ساق پوشیده شود یا قبائی به پوشد اهتمام در ردا نیست و اگر به دوش نرسیده باشد ردا سنت است اگر همه ریسمانی باشد که بر دوش اندازد و اگر امام جماعت باشد مکروهست بی ردا نماز کردن و بر این مضامین احادیث صحیحه و کالصحیحه وارد شده است از ائمه معصومین صلوات اللّٰه علیهم و بعضی از آن گذشت و

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۳۸۳

بعضی دیگر نیز می آید در این باب ان شاء اللّٰه تعالی.

[آیا جایز است که مردی نماز کند و هر دو جانب ردا را بیاویزد]

(و سال عبد اللّٰه بن بکیر ابا عبد اللّٰه صلوات اللّٰه علیه فی الرّجل یصلّی و یرسل جانبی ثوبه قال لا باس) و در

موثق کالصحیح منقولست که عبد اللّٰه سؤال کرد از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه که آیا جایز است که مردی نماز کند و هر دو جانب ردا را بیاویزد حضرت فرمودند که باکی نیست و منافات ندارد با آن که سنت باشد که جانب چپ را بر جانب راست بیندازد بلکه باکی نیست اشعاری به کراهت دارد و مؤید همین است حدیث صحیح از آن حضرت صلوات اللّٰه علیه که فرمودند که باکی نیست که مردی نماز کند و ردا را بر دوشها گیرد که پشت او را به پوشاند و طرف چپ را به جانب راست نیندازد و راوی گفت که شخصی مرا خبر داد که دیدم که حضرت نیز چنین نماز کردند و ظاهرا از جهت عذری بوده است یا بواسطه بیان جواز یا آن که اوّل مرتبه انداخته باشند و چون مشغول نماز شده باشند آن افتاده باشد و حضرت خبر نداشته باشد چنانکه در حدیث کالصحیح از ابو حمزه منقولست که دیدم که حضرت سید السّاجدین نماز می کردند و ردای آن حضرت از دوش مبارکش افتاد و درست نکردند که باز به دوش راست اندازند تا از نماز فارغ شدند از آن حضرت سؤال کردم که چرا درست نکردید حضرت فرمودند که هیچ می دانی که نزد که ایستاده بودم به درستی که از بنده مقبول نمی شود نمازی مگر آن چه دل او با حق سبحانه و تعالی باشد پس گفتم فدای تو گردم ما همه هالکیم که از ما چنین نمازی بفعل نمی آید حضرت فرمودند که نه چنین است و لیکن حق سبحانه و تعالی نقصها را به نوافل

تمام می کند.

[شخصی که نماز کند و هوا بسیار گرم باشد و خوف داشته باشد که اگر پیشانی را بر زمین گذارد بسوزد]

(و ساله (ع) ابو بصیر عن رجل یصلّی فی حرّ شدید فیخاف علی جبهته من الارض قال یضع ثوبه تحت جبهته) و بسند موثق کالصحیح

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۳۸۴

منقول است از ابو بصیر که گفت سؤال کردم از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه از شخصی که نماز کند و هوا بسیار گرم باشد و خوف داشته باشد که اگر پیشانی را بر زمین گذارد بسوزد و آبله کند حضرت فرمودند که بر جامه اش سجده کند و بر این مضمون احادیث صحیحه و کالصحیحه بسیار وارد شده است و خواهد آمد بلکه این حدیث مناسبتی باین باب ندارد و اولی آنست که در هوای گرم بر زمین گرم نه ایستد بلکه دغدغه می شود که با اختیار در چنین جائی نماز نباید کرد.

(و سال داود الصّرمیّ ابا الحسن علیّ بن محمّد صلوات اللّٰه علیهما فقال له انّی اخرج فی هذا الوجه و ربّما لم یکن موضع اصلّی فیه من الثّلج فکیف اصنع قال ان أمکنک ان لا تسجد علی الثّلج فلا تسجد علیه و ان لم یمکنک فسوّه و اسجد علیه) و در حسن منقولست که داود چرم فروش سؤال کرد از حضرت امام علی نقی صلوات اللّٰه علیه و عرض نمود که من از کوفه می روم به جانب همدان و کردستان از جهت چرم و بسیار است که برف آن قدر آمده است که جائی بهم نمی رسد که برف نداشته باشد یا توان پاک کردن چه باید کرد حضرت فرمودند که اگر توانی که بر برف نماز یا سجده نکنی نکن و اگر ممکن نباشدت پس زمین را بکوب تا هموار شود

و بر آن نماز کن و در اینجا دو مفسده است یکی آن که مکان نماز مستقر نیست اگر مراد از سجده نماز باشد و آن به هموار کردن بر طرف می شود دویم آن که برف آشامیدنیست و سجده بر آن نمی توان کرد و جواب اینست که چون مضطرّ است باکی نیست.

[سجده بر چوب و گیاهان غیر خوراکی]

(و قال ابراهیم بن ابی محمود للرّضا صلوات اللَّه علیه الرّجل یصلّی علی سریر من ساج و یسجد علی السّاج قال نعم) و در صحیح و

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۳۸۵

حسن منقول است از ابراهیم که گفت عرض نمودم به حضرت امام رضا صلوات اللَّه علیه که می تواند بود که شخصی نماز کند بر تخت چوبی با آن که اندک حرکتی می کند و سجده می توان کرد و بر چوب ساج که از قبیل چوب شمشاد است حضرت فرمودند که بلی می تواند اما اول چون ممکن است که تخت حرکت نکند و اگر حرکت کند این مقدار حرکت ضرر ندارد و اما جواز سجده به اعتبار آن که از زمین روییده است و آن را نمی خورند و نمی پوشند.

و در حدیث صحیح منقولست از علی بن جعفر که گفت سؤال کردم از برادرم حضرت امام موسی کاظم صلوات اللَّه علیه که آیا جایز است که شخصی نماز کند بر بالای تخته که برد و درخت خرما نصب کرده باشند از جهت چیدن خرما که از درختی به درختی دیگر روند یا تختی ساخته باشند از جهت تفرج و تنزه حضرت فرمودند که اگر مساوی باشد یعنی هموار که بلند و پست نباشد یا مستقر که حرکت بسیار نکند باکی نیست.

دیگر گفت از حضرت سؤال کردم از

فرشـی که از حریر محض یا دیبا باشد اعم از آن که قالی و گلیم باشد یا دو شک و بالش و امثال اینها یا جای نماز حریر باشد یا دیبا آیا جایز است که بر روی آن بخوابنـد یا بر آن تکیه کننـد و یا نماز کننـد حضـرت فرمودند که فرش می توان کرد و بر بالای آن نماز می توان کرد امّا بر آن سجده نمی توان کرد چون از زمین نیست و مع هذا پوشیدنی نیست.

(و روی محمّد بن مسـلم عن ابی جعفر صـلوات اللّه علیه انّه قال لا باس بالصّـلاه علی البوریا و الخصـفه و کلّ نبات الّا الثّمره) و روایت کرده است شـیخ در صـحیح از محمد از حضـرت امام محمد باقر صـلوات اللّه علیه که فرمودند که باکی نیست در نماز کردن بر بوریا و حصیری که از برگ خرما می بافند و بر هر چه از زمین روید بغیر از میوه یعنی خوردنی و ممکن است که

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۳۸۶

شامل پوشـیدنی نیز باشـد چنانکه اطلاق می کننـد ثمره را بر حاصـلی که از زمین به همرسـد و تفصـیلش خواهد آمد و بر این مضـمون احـادیث صـحیحه وارد شـده است و آن که فرموده انـد که بـاکی نیست به اعتبـار آنست که بر زمین بهتر است و هم چنین بر چیزی که جمیع پیشانی بر زمین رسد و در بوریا و حصیر اندک فاصلها هست و نبودنش بهتر است.

[نماز در پوست حرام گوشت]

(و سال سـماعه بن مهران ابا عبد اللّه صـلوات اللّه علیه عن لحوم السّـباع من الطّیر و الدّوابّ قال امّا اکل لحومها فانّا نکرهه و امّا الجلود فارکبوا علیها و لا تلبسوا منها شیئا تصلّون

فیه) و بسند موثق منقولست از سماعه که گفت سؤال کردم از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه از گوشتهای درندگان مرغ چون چرخ و باز و درندگان حیوانات چهارپا چون شیر و گرگ آیا حلال است حضرت فرمودند که اما خوردن گوشت اینها را کراهت داریم یعنی نمی خوریم و حرام نمی دانیم و اما پوست اینها را جایز است که بر آن سوار شوند اما در حال نماز مپوشید آن پوستها را و این حدیث دلالت می کند بر آن که سباع قابل تذکیه هستند چنانکه احادیث صحیحه دلالت می کند بر آن و خواهد آمد.

و در حدیث صحیح و بسیار است که در کراهت را بر حرمت اطلاق می کنند و در احادیث معتبره وارد شده است که علّت عدم جواز نماز در پوست سباع آنست که اکثر آنها مسوخند (و قال ابی رضی اللّٰه عنه فی رسالته إلیّ لا باس بالصّلاه فی شعر و و بر کلّ ما اکلت لحمه و ان کان علیک غیره من سنجاب او سمّور أو فنک و اردت الصّلاه فانزعه) و پدرم که حق سبحانه و تعالی از او راضی و خشنود باشد در رساله که بمن نوشته بود این را ذکر کرده بود که باکی نیست

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۳۸۷

نماز کردن در مو و کرک هر حیوانی که گوشت آن را توان خورد و اگر پشم و مو و کرک و پوست حیوانی باشد که گوشت آن را نتوان خورد و حرام باشد و خواهی که نماز کنی آن جامه را بکن و نماز کن مثل سنجاب و سمّور یا فنک و فنک حیوانیست که پوست آن بسیار نفیس

می باشد و بالطبع از جهت مزاجهای حارّه و بارده هر دو مناسب است و حقیقتش ظاهر نیست و از بعضی تجار شنیدم که قاقم است و عبارت فقه رضوی صلوات اللّٰه علیه اینست که بدان رحمک اللّٰه که هر چه از زمین روییده است باکی نیست پوشیدن آن و نماز کردن در آن مثل علف و برگ و هر چه گوشت آن حلال باشد در پوست آن نماز می توان کرد اگر آن حیوان را ذبح کرده باشند و بسم اللّٰه گفته باشند و هم چنین در پشم آن و مو و کرک و پر و استخوان آن نماز می توان کردن خواه از زنده و خواه از مرده کنده باشند اگر حلال گوشت باشد باکی نیست و جایز نیست نماز کردن در پوست حیوانی که گوشت او حرام باشد مثل سنجاب و فنک و سمّور و حواصل و در موضعی دیگر قریب به عبارت متن است.

(و قد روی فی ذلک رخص و إیّاک ان تصلّی فی ثعلب و لا فی الثّوب الّذی یلیه من تحته و فوقه) و این عبارت فقه رضویست و بتحقیق که از ائمه هدی صلوات اللّٰه علیهم روایات وارد شده است در سمور و سنجاب و فنک پس اگر کسی در حالت ضرورت یا مطلقا در آن نماز کند صحیح است و اولی ترکست و زنهار که نماز مکن در پوستینی که از پوست روباه باشد و هم چنین نماز مکن در جامه که در زیر آن پوشیده باشی یا بالای آن که مبادا موی روباه به آن جامه چسبیده باشد و دیده نشود.

بدان که احادیث صحیحه و کالصحیحه وارد شده است

در نهی از پوشیدن پوست و وبر و موی حیواناتی که گوشت آنها را نخورند و در خصوص

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۳۸۸

سنجاب و سمور و فنك و روباه و خرگوش احادیث صحیحه و کالصحیحه وارد شده است بر جواز و اکثر علما حمل کرده اند این اخبار را بر تقیه و جمعی حمل کرده اند اخبار نهی را بر کراهت و این اظهر است در جمیع و لیکن احتیاط در دین مقتضی آنست که نماز در اینها نکند و مکروهست نماز کردن در جامه که در زیر اینها یا بالای اینها پوشیده باشند خصوصا روباه و خرگوش و اللّٰه تعالی یعلم.

[نماز در پوست خز]

(و قد روی عن سلیمان بن جعفر الجعفریّ انّه قال رأیت الرّضا صلوات اللّٰه علیه یصلّی فی جبّه خزّ) و به اسناد صحیح و حسن کالصحیح منقولست که سلیمان گفت دیدم حضرت امام رضا صلوات اللّٰه علیه را که نماز می کردند در جبّه خز و چون مدار عرب بر جامه فراخ بوده است در زمستان جامه پنبه دار تنگ می پوشیده اند از جهت رفع سرما و گاه بوده است که پوستین تنگ مانند کاتبی می پوشیده اند و چنین جامه را جبه می نامیده اند و اکثر اوقات از کرك خز جامها می بافته اند و به قیمتهای اعلا می فروخته اند و آن چه الحال مشهور است که خزّ است بعضی از علما گفته اند که این خز نیست و بسیار مستبعد است که حیوانی با آن کثرت بالکلیّه بر طرف شود و ظاهر آنست که نماز در آن توان کرد حتی در پوست آن و احادیث صحیحه در جواز صلاه در آن وارد شده است بشرط آن که مغشوش نباشد به وبر روباه و خرگوش

زیرا که چون جامه بسیار از آن می بافته اند بسیار بوده است که کرک روباه و خرگوش را با کرک خز مخلوط می ساخته اند.

و در حدیث صحیح از عبد الرحمن بن حجاج منقولست که گفت در خدمت حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه بودم که شخصی از آن حضرت سؤال کرد از پوست خز حضرت فرمودند که باکی نیست آن مرد

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۳۸۹

گفت فدای تو گردم این خز در بلاد ما می باشد و سگ آبی است که از آب بیرون می آید حضرت فرمودند که اگر از آب بیرون آید زنده می ماند آن مرد گفت نه حضرت فرمودند که باکی نیست.

و مرویست از عبد اللّٰه بن ابی یعفور که من نزد حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه بودم که داخل شد بر آن حضرت شخصی از خز فروشان و عرض نمود که فدای تو گردم چه می فرمایید در نماز در خز حضرت فرمودند که باکی نیست نماز می توان کرد آن مرد گفت فدای تو گردم مرده است و پوست میته را نماز نمی توان کرد و این کار من است و خوب مطلع بر احوال آن حضرت فرمودند که احوال آن را من بهتر می دانم آن مرد گفت این کار منست و هیچ کس بهتر از من نمی داند حضرت تبسّم فرمودند و فرمودند که تو می گویی که این حیوانی است که از آب بیرون می آید یا در آب آن را صید می کنند و چون از آب جدا می شود می میرد آن مرد گفت چنین است فدای تو گردم پس حضرت فرمودند که دیگر می گویی که این حیوانیست که چهار دست و پا دارد و حکم ماهی

نـدارد که ذکاتش بیرون آوردن از آب باشد آن مرد گفت آری و اللَّه چنین بخاطر می رسد حضـرت فرمودند که چنانکه حق سبحـانه و تعـالی مـاهی را حلال کرده است و کشـتن آن را باین نحو مقرر ساخته است که او را از آب بیرون آورنـد هم چنین خز را نیز مقرر فرموده است که ذکـات آن بیرون آمـدن یـا بیرون آوردن از آب باشـد و حلال باشـد نمـاز کردن در پوست و موی او.

و منقولست در صحیح از سعد بن سعد که از حضرت امام رضا صلوات اللَّه علیه سؤال کردم از پوست خز حضرت فرمودند که ما خز می پوشـیم و اشاره فرمودند به خزی که پوشـیده بودند عرض نمودم که فدای تو گردم آن چه شما پوشیده اید کرکست و بنده از پوست آن سؤال می کنم حضرت فرمودند که

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۳۹۰

هر گاه کرک حلال باشد پوست آن نیز حلال خواهد بود.

و در حدیث صـحیح از بزنطی منقولست از حضـرت امام رضا صلوات اللَّه علیه که فرمودند که حضرت سید الساجدین صلوات اللَّه علیه جبّه خزی به پنجاه مثقال طلا می خریدند و می پوشیدند و ردای خزّی را به پنجاه مثقال طلا می خریدند و در زمستان می پوشـیدند و در بهـار می فروختنـد و بهـای آن را تصـدق می فرمودنـد و این آیه را تلاوت می فرمودنـد که ترجمه اش این است که بگو یـا محمـد که حرام کرده است زینت حق سـبحانه و تعـالی را که از جهت بنـدگان خود آفریـده است و که حرام کرده است خوردنیهای خوب را بگو که اینها همه را از جهت مؤمنان آفریده ام در دنیا و در آخرت خالص از جهت ایشان

خواهد بود.

و در صحیح از حلبی منقولست که گفت از آن حضرت یعنی امام جعفر صادق صلوات اللَّه علیه سؤال کردم از پوشیدن خز حضرت فرمودند که باکی نیست بتحقیق که حضرت سیّد السّاجدین صلوات اللَّه علیه در زمستان بالا پوش خز می پوشیدند و چون تابستان می شد می فروختند و ثمن آن را تصدق می فرمودند و می فرمودند که مرا شرم می آید که بهای جامه را بخورم که عبادت الهی در آن جامه کرده باشم و از این باب احادیث صحیحه بسیار است که دلالت می کند بر آن که حضرات ائمه معصومین صلوات اللَّه علیهم خز می پوشیدند و در آن جامه نماز می کرده اند.

(و روی علیّ بن مهزیار قال رأیت ابا جعفر الثّانی صلوات اللَّه علیه یصلّی الفریضه و غیرها فی جبّه خزّ طارویّ و کسانی جبّه خزّ و ذکر انّه لبسها علی بدنه و صلّی فیها و أمرنی بالصّلاه فیها) و به اسانید صحیحه منقول است از علی که گفت حضرت امام محمد تقی صلوات اللَّه علیه را دیدم که نماز واجب و سنت را در جبّه خز یمنی می کردند و جبه خزی را بمن

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۳۹۱

خلعت دادند و فرمودند که این را پوشیده ام که به بدن من رسیده است و نماز در این جبّه کرده ام و مرا نیز أمر فرمودند که در آن جبّه نماز کنم.

(و روی عن یحیی بن ابی عمران انّه قال کتبت إلی ابی جعفر الثّانی صلوات اللَّه علیه فی السّنجاب و الفنک و الخزّ و قلت جعلت فداک احبّ ان لا تجیبنی بالتّقیّه فی ذلک فکتب صلوات اللَّه علیه بخطّه إلیّ صلّ فیها) و کالصحیح منقولست از یحیی که گفت

عریضه نوشتم به خدمت حضرت امام محمد تقی صلوات اللّه علیه در نماز کردن در سنجاب و فنك و خزّ و عرض نمودم که فدای تو گردم می خواهم که آن چه حق است بیان فرمائی و جواب از روی تقیه نفرمایی حضرت بخط مبارک خود نوشتند که در اینها نماز کن و این حدیث یکی از اخبار رخصت است که سابقا گفت و اخبار جواز نماز در خز متواتر است و در شعر و وبر آن خلافی نیست در میان اصحاب ما رضی اللّه عنهم و اخبار جواز نماز در سنجاب و فنك نیز بسیار است.

از آن جمله در حدیث صحیح از ابو علی بن راشد که از جمله وکلاء حضراتست منقولست که گفت عرض نمودم به خدمت حضرت امام محمد تقی صلوات اللّه علیه که چه می فرمایید در این پوستینها در کدام یك نماز می توان کرد حضرت فرمودند که کدام پوستین را می گویی عرض نمودم که پوستین فنك و سنجاب و سمّور را می گویم حضرت فرمودند که در فنك و سنجاب نماز بکن و اما در سمور نماز مکن عرض نمودم که در پوست روباه نماز می توان کرد حضرت فرمودند که نه و لیکن می توان پوشیدن آن را در غیر نماز عرض نمودم که نماز کنم در جامه که در زیر یا بالای آن پوشیده باشم فرمودند که نه و در احادیث قویه وارد شده است که در سنجاب نماز می توان کرد زیرا که گوشت نمی خورد و حضرت سید المرسلین نهی از نماز کردن در پوست سباع فرموده اند و سبع

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۳۹۲

حیوانیست که گوشت خورد.

و در حدیث صحیح از ریان منقولست که

سؤال کردم از حضرت ابی الحسن علی بن موسی الرضا صلوات اللّٰه علیهما از پوشیدن پوستین سمور و سنجاب و حواصل و امثال اینها و از کمربند و ساغری که غالبا میته است و کمربند غالبا چرم میته است و از جامه که کج را بعوض پنبه در آن کرده باشند و از موزه ها از انواع پوستها حضرت فرمودند که باکی نیست در همه اینها مگر روباه بنا بر این اکثر علما جایز می دانند نماز را در سنجاب و احوط ترک است.

(و روی عن داود الصّیرمیّ انّه قال سال رجل ابا الحسن الثّالث صلوات اللّٰه علیه عن الصّلاه فی الخزّ یغشّ بوبر الأرانب فکتب یجوز ذلک) و مرویست کالصحیح از داود که گفت سؤال کردم از حضرت امام علی نقی صلوات اللّٰه علیه از نماز در خزّی که مخلوط می سازند آن را به گرک خرگوش حضرت نوشتند که نماز می توان کرد و مثل این خبر خبر دیگر از آن حضرت صلوات اللّٰه علیه وارد شده است.

(و هذه رخصه الاخذ بها مأجور و رادّها ما ثوم و الاصل ما ذکره ابی رحمه اللّٰه فی رسالته إلیّ و صلّ فی الخزّ ما لم یکن مغشوشا بوبر الارانب) صدوق می گوید که آن چه در این حدیث وارد شده است که جایز است نماز در خز مغشوش بر سبیل رخصت وارد شده است که در حال اضطرار می توان پوشیدن یا مطلقا که نهی محمول بر کراهت باشد واصل معمول به آن چیزیست که پدرم که حق سبحانه و تعالی او را رحمت کناد در رساله بمن نوشته بود که نماز کن در خز ما دام که مخلوط نباشد کرک

آن با کرک خرگوش و محتمل است که حدیث جواز را حمل کنیم بر صورتی که علم نداشته باشد و اخبار نهی محمول باشد بر صورت علم مثل دو حدیث مرسل از

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۳۹۳

حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه که فرمودند که باکی نیست نماز کردن در خز خالص و اما خزی را که مخلوط ساخته باشند به کرک خرگوش و غیر آن از و بر ما لا یؤکل لحمه پس در آن نماز مکن و عبارت رساله عبارت فقه رضویست چنانکه اکثر عبارات آن رساله عبارت فقه رضویست چنانکه سابقا مذکور شد و عمده توقف مصنف آنست که جزم داشته است در آن که فقه رضوی از آن حضرتست صلوات اللّٰه علیه و لیکن حدیث صریح در حرمت نیست شاید مکروه باشد و محتمل است که احادیث جواز را حمل کنیم بر مثل کلاه و بند زیر جامه و چیزهائی که ستر عورت به آن نتوان کرد به تنهایی چنانکه گذشت در حدیث محمد بن عبد الجبار و حمل بر کراهت اظهر است در جمیع.

چنانکه در حدیث صحیح از حلبی از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه منقول است که گفت از آن حضرت سؤال کردم از پوستین سمور و سنجاب و روباه و امثال آن حضرت فرمودند که باکی نیست نماز کردن در اینها و در حدیث صحیح از علیّ بن یقطین منقولست که گفت سؤال کردم از حضرت امام موسی بن جعفر صلوات اللّٰه علیهما از پوشیدن پوستین سمور و فنک و روباه و سایر پوستها حضرت فرمودند که باکی نیست و در این حدیث نماز مذکور نشده

است اگر چه اطلاق خبر شامل وقت نماز هست.

و در صحیحه محمد بن مسلم مرویست که گفت از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّه علیه سؤال کردم که آیا نماز می توان کرد در پوست روباه حضرت فرمودند که من دوست نمی دارم که نماز کنم در آن.

و در صحیح از محمد بن ابراهیم منقولست که گفت عرضه نوشتم به خدمت آن حضرت صلوات اللّه علیه و احتمال دارد که آن حضرت امام حسن

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۳۹۴

عسکری باشد یا صاحب الامر صلوات اللّه علیهما چون از جمله وکلاء حضرت صاحب الزمانست و سؤال کردم از نماز کردن در پوست خرگوش حضرت نوشتند در فرمان همایون که مکروهست اگر چه گاه هست که مکروه را بر حرام اطلاق می کنند و لیکن ظاهرش کراهت است به اعتبار اخبار دیگر.

و در حدیث صحیح از جمیل منقول است که گفت سؤال کردم از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّه علیه از نماز کردن در پوست روباه حضرت فرمودند که اگر آن را تذکیه کرده باشند باکی نیست و در حدیث حسن کالصحیح از آن حضرت صلوات اللّه علیه منقولست که از آن حضرت سؤال کردند که آیا نماز می توان کرد در لحاف یا پوستین زنان که از پوست روباه باشند حضرت فرمودند که اگر تذکیه کرده باشند خوبست و هم چنین در کالصحیح دیگر و به ازاء این اخبار در نهی اخبار وارد شده است و لیکن این اخبار اصح و اکثر است و آنها اشهرند در عمل اصحاب به آن ها چون اکثر عمل به آن ها کرده اند و اینها را حمل بر تقیه کرده اند و ظاهرا اگر کسی عمل کند

به این ها نیز جایز است هر چند موافق عامه باشند چون موافق خاصه نیز هستند و احتیاط در دین ترکست اگر چه یک مو باشد و اللّه تعالی یعلم.

[نماز مکن در حریر محض]

(و قال فیها و لا تصلّ فی دیباج و لا حریر و لا وشی و لا فی شی ء من ابریسم محض الّا ان یکون ثوبا سداه ابریسم و لحمته قطن او کتان) و پدرم در رساله ذکر کرده است و عبارت فقه رضویست که حضرت صلوات اللّه علیه فرموداند که نماز مکن در دیبا که نوعی است از حریر محض غالبا و معنی آن آنست که منقش و ملوّن باشد اگر چه غیر حریر باشد و نه در جامه حریر محض و نه در جامه منقّش به بسمه و گلی و امثال آن و اغلب آن بوده است که جامه حریر را منقش می کرده اند و اگر شامل غیر حریر باشد که طلا

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۳۹۵

بر او نقش کرده باشند یا صورت انسان یا اعم در بعضی حرام خواهد بود و در بعضی مکروه چنانکه گذشت و اگر صورت اشجار باشد کراهتش کمتر خواهد بود و نماز مکن در چیزی از ابریشم محض مگر آن که تارش ابریشم باشد و پودش پنبه باشد یا کتان و در فقه رضوی أو صوف یا پشم و ظاهرا هر سه بر سبیل مثال است پس اگر خلیطه نقره باشد خوب خواهد بود.

و در حدیث دیگر خز را فرموده اند بدان که جمعی از اصحاب نقل اجماع مسلمانان کرده اند در حرمت پوشش حریر محض مردان را و هم چنین در حرمت نماز کردن در آن و اخبار از طرق خاصه و

عامه بر این مضمون بسیار وارد شده است.

از آن جمله در حدیث صحیح بدو سند از محمد بن عبد الجبار منقولست که گفت عرضه نوشتم به خدمت امام حسن عسکری صلوات اللّٰه علیه و عرض نمودم که آیا نماز می توان کرد در کلاه حریر محض یا کلاه دیبا فرمان همایون آن حضرت آمد که حلال نیست نماز در حریر محض.

و در صحیحه دیگر پرسیدم که آیا نماز می توان کرد در بند زیر جامه حریر حضرت نوشتند که حلال نیست نماز در حریر محض.

و در حدیث صحیح منقولست از اسماعیل بن سعد که گفت از حضرت امام رضا صلوات اللّٰه علیه سؤال کردم از نماز کردن در پوست درندگان حضرت فرمودند که در آنها نماز مکن دیگر پرسیدم که آیا مرد نماز می تواند کرد در جامه ابریشمینه حضرت فرمودند که نه.

و در حدیث کالصحیح منقولست از ابو الحارث که گفت سؤال کردم از حضرت امام رضا صلوات اللّٰه علیه که آیا مرد نماز می تواند کرد در جامه ابریشمینه حضرت فرمودند که نه و أمّا آن چه وارد است در خبر صحیح از

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۳۹۶

محمد بن اسماعیل که گفت سؤال کردم از حضرت ابی الحسن امام رضا صلوات اللّٰه علیه از نماز کردن در جامه دیبا حضرت فرمودند که اگر صورت نداشته باشد باکی نیست و ظاهرا مراد از دیبا جامه منقش باشد مثل وشی و لازم نیست که حریر محض باشد خصوصا هر گاه راوی فاضلی باشد مانند ابن بزیع که ظاهرش آنست که سؤال او از دیبا به اعتبار منقش بودن باشد و اکثر حمل کرده اند بر حالت حرب یا ضرورت و سندش

آورده اند حدیث موثق کالصحیحه سماعه را که گفت از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه سؤال کردم از پوشیدن حریر و دیبا پس حضرت فرمودند که اما در حرب باکی نیست هر چند صورت داشته باشد فتامّل فیه و احادیث در این باب گذشت.

(و کتب ابراهیم ابن مهزیار إلی ابی محمّد الحسن صلوات اللّٰه علیه یساله عن الصّلاه فی القرمز و ان اصحابنا یتوقّفون عن الصّلاه فیه فکتب لا باس به مطلق و الحمد للّٰه قال مصنّف هذا الکتاب رحمه اللّٰه و ذلک اذا لم یکن القرمز من ابریسم محض و الّذی نهی عنه هو ما کان من ابریسم محض و کتب الیه فی الرّجل یجعل فی جبّته بدل القطن قزّا هل یصلّی فیه فکتب نعم لا باس به یعنی به قزّ المعز لا قزّ الابریسم) و بسند صحیح منقولست از ابراهیم بن مهزیار و جزو آخر را کلینی ذکر کرده است از محمد بن ابراهیم که ابن مهزیار باشد و هم چنین شیخ و جزو اول را شیخ از علی بن مهزیار ذکر کرده است و بسیار بعید است چون مذکور نیست در رجال و ندیده ام روایت علی را از ابی محمد صلوات اللّٰه علیه و علی أیّ حال حدیث صحیح است که عرض نمود به خدمت حضرت امام حسن عسکری صلوات اللّٰه علیه و سؤال نمود از نماز کردن در جامه سرخ قرمزی و عرض نمود که علمای ما توقّف دارند در نماز کردن در آن و ظاهرش آنست که به ایشان

خبری رسیده باشد که نماز در آن نکنند فرمان حضرت رسید که باکی نیست مباح است و

الحمد للّٰه که حق سبحانه و تعالی کار را دشوار نکرده است یا حمدی باشد تیمنا و تبرکا صدوق می گوید که آن که نماز در آن توان کرد در صورتیست جامه ابریشم محض نباشد و نهیی که به مشایخ رسیده است در صورتیست که ابریشم محض باشد و محتمل است که خبر نهی را صدوق دیده باشد دیگر در عریضه عرض نموده بود که اگر مردی در جامه پنبه دار بعوض پنبه کج را مانند پنبه در جامه گذارد آیا در آن جامه نماز می توان کرد حضرت فرمودند که باکی نیست صدوق می گوید که مراد از این کج پیله بز است نه پیله ابریشم یعنی می باید که مراد حضرت این باشد اما تاویل اول صدوق ضرور نبود زیرا که جامه قرمزی خصوصیتی به ابریشم ندارد و چون احادیث بسیار وارد شده است که جامه سرخ تیره مکروهست یا منهی عنه و مشایخ نمی دانسته اند که نهی کراهتست یا حرمت توقف داشتند از جواب حضرت ظاهر شد که مراد از آن نهی کراهتست نه حرمت و اما تاویل ثانی بسیار بعید است و ضرور نیست زیرا که ظاهر نیست که حکم کج ابریشم داشته باشد.

اگر چه در حدیث ضعیف از عباس بن موسی منقولست که گفت از پدرم پرسیدم از ابریشم و کج فرمودند که هر دو یکسانند زیرا که ضعف حدیث مانع است از آن که به آن استدلال توان کرد و بر تقدیر تسلیم ظاهر نیست که هر گاه ابریشم بعوض پنبه در جامه باشد جایز نباشد.

با آن که اخبار صحیحه وارد شده است بر جواز بدون معارضی بحسب ظاهر و اگر لا یحلّ الصلاه فی

حریر محض عـام باشـد ممکن است که مخصّص شود بـاین اخبـار اما اوّل به درستی که اخبار بسـیار حسن کالصـحیح و موثق کالصحیح وارد

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۳۹۸

شده است از ائمه هدی صلوات اللّٰه علیهم که حق سبحانه و تعالی دشـمن می دارد جامه را که این کس را مشـهور سازد میان مردم و بنا بر مـذهب اکثر علما خلاف مروت است و منافات با عـدالت دارد و قرمزی از آن بابست و احادیث بسـیار وارد شـده است قریب به تواتر که دلالت می کند بر کراهت جامه سرخ خصوصا تیره.

و در حـدیث موثق کالصـحیح از حماد بن عثمان از حضـرت امام جعفر صادق صـلوات اللّٰه علیه منقولست که مکروهست نماز در جامه نارنجی سیر که از گل کافشه رنگ کرده باشـند و در حدیث کالصحیح دیگر از آن حضرت صلوات اللّٰه علیه منقول است که مکروه است نماز در جامه گلی که زعفران بخور او داده باشند تا خوب سرخ تیره شده باشد.

و در حدیث کالصـحیح دیگر به همین عبارتست و آن چه نهی واقع شده است از پوشـیدن جامه سرخ بسیار است و محمولست بر کراهت و اما ثانی پس بتحقیق که غیر از این حـدیث حـدیث صـحیح ریان بن صـلت بر جواز آن دارد شـده است و انـدکی بیشتر گذشت و دیگر روایت کرده اند کلینی و شـیخ در صـحیح از حسـین بن سـعید که گفت خواندم کتابتی را که نوشته بود محمـد بن ابراهیم به خدمت حضـرت ابی الحسن علی بن موسـی الرضا صـلوات اللّٰه علیهما و سؤال کرده بود از نماز کردن در جامه که بعوض پنبه کج کرده باشند آیا جایز است

یا صحیح است آن نماز پس حضرت در جواب او نوشتند و من خواندم جواب حضرت را که باکی نیست در نماز کردن در آن و از این خبر ظاهر می شود که خبر مصنف غیر این خبر است و لیکن در سؤال و جواب مشترک بوده اند و ازین باب بسیار است و ممکن است که حمل کنند این ثوب را بر ثوبی که نماز در

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۳۹۹

آن تمام نشود مثل کلاه.

چنانکه مرویست از حلبی به سندی که در آن سند احمد بن هلال است از ابن ابی عمیر و مظنون آنست که موسی بن الحسن با احمد شریکست اگر چه اکثر نسخ بلفظ عن است اما شیخ قریب به آن و احمد بن هلال نقل کرده است و بنا بر این حدیث صحیح است و بنا بر لفظ عن چون روایت احمد از ابن ابی عمیر است ضرر ندارد زیرا که اکثر علما عمل کرده اند حدیث احمد را از حسن بن محبوب و از ابن ابی عمیر و ظاهرا سببش این بوده است که این هر دو کتاب نزد ایشان بوده است و چون مقابله کرده بودند موافق بوده است با آن که در وقتی که حال او خوب بود حدیث از او نقل کرده بودند و بعد از آن که غالی شد دیگر کسی از او روایت نکرد و آن چه سابقا از او روایت کرده بودند به آن عمل می نمودند.

و حلبی روایت کرده است از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه که آن حضرت فرمودند که هر چه به آن ستر عورتین نتوان کرد نماز در آن می توان کرد مثل

بند زیر جامه ابریشمین و کلاه و موزه و بند زیر جامه نماز در اینها می توان کرد و اگر چه حریر محض باشد و مراد از موزه در اینجا چاقشور است هر چند ظاهر دو خبر محمد بن عبد الجبار عدم جواز نماز است حمل می توان کرد آن را بر کراهت یا اعم از کراهت و حرمت که در ما یتمّ الصلاه حرام باشد و در ما لا یتمّ الصّلاه مکروه باشد چنانکه اصحاب باین قائلند و در فقه رضوی استثنا شده است ما لا یتمّ الصّلاه که ستر عورتین به آن نتوان کرد.

و در صحیح از صفوان از عیص از ابو داود منقولست که گفت داخل شدم بر حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّه علیه و قبای خزی پوشیده بودم که آستر آن نیز خز بود و طیلسان که بمنزله یاپونچی می بوده است از خزی بود بلند

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۴۰۰

قیمت پس عرض نمودم که این جامه که پوشیده ام از پوشیدنش کراهت دارم حضرت فرمودند که از کدام جامه کارهی عرض نمودم که از طیلسان فرمودند که چرا گفتم خز است فرمودند که خز چه بدی دارد گفتم تارش ابریشم است حضرت فرمودند که کراهت ندارد که تارش ابریشم باشد و نه تکمه و نه علمش آن بد است که محض ابریشم باشد مردان را و کراهت ندارد زنان را.

و در موثق کالصحیح از آن حضرت صلوات اللّه علیه منقولست که در جامه که در آن ابریشم باشد اگر غیر ابریشم با آن باشد باکی نیست.

(و قد وردت الاخبار بالنّهی عن لبس الحریر و الدّیباج و الابریسم المحض و الصّلاه فیه للرّجال و وردت

الرّخصه فی لبس ذلک للنساء و لم ترد بجواز صـلاتهنّ فیه فالنّهی عن الصّلاه فی الإبریسم المحض علی العموم للرّجال و النّساء حتّی یخصّـِ هنّ خبر بالإطلاق لهنّ فی الصّلاه فیه کما خصّهنّ بلبسه) و بتحقیق که اخبار وارد شده است در نهی از پوشیدن جامه حریر و دیبا و ابریشم محض و از نماز کردن در حریر مردان را و احادیث وارد شده است که جایز است زنان را پوشـیدن حریر و اخبـار وارد نشـده است به آن که جایز است ایشان را نماز کردن در حریر محض پس اخبار نهی از نماز در ابریشـمینه محض بر عموم خود بـاقی است مردان و زنـان را تـا خبری برسـد که هم چنان که ایشان را جایز است پوشـیدن جایز است نماز کردن این نحو اسـتدلال نه داب صـدوقست بلکه داب مجتهـدین است که به آرا و ظنون عمـل می کننـد و امثـال این دلایـل معارض است به دلایل مثل آن مثلا در اینجا می گوییم که اصل در اشیا اباحت است حتی در عبادات چنانکه خواهد آمد که هر چیزی جایز است تا نهی بخصوص آن بما برسـد مع هذا تجویز پوشـیدن حریر شده است زنان را در همه احوال و از جمله احوال حال صلاه است

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۴۰۱

و نهیی بخصوص نماز نشـده است پس جایز باشد بلی ممکن است که تصـحیح کلام صدوق باین عنوان کنیم که عام در افراد خود حجت است و الا هیچ حکمی از قرآن و احادیث ظاهر نشود و نکرده در سیاق نفی مفید عموم است.

و در حدیث صحیح وارد شده است که- لا صلاه فی حریر محض- و این

حکم شامل مردان و زنان هست اگر چه این نحو استنباط نیز از دأب اخباریین نیست و در هر مقدمه منعها هست و از آن جمله چون سؤال از کلاه شده است و کلاه لباس مردانست ظاهرش آنست که حکم مخصوص مردان باشد دیگر آن که در مثل این عبارت که- لا صلاه لجار المسجد الا فی المسجد و لا صلاه الا بفاتحه الکتاب- خلافست و شک نیست که گاهی کامله مراد است و گاهی صحیحه چنانکه در عبارت اوّل اول مراد است و در عبارت دویم دویم و در این عبارت ممکن است که مراد اعم از هر دو باشد به آن که در ما لا یتم الصّلاه نسبت به مرد و نسبت بزن مطلقا کامله مراد باشد و نسبت به مرد در ما یتم الصّلاه صحیحه مراد باشد تا جمع شود میان اخبار.

و در حدیث کالصحیح از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّه علیه وارد است که زنان حریر محض و دیبا می توانند پوشید مگر در حال احرام و در موثق کالصحیح از آن حضرت صلوات اللّه علیه منقولست که فرمودند که سزاوار نیست زن را که حریر محض به پوشد در حال احرام و اما در سرما و گرما جایز است پس چون حالت احرام را استثنا فرمودند می باید که در هر حالتی غیر از حال احرام جایز باشد و خواهد آمد احادیث بسیار در احرام که مشعر است باین معنی و صدوق در حدیث کالصحیح از جابر روایت کرده است از حضرت امام محمد باقر صلوات اللّه علیه که هفتاد و سه چیز از خصایص زنان است و از آن جمله

حضرت فرمودند كه جايز است زن را كه ديبا و حرير به پوشد در غير نماز و احرام

لوامع صاحبقرانى، ج ۳، ص: ۴۰۲

و حرامست بر مردان پوشيدن حرير مگر در جهاد و جايز است كه زن انگشترى طلا به پوشد و با آن نماز كند و بر مردان حرامست هر دو.

و حضرت سيد المرسلين صلّى اللَّه عليه و آله فرمودند كه يا على انگشترى طلا در دست مكن كه آن زينت تست در بهشت و حرير مپوش كه آن پوشش تست در بهشت و اين حديث اگر چه اشعارى دارد بعدم جواز نماز زن در حرير و ليكن بحسب مفهوم دلالت دارد و آن ضعيف است آن چه ممكن بود گفتن آن از طرفين مذكور شد پس احوط آنست كه زنان نماز در حرير محض نكنند اگر چه اظهر جواز است از جهت حرج و اللَّه تعالى يعلم.

(و لم يطلق للرّجال لبس الحرير و الدّيباج الّا فى الحرب فلا باس به و ان كان فيه تماثيل روى ذلك سماعه بن مهران عن ابى عبد اللَّه صلوات اللَّه عليه) و جايز نيست مردان را پوشيدن جامه حرير و ديبا مگر در حرب كه باكى نيست اگر چه صورت داشته باشد و اين معنى را روايت كرده است سماعه از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللَّه عليه و سابقا ذكر كرد كه حضرت سيد المرسلين صلّى اللَّه عليه و آله تجويز پوشيدن حرير نفرمودند مگر عبد الرحمن بن عوف را و در اينجا تخصيص به حرب داد ممكن است كه هر دو باشد يا حمل كنيم سابق را بر آن كه رخصت مخصوص او و زبير بود و

این حکم عـامست و در حـالت ضـرورت نیز جـایز است چنـانکه آیه و اخبـار دلالـت بر آن می کننـد و اگر غیر از جـامه حریر نداشته باشد اظهر آنست که برهنه نماز می کند مگر در حالت ضرورت.

(و روی یوسف بن محمّد بن ابراهیم عنه صلوات اللّٰه علیه انّه قال لا باس بالثّوب ان یکون سداه و زرّه و علمه حریرا و انّما یکره الحریر المبهم للرّجال) و بسند صحیح از صفوان منقولست از یوسف بن

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۴۰۳

ابراهیم و لفـظ ابن محمـد در هیـچ کتـابی از کتب حـدیث و کتب رجـال نیست و ظـاهرا از قلم نساخ زیاد شـده است چون در فهرست صـدوق نیز نیست و چون صـفوان از اهل إجماع است جهالت یوسف ضـرر نـدارد و او روایت کرده است از حضـرت امـام جعفر صـادق صـلوات اللّٰه علیـه که فرمودنـد که بـاکی نیست که جـامه تـارش و تکمه اش و علمش حریر محض باشـد و مکروه یعنی حرام نیست مگر حریر خـالص از جهت مردان و ظـاهرا علم اعم است از سـجاف و آن چه در اصـل جامه بافته می شود که حریر محض می شود بعضـی از جـامه و لفـظ تکمه دلالت می کنـد بر آن که ما لا یتم الصّـلاه اگر حریر محض باشـد ضرر نداشـته باشد اگر چه فرقی هست میان آن که متصل به جامه باشد یا جدا باشد مانند بند زیر جامه و بند چاقشور چون آن چه متّصل است از قبیل تار و پود می شود و یا مانند ابریشـمی که جامه را به آن می دوزند و دلالت می کند این حدیث بر آن که لازم نیست که اکثرش یا نصفش حریر محض

نباشد چنانکه بعضی از عامه به آن قایل شده اند.

و هم چنین حدیث صحیح بزنطی که گفت شخصی از حضرت امام رضا صلوات اللّٰه علیه سؤال کرد از جامه که از کج و پنبه بافته باشند و کج یا ابریشم زیاد از نصف باشد آیا در آن نماز می توان کرد حضرت فرمودند که باکی نیست حضرت امام موسی کاظم صلوات اللّٰه علیه چند جبه چنین داشتند دلالت می کند بر آن که نصف در کار نیست پس احادیثی که واقع شده است که اگر یکی از تار یا پود خلیط باشد ضرر ندارد بر سبیل مثال خواهد بود با آن که عمده آنست که اکثر اخبار نهی حریر محض یا خالص یا مبهم است بمعنی خالص پس اگر حریر محضش نگویند کافی خواهد بود و اکثر علما گفته اند که می باید اقلا خلیط عشر باشد و ندیدم حدیث عشر را و ظاهر آنست که اگر نصف عشر نیز خلیط باشد و آن را حریر محض نگویند کافی باشد بلی می باید که قدری نباشد

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۴۰۴

خلیط که مستهلک باشد که اصلا محسوس نشود چون حقیقت عرفی را مقدّم می دارند بر لغوی و علما ذکر کرده اند که همین کافی نیست که جامه حریر را از ریسمان بدوزند و شکی نیست در آن که اگر عشر خلیط باشد احوط است و اگر یکی از تار و پود خلیط باشد چنانکه در حدیث کالصحیح عبید بن زراره از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه منقولست که حضرت فرمودند که باکی نیست در جامه حریر اگر تار یا پود حریر باشد و دیگری پنبه یا کتاب باشد.

و در حدیث کالصحیح

از آن حضـرت صـلوات اللّٰه علیه منقولست که سؤال کردنـد از آن حضـرت از جـامه که تارش ابریشم باشـد و هوا سـرد باشـد حضرت امر فرمودند که به پوشد.

و در حـدیث موثـق کالصـحیح منقولست از زراره که گفت شـنیدم از حضـرت امـام محمـد بـاقر صـلوات اللّٰه علیه که نهی می فرمودنـد از پوشـش حریر مردان و زنـان را مگر حریری که مخلوط باشـد به آن که تـارش یا پودش خز یا کتان یا پنبه باشـد و مکروه نیست مگر حریر محض مردان و زنان را و نهی و کراهتی که در این حـدیثست اعم از حرمت و کراهتست به آن که در مرد بر سبیـل حرمـت باشـد و در زن بر سبیـل کراهـت باشـد و جمعی ایـن حـدیث را مسـتند صـدوق گردانیـده انـد کـه چـون اجماعست که زنان را جایز است پوشـیدن حریر پس البته می باید مراد از نهی نهی صـلاه باشد و صدوق باین اسـتدلال راضی نیست و عمـده اسـتدلال صـدوق آن بود که ذکر کرد و جوابش مـذکور شد دیگر علما اسـتثنا کرده اند سـجاف حریر را بقدر چهار انگشت و در صـحاح عامه صـریح است و از طریق خاصه مرویست در حـدیث قوی کالصـحیح از جراح از حضـرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه منقولست که آن حضرت کراهت

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۴۰۵

داشـتند از پوشـیدن پیراهنی که سـجاف آن دیبا باشد و کراهت داشـتند از لباس حریر و جامه منقش و کراهت داشتند از بالش سرخ میان زین و پالان و می فرمودند که بالش شیطان است یعنی شیطان از جهت متکبران این را مستحسن ساخته است و ظاهر این خبر منع از سجافست به قرینه

ما بعد و ليكن علما كراهت اول را بمعنى خود گذاشته اند و هم چنين سيم و چهارم را و دويم را بمعنى حرمت حمل كرده اند تا جمع شود ميان اخبار.

(و روى عنه مسـمع بن عبد الملك انّه قال لا باس ان ياخذ من ديباج الكعبه فيجعله غلاف مصحف او يجعله مصلّى يصلّى عليه) و مرويست بسـند كالصـحيح از حضـرت امام جعفر صادق صلوات اللّه عليه كه فرمودند كه باكى نيست كه ديباى كعبه را اخذ نماينـد و كيسه مصـحف كننـد يـا جا نماز كننـد و بر آن نماز كننـد يعنى اصل نماز كردن خوبست اما مى بايـد كه محل جبهه نباشـد چنانكه خواهد آمد و اين حديث و صـحيحه على بن جعفر دلالت مى كند بر آن كه بر بالاى حرير نماز مى توان كرد و قولى شده است بر عدم جواز و قايلش مجهولست و قولش ضعيف و احاديث جامه كعبه بعضى در كفن ميّت گذشت و بعضى در ابواب حـج خواهـد آمـد و الحـال جـامه كعبه از حرير ديبـاست كه منقش است به آيه الكرسـى و غير آن و ظـاهرا در زمان حضرات نيز چنين بوده است.

و در اخبار وارد شده است كه با آن نماز نمى توان كرد و ظاهرا به اعتبار آن كه حرير است حرامست و به اعتبار آن كه منقش است مكروهست و استعمالات ديگر ضـرر ندارد و بهتر آنست كه تعظيما للكعبه مهما أمكن تعظيم آن بكنند و نجس نكنند و اگر نجس شـود آب كشـند و الحـال مقرّر اسـت كـه بـاسم ثلثه آن را نجس مى كننـد اگر ممكن باشـد كه ازاله آن كننـد بغير سوختن بهتر است و اگر

لوامع صاحبقرانى، ج ۳،

کاغذی بر آن روی نجس بچسبانند دور نیست که جمع بین الحقین شود و اللّٰه تعالی یعلم.

[نماز کردن در جامه چند رنگ]

(و سال محمّد بن اسماعیل بن بزیع ابا الحسن الرّضا صلوات اللّٰه علیه عن الصّلاه فی الثّوب المعلم فکره ما فیه من التّماثیل) و مرویست بسند صحیح از محمد که گفت سؤال کردم از آن حضرت صلوات اللّٰه علیه از نماز کردن در جامه خط خط کربلائی باف مانند تفصیله یا جامه چند رنگ یا جامه رنگین و همه را معلم می گویند اگر چه استعمال آن در اوّل اشهر است پس حضرت فرمودند که اگر در خطها صورت باشد اگر چه صورت درختان باشد مکروهست یا مرا خوش نمی آید و این حدیث را شیخ در صحیح از ابن بزیع نقل کرده است که از آن حضرت صلوات اللّٰه علیه پرسیدم از جامه دیبا حضرت فرمودند که اگر صورت ندارد باکی نیست و ظاهرا مراد از دیبا معلم است چنانکه گذشت و ممکن است که حدیث دیگر باشد و چون احادیث متکثره موثقه کالصحیحه وارد شده است از ائمه هدی صلوات اللّٰه علیهم که حضرت سیّد المرسلین صلّی اللّٰه علیه و آله فرمودند که سفید به پوشید که جامه سفید پاکتر و پاکیزه ترین جامهاست و کفن موتای خود را سفید کنید.

و کالصحیح وارد شده است که جامهای سفید به پوشید که لباس حضرت سید المرسلین است و لباس ماست صلوات اللّٰه علیهم پس ترک سفید مکروه است به یک اصطلاح و کراهت در جامهای رنگین تیره بیشتر است خصوصا در سرخ تیره خصوصا هر گاه براق باشد یا تنگ باشد و اگر عورت بنماید حرامست و نماز باطل

است و در جامه سیاه کراهت بیشتر است و گذشت و اگر جامه معلم مثال داشته باشد کراهتش اشدّ است مگر آن که صورت را تغییر دهند.

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۴۰۷

چنانکه در صحیحه محمد بن مسلم مرویست که حضرت امام محمد باقر صلوات اللّٰه علیه فرمودند که باکی نیست صورت در جامه اگر تغییر آن بدهند.

و در حدیث صحیح از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه منقولست که آن حضرت کراهت داشتند یا می فرمودند که مکروه است آن که شخصی نماز کند با جامه صورت دار و صورت حیوان کراهتش بیشتر است و انسان بیشتر و لا یجوز الصّلاه فی تکّه رأسها من ابریسم و جایز نیست نماز کردن در بند زیر جامه که سرش ابریشم باشد و آن چه در فقه رضوی است باین عنوانست که نماز نمی توان کرد در بند زیر جامه ابریشمین و دور نیست که لفظ رأسها از نساخ زیاده شده باشد و لیکن در موضع دیگر استثنا کرده اند ما لا یتم الصلاه فیه را مانند تکه پس ظاهرش آنست که مراد از عدم جواز کراهت باشد و در یک مکاتبه محمد بن عبد الجبار که از حضرت امام حسن عسکری صلوات اللّٰه علیه سؤال کرده است در عریضه آنست که آیا نماز می توان کرد در کلاهی که بر آن باشد کرک حیوانی که گوشت آن را نخورند یا بند زیر جامه حریر باشد یا بند زیر جامه را از کرک خرگوش بافته باشند حضرت در جواب فرمودند که حلال نیست نماز در حریر محض و اگر کرک پاکیزه باشد یا حیوان آن را کشته باشند نماز در آن حلال

است ان شاء اللّٰه و لفظ مشیت از روی تیمّن و تبرّک در مکاتبات نوشته می شود و ممکن است که حمل کنند بر کراهت چنانکه اکثر علما کرده اند و مؤید جواز است احادیث پنبه و ابریشم که جایز است نماز کردن با آن چه غالب آنست که نمی توان به آن ستر عورتین کردن بلکه بمنزله چند دستمال است بواسطه آن که اجزای آن بهم مربوط نیستند و لیکن احتیاط در دین ترک نماز است در بند زیر جامه حریر و بنا بر نسخه صدوق ظاهرش آنست که حرمت یا کراهت وقتی باشد که کل سر بند ابریشم باشد نه

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۴۰۸

آن که الحال متعارفست که ابریشم بر سر آن می پیچند که باز نشود و اگر چه احوط آنست که بعوض ابریشم ریسمان به پیچند پس بنا بر این دغدغه می شود در گل سرخ و زرد که بر دستار وضع می کنند از ابریشم.

و شیخ بهاء الدین محمد طاب ثراه می فرمودند که مشایخ جبل عامل ما جامه را از ریسمان می دوزند و لیکن بسیار حرج است و شبیه است این مبالغه بمبالغه خوارج لعنهم اللّٰه که ایشان مطلقا ابریشم نمی پوشند اگر چه یک رشته از تار و پود ابریشم باشد و مستندند بقول حضرت سید المرسلین صلّی اللّٰه علیه و آله که فرمودند که هذان محرّمان علی ذکور أمّتی یعنی ابریشمینه و طلا هر دو حرامند بر مردان امّت من و لیکن چون آن ملاعین دست از متابعت ائمه هدی و ابواب علوم مدینه علم خدا کشیدند خسر الدنیا و الآخره شدند.

[نماز در سنجاب و حواصلی که در خوارزم صید می کنند]

(و لا باس بالفراء الخوارزميّه و ما يدبغ بأرض الحجاز) و باکی نیست

در نماز کردن در پوستینهای خوارزمی و در پوستینهائی که در زمین حجاز دباغی آن می کنند روایت کرده است شیخ بسند قوی از بشیر بن بشار که گفت سؤال کردم از او یعنی هادی صلوات اللّه علیه از نماز کردن در فنک و پوستین سنجاب و سمّور و حواصلی که در بلاد شرک صید می کنند یا در بلاد اسلامی می توانم در آن نماز کردن بدون تقیه حضرت فرمودند که نماز کن در سنجاب و حواصلی که در خوارزم صید می کنند که بلاد اسلام است و نماز مکن در پوست روباه و سمور چون متعارف بود در آن زمان مثل حال که پوستین این قسم جانوران را از بلاد کفر می آوردند و مسلمانان می خریدند و می فروختند حضرت می فرمایند که هر چه را علم داشته باشی که کفار صید کرده اند مپوش و همین اجناس را از خوارزم می آورند از ایشان بگیر و محتمل است که مراد این باشد که استعلام کن هر چه از بلاد اسلام آورده باشند به پوش و الا فلا و این بر

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۴۰۹

سبیل استحباب باشد و محتمل است که در آن زمان اهل خوارزم جمعی کافر باشند و جمعی مسلمان و مسلمانان را رخصت داده باشند که از آنجا می توان خرید چون پادشاه مسلمانست بحسب ظاهر و اما آن چه دباغی آن در زمین حجاز می کنند گذشت که حضرت سید السّاجدین صلوات اللّه فرمودند که دباغی آن را از برگ درخت خار می کنند و خوب گرم نمی کند و اهل حجاز میته را به دباغت پاک نمی دانستند و حضرت می فرستادند و پوستین عراق را می بردند و ایشان دباغی پوست را از

فضله سگ می کرده اند و میته را به دباغت پاک می دانسته اند حضرت آن پوستین را از جهت دفع سرما می پوشیدند و در وقت نماز می کندند و می فرمودند که از این جهت می کنم که اهل کوفه میته را به دباغت پاک می دانند.

و از حضرت امام رضا صلوات اللّٰه علیه منقولست که فرمودند که نماز مکن در موزه های دار شبی زیرا که دباغی آن را از فضله سگ می کنند و ظاهرا مکروه باشد و مدار اهل بغداد الحال بر این است از این جهت کفشهای ایشان لطیف است و چون مکرر می شویند ظاهر آنست که چیزی از آن نمی ماند و مکروهست که مبادا مانده باشد و این معنی ما را یقین نیست که بر تقدیری که جایز نباشد استعمال آن در نماز واجب باشد اجتناب از آن مطلقا بلی چون ظن قریب بعلم هست که استعمال می کنند پوست مرده را که دباغی کرده باشند اجتناب خوبست.

و در حدیث حسن کالصحیح منقولست از حلبی از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه که فرمودند که مکروهست نماز کردن در پوستینها مگر در پوستینی که در زمین حجاز می سازند یا در پوستینی که بدانی که تذکیه آن کرده اند.

و بسند قوی از عبد الرحمن بن الحجاج منقولست که به خدمت حضرت

امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه عرض نمودم که من داخل می شوم در بازار مسلمانان یعنی این جمعی که دعوی اسلام می کنند و بحسب واقع همه کافرند چون قایل به امامت ائمه اثنی عشر نیستند و از ایشان پوستین می خرم از جهت تجارت و از صاحب پوستین می پرسم که آیا این پوستین مذکی است و حیوانش را

کشته انـد و به مرگ خود نمرده است او می گویـد بلی مـذکّی است آیا جایز است که من در وقت فروختن بگویم که تذکیه این کرده اند حضرت فرمودند که نه و لیکن باکی نیست که بفروشی و به گویی که آن کسی که من از او خریده ام گفت که مـذکی است عرض نمودم که چه چیز سـبب این شـده است که نتوان گفت حضـرت فرمودنـد که باعث بر این اینست که اکثر اهـل عراق حلال می داننـد که در میته نماز کننـد و رای علمای باطل ایشان اینست که هر گاه میته را دباغی کننـد چنانست که تذکیه آن کرده اند و به همین اکتفا نکرده اند که بگویند رای ما اینست بلکه دروغ بر حضـرت سیّد المرسلین صلّی اللّٰه علیه و آله می بندند که حضـرت چنین فرموده است و سبب این کذب آنست که گذشت که گوسفند یکی از زنان آن حضرت مرده بـود و بیرون انـداخته بودنـد حضـرت فرمودنـد که چرا می گذاشـتند که بمیرد هر گـاه گوشت نـداشت پوست داشت و غرض حضـرت ظاهر بود که می بایست تذکیه کنند و پوستش را بر دارند ایشان می گویند که غرض حضرت این بود که چرا دباغی نکردنـد که پاک شود با آن که در صـحاح ایشان هست از آن جمله احمـد بن حنبل و ابو داود سجسـتانی روایت کرده انـد از عبد اللّٰه بن حکیم که گفت حضـرت سیّد المرسلین صلّی اللّٰه علیه و آله کتابی نوشتند به قبیله جهینه که من پیش از این شما را رخصت داده بودم در استعمال میته و چون این کتاب به شما رسد من بعد انتفاع منمایید از مرده نه پوستش را و

نه پی پاهای او را.

و از جابر روایت کرده اند که گفت حضرت رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۴۱۱

فرمودنـد که از هیـچ چیز حیوان مرده انتفاع مجوییـد و خود گفته انـد که این دو روایت حسن است و نیکوست با آن که ظاهر آیه نیز دلالت می کند که حق سـبحانه و تعالی فرموده است که «حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ» یعنی حرام شده است بر شما میته و اکثر اصولیین ایشـان نیز ذکر کرده انـد که در امثـال این آیه اقرب مجـازات به حقیقت حرمت جمیع انتفاعاتست و نزد علمای شـیعه جـایز اسـت انتفـاع از چیزی چنـد کـه حیـات در آن حلـول نکرده است به اعتبـار آن که آن میته نیست زیرا که میته آنست که حیـات داشـته باشـد و مرده باشـد و عمـده احـادیث متواتره است نزد شـیعه بلکه عـامه نیز نقـل کرده انـد که مـذهب اهـل بیت نجاستست و عدم جواز صلاه در آن.

[نماز کردن در پشم حیوانی که مرده باشد و ماکول اللّحم باشد]

(و لاـ بـاس بالصّـلاه فی صوف المیته لأـنّ الصّوف لیس فیه روح) و بـاکی نیست نمـاز کردن در پشم حیوانی که مرده باشـد و مـاکول اللّحم باشـد زیرا که پشم روح در آن نیست و لهـذا از چیـدن آن حیوان متـأثّر نمی شود و این عبارت حـدیث صـحیح حلبی است از حضـرت امـام جعفر صـادق صـلوات اللّه علیه و از تعلیل حضـرت مفهوم می شود که هر چه روح در آن ندمیـده باشد پاک است و آن ده چیز است که در حدیث صـحیح از آن حضـرت صلوات اللّه علیه منقولست که فرمودند که ده چیز از حیوان مرده مذکی است و پاکست و آن استخوان و مو و پشم و پر

و شاخ و سم و تخم مرغ هر گاه پوست بالا بسته باشد و پنیر مایه و شیر و دندانست و در شیر خلافست و در احادیث دیگر بدل از شیر کرک است و در این حدیث کرک داخل پشم است و احادیث صحیحه و حسنه کالصحیحه و موثقه کالصحیحه در این باب وارد است بدون معارض و کسی خلاف نکرده است و در باب اطعمه خواهد آمد.

(و سال سماعه بن مهران ابا عبد اللّٰه صلوات اللّٰه علیه عن تقلید

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۴۱۲

السّیف فی الصّلاه فیه الغراء و الکیمخت فقال لا باس ما لم تعلم انّه میته) و در موثق کالصحیح منقولست از سماعه که گفت سؤال کردم از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه از انداختن شمشیر به گردن و حال آن که سر یشم دارد که غالبا از پوست خر مرده می سازند و ساغری یا چرم دارد و آن نیز چنین است حضرت فرمودند که باکی نیست تا علم نداشته باشی به آن که از میته است پاکست چون اصل در اشیاء طهارتست چنانکه ظاهر عبارتست یا آن که چون از مسلمان می گیری افعال مسلمین محمولست بر صحت چنانکه اکثر علما گفته اند.

و به همین مضمونست موثقه کالصحیح که از آن حضرت منقولست صلوات اللّٰه علیه و در موثق کالصحیح منقولست از اسحاق بن عمار از حضرت امام ابی الحسن موسی کاظم صلوات اللّٰه علیه که فرمودند باکی نیست نماز کردن در پوستین یمنی و در هر چه از پوست باشد که در زمین مسلمانان بعمل آورده باشند اسحاق عرض نمود که اگر در آن زمین کفار نیز باشند استعمال آن پوست

می توان کرد حضرت فرمودند که هر گاه غالب بر آن زمین مسلمانان باشند باکی نیست یعنی اکثر مسلمانان باشند یا پادشاه مسلمان باشد و اول اظهر است اگر چه جمعی معنی دویم را گفته اند.

و منقولست در صحیح از بزنطی که گفت سؤال کردم از حضرت ابی الحسن علی بن موسی الرضا صلوات اللّٰه و سلامه علیهما از خفّافی که بازار می رود و موزه می خرد و نمی داند که آن پوست را تذکیه کرده اند یا نه چه می فرمایید در نماز کردن در آن بـا آن که نمی دانـد که مـذکّی است یا میته آیا نماز می توانـد کرد در آن حضـرت فرمودنـد که بلی من موزه از بازار می خرم و از جهت من می دوزند و در آن نماز می کنم بر شما نیست که سؤال کنید بدان که امثال این

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۴۱۳

اخبار صـحیحه بسیار است که دلالت می کنـد بر آن که در ما لا یتمّ الصّلاه از میته نماز نمی توان کرد و حکم سایر نجاسات ندارد و احادیث صحیح و کالصحیح بسیار وارد شده است در آن که ما لا یتمّ الصّلاه فیه یعنی چیزی که به تنهایی ستر عورتین به آن نتوان کرد مانند موزه و کلاه و بند زیر جامه و جوراب اگر نجس باشند نماز با آن می توان کرد.

و لیکن در موثق کالصـحیح منقول است از اسـماعیل ابن فضل که که گفت سؤال کردم از حضـرت امام جعفر صادق صـلوات اللّٰه علیه از لباس پوستها و موزه ها و کفشها و نماز کردن در آنها هر گاه از جائی آورند که زمین کفار باشد حضرت فرمودند که در کفش و موزه قصور ندارد و این حدیث

مخالف آن احادیث نیست زیرا که ظاهر آنست که از مسلمانان گرفته است و ایشان از بلاد کفار آورده اند در چنین صورتی آن چه در مثل پوستین احتیاط مطلوبست در ما لا یتم الصّلاه مطلوب نیست.

و منقولست در قوی از قاسم شمشیر گر که گفت عرضه نوشتم به خدمت حضرت امام رضا صلوات اللّٰه علیه که من غلاف شمشیر می سازم از پوستهای خر مرده و به جامه ام می رسد نماز در آن جامه می توانم کرد حضرت در جواب کتابت نوشتند که جامه جدا از جهت نماز مقرر ساز در وقت نماز این جامه را بکنی و آن را به پوشی و مدتی بر این عمل می کردم و بر من مشکل بود اجتناب کردن عریضه نوشتم به خدمت حضرت امام محمد تقی صلوات اللّٰه علیه و عرض نمودم که به پدرت صلوات اللّٰه علیه عریضه نوشتم و چنین جواب فرمودند و بر من بسیار مشکل شده در این اوقات از پوست خر وحشی می سازم چون غالب در آنها شکار است و بسم اللّٰه می گویند بخلاف الاغ که کسی متعارف نیست که آن را بکشد بلکه مثل این زمان بوده است که بعد از مرگ پوست آن را بعمل می آورده اند

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۴۱۴

حضرت در جواب نوشتند که همه کارهای خیر مشکل است و بر آن صبر می باید کرد تا حق سبحانه و تعالی ترا رحمت کند و شیخ ما این معنی می فرمودند که کارها را به صبر گذار تا حق سبحانه و تعالی ترا رحمت کناد چون لفظ کل را بکسر کاف و سکون لام می خواندند پس اگر از پوست خر وحشی باشد که تذکیه کرده باشند باکی

نیست و اجتناب نمی باید کرد و ظاهرا غرض سایل این است که غالب اوقات چنین می باشد حضرت تجویز فرمودند و اجتناب بر سبیل استحباب است و اگر میته بودن معلوم بوده باشد بعید است که تجویز فرمایند چون سبب نجاست عالمی می شود مگر آن که در وقت فروختن ذکر کند که این غلاف از پوست میته است و اللّٰه تعالی یعلم.

و منقولست در قوی از حضرت امام محمد تقی صلوات اللّٰه علیه که شخصی کتابتی به آن حضرت نوشت و عرض نمود که چه می فرمایید در پوستینی که از بازارها می خرند حضرت فرمودند که اگر بایع بگوید که میته نیست باکی نیست و احادیث از طرفین بسیار است و جمع بین الاخبار به آنست که بدون سؤال جایز است خریدن خصوصا در بلاد عامه و اگر ممکن باشد سؤال کردن و خوف ضرر نباشد سؤال بهتر است و ظاهرا سؤال وقتی خوبست که ندانیم که او میته را به دباغت پاک می داند که اگر دانیم که این اعتقاد دارد عبث است سؤال کردن بلی اگر سؤال از مذهب او بکند از او یا از دیگران پس اگر ظاهر شود که حنبلی مذهب است از او می تواند گرفت چون احمد حنبل میته را به دباغت پاک نمی دانند و بر غیر اینها اعتماد نمی توان کرد و اگر چه حنبلی از دیگران می خرد اما از بابت شیعه است که میته را به دباغت پاک نمی دانند و لیکن از جمعی می خرند که ایشان پاک می دانند پس اگر ممکن باشد که از شیعه بخرد بهتر است و الّا از حنبلی بگیرد و اگر سؤال نکند جایز است و استعمال می تواند

کرد چنانکه در

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۴۱۵

روایات سابقه مذکور شد.

و در قوی منقولست از حسن بن جهم که گفت عرض نمودم به خدمت حضرت امام رضا صلوات اللّه علیه که من به بازار می روم و موزه می خرم و نمی دانم که مذکی است یا نه حضرت فرمودند که با آن نماز کن عرض نمودم که کفش نیز چنین است فرمودند که بلی چنین است عرض نمودم که خاطرم جمع نمی شود فرمودند که حضرت امام موسی کاظم صلوات اللّه علیه می پوشیدند و با آن نماز می کردند نمی خواهی که متابعت آن حضرت کنی.

و در حدیث صحیح منقولست از ابراهیم بن مهزیار که به خدمت حضرت صاحب الامر عریضه نوشتم و سؤال کردم از نماز در سر موزه و سر موزه از جهت من آورده بودند به خدمت حضرت فرستادم که نماز در این می توان کرد حضرت فرمودند که بلی نماز در این می تواند کرد و ظاهرا غرض از فرستادن این بوده که مشایخ می گفته اند که نماز نمی توان کرد در چیزی که پشت پا را به پوشاند و ساق نداشته باشد و غالب اوقات سر موزه کل پشت پا را نمی پوشاند چه جای ساق چون سر موزه از این جهت است که اگر خواهند کفش را بکنند و موزه را نکنند و این سر موزه فی الحقیقه کفش است و حضرت تجویز فرمودند و ممکن است سر موزه را به هدیه فرستاده باشد از جهه آن حضرت و غرضش این باشد که چون در غالب از بلخ و بخارا می آورده اند و ایشان میته را به دباغت پاک می دانستند می خواست که بداند که حضرت در آن نماز می کند یا نه

چنانکه در ردا گذشت و على أىّ حال جواب دلالت مى كند بر جواز نماز در مانند كفش و مسحى اگر چه ساق نداشته باشند و اگر نماز نكند بهتر است اما اگر نعل عربى باشد سنّت است در آن نماز كردن.

چنانكه در احاديث صحيحه وارد شده است كه حضرات ائمه هدى

لوامع صاحبقرانى، ج ۳، ص: ۴۱۶

صلوات اللّه عليهم در آن نماز مى كرده اند و امر به آن مى كرده اند و مى فرموده اند كه سنّت است اگر چه اخبار بلفظ نعل واقع شده است و نعل بمعنى كفش است و شامل همه كفشى هست و ليكن چون كفش عجمى شايع نبوده است در زمان ايشان مطلق منصرف مى شود به آن چه شايع است و بهتر آنست كه در نعل بصرى نماز نكند چون ظاهرش آنست كه مستحدث باشد و پشت پا را بدو تسمه بزرگ مى پوشاند بخلاف نعل مدنى و مكّى كه يك تسمه باريك دارد در طول پا.

[نماز با مو و ناخن انسان]

(و سال علىّ بن الرّيان بن الصّلت ابا الحسن الثّالث صلوات اللّه عليه عن الرّجل ياخذ من شعره و اظفاره ثمّ يقوم إلى الصّلاه من غير ان ينفضه من ثوبه فقال لا باس) و بسند حسن كالصحيح منقول است از على كه گفت سؤال كردم از حضرت امام على نقى صلوات اللّه عليه از شخصى كه از مو و ناخنها گيرد و به نماز برخيزد بى آن كه مو و ناخن را از جامه اش بيفشاند تا نماند حضرت فرمودند كه باكى نيست و روايت كرده است شيخ در صحيح از على بن ريان كه گفت عرضه به خدمت آن حضرت صلوات اللّه عليه نوشتم كه آيا جايز است نماز كردن در

جامه که در آن جامه مویی از آدمی بوده باشد یا ناخنها باشد پیش از آن که بتکاند و مو و ناخن را از خود دور کند فرمان همایون حضرت آمد که جایز است و چون ظاهر آنست که یک خبر باشد ممکن است که حمل کنیم خبر متن را بر این خبر که مراد از آن خبر سؤال بعنوان مکاتبه باشد و این خبر را حمل بر آن کنیم که مراد مو و ناخن خود باشد و ممکن است که یک مرتبه بعنوان مکاتبه سؤال کرده باشد و مرتبه دیگر بعنوان مشافهه و بنا بر این خبر متن دلالت می کند بر آن که مو و ناخن خود ضرر ندارد و ظاهرا دغدغه در آن نباشد چون فضله خود از چرک بدن از لوازم آدمی است و اگر جایز نباشد نماز در آن حرج عظیم لازم

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۴۱۷

می آید و مؤید آنست حدیث موثق عمار که گفت سؤال کردم از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه از شخصی که قی کند در جامه خودش آیا جایز است که در آن جامه نماز کند پیش از آن که آن را بشوید حضرت فرمودند که باکی نیست.

و در حدیث کالصحیح از حلبی منقولست که گفت عرض نمودم به خدمت آن حضرت صلوات اللّٰه علیه که هر گاه شخصی دستمالی داشته باشد که به آن دست پاک کند جایز است که آن را بعوض ردا بر دوش اندازد و یا بر میان به بندد و نماز کند حضرت فرمودند که باکی نیست.

و کلینی در قوی روایت کرده است از آن حضرت که فرمودند که نماز کن

در دستمال خود که به آن دست پاک کرده باشی و نماز مکن در دستمالی که غیر تو دست را به آن پاک کرده باشد چون غالبا از چرک دست داخل دستمال می شود و فضله غیر ماکول را در آن نماز نمی توان کرد و از این وجه است که جمعی از علما شرط کرده اند در خون کمتر از درهم که معفو است آن که خون خودش باشد چون خون غیر جز و حیوان غیر ماکول است و مؤیّد این معنی است آن که در فقه رضویست که خون تو مثل خون غیر تو نیست یعنی در خون خود اگر کمتر از درهم باشد عفو است و در خون غیر تو معفو نیست چون فضله حیوان غیر ماکول اللّحم است.

و کلینی و برقی فی القویّ از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه روایت کرده اند که آن حضرت فرمودند که خون تو پاکیزه تر است از خون غیر تو هر گاه در جامه تو ترشّح کرده باشد از خون تو باکی نیست و اگر از خون غیر تو باشد خواه اندک باشد و خواه بسیار پس بشوی آن را و کلینی حکم به صحّت حدیث کرده است اما بنا بر مکاتبه ظاهرش اعم است از مو و ناخن خود یا

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۴۱۸

دیگران پس اگر قایل شویم که ما لا یتم فیه الصّلاه از اینها معفوّ است چنانکه در خبر محمد بن عبد الجبار گذشت پس دغدغه در مو نیز نخواهد بود و اگر عمل به آن خبر نکنند چون اخبار بسیار در نهی وارد شده است چنانکه بعضی از آن گذشت.

و در حدیث صحیح وارد

شـده است از علی بن مهزیار که گفت ابراهیم بن عقبه عریضه به خـدمت آن حضـرت صـلوات اللّٰه علیه فرسـتاد و ظاهرا هادی است صـلوات اللّٰه علیه و عرض نمود که نزد ما جورابها و بند زیر جامها می بافند از وبر خرگوش آیا جایز است نماز کردن در آن بی ضرورتی و بی تقیه حضرت در جواب نوشتند که جایز نیست نماز کردن در آن.

و هم چنین در حدیث صـحیح از علی بن مهزیار منقولست که آن حضـرت صلوات اللّٰه علیه نهی فرمودند از پوستین روباه و از جامه زیر آن و بالای آن چون مو بر آن می چسـبد با آن که ما لا یتم است و این نهی ممکن است که اعمّ از حرمت و کراهت باشد که اگر به بیند مو را جایز نباشد نماز کردن و اگر نه بیند مکروه باشد.

و در حدیث زراره که املاء حضـرت سـید المرسـلین صلّی اللّٰه علیه و آله بود و نقل کرده شد مذکور است که در هر چیزی از حیوان غیر ماکول اللحم نماز فاسد است و شامل یک مو نیز هست.

و در حدیث قوی کالصـحیح منقولست از ابراهیم بن محمد همدانی ثقه که گفت به خدمت حضـرت نوشـتم صـلوات اللّٰه علیه که گـاه هست بر جـامه من می افتـد کرک و مـوی حیـوانی که گـوشت آن را نمی تـوان خوردن بی تقیه و بی ضـرورتی پس حضرت نوشتند که جایز نیست نماز در آن.

و در حدیث صحیح منقولست از حضرت امام محمد تقی صلوات اللّٰه

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۴۱۹

علیه که فرمودند که نماز مکن در پوستین روباه و در جامه که پهلوی اوست یعنی از طرفین

که مبادا مو به آن چسبیده باشد مثل حدیث علی بن مهزیار کراهه یا حرمه پس حمل می باید کرد حدیث دویم را بر اول به آن که مراد از مو و ناخن آنست که از او باشد نه از غیر او و ممکن است که حمل کنند این اخبار را بر کراهت.

چنانکه در حدیث کالصحیح از حضرت امام رضا صلوات اللّٰه علیه منقولست که حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه کراهت داشتند از وبر و کرک هر حیوانی که گوشت آن را نخورند به آن که مراد از آن مویی باشد که بر جامه چسبیده باشد نه آن که جامه وبر باشد یا آن که کراهت اعم از حرمت و کراهت باشد و در ما لا یتمّ بمعنی خود و در ما یتم بمعنی حرمت باشد و این اظهر است جمعا بین الاخبار و اگر چه احوط ملاحظه تام است که مبادا مویی از حیوان غیر ماکول اللحم در بدن یا جامه باشد و بنا بر این نباید گربه را بر جامه خود جا دادن مبادا کرکی از آن بر جامه چسبید و از این حیثیت مشکل است استعمال بالش پر قو چون متعارف شده است که هر پری را پر قو می گویند اگر چه پر قو جایز الصّلاه است چون ماکول اللّحم است اما پر بسیاری از حیوانات غیر ماکول اللّحم شبیه است به آن و در عرف هر پری که نرمست آن را پر قو می گویند پس اولی آنست که از بایع آن تفتیش نمایند که این پر قوی ماکول اللّحم است یا نه و چون بایع بگوید که بلی استعمال می توان

کرد و بیش ازین در کـار نیست و لازم نیست که به او بگوینـد که چه می دانی آیـا خود اخـذ کرده از قویا بایع مسـلمان به تو گفته است یا چون پر نرمست پر قو می گویی و اگر کسی این تفتیش بکند و بایع مقید و صالح باشد البته خواهد گفت که من اینها را نمی دانم و اللَّه تعالی یعلم.

[نماز در برطله]

(و سال یونس بن یعقوب ابا عبد اللَّه صلوات اللَّه علیه عن الرّجل

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۴۲۰

یصلّی و علیه برطلّه فقال لا یضرّه) و در موثق کالصحیح به اسناد شیخ منقولست از یونس که گفت سؤال کردم از حضرت امام جعفر صادق صـلوات اللَّه علیه از شخصـی که نماز کند و کلاه برطلّه بر سـر داشـته باشد چونست حضـرت فرمودند که ضرر به نماز او ندارد که سبب بطلان نماز باشد یا کراهت نیز ندارد به اعتبار نماز اگر چه کراهت داشته باشد از حیثیت پوشش چنانکه از آن حضرت صلوات اللَّه علیه منقولست در حسن کالصحیح که مکروهست پوشیدن برطلّه.

و در صـحیح از صفوان از یزید بن خلیفه منقولست که گفت که حضرت امام جعفر صادق صلوات اللَّه علیه مرا دید که طواف می کردم بر دور کعبه و برطلّه بر سـر داشـتم بعـد از آن حضـرت بمن رسـیدند و فرمودند که ترا دیدم که طواف می کردی بر دور کعبه و برطلّه بر سر داشتی زنهار که دیگر این کلاه را مپوش بر دور کعبه که از جمله زیّ یهود است یعنی نمی باید که به هیئت یهودان باشی و ظاهرا این علّت کراهت پوشیدن باشد و ممکن است که کراهت مخصوص طواف باشد و در

نماز مکروه نباشد از حیثیت نماز بلکه از حیثیت مطلق پوشش باشد چنانکه در عمامه نیز خواهد آمد و برطلّه بتشدید لام و ضم با و طا کلاه طولانی بوده است که یهودان می پوشیده اند و الحال جمعی از رومیان و کرجیان می پوشند و اگر در نماز با عمامه باشد بهتر است و سر برهنه بودن بهتر است از پوشیدن این کلاه.

[نماز کردن در عمامه بی حنک]

(و سمعت مشایخنا رضی اللَّه عنهم یقولون لا تجوز الصّلاه فی الطابقیّه و لا یجوز للمعتمّ ان یصلّی الّا و هو محنّک) و شنیدم از استادان ما که حق سبحانه و تعالی از ایشان راضی و خوشنود باد که می گفتند که جایز نیست نماز کردن در عمامه طابقی یعنی بی حنک و تشبیه کرده اند آن را به تابه

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۴۲۱

و طابق معرّب تا به است که در آن ماهی و امثال آن بریان می کنند و می گفتند که جایز نیست شخصی را که عمامه بر سر داشته باشد آن که نماز کند بی آن که تحت الحنک داشته باشد و چون صدوق خبری نیافته است که دلالت بر این معنی کند نسبت به مشایخ داده است ایشان چنین گفته اند و چون مشایخ البته به ایشان رسیده خواهد بود صدوق و سایر علما اعتماد کرده اند به گفته مشایخ لیکن سایر علما بر سبیل استحباب و ظاهر صدوق عدم جواز است یا اعم از کراهت و حرمت چون بسیار است که عدم جواز را استعمال می کنند در کراهت بلکه اگر حرمت ظاهر شود حرمت مشروطست نه آن که حنک واجب باشد زیرا که اگر کلاه در سر داشته باشند حنک در کار نیست و هم

چنین اگر سر برهنه باشند کراهت ندارد اما اگر عمامه بر سر گذارند می باید حنک داشته باشد.

و شیخ بهاء الدین محمد رحمه اللّٰه می فرمودند که دغدغه می شود که حنک در خصوص نماز تشریع باشد و ترک آن اولی است زیرا که تقلید حرامست و دلیلی بما نرسیده است و جمعی از علما ذکر کرده اند که احادیث وارد شده است در استحباب عمامه مطلقا و وارد شده است ایضا که هر که عمامه بر سر گذارد می باید که با حنک باشد در جمیع اوقات و چون وقت نماز اشرف اوقاتست بنا بر این در این وقت نیز باید که با حنک باشد و شیخ ما جواب می فرمودند که ما نزاع نداریم در استحباب عمامه و حنک مطلق پس اگر کسی در اثنای نماز باین عنوان واقع سازد که چون همیشه مستحب است من چنین می کنم بد نیست اما آن که منظور خصوص وقت نماز باشد تشریع است و بعضی گفته اند که اخبار بسیار وارد شده است که مستحب است نماز با عمامه و اخبار وارد شده است که عمامه بی حنک مکروهست پس از این دو مقدمه معلوم می شود که نماز بی حنک مکروه باشد و این استدلال نیز مدخول است زیرا که از این

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۴۲۲

استدلال ظاهر می شود بر تقدیر حقیّت استحباب عمامه در نماز که تحنک به اعتبار عمامه در نماز مطلوب باشد نه فی نفسه و اما اخبار استحباب تحنک فی نفسه از آن جمله کلینی رضی اللّٰه عنه ذکر کرده است که روایت وارد شده است که طابقیه عمامه شیطان است.

و در حسن کالصحیح منقولست از حضرت امام جعفر صادق صلوات

اللّه علیه که فرمودند که هر که عمامه بر سر پیچید و حنک نکند آن را و دردی به او رسد که دوا نداشته باشد پس ملامت نکند مگر خود را که خود کرده است که چنین شده است و جمعی از علما گفته اند که این خبر اگر چه سندش معتبر است و لیکن دلالت ندارد بر آن که مستحب باشد که همیشه با حنک باشد پس اگر در وقت پیچیدن عمامه بر سر سر عمامه را در زیر حنک در آورد و باز بر سر پچید که حنک نداشته باشد امتثال کرده است و شاید که مطلوب شارع همین باشد نه آن که همیشه سنت باشد حنک یا مکروه باشد ترک حنک.

و مؤیّد این است آن که در حدیث کالصحیح دیگر از آن حضرت صلوات اللّه علیه منقولست که فرمودند که هر که عمامه بر سر پیچید و نگرداند عمامه را بر زیر حنکش و به او دردی رسد که دوا نداشته باشد پس ملامت نکند مگر خود را و آن احتمال در این حدیث اقوی می شود و حق اینست که چون در این دو روایت وارد شده است

من تعمّم و من اعتمّ

و اکثر لغویّین بمعنی لفّ العمامه علی رأسه تفسیر کرده اند و ظاهرش وقتی است که بر سر پیچید و این عبارت را نیز اطلاق می کنند در آن که عمامه بر سر داشته باشد بنا بر این دو اطلاق حدیث مجمل می شود که ظاهر نمی شود که مراد از آن دوام حنک است یا حنک در وقت پیچیدن اگر چه در این معنی اظهر است که همین کافی باشد اگر چه ابقای آن نیز

مستحب باشد چنانکه از حدیث اول ظاهر می شود که همیشه مطلوب باشد با

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۴۲۳

حدیثی که خواهد آمد از طرق عامه و ظاهر کلام صدوق این است که دوامش منسوخ باشد بلکه این حکم در اوایل اسلام بود تا فرق شود میان مسلمانان و کفار و پوشیدن عمامه مستحب است خصوصا از جهت امام و خطیب نماز جمعه و عیدین بلکه مطلق ائمه بلکه مطلق صلوات.

و در حدیث صحیح از حضرت امام رضا صلوات اللَّه علیه منقولست که حضرت سیّد المرسلین صلّی اللَّه علیه و آله عمامه بر سر پیچیدند و یک طره از پیش و یکی از پس گذاشتند و در حدیث کالصحیح از حضرت سیّد المرسلین صلّی اللَّه علیه و آله منقولست که عمامه عرب بمنزله تاج عجم است و بزرگان عجم با تاج می بوده اند.

و در حدیث کالصحیح از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللَّه علیه منقولست که حضرت سیّد المرسلین صلّی اللَّه علیه و آله عمامه بر سر حضرت امیر المؤمنین صلوات اللَّه علیه پیچیدند و یک طرّه از پیش آویختند و یک طرّه از پشت سر و آن را کوتاه فرمودند بقدر چهار انگشت پس فرمودند که برو حضرت امیر رفتند پس فرمودند که بیا آمدند پس بعد از آن فرمودند که چنین است تاجهای فرشتگان.

و از حضرت امام محمد باقر صلوات اللَّه علیه منقولست که در روز بدر که حق سبحانه و تعالی سه هزار فرشته مدد حضرت سیّد المرسلین صلّی اللَّه علیه و آله فرستادند همگی عمامه سفید طره دار بر سر داشتند و بعضی از اصحاب ذکر کرده اند که مسمی عمامه آنست که یک دور بر

سر بکرد دو حنک داشته باشد و دو طره داشته باشد و ظاهرا حنک و طره دو مستحبّند دو عمامه و داخل در مسمی عمامه نیستند.

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۴۲۴

و از احادیث صحیحه ظاهر می شود که ردا افضل است از عمامه پس اگر یک گز کرباس باشد و عمامه شود یا ردا بهتر آنست که آن را ردا کند و اگر تواند که از کنار آن عمامه ردا را در آورد بهتر است.

(و روی عمّار السّاباطیّ عن ابی عبد اللَّه صلوات اللَّه علیه انّه قال من خرج فی سفر فلم یدر العمامه تحت حنکه فاصابه الم لا دواء له فلا یلومنّ منّ الّا نفسه) و بسند موثق از عمار ساباطی و ساباط از قرای مداین است منقولست که حضرت امام جعفر صادق صلوات اللَّه علیه فرمودند که هر که از خانه خود بیرون رود بقصد سفر و عمامه را بر زیر حنک نگرداند و المی به او رسد که دوا نداشته باشد پس ملامت نکند مگر خود را پس این سنت دیگر است که اگر کسی عمامه اش با حنک باشد فبها و الّا حنک می گذارد و از خانه بیرون می آید.

(و قال الصّادق صلوات اللَّه علیه ضمنت لمن خرج من بیته معتمّا ان یرجع إلیهم سالما) و منقول است از آن حضرت صلوات اللَّه علیه که فرمودند که من ضامنم بحسب وعده الهی کسی را که از خانه خود بیرون رود با عمامه و در بعضی از نسخ هست تحت حنکه یعنی با تحت الحنک که سلامت بسوی اهل خانه بر گردد.

و برقی روایت کرده است کالصحیح از ابراهیم بن عبد الحمید که حضرت امام موسی

کاظم صلوات اللّٰه علیه فرمودند که من ضامنم که هر که به سفری رود با عمامه با تحت الحنک که محفوظ باشد از سه بلا از آن که دزد مالش را ببرد و از آن که غرق شود و از آن که بسوزد.

و در حدیث کالصحیح از آن حضرت صلوات اللّٰه علیه منقولست که هر که از خانه خود بیرون آید با عمامه با تحت الحنک و قصد سفری داشته باشد نرسد

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۴۲۵

به او در آن سفر دزد و سوختن یا اندوه و نرسد به او مکروهی.

[خروج با وضو برای حاجت]

(و قال صلوات اللّٰه علیه انّی لا عجب ممّن یاخذ فی حاجه و هو علی وضوء کیف لا تقضی حاجته و انّی لا عجب ممّن یاخذ فی حاجه و هو معتمّ تحت حنکه کیف لا تقضی حاجته) و منقولست از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه بسند کالصحیح که فرمودند که من تعجّب دارم از کسی که شروع کند در کاری که احتیاج به آن داشته باشد و با وضو باشد چگونه حاجت او بر آورده نشود و به درستی که تعجب دارم از کسی که شروع کند در حاجتی و او با عمامه با حنک باشد چگونه حاجت او بر آورده نشود یعنی می باید که البته در این دو صورت حاجه او بر آورده شود مگر کسی که بسیار بد باشد و کارهای بد بسیار کرده باشد که آنها سبب عدم قضاء حاجت او شده باشد و چون شیخ جزو اول حدیث را از عبد اللّٰه بن سنان روایت کرده است و طریق صدوق بکتاب او صحیح است ظاهرش صحّت حدیثست اگر چه

حکم صدوق بصحّت آن کافی است.

(و قال النّبیّ صلّی اللّه علیه و آله الفرق بین المسلمین و المشرکین التلحّی بالعمائم) و از حضرت سیّد المرسلین صلّی اللّه علیه و آله منقول است فرق میانه مسلمانان و کافران تحت الحنک عمامه ها بود هر کسی که تحت الحنک داشت عمامه او مسلمان بود و هر که عمامه تحت الحنک نداشت علامت کفر بود و باین علامت مسلمانان از کافران ممتاز بودند چنانکه الیوم میان اهل هند شایع است که قبای مسلمانان از دست راست بسته می شود و کفار از دست چپ و ظاهر می شود که می باید امتیازی بوده باشد میان مسلمان و کافر تا مسلمانان از همه وجهی اجتناب از کفار کنند و سلام به ایشان نکنند و اگر آنها سلام کنند در جواب ایشان علیک بگویند و ملاقات به رطوبت با ایشان نکنند و پوست و

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۴۲۶

گوشت و امثال آن از ایشان نگیرند و تعظیم ایشان نکنند و علی هذا القیاس سایر چیزها

و ذلک فی اوّل الاسلام و ابتدائه

ظاهرا این کلام صدوقست که می گوید که این امتیاز به تحت الحنک در اوّل اسلام و ابتدای آن بود که مسلمانان کم بودند و کفار بسیار بودند لازم بود امتیاز یا آن که چون اسلام آشکار شد علامت امتیاز بسیار شد از جامه سفید و سایر چیزها دیگر احتیاج به تحت الحنک نداشتند و نکردند یا در اوایل اسلام اکثر منافق بودند و بعد از آن مرتبه مرتبه بنور ایمان منور شدند و عبادات بسیار می کردند بموجب کریمه «سِيماهُمْ فِي وُجُوهِهِمْ مِنْ أَثَرِ السُّجُودِ» نور ایمان از صفحات وجوه ایشان لامع بود چنانکه خواهد آمد

و ممکن است که این عبارت یکی از ائمه هدی صلوات اللّٰه علیهم باشد لهذا صدوق نسبت به خود نداد چنانکه داب اوست که نسبت به خود می دهد.

(و قد نقل عنه أهل الخلاف ایضا انّه امر بالتّلحّی و نهی عن الاقتعاط) و بتحقیق که سنّیان نیز از حضرت سیّد المرسلین صلّی اللّٰه علیه و آله روایت کرده اند که آن حضرت امر فرمود به تلحّی که عمامه با تحت الحنک باشد و نهی فرمودند از عمامه بی تحت الحنک و به همین عبارت ذکر کرده اند همه لغویین و بغیر این عبارت نیز روایت کرده اند از آن جمله حسین بن مسعود در شرح سنت روایت کرده است از معمر از لیث از طاوس که پرسیدند از او از کسی که عمامه پیچد و تحت الحنک نگذارد آن را طاوس یمانی گفت که این عمامه شیطان است حاصل آن که خود نقل کرده اند و علی رغم شیعیان ترک نموده چنانکه دین حقرا نیز علی رغم ایشان ترک کرده اند.

[قرائت در نماز و دهان بسته باشد]

(و سال الحلبیّ و عبد اللّٰه بن سنان ابا عبد اللّٰه صلوات اللّٰه علیه و آله هل یقرأ الرّجل فی صلاته و ثوبه علی فیه قال لا باس بذلک و فی

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۴۲۷

روایه الحلبیّ اذا سمع الهمهمه) و به اسانید صحیحه منقولست از حلبی و بسند صحیح از عبد اللّٰه منقول است که گفتند سؤال کردیم از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه که آیا می تواند مردی قرائت کند در نماز و دهانش بسته باشد چنانکه متعارف عربست دهن بند؟ حضرت فرمودند که باکی نیست و در تتمه روایت حلبی حضرت فرمودند که اگر همهمه را بشنود

و همهمه آنست که صدایی بشنود و تمییز حروف نکند و خواهد آمد که اقل مرتبه اخفات آنست که خود بشنود آن چه را قرائت کند و چون دهنش بسته است و همهمه را می شنود پس اگر دهان بند را بر دارد البته صحیحا خواهد شنید و در روایت عبد اللَّه که این قید نیست نیز محمول است بر روایت حلبی که قید دارد چون در واجبات مطلق حمل بر مقید می کنند و صحیحه محمد بن مسلم گذشت که نهی وارد شده است از لثام هر گاه سوار نباشد و آن نهی محمولست بر کراهت از جهت این دو حدیث اگر چه ممکن است که حمل کنیم اینها را بر حالت سواری و لیکن اظهر جواز است با کراهت اگر مانع قرائت نباشد.

چنانکه در موثق کالصحیح از سماعه منقولست که گفت از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللَّه علیه سؤال کردم از شخصی که نماز کند و دهان بسته قرائت کند حضرت فرمودند که باکی نیست هر چند دهن بسته باشد در حالت قرائت.

و در روایت دیگر سماعه از حضرت منقولست که باکی نیست و اگر در حالت قرائت بگشاید بهتر است و سماعه گفت که دیگر سؤال کردم از آن حضرت صلوات اللَّه علیه زنی که نقاب بسته باشد حضرت فرمودند که اگر موضع سجده او باز باشد که برسد به چیزی که سجده بر آن توان کرد باکی نیست و اگر نقاب را از رو بر دارد افضل است هر گاه نامحرمی نباشد و اگر نامحرم

باشد نقاب انداختن اولی است.

و حدیث کالصحیح از احدهما صلوات اللَّه علیهما نیز منقولست

که جایز است با دهن بند نماز کردن و این مطلق نیز محمولست بر مقید و جواز منافات با کراهت ندارد بلکه بهتر آنست که رو و پیشانی باز باشد هر چند سجده نکنند.

چنانکه منقولست در حدیث کالصحیح از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّه علیه در شخصی که نماز کند به سبب خوف بر دابّه با عمامه و ایما کند حضرت فرمودند که موضع سجده که پیشانیست بگشاید و لیکن ممکن است که گشودن از جهت سجده باشد بر مانند مهر چنانکه خواهد آمد که با ایما سجده کند بر مانند مهر و اللّه تعالی یعلم.

[نماز شخص رنگ بسته]

(و سال رفاعه بن موسی ابا الحسن موسی بن جعفر صلوات اللّه علیهما عن المختضب اذا تمکّن من السّجود و القراءه أ یصلّی فی خضابه فقال نعم اذا کان خرقته طاهره و کان متوضّئا) و منقولست بسند صحیح از رفاعه که گفت سؤال کردم از حضرت ابی الحسن امام موسی بن جعفر صلوات اللّه علیهما از کسی که رنگ بر ریش خود بسته باشد هر گاه پیشانی او باز باشد که سجده تواند کرد و مانع از قرائت نباشد که قرائت تواند کرد آیا با آن خضاب نماز می تواند کرد حضرت فرمودند که بلی اگر آن خرقه که بر رنگ بسته است پاک باشد و وضو داشته باشد و این دو قید از آن جهت است که بسیار است که مساهله می نمایند و خرقه نجس می بندند چون آخر می شویند می گویند که اگر نجس باشد ضرر ندارد و این خرقه اگر چه ما لا یتم الصّلاه باشد نماز نمی توان کرد در آن چون حنا تر است و حنا بلکه

محاسن را نیز نجس می کند بلکه بعضی دغدغه کرده اند که هر گاه از حنای نجس رنگ بر دارد پاک نمی شود اگر چه این دغدغه محض وسواس است و قید دویم از

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۴۲۹

آن جهت است که اکثر عوام مساهله می نمایند و چون موضع حنا را نمی شویند تیمّم می کنند گویا حضرت می فرمایند که حنا عذری نیست که سبب جواز تیمّم شود.

و در حدیث حسن کالصحیح از عبد اللَّه بن محمد منقولست که گفت سؤال کردم از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللَّه علیه از شخصی که نماز کند خضاب بسته حضرت فرمودند که خضاب بسته نماز نکند و چون خواهد که نماز کند خضاب را بر دارد و نماز کند راوی عرض نمود که حنا و خرقه اگر پاک باشند نماز می تواند کرد حضرت فرمودند که با این حال نماز نکند و هم چنین زن نیز نماز نکند خضاب بسته و این حدیث را حمل بر کراهت کرده اند چون احادیث صحیحه بر جواز وارد شده است.

(و لا باس بان تصلّی المرأه و هی مختضبه و یداها مربوطتان و روی ذلک عمّار السّاباطیّ عن الصّادق صلوات اللَّه علیه) و باکی نیست که نماز کند زن و دستهای خود را حنا بسته باشد و بند باشد چنانکه متعارفست که چون حنا بستند کاری نمی توانند کرد غالبا تا نکشایند حنا را و همین مضمون را روایت کرده است عمار بسند موثق از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللَّه علیه و لیکن در حدیث عمار هست که اگر وضو ساخته باشد پیش از حنا بستن باکی نیست و از این حدیث مفهوم می شود که حنای زنان غالبا آنست

که دستها را حنا می بندند و حنای مردان حنای ریش است چنانکه گذشت در باب خضاب بلکه سنت است که زنان اگر چه پیر باشند که دستهای خود را به حنا رنگین داشته باشند و زینتی داشته باشند اگر چه گردن بندی باشد به آن مزیّن دارند خود را بلکه مکروهست نماز کردن زنان بی زینت چنانکه در احادیث صحیح و موثق کالصحیح وارد شده است و خواهد آمد.

(و روی علیّ بن جعفر و علیّ بن یقطین عن ابی الحسن موسی

بن جعفر صلوات اللّٰه علیهما انّهما سألاه عن الرّجل و المرأه یختضبان أ یصلّیان و هما مختضبان بالحنّاء و الوسمه فقال اذا ابرزوا الفم و المنخر فلا باس) و مرویست به اسانید صحیحه از علی بن جعفر و بسند صحیح از علی بن یقطین که سؤال کردند هر دو از حضرت امام موسی کاظم صلوات اللّٰه علیه از مرد و زن که خضاب کنند به حنا یا وسمه آیا با خضاب نماز می توانند کرد پس حضرت فرمودند که اگر ظاهر سازند ایشان یعنی مردان و زنان و در تهذیب اذا ابرزا وارد است یعنی مرد و زن و این اصح و اظهر است هر گاه ظاهر سازند دهن و بینی را تا قرائت توانند کرد یا خوب قرائت توانند کرد باکی نیست.

و در حدیث حسن از حضرت امام رضا صلوات اللّٰه علیه منقولست که از آن حضرت سؤال کردند که آیا مرد خضاب بسته نماز می تواند کرد هر گاه با طهر باشد حضرت فرمودند که بلی و ظاهرا مراد از طهر طهارت از حدث و خبث باشد چنانکه گذشت.

و در حدیث

کالصحیح منقولست که از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه پرسیدند که چه وجه دارد که جایز نیست مرد را که نماز کند و بر شارب او حنا باشد حضرت فرمودند که هر گاه خرقه بسته باشند نمی تواند قرآن و دعا را خواندن و در این صورت حرام خواهد بود یا خوب نمی تواند خواند و در این صورت مکروه خواهد بود پس احتیاط در ترکست مطلقا.

(و سال محمّد بن مسلم ابا جعفر صلوات اللّٰه علیه عن الرّجل یصلّی و لا یخرج یدیه من ثوبه فقال ان اخرج یدیه فحسن و ان لم یخرج یدیه فلا باس) و شیخ طوسی در صحیح روایت کرده است از محمد که گفت سؤال کردم از حضرت امام محمد باقر صلوات اللّٰه علیه از شخصی که

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۴۳۱

نماز کند و دستهای خود را از جامه بیرون بیاورد چونست حضرت فرمودند که اگر دستها را بیرون آورد خوبست و اگر دستها را بیرون نیاورد باکی نیست و ظاهر می شود کراهت پنهان بودن دستها خواه در آستین باشد و خواه در میان پیراهن.

و روایت کرده است شیخ در موثق از عمار که گفت سؤال کردم از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه از شخصی که نماز کند و دست را در میان جامه نگاه داشته باشد حضرت فرمودند که اگر جامه دیگر داشته باشد خواه لنگ یا زیر جامه باکی نیست و اگر پیراهن تنها باشد جایز نیست و اگر یک دست را داخل کند و دست دیگر را داخل نکند نیز باکی نیست پس ممکن است که حدیث سابق که مطلق است حمل بر این مقید کنیم

به آن که جواز در صورتی است که جامه دیگر پوشیده باشد و اشهر حمل بر کراهتست و احوط آنست که داخل نکند هر دو دست را در میان جامه مگر وقتی که جامه دیگر در زیر پیراهن پوشیده باشد و بهتر آنست که مطلقا پنهان نکند و اما اگر در زیر ردا یا بالا پوش باشد ظاهرا کراهت نداشته باشد و اللّٰه تعالی یعلم.

و در حدیث حسن کالصحیح منقولست از عبد الرحمن بن حجاج که گفت نزد حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه بودم که عبد الملک قمی بر آن حضرت داخل شد و گفت حق سبحانه و تعالی احوال شما را نیکو گرداناد گاه هست به سجده می روم و دستم در میان جامه است حضرت فرمودند که اگر خواهی ضرر ندارد پس حضرت فرمودند که و اللّٰه من از امثال اینها بر شما خائف نیستم یعنی اینها از جمله مکروهاتست و خوف من آنست که ترک تقیه کنید که از جمله واجباتست.

و بسند صحیح از ابن محبوب از مصادف منقولست از حضرت امام جعفر

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۴۳۲

صادق صلوات اللّٰه علیه در مردی که نماز واجب را گذارد و موی سر او را بافته باشند یا پیچیده باشند در میان سر حضرت فرمودند که نماز را اعاده می کند و اکثر حمل کرده اند بر استحباب ترک یا کراهت فعل و استحباب اعاده نماز و احتیاط ظاهر است چون ممکن است که در واقع حرام بوده باشد و اعاده بر سبیل وجوب باشد مع هذا معارضی ندارد مگر برائت با اصل صحت و امثال این اصول قابلیت معارضه ندارد با حدیثی که کلینی حکم

به صحت آن کرده باشد اگر چه ابن غضایری مصادف را ضعیف شمرده باشد چون او نیز مجهول الحال است با آن که از حسن صحیح است و او از اهل اجماع است و اللّٰه تعالی یعلم.

[باکی نیست که شخصی نماز کند در یک جامه]

(و روی زیاد بن سوقه عن ابی جعفر صلوات اللّٰه علیه انّه قال لا باس ان یصلّی احدکم فی الثّوب الواحد و ازراره محلوله انّ دین محمّد صلی اللّٰه علیه و آله حنیف) و بسند صحیح منقولست از زیاد ثقه از حضرت امام محمد باقر صلوات اللّٰه علیه که فرمودند که باکی نیست که شخصی نماز کند در یک جامه مانند پیراهن و مع هذا تکمهای آن گشوده باشد که اگر از گریبان خود نظر کند عورتش را تواند دید به درستی که دین حضرت سید المرسلین صلّی اللّٰه علیه و آله حنیف است یعنی مایل است از افراط و تفریط سایر ادیان که حکمت اقتضای آنها کرده بود بسوی وسط.

چنانکه در مذهب حضرت موسی علیه السلام مناسب به حاجت یهودان بود که کارها را بر ایشان تنگ کرده بودند که از نجاست بول بدن خود را مقراض می کردند و چون نصاری اکثر عباد و زهاد بودند مناسب حال ایشان آن بود که اکثر چیزها را پاک می دانند بلکه نجاست نمی باشد نزد ایشان و دین حضرت سید المرسلین (ص) وسط است چنانکه ظاهر است و این عبارت نیز اشاره

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۴۳۳

است بحدیث «بعثت علیکم بالحنیفیّه السّمحه السّهله البیضاء» یعنی حق سبحانه و تعالی مرا مبعوث گردانیده است به رسالت بر شما با دین حنیفیه که دین حضرت ابراهیم است علیه السلام در اصول دین خصوصا در

بت شکنی و ازاله شرك و خوش آینده و آسان و با نهایت وضوح است و بنا بر این از حنیف سمحه سهله بیضا مراد است و لا باس که در این حدیث وارد شده است منافات ندارد با استحباب ترک.

چنانکه در موثق کالصحیح از حضرت امام محمد باقر صلوات اللّٰه علیه منقولست که فرمودند که نماز نکند مرد با پیراهنی که تکمهای او گشوده باشد مگر آن که لنگی داشته باشد که مانع باشد از دیدن او عورتش را و حکم لنگ دارد زیر جامه.

چنانکه در حدیث صحیح از علیّ بن جعفر منقولست که گفت سؤال کردم از برادرم حضرت امام موسی کاظم صلوات اللّٰه علیه که جایز است که شخصی امامت کند در زیر جامه و کلاهی؟ حضرت فرمودند که خوب نیست دیگر سؤال کردم که آیا زیر جامه بعوض لنگ خوبست حضرت فرمودند که بلی.

و در صحیحه محمد بن مسلم وارد است که گفت سؤال کردم از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه که مرد نماز می تواند کرد در یک پیراهن یا یک قبا یا قبای پنبه دار و حال آن که لنگ نه بسته باشد حضرت فرمودند که هر گاه پیراهن کنده باشد که تن نما نباشد و گریبان قبا گشوده نباشد که عورت پیدا باشد باکی نیست و یک جامه که آن را بر دوش اندازد با زیر جامه در حکم قباست و همه قصور ندارد و لیکن اگر زیر جامه تنها پوشد می باید که در گردنش چیزی بیندازد اگر هم ریسمانی باشد و گذشت که اگر چه بند زیر جامه باشد حاصل

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۴۳۴

آن که آن

چه از اخبار صحیحه ظاهر شد آنست که واجبست که عورتین پوشیده شود و خلافی هست در اشتراط آن و مشهور آنست که ستر عورتین اگر سهوا نشود نماز باطل شود.

و لیکن در حدیث صحیح منقولست از علیّ بن جعفر که گفت سؤال کردم از برادرم حضرت امام موسی کاظم صلوات اللّه علیه از شخصی که نماز کند و فرج او که ذکرش باشد از جامه اش بیرون آمده باشد و او نداند آیا نماز را اعاده می کند یا چه بایدش کردن حضرت فرمودند که اعاده بر او لازم نیست و نمازش تمامست یا تمام شد و این حدیث بی معارض دلالت می کند بر آن که ستر عورتین واجب باشد نه شرط و جمعی گفته اند که از ناف تا زانو را واجبست در نماز پوشانیدن و مستندش ظاهر نیست بلکه از احادیث صحیحه ظاهر می شود که مستحبّ است که دو جامه پوشیده باشد و اگر اکتفا به یک جامه کند که کل بدنش تا گردن پوشیده شود کافی باشد و اگر با این جامه زیر جامه یا لنگی بوده باشد بهتر است و اگر بر بالای اینها ردا بیندازد کمل خواهد بود و اگر لنگی یا زیر جامه داشته باشند و بس سنت مؤکد است که چیزی بر دوش بیندازد اگر همه سر عمامه باشد و اگر عمامه کوچک باشد عمامه را ردا کند و سر برهنه نماز کند بهتر است.

چنانکه منقولست در حدیث صحیح از سلیمان بن خالد که گفت سؤال کردم از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّه علیه از شخصی که پیشنمازی جمعی کند و پیراهنی پوشیده باشد و ردایی نداشته باشد حضرت

فرمودند كه سزاوار نيست مگر آن كه ردايى داشته باشد يا عمامه اشرا ردا كند.

و در حديث كالصحيح از جميل منقولست كه گفت سؤال كرد مرازم از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه عليه و من با او حاضر بودم از شخصى

لوامع صاحبقرانى، ج ٣، ص: ۴٣۵

حاضر كه نماز كند در لنگى و بس حضرت فرمودند كه در گردن خود بيندازد دستمالى را يا عمامه را ردا كند و ظاهر شد نيز كه اگر مانند پيراهن يا قبا پوشيده باشد قايم مقام ردا هست و موثقه كالصحيحه سماعه نيز بر اين معنى دلالت مى كند و اگر ردا بيندازد بهتر است و اگر امام جماعت باشد بى ردا مكروهست.

چنانكه صحيحه على بن جعفر و صحيحه سليمان بر آن دلالت مى كند و مذكور شدند و اگر با ردا نعلين هم به پوشد أكمل خواهد بود.

در حديث صحيح از محمد بن اسماعيل منقولست كه من ديدم آن حضرت را يعنى امام رضا صلوات اللّٰه عليه را كه نماز مى كردند در نعلين و نه كندند و حسين بن سعيد مى گويد كه گمان دارم كه محمد بن اسماعيل گفت كه دو ركعت نماز طواف را ديدم كه با نعلين كردند.

و در حديث صحيح از معاويه بن عمار منقولست كه گفت مكرّر ديدم كه حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه عليه در نعلين نماز مى كردند و نديدم هرگز كه در حال نماز كنده باشند.

و در حديث صحيح از على بن مهزيار منقولست كه من حضرت امام محمد تقى صلوات اللّٰه عليه را ديدم در روز هشتم ذى الحجه نزد زوال كه شش ركعت نماز در عقيب مقام ابراهيم عليه السلام كردند با

نعلین و نکندند.

و در موثق کالصحیح از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه منقولست که فرمودند که هر گاه نماز گذاری در نعلین نماز کن اگر پاک باشد که می گویند که سنت است یعنی مخصوص ما نیست صحابه و تابعین نیز قایلند.

و در حدیث صحیح از عبد اللّٰه بن مغیره منقولست که گفت هر گاه نماز کنی و نعلینت پاک باشد در آن نماز کن که از سنت حضرت سیّد المرسلین صلّی اللّٰه علیه و آله است و چون عبد اللّٰه از جمعی است که اجماع شده است بر

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۴۳۶

تصحیح ما یصح عنه ظاهر آنست که از خود نمی گوید بلکه از ائمه معصومین صلوات اللّٰه علیهم می گوید و محتمل است که عبد اللّٰه به اعتبار حدیث سابق گفته باشد چون او را در سند حدیث سابق مذکور است.

و در حسن کالصحیح از حضرت امام محمد باقر صلوات اللّٰه علیه منقولست که هر چه در حالت نماز می پوشی از مستحبات با تو تسبیح می کنند و از این جهت بود که حضرت سیّد المرسلین صلّی اللّٰه علیه و آله در حالت نماز نعلین می پوشیدند.

و در موثق از حضرت امیر المؤمنین صلوات اللّٰه علیه منقول است که چون بنده متوجه نماز می شود بدنش و جامهایش و هر چه بر دور اوست همه به تسبیح الهی مشغول می شوند و ظاهر این احادیث آنست که در هر کفشی جایز باشد بلکه سنت باشد و لیکن علما تخصیص داده اند نعل را به بنعل عربی چون در زمان حضرات همین را می پوشیده اند و ذکر کرده اند که از مشایخ خود شنیده ایم که نماز در این کفشهای متعارف که پشت

پا را می پوشاند و ساق ندارد جایز نیست.

و حدیث صحیح ابراهیم بن مهزیار از ائمه هدی صلوات اللّٰه علیهم دلالت می کند بر آن که در سر موزه نماز توان کرد و سر موزه همین کفشهای متعارف است پس ظاهر جواز است و احوط ترک و اللّٰه تعالی یعلم.

باب ما یسجد علیه و ما لا یسجد علیه

[مقدمه]

این بابی است در بیان آن چه پیشانی بر او می توان گذاشت در حالت سجده نماز و آن چه سجده بر آن نمی توان کرد (قال الصّادق صلوات اللّٰه علیه السّجود علی الارض فریضه و علی غیر ذلک سنّه) منقولست بسند صحیح از یعقوب بن یزید که رفع کرد حدیث را با آن حضرت صلوات اللّٰه علیه و کلینی رضی اللّٰه عنه روایت کرده است از محمد بن یحیی به اسناد او از آن حضرت صلوات اللّٰه علیه که فرمودند که سجود بر زمین فریضه است و بر غیر آن از چیزهائی که جایز است بر آن سجده کردن سنت است و در کافی و علی الخمره سنّه یعنی بر سجاده صغیره که به جای مهر با خود می داشتند و بر آن سجده می کردند از سنت نبی صلّی اللّٰه علیه و آله ظاهر شده است اما آن که بر زمین فریضه است یک احتمالش آن است که مراد از آن قول حضرت سیّد المرسلین صلّی اللّٰه علیه و آله باشد که فرمودند متواترا که

جعلت لی الارض مسجدا

یعنی حق سبحانه و تعالی کل زمین را محل سجده و محل نماز من کرد اما محل نماز گذشت که در امم سابقه نمازهای ایشان در غیر معابد ایشان صحیح نبود اما حق سبحانه و تعالی همه زمین را محل نماز آن

حضرت و امّت آن حضرت گردانید که در همه جا نماز توانند کرد و محلّ سجده ایشان گردانید که بر هر زمینی سجده توانند کرد و چون مفروض بود به حضرت سیّد المرسلین صلّی اللّٰه علیه و آله آن حضرت واسع گردانیدند بر امت خود که سجده توانند کرد بر

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۴۳۸

چیزی که از زمین روییده باشد که آن را نخورند و نپوشند به تفصیلی که خواهد آمد.

و در حدیث کالصحیح از اسحاق بن فضل منقولست که او سؤال کرد از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه از سجده کردن بر حصیر یا بوریا حضرت فرمودند که باکی نیست اما بر زمین سجده کردن بهتر است زیرا که حضرت سیّد المرسلین دوست می داشتند که پیشانی را بر زمین و خاک متمکن سازند چون شکستگی در آن بیشتر است و من دوست می دارم از جهت تو آن چه را آن حضرت دوست می داشت و محتملست که مراد از فریضه چیزی باشد که وجوبش از قرآن ظاهر شود و سجده کردن بر زمین وجوبش از قرآن ظاهر شود و ما نفهمیم یا در قرآن حضرات بوده باشد چون بسیاری از آیات را ذکر نکرده اند و عامه نیز معترفند در اکثر کتب خود و لیکن توجیهی می کنند که منسوخ شده است.

و کلینی رضی اللّٰه عنه بسند صحیح از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه روایت کرده است که قرآنی که جبرئیل علیه السلام بر حضرت سید المرسلین نازل ساخته هفده هزار آیه است و احادیث متواتره وارد شده است که حضرت امیر المؤمنین صلوات اللّٰه علیه جمع فرمودند قرآن را بعد از وفات حضرت

سيّد المرسلين در نه روز و به صحابه فرمودند كه اين است قرآنى كه حق سبحانه و تعالى فرستاده است به ترتيبى كه فرستاده است منافقان گفتند كه ما را احتياج به قرآن تو نيست خود جمع مى كنيم و جمعى را نشانيدند كه جمع كنند تا آن كه هفت قرآن به هفت لسان از السنه قريش جمع كردند و در زمان ايالت عمر تمام شد عمر به حفصه سپرد و چون مردمان متوجه جنگ بودند كسى متوجه قرآن نمى شد تا زمان عثمان فرستاد و از حفصه گرفت و از آن هفت زبان

لوامع صاحبقرانى، ج ٣، ص: ۴٣٩

قريش را اختيار كرد و از يكى باز هر چه خواست كرد و شش يا هفت قرآن نوشت و به اطراف عالم فرستاد و فرمود كه هر قرآنى كه غير قرآن او باشد بسوزانند منقول است كه چهل هزار قرآن را سوختند.

و از آن جمله قرآن عبد اللّه بن مسعود را طلبيد و او نمى داد كه من اين قرآن را مكرّر بر حضرت سيّد المرسلين خوانده ام تا او را آن قدر زدند كه فتق كرد و قرآن او را نيز گرفتند و سوختند، و در محضرى كه صحابه نوشتند و استفتاء نمودند كه شخصى كه اينها كند واجب القتل هست يكى از اعمال قبيحه اش سوختن قرآنها بود خصوصا قرآن ابن مسعود كه در صحاح ستّه احاديث بسيار در فضيلت او نقل كرده اند و اكثر قراء سند قرائت را بعبد اللّه مى رسانند و همه فتوى دادند و او را كشتند و از جمله مفتيان قتل عايشه بود كه مكرّر مى گفت:

اقتلوا نعسلا [نعثلا] قتل اللّه نعسلا [نعثلا]

و بعد از قتل دعوى خون

او بر حضرت امير المؤمنين مى كرد و شانزده هزار نفس از صحابه را به كشتن داد.

و محتمل است كه مراد اين باشد كه ثوابش ثواب فريضه است يا نافله و محتملست كه مراد اين باشد كه از آيه وَ أَنَّ الْمَساجِدَ لِلَّهِ ظاهر شده است كه مواضع سبعه را بر زمين گذارند و از سنت آن حضرت صلوات اللَّه عليه ظاهر شد كه مى بايد بر سنگ يا خاك يا نبات باشد و بنا بر اين وضع اول از قبيل وضع مساجد خواهد بود اگر چه بر ثوب باشد صادقست كه سر بر زمين گذاشته است و اين معنى به عبارت كلينى اقربست و على أىّ حال شك نيست در ميان خاصه و عامه كه حضرت سيّد المرسلين بر همه جا سجده نمى كرده اند و از برگ درخت خرما از جهت آن حضرت سجاده صغيره ساخته بودند كه با خود مى داشته اند از جهت محل سجده جبهه.

چنانكه در صحاح عامه منقولست از ميمونه زوجه حضرت سيّد المرسلين

لوامع صاحبقرانى، ج ۳، ص: ۴۴۰

صلّى اللَّه عليه و آله كه گفت آن حضرت هميشه بر خمره سجده مى كردند و در شرح السنه بدو سند اين حديث را از ميمونه روايت كرده است و گفته است كه هذا حديث صحيح و در حديث صحيح مسلم و غيره روايت كرده اند از ابى سعيد خدرى كه حضرت سيّد المرسلين صلّى اللَّه عليه و آله سجده مى كردند بر حصير.

و در صحيح بخارى در باب صلاه بر خمره روايت كرده است از ابى الوليد از شعبه از سليمان از عبد اللَّه بن شداد از ميمونه كه گفت حضرت سيّد المرسلين هميشه سجده بر خمره مى كردند و بخارى

به اسناد خود از انس روایت کرده است که حضرت سجده کردند بر حصیر کهنه و ایضا روایت کرده است از میمونه که حضرت سیّد المرسلین نماز می کرد و من در برابر او بودم و حایض بودم و چون حضرت سجده می رفتند جامه حضرت بمن می رسید و حضرت نماز می کردند بر خمره و مسلم همین دو حدیث را نقل کرده است و دوام خمره را تعصبا نقل نکرده است و در بسیار جائی از صحیح بخاری و مسلم و غیرهما هست که آن حضرت سجده بر زمین گل آلوده کردند و مخالفش این را نقل کرده است که در هوای گرم سجده بر طرف جامه خود می کردیم و ما نیز قایلیم و گذشت و خواهد آمد با وجود این اخبار و آثار سجده بر مثل حصیر و بوریا نمی کنند علی رغم شیعه بلکه اگر سنگی یا حصیری باشد دستمال خود را بر بالای آن می اندازند مبادا تشبّه به شیعه به همرسانند الحمد للّٰه که در هیچ امری تشبه ندارند و اگر عیاذا باللّٰه در امر سهلی مشابهت بود می بایست بجهنم رفتن.

[سجده بر تربت امام حسین ع]

(و قال صلوات اللّٰه علیه السّجود علی طین قبر الحسین صلوات اللّٰه علیه ینوّر إلی الارضین السّبعه (یا إلی الارض السّابعه) و منقولست از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه که سجده کردن بر خاک قبر حضرت

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۴۴۱

امام حسین صلوات اللّٰه علیه منوّر می سازد زمین را تا هفت طبقه زمین یا تا طبقه هفتم و هفت زمین ممکن است که اقالیم سبعه مراد باشد یعنی کل زمین یا تا آسمان ششم مراد باشد چنانکه گذشت در تفسیر کلمات فرج و

منور شدن زمین به برکت نور نماز کننده ایست که سجده بر خاک آن حضرت کند و در باب زیارت آن حضرت صلوات اللّه علیه خواهد آمد که تا پنج فرسخ حریم قبر است از هر طرفی و تا هشت فرسخ نیز روایت وارد شده است و چهار فرسخ نیز و ده میل نیز و یک فرسخ نیز و هفتاد ذرع نیز و بیست و پنج ذرع نیز وارد شده است و محمولست بر مراتب فضل و هر چند نزدیک تر است شرفش بیشتر است.

(و من کانت معه سبحه من طین قبر الحسین صلوات اللّه علیه کتب مسبّحا و ان لم یسبّح بها) و هر که با او باشد تسبیحی از گل قبر آن حضرت صلوات اللّه علیه او را مسبح می نویسند اگر چه به آن تسبیح نکند و ظاهرا این عبارت ماخوذ است از حدیث صحیحی که محمّد ابن قولویه روایت کرده است از محمد بن عبد اللّه حمیری که گفت عریضه به خدمت حضرت صاحب الامر نوشتم و این عریضه مشتمل بوده بر مسایل بسیار از آن جمله عرض نمودم که آیا جایز است که کسی تسبیح کند به خاک قبر حضرت امام حسین صلوات اللّه علیه و آیا در آن فضلی و ثوابی هست و ظاهرا دغدغه می کرده است که مبادا ترک ادب باشد پس ابن قولویه می گوید که حضرت جواب آن را نوشتند و من فرمان همایون آن حضرت را خواندم و از روی آن خط نوشتم و فرمودند که در هیچ چیز تسبیح کردن بهتر از تسبیح کردن به خاک آن حضرت نیست.

و از آن جمله از فضل آن اینست که اگر

شخصی تسبیح گوید به آن و فراموش کند و تسبیح را گرداند همان ثواب تسبیح را در نامه عمل او می نویسند هر چند تسبیح نکرده باشد و ظاهرا همین خبر باشد و ظاهرا مراد صدوق نیز همین است

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۴۴۲

و به سبب اختصار مجمل شده است و حمیری گفت که در عریضه نوشتم به خدمت حضرت صاحب الامر صلوات اللّٰه علیه که آیا خاک آن حضرت را با میّت در قبر می توان گذاشت حضرت در فرمان همایون نوشتند و من خواندم و از آنجا نوشتم که فرموده بودند که با میّت در قبر می توان گذاشت و مخلوط به کافور حنوط نیز می توان کرد ان شاء اللّٰه.

و بسند قوی از حضرت امام موسی کاظم صلوات اللّٰه علیه منقولست که فرمودند که ناچار است شیعیان ما را از چهار چیز یکی سجاده از جهت موضع پیشانی که بر آنجا سجده کنند و مراد مهر است از خاک آن حضرت علی الظاهر دویم انگشتری که در دست کنند سیم مسواکی که به آن مسواک کنند چهارم تسبیحی از خاک قبر حضرت امام حسین بن علی صلوات اللّٰه علیه که سی و سه دانه داشته باشد که هر گاه بذکر الهی آن را بگردانند بعدد هر دانه که بگردد چهل حسنه در نامه عمل او نوشته شود و اگر سهوا بگرداند به عبث و بازی با تسبیح چنانکه داب عوام است بعدد هر دانه بیست حسنه در عمل او بنویسند.

و از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه منقول است که هر که تسبیحی از خاک حضرت امام حسین صلوات اللّٰه علیه بسازد اگر تسبیح به او

کند فبها و اگر او تسبیح نکند تسبیح در دست او تسبیح کند و اگر سهوا آن را بگرداند در نامه عمل او تسبیح نوشته می شود و اگر متذکر باشد و تسبیح گوید و ذکر الهی کند بعدد هر دانه چهل تسبیح در نامه عملش نوشته می شود و باز از آن حضرت صلوات اللّٰه علیه منقولست که هر که از خاک آن حضرت یک تسبیح بکند حق سبحانه و تعالی بعدد هر تسبیحی چهار صد حسنه در نامه عملش بنویسد و چهار صد گناه محو کند و چهار صد حاجت او را بر آورد و چهار صد درجه او را بلند کند و می باید که ریسمان این تسبیح کبود باشد و سی و چهار دانه باشد

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۴۴۳

سی و سه دانه اصل و یکی بر فوق همه و این تسبیح مولاه و واجب الاطاعه و المحبه ما فاطمه زهراست صلوات اللّٰه علیها چون حمزه شهید شد آن حضرت از خاک قبر حمزه این تسبیح را ساختند و بعد از هر نمازی به آن تسبیح می کردند و این دو حدیث با تتمه از خط شهید علیه الرحمه نوشته شد و اگر این تسبیح خام باشد ظاهرا بهتر باشد و جمعی از علماء دغدغه می کردند که چون پخته می شود و سبب استحاله از اطلاق خاک بیرون می رود و ظاهرا بیرون نرود و ظاهرا بر پخته آن نیز سجده توان کرد چنانکه خواهد آمد.

[زنان به انگشت خود حساب تسبیح را نگاه دارند]

(و التّسبیح بالأصابع افضل منه بغیرها لأنّها مسئولات یوم القیمه) صدوق در خصال بسند قوی از حضرت امام محمد باقر صلوات اللّٰه علیه روایت کرده است هفتاد و سه خصلت را که

از خصایص زنانست از آن جمله آن که زنان به انگشت خود حساب تسبیح را نگاه دارند زیرا که بندهای انگشتها را نیز حساب خواهند کرد و در جائی دیگر نیز نقل کرده است این معنی را از خصایص زنان و در اینجا مطلق ذکر کرده است که شامل زنان و مردان هست و ظاهرا مرادش زنانند و تغییر عبارت حدیث نیز کرده است و عبارت حدیث منافات ندارد با استحباب حساب به تسبیح زیرا که حساب تسبیح را نیز بأنامل می کنند که مراد جنس انامل باشد و بنده جمع بینهما می کنم به آن که تا صد را از تسبیح حساب می کنم و مئات را به انگشتان حساب نگاه می دارم و جمع دیگر می توان کرد که تسبیح به خاک مطلقا بهتر از همه چیز باشد و بعد از آن به بندهای انگشت افضلست از غیر آن و اللّٰه تعالی یعلم و در اینجا اصابع گفته است و در خصال انامل.

[سجود بر چیزیست که از زمین روید و نخورند و نپوشند]

(و روی حمّاد بن عثمان عن ابی عبد اللّٰه صلوات اللّٰه علیه انّه قال السّجود علی ما أنبت الارض الّا ما اکل أو لبس) و بسند صحیح

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۴۴۴

منقولست از حماد از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه که فرمودند که سجود بر چیزیست که از زمین روید و نخورند و نپوشند و ظاهرا زمین را بظهور گذاشتند یا مراد آن چیزی باشد که از سنت نبی صلّی اللّٰه علیه و آله زیاده شده است چنانکه گذشت و محتمل است که مراد این باشد که سجده کردن بر آن چیزی که از زمین روید آن چیزی است که ماکول و ملبوس نباشد

و در ایـن صـورت ارض را بظهـور گذاشـته انـد و بیـان حکم غیر ارض کرده انـد و در این صـورت اشـاره هست به آن که در سجده بر زمین شـرطی نیست یا این شـرط نیست (و روی عن یاسـر الخادم انّه قال مرّ بی ابو الحسن صلوات اللّٰه علیه و انا اصلّی علی الطّبریّ و قد ألقیت علیه شیئا فقال لی مالك لا تسجد علیه أ لیس هو من نبات الارض) و در حسن منقولست از یاسر خادم حضـرت امـام رضـا صـلوات اللّٰه علیه که گفت من نماز می کردم بر روی حصـیر طبرسـتان و بر بالای آن خمره یا سـنگ ریزه انداخته یا ریخته بودم حضـرت فرمودند که چرا سجده بر حصیر نکردی آیا این حصیر از زمین نروییده است و ممکن است که از روی دفع ضـرر از او فرموده باشـند زیرا که اگر سـجده بر حصـیر کنند کسـی از سنیان متعرض کسی نمی شود غالبا بخلاف آن که چیزی بر بالـای آن انـداخته باشـند که آن دلیـل تشیع است و در این صورت اتقـاء خواهـد بود نه تقیّه و گاه باشـد که خوف ضـرر به حضـرت نیز باشـد چون خـادم حضـرت هر چه می کنـد آن حضـرت کرده است و هر خفـتی که به او رسـد به حضرت رسیده خواهد بود و احتمال اظهر آن که بیان حکم الهی تعالی شأنه کرده باشند و اللّٰه تعالی یعلم.

(و قال ابی رحمه اللّٰه فی رسالته إلیّ اسـجد علی الارض او علی ما أنبتت الارض و لا تسجد علی الحصر المدنیّه لأنّ سیورها من جلد و لا

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۴۴۵

تسجد علی شعر و لا صوف و لا جلد و

لاـ ابریسم و لاـ زجاج و لا حدید و لا صفر و لا شبه و لا رصاص و لا نحاس و لا ریش و لا رماد) و پدرم در رساله که بمن نوشته بود ذکر کرده بود و عبارت عبارت فقه رضوی است صلوات اللّٰه علیه که سجده کن بر زمین یا بر چیزی که از زمین روییده باشد و در فقه رضوی است که نپوشند و سجده مکن بر حصیرهائی که در مدینه می بافند زیرا که بندهایی که بمنزله پود اوست از پوست است و سجده بر آن جایز نیست و سجده مکن بر مو و بر وبر که کرک است و در آنجا هست و نه بر پشم و نه بر پوست و نه بر ابریشم و نه بر شیشه و نه بر آهن و نه بر روی و نه برنج و نه بر قلعی و نه بر مس و نه بر پر و نه بر خاکستر زیرا که اینها زمین نیستند همه و بعضی که از زمین است به استحاله از اسم زمین بیرون رفته اند مثل معادن.

چنانکه منقول است در صحیح از زراره از حضرت امام محمد باقر صلوات اللّٰه علیه که گفت عرض نمودم که سجده جایز است بر قیر حضرت فرمودند که نه و نه بر جامه پنبه و نه ابریشم و نه بر جزوی از حیوان و نه بر طعام و نه بر چیزی از میوه های زمین و نه بر چیزی از فروش.

و در حدیث کالصحیح از ابو العباس منقول است که گفت که حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه فرمودند که سجده مکن مگر بر زمین یا

چیزی که از زمین روییده باشد مگر پنبه و کتان.

و در حدیث حسن کالصحیح منقولست از فضیل و برید از احدهما صلوات اللّٰه علیهما که فرمودند باکی نیست ایستادن بر مصلی و جانمازی که از مو یا پشم باشد اگر سجده بر زمین کنند و اگر جانماز از چیزی باشد که از زمین روییده باشد جایز است بر آن ایستادن و سجده کردن و بسند حسن کالصحیح از حضرت امام رضا صلوات اللّٰه علیه منقولست که فرمودند که

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۴۴۶

سجده مکن بر قیر و بر آهک و خاکستر چون خاکستر به استحاله از اسم نبات بیرون رفته است و آهک پخته نیز استحاله یافته است.

و در حدیث کالصحیح از یونس بن یعقوب منقول است که حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه فرمودند که سجده نمی توان کرد بر طلا و نقره.

و در صحیح از محمد بن الحسین منقولست که بعضی از استادان ما عریضه به خدمت حضرت امام رضا صلوات اللّٰه علیه یا امام علی نقی صلوات اللّٰه علیهما نوشتند و سؤال کردند از سجده کردن بر شیشه و او گفت که چون عریضه را فرستادم فکر کردم و گفتم که شیشه از زمین حاصل می شود عبث عرض کردم و در کار نبود که سؤال کنم پس او گفت که حضرت در جواب بسوی من نوشتند و در تهذیب اینست که حضرت بسوی او نوشتند بنا بر این حدیث صحیح می شود و در علل حضرت نوشتند که سجده مکن بر شیشه هر چند در خاطرت در آمده است که از زمین حاصل شده است و لیکن شیشه از نمک و ریگ حاصل می شود

و هر دو ممسوخند یعنی به استحاله از حالت اول بیرون می روند با آن که نمک هم معدنی است و هم خوردنی و استحاله بیشتر هم یافته است.

و در حدیث حسن کالصحیح از حمران از احدهما صلوات اللّٰه علیهما منقولست که فرمودند که پدرم بر خمره که بمنزله مهر بود سجده می کردند و بر بالای جا نماز می گذاشتند و اگر وقتی خمره حاضر نبود سنگ ریزه بر می داشتند و بر روی جانماز می گذاشتند و نماز می کردند.

و در حدیث کالصحیح از حلبی منقولست که حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه فرمودند که پدرم می خواست نماز کند و طلب نمود خمره را و دیر شد پس حضرت صلوات اللّٰه علیه یک کف ریزه سنگ بر داشتند و بر روی

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۴۴۷

قالی گذاشتند و بر آن سجده کردند و از این دو حدیث و احادیث دیگر ظاهر می شود که بر ریگ سجده می توان کرد هر چند استحاله یافته است چون استحاله خاک را ریگ کرده است و از اسم ارض بیرون نرفته است بخلاف شیشه که به استحاله از اسم ارض بیرون رفته است.

و بسند کالصحیح منقولست از علیّ بن ریان ثقه که گفت بعضی از اصحاب ما عریضه به خدمت حضرت امام محمد تقی صلوات اللّٰه علیه نوشتند و سؤال کردند از سجده کردن بر خمره که در مدینه می سازند فرمان همایون حضرت آمد که هر سجاده که از ریسمان بافته باشند آن را سجده می توان کرد چون ریسمان پنهان می باشد در حصیرها که می بافند و هر سجاده را که از پوست و تسمه بافته باشند سجده مکن یا به اعتبار آن که پوست

بر رومی افتاده است و سجده بر پوست نمی توان کرد یا آن که مانع است از آن که همه پیشانی بما یسجد علیه رسد و سنت است که همه پیشانی برسد و یا از آن جهت است که جمعی از آنها نیز میته را به دباغت پاک می دانستند و در این دو صوت نهی محمول خواهد بود بر کراهت و اللّه تعالی یعلم.

چنانکه در حدیث صحیح از علی بن جعفر منقولست که گفت سؤال کردم از برادرم حضرت امام موسی کاظم صلوات اللّه علیه از زنی که موی پیشانی او بلند شده باشد و بعضی از پیشانی را گرفته باشد و چون به سجده می رود بعضی از پیشانی او بر زمین است و بعضی را مو مانع است که به زمین برسد آیا جایز است حضرت فرمودند که نه تا جمیع پیشانی را بر زمین گذارد و این حدیث نیز محمولست بر استحباب چنانکه خواهد آمد.

[سجده بر آستین]

(و ان کانت ارض حارّه تخاف علی جبهتک الاحتراق او کانت لیله مظلمه خفت عقربا او شوکه تؤذیک فلا باس ان تسجد علی کمّک

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۴۴۸

اذا کان من قطن او کتان) و در فقه رضوی و رساله علی مذکور است که اگر زمین گرم باشد و ترسی که پیشانی تو بسوزد یا شب تاری بوده باشد و از عقرب ترسی یا خاری که سبب آزار تو شود باکی نیست که سجده کنی بر آستین خود هر گاه آستین از پنبه باشد یا کتان و بر این مضمون نیز احادیث بسیار وارد شده است.

از آن جمله در حدیث صحیح از قاسم بن فضیل منقولست که گفت عرض نمودم

به خدمت حضرت امام ابی الحسن علی بن موسی الرضا صلوات اللّٰه علیهما که فدای تو گردم می تواند که شخصی سجده کند بر آستین خود به سبب آزار گرما و سرما حضرت فرمودند که باکی نیست.

و در حسن کالصحیح منقولست از عیینه که گفت عرض نمودم به خدمت حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه که داخل می شوم در مسجد در روزی که بسیار گرم است و مشکل است سجده کردنم بر سنگ ریزه که در نهایت گرمی است جامه خود را پهن می کنم و بر آن سجده می کنم حضرت فرمودند که باکی نیست و احادیث کالصحیح بسیار بر این مضمون وارد شده است و غالب اوقات پوشش صحابه حضرات پنبه بود یا کتان بنا بر این اکثر علما حمل کرده اند جواز سجده را بر قطن یا کتان با امکان و از اخبار بسیار ظاهر می شود که قطن و کتان واسطه ایست در میان ما یسجد علیه و ما لا یسجد علیه که در حالت ضرورت این هر دو مقدمند بر غیر و حمل بر ضرورت کرده اند اخباری را که وارد شده است بر جواز مطلقا بدون قید ضرورت.

مثل حدیث کالصحیح داود صرمی که گفت سؤال کردم از حضرت امام علی نقی صلوات اللّٰه علیه که آیا جایز است سجده کردن بر کتان و قطن بدون تقیه حضرت فرمودند که جایز است.

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۴۴۹

و هم چنین حدیث کالصحیح حسین بن علی که گفت عریضه به خدمت آن حضرت صلوات اللّٰه علیه نوشتم و سؤال کردم از سجده کردن بر قطن و کتان بی تقیه و بی ضرورت حضرت فرمودند که جایز است بدان که

بسیار است که راویان ازین باب سؤال می کنند که اگر تقیه نباشد یا جواب ما را از روی تقیه مفرما و فایده ندارد از دو وجه یکی آن که هر گاه حضرت دانند که خود یا ایشان را تقیه واجبست موافق تقیه جواب خواهند داد خصوصا در مکاتبات زیرا که خوف آن هست که بدست حکام افتد و شنیده را انکار می توان کرد و نوشته را نه دویم آن که بسیار است که در وقت جواب تقیه نیست و حضرات ائمه هدی صلوات اللّٰه علیهم رعایت حال ایشان می فرمایند که به ایشان ضرر نرسد جواب در این صورت تقیه نیست بلکه اتقاء است و چون امر سجده را نهایت اهتمام می داشته اند ملاعین اهل سنت حضرات در این باب مبالغه بسیار فرموده اند.

و در حدیث صحیح از منصور بن حازم منقولست از بسیار کس از اصحاب ما که گفتند عرض نمودیم به خدمت حضرت امام محمد باقر صلوات اللّٰه علیه که بسیار است که در زمینهای سردسیر می باشیم و برف آمده است آیا سجده بر برف بکنیم حضرت فرمودند که نه و لیکن پنبه یا کتانی بر بالای آن بینداز و بر آن سجده کن.

[اگر در پیشانی دمل باشد]

(و ان کان بجبهتک دمّل فاحفر حفیره فاذا سجدت جعلت الدّمّل فیها و ان کانت بجبهتک عله لا تقدر علی السّجود من اجلها فاسجد علی قرنک الایمن من جبهتک فان لم تقدر علیه فاسجد علی قرنک الایسر من جبهتک فان لم تقدر علیه فاسجد علی ر کفّک فان لم تقدر علیه فاسجد علی ذقنک یقول اللّٰه تبارک و تعالی «إِنَّ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ مِنْ قَبْلِهِ إِذا يُتْلى عَلَيْهِمْ يَخِرُّونَ لِلْأَذْقانِ سُجَّداً إلی

قوله

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۴۵۰

تعالی وَ یَزِیدُهُمْ خُشُوعاً») و در فقه رضوی صلوات اللّه علیه مؤلّفها و در رساله علیّ بن بابویه مذکور است که اگر در پیشانی تو دمّلی باشد کوی بکن در زمین یا خاکی که بر آن سجده می کنی و در وقت سجده دمّل را داخل آن کو کن تا اطراف دمل از پیشانی بر زمین یا خاك رسد و اگر در پیشانی علتی باشد که هیچ جای آن را بر زمین یا خاك رسد و اگر در پیشانی علتی باشد که هیچ جای آن را بر زمین نتوان گذاشتن پس سجده کن بر طرف راست پیشانی و اگر نتوانی سجده کن بر طرف چپ پیشانی و اگر نتوانی سجده کن بر پشت دستت و اگر نتوانی سجده کن بر ذقن زیرا که حق سبحانه و تعالی در قرآن مجید یاد کرده است جمعی را به آن که ایشان سجده می کردند به ذقن و فرموده است که به درستی که آن جماعتی که عطا کرده ایم ایشان را علم به کتب متقدمه پیش از نزول قرآن از علماء یهود و نصاری هر گاه بر ایشان خوانده می شود قرآن یا کتب سابقه به سجده می افتند به ذقن و می گویند الحال یا سابقا تنزیه می کنیم پروردگار خود را از آن که خلاف وعده کند یا مخالف حکمت فعلی از او صادر شود به درستی که وعده که حق سبحانه و تعالی فرموده است در انزال قرآن و بعثت پیغمبر آخر الزّمان هر آینه واقع شد یا خواهد شد و بر زمین می افتند به ذقن و گریه می کنند و خشوع ایشان زیاده می شود و چون می بینند

که وعده الهی واقع شد یا چون تفکر می نمایند در معانی قرآن و حقایق و معارف و اشارات و تنبیهات قرآن.

و علی بن ابراهیم بسند حسن کالصحیح روایت کرده است از اسحاق بن عمار که گفت به حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه عرض نمودم که اگر شخصی در میان هر دو چشم او زخمی باشد و نتواند که سجده کند چه کند حضرت فرمودند که قریب به موی سر را بر زمین گذارد و پس اگر نتواند برابر وی راست سجده کند و اگر نتواند برابر وی چپ سجده کند و اگر نتواند بر ذقن سجده کند

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۴۵۱

عرض نمودم که بر ذقنش سجده کند حضرت فرمودند که قرآن نخوانده يَخِرُّونَ لِلْأَذْقانِ سُجَّداً و قریب است این حدیث به آن چه صدوق ذکر کرده است.

و بسند صحیح از صفوان منقولست از اسحاق بن عمار از بعضی از استادان او از مصادف که گفت دمّلی در پیشانی من در آمد و من سجده می کردم بر یک جانب پس حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه دیدند که چنین می کنم حضرت فرمودند که این چه عملست عرض نمودم که از جهت دمل پیشانی سجده نمی توانم کردن حضرت فرمودند که کوی بکن و دمل را در میان کو گذار تا اطراف آن به زمین برسد و پیشانی را بر زمین گذاشته باشی.

و کلینی از علی بن محمد روایت کرده است به اسناد او که از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه پرسیدند از کسی که در پیشانی او علتی باشد و قدرت بر سجود نداشته باشد حضرت فرمودند که ذقنش را بر زمین

گذارد و آیه را خواندند و این مضـمون به نحوی که صدوق ذکر کرده است مجمع علیه است در میان اصحاب و دلیلی بغیر از اجماع ندیده بودند و الحمد للّٰه که احادیث معتبره ظاهر شد و اما سجده بر پشت دست پس بطریق متعدّده کالصحیح منقولست از ابو بصـیر که گفت عرض نمودم به خدمت حضـرت امام محمد باقر صـلوات اللّٰه علیه که گاه هست که در سـفرم وقت نماز داخل می شود و هوا گرم است و خوف دارم که اگر پیشانی بر زمین گـذارم آزار عظیم بیابم چه کنم حضـرت فرمودند که بر جامه خود سجده کن عرض نمودم که اگر چنین جامه نداشته باشم که بر کنار آن یاد امن آن سجده کنم حضرت فرمودند که بر پشت دسـتت سـجده کن که آن یکی از مساجـد است و ظـاهرا مراد این باشـد که چـون دست یکـی از مساجـد سـبعه اسـت مناسبت دارد بر آن سجده کردن یا حق سبحانه و تعالی پشت دست را نیز در حالت ضرورت محل سجده

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۴۵۲

کرده است و ممکن است که مراد این باشد که بر پشت دست سـجده کن نه بر شـکم دست چون شـکم دست یکی از مساجد سبعه است و واجبست آن را بر زمین نهادن پس اگر بر پشت دست سجده کنی جمع بین الحقین گرده خواهی بود و اللّٰه تعالی یعلم.

[گذاشتن بعضی از اعضاء بر غیر مسجود]

(و لاـ بـاس بالقیـام و وضع الکفّین و الرّکبتین و الابهـامین علی غیر الاـرض) و باکی نیست ایسـتادن در حالت قرائت و رکوع و گذاشتن دستها و زانوها و انگشتهای مهین را بر غیر زمین بلکه حکم گذاشتن

بر زمین مخصوص جبهه است و این مضمون متواتر است و اخبار بسیار گذشت و خواهد آمد.

و اما آن چه در حدیث موثق از غیاث از حضرت امام جعفر صادق از پدرش از حضرت امیر المؤمنین صلوات اللّٰه علیهم منقولست که فرمودند که می باید سجده نکنند بر چیزی که سایر بدن بر آن نباشد ظاهرش از روی تقیه وارد شده است و راوی نیز سنّی است اما ظاهرا مراد حضرت این باشد که بهتر آنست که جمیع بدن بر ما یصح السّجود علیه باشد استحبابا.

و مؤیّد آنست آن چه در قوی از سکونی از حضرت سیّد المرسلین صلّی اللّٰه علیه و آله منقولست که فرمودند که دستها را در جائی گذارید که پیشانی را بر آنجا می گذارید به درستی که دستها سجده می کنند چنانکه رو سجده می کند و ممکن است که اتقاء وارد شده باشد با آن که احادیث خمره در صحاح ستّه خصوصا بخاری بطرق متکثره وارد است ملاعین اهل سنّت شیعیان را بت پرست می نامند.

و در حدیث صحیح رد علیهم منقولست از زراره که گفت سؤال کردم از حضرت امام محمد باقر صلوات اللّٰه علیه از بیمار حضرت فرمودند که سجده می کند بر زمین یا بادزن یا بر مسواک که بر دارد اینها را و بر پیشانی گذارد و این

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۴۵۳

بهتر است از ایماء و جمعی که اینها را بد می دانند از این جهت است که می گویند بت پرستی است و ما هرگز غیر حق سبحانه و تعالی را عبادت نکرده ایم پس سجده کن بر باد زن یا چوب یا مسواک و ضرر ندارد همه و بدان که در اکثر

نسخ لفظ غیر نبود و از قلم نساخ افتاده بود و لیکن در فقه رضوی بود داخل اصل کردم و اشاره بان کردم و ترغم بأنفک و در فقه رضوی است که ارغام می کنی به بینی خود از برای حق سبحانه و تعالی و اقل مرتبه آنست که به زمین رسد و اگر بما یصح السّجود علیه گذارند بهتر است و اگر بر زمین رسانند بهتر است و اگر به خاک رسانند بهتر است و ظاهر اصحاب آنست که اهتمام به خاک رسانیدن بینی بیش از پیشانی است چون لفظ ارغام دلالت بر آن دارد و اگر پیشانی و جبهه بلکه مساجد سبعه نیز همگی بر خاک باشد به تذلّل اقرب است و خلافست در آن که ارغام واجبست یا سنت و ظاهر اخبار صحیحه استحبابست چنانکه در صحیحه حماد که خواهد آمد حضرت می فرمایند که گذاشتن هفت موضوع فرض است و ارغام سنت است.

و در صحیحه زراره از حضرت امام محمد باقر صلوات اللّه علیه منقولست که حضرت سیّد المرسلین صلّی اللّه علیه و آله فرمودند که سجده بر هفت استخوانست پیشانی و دستها و زانوها و انگشتهای مهین و ارغام می کنی بینی خود را بینی بر خاک مالیدنی نیکو اما فرض آن هفت است و ارغام به بینی سنت حضرت سیّد المرسلین است.

و در حدیث صحیح از محمد بن مصادف منقولست که گفت که از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّه علیه شنیدم که می فرمودند که سجده بر پیشانیست و بر بینی سجده نیست و بعد از این نیز خواهد آمد و همه این اخبار قابل تاویل هست.

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۴۵۴

و مع

هذا منقولست در موثق از حضرت امير المؤمنين صلوات اللّه عليه كه فرمودند كه مجزى نيست نمازى كه نرسد بينى به آن چه پيشانى به آن مى رسد.

و در حديث حسن كالصحيح از عبد اللّه بن مغيره از شخصى از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّه عليه منقولست كه فرمودند كه نماز نيست كسى را كه نرسد بينى او به آن چه مى رسد بان پيشانى او و اين اعم است از زمين يا چيزى كه در زمين روييده باشد و قريب باين است حديث موثق ديگر از آن حضرت صلوات اللّه عليه پس احوط آنست كه ترك نكنند بينى بر خاك ماليدن را در سجود و ظاهرا هر جاى بينى كه برسد كافى باشد و جمعى گفته اند كه مى بايد كه ميان بينى كه استخوانست برسد و اگر ميان و سر بينى هر دو برسد نور على نور است و عبارت صدوق احتمال وجوب و استحباب دارد و اجمال كه توقف باشد اظهر است و قصد قربت بان اسلم است و اللّه تعالى يعلم.

[مقدار محل سجده]

(و يجزئك فى وضع الجبهه من قصاص الشّعر إلى الحاجبين مقدار درهم) و در فقه رضوى و رساله على مذكور است كه كافى است ترا در گذاشتن پيشانى از رستنگاه مو تا ابروها مقدار يك درهم.

و كلينى در حسن كالصحيح از زراره از حضرت امام محمد باقر صلوات اللّه عليه روايت كرده است كه فرمودند كه پيشانى تمام از رستنگاه موى سر تا ابروها موضع سجود است پس هر جزوى از اجزاى پيشانى كه به زمين رسد مقدار يك درهم و مقدار طرف أنمله مجزى و كافى است و از اينجا استدلال كرده اند

علما که درهم وافی و بغلی مقـدار بنـد انگشت است و احتمال بند انگشت مهین و غیر آن دارد و چون متعارف درهم آن بوده است که مـدور باشـد انگشت مهین به تـدویر اقربست و اگر سـبابه را اعتبـار کننـد رعـایت آن می کننـد که عرض آن نیز مثل طولش باشد یا قطرش مقدار طول سبابه باشد و بنا بر این

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۴۵۵

مثل مهین بلکه بیشترک می شود و لیکن از این که مقدار درهم و أنمله یکی باشد لازم نمی آید که أنمله را مدور اعتبار کنند و اما در مقدار پیشانی اکثر علما بر آنند که مسمّی کافیست چنانکه خواهد آمد در حدیث زراره و غیر آن اگر چه ممکن است که آن مطلق را حمل بر مقید کنند چنانکه جمعی کرده اند و هیچ شک نیست که عمل باین قول احوط است.

[نحوه سجده کردن]

(و یکون سـجودک کما یتخوّی البعیر الضّامر عنـد بروکه تکون شـبه المعلّق لا یکون شـی ء من جسدک علی شـی ء منه) و در فقه رضوی و رساله علی مـذکور است و می بایـد که سـجود تو مانند فراخ بودن ما بین اعضای شتر لاغر باشد نزد خوابیدن کهماننـد کسـی باشـی که آویخته باشد یا مانند شتر چیزی باشد که آویخته باشد و نبوده باشد چیزی از بدنت بر چیزی از بدنت و ظاهر عبارت اسـتحباب گشوده بودنست مانند شتر لاغر و بعضـی گفته اند که مراد این است و این نیز هست که چنانکه شتر دو وقـت خوابیـدن دسـتها را پیش می کنـد مصـلی نیز می بایـد که در وقت رفتن به سـجود اول دسـتها را بر زمین گـذارد و دیگر زانوها را و این معنی

را از لفظ عند برو كه فهميده اند اگر چه ضرر نكرده است كه اين معنى را از اين عبارت يا از مثل اين عبارت استخراج نمايند چون احاديث صحيحه بر اين مضمون وارد شده است و مضمون اين عبارت در حديث كالصحيح از حضرت امير المؤمنين صلوات اللّٰه عليه منقولست كه چون آن حضرت به سجود مى رفتند ميان تهى بودند چنانكه ميان تهى است شتر لاغر يعنى در وقت خوابيدن عضوهاى آن از يكديگر جدا است و احكام و اخبار سجده خواهد آمد و چون اين عبارت در فقه رضوى واقع بوده پدرش در رساله ذكر كرد و در آنجاها به موقع خود واقع است و همين عبارت را در موقع خود ذكر كرده است و همين معنى قرينه سهو است.

[سجده بر قير و گچ]

(و سال المعلّى بن خنيس ابا عبد اللّٰه صلوات اللّٰه عليه عن الصّلاه على القفر و القير فقال لا باس به) روايت كرده است شيخ در صحيح از معاويه بن عمار كه گفت سؤال كرد معلّى بن خنيس از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه عليه و من نزد آن حضرت بودم از سجده كردن بر قفر بضم قاف و آن قير پخته است كه بعمل آورده اند و خاكستر داخل آن كرده اند و بر قير كه اعمّ است از خام و پخته پس حضرت فرمودند كه باكى نيست و در تهذيب عن السجود على القفر است و چون مخالفت دارد با احاديث ديگر شيخ حمل كرده است بر تقيه يا ضرورت اما بنا بر اين نسخه مخالفت ندارد زيرا كه نماز كردن بر آن لازم ندارد سجده كردن بر آن را و ظاهرا سهو

از نساخ شده باشد.

دیگر آن که این حدیث را شیخ از کتاب حسین بن سعید نقل کرده است و او از کتاب معاویه بن عمار بواسطه نضر از محمد بن ابی حمزه پس مناسب این بود که صدوق از معاویه ابن عمار نقل کند مگر آن که در کتاب معلی نیز بوده باشد اگر چه بعید است مع هذا از معاویه نیز روایت کرده است و ظاهرا آن روایت دیگر باشد از معاویه و علی ای حال روایات بر جواز وارد شده است و در باب نماز در کشتی خواهد آمد و اظهر جواز است و احوط ترک است مگر در حالت ضرورت.

(و سال الحسن بن محبوب ابا الحسن صلوات اللّه علیه عن الجصّ یوقد علیه بالعذره و عظام الموتی ثمّ یجصّص به المسجد أ یسجد علیه فکتب الیه بخطّه صلوات اللّه علیه انّ الماء و النّار قد طهّراه) و به اسانید صحیحه منقولست از حسن که گفت سؤال کردم در عریضه که به خدمت حضرت ابی الحسن علی بن موسی الرضا صلوات اللّه علیه نوشتم بودم از گچی که آن را می پزند از عذره آدمی و استخوان مردگان حیوانات یا اعم و بعد از آن

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۴۵۷

مسجد را گچ می مالند بان گچ آیا سجده بر آن می توان کرد حضرت بخط مبارک خود نوشتند که به درستی که آب و آتش آن را تطهیر داده است اگر نجس شده باشد و چون راوی دغدغه کرده است که عذره و استخوان حیوانات نیز نجس اند چون مرده اند و استخوان ملاصق گوشت ایشان که نجس بوده است نجس شده است و خاکستر اینها در میان گچ

می ماند پس می باید که مسجد نجس شده باشد و مع هذا سجده بر آن می کنند حضرت فرمودند که نجاستش معلوم نیست چون عذره خشک را بر روی گچ می ریزند و چون سوخت به استحاله پاک می شود و هم چنین استخوان و چون احتمال دارد که بعضی از عذره تر باشد یا چون آتش در آن افتد آبی از آن جدا شود و بر گچ ریزد یا از جهه محض توهم همین بس است که آب در گچ می کنند آن نجاست موهوم را پاک می کند و هم چنین گچ آتش دیده است نجاست موهوم آن زایل شده است و یا آن که چون گمان داشته است که خاکستر نجس نجس باشد حضرت فرموده است که آن پاک است زیرا که هر گاه خاکستر شود نجاست پاک می شود مع هذا آب در گچ کرده اند هر چند بقصد تطهیر آن نکرده باشد چون در ازاله خبث نیّت در کار نیست و فی الحقیقه این آب بمنزله رشّی است که بر زمین محتمل النجاسه می ریزند و جمعی از این حدیث استدلال کرده اند که در مثل پختن گچ هر گاه آتش مطهر باشد پس آجر و سفالی که از کل نجس ساخته باشند پاک شود به پختن و این استدلال ضعیف است چون نجاست این گچ ظاهر نیست ظاهرش آنست که تطهیر بمعنی تنظیف باشد پس استدلال نتوان کرد بر نجاست متیقن باین خبر بلی اگر توهّمی باشد که آجر را از کل نجس خشت زده باشند آن توهّم به پختن زایل می شود به این حدیث و اللّٰه تعالی یعلم و چون غالب این بوده است که از استخوان حیوانات

غیر آدمی گچ را می پخته اند حضرت نفرمودند که

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۴۵۸

بد کرده اند که استخوان آدمی را سوخته اند و اگر احتمال ظاهری می داشت البته آن حضرت تقریر آن نمی فرمودند.

[سجده بر کاغذ]

(و سال داود بن ابی یزید ابا الحسن الثّالث صلوات اللَّه علیه عن القراطیس و الکواغذ المکتوبه علیها هل یجوز علیها السّجود فکتب یجوز) و منقولست بطریق صحیح از داود بن زید یا بن ابی زید و این هر دو یکی اند و ثقه اند و بعضی اوقات بن را حذف می کنند و داود ابی زید یابو زید می گویند اما داود بن ابی یزید که در نسخ فقیه است آن داود بن فرقد است و آن نیز ثقه است و طریق صدوق به او نیز صحیح است اما او راوی حضرت امام جعفر صادق و امام موسی کاظم است صلوات اللَّه علیهما در اینجا احتمال ندارد که او باشد و غلط از نساخ شده است و شیخ از من لا یحضر روایت کرده است بعنوان و داود بن یزید و صدوق به ترتیبی که در این ابواب حدیث نقل کرده است در فهرست به همین ترتیب سند را ذکر کرده است و داود بن زید را در اینجا ذکر کرده است و داود بن ابی یزید را در اواخر و بسند صحیح روایت کرده است از کتاب احمد بن محمد از علی بن مهزیار که داود بن یزید عرضه نوشت به خدمت حضرت امام علی نقی صلوات اللَّه علیه و سؤال کرد از کاغذهائی که چیزی بر آن نوشته باشند آیا جایز است سجده کردن بر آن حضرت فرمودند که باکی نیست و منافات با جواز ندارد.

آن چه

روایت کرده اند کلینی و شیخ در صحیح از جمیل از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه که فرمودند که مکروهست یا حضرت کراهت داشت از سجده کردن بر کاغذی که بر آن چیزی نوشته باشند زیرا که کراهت با جواز منافات ندارد و خصوصا هر گاه جواز بلفظ لا باس باشد و احتمال دارد که کراهت وقتی باشد که سواد داشته باشد و خاطرش متوجه نوشته شود و جواز در

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۴۵۹

صورتی باشد که سواد نداشته باشد یا آن که کراهت بمعنی حرمت باشد و در صورتی باشد که سجده بر نوشته کنند و جواز در صورتی باشد که سجده بر جائی کنند که نوشته نباشد چون یک جزو مرکب زاج است و آن معدنیست و دو ده نیز داخل دارد و اگر مرکب را از مازوی فقط ساخته باشند و امثال آن بر آن سجده می توان کرد و اگر نوشته نباشد سجده بر آن می توان کرد.

چنانکه روایت کرده است شیخ در صحیح از صفوان جمال که گفت من دیدم حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه را که در کجاوه بودند و سجده بر کاغذ می کردند و اکثر اوقات ایما می کردند اما اگر سجده بر آن نکند و خواهد که از آنجا سورهای دراز بخواند که در حفظ نداشته باشد خلافست.

شیخ بسند کالصحیح روایت کرده است از حسن بن زیاد که گفت عرض نمودم به خدمت حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه که چه می فرمایید در شخصی که نماز کند و نظر به مصحف کند و از آنجا خواند و چراغ را نیز نزدیک آن گذاشته باشد حضرت فرمودند که

باکی نیست.

و در حدیث کالصحیح از علی بن جعفر منقولست که گفت سؤال کردم از برادرم حضرت امام موسی کاظم صلوات اللَّه علیه که اگر مردان یا زنان مصحف را در برابر خود گذارند و از آنجا قرأت کنند چونست در حال نماز حضرت فرمودند که اعتماد باین نماز نکنند پس جمع می توان کرد بجواز و کراهت و جمعی جمع کرده اند بانکه اوّل را حمل بر نماز نافله کرده اند و ثانی را بر فریضه و اول اظهر است و ثانی احوط بدان که از احادیث صحیحه ظاهر شد که سجده بر کاغذ ننوشته می توان کرد و خلافی نیست نزد علماء شیعه در جواز آن و لیکن بعضی از متاخّرین شرط کرده اند که کاغذی نباشد که از پنبه یا علف کتان یا از ابریشم و امثال اینها ساخته

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۴۶۰

باشند چون احادیث در نهی از قطن و کتان و حریر وارد شده است دیگر شرط است که آهک داخل کاغذ نکرده باشند چون سجده بر آهک پخته نمی توان کرد دیگر شرطست که آهار نداده باشند کاغذ را چون آهار نشاسته است و آن خورد نیست و ظاهر است که حضرات ائمه هدی صلوات اللَّه علیهم که تجویز فرموده اند می دانسته اند که اکثر کاغذها یکی از این عیوب دارد پس اگر این شرطها در کار بود می فرمودند و چون نفرمودند ظاهرا جایز باشد سجده کردن بر آن مطلقا و اگر کسی احتیاط کند بهتر خواهد بود و اللَّه تعالی یعلم.

[سجده بر گلیم و قالی]

(و سال علیّ بن یقطین ابا الحسن الاوّل صلوات اللَّه علیه عن الرّجل یسجد علی المسح و البساط فقال لا باس به اذا کان فی حال

التّقيّه) و بسند صحيح منقولست از على كه گفت سؤال كردم از حضرت امام موسى كاظم صلوات اللّه عليه از شخصى كه سجده كند بر گليم و قالى كه از پشم مى بافتند حضرت فرمودند كه باكى نيست سجده كردن بر اينها هر گاه در جائى باشد كه اگر سجده بر اينها نكند ضرر به او رسد چون تقيه واجبست و اگر احتمال بعيد باشد مثل آن كه در بلاد عامه در خانه خود درها را بسته باشد و منفذى بحسب ظاهر نداشته باشد در اين صورت تقيه واجب نيست و جمعى سنت مى دانند و در مثل بلاد ما تقيه حرامست مگر آن كه خوف باشد.

(و لا باس بالسّجود على الثّياب فى حال التّقيّه) و باكى نيست در سجده كردن بر جامه ها در حالت تقيه مروى است در حديث موثق از ابى بصير كه گفت سؤال كردم از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّه عليه از شخصى كه نماز كند در پلاس و گليم حضرت فرمودند كه اگر تقيه باشد باكى نيست.

(و سال معاويه بن عمّار ابا عبد اللّه صلوات اللّه عليه عن الصّلاه

لوامع صاحبقرانى، ج ۳، ص: ۴۶۱

على القار فقال لا باس به) و در صحيح از ابن عمار منقولست كه گفت سؤال كردم از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّه عليه از نماز كردن بر قير حضرت فرمودند كه باكى نيست.

و مرويست در صحيح از ابن عمار كه گفت كه حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّه عليه فرمودند كه هر گاه در كشتى باشند سجده مى كنند بر قفر و قير و در صحيح حفص و كالصحيح ابراهيم بن ميمون و غيرهما نيز وارد است كه

در کشتی سجده بر قیر می تواند کرد چون متعارفست که کشتیها را قیر می مالند و احادیث جواز در کشتی وارد شده است چون غالب اوقات تقیه لازم بود و علامت تشیع این بود که چیزی غیر آن چه بر آن نماز می کرده اند سجده می کرده اند حضرات مبالغه فرموده اند که بر اینها سجده بکنند که مبادا ضرر به ایشان رسد و اللّٰه تعالی یعلم.

(و روی زراره عن احدهما صلوات اللّٰه علیهما انّه قال قلت له الرّجل یسجد و علیه قلنسوه او عمامه قال اذا مسّ شی ء من جبهته الارض فیما بین حاجبیه و قصاص شعره فقد اجزا عنه) و به اسانید صحیحه منقولست که زراره گفت که عرض نمودم به خدمت حضرت امام محمد باقر یا حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیهما که هر گاه شخصی سجده کند و کلاهی یا عمامه بر سر داشته باشد و کلاه یا عمامه بعضی از پیشانی او را پوشانیده باشد چونست حضرت فرمودند که هر گاه از پیشانی او که میان ابروها و رستنگاه موی سر است اندکی به زمین رسد از او مجزیست و همین حدیث را شیخ در صحیح از زراره نقل کرده است باین عبارت که

اذا مسّ جبهته الارض فیما بین

الخ یعنی هر گاه برسد پیشانی او به زمین و این عبارت احتمال کل و بعض دارد بلکه در کل اظهر است.

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۴۶۲

و هم چنین حدیث دیگر زراره و موثقه عمار دلالت می کنند بر آن که مسمّی کافی است و لیکن ممکن است که این اخبار را حمل کنیم بر آن که اقلا یک درهم از پیشانی بما یسجد علیه برسد به اعتبار

حدیث دیگر زراره که گذشت و ممکن است که درهم اقل مراتب استحباب باشد و کل پیشانی را رسانیدن اکمل باشد.

و در حدیث موثق کالصحیح از عبد الرحمن منقولست که گفت سؤال کردم از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه از شخصی که سجده کند و عمامه در سر داشته باشد و مانع باشد از رسیدن کل پیشانی به زمین حضرت فرمودند که مجزی نیست تا پیشانی او یا کل پیشانی او به زمین برسد و این خبر نیز هر دو احتمال دارد.

و در خبر کالصحیح از برید عجلی منقولست که حضرت امام محمد باقر صلوات اللّٰه علیه فرمودند که از پیشانی تا بینی هر جای آن که به زمین رسد در سجده مجزیست و سجده کردن بر تمام پیشانی افضل است و محمولست بر افضلیت.

حدیث علی بن جعفر از برادرش حضرت امام موسی کاظم صلوات اللّٰه علیه که گفت پرسیدم از زنی که سجده کند و بعضی از پیشانی او به زمین رسد و بعضی را مو مانع باشد آیا جایز است حضرت فرمودند که نه تا جمیع پیشانی را برساند بر زمین و سؤال کردم که هر گاه مردی به سجده رود و عمامه یا کلاهش حایل شود میان پیشانی و زمین حضرت فرمودند که خوب نیست یا صحیح نیست تا پیشانی او به زمین رسد یعنی جمیع بر سبیل استحباب یا بعضی بر سبیل وجوب.

[سجده بر سنگ ریزه]

(و قال یونس بن یعقوب رأیت ابا عبد اللّٰه صلوات اللّٰه علیه

یسوّی الحصی فی موضع سجوده بین السّجدتین) و منقولست در موثق کالصحیح بل الصحیح از یونس که گفت دیدم حضرت امام

جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه را که سنگ ریزه را درست می کردند در موضع سجده در میان دو سجده یعنی اگر ناهموار بود هموار می فرمودند و این قسم کارها منافات با حضور قلب ندارد خصوصا کاملان را خصوصا هر گاه به فرموده الهی باشد.

و در حسن کالصحیح از عبد الملك بن عمرو منقولست که دیدم حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه را که وقتی که اراده سجده داشتند سنگ ریزه را هموار می کردند از جهت سجود.

(و روی عن علیّ بن بجیل انّه قال و رأیت جعفر بن محمّد صلوات اللّٰه علیهما کلّما سجد فرفع رأسه اخذ الحصی من جبهته فوضعه علی الارض) و بسند قوی کالصحیح منقولست از علی که گفت دیدم حضرت را صلوات اللّٰه علیه که هر مرتبه به سجده می رفتند و سر از سجده بر می داشتند و سنگ ریزه بر پیشانی ایشان چسبیده بود آن را بر می داشتند و بر زمین می گذاشتند و اگر پیشانی نماز گذارنده بر بلندی واقع شود پس اگر زیاده از چهار انگشت باشد آن بلندی سر را بر دارد و موضع سجود را درست کند و به سجده رود و اگر چهار انگشت یا کمتر باشد سر را بر ندارد بلکه پیشانی را زور می کند تا قرار گیرد و اگر بر چیزی واقع شود که سجده بر آن نتوان کرد مهر را حرکت دهد تا به زیر پیشانی در آورد یا پیشانی را بر زمین کشد و بر ندارد و اگر در صورت اولی نیز بر ندارد بهتر است و وجهش آنست که تا چهار انگشت محل سجده است که بلند و پست ضرر ندارد علی

المشهور بين الاصحاب و اگر مساوى باشد محل ايستادن با محل سجده كردن احوط و اولى است.

چنانكه در حديث صحيح و حسن كالصحيح از عبد اللّٰه بن سنان

لوامع صاحبقرانى، ج ۳، ص: ۴۶۴

منقولست كه گفت سؤال كردم از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه عليه كه آيا جايز است كه در سجده موضع پيشانى از موضع قدمش بلندتر باشد حضرت فرمودند كه نه و ليكن مى بايد كه مساوى باشد و در حديث صحيح از ابى بصير منقولست كه گفت سؤال كردم از آن حضرت صلوات اللّٰه عليه از شخصى كه موضع سجده اش را بلند كند در مسجد حضرت فرمودند كه من دوست مى دارم كه موضع پيشانى و قدم مساوى باشند و مرا خوش نمى آيد بلند و پست و در حديث حسن كالصحيح يا صحيح چنانكه جمعى گفته اند از عبد اللّٰه بن سنان از آن حضرت صلوات اللّٰه عليه منقولست كه گفت از آن حضرت سؤال كردم از سجده كردن بر زمينى كه بلند باشد حضرت فرمودند كه اگر موضع پيشانى تو بلند باشد از موضع دستهاى تو و در بعضى نسخ از موضع بدن تو و در كافى از موضع پاهاى تو بقدر يك خشت كه چهار انگشت باشد باكى نيست.

و در حديث موثق از عمار منقولست كه گفت سؤال كردم از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه عليه از بيمار آيا جايز است كه بر فراش خود بايستد و سجده بر زمين كند حضرت فرمودند كه اگر غلظت فرش بقدر يك آجر يا كمتر باشد جايز است كه بر آنجا بايستد و سجده بر زمين كند و اگر بيشتر از يك آجر باشد جايز نيست

و ظاهرا تا چهار انگشت را در عرف مساوی می گویند و اگر مساوی حقیقی مراد می بود خمره سبب بلندی می شود و هم چنین سنگ ریزه و کلوخ که در حدیث دیگر از آن حضرت صلوات اللّٰه علیه منقولست که راوی گفت که جایز است که در کشتی روم و کلوخی برادرم و بر آن سجده کنم حضرت فرمودند که بلی.

و در حدیث صحیح از معاویه بن عمار منقولست که حضرت امام

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۴۶۵

جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه فرمودند که هر گاه پیشانیت را بر بلندی گذاری بر مدار از آنجا و لیکن بر زمین کش و ظاهرا سبب سر بر نداشتن آنست که سجود مکرر می شود عمدا.

و در صحیح از ابن مسکان از حسن بن حماد منقولست که گفت به خدمت حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه عرض نمودم که گاه هست به سجده می روم پیشانی من بر سنگی می خورد یا بر چیزی بلند روی خود را به جانب جائی کنم که هموار باشد حضرت فرمودند که بلی روی خود را بر زمین کش بی آن که آن را بر داری.

و ایضا از حسین بن حماد منقولست که گفت از آن حضرت سؤال کردم از شخصی که روی او به سنگریزه واقع شود حضرت فرمودند که سر را بر دارد و محل سجده را خوب کند تا پیشانی او خوب قرار گیرد.

و در حدیث صحیح از علی بن جعفر منقولست که گفت سؤال کردم از حضرت امام موسی کاظم صلوات اللّٰه علیه که هر گاه پیشانی شخصی در حال سجود به سنگریزه رسد و قرار نگیرد به زمین حضرت فرمودند که حرکت

دهـد پیشانی خود را و سـنگ ریزه را دور کنـد از پیشانی تا قرار گیرد و سـر بر ندارد و جمع به نحویست که گذشت و ممکن است که حمل بر تخییر کنیم در بعضـی از صور و لیکن هر گاه تخییر خوب باشـد ترتیب بهتر خواهـد بود تا مخالفت اصـحاب نکرده باشیم و اللَّه تعالی یعلم.

[مقدار پیشانی]

(و روی عمّـار السّابـاطیّ عن ابی عبـد اللَّه صـلوات اللَّه علیه انّه قـال مـا بین قصـاص الشّـعر إلی طرف الا ـنف مسـجد فما اصاب الارض منه فقد أجزأک) و بسند موثق کالصحیح از عمار از آن حضرت صلوات اللَّه علیه منقولست که فرمودند که از رستنگاه موی سر تا طرف بین که متصل است به

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۴۶۶

پیشانی همه محل سجده است و هر چه از آن به زمین رسد کافی است ترا.

و به همین عبارت روایت کرده است شیخ در موثق کالصحیح از مروان بن مسلم از آن حضرت صلوات اللَّه علیه.

و روی زراره عنه صلوات اللَّه علیه مثل ذلک

و بسـند صـحیح منقولست از زراره از حضـرت امـام جعفر صـادق صـلوات اللَّه علیه بمثـل این عبارت و لیکن شـیخ از زراره از حضـرت امـام محمـد باقر صـلوات اللَّه علیه روایت کرده است به همین معنی نه به همین لفظ ممکن است که مراد صـدوق مما ثلث معنوی باشد یا حدیثی دیگر باشد.

[فوت کردن بر مکان سجده]

(و سـال رجـل الصّـادق صـلوات اللَّه علیه عن المکـان یکون فیه الغبـار فانفخه اذا اردت السّـجود فقال لا باس) و بسـند صـحیح منقولست از صفوان از اسحاق از شخصی از بنی عجل که گفت سؤال کردم از آن حضرت صلوات اللَّه علیه از مکانی که غبار داشـته آیا می توانم از دهان باد کردن وقتی که اراده سـجده داشـته باشم یا اراده نماز حضـرت فرمودند که باکی نیست و عدم باس منافات ندارد با حدیث صـحیح از محمد بن مسلم از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللَّه علیه که گفت عرض نمودم به آن حضرت که آیا در اثنای نماز موضع پیشانی را

باد می توان کرد که گردش برود حضرت فرمودند که نه و بعد از این نهی خواهد آمد.

(و فی رساله ابی رضـی اللَّه عنه إلیّ و لا تنفخ فی موضع سجودک فاذا اردت النّفخ فلیکن قبل دخولک فی الصّلاه) و در رساله پدرم که بمن نوشـته بود این بود که باد مکن در موضع سجودت پس اگر اراده داشته باشی که موضع سجود را پاک کنی می باید که پیش از دخول در نماز پاک کنی و در این دغدغه نیست که این بهتر است.

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۴۶۷

(و روی عن الصّادق صـلوات اللَّه علیه انّه قال انّما یکره ذلک خشـیته ان یؤذی من إلی جانبه) و روایت کرده است صـدوق در صحیح از لیث مرادی که عرض نمودم به خدمت حضرت امام جعفر صادق صلوات اللَّه علیه که اگر شخصی نماز کند نفخ می توانـد کرد موضع پیشانی را حضـرت فرمودنـد که باکی نیست به درستی که وقتی مکروهست که آزار رسانـد به کسـی که در جانب او باشد پس اگر کسی نباشد کراهت ندارد یا کراهت شدید ندارد.

[پاک کردن خاک از پیشانی]

(و یکره ان یمسح الرّجل التّراب عن جبهته و هو فی الصّلاه و یکره ان یترکه بعد ما صلّی فان مسح التّراب من جبهته و هو فی الصّلوه فلا شی ء علیه لورود الرّخصه فیه) و مکروهست که پاک کند خاک را از پیشانی در حال نماز و مکروهست که بعد از نمـاز آن خاک را بگـذارد و پاک نکنـد چون خوف ریا هست پس اگر در حالت نماز خاک را پاک کنـد بر او چیزی نیست چون رخصت از شارع شده است چنانکه علی بن جعفر کالصحیح سؤال

می کنـد از برادرش صـلوات اللّٰه علیه که آیـا در اثنـای نمـاز خـاک پیشانی را پاک می توان کرد حضـرت فرمودنـد که باکی نیست و در حدیث صـحیح از حلبی منقولست که گفت سؤال کردم از حضـرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه که آیا نماز گذارنده خاک پیشانی را در اثنای نماز پاک می تواند کرد. حضرت فرمودند که بلی حضرت امام محمد باقر صلوات اللّٰه علیه پـاک می کردنـد هر گـاه خـاک آلـوده می شـد پیشـانی را و در حـدیث سـکونی از حضـرت امیر المـؤمنین صـلوات اللّٰه علیه منقولست که فرمودنـد که مرا خوش نمی آیـد که پیشانی مردان ساده باشد و بر آن اثر سـجود نباشد و حمل کرده اند که مراد حال نماز است و اظهر آنست که مراد پینه کردن پیشانیست از بسیاری سجود چنانکه حضرت سید الساجدین و حضرت موسی

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۴۶۸

بن جعفر صـلوات اللّٰه علیهم چنین بوده اند بی دغدغه چنانکه اخبار بسـیار وارد شده است در ایشان و در بعضی از اخبار هست که همه ائمه صـلوات اللّٰه علیهم اثری در پیشـانی ایشـان بـوده است و جمعی آیه سِیماهُمْ فِی وُجُوهِهِمْ مِنْ أَثَرِ السُّجُودِ را چنین تفسـیر کرده اند و احادیث بسیار شده است در صفات مؤمنان که می باید پیشانی ایشان مثل زانوی بز یا شتر پینه کرد باشد و تا چنین نباشند شیعه امیر المؤمنین صلوات اللّٰه علیهم نیستند با علامات دیگر که از بسیاری روزه لبهای ایشان خشک باشد همیشه و چشـمان ایشان کوروش باشد از بسـیاری گریه و پشت ایشان کج باشد از بسـیاری عبادت و تفصیل اینها را از تفسیر حضرت امام حسن عسکری و باب کفر و ایمان کلینی طلب

باید کرد و اللّه الموفق للسّداد.

باب علّه النّهی عن السّجود علی المأکول و الملبوس دون الارض و ما أنبتت من سواهما

(قال هشام بن الحکم لأبی عبد اللّه صلوات اللّه علیه أخبرنی عمّا یجوز السّجود علیه و عمّا لا یجوز قال السّجود لا یجوز الّا علی الارض او ما أنبتت الارض الّا ما اکل او لبس فقال له جعلت فداک ما العلّه فی ذلک قال لأنّ السّجود خضوع للّه عزّ و جلّ فلا ینبغی ان یکون علی ما یؤکل او یلبس لأنّ ابناء الدّنیا عبید ما یاکلون و یلبسون و السّاجد فی سجوده فی عباده اللّه عزّ و جلّ فلا ینبغی ان یضع جبهته فی سجوده علی معبود ابناء الدّنیا الّذین اغترّوا بغرورها و السّجود علی الارض افضل لأنّه ابلغ فی التّواضع و الخضوع للّه عزّ و جلّ) این بابی است در بیان علّت نهی از سجود بر خوردنی و پوشیدنی و عدم نهی از زمین و هر چه از زمین روید که آن را نخورند و نپوشند.

روایت است بهشت سند صحیح از هشام بن حکم که گفت عرض نمودم به خدمت حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّه علیه که مرا خبر ده از آن چه جایز است بر آن سجده کردن و از آن چه جایز نیست حضرت فرمودند که سجده جایز نیست مگر بر زمین یا آن چه از زمین روییده باشد مگر آن چه خوردنی یا پوشیدنی باشد بحسب عادت پس عرض نمودم که فدای تو گردم علت این چیست حضرت فرمودند که از جهت آن که سجود خاضع شدنست نزد حق

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۴۷۰

سبحانه و تعالی پس سزاوار نیست که خضوع نزد ماکول و ملبوس باشد زیرا که اهل دنیا بندگان مأکولات و ملبوساتند و

کسی که سجده می کند در عبادت حق سبحانه و تعالی در بندگان و تذلل است نزد او پس سزاوار نباشد که پیشانی خود را در سجود بر معبود اهل دنیا گذارد که فریب دنیا را خورده اند و فریفته مأکول و ملبوس شده اند و از آنها که سجده بر آن می توان کرد زمین بهتر است زیرا که سجده کردن بر زمین کاملتر است در تاثیر شکستگی و خضوع نزد حق سبحانه و تعالی و هیچ شک نیست که خاک کربلا بیشتر مؤثر است در رقّت و خضوع که هر چند قساوت عظیم باشد چون یاد می کند واقعه کربلا را البته او را گریه و زاری حاصل می شود که سبب قرب بندگانست بعد از مغفرت گناهان ایشان لهذا حضرت فاطمه زهرا تسبیح از خاک حمزه ساخت تا سبب رقّت باشد مر شیعیان و مؤمنان را هر چند شهادت سبب علو درجات ایشان شد اما سبب نقص بر عالمیان شد و حسب الامر مأموریم به آن که ملاحظه مظلومیّت ایشان کنیم و بگرییم تا درجات عالیه کرامت فرماید و بنا بر این اگر خاک باشد سبب تذلّل بیشتر می شود از گلهای ساخته یا پخته که در آن دغدغه نیز می شود که صحیح نباشد با آن که در خاک همه پیشانی بر آن می رسد و در مهر خوب نمی رسد مگر آن که چنان بسازند که پیشانی بر آن جا کند همه و بعد از خاک سنگ بهتر است از حصیر و بوریا با آن که در اینها غالبا همه پیشانی جا نمی کند چون فاصلها دارد اما شک نیست در آن که جایز است و احادیث خمره متواتر است بلکه

ظاهر اخبار آنست که خمره مقدم باشد بر سنگ ریزه و دور نیست که وجه تقدم طهارت و نظافت آن بوده باشد.

و در حدیث صحیح از محمد بن مسلم منقول است که گفت که حضرت

امام محمد باقر صلوات اللّٰه علیه فرمودند که باکی نیست در سجده کردن بر بوریا و برگ درخت خرما و هر چه از زمین روییده باشد مگر میوه.

و در صحیح از حسین بن ابی العلاء از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه منقولست که شخصی به خدمت حضرت امام محمد باقر صلوات اللّٰه علیه آمد و سؤال کرد از سجده کردن بر بوریا و جله ظرف خرما و هر چه از زمین روید آیا جایز است حضرت فرمودند که بلی و احادیث گذشت که زمین بهتر است و اگر گل سخت باشد بی دغدغه مقدّم است بر نباتات و احادیث سنگ ریزه کالمتواتر است مع هذا بعضی دغدغه کرده اند که استحاله شده است و اصلش خاکست که با آب جمع شده است و آفتاب در آن تاثیر کرده است و سنگ ریزه شده است و این بی وجه است زیرا که بر تقدیر تسلیم از اسم زمین بدر نمی رود و بعضی دغدغه کرده اند در مثل سنگ مرمر بلکه سنگ آسیا که معدنی دارد و اطلاق معدنی بر اینها می کنند و حق این است که سجده کردن بر اینها جایز است حتی بر آجر و گچ پخته اما آهک استحاله می شود و بعد از پختن دغدغه عظیم در آن می شود و در اخبار نیز نهی از آن وارد شده است و امّا ماکول و ملبوس ظاهرا مراد از آنها

عادیست پس مثل اهلیلج و بلیلج خام را سجده می توان کرد چون معتاد الاکل نیست بلکه از جهت دوا می خورند اما پرورده اش ماکول عادیست و مانند برگ موز هر چند ستر عورت به آن می توان کرد امّا ملبوس عادی نیست و جمیع گفته اند که سجده بر جو می توان کردن و بر گندم نمی توان کرد چون پوست گندم را می خورند و پوست جو را نمی خورند و احوط آنست که بر جو سجده نکنند و اگر چیزی در بعضی از بلاد آن را خورند و در بعضی نخورند هر بلدی حکم خود دارد مثل ینجه که هر جا خورند سجده نتوان کرد و هر جا نخورند سجده توان کرد و بعضی تغلیب منع کرده اند چون

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۴۷۲

صادقست که ماکولست و احوط منع است و مثل پوست بادام تازه که می خورند سجده نمی توان کرد و چون بادام می رسد آن را نمی خورند سجده می توان کرد و مانند افیون که جمعی به آن عادت کرده اند ایشان سجده نمی توانند کرد و احوط آنست که مطلقا نکنند اما پوست ککنار را ظاهرا سجده توان کرد چون متعارف نیست خوردن آن و بر بالای گندم نماز کردن مکروهست هر چند کل بر آن کشیده باشد.

چون در حدیث کالصحیح از محمد بن مضارب منقولست که گفت سؤال کردم از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه از خرمن گندمی که گل اندود کرده باشند آن را بر بالای آن نماز کنم حضرت فرمودند که بر بالای آن نماز مکن عرض نمودم که اگر سطح همواری شده باشد چونست حضرت فرمودند که بر آن نماز مکن.

و در حدیث حسن کالصحیح از عمر بن

حنظله منقولست که گفت به خدمت حضرت امام جعفر صادق صلوات اللَّه علیه عرض نمودم که خرمنی از گندم را گل اندود کرده اند مانند سطح حضرت فرمودند که نماز بکن یعنی جایز است پس خبر اول محمولست بر کراهت به سبب حرمت طعام و گذشت.

باب القبله

اشاره

این بابی است در بیان قبله و آن موضع یا طرفی است که می بایـد که روی و مقادیم بدن بسوی آن کنند در نماز واجب وجوبا و در مستحب نیز علی الخلاف و در ذبح به آن که گردن ذبیحه با مقادیم بدن آن را بسوی آن کنند و هم چنین در حالت بول و غایط بترک توجه به آن و بترک استدبار آن و هم چنین در احوال میت از احتضار و غسل و نماز و دفن او و غیر اینها از آن چه مذکور شد در این باب و غیر آن در مواضع خود ان شاء اللَّه تعالی.

[کعبه قبله مسجد الحرام است]

(قال الصّادق صلوات اللَّه علیه انّ اللَّه تبارک و تعالی جعل الکعبه قبله لأهل المسجد و جعل المسجد قبله لأهل الحرم و جعل الحرم قبله لأهل الدّنیا) منقول است در دو خبر بسند قوی از آن حضرت صلوات اللَّه علیه که فرمودند که بتحقیق که حق سبحانه و تعالی کعبه را قبله اهل مسجد گردانیده است و مسجد الحرام را قبله اهل حرم گردانیده است و حرم را قبله اهل دنیا گردانیده است.

و همین مضمون را روایت کرده اند از سنیان نیز از عبد اللَّه بن عباس از حضرت سید المرسلین صلّی اللَّه علیه و آله و به سندی دیگر از مکحول به اسناد او از آن حضرت صلوات اللَّه علیه و روایت کرده است صدوق در صحیح از ابراهیم بن ابی البلاد از ابی غره که حضرت امام جعفر صادق صلوات اللَّه علیه فرمودند که خانه کعبه قبله اهل مسجد الحرام است و مسجد قبله مکه است و مکه قبله حرم

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۴۷۴

است

و حرم قبله اهل عالم است و شیخ طوسی و شیخ طبرسی نقل اجماع کرده اند بر این قول.

(و سال المفضّل بن عمر ابا عبد اللّه صلوات اللّه علیه عن التّحریف لأصحابنا ذات الیسار عن القبله و عن السّبب فیه فقال انّ الحجر الاسود لمّا انزل به من الجنّه و وضع فی موضعه جعل انصاب الحرم من حیث لحقه النّور نور الحجر فهو عن یمین الکعبه اربعه امیال و عن یسارها ثمانیه امیال کلّه اثنا عشر میلا فاذا انحرف الانسان ذات الیمین خرج عن حدّ القبله لقلّه انصاب الحرم و اذا انحرف الانسان ذات الیسار لم یکن خارجا عن حدّ القبله) و بطرق قویه از مفضّل منقولست که گفت سؤال کردم از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّه علیه از انحرافی که شیعیان ما می کنند به جانب چپ از قبله وجهش چیست و چه سبب دارد حضرت فرمودند که چون حق سبحانه و تعالی حجر الاسود را از بهشت بدنیا فرستادند و در جای خود گذاشتند علامات حرم را نصب کرد حضرت آدم از آنجایی که نور حجر الاسود به آن جا رسید و نور از جانب راست کعبه به چهار میل رسیده بود و از جانب چپ بهشت میل رسیده بود که مجموع دوازده میل باشد که مقدار حرمست که چهار فرسخ در طولست و چهار فرسخ در عرض پس اگر اندک انحرافی در این بلاد واقع شود به جانب دست راست نماز گذارنده از حد قبله که آن حرمست بیرون می رود و چون منتهای حرم کمتر است از طرف یمین و اگر اندک انحرافی از دست چپ واقع شود از حد قبله بیرون نمی رود.

و

مؤید این حدیثست حدیث قوی کلینی که به خدمت حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه عرض نمودند که از چه وجه در نماز میل به جانب دست

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۴۷۵

چپ می کنند حضرت فرمودند که زیرا که کعبه را شش حد است چهار حد از آن بر دست چپ تست و دو از آن بر دست راست تست پس از این جهت است که منحرف می شوند به جانب چپ و حدیث سابق مفسّر این خبر است و چون بلفظ کعبه وارد شده است احتمال دیگر دارد که در روضه ذکر کرده ام و اللّٰه تعالی یعلم بدان که در این حدیث مذکور است که نور حجر الاسود منتشر شد و در احادیث صحیحه بسیار وارد شده است که نور بیت المعمور بود که حق سبحانه و تعالی آن را از بهشت از جهت انس حضرت آدم علیه السلام فرستاده بود و تا زمان نوح در زمین بود و در طوفان نوح به آسمان بردند.

و در بعضی از روایات معتبره واقع شده است که ستون خانه چهار جهت را منوّر ساخت و منافاتی نیست میانه این اخبار چون ممکن است که نور همه منتشر شده باشد و در واقع نیز چنین است و تفصیلش در ابواب حرم خواهد آمد اما آن چه وارد شده است که قبله اهل عالم حرم است و قبله اهل حرم مسجد است مذهب متقدمین علماء شیعه است و در فقه رضوی نیز وارد است که چون خواهی که رو بقبله کنی میل بدست چپ کن زیرا که حرم از دست راست کعبه چهار میل است و از دست چپ آن هشت

میل است و میل بدست چپ به اعتبار توجه به حرمست و مذهب متأخرین علماء آنست که کعبه قبله کسانی است که در مکه معظمه باشند و جهت کعبه قبله عالم است.

و از احادیث بسیار از صحیح و حسن کالصحیح و موثق کالصحیح و غیرها ظاهر می شود که کعبه قبله باشد و آیات قبله بلفظ مسجد الحرام وارد است و مراد از مسجد کعبه است چون آن نیز مسجد محترم است یا به اعتبار اطلاق کل بر جزو مجازا یا مراد از مسجد حرم است چنانکه مذهب قدماست و در این

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۴۷۶

صورت اطلاق کرده اند جزو را بر کل و چون حق سبحانه امر فرموده است که رو به جانب مسجد الحرام کنند فایده معتدٌّ بهی ظاهر نمی شود در این خلاف نسبت به کسی که دور باشد از کعبه و اخبار متواتره بلفظ قبله وارد شده است پس مکلف رو بقبله می کند و آن جانب و طرفی است که علم یا ظن داشته باشیم که کعبه یا مسجد یا حرم در آن طرف باشد و بعضی گفته اند که قبله طرفیست که علم یا ظن نداشته باشیم به خروج کعبه از آن طرف و بعضی گفته اند که کعبه قبله بعید است که چون هر چند چیزی دورتر می شود محاذات حسی بیشتر می شود مثلا- اگر کعبه نور باطنش ظاهر شود و حجابها از پیش برخاسته شود همه کس را محسوس می شود که رو بقبله کرده اند اگر چه بحسب واقع جمعی قلیل محاذی کعبه اند تا آن که شیخ بهاء الدین محمد طاب ثراه نقل کردند این قول را و بحث بر این قول را که علما

ذکر کرده اند که اگر خطی دراز بکشند و هزار کس بر این خط بایستند شاید ده کس ازین خط محاذی کعبه باشند و باقی به یقین خارج خواهند بود از محاذات کعبه پس جواب گفتند که أولاً علم نداریم به خروج احدی از محاذات کعبه بلکه ممکن است که همگی محاذی عین کعبه باشند چون زمین کرویست و خطی که بر کره کشیده شود هر چند مستطیل باشد و در واقع مستدیر است و بر تقدیر تسلیم محاذات حسی کافی است و آن مظنون است و شکی نیست در آن که علم یا ظن بر خلاف آن نداریم و لیکن بنده گفتم که این قول مخالف ظاهر آیات است چون حق سبحانه و تعالی پنجم رتبه امر فرموده است که در هر جا که باشید رو به جانب مسجد الحرام کنید و یک جا نفرموده است که رو بمسجد یا کعبه کنند در جواب فرمودند که آن جماعت را اعتقاد اینست که رو به جانب مسجد بمعنی رو بمسجد است

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۴۷۷

چنانکه متعارفست که هر گاه شخصی رو به شخصی کند می گویند که فلانی متوجه جانب فلانی است در جواب گفتم که بر تقدیری که این اطلاق بر سبیل حقیقت باشد قرینه معنی اول از آیه ظاهر است که رو بعین کعبه محالست بعید را در جواب فرمودند که از این جهت است که اکثر باین طرف قایلند و غرض این بود که حرف ایشان فی الجمله صورتی دارد بر تقدیر صحّت این جوابها گفته ایم و بعد از آن فرمودند که فلانی من رساله در تحقیق جهت نوشته ام آن را مطالعه کن و

بعـد از آن اگر شـبهه باشد گفتگو كن و بحث باين منتهى شد مجملا آن چه از آيات و اخبار ظاهر مى شود آنست كه امر قبله بسـيار سهل است و در بيان علامات نيز مذكور خواهد شد و نهايت دقتى كه توان كرد آنست كه سابقا در باب مواقيت مذكور شد و اللّٰه تعالى يعلم.

(و من كان فى المسجد الحرام صلّى إلى الكعبه إلى أىّ جوانبها شاء) و كسى كه در مسجد الحرام باشد در نماز رو به كعبه مى كنـد بهر طرفى كه خواهـد يعنى چنـان نيست كه ملاعين اهل سـنت كرده انـد و هر طرف را نامزد يكى از مجتهـدان اربع خود كرده انـد كه حنفى رو به ميزاب مى كنـد و حنبلى محـاذى آنهـا و شـافعى رو ببـاب مى كنـد و مالكى در برابر آنها كه محض بدعتى است كه خود نيز قائلند كه ائمه اربعه ايشان نيز از اين خبر ندارند و تا اين مقدار خر نبوده اند كه چنين لا طايلى بگويند و اجمـاع امت است بلكه ضـروريست از دين مسـلمانان كه در مسـجد بهر طرفى كه نماز كننـد صـحيح است با آن كه در روز جمعه كه حنفى نمـاز جمعه مى كنـد از چهار طرف كعبه حتى در كوههاى دور مكه معظمه كه خانها بر آن ساخته انـد و كعبه مشاهد است همگى نماز جمعه را اقتدا مى كنند به امام حنفى و مع هذا تشـنيع شـيعه مى كنند كه شـما مقامى نداريد چه ظاهر است كه همه كعبه از كسى است كه مسلمان و مؤمن باشد و اسلام و ايمان

لوامع صاحبقرانى، ج ۳، ص: ۴۷۸

مخصوص شيعه است و غير اثنا عشرى كافر است به نصوصى كه سنيان در كتب

صحاح خود ذکر کرده اند.

و لیکن این عبارت بحسب ظاهر منافات با مذهب قدما دارد چون به اعتقاد ایشان هر که خارج مسجد الحرام است مسجد قبله اوست و مراد از مسجد آن مسجدی است که در زمان حضرت سید المرسلین صلّی اللّٰه علیه و آله مسجد بود پس بنا بر این جایز خواهد بود کسانی را که از آن مسجد خارج باشند که رو بمسجد الحرام کنند از طرفی که رو به کعبه نکرده باشند و گمان ندارم که از قدما کسی التزام این معنی کرده باشد و لیکن بر ایشان لازم می آید اگر چه قایل به آن نباشند مگر ایشان گویند که چون کسی خارج مسجد اعظم باشد مشکل است او را که رو به کعبه کند بنا بر این می گوییم که رو بمسجد کند نه در وقتی که در مسجد باشند با آن که شخصی که در خانهای مکه باشد هم چنان که او را متعسّر است رو کردن به جانب کعبه معظمه هم چنین مشکل است رو کردن به جانب مسجد زمان حضرت بلکه رو به کعبه کردن آسانتر است چون کعبه فی الجمله ارتفاعی دارد و اگر بر بلندی روند ممکن است که کعبه را به بینند بخلاف مسجد الحرام زمان آن حضرت که دیواری ندارد بلکه میلهای کوتاه نصب کرده اند که نمی توان آنها را تشخیص نمودن و اگر کسی در کوهها باشد و هر دو را ببیند چرا رو به کعبه نکند و این اشتباه از آن می شود که خیال کرده اند که این مسجد بزرگی که الحال هست و دیوارهای بلند دارد مسجد الحرامست و غافلند از آن که ده

مرتبه بزرگ کرده اند تا باین مرتبه رسیده است و رساله دارم که تفصیل همه در آنجا مسطور است و اللّه تعالی یعلم و هیچ شک نیست که تا ممکن باشد رو به کعبه کردن احوط آنست که رو به کعبه کنند خصوصا کسانی را که خانهای ایشان در کوههاست و کعبه را می توانند

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۴۷۹

دیدن البته رو به کعبه می کنند اما کسانی که خانهای ایشان در پستی واقع باشد اگر مشکل نباشد ایشان را که نمازها را در مسجد الحرام واقع سازند احوط آنست که بمسجد آیند و اگر مشکل باشد پس اگر ممکن باشد که از پشت بام خود یا هم سایگان علم به جانب کعبه به همرسانند احوط است و دور نیست که ظن قریب بعلم نیز کافی باشد و بسیار مستبعد است که ظن محاذات مسجد الحرام زمان آن حضرت به همرسد و ظن محاذات کعبه بهم نرسد و این ابتلای عظیمی است سکّان و مجاوران مکه معظمه را.

[قبله کسی که در کعبه است]

(و من صلّی فی الکعبه صلّی إلی أیّ جوانبها شاء و افضل ذلک ان یقف بین العمودین علی البلاطه الحمراء و یستقبل الرّکن الّذی فیه الحجر الاسود) و کسی که نماز کند در کعبه معظمه رو می کند بهر جانبی که خواهد چون همه جوانب قبله است و بهتر آن است که نماز را در میان دو ستون بر سنگ سرخ کند و مشهور است در میان خاصه و عامه که آن موضع ولادت حضرت امیر المؤمنین صلوات اللّه علیه است و بهتر آنست که رو کند به رکنی که حجر الاسود بر آن رکن است و شکی نیست در آن که نماز

سنت را در کعبه می تواند کرد و هم چنین نماز واجب را در حالت ضرورت مثل آن که وقت تنگ شده باشد و از کثرت بیرون نتواند آمد و اما در حالت اختیار احادیث بر نهی واقع شده است و نقل اجماع نیز بر حرمت کرده اند و احتیاط در این است که در کعبه با اختیار واقع نسازد و نکته بعد از وقوع گفته اند که در کعبه یا پشت بام کعبه اگر نماز کنند اگر چه رو به کعبه کرده است پشت به کعبه نیز کرده است و آن در نماز جایز نیست و هم چنین گفته اند که شارع کل کعبه را قبله کرده است و در بیرون بر کل آن استقبال می شود مجازا قریبا و در اندرون بر بعضی از آن می شود و مضمون متن در احادیث صحیحه وارد شده است مگر در استقبال

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۴۸۰

رکن حجر الاسود و در ابواب حج خواهد آمد احادیث نهی از نماز فریضه و غیر آن (و من کان فوق الکعبه و حضرت الصّلاه اضطجع و أومی برأسه إلی البیت المعمور) و کسی که در سطح کعبه باشد و وقت نماز در آید یعنی وقت آخر که خوف فوات نماز باشد یا وقت اول چنانکه ظاهر عبارتست بر پهلو بخوابد و بسر ایما کند بسوی بیت المعمور که محاذی کعبه است در آسمان چهارم بدان که آن چه صدوق ذکر کرده است در خبری ندیده ام و در خاطر ندارم که کسی قایل باین نحو شده باشد.

بلکه در حدیث قوی از عبد السّلام هروی منقولست که از حضرت امام رضا صلوات اللّٰه علیه در شخصی که ادراک

کند او را وقت نماز و او در بام کعبه معظمه باشد حضرت فرمودند که اگر بایستد او را قبله نخواهد بود چون دیواری ندارد بام کعبه و لیکن بر پشت می خوابد و رو و چشمهای خود را می کشاند به جانب آسمان و بدل قصد می کند که رو بقبله کرده است که در آسمانست که آن بیت المعمور است و قرائت می کند و چون می خوابد که برکوع رود چشمهای خود را بهم می گذارد و چون می خواهد که سر از رکوع بر دارد چشمها را می گشاید و سجود نیز به همین عنوان می کند و جمعی از قدما به این حدیث عمل نموده اند و اکثر علما عمل به آن نکرده اند بنا بر آن که حدیث ضعیف است بحسب سند و بحسب متن نیز به اعتبار آن که وارد است که اگر بایستد قبله ندارد و حال آن که در احادیث وارد شده است که کعبه تا به آسمان و تا به منتهای زمین قبله است چنانکه خواهد آمد و اکثر بر آنند که اگر ممکن باشد نماز در آنجا نکردن اولی است چون جوف کعبه است و احادیث صحیحه وارد است در نهی از

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۴۸۱

نماز در جوف کعبه و با ضرورت هوا قبله اوست بلی می باید که سجده بر کنار بام نکند که در وقت سجود قبله نداشته باشد.

و روایت کرده است شیخ در قوی از محمد بن عبد اللّٰه که دیدم که یونس سؤال می کرد از حضرت امام رضا صلوات اللّٰه علیه از مردی که وقت نماز فریضه حاضر شود و او در کعبه باشد و ممکن نباشد او را بیرون آمدن از

کعبه حضرت صلوات اللّٰه علیه فرمودند که بر پشت بخوابد و ایما کند و حضرت این آیه را به استشهاد آوردند که حق سبحانه و تعالی فرموده است که هر جا که رو می کنی آن طرف وجه اللّٰه است یعنی طرفی است که عبادت الهی در آن طرف جایز است و این خبر نیز محمولست بر آن که در سطح خانه باشد.

[کعبه تا آسمان قبله است]

(و من کان فوق جبل ابی قبیس استقبل الکعبه و صلّی فإنّ الکعبه قبله ما فوقها إلی السّماء) روایت کرده است شیخ در موثق کالصحیح از عبد اللّٰه بن سنان پس صحیح باشد چون سند صدوق بعبد اللّٰه صحیح است که گفت شخصی از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه سؤال کرد و گفت که من در بالای کوه ابو قیس نماز عصر را گزاردم آیا مجزیست و حال آن که کعبه در زیر پای من بود حضرت فرمودند که بلی به درستی که کعبه قبله است از جای خود تا به آسمان.

و شیخان بسند صحیح روایت کرده اند از خالد ابن ابو اسماعیل که گفت عرض نمودم به خدمت حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه که اگر شخصی در کوه ابو قبیس نماز کند رو بقبله حضرت فرمودند که باکی نیست و ظاهر این دو حدیث آنست که کعبه قبله است نه مسجد اگر چه حدیث دویم قبله است و حدیث اول را حمل بر آن می توان کرد و لیکن عکس اظهر است و اللّٰه تعالی یعلم.

[نماز به بیت المقدس]

(و صلّی رسول اللّٰه صلّی اللّٰه علیه و آله إلی البیت المقدّس بعد النّبوّه ثلث عشره سنه بمکه و تسعه عشر شهرا بالمدینه ثمّ عیّرته الیهود فقالوا له انّک تابع لقبلتنا فاغتمّ لذلک غمّا شدیدا فلمّا کان فی بعض اللّیل خرج صلوات اللّٰه علیه یقلّب وجهه فی افاق السّماء فلمّا اصبح صلّی الغداه فلمّا صلّی من الظّهر رکعتین جاءه جبرئیل علیه السّلام فقال له قَدْ نَری تَقَلُّبَ وَجْهِکَ فِی السَّماءِ فَلَنُوَلِّیَنَّکَ قِبْلَهً تَرْضاها فَوَلِّ وَجْهَکَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرامِ الآیه ثمّ اخذ بید النّبیّ صلّی اللّٰه علیه

و آله فحوّل وجهه إلى الكعبه و حوّل من خلفه وجوههم حتّى قام الرّجال مقام النّساء و النّساء مقام الرّجال فكان اوّل صلاته إلى بيت المقدس و آخرها إلى الكعبه فبلغ الخبر مسجدا بالمدينه و قد صلّى اهله من العصر ركعتين فحوّلوا نحو القبله فكان اوّل صلاتهم إلى بيت المقدس و اخرها إلى الكعبه فسمّى ذلك المسجد مسجد القبلتين فقال المسلمون صلاتنا إلى بيت المقدس تضيع يا رسول اللّه فانزل اللّه عزّ و جلّ وَ ما كانَ اللَّهُ لِيُضِيعَ إِيمانَكُمْ يعنى صلاتكم إلى بيت المقدس و قد اخرجت الخبر فى ذلك على وجهه فى كتاب النبوّه) و منقولست بطرق بسيار از ائمه اطهار صلوات اللّه عليهم اين مضمون بلكه اكثرش متواتر است كه حضرت سيد المرسلين صلّى اللّه عليه و آله بعد از بعثت سيزده سال در مكه معظمه بودند و روى خود را در نماز به جانب بيت المقدس مى كردند به آن كه رو به مغرب مى كردند به نحوى كه رو به كعبه و بيت المقدس هر دو نماز مى كردند و چون به مدينه تشريف گرامى داشتند تا نوزده ماه و روايات در زياد و كم وارد شده است در مدينه مشرفه پشت به كعبه مى كردند و رو به بيت المقدس پس يهودان شروع كردند در سرزنش و به حضرت مى گفتند كه تو تابع

لوامع صاحبقرانى، ج ۳، ص: ۴۸۳

قبله مايى عن قريب در مذهب ما داخل خواهى شد و از اين سرزنش حضرت سيد المرسلين صلّى اللّه عليه و آله بسيار مغموم شد كه مبادا جمعى از ضعفاء العقول از دين بر گردند چون پاره از شب گذشت حضرت از منزل بيرون آمدند و نظر

به جانب آسمان می کردند و در روایتی وارد شده است که این نظر کردن حسن طلبی بود چون شرم می آمد آن حضرت را که مبادا دعا کند و دعا مستجاب نشود و این معنی نیز سبب افتتان مردم شود پس چون صبح شد نماز صبح را گذاردند و چون دو رکعت نماز ظهر را گذاردند جبرئیل علیه السّلام آمد و این آیه را آورد که ترجمه اش اینست که بتحقیق که می بینم که روی خود را به جانب آسمان می کنی مکرّر از جهت نزول وحی در تغییر قبله پس البته روی ترا خواهیم گردانید بسوی قبله که تو از آن خشنودی چون قبله حضرت ابراهیم است و آبای تو پس بگردان روی خود را به جانب مسجد الحرام الآیه یعنی تا آخر آیه و ترجمه اش اینست که هر جا که باشید روی خود را به جانب کعبه کنید و این خطابست مر امّت را که متابعت آن حضرت کنند و مشهور است که حضرت فرمودند که قبله مسجد من محاذی میزابست و این جانبی بود متیقن و حکم امّت جانب مظنون شد و به درستی که یهودان و نصاری می دانند که تحویل کعبه حق است از جانب پروردگار ایشان چون در کتب ایشان وصف و شمایل آن حضرت بود به آن که آن حضرت تغییر قبله خواهد داد و مع هذا سرزنش تو می کنند به آن که اگر قبله اول حق بود چرا از آن بر گشتند و اگر بر باطل بود چرا در این مدت بر آنجا نماز می کردند و می دانند که حق سبحانه و تعالی را خانه نمی باشد و در مکانی نیست و اصل

توجّه بقبله نیست مگر از روی تعبد و تغییرش نبود مگر از روی امتحان و افتتان مثل سایر تکالیف و بعد از آن تهدید ایشان فرمود که حق سبحانه و تعالی غافل نیست از آن که اینها می کنند از افعال و اقوال

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۴۸۴

ناشایسته پس جبرئیل دست مبارک حضرت سیّد الأنبیاء صلّی اللّٰه علیه و آله را گرفت و روی حضرت را به جانب کعبه کرد و آنها که در عقیب آن حضرت نماز می کردند روهای خود را در نماز به جانب کعبه کردند به حیثیتی که مردان به جای زنان رفتند و زنان به جای مردان پس اول نماز ایشان بسوی بیت المقدس بود و اخر نماز ایشان به جانب کعبه پس این خبر بمسجد بنی عبد الاشهل رسید در مدینه و اهل آن مسجد دو رکعت نماز عصر را کرده بودند روی ایشان را نیز به جانب کعبه کردند و اوّل نماز ایشان بسوی بیت المقدس بود و آخر نماز ایشان بسوی کعبه پس آن مسجد را مسجد دو قبله نامیدند پس مسلمانان به خدمت آن حضرت صلی اللّٰه علیه و آله عرض نمودند که نمازهای ما که بسوی بیت المقدس کردیم ضایع خواهد شد یا رسول اللّٰه پس حق سبحانه و تعالی این آیه را فرستاد که حق سبحانه و تعالی هرگز ایمان شما را ضایع نخواهد گردانید که نماز را به جانب بیت المقدس کرده اید و حق سبحانه و تعالی نماز را ایمان نامید تا دلالت کند بر آن که هر که نماز نمی کند ایمان ندارد و بتحقیق که این حدیث را بر نحوی که وارد شده است بحسب

سند بلكه اسانيد بسيار و متن كه مشتمل است بر زيادتى بى شمار در كتاب نبوت و معجزات آن حضرت ذكر كرده ام هر كه تفصيل آن را خواهد بايد كه رجوع به آن كتاب كند و بعضى از اين خبر در حسن كالصحيح از حلبى از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه عليه منقولست و بعضى در موثقه ابو بصير از احدهما صلوات اللّٰه عليهما و بعضى از موثقه كالصحيحه ابو بصير از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه عليه.

[مردى كه كور باشد و نماز كرده باشد بر خلاف قبله]

(و روى عن عبد الرّحمن بن ابى عبد اللّٰه انّه سئل الصّادق صلوات اللّٰه عليه عن رجل اعمى صلّى على غير القبله فقال ان كان فى وقت فليعد و ان كان الوقت قد مضى فلا يعيد قال و سألته عن رجل

صلّى و هى متغيّمه ثمّ تجلّت فعلم انّه صلّى على غير القبله فقال إن كان فى وقت فليعد و ان كان الوقت قد مضى فلا يعد) و منقولست بسند صحيح از عبد الرحمن كه گفت از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه عليه پرسيدند از مردى كه كور باشد و نماز كرده باشد بر خلاف قبله حضرت فرمودند كه اگر وقت باقى است اعاده مى كند و اگر وقت گذشته است اعاده نمى كند يا نكند باز عبد الرحمن گفت سؤال كردم من از شخصى كه نماز كند و ابر باشد بعد از آن ابر بر طرف شود و عالم شود كه نماز را بر غير قبله كرده است حضرت فرمودند كه اگر وقت باقى است اعاده كند و اگر وقت بيرون رفته است اعاده نكند و اين حديث را حمل كرده اند كه اعمى

مطلقـا و غیر اعمی در روز ابر اگر سـعی خود را کرده باشـند و نمـاز کرده باشـند این حکم دارد و الّا مطلقا اعاده می کننـد در وقت و خارج و دیگر حمل کرده انـد که اگر بر مشـرق و مغرب باشـد چنین است که اگر انـدکی گشته باشـد که به مشـرق و مغرب نرسیده باشد صحیح است و در وقت نیز اعاده نمی کند و حدیث نیز دلالت بر این معنی دارد چون هست که بر غیر قبله نماز کرده باشند و احادیث صحیحه خواهد آمد که ما بین مشرق و مغرب قبله است و هم چنین مقید ساخته اند به آن که پشت بقبله نباشد و الّا در خارج وقت نیز اعاده می کند و این قید در کار نیست چون حدیث اعاده مستدبر ضعیف است سندا و متنا و احادیث صحیحه و موثقه در این باب بر سبیل اطلاق واقع شده است.

از آن جمله در حدیث صحیح از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللَّه علیه منقولست که فرمودند که هر گاه نماز کنی بر غیر قبله پس ظاهر شود ترا که نماز کرده بر غیر قبله و در وقت باشی اعاده کن و اگر وقت فوت شده باشد اعاده مکن.

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۴۸۶

و در حدیث صحیح از سلیمان منقولست که من عرض کردم به حضرت امام جعفر صادق صلوات اللَّه علیه که هر گاه شخصی در صـحرایی باشـد در روز ابری و بر غیر قبلـه نمـاز کنـد و ابر بر طرف شـود و بدانـد کـه بر غیر قبله نمـاز کرده است چه کند حضرت فرمودند که اگر در وقت باشد اعاده می کند نماز را و اگر

وقت در رفته باشد کافی است او را اجتهادی که کرده است.

و از امثال این عبارتست که مطلقات را حمل بر اجتهاد کرده اند و حدیث سلیمان و عبد الرحمن هر دو بسند موثق کالصحیح نیز از آن حضرت صلوات اللّه منقول است.

و به چند سند صحیح از حضرت امام موسی کاظم صلوات اللّه علیه منقولست که از آن حضرت سؤال کردند از شخصی که در روز ابری نماز کند بر غیر قبله بعد از آن آفتاب ظاهر شود و وقت باقی باشد آیا اعاده می کند نماز را هر گاه بر خلاف قبله نماز کرده باشد و اگر نهایت سعی کرده باشد در اجتهاد و تحصیل ظن آیا نمازش مجزیست حضرت فرمودند که اعاده می کند هر نمازی را که وقت آن باقی باشد و اگر وقت آن بیرون رفته باشد بر او اعاده لازم نیست.

و در حدیث صحیح از ابن عمار منقولست که گفت عرض نمودم به خدمت حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّه علیه که هر گاه شخصی نماز کند و بعد از نماز ظاهر شود که از قبله گشته بوده است و به جانب راست یا چپ حضرت فرمودند که نمازش صحیح است و میان مشرق و مغرب قبله است و این حدیث دلالت می کند بر آن که تا به مشرق و مغرب نرسیده است نماز را مطلقا اعاده نمی کند.

و محمولست بر این حدیث صحیح عبد اللّه بن مغیره از قاسم بن ولید که گفت از آن حضرت صلوات اللّه علیه سؤال کردم از شخصی که در اثنای نماز بر او

ظاهر شود که بر غیر قبله است حضرت فرمودند که

رو بقبله می کند هر گاه یقین شود که بر خلاف قبله بوده است و اگر از نماز فارغ می شود اعاده نمی کند و این در این صورتیست که انحراف اندکی باشد و به مشرق و مغرب نرسیده باشد تا جمع شود اخبار و احادیث بسیار بر این مضمون وارد شده است.

و امّا حدیث عمّار ساباطی از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه در شخصی که نماز کند بر خلاف قبله و در اثنای نماز پیش از آن که فارغ شود از نماز بداند که بر خلاف قبله بوده است حضرت فرمودند که اگر در میان مشرق و مغرب باشد پس همان که بداند رو بقبله کند و اگر پشت بقبله کرده باشد قطع کند نماز را و از سر بگیرد پس مشهور میان علما آنست که اگر پشت قبله باشد در وقت و خارج وقت اعاده می کند به این حدیث و قطع نظر از سندش که اکثر فطیحه اند دلالت ندارد بر اعاده خارج وقت زیرا که مطلق منصرف می شود بر فرد شایع متعارف و نادر است که کسی نماز را در وقتی کند که چون از نماز فارغ شود وقت بدر رفته باشد بلکه غالب و ظاهر آنست وقت هست بنا بر این اعاده می کند و حدیثی دیگر بحسب ظاهر نیست که دلالت کند بر اعاده خارج وقت و لیکن چون اکثر اعاده خارج وقت را واجب می دانند احوط اعاده است.

و اما حدیث موثق کالصحیح معمر بن یحیی که گفت سؤال کردم از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه از شخصی که نماز کند بر غیر قبله و بعد از آن قبله ظاهر شود

و وقت نماز دیگر داخل شده باشد چه کند حضرت فرمودند که آن نماز را می کند پیش از این نمازی که وقتش داخل شده است مگر آن که خایف باشد که وقت این نماز بیرون رود یعنی در این صورت همین نماز را می کند و نماز اوّل را نمی کند چون وقتش بیرون رفته است.

بدان که شیخ طوسی علیه الرحمه این حدیث را حمل کرده است بر آن که

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۴۸۸

پشت بقبله نماز کرده باشد چون در خارج وقت اعاده می کند و ظاهر حدیث آنست که مراد خروج وقت فضیلت است به قرینه آن که گفت وقت نماز دیگر داخل شد و نگفت که وقت نماز اوّل بیرون رفت و خلاف این معنی را نمی یابیم و بر تقدری که احتمال داشته حمل بر وقت فضیلت می کنیم و قریب باین در سند و متن حدیث دیگر وارد شده است از عمر و یحیی و مظنون آنست که همان معمر است و سهو از قلم نساخ شده است.

و در حدیث موثق کالصحیح از زراره منقولست که حضرت امام محمد باقر صلوات اللّه علیه فرمودند که هر گاه بر غیر قبله نماز کرده باشی و پیش از صبح ظاهر شود که بر غیر قبله نماز کرده نماز را اعاده کن و ظاهر این حدیث آنست که نماز شام و خفتن ممتدّ است تا صبح چنانکه احادیث صحیحه بسیار بر آن دلالت دارد و بعضی از آنها گذشت و بعضی دیگر خواهد آمد ان شاء اللّه تعالی.

[نماز متحیر به قبله]

(و روی زراره و محمّد بن مسلم عن ابی جعفر صلوات اللّه علیه انّه قال یجزئ المتحیّر ابدا أینما توجّه اذا

لم یعلم این وجه القبله) و به اسانید صحیحه از زراره و کالصحیح از محمد بن مسلم از حضرت امام محمد باقر صلوات اللّٰه علیه منقولست که آن حضرت فرمودند که کافی است متحیر را بهر طرفی که رو کند هر گاه ندانند که جهت قبله کدامست یعنی در هر طرفی که نماز کند خوبست و در کافی و تهذیب و به جای المتحیر التّحری است و از قلم نساخ متحیر شده است یعنی هر گاه علم به جانب قبله بهم نرسد اجتهاد کافی است که سعی نمایند تا ظنی به همرسد از قول جمعی یا از راه و بعضی از ستارگان و بادها و ماه و امثال اینها و دور نیست که اعتماد به خروس توان کرد در معرفت قبله نیز چون ظن به وقت به همرسد ظن بقبله نیز بهم می رسد مجملا تحری اجتهاد است

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۴۸۹

به آن که سعی نماید که او را ظنی حاصل شود بهر وجه که باشد و دور نیست که عمل بقبله نما نیز از این باب باشد هر گاه بکرّات و مرّات آزموده باشد و هم چنین از شیشه وقت و ساعت و اعمال دیگر که فرنگان می سازند و باین ظنون عمل می توان کرد هر گاه ممکن نباشد علم.

و مؤید نسخه متن است صحیحه زراره که گفت سؤال کردم از حضرت امام محمد باقر صلوات اللّٰه علیه از قبله متحیر حضرت فرمودند که هر طرفی که خواهد سجده کند.

و مؤیّد تحری است حدیث موثق کالصحیح سماعه که گفت سؤال کردم از او از نماز در شب و روز هر گاه آفتاب و ماه و ستارگان

را نه بینند حضرت فرمودند که اجتهاد کن برای خود و قصد قبله کن به سعی خود در تحصیل ظن به آن و در حدیث دیگر موثق به همین نحو وارد شده است.

(و ساله معاویه بن عمّار عن الرّجل یقوم فی الصّلاه ثمّ ینظر بعد ما فرغ فیری انّه قد انحرف عن القبله یمینا و شمالا فقال له قد مضت صلاته و ما بین المشرق و المغرب قبله) و بسند صحیح منقولست از معاویه بن عمار که گفت سؤال کردم از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّه علیه از شخصی که بعد از نماز به بیند که در اثنای نماز منحرف بوده است از قبله به جانب دست راست یا دست چپ حضرت به او فرمودند که نمازش صحیح است و میانه مشرق و مغرب قبله است یعنی چون اندکی منحرف شده است و به مشرق و مغرب نرسیده است صحیح است چون تا به مشرق و مغرب نرسیده است از قبله است یعنی نسبت به مجتهد یا ناسی و یا جاهل بر احتمالی و محتمل است تعمیم چنانکه خواهد آمد.

(و نزلت هذه الآیه فی قبله المتحیّر وَ لِلَّهِ الْمَشْرِقُ وَ الْمَغْرِبُ

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۴۹۰

فَأَیْنَما تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللَّهِ) منقولست در حدیث صحیح از حسین بن سعید از محمد بن حصین که گفت عرضه نوشتم به خدمت حضرت امام موسی کاظم صلوات اللّه علیه که هر گاه شخصی نماز کند در روز ابر در صحرایی و قبله را نداند که بر قبله نماز کند تا چون از نماز فارغ شود آفتاب ظاهر شود و کاشف بیاید که بر غیر قبله نماز کرده است آیا

اعتماد بر آن نماز می کند یا نماز را اعاده می کند حضرت فرمودند که نماز را اعاده می کند ما دام که وقت بیرون نرود آیا نمی داند حق سبحانه و تعالی می فرماید و قول او حق است که «فَأَيْنَما تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللَّهِ و» تفسیر متن اینست که این آیه در قبله متحیر نازل شده است و آن اینست و ترجمه اش اینست که مشرق و مغرب مال خداست و آفریده اوست پس بهر جا که رو کنید آن طرف طرفی است که توجّه بحق سبحانه و تعالی کرده اید و غرض آنست که نصاری رو به مشرق می کردند و یهودان روی به مغرب می کردند و امّت پیغمبر آخر الزمان صلوات اللّٰه علیه و آله را وسط داده اند چنانکه در آیه مذکور است پس اگر رو به مشرق کرده باشید در حالت تحیر یا به مغرب یا به وسط چون مطلوب شما تعبد است بهر طرفی که واقع شده باشد گویا توجّه به جانب خداوند خود کرده اید چنانکه ملائکه که سجده حضرت آدم می کردند غرض ایشان اطاعت الهی بود پس گویا سجده خداوند خود کردند نه سجده آدم و خاصه و عامه در تفسیرهای خود آورده اند که صحابه در سفری بودند و ابر شد و هر یک به طرفی نماز کردند و خطها کشیدند و قبله هر کس ظاهر شود و چون روشن شد همگی بر خلاف قبله نماز کرده بودند و ظاهر آنست که هر یک اجتهادی کرده باشند و چون وقت در رفته بود حضرت سید المرسلین صلّی اللّٰه علیه و آله نفرمودند به اعاده نمازهایی که کرده بودند و معارض این اخبار

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۴۹۱

خواهد

آمد.

[کراهه نماز مقابل بعضی از اشیاء]

(و روی محمّد بن ابی حمزه عن ابی الحسن الاوّل صلوات اللّه علیه انّه قال اذا ظهر النّزّ من خلف الکنیف و هو فی القبله یستره بشی ء) و بسند کالصحیح از محمد ثقه روایت کرده است از حضرت امام موسی کاظم صلوات اللّه علیه که فرمودند که هر گاه ظاهر شود تری از عقب بیت الخلا و آن در برابر قبله نماز گذارنده باشد به پوشاند آن را به چیزی که آن نجس در برابر او نباشد.

و در حدیث کالصحیح از بزنطی از شخصی منقولست که او سؤال کرد از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّه علیه از مسجدی که دیوار قبله اش تری دهد از بالوعه که در آنجا بول کنند حضرت فرمودند که اگر آن تری از بالوعه باشد نماز در آنجا مکن و اگر از غیر بول باشد باکی نیست.

و در حدیث کالصحیح بل الصحیح از فضیل منقولست که گفت عرض نمودم به خدمت حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّه علیه که من به نماز می ایستم و در برابر قبله فضله آدمی می بینم حضرت فرمودند که از آنجا دور شو تا مقدورت باشد و نماز مکن بر جاده راه که در آنجا تردّد کنند.

(و لا یقطع صلاه المسلم شی ء یمرّ بین یدیه من کلب او امرأه او حمار او غیر ذلک) و بسند موثق از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّه علیه منقولست که فرمودند که قطع نمی کند نماز مسلمان را چیزی که از برابر او بگذرد یا در برابر او باشد خواه سگ باشد یا زن یا الاغ یا غیر آن و احادیث ستره گذشت که مستحبّ است و ظاهر کلام

صدوق آنست که اخبار ما بعنوان تقیه وارد شده است و لیکن مشهور میان علماء استحباب ستره است در جائی که حایلی نباشد مثل صحرا و یا فضا.

[نظافت مسجد]

(و نهی رسول اللَّه صلّی اللَّه علیه و آله عن البزاق فی القبله) و نهی کرد آن حضرت صلوات اللَّه علیه از آب دهن انداختن به جانب قبله و احادیث در این باب گذشت و مذکور شد که بر سبیل کراهت است و منافات دارد با تعظیم قبله.

(و رای صلوات اللَّه علیه نخامه فی المسجد فمشی إلیها بعرجون من عراجین ارطاب فحکّها ثمّ رجع القهقری فبنی علی صلاته و قال الصادق صلوات اللَّه علیه و هذا یفتح من الصّلاه ابوابا کثیره) و منقولست که حضرت سیّد المرسلین صلّی اللَّه علیه و آله آب بینی را دید که در مسجد انداخته بودند حضرت شاخی از شاخهایی که خوشه رطب است برداشتند و پیش رفتند و آن نخامه را از دیوار مسجد تراشیدند و از پشت برگشتند و از آنجایی که گذاشته بودند نماز را تمام کردند و حضرت امام جعفر صادق صلوات اللَّه علیه فرمودند که این فعل حضرت دلالت می کند بر مسائل بسیاری که متعلق به نماز است از آن جمله مثل برداشتن آن شاخ و رفتن و تراشیدن و برگشتن فعل کثیر نیست و اگر این افعال فی نفسها خوب نباشد از جهت تعظیم مسجد خوبست دیگر برگشتن از عقب تا استدبار قبله نشود که آن سبب بطلان صلاتست دیگر قطع نماز نباید که دیگر تعظیم مسجد به ازاله کثافت آن مقدار مطلوبست که مثل آن حضرت در چنان حالتی که مقام قرب لی مع اللَّه

است متوجه این معنی شدند و ممکن است که نماز نافله باشد دیگر مفهوم می شود که آب بینی در مسجد نباید انداختن دیگر آن که امثال این امور فوریست خواه وجوبا و خواه استحبابا دیگر آن که این امور چون از جهت خدا بود و منافات با حضور قلب نداشت اگر چه قیاس دیگران به آن حضرت مناسب نیست و از قول حضرت صادق صلوات اللّٰه علیه مستفاد می شود که امثال

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۴۹۳

این استنباطات خوبست اگر چه ممکن است که حضرت فرموده باشد یا غرض این بوده باشد که صحابه بپرسند تا حضرت بفرمایند و چون نپرسیدند نفرمودند.

[جماع مقابل قبله]

(و نهی عن الجماع مستقبل القبله و مستدبرها) و خواهد آمد در مناهی حضرت سیّد المرسلین صلّی اللّٰه علیه که نهی فرمودند از جماع کردن رو بقبله و پشت بقبله که روی زن بقبله باشد و بر سبیل کراهت است.

[بول مقابل قبله]

(و نهی عن استقبال القبله به بول او غائط) و در آن مناهی باز مذکور است که آن حضرت صلوات اللّٰه علیه و آله نهی فرمودند از رو بقبله کردن در حالت بول یا غایط و هم چنین استدبار نیز منهی عنه است و گذشت که خلافست در آن که حرام است یا مکروه و چون استقبال ذبیحه را در باب خود گفته است در اینجا نگفت بخلاف آنها که اشاره به آن ها می توانست کرد اشاره کرد اگر چه اشاره به آن نیز بهتر بود و ظاهرا سهو شده است.

[آب دهان مقابل قبله]

(و قال ابو جعفر صلوات اللّٰه علیه لا یبزقنّ احدکم فی الصّلاه قبل وجهه و لا عن یمینه و لیبزق عن یساره و تحت قدمه الیسری) و بسند قوی کالصحیح از حضرت امام محمد باقر صلوات اللّٰه علیه و آله منقولست که فرمودند که زنهار که آب دهان را در نماز از پیش رو بیندازید و از دست راست میندازید بلکه از جانب چپ بیندازید و به زیر قدم چپ بیندازید و بر این مضمون و قریب باین احادیث گذشت و آن که نهی بر سبیل کراهتست نه حرمت.

(و قال الصّادق صلوات اللّٰه علیه من حبس ریقه اجلالا للّٰه عزّ و جلّ فی صلاته أورثه اللّٰه تعالی صحّه حتّی الممات) و بسند صحیح از زراره از آن حضرت صلوات اللّٰه علیه منقول است که فرمودند که هر که آب دهان خود را فرو برد و از جهت تعظیم نماز نیندازد حق سبحانه و تعالی او را

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۴۹۴

تندرستی کرامت کند تا وقت اجل مقدر و احادیث بسیار وارد شده است که فرمودند که

نگذرد به دردی مگر آن که دوای آن درد باشد و نخامه داخل است در آب دهن یا بطریق اولی.

[کسی که قبله را نداند]

(و قد روی فی من لا یهتدی إلی القبله فی مفازه انّه یصلّی إلی اربعه جوانب) و بتحقیق که روایتی وارد شده است در کسی که در صحرایی باشد و نداند که قبله در کدام جانبست که او نماز می کند به چهار جانب و این روایت را شیخ طوسی نقل کرده است بسند صحیح از عبد اللّه بن مغیره و او از اهل اجماع است از اسماعیل بن عباد از خراش از بعضی از اصحاب ما از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّه علیه که گفت به آن حضرت عرض نمودم که فدای تو کردم به درستی که این سنیانی که مخالفند با ما می گویند که هر گاه آسمان ابر شود یا تاریک شود و آسمان را نتوانم دیدن ما و شما برابریم در اجتهاد حضرت فرمودند که چنین نیست که می گویند هر گاه چنین باشد نماز را در چهار طرف می باید کرد و بسند صحیح از حسین بن سعید از عباد الخ نیز منقولست و ظاهر می شود که آن بعضی از اصحاب که راویست از جمله فضلاء اصحاب آن حضرت است و مقرر بود که شیعیان عمل به اجتهاد نمی کردند در احکام الهی چون اجتهاد بذل جهد است در تحصیل ظن اگر چه در تعریف فقه می گویند که آن علم است به احکام شرعیه فرعیه که در خصوص هر یک از مسائل به آن استدلال کنند و از جمله ضروریات دین نباشد و با ایشان بحث کرده اند که آن چه معلوم است از ضروریات

دین شـما آنهـا را از تعریف فقه بیرون کردیـد و ظـاهر است که مـا بقی همه ظنونست چون اطلاق علم بر آن کرده ایـد جواب گفته اند که ظنّیّت طریق

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۴۹۵

منافـات نـدارد بـا علمیت حکم و بـدیهی است که این جـواب مصـوّبه است که مخطئه آن را ذکر کرده انـد از روی جهـالت و بـدیهی است که نتیجه تابع اخسّ مقـدمتین است و هر گاه هر دو مقـدمه ظنی باشد چون علم به همرسد، و اصـحاب ائمه هدی صلوات اللّٰه علیهم جمیع مسائل خود را از معصوم می شـنیده اند یا بواسطه ثقاتی که از اقوال ایشان علم به همرسد بعنوان تواتر یـا بعنوان اخبـار آحاد محفوفه به قراین راوی عرض می کنـد که چون شایع است که مسأله قبله اجتهادیست عامه ما را الزام می دهنـد که شـما نیز در قبله عمل به اجتهاد و ظنون می کنیـد دیگر شـما با ما نمی توانیـد گفت که شـما اهل ظنّیـد و ما اهل علم حضـرت می فرماینـد که مـا در اینجا نیز عمل بعلم می کنیم و عمل بظن نمی کنیم زیرا که ما نماز را به چهار جهه می کنیم به عنوانی که خطی بر خطی عمود شود که زوایـای آن مسـاوی باشـند و در این صورت البته یک نماز ما بر قبله است و هم چنین اگر احتمـال قبله در دو طرف یـا سه طرف باشـد دو نمـاز یـا سه نمـاز می کنیم تـا آن که به یقین عمل کرده باشـیم و چون در غالب بلاد معموره سعه مشرق زیاده از بیست و چهار درجه نیست و از طرفین مشرق اعتدال چهل و هشت درجه می شود و هم چنین از طرفین مغرب اعتدال چهل

و هشت درجه می شود و هم چنین که از هر طرفی صد و سی و دو درجه خارجست از مشرق و مغرب پس اگر مثلثی بکشند که افق را بر سه حصّه صحیح کنند البته یکی از این خطوط بر مشرق یا مغرب می افتد و لیکن بسیار مشکل است کشیدن این مثلث که صحیح باشد و مع هذا از اراضی غیر معموره را شامل نخواهست بودن بنا بر این چهار طرف فرمودند که البته یکی ازین نمازها بر قبله خواهد بود یا بر میان مشرق و مغرب خواهد بود که قبله اضطراریست بر بعضی از مذاهب یا حقیقی است بر مذهب بعضی دیگر

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۴۹۶

و چون این حدیث موافق اصول و قواعد محدثین است ایشان عمل به این حدیث کرده اند و چون مخالف طریقه متاخرین است رد آن بضعف کرده اند سند او متنا با معارضه اخبار صحیحه که گذشت و خواهد آمد پس جمع میانه اخبار باین نحو می باید کرد که اگر ممکن باشد نماز بر چهار جهه علم مقدم است بر ظن و اگر ممکن نباشد در بقیه اجتهاد می کند و اکثر متاخرین ترجیح اجتهاد کرده اند و چهار جهت را در صورتی عمل می کنند که از سعی بسیار ظنی بهم نرسد و اللَّه تعالی یعلم.

[بین مشرق و مغرب قبله است]

(و روی زراره عن ابی جعفر صلوات اللَّه علیه انّه قال لا صلاه الّا إلی القبله قال قلت این حدّ القبله قال ما بین المشرق و المغرب قبله کلّه قال قلت فمن صلّی لغیر القبله او فی یوم غیم فی غیر الوقت قال یعید یا فلیعد) و به اسانید صحیحه منقولست از زراره از حضرت امام محمد

باقر صلوات اللّٰه علیه که آن حضرت فرمود نمازی نیست یعنی صحیح نیست نماز مگر رو بقبله زراره گفت عرض نمودم که کجاست حد قبله حضرت فرمودند که میان مشرق و مغرب همه قبله است گفت عرض نمودم که اگر کسی نماز کند.

بغیر قبله یا در روز ابری در غیر وقت نماز گذارد حضرت فرمودند که اعاده می کند یا می باید که اعاده کند بدان که این حدیث مشتمل است بر چند حکم یکی آن که شرط نماز است که رو بقبله واقع سازند و از احادیث صحیحه سابقه ظاهر شد که اگر بر خلاف قبله نماز کرده باشند به سبب ابر یا اجتهاد در وقت اعاده می کند و در خارج وقت اعاده نمی کند و این یک نحویست از شرط و آیات و اخبار گذشت که امر شده است مکلفان را بانکه نماز را رو بقبله واقع سازند و در حدیث موثق کالصحیح از ابن مسکان از ابو بصیر منقولست که گفت

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۴۹۷

سؤال کردم از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه از تفسیر قول حق سبحانه و تعالی فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفاً یعنی روی خود را بدار از جهه دین در حالتی که رو بدین اسلام کنی حضرت فرمودند که حق سبحانه و تعالی امر فرموده است پیغمبر خود را که رو به جانب قبله کند و روی خود را از عبادت بتهای ظاهری و باطنی بگرداند خالصا مخلصا حاصل آنست که در این آیات چند چیز مطلوبست یکی آن که رو بقبله کنند در حالت نماز دویم بت پرستی را بر طرف کنند و معبود و خداوند خود را یگانه دانند

بحسب اعتقاد و غیر خدا را شریک خدا ندانند سیم خالص شوند از جهه خداوند خود در اعمال که هر چه کنند از عبادات همه را به محض رضای الهی واقع سازند چنانکه در نیت مذکور شد چهارم معنی اعم از همه که روی ظاهر و باطن را به جانب او کنند و غیر او را موجود ندانند و هر چه کنند و گویند همه را از جهه رضای او واقع سازند و مراد نفس مطلقا منظور نباشد که خالصا عبارت از بنده بودنست. مخلصا از بندگی کردن.

باز به همین سند موثق کالصحیح ابو بصیر گفت از آن حضرت سؤال کردم از تفسیر قول اللّٰه تبارک و تعالی. وَ أَقِيمُوا وُجُوهَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ حضرت فرمودند که این آیه نیز مثل آیه سابقه در قبله است پس معنی چنین می شود که بدارید روهای خود را به جانب قبله نزد هر نمازی و اعمّ است از روی ظاهر به کعبه و از روی دل به جانب معبود بر حق و خداوند مطلق و از روی روح و عقل و سر خفی همه را بسوی عالم ملکوت و جبروت و عظموت و لاهوت که عبارت از عوالم افعال و صفات تنزیهیّه و اسماء و صفات ثبوتیه و عالم ذات اقدس و از

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۴۹۸

این جهت است که بعنوان جمع وارد شده است اگر چه ممکن است که جمعیت به اعتبار افراد باشد و لیکن لفظ مفرد نیز افاده آن معنی می کرد و اللّٰه تعالی یعلم و چون حضرت فرمودند که این آیه نیز مثل آن آیه است آیه اولی خطاب به حضرت سید المرسلین است

صلی اللّٰه علیه و آله و آیه دویم خطاب به امت است و هر چه مذکور شد در آیه اولی در آیه ثانیه نیز مراد است و در روایت محمد حلبی در تفسیر این آیه حضرت صلوات اللّٰه علیه فرمودند که در هر مسجدی که ساخته شده باشد یا شود می باید رو بقبله کنند و بنا بر این تفسیر مساجد مراد است و بنا بر تفسیر اول نمازها مراد است و منع جمعی نیست که هر دو مراد باشد اما حکم دویم اینست که حضرت فرمودند که میان مشرق و مغرب همه قبله است و ظاهر این حکم مخصوص اهل عراق باشد و توابع آن و محتمل است که جمعی که از طرف مغرب محاذی اهل عراق باشند ایشان نیز داخل باشند بر عکس اهل عراق چون ایشان مغرب را بدست راست می گیرند و مشرق را بدست چپ آن جماعت مشرق را بدست راست می گیرند و مغرب را بدست چپ و در این حدیث و حدیث معاویه ابن عمار که گذشت و هم چنین آن چه گذشت در صحیحه ابو هاشم جعفری که میان مشرق و مغرب قبله است جمعی از علما گفته اند که میان مشرق و مغرب اعتدال قبله است و این صحیح است نظر بمثل اهل موصل و بعضی از دیار بکر بر خطّ اعتدال است بلاد ایشان و جمعی چنین گفته اند که قبله از میان مشرق و مغرب بیرون نمی رود پس مانند اهل بصره و ما وراء النهر قریب به مغربست قبله ایشان و مانند بعضی از بلاد شام و حلب نزدیک به مشرقست چنانکه تفصیلش در باب اوقات گذشت و موافق

آن تفصیل است احادیثی که مذکور خواهد شد در علامت اهل عراق و ظاهر حدیث زراره آنست که هر جزوی از آن قبله هر یک هر یکست و این اظهر است و موافق است

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۴۹۹

با ظاهر آیات که شطر المسجد الحرام است یعنی جانب آن و حکم سیّم آنست که اگر نمازی بر غیر قبله کرده باشند اعاده می باید کرد و ماول است به عامد یا در وقت یا اعم که بعضی بر سبیل وجوب باشد و برخی بر سبیل استحباب حکم چهارم آنست که اگر نماز را در خارج وقت به جا آورده باشد اعاده می کند و این اخیر محتاج است بتقیید بانکه کل در خارج باشد که اگر بعضی در وقت واقع شود صحیح است چنانکه گذشت.

[انحراف از قبله در نماز]

(و قال فی حدیث اخر ذکره له ثمّ استقبل القبله بوجهک و لا تقلّب بوجهک عن القبله فتفسد صلاتک فانّ اللَّه عزّ و جلّ یقول لنبیّه صلّی اللَّه علیه و آله فی الفریضه «فَوَلِّ وَجْهَکَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرامِ وَ حَیْثُ ما کُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَکُمْ شَطْرَهُ» ۲: ۱۴۴ فقم منتصبا فانّ رسول اللَّه صلّی اللَّه علیه و آله قال من لم یقم صلبه فلا صلاه له و اخشع ببصرک للَّه عزّ و جل و لا ترفعه إلی السّماء و لیکن حذاء وجهک فی موضع سجودک) و به اسانید صحیحه منقولست از زراره که حضرت امام محمد باقر صلوات اللَّه علیه به او فرمودند بعد از حکمی چند که فرموده بودند و خواهد آمد که پس رو بقبله کن و روی خود را از قبله مگردان و در کافی و تهذیب و لا تقلب وجهک

است که تعدیه اش بباب تفعیل شده است و بنا بر نسخه اصل به با شده است و معنی هر دو یکی است اگر چه عبارت آنها بهتر است که اگر رو را تماما از قبله بگردانی نمازت فاسد می شود و ممکن است که اعم باشد از گردانیدن کل بدن نیز زیرا که حق سبحانه و تعالی به پیغمبر خود خطاب فرموده است در نماز واجب که یا محمد بگردان روی خود را به جانب مسجد الحرام وای امّت محمد هر جا که باشید روهای خود را به جانب مسجد الحرام کنید که مراد از مسجد حرم باشد

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۵۰۰

چنانکه حق سبحانه و تعالی فرموده است که سُبْحانَ الَّذِی أَسْری بِعَبْدِهِ لَیْلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرامِ و حال آن که در اخبار بسیار وارد شده است که حضرت در خانه امّ هانی بود که از حرم بود و مسجد نبود و اطلاق مسجد بر آن کرده اند بعنوان مجاز یا مراد کعبه باشد چنانکه احادیث متواتره بر آن وارد است و گذشت و خواهد آمد پس راست بایست زیرا که حضرت سیّد المرسلین صلی اللّٰه علیه و آله فرمودند که هر که پشت خود را راست نکند نماز او نماز نیست و چشم خود را به زیر اندازد جهت رضای الهی و نظر به جانب آسمان مکن بلکه می باید که نظرت در برابر رویت باشد در موضع سجودت و ظاهر عبارت این حدیث دلالت می کند بر آن که اگر رو اندکی بگردد از قبله نماز باطل شود و لیکن اکثر علما حمل کرده اند بر آن که کل رو به جانب پشت بگردد.

بعنوان معرکه گیران و آن

نادر است و یا بانکه بدن نیز بگردد و در این صورت گردیدن بدن و گردیدن رو هر دو سبب بطلان صلاه می شود چنانکه در حدیث صحیح منقولست از زراره که گفت شنیدم از حضرت امام محمد باقر صلوات اللّٰه علیه که فرمودند که التفات قطع می کند نماز را هر گاه بجمیع باشد یعنی بتمام بدن و احتمال دارد که اعم باشد از تمام بدن و تمام رو نیز و در حدیث صحیح از محمد بن مسلم منقولست که از آن حضرت صلوات اللّٰه علیه پرسیدم که آیا مرد التفات می تواند کرد در نماز حضرت فرمودند که نه و انگشتان خود را نشکند چنانکه متعارفست که با انگشتان خود بازی می کنند و اخبار دیگر نیز خواهد آمد و هیچ شک نیست که احوط آنست که رو به جانب راست و چپ نکند به هیچ وجه و در حدیث کالصحیح از عبد الملک منقولست که گفت سؤال کردم از

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۵۰۱

حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه از التفات در نماز آیا قطع می کند نماز را حضرت فرمودند که نه و دوست نمی دارم که کسی التفات کند در نماز و محمولست بر آن که بچشم باشد چنانکه گذشت و خواهد آمد و اکثر علما حمل کرده اند بر آن که به جانب دست راست و دست چپ باشد و رو به پشت نرسد و احوط آنست که به هیچ وجه التفات نکند چنانکه خواهد آمد.

و دیگر در این حدیث وارد شده است که حکم استقبال قبله از جهه نماز واجبست و شک نیست در آن که در نماز واجب واجبست و در نماز سنت اگر

در سفر باشند بر روی چهار پا می توان کرد بهر طرفی که بروند و اما اگر ضرورتی نباشد در حضر خلافست بعضی استقبال را در کار نمی دانند و احوط آنست که بی عذری بر خلاف قبله نماز نکند.

[نماز اعاده نمی شود مگر برای پنج چیز]

(و قال صلوات اللّه علیه لزراره لا تعاد الصّلاه الّا من خمسه الطّهور و الوقت و القبله و الرّکوع و السّجود) و بسند صحیح منقولست که حضرت امام محمد باقر صلوات اللّه علیه فرمودند که اعاده نماز نمی باید کرد مگر از جهه پنج چیز اول مطهر است از حدث که اگر کسی بی وضو یا با جنابت و غیر آن از احداث نماز کند خواه عمدا یا سهوا یا جهلا نمازش باطل است و اعاده می کند نماز را در وقت و خارج وقت چون طهارت از حدث شرط است در نماز اجماعا و احادیث بسیار در آن وارد شده است و هم چنین اگر مطهر از خبث واقع نساخته باشد عمدا یا جهلا بنا بر مشهور یا سهوا از جهه اعاده نماز در وقت به تفصیلی که گذشت و هم چنین وقت نیز گذشت که اگر کسی نماز را پیش از وقت به جا آورده باشد اعاده می کند مگر آن که بعضی از آن در وقت واقع شود و هم چنین قبله از جهه اعاده در وقت، دیگر رکوع، دیگر سجود و این هر دو رکنند و حکمشان خواهد آمد.

[نافله سواره]

(و قال ابی رضی اللّه عنه فی رسالته إلیّ اذا اردت ان تصلّی نافله و أنت راکب فصلّها و استقبل رأس دابّتک حیث توجّهت بک مستقبل القبله و مستدبرها و یمینا و یسارا فان صلّیت فریضه علی ظهر دابّتک فاستقبل القبله و کبّر تکبیره الافتتاح ثمّ امض حیث توجّهت بک دابّتک و اقرأ فاذا اردت الرّکوع و السّجود فارکع و اسجد علی شی ء یکون معک ممّا یجوز علیه السّجود و لا تصلّها الّا علی حال اضطرار

شدید و تفعل فیها اذا صلّیت ماشیا مثل ذلک الّا انّک اذا اردت السّجود سجدت علی الارض) و ذکر کرده است پدرم رضی اللّه عنه در رساله که بسوی من نوشته بود با آن که جمیع این عبارات، عبارات فقه رضویست صلوات اللّه و سلامه علیه هر گاه خواهی نماز نافله کنی و سواره باشی پس نماز نافله بکن و رو بسر چهار پا کن هر جا که ترا برد خواه رو بقبله رود یا پشت بقبله و خواه بدست راست رود و خواه بدست چپ و اگر نماز واجب را بر پشت چهار پا کنی پس اول رو بقبله کن و تکبیر احرام را رو بقبله بگو و رو کن بهر طرفی که چهار پا از آن طرف رود و حمد و سوره بخوان پس چون خواهی که رکوع و سجود کنی رکوع کن و سجود کن بر چیزی که با خود داشته باشی از چیزهائی که جایز باشد سجده کردن بر آن و فریضه را بر پشت حیوان مکن تا بسیار مضطر نباشی و اگر مضطر شوی به پیاده رفتن بهمان عنوان نماز کن که تکبیره الاحرام را رو بقبله بگو و قرائت را رو به راه بخوان و رکوع را کج شو و چون خواهی سجده کنی بر زمین سجده کن و بر این مضامین احادیث صحیحه بسیار وارد شده است و چون بعد از این همه را ذکر کرده است و احادیث آورده

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۵۰۳

إن شاء اللّه تفصیلش را در آنجا بیان خواهیم کرد.

[هر گاه شیری متوجّه شود و ترسی که اگر صبر کنی نمازت فوت شود]

(و قال فیها اذا تعرّض لک سبع و خفت فوت الصّلاه فاستقبل القبله و صلّ

صلاتک بالإیماء و ان خشیت السّبع و تعرّض لک فدر معه کیف دار و صلّ بالإیماء) و پدرم در رساله ذکر کرده بود و عبارت فقه رضویست که هر گـاه شـیری متوجّه شود و ترسـی که اگر صبر کنی نمـازت فوت شود پس رو بقبله کن و نماز را به ایماء کن اگر دور باشـد و اگر از آن ترسـی و نزدیک شـده باشد پس بکرد با او هر طرفی که بگردد و نماز را به ایماء بکن حاصـل آنست که هر نحوی که ممکن باشد نماز می کند و بالخاصـیه شیراز برابر نمی آید و اگر کسی پشت بان کند یا بگریزد متوجّه می شود و اگر روبروی او کنـد یا از خوف یا به سـبب حیاء متعرّض آدمی نمی شود در این صورت روی شـیر قبله خواهـد بود چنانکه در سابق سر چهارپا بود و چنانکه در آینده سینه کشتی و هم چنین روی واعظ قبله است و هم چنین موعوظ.

(و روی انّه اذا عصفت الرّیح بمن فی السّفینه و لم یقدر علی ان یدور إلی القبله صلّی إلی صدر السّفینه) و در روایتی وارد شده است که هر گاه بادی بوزد که طوفان شود و خوف آن باشـد که کشتی و هر چه در آنست غرق شود و نتوانـد که بگردد بقبله نماز کند و رو کند به سینه کشتی و این عبارت نیز عبارت فقه رضوی است.

[واعظ قبله متعظ است]

(و قـال النّبی صـلّی اللَّه علیه و آله کـلّ واعظ قبله و کلّ موعوظ قبله للواعظ یعنی فی الجمعه و العیـدین و صـلاه الاستسـقاء فی الخطبه یستقبلهم الامام و یستقبلونه حتّی یفرغ من خطبته) و منقولست به سندی

لوامع

قوی کالصحیح از سکونی از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه که حضرت سیّد المرسلین صلی اللّٰه علیه و آله فرمودند که هر واعظی قبله موعوظ است و هر موعوظی قبله واعظ است یعنی در خطبه نماز جمعه و خطبه نماز عید رمضان و عید قربان و خطبه نماز طلب باران امام رو به مردان می کند و مردمان رو به امام می کنند تا از خطبه فارغ شود و همین حدیث را کلینی نقل کرده است تا اینجا که هر واعظی قبله است یعنی هر گاه امام خطبه بخواند در روز جمعه سنت است مردمان را که رو به امام کنند بدان که ظاهر آنست که تفسیر یعنی را حضرت امام جعفر صادق کرده باشد و لفظ یعنی این کتاب نیز ظاهر آنست که از حضرت باشد و ممکن است که از کلینی و صدوق باشد که موعظه که از شارع متلقی شده است در خطبه شنیده است و کلینی نماز جمعه را بر سبیل مثال گفته باشد و صدوق نیز اکثر افراد آن را گفته باشد و ممکن است که اعتقاد صدوق این باشد و نمازی که خطبه دارد همین هاست و ظاهرا فی نفسها موعظه مطلوب شارع باشد وجوبا در بعضی از اوقات و استحبابا در بعضی از اوقات چنانکه حق سبحانه و تعالی فرموده است که وَ ذَكِّرْ فَإِنَّ الذِّكْرى تَنْفَعُ الْمُؤْمِنِينَ و دیگر فرموده است که فَذَكِّرْ إِنْ نَفَعَتِ الذِّكْرى یعنی موعظه کن مؤمنان را که موعظه نافع است و همیشه نفع می دهد ایشان را و موعظه کن کفّار را اگر یابی که موعظه ایشان را نفع دهد و

آیات و اخبار در این باب از حد حصر بیرونست پس تخصیص اگر از معصومست بر سبیل مثال است و اگر از شیخین است دو احتمال دارد یکی انحصار و یکی مثال و اللّٰه تعالی یعلم و مراد از قبله ظاهرا آن باشد که سنت است که خطیب پشت بقبله باشد و

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۵۰۵

مقتدین رو بقبله و ترجیح جانب ایشان از جهه کثرت ایشان است و محتملست که زاید بر آن این معنی نیز مراد باشد که می باید همگی رو به واعظ کنند و نظر او به جانب متّعظین باشد تا فیوض قدسیّه که از مبدأ فیّاض بر قلوب هر یک از ایشان رسد تعدّی به دیگران کند که اگر بر واعظ فایض شود بر ایشان نیز فایض شود و اگر أولا بر متعظی به سبب زیادتی قابلیت فایض شود فیض از او به واعظ رسد و از واعظ بما بقی و این معنی را بکرّات و مرّات تجربه کرده ام و مولانای رومی تفسیر

إنّ لربّكم فی أیّام دهركم نفحات

را باین معنی کرده است و گذشت و ظاهرا غرض او مثال باشد و ایام فیوض را حصر نمی توان کردن و اللّٰه تعالی یعلم.

[قبله در شب]

(و قال رجل للصّادق صلوات اللّٰه علیه انّی اكون فی السّفر و لا اهتدی إلی القبله باللّیل فقال أ تعرف الكوكب الّذی یقال له جدیّ قلت نعم قال اجعله علی یمینك و اذا كنت فی طریق الحجّ فاجعله بین كتفیك) و منقولست که شخصی به خدمت حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه عرض نمود که بسیار است که در سفر می باشم و قبله را نمی دانم در شب حضرت فرمودند که

آیا می شناسی ستاره را که جدی می نامند گفتم بلی حضرت فرمودند که جدی را بر دست راست گیر و هر گاه در راه حج باشی آن را میان دو کتف خود گیر و ظاهرا سائل بصری بوده باشد چون انحراف بصره بسیار است و در راه مکه معظّمه از هر طرفی که روند ظاهرا رو به راه توان کرد و اگر از طرف بغداد روند و جدی را قریب به میان دو کتف می گیرند.

و در حدیث موثق کالصحیح منقولست از علا از محمّد بن مسلم از

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۵۰۶

احدهما صلوات اللّٰه علیهما که گفت سؤال کردم از آن حضرت صلوات اللّٰه علیه از قبله حضرت فرمودند که جدی را بر قفا گذارد و نماز کن و ظاهر قفا میان دوشهاست و در این صورت موافق است با احادیث صحیحه سابقه که میان مشرق و مغرب قبله است به یک معنی و ممکن است که مراد از قفا عقب منکب باشد چنانکه در این بلاد است یا عقب کتف مراد باشد و به عراق عرب که بغداد و کوفه است انسب خواهد بود خصوصا به سامرّا و در این دو صورت موافق خواهد بود با حدیث متن یا قریب به آن خواهد شد و بغیر از این روایات در قبله خبری ندیده ام و اگر در هر جا رجوع به دایره هندی شود که سابقا مذکور شد بهتر خواهد بود.

باب الحدّ الّذی یؤخذ فیه الصّبیان بالصّلاه

[در شش سالگی امر به نماز می شود]

(قال الصّادق صلوات اللّٰه علیه انّا نأمر صبیاننا بالصّلاه و هم ابناء خمس سنین فمروا صبیانکم بالصّلاه اذا کانوا أبناء سبع سنین و نحن نأمر صبیاننا بالصّیام اذا کانوا ابناء سبع سنین ما اطاقوا من صیام

اليوم ان كـان إلى نصف النّهـار او اكثر من ذلـك او اقلّ فاذا غلبهم الجوع او العطش افطروا حتّى يتعوّدوا الصّوم و يطيقوه فامروا صبيانكم بالصّيام اذا كانوا ابناء تسع سـنين ما اطاقوه من صـيام اليوم فاذا غلبهـم العطش افطروا) اين بابى است در بيان حـدّى كه اطفال را جبر مى كنند به نماز شيخان بسـند حسن كالصـحيح روايت كرده اند از حلبى و طرق صدوق به او صـحيح است و او گفته است كه حضـرت امـام جعفر صـادق صـلوات اللَّه عليه فرمودنـد كه ما امر مى كنيم اطفال خود را به نماز در پنـج سالگى پس شـما امر كنيد اطفال خود را به نماز هر گاه هفت ساله باشند و ما امر مى كنيم اطفال خود را بروزه در وقتى كه هفت ساله باشـند به آن چه طـاقت داشـته باشـند از روزه روز اگر تـا نصف روز باشـد يـا بيشتر يـا كمتر پس چون غلبه مى كنـد بر ايشـان گرسنگى يا تشنگى افطار مى كنند تا عادت كنند بروزه و قوت گرفتن همه به همرسانند پس شما امر كنيد اطفال خود را بروزه هر گاه نه سال باشـند هر چه طاقت داشـته باشـند از روزه روز پس چون غلبه مى كند بر ايشان تشنگى افطار كنند و در حديث صحيح از زراره و حديث صحيح از حلبى منقولست از

لوامع صاحبقرانى، ج ۳، ص: ۵۰۸

حضـرت امـام جعفر صـادق صـلوات اللَّه عليه سؤال كردنـد كه كى نماز بر اطفال واجب مى شود كه ولى ايشان را بران بـدارد حضرت فرمودند كه وقتى كه شش ساله شوند و روزه وقتى واجب مى شود بر ايشان كه طاقت داشته باشند و ظاهرا مراد از اين وجوب استحباب مؤكّد

است بر ولی و در حدیث صحیح منقولست از عبد اللّه بن سنان که حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّه علیه فرمودند که هر گاه پسری به منتهای قوت خود برسد که آن سیزده سالست و داخل شود در سال چهاردهم واجب می شود بر او آن چه واجبست بر جمعی که محتلم شده اند. خواه آن پسر محتلم شده باشد یا محتلم نشده باشد و می نویسند بر او گناهان را و می نویسند از جهه او حسنات را و هر کاری که می کند صحیح است مگر آن که سفیه باشد یا ضعیف العقل باشد و مؤید این حدیث چند حدیث دیگر وارد شده است در سیزده احوط آنست که در این سال ترک عبادات نکند و اگر کرده باشد قضا کند بعد از بلوغ احتیاطا و ممکن است که در سال چهاردهم قابل تکلیف مستحب شود و بر افعال خیر مثاب شود و عقابش محرومی از ثواب باشد.

و در حدیث صحیح از محمد بن مسلم منقولست از احدهما صلوات اللّه علیهما که عرض نمودند که طفل کی نماز می کند حضرت فرمودند که هر گاه نماز را بفهمد گفتم کی نماز را می فهمد و واجب می شود بر او حضرت فرمودند که شش ساله و در حدیث صحیح از معاویه بن وهب منقولست که گفت از آن حضرت صلوات اللّه علیه سؤال کردم که در چند سالگی اطفال را به نماز باز می دارند حضرت فرمودند در شش هفت سالگی و در میان شش و هفت عرض نمودم که کی ایشان را جبر نمایند بر صوم حضرت فرمودند که در میان پانزده و چهارده

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۵۰۹

و اگر پیشتر

روزه بدارد او را بحال خود گذار به درستی که فرزندم روزه گرفت پیش از این و منع نکردم او را و در حدیث موثق عمار منقولست که آن حضرت صلوات اللّٰه علیه فرمودند که هر گاه سیزده ساله شود نماز بر او واجب می شود و اگر پیشتر محتلم شود نماز بر او واجبست و قلم بر او جاریست و هم چنین است حکم دختر که هر گاه سیزده ساله شود یا پیش از آن حایض شود نماز بر او واجبست و قلم بر او جاریست و اخبار بسیار در این باب خواهد آمد إن شاء اللّٰه تعالی.

(و روی عن الحسن بن قارن انّه قال سالت ابا الحسن الرّضا صلوات اللّٰه علیه او سئل و انا اسمع عن الرّجل یجبر ولده و هو لا یصلّی الیوم و الیومین فقال و کم اتی علی الغلام فقلت ثمانی سنین فقال سبحان اللّٰه یترک الصّلاه قال قلت یصیبه الوجع قال یصلّی علی نحو ما یقدر) و بسند حسن منقولست از حسن و او مجهول الحال است و پدرش به قاف و را مهمله است یا به فا و زای است و گفت سؤال کردم از آن حضرت صلوات اللّٰه علیه یا دیگری سؤال کرد و من شنیدم از شخصی که جبر کند فرزند خود را که نماز نکند یک روز و دو روز پس حضرت فرمودند که این فرزند چند سال دارد پس من عرض نمودم که هشت سال فرمودند سبحان اللّٰه از روی تعجّب چنانکه متعارفست یا منزّه است از آن که مستحق عبودیت نبوده باشد ترک نماز می کند راوی گفت که عرض نمودم که دردی دارد

که چون متوجّه نماز می شود بیشتر می شود حضرت فرمودند که هر نحوی که قدرت دارد نماز را به جا می آورد و ترک نمی کند نماز را یعنی اگر وضو نتواند ساخت تیمّم می کند و ظاهرا اسم پدرش پازنست عرب آن را به زبان خود آورده است فازن شده است و در بعضی از نسخ قاتل است و تصحیف است چنانکه در فهرست

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۵۱۰

قارن است و از مبالغه حضرت مفهوم می شود که در هشت سالگی تأدیب توان کرد بر ترک نماز و در حدیث کالصحیح از اسحاق بن عمار منقولست از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه که فرمودند که هر گاه طفلی شش ساله شود نماز بر او واجبست و هر گاه قدرت داشته باشد که روزه بگیرد روزه بر او واجبست.

و در حدیث صحیح از فضیل بن یسار منقولست که حضرت سیّد السّاجدین صلوات اللّٰه علیه می فرمودند که اطفال نماز خفتن را جمع کنند با شام و می فرمودند که جمع کردن ایشان بهتر است از آن که بخواب روند چون اگر صبر کنند که وقت فضیلت خفتن داخل شود اکثر اوقات بخواب می روند و علّت خواب اطفال آن زمان در مشایخ این زمان جاریست خصوصا در ماه رمضان که جمع کردن پیش از افطار بهتر است از صبر کردن که وقت فضیلت داخل شود چون اکثر زیاده از قدر متعارف آب و نان می خورند و سنگین می شوند و بخواب می روند و از این جهت است که در احادیث صحیحه و حسنه و موثقه از طرق خاصه و عامه حتی در صحیحین ایشان از عبد اللّٰه بن عباس روایت کرده اند که حضرت

سیّد المرسلین صلّی اللَّه علیه و آله بی علتی در حضر جمع فرمودند در میان ظهر و عصر و هم چنین جمع کردند میان مغرب و عشا تا فراخ شود وقت بر امّت آن حضرت صلّی اللَّه علیه و آله و بر ایشان مشکل و تنگ نباشد.

و منقولست از جابر از حضرت امام محمد باقر صلوات اللَّه علیه که گفت از آن حضرت سؤال کردم که آیا اطفال را در صفی جدا باز داریم در عقب بالغ حضرت فرمودند که اطفال را مؤخر ندارید بانکه در مسجد داخل نشوند یا اگر شوند در صف آخر بازایستند که سبب این می شود که با هم بازی کنند و تفریق کنید در میان ایشان بانکه در صف شما با شما بایستند أما دو نفر از ایشان

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۵۱۱

با هم نباشند.

[تعلیم کودکان از سه سالگی]

(و روی عبد اللَّه بن فضاله عن أبی عبد اللَّه أو ابی جعفر صلوات اللَّه علیهما قال سمعته یقول اذا بلغ الغلام ثلث سنین یقال له قل لا اله الّا اللَّه سبع مرّات ثمّ یترک حتّی یتمّ له ثلث سنین و سبعه اشهر و عشرون یوما فیقال له قل محمّد رسول اللَّه صلّی اللَّه علیه و آله سبع مرّات و یترک حتّی یتمّ له اربع سنین ثمّ یقال له قل سبع مرّات صلّی اللَّه علی محمّد و آله ثمّ یترک حتّی یتمّ له خمس سنین ثمّ یقال له أیّهما یمینک و أیّهما شمالک فاذا عرف ذلک حوّل وجهه إلی القبله و یقال له اسجد ثمّ یترک حتّی یتمّ له سبع سنین فاذا تمّ له سبع سنین قیل له اغسل وجهک و کفّیک فاذا غسلهما قیل له صلّ

ثمّ يترک حتّی يتمّ له تسع سنين فاذا تمّت له علّم الوضوء و ضرب عليه و امر بالصّلاه و ضرب عليها فاذا تعلّم الوضوء و الصّلاه غفر اللّه عزّ و جلّ لوالديه إن شاء اللّه تعالی) و مرويست در قوی از عبد اللّه از حضرت امام جعفر صادق يا حضرت امام محمد باقر صلوات اللّه عليهما بدان که تقديم حضرت امام جعفر صادق از آن جهت است که ظنّ آن که آن حضرت است بيشتر بوده است و محتمل است که نسخه واو باشد و از آن حضرت مکرّر شنيده باشد يا به اعتبار قرب عهد به آن حضرت مقدم داشته باشد حاصل آن که گفت از آن حضرت شنيدم که می فرمودند که هر گاه پسر سه ساله شود به او می گويند که بگو لا اله الّا اللّه هفت مرتبه ديگر او را می گذارند تا سه سال و هفت ماه و بيست روز شود می گويند او را که بگو محمّد رسول اللّه صلّی اللّه عليه و آله و ظاهر صلوات به اعتبار آنست که اسم آن حضرت مذکور شده است نه فی نفسها چون بعد از اين آن را خواهند گفت و ممکن است که صلوات را در اين مرتبه بالتبع بايد گفت و بعد از آن بالذات و اين اولی است و ظاهرا نساخ زياد کرده اند به اعتبار آن که اسم حضرت

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۵۱۲

مذکور شده است و مؤيدش اينست که در امالی صلوات را ذکر نکرده است ديگر او را می گذارند تا تمام شود او را چهار سال پس او را می گويند که هفت مرتبه بگو صلّی اللّه عليه و آله ديگر

به او کار ندارند تا او را پنج سال تمام شود پس چون از او می پرسند که دست راست تو کدام است و دست چپ کدام پس چون دانست این را یا این و امثال این را روی او را به قبله می کنند و می گویند به او که سجده کن دیگر او را می گذارند تا هفت سالش تمام شود پس چون تمام شود او را هفت سال می گویند او را که رو را بشوی و دستها را تا بند دست بشوی و چون این مواضع را شست به او می گویند که نماز بگذار دیگر او را می گذارند تا نه سالش تمام شود چون نه سالش تمام شود وضوی صحیح را تعلیم او می دهند و اگر وضو نسازد او را می زنند و هم چنین تعلیم می دهند او را نماز و اگر ترک کند می زنندش پس چون وضو و نماز را دانست حق سبحانه و تعالی گناهان پدر و مادر او را می آمرزد إن شاء اللّٰه تعالی یعنی اگر حق سبحانه و تعالی خواهد به آن که مخالف مذهب حق نباشند و ممکن است که إن شاء اللّٰه تیمّن و تبرک باشد چنانکه گذشت

فائده

و بدان که شرایط نماز همگی مذکور شد در این ابواب مگر اسلام و ایمان و خلافی میان شیعه و سنی نیست که اسلام شرط صحت همه عبادات است و کسی که انکار کند ضروری از ضروریات دین اسلام را کافر است و خلافی نیست نزد شیعه که ایمان نیز شرط صحت است و احادیث منقوله از ائمه معصومین صلوات اللّٰه علیهم در این باب متواتر است و محلّ این مسأله کتب کلام

است و لیکن قانون اخباریین این بود که در کتب فقهیه احادیث اصول دین را مقدّم می داشتند حتی شیخ مفید علیه الرحمه در مقنعه که از کتب فقه اوست.

اصول دین را أولا ذکر کرده است و چون ضرور بود مجملی در مقدمه مذکور شد و مجملی اگر در مقدّمات نماز مذکور شود بی موقع نخواهد بود

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۵۱۳

از آن جمله بسند صحیح منقولست از ابی حمزه که گفت که حضرت امام العارفین و سیّد السّاجدین صلوات اللّٰه علیه از ما پرسیدند که از مساجد مشرفه و بقاع معظمه کدام یک افضلند من گفتم که خدای تعالی و رسولش و فرزند رسولش اعلمند پس حضرت فرمودند که بتحقیق که فاضلترین بقعها ما بین رکن حجر الاسود است و مقام حضرت ابراهیم علیه السّلام که مسمّی است بحطیم و خواهد آمد پس اگر کسی عمر یابد مانند عمری که حضرت نوح در تبلیغ رسالت یافت که آن نهصد و پنجاه سال است و در این موضع روزها بروزه باشد و شبها به عبادت مشغول باشد و در روز قیامت در صحرایی محشر حاضر شود و اعتقاد به امامت ائمه معصومین صلوات اللّٰه علیهم یا به امت یکی از ایشان نداشته باشد از این عبادات هیچ بهره نخواهد داشت و از هیچ یک از این عبادات منتفع نخواهد شد و در صحیح از میسر منقولست که نزد حضرت امام محمد باقر صلوات اللّٰه علیه بودیم و در این خیمه قریب به پنجاه کس بودیم و همه خاموش بودیم پس حضرت فرمود که چرا اعتقادات زیادتی بما دارید اعتقاد شما اینست که من پیغمبر خداام نه چنین است

مرا قرابت و خویشی هست به رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله هر که بما دست دهد در متابعت بندگی و اطاعت خداوند خود کرده است و هر که با ما نیکی می کند حق سبحانه و تعالی با او نیکی می کند و هر که دوست می دارد ما را حق سبحانه و تعالی او را دوست می دارد و هر که حق ما را ضایع گرداند حق سبحانه و تعالی او را از رحمت خود محروم می کند پس فرمودند که می دانید که از جاهای زمین کجا افضل است نزد حق سبحانه و تعالی و رسول پس هیچ کس جواب نداد بعد از آن خود فرمودند که بهترین جاهای دنیا مکه است که حق سبحانه و تعالی آن ها حرم خود گردانیده و خانه خود را در آنجا در

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۵۱۴

آورده است دیگر فرمودند که آیا می دانید که در مکّه کجا حرمتش نزد حق سبحانه و تعالی افضل است کسی سخن نگفت از ما و حضرت خود فرمودند که آن مسجد الحرام است که بهترین جاهای مکّه معظّمه است دیگر فرمودند که آیا می دانید که در مسجد الحرام کجا حرمتش نزد حق سبحانه و تعالی اعظم است باز کسی جواب نداد و خود فرمودند که میانه رکن و مقام در کعبه معظمه است یعنی عرضش از رکن حجر است تا در کعبه معظّمه و طولش تا مقام حضرت ابراهیم است که الحال در آنجاست و آن حطیم حضرت اسماعیل است که خود در اینجا نماز می کردند و گوسفندان خود را در حجر جا داده بودند که توشه آن حضرت بود پس به خداوند عالمیان قسم یاد

می کنم که اگر بنده هزار کم پنجاه سال در اینجا عبادت کند که شبها عبادت کند تا روز و روزها روزه باشد تا شب و ما را إمام واجب الاطاعه نداند حق سبحانه و تعالی هیچ عمل او را قبول نکند هرگز و در حدیث دیگر از میسر منقولست که حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه فرمودند که اگر بنده هزار سال عبادت کند در حطیم یا در میان قبر حضرت سیّد المرسلین و منبر آن حضرت صلّی اللّٰه علیه و آله و عاقبت شهید شود و یکی از ائمه معصومین را امام ندانسته باشد بر حق سبحانه و تعالی واجبست که او را به جهنّم برد سرنگون و در فردوس الاخبار عامه نقل کرده اند که حضرت سیّد المرسلین صلّی اللّٰه علیه و آله فرمودند که اگر بنده عبادت الهی کند آن مقدار که حضرت نوح در قوم خود بود که هزار کم پنجاه سال باشد و مثل کوه احد طلای سرخ داشته باشد و همه را در راه خدا صرف نماید و آن قدر عمر بیابد که هزار حج پیاده بکند و در میان صفا و مروه بنا حق شهید شود و ترا یا علی امام نداند بوی بهشت را نشنود و داخل بهشت نشود و احادیث در این باب فوق حد و حصر

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۵۱۵

است و هر که خواهد رجوع کند بکتاب حجت کافی و محاسن برقی و عقاب الاعمال و بصائر الدّرجات و امثال این کتب قطع نظر از کتب کلامیّه که مشحونست از این معنی بلکه اجماع شیعه است به اجماع یقینی که امامت از اصول دین است

و احادیث متواتره از طرق عامه و خاصه وارد است که هر که امام زمان خود را نداند و بمیرد کافر مرده است و احادیث بسیار وارد شده است که جمعی که اثنا عشری نیستند عبادات ایشان و زنا و لواطه ایشان مثل یکدیگر است چون مذکور شد که صلاه که اعظم عباداتست اگر کسی بی وضو واقع سازد دو عقاب دارد یکی آن که نماز نکرده است و مانند کفار است و دویم آن که استخفاف به نماز کرده است و آن نیز بمنزله کفر است بخلاف آن که تارک الصلاه است او را عقاب می کنند از جهه ترک فقط پس چنانکه وضو شرط صلاه است هم چنین معارف واجبه شرط ایمانست بلکه شرط اسلام پس بمنزله نمازیست که کفار به جا آورند و بعد از این نیز احادیث متفرقه در این باب مذکور خواهد شد إن شاء اللّٰه تعالی.

باب الاذان و الاقامه و ثواب المؤذّنین

اشاره

این بابی است در بیان شرعیت اذان و اقامت و کیفیّت آن و ثواب مؤذّنان و سایر احکامی که متفرع می شود بر آن بدان که علماء شیعه اجماع کرده اند بر آن که اذان و اقامه به وحی الهی است چنانکه اجماع سنّیانست بر آن که از خواب یکی از صحابه است که آن عبد اللّٰه بن زید است یا ابی بن کعب و اجماع شیعه است بر آن که هر که این اعتقاد داشته باشد ملعونست و احادیث ما متواتر است که از وحی است و بعضی از آن مذکور خواهد شد.

[اذان جبرئیل]

(و روی حفص بن البختریّ عن ابی عبد اللّٰه صلوات اللّٰه علیه انّه قال لمّا اسری برسول اللّٰه صلّی اللّٰه علیه و آله حضرت الصّلاه فاذّن جبرئیل علیه السّلام فلمّا قال اللّٰه اکبر اللّٰه أکبر قالت الملائکه اللّٰه اکبر اللّٰه اکبر فلمّا قال اشهد ان لا اله الّا اللّٰه قالت الملائکه خلع الانداد فلمّا قال اشهد انّ محمّدا رسول اللّٰه قالت الملائکه نبیّ بعث فلمّا قال حیّ علی الصّلاه قالت الملائکه حثّ علی عباده ربّه فلمّا قال حیّ علی الفلاح قالت الملائکه افلح من اتّبعه) منقولست به اسانید اربعه صحیحه از حفص که حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه فرمودند که چون حضرت سیّد المرسلین صلّی اللّٰه علیه و آله را به معراج بردند وقت نماز حاضر شد یعنی وقت تعلیم نماز یا وقت نمازی که آن حضرت در آسمان کردند وجوبا یا استحبابا یا با تعلیما پس حضرت جبرئیل اذان گفت و چون گفت اللّٰه اکبر اللّٰه اکبر

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۵۱۷

ملائکه حکایت اذان کردند و همان عبارت را همه گفتند

پس چون جبرئیل گفت که گواهی می دهم که نیست خدائی مگر خداوند عالمیان تعالی شانه فرشتگان گفتند که باین کلمه که شایع خواهد شد برطرف شد پرستیدن غیر حق سبحانه و تعالی که کافران آنها را در پرستش نظیر حق سبحانه و تعالی گردانیده بودند یا آن که این کلمه توحید است که باین محو می شود آلهه و معنیش وحدت الهی است تعالی شانه پس چون جبرئیل گفت اشهد انّ محمّدا رسول اللّه یعنی گواهی می دهم از روی یقین که محمد فرستاده الهی است به خلایق تمام ملائکه گفتند پیغمبری مبعوث شده است که اسم او مقرون است باسم الهی یا پیغمبری مبعوث شده است و چه پیغمبری پس چون گفت که بشتابید و سعی کنید در نماز فرشتگان گفتند که جبرئیل ترغیب نمود بر عبادت پروردگار خود و چون جبرئیل گفت که بشتابید به چیزی که سبب فلاح و رستگاری شما است ملائکه گفتند که بتحقیق که رستگاری یافت که هر که متابعت کرد این سخن را.

(و روی منصور بن حازم عن ابی عبد اللّه صلوات اللّه علیه قال هبط جبرئیل علیه السّلام بالأذان علی رسول اللّه و کان رأسه فی حجر علیّ صلوات اللّه علیه فاذّن جبرئیل علیه السّلام و اقام فلمّا انتبه رسول اللّه قال یا علیّ سمعت قال نعم یا رسول اللّه قال حفظت قال نعم قال ادع بلالا فعلّمه فدعا بلالا فعلّمه) مرویست در حسن کالصحیح از منصور از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّه علیه و آله که فرمودند که حضرت جبرئیل علیه السّلام اذان را از آسمان به زمین آورد بر حضرت سیّد المرسلین صلّی اللّه علیه و

آله در حالتی که سر آن حضرت بر کنار حضرت امیر المؤمنین صلوات اللّٰه علیه بود و جبرئیل اذان و اقامه را گفت پس چون آن حضرت بیدار شدند فرمودند که ای علی شنیدی گفت بلی یا رسول اللّٰه فرمودند که حفظ کردی

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۵۱۸

گفت بلی فرمودند که بلال را بخوان و به او یاد ده پس حضرت امیر المؤمنین بلال را خواند و او را یاد داد و بلال مؤذّن شد چون بلال بلند آواز خوش آواز بود و منافاتی نیست میانه این دو خبر زیرا که ممکن است که در شب معراج حضرت شنیده باشند و مأمور نشده باشند که در زمین به جا آورند و چون جبرئیل به زمین آورد بعد از آن عمل نموده باشند و ظاهر این است که معراج در مکّه معظّمه واقع شد و اذان در مدینه مشرفه و ممکن است که در مدینه مشرفه نیز معراج شده باشد و چون حضرت به زمین آمده باشد جبرئیل آمده باشد که به آن عمل نمایند.

چون در حدیث کالصحیح از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه وارد شده است که فرمودند که صد و بیست مرتبه حضرت سیّد المرسلین صلّی اللّٰه علیه و آله را معراج واقع شد و در هر مرتبه حق سبحانه و تعالی به آن حضرت مبالغه می نمود در امر به متابعت حضرت امیر المؤمنین و باقی ائمه معصومین صلوات اللّٰه علیهم بیشتر از باقی فرایض چنانکه این بنده زیاده از هزار حدیث در معراج دیدم و در اکثرش مبالغه در امامت و خلافت حضرت امیر المؤمنین و باقی ائمه معصومین صلوات اللّٰه علیهم

وارد است.

و چون دو حدیث صحیح وارد شده است که مشتمل است بر اذان و نماز تیمنا هر دو را ذکر می کنم از آن جمله یکی را که مختصرتر است و بر فوائد بسیار مشتمل است ذکر می کنم آن را کلینی رضی اللّٰه تعالی عنه روایت کرده است بسند حسن کالصحیح از ابن اذینه و صدوق روایت کرده است به اسانید صحیحه و موثقه کالصحیحه از صباح مزنی و سدیر صیرفی و مؤمن الطاق و عمر بن اذینه که حاضر بودند و حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه مخاطب گردانید ابن اذینه را فرمودند که این

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۵۱۹

سنّیان دشمن خدا و رسول و ائمه چه روایت می کنند ابن اذینه گفت فدای تو گردم در چه چیز حضرت فرمودند که در اذان و رکوع و سجود عرض نمودم که ایشان می گویند که ابی بن کعب در خواب دید و در اکثر روایات سنیان می گویند که عبد اللّٰه بن زید در خواب دید حضرت فرمودند که دروغ می گویند زیرا که دین حق سبحانه و تعالی از آن عزیزتر است که در خواب به بینند احکام الهی را و حضرت رسولش که بهترین پیغمبران است محتاج خواب عبد اللّٰه بن زید یا ابی ابن کعب باشد پس سدیر صیرفی گفت فدای تو گردم آن چه واقع است بیان فرما پس حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه فرمودند که چون حق سبحانه و تعالی پیغمبرش را به آسمانها برد در آسمان اول بر آن حضرت برکتها فرمود و کمالات آن حضرت را تمام گردانید و در آسمان دویم تعلیم فرمود فرایض را بر آن حضرت

و آن چنـان بود که حق سـبحانه و تعالی محملی از نور فرسـتاد که در آن محمل چهل نوع از انواع نور بود از انواری که احاطه کرده اند به عرش حق سـبحانه و تعالی که چشـمهای نظر کنندگان از دیدن آن انوار تیره و خیره می شوند اما یکی از آن انوار نور زردی است که هر زردی از آن نور زرد شده است و دیگری نور سـرخی است که هر سـرخی از آن نور سرخ شده است و یکی از آنها نور سـفیدی است که سـفیدیها از آن سفید شده است و باقی انوار به عدد انواع الوان بود حاصل آن که هر رنگی که هست در عـالم چهل رنگست و این چهل از چهل نوری که محیط است به عرش رنگین شـده انـد و آن محملی که جبرئیل آورده بـود مشـتمل بود بر چهـل نور از انوار عرش هر نوری به رنگی و در آن محمـل حلقه هـا و زنجیرهـا بود از نقره پس آن حضرت در آن محمل نشستند

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۵۲۰

و آن حضـرت را به آسـمان بردند چون ملایک آسمان اول آن نورها را مشاهده نمودند ایشان را تاب مشاهده نماند همگی به اطراف آن آسمان رفتند و به سجده افتادند و گفتند سبّوح قدّوس منزه و مقدّس است حق سبحانه و تعالی از آن که کسی را به او شـباهتی یـا مناسـبتی باشـد و لیکن چه شبیه است این انوار به انواری که حق سـبحانه و تعـالی عرش خود را به آن انوار منوّر گردانیده است پس جبرئیل گفت اللّٰه اکبر اللّٰه اکبر یعنی حق سبحانه و تعالی از آن اعظم است

که کسی او را وصف تواند کرد یا کسی به ذات مقدّس او تواند رسید یا آن که اعظم از آن که ادراک ذات یا ادراک صفات او توان کردن پس فرشتگان درهای آسمان اول را گشودند و فرشتگان فوج فوج آمدند و بر آن حضرت سلام می کردند و می گفتند یا محمد برادرت چه حال دارد و چون به زمین روی سلام ما را به او برسان پس حضرت صلّی اللّه علیه و آله فرمودند که شما او را می شناسید فرشتگان گفتند چگونه او را نشناسیم و حال آن که از همه ما عهد و پیمان گرفته اند بر آن که تو را پیغمبر دانیم و علی را خلیفه و جانشین تو دانیم و شیعیان علی را دوست داریم و از جهه ایشان استغفار کنیم و ما هر روز پنج مرتبه در اوقات نمازهای پنج گانه نظر به روی شیعیان او می کنیم و از جهه ایشان دعا می کنیم و بر تو و علی صلوات می فرستیم پس چهل نوع از انواع نور بر آن انوار سابقه افزودند که شباهت نداشت به آن انوار سابقه و در آن محمل حلقه ها و زنجیرها زیاده کردند و آن حضرت را به آسمان دویم بردند و در کلینی التفاتی شده است که ما بقی را حضرت از حضرت سیّد المرسلین صلّی اللّه علیه و آله روایت می فرمایند که حق سبحانه و تعالی چهل نوع از انواع نور بر من افزود و حلقه ها و زنجیرها از جهه من افزود و مرا به آسمان دویم برد چون نزدیک آسمان دویم رسیدم باز فرشتگان را تاب

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۵۲۱

تحمل این انوار نبود همگی

به اطراف آن آسمان رفتند و به سجده رفتند و گفتند سبّوح قدّوس ربّ الملائکه و الرّوح یعنی پروردگار ما از آن منزه است که به ذات او توان رسیدن و از آن مقدّس است که ادراک صفات او توان کردن خداوندیست که آفریننده و تربیت کننده فرشتگان و ارواحست چه شبیه است این نور به نور عرش پروردگار ما پس جبرئیل علیه السّلام گفت اشهد ان لا اله الا اللّه دو مرتبه یعنی گواهی می دهم که نیست خداوندی که مستحق عبودّیت باشد مگر معبود به حق و خداوند مطلق پس فرشتگان همگی جمع شدند و از جبرئیل پرسیدند که این کیست که با توست با این همه عظمت و جلالت جبرئیل گفت که این محمّد است صلّی اللّه علیه و آله فرشتگان گفتند که مبعوث شد بر رسالت؟ جبرئیل گفت بلی پس حضرت سیّد المرسلین صلّی اللّه علیه و آله فرمودند که بر من ظاهر شد سر و گردنهای فرشتگان بسیار یا مانند اسبان گردن دراز یا مانند بزرگان قوم یا به تعجیل می آمدند مانند اسبان یرقه و اینها تفسیر شبه المعانیق است بر سبیل احتمال و سلام کردند بر من و گفتند سلام ما را به برادرت علی برسان من گفتم شما علی را می شناسید ملائکه گفتند چگونه او را نشناسیم و حال آن که بر ما گرفته اند عهد و پیمان رسالت تو را و عهد و پیمان علی را و عهد و پیمان شیعیان علی را تا روز قیامت و ما تفحص می کنیم روهای شیعیان علی را در هر روزی پنجم رتبه در وقت هر نمازی پس حضرت سیّد المرسلین صلّی اللّه

علیه و آله فرمودند که حق سبحانه و تعالی چهل نور دیگر بر من افزود از انواع انوار که شباهت نداشت به انوار سابقه و مرا به آسمان سیم بردند پس فرشتگان این آسمان را نیز تاب تحمل مشاهده این انوار نبود گریختند و به سجده رفتند و گفتند سبّوح قدّوس ربّ الملائکه و الروح و معنی آن مذکور شد این چه نور است که

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۵۲۲

شبیه است به انواری که محیط است به عرش پروردگار ما پس جبرئیل گفت اشهد انّ محمّدا رسول اللّه دو مرتبه پس فرشتگان جمع شدند و گفتند مرحبا و خوش آمدی ای پیغمبر اول و مرحبا ای پیغمبر آخر و مرحبا ای پیغمبر حاشر و مرحبا ای پیغمبر ناشر محمّد پیغمبریست که بهتر از همه پیغمبران است و علی بهتر از همه اوصیای پیغمبرانست و آن که اول است یعنی اول کسی است که حق سبحانه و تعالی او را پیغمبر گردانید چنانکه عامه و خاصه نقل کرده اند.

از آن جمله ابن شیرویه در فردوس الاخبار ذکر کرده است به اسناد صحیح از حذیفه که حضرت سید المرسلین صلّی اللّه علیه و آله فرمودند که اگر مردمان می دانستند که در چه وقت علی را امیر المؤمنین نامیدند هر آینه انکار نمی کردند فضل او را بر عالمیان او را امیر المؤمنین نامیدند در وقتی که آدم در میان روح و جسد بود و حق سبحانه و تعالی فرموده است که یاد کن ای محمّد آن وقتی را که پروردگار تو عهد و پیمان گرفت از آدم و ذریّت آدم که هنوز در صلب آدم بودند و همه را بر

یکدیگر گواه گردانید و فرمود که آیا من پروردگار شما نیستم فرشتگان گفتند بلی هستی پس حق سبحانه و تعالی فرمود که من پروردگار شمایم و محمّد پیغمبر شماست و علی امیر شماست.

و در روایات متواتره وارد است که اول است چون در جواب أ لست بربّکم اول آن حضرت گفت بلی و اوّل است چون نور مقدس آن حضرت را پیش از جمیع اشیاء آفریده و اول است به اعتبار آن که افضل از همه خلایق است و آخر است یعنی خاتم پیغمبرانست و بعد از او پیغمبری نخواهد بود و حاشر و ناشر است یعنی متصل است زمان آن حضرت به حشر و نشر و پیغمبری دیگر نخواهد بود با آن که خلق عالم به سبب وجود آن حضرت بود پس گویا او سبب خلق اشیا شد چنانکه متواتر است که

لولاک لما خلقت الافلاک

و امثال این

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۵۲۳

لفظ پس حضرت رسول اللَّه صلّی اللَّه علیه و آله فرمودند که فرشتگان آسمان سیم می آمدند فوج فوج و سلام بر من می کردند و احوال برادرم علی را می پرسیدند و من می گفتم که او در زمین است و خلیفه منست آیا شما او را می شناسید ایشان گفتند چگونه او را نشناسیم و حال آن که هر سال حج می کنیم بیت المعمور را و بر صحیفه سفید نوشته است در آنجا اسامی محمّد و علی و حسن و حسین و باقی ائمه معصومین صلوات اللَّه علیهم و اسامی شیعیان ایشان تا روز قیامت و لفظ فاطمه زهرا ظاهرا از نساخ سهو شده است چون در احادیث متواتره اسم آن حضرت نیز هست و شیخ محیی

الـدین عربی در رساله انشاء الدوائر نقل کرده است که مرا به برکت متابعت آن حضـرت معراج روحانی شد و در بیت المعمور بلکه در جمیع سـماوات و بر کرسی و عرش دیدم که نوشته بود اسامی چهارده معصوم و همه را نام برده است و در چند جا از فتوحات مکی نیز اشاره به آن کرده است با آن که از رؤسای علمای اهل سنّت است بحسب ظاهر و سابقا مـذکور شـد که در صحاح سـته خصوصا در صحیحین عامه مصرح است ائمه اثنی عشر و آن که ایشان خلیفه سیّد المرسلین اند و فاطمه سیّده نساء عالمیـان است پس فرشـتگان گفتنـد که مـا هر روز پنجم رتبه صـلوات بر تو و بر امامان ذریّت تو می فرستیم و از جهه شـیعیان ایشـان اسـتغفار می کنیم در وقت هر نمازی و دست بر سـر ایشان می کشـیم تیمنا و تبرکا حضـرت فرمودنـد که حق سـبحانه و تعالی چهل نوع دیگر از انواع نور بر من افزود که شباهت نداشت به انوار سابقه و حلقها و زنجیرها زیاد کردند و مرا بالا بردند تا به آسـمان چهارم رسانیدند پس فرشـتگان هیچ سخن نگفتند و صدایی عظیم شنیدم از تسبیح مانند صدای زنبور عسل بمنزله ناله که از سینه ها بیرون آید پس ملائکه جمع شدند و درهای آسمان

چهار مرا گشودند و بیرون آمد سر و گردن بسیار که سر به زیر کرده بودند که مرا به بینند پس جبرئیل گفت حیّ علی الصلاه دو مرتبه یعنی بشتاب ای مؤمن به نماز و دو مرتبه حیّ علی الفلاح یعنی بشتاب به چیزی که سبب رستگاری تست که

آن نماز است فرشتگان گفتند که دو صد است که معروفند و باهمند و به سبب محمّد اقامت نماز می شود و به سبب علی فلاح و رستگاری حاصل می شود پس جبرئیل گفت قد قامت الصّلاه قد قامت الصّلاه پس ملائکه گفتند که نماز به شیعیان علی بر پا خواهد بود تا روز قیامت و نماز غیر ایشان صحیح نخواهد بود پس فرشتگان جمع شدند و گفتند برادرت را چون گذاشتی گفتم شما او را می شناسید گفتند که او را می شناسیم و ارواح ایشان انوارند در دور عرش حق سبحانه و تعالی و به درستی که در بیت المعمور کاغذی هست از نور که نوشته است در آن اسامی محمّد و علی و حسن و حسین و باقی امامان صلوات اللّه علیهم و جمیع شیعیان ایشان تا روز قیامت که نه یکی زیاد می شود و نه یکی کم و این عهد و پیمانی است که از ما گرفته اند و هر روز جمعه بر ما می خوانند حضرت فرمودند که پس من به شکرانه این نعمت به سجده رفتم پس خطاب از حضرت ربّ العزّه رسید که سر بردار یا محمّد پس چون سر برداشتم دیدم که درهای آسمان یا طبقات آسمان یا طنابهای آسمان همه دریده شد و حجابها بر خاسته شد پس خطاب رسید که سر به زیر کن سر به زیر کردم پس دیدم خانه مثل خانه کعبه شما در زمین و حرمی مثل حرم کعبه شما که اگر چیزی از دست من می افتاد بر آن خانه نازل می شد و ظاهرا این معنی بعد از عروج بجمیع آسمانها بود و بقیه سماوات را نفرمودند چون

چهار آسمان را فرمودند و همه بهمان نسبت بودند

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۵۲۵

و چون کشف حجب شد بیت المعمور را در زیر پای خود دیدم پس خطاب رسید که یا محمّد این حرم منست در آسمان چنانکه حرم در زمین مقرر کرده ام و ترا نیز محترم گردانیده ام بمثل کعبه و اهل بیت ترا محترم گردانیده ام مانند حرم و هر چیزی از جسمانیات که هست به ازای آن چیزی از روحانیات مقرّر ساخته ام پس وحی بمن آمد که نزد چشمه صاد رو و وضو بساز و اعضای خود را مطهّر گردان و نماز کن از جهه پروردگارت پس حضرت رسول خدا صلی اللّٰه علیه و آله نزدیک شد به صاد و آن آبی است که از ساق عرش از جانب راست می آید پس حضرت آب را بدست راست گرفت از این جهت مستحبّ است که آب را از دست راست بر دارند یعنی از جهه شستن رو و از جهه شستن دست راست نیز به آن که از دست راست بر دارند و بدست چپ کنند و دست راست را بشویند و دست چپ ظاهر است که از دست راست آب بر او ریخته می شود پس خطاب رسید که رو را بشوی که باین رو نظر می کنی در عظمت مصنوعات و غرایب مخلوقات من پس دست راست، پس دست چپ را بشوی چون قرآن مجید را به دستها بر می داری می باید که دستها مطهر باشند پس مسح کن سر را از بقیه آبی که در دستت مانده است و هم چنین مسح کن پاهای خود را از بقیه آب وضو تا کعبین به درستی که من

برکت می کنم بر تو و سر ترا محل انوار خود می گردانم بنا بر این مسح سر کن و مسح پا از آن جهت است که ترا به جایی بالاـ می برم که هیچ کس غیر تو به آن جا نرفته باشد پس این است علّت اذان و وضو پس حق سبحانه و تعالی وحی کرد به آن حضرت که یا محمّد رو بحجر اسود کن و بعدد هفت حجاب هفت تکبیر بگو تا هر تکبیری سبب رفع حجابی شود و افتتاح کن تکبیرات را به سه تکبیر یعنی حق سبحانه و تعالی چنین مقرّر ساخته است که تکبیر الاـحرام از جهه افتتاح قرائت باشد و یک تکبیر از

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۵۲۶

جهه افتتاح رفتن برکوع مقرّر ساخته است و دو تکبیر از جهه افتتاح سجده اولی و ثانیه مقرّر فرموده است و دو تکبیر دیگر از جهه سر بر داشتن از سجده ها مقرّر ساخته است و آن که مستحب است که هفت تکبیر در ابتدای نماز بگویند از جهه این است که یک تکبیر از جهه احرام و افتتاح قرائت مقرّر ساخته است و از جهه هر رکعتی سه تکبیر افتتاحیه مقرّر ساخته است پس اگر کسی هفت تکبیر را در افتتاح نماز گفته باشد اگر در محل خود فراموش کند ضرر نخواهد داشت و چون حضرت سیّد المرسلین صلّی اللَّه علیه و آله هفت حجاب را طی فرمودند از جهه طی هر حجاب تکبیری فرمودند و این هفت تکبیر سه تکبیرش افتتاحیه بود چون اول سه تکبیر می گوید و دعایی می خواند تکبیر اول از این سه تکبیر تکبیر افتتاح نماز بود یا افتتاح این سه

تکبیر دیگر دو تکبیر گفتند و دعا خواندند دیگر دو تکبیر گفتند و دعا خواندند و ازین چهار تکبیر دو تکبیر اول افتتاحیه بود و ظاهرش آنست که مراد از حجب ظاهری هفت آسمان باشد و در بسیاری از احادیث وارد شده است که بعد از هفت آسمان هفت حجاب دیگر هست از نور مثل حجاب مجد و حجاب بهاء و حجاب عظمت و حجاب جلال و حجاب عزت و حجاب قدرت و حجاب سرایر فایق حسن خوش آینده که در اخبار بسیار موجود است پس حضرت فرمودند که حجب همه در برابر یکدیگرند و در میان اینها دریاهای نور است و آن نوریست که حق سبحانه و تعالی آن را به حضرت سیّد المرسلین صلّی اللّٰه علیه و آله فرستاد و ممکن است که مراد از آن دریاهای نور حقایق دعاهای توجّه باشد که سه مرتبه تکبیر گفته می شود یک مرتبه سه بار و دو مرتبه دو بار و سه دعا بعد از آنها خوانده می شود پس چون حضرت از تکبیر و افتتاح نماز فارغ شدند حق سبحانه و تعالی

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۵۲۷

وحی فرموده به آن حضرت که نام مرا ببر که بمن رسیدی بنا بر این بسم اللّٰه الرّحمن الرّحیم در اول حمد مقرّر شد پس خطاب رسید که مرا حمد کن پس حضرت گفت الحمد اللّٰه ربّ العالمین پس بخاطر حضرت رسید که این حمد را به شکرانه نعمای الهی به جا آوردم پس خطاب رسید که چرا قطع کردی حمد مرا مرا نام بر حضرت گفت الرّحمن الرّحیم و بنا بر این است که این عبارت در حمد مکرّر شده

است پس چون حمد را تمام کرد و به آخر رسانید در خاطر خود گفت الحمد للّٰه ربّ العالمین از جهه شکر نعمت الهی پس خطاب رسید که چرا قطع کردی ذکر مرا نام مرا ببر بنا بر این بسم اللّٰه الرّحمن الرّحیم میان دو سوره مقرّر شد پس خطاب به آن حضرت رسید که یا محمّد سوره نسبت پروردگار که آن سوره توحید است بخوان و بگو قُلْ هُوَ اللّٰهُ أَحَدٌ اللّٰهُ الصَّمَدُ لَمْ يَلِدْ وَ لَمْ يُولَدْ وَ لَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُواً أَحَدٌ پس حضرت صلّی اللّٰه علیه و آله گفت که اللّٰه الواحد الاحد الصّمد لم یلد و لم یولد و لم یکن له کفوا احد پس وحی منقطع شد پس حضرت صلّی اللّٰه علیه و آله گفت کذلک اللّٰه کذلک ربّنا یعنی خداوند عالمیان چنین است و پروردگار ما چنین است پس چون این ثنا کرد خطاب رسید که یا محمّد برکوع رو از جهه پروردگار خود پس آن حضرت برکوع رفت پس در حالت رکوع وحی رسید به حضرت که بگو سبحان ربّی العظیم و بحمده و لفظ بحمده در علل بود و در کافی نبود پس حضرت سه مرتبه این تسبیح را خواندند پس خطاب رسید که سر بردار یا محمّد پس آن حضرت راست شد پس خطاب رسید که یا محمّد به سجده رو از جهه پروردگار خود پس حضرت به سجده رفتند پس خطاب رسید که بگو سبحان ربّی الاعلی

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۵۲۸

و بحمده و این و بحمده نیز در بسیاری از نسخ کافی نبود و در علل و بعضی از نسخ کافی بود پس حضرت

سه مرتبه این تسبیح را در سجود خواندند پس خطاب به آن حضرت رسید که سر بردار و درست بنشین پس چون درست نشست از انوار عظمت الهی بر دل آن حضرت تجلی کرد حضرت بی تاب به سجده رفتند بی آن که مامور شده باشند پس سه مرتبه همان تسبیح را خواندند پس خطاب رسید که درست بنشین و چون سر برداشت ندید آن چه پیشتر دیده بود از انوار عظمت و از این جهت است که هر رکعتی یک رکوع و دو سجده دارد پس خطاب رسید که یا محمّد بر خیز و سوره حمد را بخوان و چون حمد را در این رکعت خواندند چنانکه در رکعت اول خوانده بودند پس خطاب رسید که بعد از حمد سوره انّا أنزلناه فی لیله القدر را بخوان که این سوره نسبت تو و نسبت اهل بیت تست تا روز قیامت و رکوع و سجدتین به نحوی واقع شد که در رکعت اولی مذکور شد پس چون از سجده دویم فارغ شد خطاب رسید که سر بردار یا محمّد حق سبحانه و تعالی ترا ثابت قدم بدارد در جمیع مراتب کمالات و چون خواست که برخیزد خطاب رسید که بنشین پس حضرت نشست پس حق سبحانه و تعالی وحی فرمودند به او که یا محمّد هر گاه نعمتی انعام کنم یا تمام کنم مرا نام بر پس آن حضرت ملهم شد که گفت بسم اللّه و باللّه و لا اله الا اللّه و الاسماء الحسنی کلّها للّه پس خطاب رسید که صلوات بر خود و بر اهل بیت خود فرست حضرت گفت صلّی اللّه علیّ و علی

اهل بیتی و کرد آن چه می بایست کردن پس چون حضرت سیّد المرسلین صلّی اللّه علیه و آله نظر کردند دیدند صفهای فرشتگان و پیغمبران مرسل و غیر مرسل را در عقب خود پس خطاب

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۵۲۹

به آن حضرت رسید که سلام کن بر ایشان حضرت فرمودند که السّلام علیکم و رحمه اللّه و برکاته پس خطاب به آن حضرت رسید که منم سلامتی و تحیّت و رحمت و برکات تو و ذرّیت تو پس خطاب به آن حضرت رسید که میل به جانب چپ مکن و اول آیه که شنید به آن حضرت بعد از قل هو اللّه احد و انّا أنزلناه آیه اصحاب الیمین و اصحاب الشمال بود و از این جهت بود که یک سلام مقرّر شد رو بقبله و از این جهت است که تکبیر در سجود از جهه شکر است و گفتن سمع اللّه لمن حمده از این جهت بود که حضرت صدای فرشتگان را شنیدند که تسبیح و تحمید و تهلیل الهی می کردند چون حضرت آن صدا را شنیدند سمع اللّه را گفتند یعنی حق سبحانه و تعالی اجابت فرمود دعای حامدان را و از این جهت است که اگر کسی در دو رکعت اول شک کند اعاده می کند نماز را چون این دو رکعت در شب معراج مقرّر شد بامر الهی و این فرض اول است و آن چه حضرت به جا آوردند نماز زوال بود یعنی ظهر بلکه جمعه بود چنانکه گذشت این بود معنی عبارت کافی و در علل الشرائع در بعضی از آن جمل بسطی داده شده است مثل رکوع که خطاب رسید

که بـدنت را کـج کن و دسـتها را بر زانوهـا گـذار و نظر کن بر عرش من پس حضـرت فرمودنـد که در رکوع مشاهـده نمودم عظمت عرش را که بی خود شـدم و غش کردم پس ملهم شدم که سـبحان ربّی العظیم و بحمده را گفتم چون عظمت الهی را مشاهـده نمودم در عظمت عرش او پس چون این تسبیح را گفتم آن بی خودی زایل شد از این جهه در رکوع این تسبیح مقرّر شد دیگر خطاب رسـید که سـر بردار و چون سـر برداشـتم باز تجلی شد عظمت الهی و بی خود افتادم بر رو و دست پس ملهم شدم که تسبیح سجود را گفتم و تخفیف یافت تا هفت مرتبه گفتم آن حالت فرو نشست پس ملهم شدم و سر خود را بر داشتم باز عظمت الهی تجلی کرد و غش روی نمود و به سجده رفتم

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۵۳۰

و بـاز هفت مرتبه گفتم و به خود آمـدم و سـر برداشـتم و انـدکی از جهه استراحت نشسـتم پیش از برخاسـتن بنـا بر این جلسـه استراحت انـدکی مطلوبست و تبیین مطالب این حـدیث در باب کیفیت نماز به تفصـیل مـذکور خواهد شد إن شاء اللّٰه تعالی و در روضه المتقین اشاره به بعضـی از تحقیقات این حـدیث شده است و اما حدیث دویم را شـیخ ثقه صدوق علی بن ابراهیم از پـدرش از ابن ابی عمیر از هشـام در حسن کالصـحیح از حضـرت امام جعفر صادق صـلوات اللّٰه علیه روایت کرده است که در شب معراج تعلیم اذان و سایر عبادات شد و چون بسیار طولانی بود در مکانی که أنسب باشد مذکور خواهد شد

إن شاء اللَّه تعالى و كلينى در حسن كالصحيح از زراره و فضيل روايت كرده است كه حضرت امام محمّد باقر صلوات اللَّه عليه فرمودند كه چون در شب معراج حضرت سيّد المرسلين را به آسمان بردند و به بيت المعمور رسيدند و حاضر شد نماز پس جبرئيل اذان و اقامت گفت و حضرت پيش ايستادند و فرشتگان و پيغمبران همگى اقتدا به آن حضرت كردند و احاديث در اين باب بسيار است بر اين اكتفا شد.

[جايز است كه اذان به گويى و وضو نداشته باشى]

(و روى زراره عن ابى جعفر صلوات اللَّه عليه انّه قال تؤذّن و أنت على غير وضوء فى ثوب واحد قائما او قاعدا و أينما توجّهت و لكن اذا اقمت فعلى وضوء متهيّئا للصّلاه) و به اسانيد صحيحه منقولست از زراره كه حضرت امام محمّد باقر صلوات اللَّه عليه فرمودند كه جايز است كه اذان به گويى و وضو نداشته باشى و يك جامه پوشيده باشى و در حالت قيام واقع سازى يا در نشستن و روى بقبله و پشت بقبله و ليكن هر گاه خواهى كه اقامه را به گويى مى بايد كه با وضو باشى و مهيّا باشى از جهه نماز غرض آنست كه چون اقامه بمنزله جزو نماز است مى بايد كه با وضو باشى و دو جامه پوشيده باشى

لوامع صاحبقرانى، ج ۳، ص: ۵۳۱

و رو بقبله باشى بر سبيل استحباب مؤكّد على المشهور و در اذان نيز سنت است جميع اينها و ليكن مؤكّد نيست و احوط آنست كه در اقامت مراعات حالت نماز كنند چون احاديث بسيار در اين معنى واقع شده است.

[اذان در حال نشسته]

(و روى احمد ابن محمّد بن ابى نصر البزنطى عن الرّضا صلوات اللَّه عليه انّه قال يؤذّن الرّجل و هو جالس و يؤذّن و هو راكب) و به اسانيد صحيحه و حسنه منقولست از احمد كه حضرت امام رضا صلوات اللَّه عليه فرمودند كه مرد را جايز است اذان گفتن نشسته و هم چنين جايز است اذان گفتن سواره و در كافى مذكور است كه اذان مى تواند گفت نشسته و اقامه نگويد مگر ايستاده و اذان مى توانى گفت سواره و اقامه را نمى گويى مگر در وقتى كه بر زمين بوده

باشی و شیخ نیز روایت کرده است بسند صحیح با زیادتی مثل کلینی.

(و روی ابو بصیر عن الصّادق صلوات اللّه علیه انّه قال لا باس ان تؤذّن راکبا او ماشیا او علی غیر وضوء و لا تقم و أنت راکب و لا جالس الّا من عذر او تکون فی ارض ملصّه) و بسند موثق کالصحیح منقولست از ابو بصیر از آن حضرت صلوات اللّه علیه که فرمودند که باکی نیست که اذان به گویی در سواری یا راه رفتن یابی وضو و اقامت مگو در حالت سواری و نه نشسته مگر عذری باشد یا در زمینی باشی دزدگاه که در این صورت سواره و پیاده می توان گفتن چنانکه نماز را نیز سواره می توان کردن و ظاهر آنست که به اندک عذری کراهت یا حرمت زایل می شود بخلاف نماز.

و در حدیث صحیح از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّه علیه منقولست که فرمودند که باکی نیست که بی وضو و بی غسل اذان به گویی و اقامه را مگو مگر با وضو و فرمودند که باکی نیست مسافر را که اذان بگوید سواره و اقامه را می گوید در وقتی که از اسب به زیر آید.

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۵۳۲

و در حدیث صحیح از آن حضرت صلوات اللّه علیه منقولست که فرمودند که اذان می تواند گفت نشسته و اقامت را نمی تواند گفت مگر ایستاده و احادیث بسیار بر این مضمون وارد شده است و اکثر علما نهی را حمل بر کراهت کرده اند و عمده وجوه ایشان استحباب اذان و اقامه است و در استحباب هر دو اشکالی هست و جزم به آن مشکل است مع هذا منافات ندارد

استحباب اصل با وجوب شرط مثل وضو از جهه نماز نافله که جمعی که قایلند به استحباب حرام می دانند نماز بی وضو را بسا باشد که ترک اقامه توان کردن و بی وضو و پشت بقبله و نشسته و پیاده و سواره نتوان کرد و احوط در امثال این مسائل آن است که جرات نکنند در حکم بوجوب یا استحباب و حرمت یا کراهت و بقصد قربت واقع سازند و اللّٰه تعالی یعلم.

[ثواب مؤذن بین اذان و اقامه]

(و قال رسول اللّٰه صلّی اللّٰه علیه و آله للمؤذّن فیما بین الاذان و الاقامه مثل اجر الشّهید المتشحّط بدمه فی سبیل اللّٰه عزّ و جلّ فقال علیّ صلوات اللّٰه علیه انّهم یجتلدون علی الاذان فقال کلّا انّه یاتی علی النّاس زمان یطرحون الاذان علی ضعفائهم فتلک لحوم حرّمها اللّٰه علی النّار) و بسند قوی از حضرت امیر المؤمنین صلوات اللّٰه علیه منقولست که حضرت سیّد المرسلین صلّی اللّٰه علیه و آله فرمودند که مؤذن را در میان اذان و اقامت ثوابی است مثل ثواب کسی که شهید شده باشد در جهاد از جهه رضای الهی و در خون خود غلطیده باشد پس حضرت امیر المؤمنین صلوات اللّٰه علیه فرمودند که یا رسول اللّٰه هر گاه شما این مقدار ثواب آن را می فرمایید آخر بر سر اذان شمشیر خواهند کشید و در بعضی از نسخ یختارون و یجتارون و یتجلدون واقع شده است یعنی هر گاه این ثواب را شنیدند جمعی خاص را اختیار خواهند کرد که مالی یا جاهی داشته باشند یا ستم خواهند کرد بر فقرا یا جنگ

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۵۳۳

خواهند کرد یا الحال که این ثواب را نشنیده اند چنین می کنند

اگر ثواب را بشـنوند چها خواهنـد کرد حضـرت فرمودند که چنین نخواهند شد چون مردمان را در اعمال خیری که نفع دنیوی در آن نباشـد اهتمامی نیست بلکه چنین خواهـد شـد که اذان را بر ضـعفا و بی چارگان خواهنـد انـداخت بعنوان طرح پس آن فقرایی که از روی طرح بر ایشـان اندازنـد و ایشـان للّٰه کننـد حق سـبحانه و تعالی گوشـتهای ایشان را بر آتش دوزخ حرام می گرداند یعنی بجهنم نروند.

[نماز اضعف مأمومین]

(و قال علیّ صـلوات اللّٰه علیه آخر ما فارقت علیه حبیب قلبی صـلّی اللّٰه علیه و آله انّه قال یا علی اذا صـلّیت فصلّ صـلاه اضعف من خلفک و لا تتّخذنّ مؤذّنا یاخذ علی اذانه اجرا) و در قوی از سـکونی از حضـرت امیر المؤمنین صـلوات اللّٰه علیه منقولسـت که فرمودند که آخر مجلسـی و یا سـخنی که بر آن مفارقت واقع شد میان من و محبوب دل من این بود که فرمودند که یا علی هر گاه نماز کنی رعایت حال کسـی کن که ضـعیف ترین مامومین باشد یعنی نماز را سبک واقع ساز هر گاه مثل مرد پیری یا بیماری در میان مامومین باشـد و اگر جمعی باشـند که همه قوت تطویل داشـته باشـند و خواهنـد آن را تطویل می توانـد دادن چنانکه خواهد آمدن و مؤذّنی مگیر که بر اذان مزد خواهد چون اذان عبادتیست که مطلوبست از همه کس کفایه پس آن مزد گرفتن از بابت آنست که شخصـی نماز واجب یا نماز سـنت خود را کند و از دیگران مزد طلب کند و در باب تجارات خواهد آمد احادیث در این باب.

[در اذان وقف کنند بر آخر تکبیرات]

(و روی خالـد بن نجیـح عن الصّـِادق صـلوات اللّٰه علیه انّه قـال التّکبیر جزم فی الاـذان مع الافصـاح بالهـاء و الاـلف) و در قوی کالصـحیح منقولست از خالـد که آن حضـرت صـلوات اللّٰه علیه فرمودنـد که می بایـد که در اذان وقف کنند بر آخر تکبیرات بلکه خواهد آمد که مستحب است وقف نمودن

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۵۳۴

بر آخر جمیع فصلهای اذان و اقامت و لیکن چون مبالغه در تکبیرات بیشتر بود آن را ذکر فرمودند و دیگر سنّت است نیکو

ظاهر ساختن ها و الف را در تکبیرات یا در کل اذان یا اذان و اقامت و مراد از الف همزه است در اول اللَّه اکبر یا اعمّ است از همزه و الف که ساکن است مثل الف بعد از لام اللَّه و ظاهرا همه را نیکو ساختن مطلوبست خصوصا الف و های تکبیرات و شهادتین و غیر آن را و سنت است که با تانّی واقع سازد تا خلاف سنّت و خلاف لغت واقع نساخته باشد و اگر مخالفت لغت واقع شود مقدمست بر مخالفت سنّت.

[بلال بعد از رسول اللَّه اذان نگفت]

(و روی ابو بصیر عن احدهما صلوات اللَّه علیهما انّه قال انّ بلالا کان عبدا صالحا فقال لا أؤذّن لأحد بعد رسول اللَّه صلّی اللَّه علیه و آله فترک یومئذ حیّ علی خیر العمل) و منقولست در موثق کالصحیح از ابو بصیر از حضرت امام محمّد باقر یا حضرت امام جعفر صادق صلوات اللَّه علیهما که فرمودند بلال مؤذن حضرت سیّد المرسلین صلّی اللَّه علیه و آله بنده شایسته الهی بود و گفت که من از جهه کسی اذان را نخواهم گفت بعد از آن حضرت صلّی اللَّه علیه و آله و چون او ترک کرد از آن روز حیّ علی خیر العمل ترک شد از طرق عامه منقولست از عکرمه که گفت از عبد اللَّه بن عباس سؤال کردم که چرا حیّ علی خیر العمل را در اذان انداختند عبد اللَّه گفت که چون عمر بن الخطاب نهایت اهتمام داشت. در فتح بلاد بخاطر او رسید که اگر مردمان دانند که نماز بهترین اعمالست مشغول نماز خواهند شد و جهاد را ترک خواهند کرد و در کتاب سلیم

بن قیس هلالی مذکور است که عمر همیشه با حضرت سیّد المرسلین صلّی اللَّه علیه و آله منازعه داشت که چگونه نماز بهتر از جهاد باشد با آن که در جهاد بذل جان و فرزندان و مال هست حضرت می فرمودند که اگر در جهاد کشته شود یک مرتبه کشته شدن است و رسیدن به بهشت و در نماز با

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۵۳۵

اخلاص و با حضور قلب مجاهدات می باید کرد تا یک نماز مقبول از این کس بفعل آید و چون در زمان آن حضرت این معنی دست بهم نداد با منافقان تمهید کرد که بگویند که در زمان حضرت نمی گفتند و نزاع شد جمعی گفتند که ما می شنیدیم که مؤذنان می گفتند و جمعی گفتند که نمی شنیدیم عاقبت قرار دادند که بلال اذان بگوید تا معلوم شود که بود یا نبود و بلال را گفتند که اگر حی علی خیر العمل را خواهی خواند از دست عمر کشته خواهی شد بلال متوجه اذان شد چون باسم پیغمبر صلّی اللَّه علیه و آله رسید بیهوش شد و این را عذر ساخت با حکایت حضرت فاطمه زهرا صلوات اللَّه علیها که خواهد آمد.

و در حدیث موثق کالصحیح از جعفر جعفری ثقه منقول است که او گفت که شخصی از اهل شام داخل شد بر حضرت امام جعفر صادق صلوات اللَّه علیه پس به او گفت که اول کسی که پیش از همه کس بهشت می رود بلال است گفت چرا گفت از آن جهت که او اول کسی است که اذان گفته است و جمعی از علما این حدیث را در فضل اذان ذکر کرده اند و جمعی در

فضـل بلالـ و هیـچ یـک ظـاهر نیست چون ظـاهر نیست که این عبـارات را حضـرت فرموده انـد یا آن شامی و بر تقـدیری که حضـرت فرموده باشـند ظاهرا از روی تقیه باشـد و احتمال بعیـدی دارد که حضـرت فرموده باشـند از جهه فضل اذان و مسـتلزم فضل بلال نیز باشد یا بر عکس و اللّٰه تعالی یعلم.

[هر گاه مردی اذان را بگوید دو انگشت خود را در دو گوش خود بگذارد]

(و روی الحسن بن السّرِیّ عن ابی عبد اللّٰه صـلوات اللّٰه علیه انّه قال من السّنه اذان اذّن الرّجل ان یضع اصبعیه فی اذنیه) و بسند حسن کالصـحیح منقولست از حسن و شـیخ در صـحیح از حسن روایت کرده است که حضـرت امام جعفر صادق صـلوات اللّٰه علیه فرمودند که از جمله سنّتهای حضرت سیّد المرسلین صلّی اللّٰه علیه و آله است که هر گاه مردی اذان را بگوید دو

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۵۳۶

انگشت خـود را در دو گـوش خود بگـذارد و دور نیست که حکمتش این باشـد که چون سـنّت است که اذان را بلنـد بگـویند خوف ضـرر هست که بسامعه رسـد و این حکمت است نه علّت پس اگر اذان را آهسـته گوینـد همان سـنّت است و اللّٰه تعالی یعلم.

[جزم آخر اذان]

(و روی خالـد بن نجیـح عنه صـلوات اللّٰه علیه انّه قال الاذان و الاقامه مجزومان و فی خبر اخر موقوفان) و در صـحیح از ابن ابی عمیر منقولست از خالد از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه که فرمودند که اذان و اقامت مجزومند و اعراب آخر همه فصول محـذوفست و در حـدیث دیگر وارد شـده است که اذان و اقـامت را وقف می بایـد کرد و اکثر علما حمل بر اسـتحباب کرده انـد و احوط آنست که با اعراب نخوانـد و بر همه فصول وقف کنـد خصوصا بر فصول اذان و مرویست از شـیخ نقلا عن الکلینی در حسن کالصحیح از زراره که حضرت امام محمّد باقر صلوات اللّٰه علیه فرمودند که اذان را به وقف می باید گفت و ظاهر می باید ساخت ها و الف را و اقامه را تند می باید واقع ساخت

و تامّلی در این حدیث هست زیرا که در نسخ کافی که نزد ماست نیست ممکن است که در نسخه شیخ باشد یا از کتاب دیگر از کتب کلینی نقل کرده باشد و آن چه گمان بیشتر است آنست که این حدیث در کتاب محمّد بن احمد بوده است و سهو در نسبت به کافی شده است و ازین باب چند جا از شیخ واقع شده است و اللّٰه تعالی یعلم.

(و روی زراره عن ابی جعفر صلوات اللّٰه علیه قال لا یجزئک من الاذان الّا ما اسمعت نفسک او فهمته و افصح بالألف و الهاء و صلّ علی النّبی صلّی اللّٰه علیه و آله کلمّا ذکرته او ذکره ذاکر عندک فی اذان او غیره و کلمّا اشتدّ صوتک من غیر ان تجهد نفسک کان من یسمع اکثر

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۵۳۷

و کان اجرک فی ذلک اعظم) و به اسانید صحیحه منقولست از زراره از حضرت امام محمّد باقر صلوات اللّٰه علیه که فرمودند که کافی نیست ترا از اذان مگر آن چه خود بشنوی آن را یا بفهمی آن را در مانند تقیه و ممکن است که تردید از راوی باشد که ندانند که حضرت اسمعته فرموده است یا فهّمته نفسک و ظاهر ساز الفات و هاآت را بلکه بعد از این خواهد آمد که همه حروف را درست بگوید و لیکن اکثر مردمان همزه و الف و ها را سهل می گیرند حضرت اینها را فرمودند با آن که در اذان شصت و پنج و در اقامه شصت و شش همزه و الف هاست که رعایت اینها می باید کرد و بحسب تجربه یافته ایم که هر که

در صد و سی و یک جا رعایت کند که خوب گفته شود البته رعایت باقی نیز خواهد کرد و این عدد موافق اذان مشهور است اما موافق آن چه صدوق و غیره و ترجیح داده اند که تکبیر اقامه نیز چهار است صد و سی و نه موضع می شود که اظهار می باید کرد و صلوات فرست بر نبی صلّی اللَّه علیه و آله هر مرتبه که خود نام حضرت را ببری یا کسی اسم حضرت را نزد تو ببرد در اذان یا غیر آن و از این صحیحه فهمیده اند وجوب صلوات را هر مرتبه که نام حضرت برده شود و لیکن مبنای این استدلال بر آنست که امر از جهه وجوب باشد و هر چند آواز تو بلندتر باشد بی آن که خود را به تعب اندازی بیشتر خواهند شنید و اجر تو عظیم تر خواهد بود پس ظاهر شد که اقل مرتبه اذان آنست که خود بشنود و لازم نیست در تحقق اذان که دیگری بشنود هر چند وضع اذان از جهه اینست که دیگران بشنوند و بدانند که وقت داخل شده است و اکثرش آن مقدار است که خود را آزار ندهد پس جمعی که عادت کرده اند بانکه اذان را بلند گویند و آزار نیابند هر چند بلندتر گویند بهتر خواهد بود چنانکه خواهد آمد.

[اذان و اقامه بلند باشد]

(و سال معاویه بن وهب ابا عبد اللَّه صلوات اللَّه علیه عن الاذان فقال

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۵۳۸

اجهره و ارفع به صوتک فاذا اقمت فدون ذلک و لا تنتظر بأذانک و اقامتک الّا دخول وقت الصّلاه و احدر اقامتک حدرا) و در حسن کالصحیح منقولست از ابن وهب که

گفت سؤال کردم از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّه علیه از اذان پس حضرت فرمودند که بلند بگو و آوازت را بلند کن آن مقدار که توانی و چون اقامه گویی کمتر از اذان آوازت را بلند کن چون فی الحقیقه اذان اعلام دوران است و اقامت اعلام نزدیکان و در اذان و اقامت انتظار مکش مگر دخول وقت نماز را یعنی اذان را در وقت واقع ساز که اول زوال است و اقامه را بعد از نوافل در وقتی که خواهی متوجه نماز شوی و این تفصیل از اخبار دیگر ظاهر می شود و اقامه را تند بگو بخلاف اذان که تانّی در آن مطلوبست.

و منقولست در حدیث صحیح از عبد الرحمن که حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّه علیه فرمودند که هر گاه اذان گویی آهسته مگو زیرا که حق سبحانه و تعالی ترا ثواب کرامت می کند آن مقدار که آوازت رود یعنی هر چند آوازت بلندتر شود ثوابت بیشتر خواهد بود مشروط به آن که بسیار خود را نرنجانی حاصل آن که در هر جا که مطلوب بلند خواندنست همین معنی منظور است حتی در اذان.

[فاصله میان اذان و اقامت به نشستن یا به حرف زدن یا به تسبیح]

(و روی عنه صلوات اللّه علیه عمّار السّاباطیّ انّه قال اذا قمت إلى الصّلاه الفریضه فاذّن و اقم و افصل بین الاذان و الاقامه بقعود او بکلام او تسبیح قال و سألته کم الّذی یجزی بین الاذان و الاقامه من القول قال الحمد للّه) و منقولست بسند موثق از عمار که حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّه علیه فرمودند که هر گاه به نماز واجب برخیزی اذان و اقامه بگو و فاصله کن میان اذان و

اقامت به نشستنی یا به حرف زدنی یا به تسبیحی باز عمار گفت

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۵۳۹

که از آن حضرت سؤال کردم که اقل سخنی که میان اذان و اقامه گفته شود کدامست حضرت فرمودند که الحمد للّٰه و از این حدیث ظاهر می شود که کلامی که حضرت فرمودند مراد از آن ذکر الهی است و باین حدیث و امثال این استدلال کرده اند جمعی از اصحاب بر وجوب اذان و اقامه بنا بر آن که امر از جهه وجوبست و این استدلال نزد بنده ظهوری ندارد بلکه آن چه فهمیده می شود قدر مشترکست تا وجوب یا استحباب از خارج ظاهر شود و احوط آنست که بقصد قربت واقع سازد و البته ترک نکند و شیخان بسند قوی از ائمه هدی صلوات اللّٰه علیهم روایت کرده اند چون از اذان فارغ شود و بنشیند بگوید که (اللّهم اجعل قلبی بارّا و رزقی دارّا و اجعل لی عند قبر نبیّک قرارا و مستقرّا) یعنی خداوندا دل مرا نیکوکار گردان و جوارح تابع دلند و روزی مرا بسیار گردان و بگردان از جهه من نزد قبر رسولت قراری که تا زنده باشم در آنجا باشم و خاک من نیز در آنجا باشد و چون باین حالتی که الحال هست قرار در آنجا متعسّر است بلکه متعذر ممکن است که مراد این باشد که صاحب الامر صلوات اللّٰه علیه در آید تا این معنی به سهولت دست دهد با آن که آرزوی آن فی نفسه نیز خوبست و اللّٰه تعالی یعلم.

(و سال محمّد بن مسلم ابا جعفر صلوات اللّٰه علیه عن الرجل یؤذّن و هو یمشی و هو علی غیر

طهر او هو على ظهر الدّابّه قال نعم اذا كان التّشهّد مستقبل القبله فلا باس) روايت كرده است شيخ در صحيح از محمد بن مسلم از احدهما صلوات اللّٰه عليهما كه گفت از آن حضرت صلوات اللّٰه عليه سؤال كردم از شخصى كه اذان گويد و راه رود و يا بى طهارت باشد كه غسل يا وضو بايدش كردن يا سوار باشد حضرت فرمودند كه بلى هر گاه تشهّد رو بقبله باشد باكى نيست و ظاهرا اين نيز محمولست بر استحباب.

لوامع صاحبقرانى، ج ۳، ص: ۵۴۰

چنانكه احاديث صحيحه گذشت بر سبيل اطلاق اگر چه ممكن است كه آن مطلق محمول بر مقيد باشد و ليكن خلاف ظاهر است و ديگر خواهد آمد.

[هر گاه اقامه گفته شود حرام است سخن گفتن بر امام و بر اهل مسجد]

(و روى عنه صلوات اللّٰه عليه زراره انّه قال اذا اقيمت الصّلاه حرم الكلام على الامام و اهل المسجد الّا فى تقديم امام) و منقولست به اسانيد صحيحه از زراره از حضرت امام محمّد باقر صلوات اللّٰه عليه كه آن حضرت فرمودند كه هر گاه اقامه گفته شود تماما يا گفته شود قد قامت الصّلاه حرام است سخن گفتن بر امام و بر اهل مسجد مگر در مقدم داشتن امام كه امام راتب حاضر نباشد و اقامه گفته شود و ماموما‌ن شخصى را كه قابليّت امامت داشته باشد به او مى گويند تقدّم يعنى پيش بايست تا به تو اقتدا كنيم.

چنانكه در حديث صحيح از حفص بن سالم منقولست كه گفت سؤال كردم از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه عليه كه هر گاه مؤذن بگويد قد قامت الصّلاه آيا قوم بر پا مى ايستند يا مى نشينند تا امام راتب ايشان بيايد حضرت فرمودند كه نه

بلكه بر پا مى ايستند اگر امام راتب آمد فبها و الا دست يكى از قوم را مى گيرند و پيش مى دارند.

و مؤيد اينست حديث صحيح از عبد اللّه بن مسكان از ابن ابى عمير و ظاهرا لفظ ابن از نساخ زياد شده است و ابو عمرو متطبب است عبد اللّه بن سعيد كه گفت سؤال كردم از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّه عليه از شخصى كه در اقامت سخن گويد حضرت فرمودند كه بلى پس چون مؤذن بگويد قد قامت الصّلاه حرامست كلام بر اهل مسجد مگر آن كه از جاهاى متفرق جمع شده باشند و امامى نداشته باشند پس باكى نيست كه بعضى به بعضى گويند كه پيش بايست اى فلانى تا به تو اقتدا كنيم.

و در حديث صحيح از محمّد بن مسلم منقولست كه گفت كه حضرت

امام جعفر صادق صلوات اللّه عليه فرمودند كه هر گاه اقامه را واقع ساختى سخن مگو و اگر سخن گويى اعاده مى كنى اقامه را.

و در موثق كالصحيح از سماعه منقولست كه حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّه عليه فرمودند كه هر گاه مؤذّن نماز اقامه را بگويد سخن كردن حرام مى شود مگر آن كه آن قوم امامى نداشته باشند مى توانند سخن كردن در مقدم داشتن امام و احاديث صحيحه وارد شده است كه در اذان سخن مى تواند كرد و در حديث صحيح و احاديث قويه كالصحيحه وارد شده است كه در اقامه سخن مى تواند كرد و محمول است بر آن كه قبل از قد قامت الصّلوه سخن مى تواند كرد يا بعد از آن در امورى كه تعلق به نماز داشته باشد بر مثل

تقـدیم امام و بر این تعمیم حـدیثی بخاطر نـدارم و احوط آنست که در غیر تقـدیم امام سـخن نگویـد تا عمل به نصوص کرده باشد و محتمل است که احادیث نهی را حمل بر کراهت کنیم.

چنانکه در حدیث صـحیح از حماد بن عثمان منقول است که گفت سؤال کردم از حضـرت امام جعفر صادق صـلوات اللّه علیه که آیا مردی که اقامت گفته باشد سـخن می تواند کرد حضـرت فرمودند که بلی و چند حدیث کالصـحیح نیز بر این مضمون وارد شده است و هر دو را جمع می توان کرد اگر چه اظهر کراهت است و لیکن احوط آنست که سـخن نگوید مگر در تقدم امام و احوط آنست که اگر سخن گفته باشد اقامه را از سر گیرد.

[آن که بهتر است اذان می گوید]

(و قـال علیّ صـلوات اللّه علیـه قـال رسـول اللّه صـلّی اللّه علیـه و آلـه یـؤمّکم اقرؤکم و یـؤذّن لکم خیـارکم و فی حـدیث اخر افصـحکم) و منقولست از حضـرت امیر المؤمنین صـلوات اللّه علیه که فرمودند که حضـرت سـیّد المرسلین صلّی اللّه علیه و آله فرمودند که امامت می کند شما را هر که اعلم

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۵۴۲

باشد به قرائت یا بیشتر در حفظ داشـته باشد یا قرائت را بهتر خواند بانکه رعایت وقوف و صـفات حروف را بهتر کند و بعضی گفته اند که مراد از اقر اعلم است چون در زمان حضـرات سـیّد المرسلین و ائمه طاهرین صلوات اللّه علیهم علم منحصر بود در علـم قرآن و این احتمـال بعیـد است چنـانکه خواهـد آمـد و محتمـل است که مراد از اقرء کسـی باشـد که بیکی ازین صـفات موصوف باشد و این احتمال بعید نیست و لیکن

در صورت تعارض مشکل است و دیگر حضرت فرمودند که اذان می گویند از جهه شما خوبان شما یا کسی که خوبتر باشد و اقـل مرتبه خوبی عـدالت است تـا اعتمـاد بر او توان کرد در دخول وقت در بعضـی از صور و در حـدیث دیگر از آن حضـرت صلوات اللَّه علیه منقولست که اذان می گویـد از جهه شـما هر که فصـیح تر باشـد بـانکه حروف را از مخارج گویـد با رعایت صفات حروف.

[هر که یک سال در شهری از شهرهای مسلمانان اذان بگوید]

(و قال رسول اللَّه صلّی اللَّه علیه و آله من اذّن فی مصـر من امصار المسلمین سنه وجبت له الجنّه) بسند صحیح منقولست از آن حضـرت صـلی اللَّه علیه و آله که هر که یک سال در شهری از شهرهای مسلمانان اذان بگوید بهشت او را واجب شود و ظاهرا مراد ازین اذان اذان اعلام است نه اذانی که آهسته گوید.

[حق سبحانه و تعالی می آمرزد مؤذّن را آن مقدار که چشم او کار کند]

(و قال ابو جعفر صـلوات اللَّه علیه المؤذّن یغفر اللَّه له مدّ بصـره و مدّ صوته فی السّـماء و یصدّقه کلّ رطب و یابس یسـمعه و له من کلّ من یصـلّی معه فی مسجده سهم و له من کلّ من یصلّی بصوته حسنه) و کالصحیح منقولست از حضرت امام محمد باقر صلوات اللَّه علیه که فرمودنـد که حق سـبحانه و تعالی می آمرزد مؤذّن را آن مقـدار که چشم او کار کند و آن مقدار که آواز او به جانب آسمان برود و تصدیق می کنند مؤذّن را هر تر و خشکی که

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۵۴۳

صدای او را می شـنوند و به سبب هر که نماز کند با او در آن مسجد نصیبی از ثواب او را خواهد بود نصیبی بزرگ و به سبب هر یک از کسانی که اذان او را بشنوند و با او نماز نکنند حسنه در نامه عمل او می نویسند بد آن که این حدیث را صدوق در ثواب الاعمـال و خصال و غیر آن ذکر کرده است از آن حضـرت صـلوات اللَّه علیه که فرمودنـد که هر که ده سال اذان بگوید خالصا لوجه اللَّه حق سبحانه و تعالی می آمرزد مد بصرش را و کشیدن آوازش را در آسمان و چشم

در آسـمان كار مى كند تا فلك هشتم پس ممكن است كه مراد اين باشد كه اگر گناهان مؤذّن آن مقدار باشد كه آسمانها پر باشد از گناهان كه حق سبحانه و تعالى همه را مى آمرزد و هم چنين آن مقدار كه آوازش رود و آن نيز تا عرش باشد چنانكه خواهد آمد كه فرشـتگان آواز مؤذّنان را بالا مى برند و ممكن است كه تشبيه كرده باشند مغفرت را باين مقدار با آن كه يك قطره از درياى مغفرت و رحمت عالمى را كافيست و ممكن است كه مراد از مـدّ بصـر مـدّ صوت باشد چون غالب اوقات مراد از چشم كـار كردن آنست كه تشـخيص توانـد كرد چنـانكه خواهـد آمـد و بنـا بر اين احتمال ممكن است كه مراد پر بودن از گناهان يا مغفرت باشـد و از قبيل تشبيه معقول به محسوس باشـد چنانكه گـذشت و ممكن است كه مراد اين باشد كه هر چند آواز مؤذّن بيشتر رود از اطراف ثوابش بيشتر خواهد بود و بنا بر اين ضم كردن مدّ بصـر از آن جهت خواهد بود كه بسـيار بلند نگويد كه سبب ضرر شود بلكه مدّ بصر كه يك ميلست كافى است و قريب است.

باين حديث كالصـحيح از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّه عليه كه فرمودند كه مى آمرزند مؤذّن را هر مقدار كه آواز او برود يعنى هر چند بيشتر مى رود آواز او گناهان او بيشتر آمرزيده مى شود و شهادت مى دهد از جهه او هر

لوامع صاحبقرانى، ج ۳، ص: ۵۴۴

چيزى كه صداى او را مى شنوند و در ذوى العقول ظاهر است و در غير آن حقيقه يا مجازا چنانكه گذشت و هم

چنین در حدیث صحیح از عبد الرحمن منقولست که گفت حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه فرمودند که چون اذان گویی آهسته مگو زیرا که حق سبحانه و تعالی ثواب می دهد بمقدار بلند گفتن اذان که هر چند بلندتر می گویی ثوابت بیشتر است و دیگر خواهد آمد.

[کسی هفت سال اذان بگوید]

(و قال صلوات اللّٰه علیه من اذّن سبع سنین محتسبا جاء یوم القیمه لا ذنب له) و کالصحیح منقولست از حضرت امام محمد باقر صلوات اللّٰه علیه که فرمودند که هر که هفت سال اذان بگوید خالصا لوجه اللّٰه چون فردا در محشر حاضر شود او را گناه نباشد و ظاهر این خبر نیز اذان اعلام است.

و در حدیث کالصحیح از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه منقولست که فرمودند که سه طایفه در بهشت قرار ایشان در مشک ناب خواهد بود اوّل مؤذّنی که از برای رضای الهی اذان بگوید و پیشنمازی که مامومان از او راضی بوده باشند و بنده که اطاعت حق سبحانه و تعالی کند و اطاعت آقای خود نیز کند.

و از حضرت سیّد المرسلین صلّی اللّٰه علیه و آله بسند قوی منقولست که مؤذّنی که اذان از جهه رضای الهی بگوید ثواب مجاهدی دارد که شمشیر کشیده باشد و در میان دو صف جهاد کند.

و کالصحیح منقولست از آن حضرت صلّی اللّٰه علیه و آله که فرمودند که مؤذّنان امّت من محشور می شوند با پیغمبران و صدّیقان و شهدا و صالحان.

(و روی ان الملائکه اذا سمعت الأذان من اهل الارض قالت هذه اصوات أمّه محمّد بتوحید اللّٰه فیستغفرون اللّٰه لامّه محمّد صلّی اللّٰه علیه و آله حتّی یفرغوا من تلک الصّلاه)

و در حديث صحيح از عبد اللّه بن

لوامع صاحبقرانى، ج ۳، ص: ۵۴۵

سنان منقولست كه حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّه عليه فرمودند كه طول ديوار مسجد حضرت سيّد المرسلين صلّى اللّه عليه و آله يك قامت بود و چون وقت نماز داخل مى شد حضرت مى فرمودند بلال را كه اى بلال بالاى ديوار رو و اذان را بلند بگو به درستى كه حق سبحانه و تعالى بادى را موكل ساخته است كه اين صدا را به آسمان برد و صدوق تا اينجا را از حديث انداخته است و تتمه را ذكر كرده است كه به درستى كه هر گاه فرشتگان اذان را مى شنوند از اهل زمين مى گويند كه اين صداهاى امّت محمّد است بيگانگى الهى و فرشتگان استغفار مى كنند از جهه امت محمّد تا ازين نماز فارغ شوند و اين حديث را برقى بسند صحيح و كلينى كالصحيح روايت كرده اند و دلالت مى كند بحسب ظاهر بر آن كه سنت است بلند گفتن اذان و بر منارى به قد آدمى بالا رفتن و بعد از دخول وقت بى فاصله گفتن و منافات ندارد با حديث صحيح علىّ بن جعفر كه گفت سؤال كردم از برادرم حضرت امام موسى كاظم صلوات اللّه عليه كه آيا اذان را بر منار گفتن سنّت است حضرت فرمودند كه از جهه حضرت سيّد المرسلين صلّى اللّه عليه و آله اذان مى گفتند بر روى زمين و در آن وقت منارى نبود و جمع مى توان كرد بانكه نفى مناره متعارف فرموده باشند چون منارى كه بر ديوار مسجد حضرت بود شكل منار نداشت بلكه راهى بر ديوار ساخته بودند كه بر مؤذّن مشكل نباشد اذان

گفتن و آواز او همه جا برسد و یک قد آدم فی الحقیقه بر روی زمین است و ممکن است که در اوایل نبوده باشد و در او آخر ساخته باشند و اللّٰه تعالی یعلم.

(و روی زراره عن ابی جعفر صلوات اللّٰه علیه انّه قال ادنی ما یجزئ من الاذان ان یفتتح اللّیل بأذان و اقامه و یفتتح النّهار بأذان و اقامه و یجزئک فی سایر الصّلوات اقامه بغیر اذان)

[کمترین اذان و اقامه]

و به اسانید صحیحه

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۵۴۶

منقول است از زراره که حضرت امام محمد باقر صلوات اللّٰه علیه فرمودند که کمتر آن چه مجزی و کافی است آنست که افتتاح کنی شب را به اذانی و اقامه و افتتاح کنی روز را به اذانی و اقامه و کافی است ترا در باقی نمازها که اکتفا کنی به اقامه بی اذان و ظاهر این حدیث آنست که اذان و اقامه از جهه نماز صبح و شام واجبست و در باقی نمازها اقامه واجبست.

و مؤید این حدیث است حدیث کالصحیح صباح که گفت حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه فرمودند که ترک مکن اذان را در همه نمازها و اگر ترک کنی در نماز صبح و شام تقصیر مکن که در این دو تقصیر نیست بدو معنی.

و در حدیث صحیح از آن حضرت صلوات اللّٰه علیه منقولست که در نمازها اقامه کافی است مگر در نماز صبح و شام.

و در حدیث موثق کالصحیح از سماعه منقولست که آن حضرت صلوات اللّٰه علیه فرمودند که نماز صبح و شام را نمی توان کرد مگر با اذان و اقامه و در باقی نمازها رخصت داده اند که با اقامه

تنهـا به جـا آورنـد و بـا اذان افضل است و جمعی این حکم را مخصوص نماز جماعت می داننـد و در منفرد اقامه تنها را کافی می دانند چنانکه ظاهر احادیث صـحیحه است و احوط آنست که نماز جماعت را بی اذان و اقامه واقع نسازد مگر در مواضـعی که خواهـد آمـد و در نمـاز منفرد آنست که اذان صـبح و شـام را ترک نکنـد و اقـامه همه نمازهـا را ترک نکنـد اگر چه اظهر استحباب هر دو است مطلقا.

(و جمع رسول اللَّه صـلّی اللَّه علیه و آله بین الظّهر و العصـر بعرفه بأذان واحد و اقامتین و جمع بین المغرب و العشاء بجمع بأذان واحد و اقامتین) و به اسانید صـحیحه منقولست از حضـرات سیّد المرسلین و ائمه طاهرین صلوات اللَّه علیهم که جمع کردند در روز عرفه میان ظهر و عصر به یک اذان و دو

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۵۴۷

اقامت چون روزیست که دعا مطلوبست نماز ظهر و عصر را در وقت ظهر به جا آوردند و از جهه ظهر اذان و اقامت گفتند و از جهه عصـر اقـامه تنهـا گفتنـد چـون وقت فضـیلت عصـر داخـل نشـده بود و اذان در وقت فضـیلت می گفتنـد و هم چنین جمع فرمودنـد میان شام و خفتن در مشـعر الحرام به یک اذان و دو اقامت به آن که نماز شام را در وقت خفتن به جا آوردنـد و اذان خفتن را پیش از نماز شام گفتنـد و بعد از آن اقامت از جهه نماز شام گفتند و بعد از نماز شام اقامت از جهه نماز خفتن گفتند و ظاهر آنست که سقوط اذان در این دو موضع به

اعتبار جمع بود چنانکه خواهد آمد.

[حضرت سیّد المرسلین جمع فرمودند میان نماز ظهر و عصر به یک اذان و دو اقامه]

(و روی عبد اللَّه بن سنان عن الصّادق صلوات اللَّه علیه انّ رسول اللَّه صلّی اللَّه علیه و آله جمع بین الظّهر و العصر بأذان و اقامتین و جمع بین المغرب و العشاء فی الحضر من غیر علّه بأذان واحد و اقامتین) و بسند صحیح منقولست از عبد اللَّه از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللَّه علیه که فرمودند که حضرت سیّد المرسلین صلّی اللَّه علیه و آله جمع فرمودند میان نماز ظهر و عصر به یک اذان و دو اقامت و هم چنین جمع کردند میان نماز شام و خفتن در حضر بی علّتی به یک اذان و دو اقامت و بر این مضمون احادیث بسیار از طرق خاصه و عامه وارد شده است و در بسیاری از این اخبار وارد شده است که جمع فرمودند تا وقت بر امّت آن حضرت فراخ شود و ظاهر جمع آنست که دو نماز را در یک وقت به جا آورده باشند و چون اذان از جهه نمازیست که وقت آن داخل شده باشد پس اگر نماز عصر را پیش از آن که سایه زیادتی چهار قدم شده باشد به جا آورند اذان را از جهه ظهر می گویند و اقامت نیز می گویند و نماز ظهر را به جا می آورند و اقامه می گویند و عصر را به جا می آورند و اگر نماز نکرده باشد تا چهار سبع شاخص گذشته باشد و اذان را پیش از نماز

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۵۴۸

ظهر از جهه عصر به جا می آورند و بعد از آن اقامه از جهه ظهر می گویند و بعد از نماز ظهر اقامه از

جهه نماز عصر می گویند و عصر را به جا می آورند و هم چنین است حکم نماز شام و خفتن.

و در احادیث معتبره وارد شده است که جمع بین الصلاتین وقتی متحقق می شود که نافله در میان نمازها واقع نشود و هر گاه نافله واقع شود جمع نشده است و از این اخبار ظاهر می شود که اگر نماز ظهر را در اول وقت به جا آورد و بعد از آن نافله عصر را به جا آورد اذان از جهه عصر می گوید هر چند چهار قدم نگذشته باشد و ظاهرا بد نباشد اذان در این صورت و هم چنین است حکم جمع در روز جمعه اذان از جهه عصر نمی گوید و در این چهار موضع خلافست در مشروعیت اذان دیگر جمعی مطلقا حرام می دانند و جمعی اذان اعلام را بدعت می دانند و سنت می دانند اذان را بقصد اعظام چون ذکر حق سبحانه و تعالی است و جمعی اذان عصر عرفه و عصر جمعه و عشا مشعر را حرام می دانند و جمع در غیر این سه موضع را مکروه می دانند و احوط ترکست مطلقا چون بسیاری از فصول آن ذکر نیست مثل حیعلات و قد قامت و بر تقدیری که ذکر باشند همه ذکری در همه وقت مطلوب نیست خصوصا بقصد مشروعیت و اگر نماز ظهرین را بعد از هشت قدم به جا آورد ظاهر عبارات اصحاب آنست که اذان ساقط باشد و اقامه ساقط نمی شود مگر آن که وقت نماز تنگ باشد و خوف خروج وقت باشد که در این صورت اقامه را نیز نمی گویند و اگر اندک کاری داشته باشد جمع می تواند کرد و بهتر آنست

که نماز ظهر را در چهار قدم به جا آورد و نماز عصر را در قدم پنجم بفعل آورد و اگر همیشه مشکل باشد گاهی متفرق واقع سازد و گاهی مجتمع و اگر چنان کند که نماز ظهر را دیر ترک واقع سازد تا نماز عصر در اول وقت بفعل آید بهتر از آنست که هر دو در یک وقت واقع شود و چون

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۵۴۹

دانستن اول وقت مشکل است تا یقین شود دخول وقت و نافله ظهر را با نماز ظهر و نافله عصر به جا آورد با دعاهای نماز و تعقیب چهار قدم می گذرد و عصر در قدم پنجم واقع می شود غالبا و اللّٰه تعالی یعلم.

[هر که نماز کند با اذان و اقامه در عقب او نماز می کنند دو صف از فرشتگان]

(و روی انّ من صلّی بأذان و اقامه صلّی خلفه صفّان من الملائکه و من صلّی بإقامه بغیر اذان صلّی خلفه صفّ واحد و حدّ الصّفّ ما بین المشرق و المغرب) و منقولست بسند کالصحیح که حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه فرمودند که هر که نماز کند با اذان و اقامه در عقب او نماز می کنند دو صف از فرشتگان و هر که نماز کند با اقامت بی اذان در عقب او نماز می کنند یک صف و حد صف میان مشرق و مغربست و در ثواب الاعمال چنین است که مفضل گفت عرض نمودم که مقدار هر صفی چه مقدار باشد حضرت فرمودند که کمترش میان مشرق و مغربست و بیشترش میان آسمان است تا زمین و مؤیّد این است حدیث صحیح حلبی که حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه فرمودند که هر گاه در صحرایی نماز گذاری و اذان و اقامه

به گویی در عقب تو نماز می گذارند دو صف از فرشتگان و اگر اقامه به گویی و اذان نگویی در عقب تو نماز می کنند یک صف و مثل این است حدیث صحیح محمد بن مسلم از آن حضرت صلوات اللَّه علیه.

(و فی روایه العبّاس بن هلال عن ابی الحسن الرّضا صلوات اللَّه علیه انّه قال من اذّن و اقام صلّی ورائه صفّان من الملائکه و ان اقام بغیر اذان صلّی عن یمینه واحد و عن شماله واحد ثمّ قال اغتنم الصّفّین) و بسند کالصحیح منقولست از عباس که حضرت امام رضا صلوات اللَّه علیه فرمودند که هر که اذان و اقامه را بگوید نماز کنند در عقب او دو صف از

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۵۵۰

فرشتگان و اگر اقامه گوید بی اذان نماز می کنند از دست راست او یک فرشته و از دست چپ او یک فرشته بعد از آن حضرت فرمودند که غنیمت دان دو صفرا به آن که اذان و اقامت بگو و فایده نماز کردن این دو صف آنست که ثواب نمازهای فرشتگان همه از او خواهد بود یا بعدد هر فرشته نماز او مضاعف خواهد شد چنانکه در نماز جماعت خواهد آمد.

(و فی روایه ابن ابی لیلی عن علیّ صلوات اللَّه علیه انّه قال من صلّی بأذان و اقامه صلّی خلفه صفّان من الملائکه لا یری طرفاهما و من صلّی بإقامه صلّی خلفه ملک) و بسند کالصحیح روایت کرده است صدوق از ابن ابی لیلی از عبد اللَّه بن جعفر از حضرت امیر المؤمنین صلوات اللَّه علیه که فرمودند که هر که نماز کند با اذان و اقامت در عقب سر او

نماز می کنند دو صف از فرشتگان که دو طرف این دو صف پیدا نباشد و هر که نماز کند با اقامت نماز می کند در عقب او فرشته ممکن است که مراد از این ملک جنس باشد و مراد یک صف باشد یا بحسب نماز گذارندگان و عذرهای ایشان مختلف شود پس کسی که عذر او اقوی باشد صف او اطول خواهد بود و اللَّه تعالی یعلم. و در حدیث صحیح وارد شده است که حضرت امام جعفر صادق صلوات اللَّه علیه فرمودند که در روز قیامت گردن مؤذّنان درازتر خواهد بود و عامه نیز همین حدیث را در صحاح خود نقل کرده اند از حضرت سیّد المرسلین صلّی اللَّه علیه و آله و در تفسیر این حدیث اقوال بسیار است بعضی گفته اند درازی کنایه است از رستگاری یا کنایه است از امیدواری بسیار یا اقربند به رحمت الهی یا زودتر به بهشت می روند و احادیث در فضل اذان و اقامه بسیار است از آن جمله در حدیثی که صدوق در آخر عقاب الاعمال ذکر کرده است در آخر آن حدیث فضیلت مؤذّنان را ذکر کرده است آن مقدار که حصر نمی توان کرد بلکه

بر عقول ناقصه بسیار مشکل است که قبول کنند از زیادتی و کثرت ثواب و لیکن اکثر اخباری که در فضیلت مؤذّنان وارد شده است خصوصا در این حدیث مشروط است به آن که خالصا لوجه اللَّه باشد و این معنی بسیار نادر است و اگر واقع شود این ثوابها سهل است نزد عمل خالص و اللَّه تعالی یعلم.

[دعای هنگام شنیدن اذان]

(و قال الصّادق صلوات اللَّه علیه من قال حین یسمع اذان

الصّبح اللّهُمَّ انّى أسألـك بإقبـال نهـارك و ادبـار ليلك و حضور صـلواتک و اصوات دعاتک ان تتوب علىّ انّک أنت التّوّاب الرّحيم و قـال بمثـل ذلـک حين يسـمع اذان المغرب ثمّ مـات من يومه أو ليلته مـات تائبـا) و بسـند كالصـحيح منقولست كه آن حضـرت صـلوات اللّه عليه فرمودند كه هر كه چون اذان صـبح را بشنود اين دعا را بخواند و چون اذان مغرب را بشنود اين دعا را بخوانـد و در آن روز يـا در آن شب بميرد بـا توبه از دنيـا برود يـا اين دعا او را از گناهان پاك كنـد مثل توبه، و ترجمه دعا اينست كه خداونـدا از تو سؤال مى كنم بحق آمـدن روز و رفتن شب يـا به سـبب آن كه اين نعمت بر من و عالميـان كرده كه روز را آوردى و شبرا بردى و حاضر شد وقت نمازهاى روز يا بحق حاضر شدن وقت نمازها كه از آن جمله نماز صبح است و به سـبب آن كه بلنـد مى شود آوازهاى دعا كننـدگان تو يا بحق صـداهاى به دعا يا به اذان شده چون مؤذّنان دعوت كنندگان مردماننـد به نماز كه خوان احسان الهى است كه توفيق تو به كرامت كنى مرا به درستى كه توئى توبه دهنـده و توبه پذيرنده و توئى مهربان و در وقت شام تغيير مى بايـد داد باين عنوان كه. اللَّهُمَّ إنّى أسألك بإقبال ليلك و إدبار نهارك. يعنى خداوند ترا مى خوانم بحق آمـدن شب و رفتن روز تا به آخر يا عبارت اول را بخواند بى تغيير وقتى كه بشـنود اذان شام را و بعد از آن در آن روز يا در

آن شب بمیرد بعنوان لفّ و نشر مرتّب.

(و کان ابن النّباح یقول فی اذانه حیّ علی خیر العمل حیّ علی

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۵۵۲

خیر العمل فاذا راه علیّ صلوات اللَّه علیه قال مرحبا بالقائلین عدلا و بالصّلاه مرحبا و اهلا) و منقولست که عامر بن نباح که مؤذّن حضرت امیر المؤمنین صلوات اللَّه علیه بود در اذانی که می گفت بعد از حیّ علی الفلاح دو مرتبه حیّ علی خیر العمل را می گفت و چون حضرت امیر المؤمنین صلوات اللَّه علیه می شنیدند این کلمه را می فرمودند که مرحبا جمعی را که آن چه حق و صوابست می گویند و مرحبا نماز این جماعت و مرحبا جمعی را که اهل نمازند و نماز ایشان را حق سبحانه و تعالی قبول می فرماید یعنی جمعی که ترک می کنند این کلمه را اهل نماز نیستند و نماز ایشان مقبول نیست آن چه از اخبار ظاهر می شود این است که چون اذان در شب معراج مقرّر شد و مع هذا جبرئیل آورد مشتمل بود بر کلمه حیّ علی خیر العمل یعنی بشتاب ای بنده بر عملی که بهتر از همه اعمال است که آن نماز است عمر معارض شد که شما را منظور این است که عالم مفتوح شود بر اسلام و همین که مردمان دانستند که نماز بهترین اعمال است همگی رو به نماز خواهند کرد و ترک جهاد خواهند کرد حضرت فرمودند که وضع این از من نبود تا توانم رفع این نمودن حق سبحانه تعالی چنین مقرّر ساخته است و در زمان آن حضرت می گفتند و در زمان امارت عمر بر منبر رفت و گفت که سه چیز در

زمان حضرت رسول اللّٰه صلّی اللّٰه علیه و آله بود و من هر سه را حرام می کنم و بر آن اعقاب می کنم و آن متعه زنان و حج تمتع و قول حیّ خیر العمل است و چون پادشاه بود هر چه می کرد افعال او را توجیهات می کردند جمعی از جهه نفاق و جمعی از روی تقیه و اجماع اهل بیت است بر آن که حیّ علی خیر العمل جزو اذان و اقامت است و احادیث متواتره بر آن وارد شده است.

و از طرق عامه سهل بن حنیف و عبد اللّٰه بن عمر نیز قایلند به آن و عبد اللّٰه بن عمر روایت کرده است که من شنیدم که ابا محذوره در حضور حضرت سیّد المرسلین صلّی اللّٰه علیه و آله اذان گفت و حیّ علی خیر العمل را گفت و ابن جنید ذکر کرده است که ما مشاهده نمودیم آل رسول صلوات اللّٰه علیهم را

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۵۵۳

همگی بر این بودند و عمل اهل طبرستان و یمن و کوفه و نواحی کوفه و بعضی از بغداد نیز بر این است و می گویند.

و منقولست از طرق عامه که عکرمه گفت پرسیدم از عبد اللّٰه بن عباس که چرا عمر ترک کرد حیّ علی خیر العمل را از اذان در جواب گفت که مطلبش این بود که مردمان سعی در جهاد کنند و فتح بلاد شود بنا بر این ترک کرد آن را از اذان.

و در حدیث صحیح وارد شده است که از حضرت ابی الحسن صلوات اللّٰه علیه پرسیدند که چرا ترک کردند حیّ علی خیر العمل را از اذان حضرت فرمودند که علّت ظاهره

را می خواهی بدانی یا علّت باطنه را راوی گفت هر دو را حضرت فرمودند که امّا علّت ظاهره آن که مردمان رو به نماز نکنند که ترک جهاد کنند و امّا علّت باطنه آن که مراد از خیر العمل ولایت و اعتقاد به امامت ائمه معصومین است صلوات اللّه علیهم و عمر می دانست این معنی را خواست که این کلمه را بیندازد تا ترغیب و تحریص بر ولایت ایشان واقع نشود.

و در حدیث کالصحیح از حضرت امام محمد باقر صلوات اللّه علیه وارد شده است که مراد از خیر العمل نیکی است به حضرت فاطمه زهرا و حضرات اولاد او که ائمه معصومینند صلوات اللّه علیهم و منافاتی نیست میان این اخبار زیرا که از اعمال جوارح بهترین اعمال نماز است و از اعمال قلوب بهترین اعمال مودت و ولایت اهل البیت است که مزد رسالت حضرت سیّد المرسلین است و سبب قبول سایر اعمال است چنانکه ابن شیرویه که از بزرگان علماء عامه است در فردوس الاخبار در باب لام روایت کرده است که حضرت سیّد المرسلین صلّی اللّه علیه و آله فرمودند به حضرت امیر المؤمنین صلوات اللّه علیه که یا علی اگر بنده عبادت کند حق سبحان و تعالی را بمثل آن چه نوح در قوم خود تبلیغ

رسالت کرد که آن نهصد و پنجاه سال است و او را بمثل کوه احد طلا بوده باشد و همه را در راه خدا صرف کند و آن قدر عمر بیابد که هزار حج پیاده بکند و از روی ظلم در میان صفا و مروه شهید شود و ترا امام نداند

یا علی بوی بهشت را نخواهد شنید و داخل بهشت نخواهد شد و در باب عین نقل کرده است که حضرت فرمودند که علی از من است و من ازویم و علی ولی و پیشوای هر مؤمن است بعد از من و علی و شیعه او ایشانند رستگاران در روز قیامت و من شهرستان علم الهم و علی در آن شهر است و علی بیان می کند از جهه امّت من آن چه را آورده ام از جهه ایشان بعد از من دوستی او ایمان است و دشمنی او نفاق است و دوستی او و نظر کردن به او عبادتست و علی بهترین خلایق است هر که شک کند در او کافر است و علی بهترین خلایق است و هر که ابا کند کافر است و علی قسمت کننده دوزخ و بهشت است و علی مثل باب حطه است که در بنی اسرائیل بود هر که داخل شد در آن باب مؤمن است و هر که بیرون رفت کافر است و علی از من بمنزله هارون است از موسی غیر از آن که بعد از من پیغمبری نخواهد بود و اگر نه پیغمبر می بود.

(و روی الحارث بن المغیره النّصری عن ابی عبد اللّه صلوات اللّه علیه انّه قال من سمع المؤذّن یقول اشهد ان لا اله الّا اللّه و اشهد ان محمّدا رسول اللّه فقال مصدّقا محتسبا و انا اشهد ان لا اله الّا اللّه و اشهد انّ محمّدا رسول اللّه اکتفی بها عن کلّ من ابی و جحد و اعین بها من أقرّ و شهد کان له من الاجر عدد من انکر و جحد و عدد

من اقرّ و شهد) و بسند صحیح و حسن کالصحیح منقول است از حارث از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه که فرمودند که هر که بشنود که مؤذّن شهادتین می گوید و او بگوید از روی تصدیق و ایمان خالصا للّه که من نیز گواهی می دهم به وحدانیّت

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۵۵۵

الهی و به رسالت حضرت رسالت پناهی صلّی اللّٰه علیه و آله و باین شهادت اکتفا می کنم از هر که ابا و انکار کند یعنی اگر عالمی منکر باشند من اقرار دارم و انکار نمی کنم و یاوری می کنم باین شهادت هر که را اقرار کند و شهادت دهد هر گاه این کلمات را از روی اعتقاد و اخلاص بگوید حق سبحانه و تعالی او را مزد و ثواب کرامت فرماید بعدد منکران و جاحدان و بعدد مقران و شاهدان یعنی بعدد جمیع خلایق.

(و قال ابو جعفر صلوات اللّٰه علیه لمحمّد بن مسلم یا محمّد بن مسلم لا تدعنّ ذکر اللّٰه علی کلّ حال و لو سمعت المنادی ینادی بالأذان و أنت علی الخلاء فاذکر اللّٰه عزّ و جلّ و قل کما یقول المؤذّن) و کالصحیح و فی الصحیح منقول است از حضرت امام محمد باقر صلوات اللّٰه که فرمودند به محمد بن مسلم که ای محمد ترک مکن ذکر حق سبحانه و تعالی را در هیچ حالی و اگر بشنوی که در حالتی که در بیت الخلا باشی و مؤذن اذان گوید پس تو نیز ذکر حق سبحانه و تعالی بکن و بگو چنانکه مؤذّن می گوید و در حدیث صحیح از آن حضرت صلوات اللّٰه علیه منقول است که حضرت سید المرسلین صلّی

اللَّه علیه و آله چون می شنیدند که مؤذن اذان می گوید حضرت حکایت قول مؤذّن می فرمودند در همه عبارات و در حدیث صحیح منقولست از زراره که گفت عرض نمودم. به خدمت حضرت امام محمد باقر صلوات اللَّه علیه که چون بشنوم اذان را چه چیز بگویم حضرت فرمودند که حق سبحانه و تعالی را یاد کن با هر که او را یاد کند و بسند قوی از حضرت امام موسی کاظم صلوات اللَّه علیه منقول است که آن حضرت فرمودند که حکایت اذان سبب زیادتی رزق است اگر چه در بیت الخلا باشند و از این باب احادیث گذشت پیشتر و ظاهر اکثر عبارات آنست

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۵۵۶

که در همه چیزی همراهی مستحبّ است و از طرق عامه منقول است که چون حیعلات را بشنود بگوید.

(لا حول و لا قوّه الّا باللَّه العلیّ العظیم) و جمعی از علما ذکر کرده اند که اگر در نماز باشد یا در بیت الخلا باشد بعوض حیعلات حولقه بگوید و در نماز اگر حولقه بگوید احوط است چون جمعی قائل ببطلان نماز شده اند و در بیت الخلا دغدغه کراهت نیست چون احادیث صحیحه وارد شده است در امر به حکایت در آن.

[کسی که اذان و اقامه را فراموش کند]

(و سال زید الشّحام ابا عبد اللَّه صلوات اللَّه علیه عن رجل نسی الاذان و الاقامه حتّی دخل فی الصّلاه فقال ان کان ذکر قبل ان یقرا فلیصلّ علی النّبیّ و آله و لیقم و ان کان قد دخل فی القراءه فلیتمّ صلاته) و منقول است به سندی که خالی از ضعف نیست و لیکن چون از کتاب زید ماخوذ است و زید ثقه است در حکم

صحیح است با آن که حدیث صحیح محمد بن مسلم نیز به همین عنوان منقول است که گفت سؤال کردم از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّه علیه از شخصی که فراموش کند اذان و اقامه را تا آن که داخل شود در نماز حضرت فرمودند که اگر به خاطرش آید پیش از قرائت پس صلوات بر محمّد و آل او فرستد و اقامه را بگوید و نماز را از سر گیرد و اگر به خاطرش آید وقتی که شروع در قرائت کرده باشد نماز را تمام کند.

و به همین مضمون در حدیث حسن کالصحیح یا صحیح از حسین بن ابی العلاـ منقول است از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّه علیه.

و در حدیث صحیح منقول است که آن حضرت صلوات اللّه علیه فرمودند که اگر فراموش کرده باشی اذان و اقامت را و بخاطر آید پیش از رکوع اذان و اقامه را بگو و نماز را از سر گیر و اگر برکوع رفته باشی نماز را تمام کن

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۵۵۷

و در حدیث صحیح منقولست از علی بن یقطین که گفت سؤال کردم از حضرت امام موسی کاظم صلوات اللّه علیه از شخصی که فراموش کند که اقامه نماز را بگوید و به خاطرش آید وقتی که شروع در نماز کرده باشد حضرت فرمودند که اگر از نماز فارغ شده باشد نمازش تمام است و اگر در اثنای نماز به خاطرش رسد اعاده کند و بر این مضامین احادیث دیگر نیز وارد شده است و حق آنست که هر گاه اذان و اقامت یا اقامه را فراموش کرده باشد پس اگر پیش از

قرائت به خاطرش رسد مستحبّ مؤكد است اعاده و بعد از آن در تاكد پيش از ركوع است و بعد از آن تا آخر نماز و اگر بر نگردد نمازش صحيح است چنانكه در حديث صحيح از زراره منقول است كه گفت سؤال كردم از حضرت امام محمد باقر صلوات اللّه از شخصى كه فراموش كند اذان و اقامه را تا داخل شود در نماز حضرت فرمودند كه نماز را تمام كند زيرا كه اذان سنّت است.

و در حديث صحيح از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّه عليه منقول است در شخصى كه فراموش كند اذان و اقامه را تا داخل شود در نماز حضرت فرمودند كه بر او چيزى نيست و احاديث ديگر بر اين مضمون وارد است.

(و روى عن عمار السّاباطىّ انّه قال سأل أبو عبد اللّه صلوات عليه عن رجل نسى من الاذان حرفا و ذكره حين فرغ من الاذان و الاقامه قال يرجع إلى الحرف الّذى نسيه فليقله و ليقل من ذلك الحرف إلى اخره و لا يعد الاذان كلّه و الاقامه) و منقولست بسند موثق از عمار كه گفت از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّه عليه سؤال كردم از شخصى كه فراموش كند در اذان فصلى را و به يادش آيد در وقتى كه فارغ شده باشد از اذان و اقامه حضرت فرمودند كه رجوع مى كند به آن فصلى كه آن را فراموش كرده است و آن را مى گويد و ما بعد آن را تا به آخر آن و اعاده نمى كند تمام اذان را و نه اقامه را

لوامع صاحبقرانى، ج ۳، ص: ۵۵۸

ظاهرش اين است كه اگر مثلا حىّ على

الصّلاه را فراموش كرده باشد از اذان آن را مى گويد تا آخر اذان و اقامه را اعاده نمى كند و محتمل است كه مراد اين باشد كه اگر از اقامه نيز فصلى را فراموش كرده باشد آن را مى گويد تا به آخر و احتياج نيست كه اقامه را از سر گيرد و بنا بر اين در صورت فراموش كردن فصلى از اذان اعاده اقامه مسكوت عنها خواهد بود و اول اظهر است.

چنانكه بسند موثق از عمار منقول است كه گفت سؤال كردم از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه عليه يا شنيدم كه آن حضرت مى فرمودند كه اگر شخصى فراموش كند فصلى را از اذان تا شروع كند در اقامه اقامه را تمام كند و بر او چيزى نيست و اگر فصلى از اقامه را فراموش كند بر مى گردد و آن فصل را مى گويد تا به آخر اقامه و منقول است در صحيح از زراره از حضرت امام محمد باقر صلوات اللّٰه عليه كه فرمودند كه هر كه سهو كند در اذان و مقدم كند مؤخر را و مؤخر كند مقدّم را از آنجايى كه تأخير كرده است مى گيرد و تمام مى كند تا به آخر و از اين اخبار ظاهر مى شود كه ترتيب بنحو منقول شرط است و اگر عمدا بر خلاف ترتيب واقع سازد بى دغدغه باطل است و اگر سهوا بى ترتيب واقع شده باشد اگر وقت باقى باشد به آن كه داخل نشده باشد در نماز اعاده مى كند به نحوى كه گذشت.

[تثويبى كه متعارفست ميان عامه]

(و سال معاويه بن وهب ابا عبد اللّٰه صلوات اللّٰه عليه عن التّثويب الّذى يكون بين الاذان و الاقامه فقال ما نعرفه)

و به اسانید صحیحه و کالصحیحه منقول است از ابن وهب که گفت سؤال کردم از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه از تثویبی که متعارفست میان عامه که در ما بین اذان و اقامه می گویند یا در میان هر دو به جای حیّ علی خیر العمل می گویند که الصّلاه خیر من النّوم حضرت فرمودند که نمی دانیم آن را یعنی حضرت

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۵۵۹

سیّد المرسلین صلّی اللّٰه علیه و آله نفرموده اند آن را که اگر ایشان فرموده بودند می دانستیم بلکه شکی نیست در آن که عمر علیه ما یحب اللّٰه و الملائکه و الناس اجمعین ردا علی اللّٰه و علی رسوله موافق عقل شوم خود قرار داد که نماز بهتر از خوابست نه بهتر از همه عبادات چون او خبر نداشت از نماز و از قربی که مؤمنان را حاصل می شود از نماز و آن که نماز معراج مؤمن است و هیچ عبادتی به جا معیّت نماز نیست چون جمیع جوارح ظاهره و قوی و ارواح باطنه هر یک را در همه حالی شغلی است خاص که آن بابی است از ابواب فیوض قدسیّه و و ارادت قدوسیّه که بر عارف مفتوح می گردد و لهذا حضرت سیّد الواصلین صلوات اللّٰه علیه می فرمودند که روشنایی چشم من در نماز است و می فرمودند که ارحنا یا بلال ما راحت ده به گفتن اذان تا متوجّه جناب اقدس او شویم و جواب دادن حضرت باین عنوان از روی تقیه است و در کافی باین عبارتست عن التثویب بین الاذان و الاقامه و این عبارت بهتر است از عبارت متن و عبارت تهذیب مثل متن است.

و در

حدیث صحیح از محمد بن مسلم منقول است از حضرت امام محمد باقر صلوات اللّٰه علیه که فرمودند که پدرم در خانه به آواز بلند می فرمودند که الصلاه خیر من النوم و اگر تو نیز مکرر به گویی این کلمه را باکی نیست و ظاهر است که حضرت از روی تقیه می فرمودند چون عامه می دانستند که ایشان منکرند و لهذا نیست در حدیث که در اذان می فرمودند و فرمودند که اگر به گویی باکی نیست اگر سنت می بود امر می کردند که بگو.

و هم چنین در حدیث موثق وارد شده است از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه که فرمودند که ندا و تثویب در اقامه سنت است و محمول است

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۵۶۰

بر تقیه و ممکن است که مراد تکریر شهادتین باشد یا حیعلات از جهه اعلام جمعی که غافل باشند یا در خواب باشند.

چنانکه در حدیث صحیح از زراره منقولست که گفت که حضرت امام محمد باقر صلوات اللّٰه علیه بمن فرمودند که ای زراره ابتدا می کنی اذان را به چهار تکبیر و ختم می کنی بدو تکبیر و دو تهلیل و اگر خواهی که اعلام کنی به جای الصّلاه خیر من النّوم حی علی الفلاح را مکرر کن.

و در حدیث موثق از ابو بصیر منقولست که حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه می فرمودند که اگر مؤذّن مکرر کند شهادتین و حی علی الصّلاه و حی علی الفلاح را دو مرتبه و بیشتر هر گاه امام باشد و خواهد که مامومین جمع شوند باکی نیست و شکی نیست که در تقیه جایز است گفتن و گاه باشد که واجب باشد و اگر

تقیه نباشد شکی نیست که بدعتست و اجماع است بر آن که بدعت عمر است.

[اذان بچه غیر بالغ]

(و کـان علیّ صـلوات اللَّه علیه یقول لاـ بـاس ان یؤذّن الغلام قبل ان یحتلم و لا باس ان یؤذّن المؤذّن و هو جنب و لا یقیم حتّی یغتسـل) و بسـند موثق کالصـحیح منقول است از حضـرت امیر المؤمنین صـلوات اللَّه علیه که می فرمودنـد که بـاکی نیست که صبی ممیز پیش از بلوغ اذان بگوید و باکی نیست که جنب اذان بگوید و اقامه نمی گوید تا غسل نکند.

و موافق جزو اول در حدیث صـحیح منقول است از ابن سنان. از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللَّه علیه که فرمودند که هر گـاه مؤذّنی اذان بگویـد و کم کنـد اذان را بـانکه مثلا حیّ علی خیر العمل را نگویـد و تو خواهی که به اذان او نماز کنی پس تمام کن هر چه را او ناقص کرده است از اذان و باکی نیست که اذان بگوید پسری که محتمل نشده باشد و ظاهرش آنست که اکتفا باین اذان

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۵۶۱

می توان کرد از جهه نماز هر گاه ممیز باشـد چنانکه ظاهر لفظ غلام است و اگر مؤذّنی کم کرده باشـد پس اگر شـیعه باشد و سهـوا کم کرده باشـد یـا از جهه تقیه اکتفـا به اذان او می توان کرد هر گـاه نـاقص را بگوینـد و اگر سـنّی باشـد پس اگر خود بگوید بانکه هر چه مؤذّن گوید او حکایت کند و هر چه را نگفته باشد او بگوید صـحیح است چون اذان را خود گفته است یا آن که خواهد که با او نماز کند بعنوان تقیه و اگر اذان

و اقامه را خود بگوید خوف آن باشد که او برکوع رود و قرائت را نکرده باشد در این صورت نیز اکتفا می کند به آن که آن چه را او ترک کرده است می گوید و اکثر علما حمل این حدیث بر این معنی کرده اند و تعمیم به نحوی که مذکور شد اظهر است، و بر جزو ثانی حدیث دلالت می کند احادیث صحیحه و کالصحیحه و بعضی از آنها گذشت و از احادیث بسیار ظاهر می شود که می باید در حالت اقامت مثل حالت نماز باشد و در اذان در کار نیست که چنان باشد اگر چه سنت است که در حال اذان نیز با وضو و رو بقبله ایستاده باشد مثل اقامت و در حالت اقامت ظاهر نیست که اینها واجبست یا مستحبّ مؤکد چنانکه گذشت.

[کیفیه اذان]

(و روی ابو بکر الحضرمیّ و کلیب الاسدیّ عن ابی عبد اللّٰه صلوات اللّٰه علیه انّه حکی لهما الاذان فقال اللّٰه اکبر اللّٰه اکبر اللّٰه اکبر اللّٰه اکبر اشهد ان لا اله الّا اللّٰه اشهد ان لا اله الّا اللّٰه اشهد انّ محمّدا رسول اللّٰه اشهد انّ محمّدا رسول اللّٰه حیّ علی الصّلاه حیّ علی الصّلاه حیّ علی الفلاح حیّ علی الفلاح حیّ علی خیر العمل حیّ علی خیر العمل اللّٰه اکبر اللّٰه اکبر لا اله الّا اللّٰه لا اله إلّا اللّٰه و الاقامه کذلک) و بسند ضعیف منقولست از ابی بکر و بسند حسن کالصحیح منقولست از کلیب و شیخ بسند موثق کالصحیح روایت کرده است از هر دو که گفتند که حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه حکایت کرد از جهه ما اذان را و فرمودند که اقامت

مثل

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۵۶۲

اذانست و ظاهرا مراد از مماثلت مماثلت فی الجمله است در آن که فصول هر دو را مکرر باید گفت و در اکثر شریکند و هیچ شک نیست که در اقامه دو مرتبه قد قامت الصلاه مکرر می شود و در اذان نیست و اکثر بر آنند که تکبیر اول اذان چهار است و اوّل اقامت دو است و تهلیل در آخر اذان دو است و در آخر اقامت یکی و در آخر تصریح به این ها خواهد نمود با علتش.

و در نسخه تهذیبی که شیخ حسین بن عبد الصمد از خط شیخ طوسی رحمهما اللَّه نوشته بود تکبیر آخر نیز چهار بود و ظاهرا از سهو نساخ باشد و مؤید مشهور است حدیث موثق کالصحیح اسماعیل جعفی که گفت از حضرت امام محمد باقر صلوات اللَّه علیه شنیدم که می فرمودند اذان و اقامه سی و پنج حرفست و بدست مبارک خود می شمردند اذان هجده حرف و اقامه هفده حرف و جمعی این حدیث را صحیح می دانند و علی أیّ حال اکثر علما عمل به همین حدیث کرده اند.

و احادیث صحیحه وارد شده است بغیر این عنوان و بعضی از علما نقل کرده اند که بعضی عمل به آن ها کرده اند و لیکن قایل آنها معلوم نیست مثل حدیث صحیح عبد اللَّه بن سنان که گفت سؤال کردم از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللَّه علیه از اذان حضرت فرمودند که می گویی که اللَّه اکبر اللَّه اکبر تا به آخر آن چه مذکور شد.

و در حدیث حسن کالصحیح یا صحیح از زراره و فضیل بن یسار از حضرت امام محمد باقر صلوات اللَّه علیه منقولست که

فرمودنـد که چـون حضـرت سـیّد المرسـلین صـلّی اللّٰه علیه و آله را به معراج بردنـد و به بیت المعمور رسـیدند وقت نمـاز شـد جبرئیل اذان و اقامه گفت و حضـرت سـیّد المرسـلین پیش ایسـتادند و ملائکه و پیغمبران همه در عقب آن حضـرت ایستادند و نماز کردند

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۵۶۳

پس زراره و فضـیل گفتنـد که پرسـیدیم که چگونه اذان گفت حضـرت فرمودنـد که گفت اللّٰه اکبر اللّٰه اکبر تا به آخر آن چه مذکور شد و فرمودند که اقامه مثل اذانست مگر آن که در اقامه هست قد قامت الصـلاه قد قامت الصّلاه در میان حیّ علی خیر العمل و میان اللّٰه اکبر پس رسول خـدا صـلّی اللّٰه علیه و آله أمر فرمودنـد بلال را باین اذان و بلال باین عنوان اذان می گفت تا رسول خـدا (ص) از دنیا رفتنـد و غرض آنست که تغییراتی که واقع شد مثل ترک حی علی خیر العمل و وحدت فصول اذان و اقامه یا اقامت تنها بعـد از حضـرت شـد و این دو حدیث نیز موافق مشـهورند الّا در تکبیرات اول اذان که در این دو حدیث دو مرتبه وارد شده است و تهلیل آخر اقامه و خواهد آمد در حدیث فضل بن شاذان که دو تکبیر جزو اذانست و دو تکبیر دیگر از جهت تنبیه غافل است.

و در حدیث موثق کالصحیح از معلّی بن خنیس منقولست کیفیت اذان و مشتمل است بر چهار تکبیر.

و در حـدیث صـحیح از زراره منقولست از حضـرت امام محمد باقر صـلوات اللّٰه علیه که فرمودند که ای زراره افتتاح می کنی اذان را به چهار تکبیر و ختم می کنی آن را بدو

تکبیر و دو تهلیل.

و در حدیث صحیح از صفوان جمال منقولست که گفت از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّه علیه پرسیدم که فرمودند که اذان دو دو است و اقامه دو دو موافق حدیث جعفی می باید که لا اله الا اللّه در آخر اقامه یکی باشد تا هفده باشد و در بعضی از اخبار صحیحه وارد شده است که اذان و اقامه را یکی یکی می گویند یعنی می توان گفت و در چند خبر صحیح وارد شده است که اذان دو دو است و اقامت یک یک و محمولست بر حالت تعجیل یا تقیه.

[اذان با تقیه]

(و لا باس ان یقال فی صلاه الغداه علی اثر حیّ علی خیر

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۵۶۴

العمل الصّلاه خیر من النّوم مرّتین للتّقیّه) و باکی نیست که در اذان نماز صبح بعد از حیّ علی خیر العمل دو مرتبه بگوید از جهت تقیه که الصّلاه خیر من النّوم بلکه بعضی از اوقات که خوف ضرر باشد واجبست که بگوید و عبارت مصنف منافات ندارد با وجوب چون توهّم می شود که بدعتست و حرام ممکن است که اذان نگوید و این بدعت را واقع نسازد پس جواب این است که چون اذان از شعایر دین اسلام است ترک آن نمی توان کرد از جهت کلمه بدعتی که در آن باشد و نزد شیعه معلوم است که جزو اذان نیست بلکه سنیان نیز معترفند که چون عمر حیّ علی خیر العمل را بر طرف کرد به جای آن این کلمه را مقرر ساخت و بعضی از علما بحث کرده اند بر مصنّف که این دو کلمه را با هم جمع نمی توان کردن زیرا که در

حالت تقیه حی علی خیر العمل نمی توان گفت و در غیر تقیه الصّلاه خیر من النّوم را نمی توان گفت و جواب این است که ممکن است که حی علی خیر العمل را آهسته بگوید و کلمه دیگر را بلند یا آن که در زمان مصنف تقیه در این مرتبه نبود که حال هست چنانکه مذکور شد که در نصف بغداد می گفتند و در نصف دیگر نمی گفتند و به همین تقیه بفعل می آمد که الصّلاه خیر من النّوم را بگویند هر چند آن کلمه را نیز گویند و اللَّه تعالی یعلم.

[اضافه کردن در اذان]

(و قال مصنّف هذا الکتاب رضی اللَّه عنه هذا هو الاذان الصّحیح لا یزاد فیه و لا ینقص منه و المفوّضه لعنهم اللَّه قد وضعوا اخبارا و زادوا فی الاذان محمّد و آل محمّد خیر البریّه مرّتین و فی بعض روایاتهم بعد اشهد انّ محمّد رسول اللَّه اشهد انّ علیّا ولیّ اللَّه مرّتین و منهم من روی بدل ذلک اشهد انّ علیّا امیر المؤمنین حقّا مرّتین و لا شکّ فی انّ علیّا ولیّ اللَّه و انّه امیر المؤمنین حقّا و انّ محمّدا و آله صلوات اللَّه علیهم خیر البرّیه و لکن لیس ذلک فی اصل الاذان و انّما

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۵۶۵

ذکرت ذلک لیعرف بهذه الزّیاده المتّهمون بالتّفویض المدلّسون أنفسهم فی جملتنا) و می گوید مصنف این کتاب ابن بابویه حق سبحانه و تعالی از او راضی باد که این اذانی که مذکور شد در حدیث حضرمی و اسدی همین است اذان صحیح که زیاد و کم ندارد اگر چه مخالفت دارد با مشهور از جهت آن که بنا بر ظاهر حدیث تکبیر در اول اقامت

نیز چهار است و تهلیل در آخر آن دو است و قد قامت ندارد اما چهار مرتبه تکبیر را در حدیث فضل خواهد آمد که مخصوص اذانست بحسب ظاهر و در صحیحه زراره و معلی نیز گذشت که مخصوص اذانست و اما قد قامت خلافی نیست میان خاصه و عامه که در اقامت هست و آن را حواله بظهور فرموده اند و امّا تکرار تهلیل در اقامه مستبعد نیست که مذهب صدوق باشد و لیکن ظاهر حدیث جعفی وحدتست چنانکه مشهور است و ظاهر آن است که غرض مصنف نه آن است که ظاهر این حدیث صحیح است بلکه مراد او این است که زیادتیهای آینده را ندارد و مفوضه که طایفه اند از غالیان که اعتقاد ایشان این است که حق سبحانه و تعالی محمد و علی و ائمه را صلوات اللَّه علیهم آفرید و به ایشان گذاشت خلق عالم را و ایشانند خالق عالم و مشرع شرایع لعنهم اللَّه وضع نموده اند از پیش خود خبری چند را و زیاد کرده اند در اذان که محمد و آل محمد بهترین خلایقند در مرتبه مثل سایر فصول اذان.

و در بعضی از روایات ایشان واقع است بعد از شهادت به رسالت دو مرتبه شهادت می دهم که علی ولی خداست یعنی حق سبحانه و تعالی او را امام کرده است در آیه إِنَّما وَلِيُّكُمُ اللَّهُ و بعضی از ایشان روایت کرده اند بدل از آن عبارت این عبارت را که شهادت می دهم که علی امیر و پادشاه امام مؤمنان است البته دو بار مثل سایر فصول اذان و اقامت و شکی نیست در آن که علی امام است

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص:

از گفته الهی و شکی نیست که علی امیر مؤمنان است و البته شکی نیست که محمد و آل او صلوات اللّٰه علیهم بهترین خلایقند و لیکن در اصل اذان نیست و اذان کلماتی است متلقی از شارع اگر کسی لا اله الا اللّٰه را که بهترین و راسترین کلمات است زیاده کند در اذان تشریع کرده است و از این جهت این روایات موضوعه را ذکر کرده ام که تا باین زیادتی ظاهر شوند جمعی که متّهمند به تفویض و تدلیس می کنند و خود را از شیعیان می دانند و چنین ظاهر می سازند که شیعه اند پس همین که این روایات را در کتب خود ذکر کنند یا به این ها عمل نمایند ظاهر خواهد شد که کاذبند در تشیع بلکه از جمله غلاه مفوضه اند.

و از این کلمات ظاهر می شود که در زمان صدوق جمعی از غلاه بوده اند و ایشان در کتب خود این اخبار را ذکر کرده اند و بس و ما ندیده ایم در کتب حدیثی که بما رسیده است حدیثی باین عبارات که صدوق ذکر کرده است و از کلام محقق در معتبر و علامه و شهید ظاهر می شود که ایشان دیده اند چون ذکر کرده اند که اخبار شاذه بر این زیادتیها وارد شده است و مصطلح ارباب حدیث آن است که خبر صحیح مخالف مشهور را شاذ می گویند و در زمان محقق و علامه کتب ما بسیار بوده است پس بنا بر این مشکل است جزم کردن به آن که این اخبار موضوعه است مگر آن که یکی از معصومین صلوات اللّٰه علیهم فرموده باشند و اگر کسی این کلمات را باین عنوان گوید که مطلوب شارع

باشـد حتی بعنوان تیمن و تبرّک فبهـا و الّـا لغوی باشـد بـد نیست و اگر نگوینـد بهتر است مگر از روی تقیه چون در اکثر بلاد شایع است و بسیار شنیده ایم که جمعی ترک کرده اند و متهم به تسنّن شده اند.

تا آن که در وقتی که خـدمت اسـتاد مولانا عبـد اللّه طاب ثراه درس قواعد می خواندیم در مبحث اذان سـخنان صدوق را ذکر فرمودند بنده عرض نمودم که

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۵۶۷

شما چرا در اذان و اقامه اشهد انّ علیّا ولیّ اللّه را دو مرتبه می گویید فرمودند که تیمّنا و تبرّکا می گوییم و بحثها شد تا آن که فرمودنـد که دیگر نگوییم چند روز ترک کردند خود از جمعی شـنیدم که فلانی سـنّی است باز عرض نمودم که ظاهر شد که واجبست گفتن آن تقیه فرمودنـد که در اول نیز همین منظور من بود نخواسـتم که بلفظ تقیه بگویم مجملا دیگر می گفتنـد در مـدّت حیـات و در فقه رضوی چهـار تکبیر است در اول اذان و اقـامت هر یـک، دیگر اشـهد ان لا اله الا اللّه اشـهد انّ محمـدا رسول اللّه حیّ علی الصـلاه حیّ علی الفلاـح حیّ علی خیر العمـل اللّه اکبر اللّه أکبر لاـ اله الا اللّه هر یک دو بار مگر تهلیل در آخر اقـامت که یـک بـار است و دو قـد قـامت الصـلاه بعـد از حیّ علی خیر العمـل زایـد است در اقـامت حاصل آن که موافق مشـهور است الاـ در تکبیر اول اقـامت که چهـار است موافق ظـاهر خبر صـدوق و جمع می توان کرد که اگر اقـامت را متصـل گویند با اذان بدو تکبیر اکتفا کنند و اگر منفصل واقع سازند

چهار تكبير بگويند چنانكه ظاهر خبر فضل است يا آن كه در تكبير اقامه مخيّر باشد ميان دو و چهار.

و شيخ طوسى رحمه اللَّه ذكر كرده است كه در بعضى از روايات واقع است سى و هفت فصل به آن كه تكبير اقامه را چهار مرتبه بگويند و در بعضى از روايات چهل و دو فصل به آن كه تكبير اذان و اقامه را چهار مرتبه در اول و چهار مرتبه در آخر و تهليل را دو مرتبه بگويد در اذان و اقامه و ذكر كرده است كه بهر روايتى كه عمل كند خوبست و اگر عمل با شهر بهتر است و اللَّه تعالى يعلم.

[مؤذنين امناء اللَّه هستند]

(و قال الصادق صلوات اللَّه عليه فى المؤذّنين إنّهم الامناء) و از آن حضرت صلوات اللَّه عليه منقولست كه فرمودند در شأن مؤذنان كه ايشان امنايند يعنى مى بايد كه امين و عادل باشند تا جمعى كه معذورند اعتماد به اذان

لوامع صاحبقرانى، ج ۳، ص: ۵۶۸

ايشان توانند كرد و در حديث بلال نيز خواهد آمد.

و در حديث كالصحيح از حضرت امير المؤمنين صلوات اللَّه عليه منقولست كه فرمودند كه مؤذن مؤتمن و محلّ امانت است و امام ضامن است.

و در حديث موثق از عمار منقولست كه از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللَّه عليه پرسيدند كه آيا اذان غير شيعه اثنا عشرى صحيح است حضرت فرمودند كه اذان او صحيح نيست و امامت او صحيح نيست و ظاهر اين حديث آنست كه اذان غير مؤمن صحيح نيست.

(و قال صلوات اللَّه عليه صلّ الجمعه بأذان هؤلاء فانّهم اشدّ شى ء مواظبه على الوقت) و در حديث صحيح منقولست از ذريح كه گفت حضرت امام

جعفر صادق صلوات اللّه علیه بمن فرمودند که نماز جمعه را بکن به اذان این سنّیان زیرا که ایشان بسیار سعی می نمایند در آن که نماز را در اول وقت به جا آورند یعنی در دخول وقت نیز ماهرند و در مکه معظمه نیز مشاهده شد سعی و مهارت ایشان.

و در حدیث کالصحیح منقولست از محمد بن خالد که گفت عرض نمودم به حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّه علیه که ما ترسانیم از آن که نماز جمعه را پیش از زوال به جا آوریم حضرت فرمودند که اگر چنین بشود گناه آن بر مؤذنان است یا تشخیص وقت بر مؤذنان است بر شما نیست و از این دو حدیث ظاهر می شود که اعتماد بر مؤذن سنّی می توان کرد جواب گفته اند که چون نماز جمعه ایشان باطل است چون شرط است در امام که اثنی عشری باشد پس نماز جمعه را که واقع می سازند تقیه به جا می آورند در هر وقت که خواهند واقع سازند و یا آن که چون غالب اوقات مؤذنان بسیار اذان می گویند در اول وقت و بسا باشد که از گفته همه علم به همرسد و احوط آنست که اعتماد بر اذان غیر عادل نکنند مگر

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۵۶۹

در حالت اضطرار اگر چه ظاهر این اخبار آنست که قول قول ایشان است چنانکه افعال مسلمانان در همه جا محمولست بر صحت در اینجا نیز محمولست بر صحت و احوط آنست که هر کس وقت را بشناسد و تا علم بهم نرساند نماز نکند و ظاهرا اعتماد بر نماز مسلمانان توان کرد هر گاه جمعی کثیر نماز کنند و اللّه تعالی

یعلم.

[فاصله بین اذان و اقامه]

(و ینبغی ان یکون بین الاذان و الاقامه جلسه الّا المغرب فانّه یجزئ بین الاذان و الاقامه نفس) و سزاوار آنست که در میان اذان و اقامه اندکی بنشیند مگر در نماز شام که در آنجا کافی است بمقدار نفس کشیدنی.

و بر این مضمون حدیث قوی از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه وارد شده است.

و در حدیث صحیح از بزنطی منقول است که حضرت امام رضا صلوات اللّٰه علیه فرمودند که در هر نمازی در میان اذان و اقامه نشستنی هست هر گاه پیش از اقامه نمازی نباشد که آن را به جا آوری پس در مانند نماز ظهر و عصر بهتر آنست که دو رکعت از نافله را در میان هر دو واقع سازد.

چنانکه در حدیث کالصحیح از احدهما صلوات اللّٰه علیهما منقول است که حضرت فرمودند که اذان می گوید از جهت نماز ظهر بعد از آن که شش رکعت نماز نافله ظهر را کرده باشد و هم چنین اذان می گوید از جهه نماز عصر بعد از شش رکعت از نافله عصر که بعد از نماز ظهر به جا می آورد.

و در حدیث صحیح از آن حضرت صلوات اللّٰه علیه منقولست که فرمودند که فاصله کن در میان اذان و اقامت به نشستنی یا بدو رکعت نماز.

و در حدیث کالصحیح از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه منقولست که فرمودند که لا بد است در میان اذان و اقامت از نشستنی.

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۵۷۰

و در موثق از عمّار منقولست که حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه فرمودند که هر گاه برخیزی به نماز واجب اذان و اقامه را بگو

و فاصله کن میان هر دو به نشستنی یا به کلامی یا به تسبیحی و حضرت فرمودند که فاصله را اگر نسیانا ترک کنند باکی نیست و عمدا ترک نکنند.

و از آن حضرت پرسیدند که در فاصله چه چیز کافی است حضرت فرمودند که الحمد للّٰه.

و در حدیث کالصحیح از آن حضرت صلوات اللّٰه علیه منقولست که فرمودند که هر که بنشیند در میانه اذان و اقامه شام چنانست که شهید شده باشد و در خون خود غلطیده باشد.

و در حدیث صحیح از آن حضرت صلوات اللّٰه علیه منقولست که فرمودند که در میان اذان و اقامه نیست مگر دو رکعت نماز و این فاصله بر سبیل استحبابست چون در حدیث صحیح منقولست از عبد اللّٰه بن مسکان که گفت حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه را دیدم که اذان و اقامت گفتند بی آن که فاصله کنند در میان هر دو به نشستنی.

[در سفر اقامه کافی است]

(و روی عبد الرّحمن ابن ابی عبد اللّٰه عن الصّادق صلوات اللّٰه علیه انّه قال یجزئ فی السّفر اقامه بغیر اذان) و بسند صحیح از آن حضرت صلوات اللّٰه علیه منقولست که فرمودند که در سفر کافیست اقامه بدون اذان و در حدیث صحیح منقولست از حضرت امام رضا صلوات اللّٰه علیه که فرمودند که اذان و اقامه دو دو است و اگر کسی اقامه را دو دو بگوید در نماز واجب کافیست او را و کسی که اقامه را یک یک بگوید از اذان مجزی نیست.

و در حدیث قوی از آن حضرت صلوات اللّٰه علیه منقولست که فرمودند که اگر اقامه را بگویم دو دو نزد من بهتر است

از آن که اذان و اقامه را یک یک

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۵۷۱

بگویم.

و در حدیث حسن منقولست از حضرت امام محمد باقر صلوات اللّه علیه که فرمودند که اذان در سفر مقصور می شود چنانکه نماز قصر می شود اذان یک یکست و اقامه یک.

و در حدیث کالصحیح از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّه علیه منقولست که فرمودند که مجزیست ترا در سفر که اقامه را یک یک به گویی و بهر یک که عمل کند خوبست اگر چه اوّل بهتر است و از این عبارت ظاهر می شود که در حضر کافی نباشد اقامه تنها بلکه لازم باشد اذان و اقامه دو دو چنانکه گذشت در حدیث عمار.

و در حدیث صحیح از ابان از محمد بن مسلم و فضیل منقولست از احدهما صلوات اللّه علیهما که فرمودند که مجزی است ترا در سفر اقامت تنها.

و در احادیث صحیحه منقولست که اگر کسی تنها نماز کند اکتفا به اقامه می تواند کرد و در حدیث صحیح و احادیث کالصحیحه منقول است که اکتفا به اقامه می توان کرد در همه نمازها مگر در نماز صبح و شام که در اذان آن تقصیر نیست چنانکه در این دو نماز تقصیر نیست یعنی در سفر و حضر اذان و اقامه می گوید در این دو نماز و این مبالغات محمولست بر تأکّد استحباب چنانکه گذشت.

و در حدیث صحیح منقول است که از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّه علیه پرسیدند که آیا در نماز شام اکتفا می توان کرد و به اقامه تنها بدون اذان حضرت فرمودند که باکی نیست و لیکن دوست نمی دارم که عادت کند بر ترک اذان و در صحیح

از حلبی منقولست که سؤال کردم از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّه علیه که آیا مرد را کافی است در سفر و حضر که اکتفا به اقامه

کند بی اذان حضرت فرمودند که باکی نیست.

و در حدیث دیگر وارد شده است که هر گاه انتظار کسی نکشند اکتفا به اقامت می توانند کرد یعنی در نماز جماعت و احوط آنست که ترک نکنند اذان و اقامت را در نماز جماعت و هم چنین منفرد ترک نکند در نماز صبح و شام.

[هر گاه اذان گویی در راه یا در خانه ات و اقامه را در مسجد بگویی]

(و روی ابو بصیر عن ابی عبد اللّه صلوات اللّه علیه انّه قال اذا اذّنت فی الطّریق او فی بیتک ثمّ اقمت فی المسجد اجزاک) و در موثق کالصحیح منقولست از ابو بصیر که حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّه علیه فرمودند که هر گاه اذان گویی در راه یا در خانه ات و اقامه را در مسجد بگویی مجزیست ترا و به همین مضمون احادیث صحیحه از عبد اللّه بن سنان و محمد ابن مسلم و بزنطی و غیر ایشان وارد شده است و دلالت می کند بر آن که اذان را در همه حالی واقع می تواند ساخت و می باید که اقامت را بر حالتی مانند حالت نماز واقع سازد به آن که با وضو و رو بقبله و ایستاده واقع سازد بر روی زمین چنانکه گذشت.

[یک نفر اذان بگوید و دیگری اقامه]

(و کان صلوات اللّه علیه یؤذّن و یقیم غیره و کان یقیم و قد اذّن غیره) و از اسماعیل بن جابر منقول است که بسیار بود که حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّه علیه اذان می گفتند و غیر آن حضرت اقامه می گفت و بسیار بود که حضرت اقامه می گفتند و دیگری اذان گفته بود و چون کلینی و شیخ این حدیث را از اسماعیل روایت کرده اند و طریق صدوق بکتاب اسماعیل صحیح است بحسب ظاهر حدیث صحیح است و دلالت می کند بر آن که لازم نیست که مؤذن و مقیم یکی باشد بلکه سنت است که دو کس باشند و سنت است که امام یکی از هر دو را بگوید.

[اذان بلند موجب بچه دار شدن می شود]

(و شکی هشام بن ابراهیم إلی ابی الحسن الرّضا صلوات اللّه علیه

سقمه و انّه لا یولد له فامره ان یرفع صوته بالأذان فی منزله قال ففعلت ذلک فاذهب اللّه عنّی سقمی و کثّر ولدی قال محمّد بن راشد و کنت دائم العلّه ما انفکّ منها فی نفسی و جماعه من خدمی و عیالی حتّی انّی کنت ابقی و مالی احد یخدمنی فلمّا سمعت ذلک من هشام عملت ما به فاذهب اللّه عنّی و عن عیالی العلل و الحمد للّه) منقول است در حدیث صحیح از علی بن

مهزیار از محمد بن راشد از هشام از صحابه حضرت ابی الحسن علی بن موسی الرّضا صلوات اللّٰه علیه بود گفت که شکایت کردم به آن حضرت که همیشه بیمارم و مرا فرزند نمی شود حضرت فرمودند که چون در خانه نماز کنی یا مطلقا آواز خود را به اذان بلند کن در خانه، هشام

گفت که چنین کردم حق سبحانه و تعالی بیماری را را از من بر داشت و اولاد مراد بسیار کرد راوی او محمد بن راشد می گوید که من هم همیشه بیمار بودم و خالی از بیماری نبودم خودم و جمعی از خدمتکاران و عیال من تا آن که بسیار بود که همه بیمار بودند و کسی نبود که خدمت من کند پس چون این حدیث را از هشام شنیدم باین عمل کردم و اذان را در خانه بلند می گفتم حق سبحانه و تعالی بر داشت بیماریها را از من و از یاران من و الحمد للّٰه بر این نعمت و همه نعمتهای الهی.

و در حدیث صحیح منقولست از سلیمان جعفری که از آن حضرت صلوات اللّٰه علیه شنیدم که می فرمودند که در خانه خود اذان بگو که دفع می کند شیطان را و سنت است از جهت تعلیم اطفال یا دفع شر شیاطین از ایشان

[روایت اذان موجب کثره رزق می شود]

(و روی من سمع الاذان فقال کما یقول المؤذّن زید فی رزقه) روایت کرده است صدوق بسند قوی از سلیمان که گفت عرض نمودم به خدمت حضرت امام موسی کاظم صلوات اللّٰه علیه که چه وجه دارد که حکایت اذان مستحب است به آن که هر چه مؤذن بگوید آن را هر که بشنود بگوید هر چند بر بول و غایط باشد

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۵۷۴

حضرت فرمودند که حکایت اذان سبب زیادتی روزیست و صدوق اختصار نموده است در اینجا بر حاصل معنی و پیشتر گذشت.

[حدیث بلال از رسول اللّٰه در باره اذان]

(و روی عبد اللّٰه بن علیّ قال حملت متاعی من البصره إلی مصر فقدمتها فبینا انا فی بعض الطّریق اذا انا بشیخ طوال شدید الادمه ابیض الرّأس و اللّحیه علیه طمران احدهما اسود و الاخر ابیض فقلت من هذا فقالوا هذا بلال مولی رسول اللّٰه صلّی اللّٰه علیه و آله فاخذت ألواحی فاتیته فسلّمت علیه فقلت له السّلام علیک أیّها الشّیخ فقال و علیک السّلام قلت یرحمک اللّٰه تعالی حدّثنی بما سمعت من رسول اللّٰه (ص) فقال و ما یدرک من انا فقلت أنت بلال مؤذّن رسول اللّٰه (ص) قال فبکی و بکیت حتّی اجتمع النّاس علینا و نحن نبکی قال ثمّ قال یا غلام من أیّ البلاد أنت قلت من اهل العراق قال بخّ بخّ فمکث ساعه ثمّ قال اکتب یا اخا اهل العراق بسم اللّٰه الرّحمن الرّحیم سمعت رسول اللّٰه صلّی اللّٰه علیه و آله یقول المؤذّنون امناء المؤمنین علی صلاتهم و صومهم و لحومهم و دمائهم لا یسالون اللّٰه عزّ و جلّ شیئا الّا أعطاهم و لا یشفعون فی شی ء الّا شفعوا) منقولست بسند قوی از

عبـد اللَّه بن على و ظاهر صـدوق آنست که کتاب او معتمـد بوده است حکم به صـحت این حـدیث کرده است گفت که متاع خـود را از بصـره بمصـر بردم و چون داخـل شـهر شـدم روزی در راهی بودم مرد پیری بسـیار سـیاهی مـایلی موی سـر و ریش سفیـدی را دیـدم که دو جامه کهنه پوشـیده بود یکی سـیاه و دیگر سـفید بود و سـیاه را از روی تقیه پوشـیده خواهـد بود پس پرسیدم که این کیست گفتند که این بلال است آزاد کرده حضرت سیّد المرسلین صلّی اللَّه علیه و آله پس من تخته های خود را که حدیث بر آن می نوشتم برداشتم چنانکه عادت سلف بود که بر تخته

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۵۷۵

می نوشـتند و حفظ می کردنـد و می شسـتند دیگر می شـنیدند و چون کاغذ کم بود بسـیار بود که بر تخته ها می نوشـتند و با خود می داشـتند پس به نزد بلاـل آمـدم و بر او سـلام کردم این عنوان که السّـلام علیك ای مرد بزرگوار یا مرد پیر پس او در جواب گفت و علیك السّلام و در امالی هست و رحمه اللَّه و برکاته و غرض او از اوّل آنست که سلام او را از خدا می طلبد و بعـد از آن سـلام خود را بر او یعنی امیـد دارم که حق سـبحانه و تعالی مرا سالم دارد به برکـت سـلام تو و ترا نیز سالم دارد در دنیا از جمیع آفات و بر تو باد رحمت الهی در آخرت و زیادتیهای اموال و اولاد و عمر و سایر خوبیها در دنیا گفتم حق سبحانه و تعالی ترا رحمت کناد خبر ده مرا از احادیثی که

شنیده از حضرت سید المرسلین صلّی اللّه علیه و آله پس بلال گفت که تو چه می دانی که من کیستم و ظاهرا غرض آن بود که بداند که کیست تا اگر اهل آن باشد که حدیث از او نقل کند بکند و الا فلا و محتمل است که علی رسم العاده باشد پس من گفتم که تو بلالی مؤذن حضرت سیّد المرسلین صلّی اللّه علیه و آله راوی گوید که چون بلال اسم حضرت را شنید به گریه در آمد و من نیز به سبب گریه او یا مثل او به گریه در آمدم تا آن که مردمان بر ما جمع شدند و ما می گریستیم پس بلال گفت که ای پسر از کدام شهری گفتم از اهل عراقم گفت به به چون اهل عراق شیعه حضرت امیر المؤمنین صلوات اللّه علیه بودند و یا آن که ایشان بسیار سعی می کردند در طلب حدیث پس ساعتی مکث نمود و در بعضی از نسخ چنین است که ثمّ سکت ساعه پس ساعتی خاموش شد و دور نیست که فکر کرده باشد که چه حدیث نقل کند پس گفت بنویس ای برادر اهل عراق یعنی ای عراقی بسم اللّه الرحمن الرحیم چون مستحب است که هر چه نویسند اگر چه شعری باشد که ابتدا به بسمله کنند و سلف اکثر ایشان امثال اینها را رعایت می کردند و چون سبب

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۵۷۶

بزرگی حجم کتاب می شد و رغبتها کم می شد و طبایع متنفر می شد خلف ترک آن کردند در نوشتن اما در گفتن می گفتند تا به این جا رسید که اصل و فرع همگی متروک شدند شنیدم از

حضرت سید المرسلین (ص) که می فرمودند که مؤذنان امینان مؤمنانند بر نماز ایشان همیشه نسبت به همه کس یا نسبت به صاحبان عذر و هم چنین در روزه ایشان از جهت ابتدای امساک چنانکه خواهد آمد در صوم و در گوشتهای ایشان یعنی اگر مؤذنان اذان می گویند مؤمنان غیبت اهل آن شهر نمی کنند و الّا گوشت ایشان را به غیبت می خورند اگر چه در چنین صورت جایز است غیبت ایشان و لیکن چون متعارف این است که غیبت همه کس می کنند و همه کسان گناه ندارند بلکه بعضی گناه کارند که از جانب مسلمانان عهد کرده اند که اذان بگویند یا از بیت المال مسلمانان از جهت ایشان چیزی مقرر ساخته اند که بگیرند و اذان بگویند و نگویند و محتمل است که از بابت مجاز مشاکله باشد هر چند غیبت همه جایز باشد در صورتی که همه تقصیر کرده باشند و لیکن چون شبیه است به غیبت حرام باین عبارت از آن تعبیر فرموده اند و امین مؤمنانند بر خونهای ایشان.

چون در اخبار بسیار وارد شده است که حضرت سیّد المرسلین صلّی اللّٰه علیه و آله مقرّر ساخته بودند که لشکری که بر سر جمعی می فرستادند ملاحظه می نمودند که اگر اذان می گفتند می دانستند که مسلمانند و الا ایشان را غارت می کردند و مردان را می کشتند و زنان و اطفال را اسیر می کردند و جمعی از علما گفته اند که چون اذان از شعایر اسلام است اگر اهل شهری اتّفاق کنند بر ترک اذان أولا امام زمان ایشان را تخویف می فرماید اگر بر ترک آن اصرار نمایند جایز است امام را که قتل همه مردان ایشان بکند و چون

احادیث صحیحه گذشت که دلالت می کند بر آن که اذان و اقامه سنت است حمل کرده اند این حدیث را

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۵۷۷

بر آن که مستوجب عقاب دنیوی می شوند و واجب آنست که بر ترک آن مستوجب عقاب اخروی می شوند چنانکه خواهد آمد در ترک زیارت حضرت سیّد المرسلین صلّی اللّه علیه و آله که اگر حاجیان ترک کنند امام جبر می کند ایشان را بر زیارت و اگر مخالفت کنند همه را می کشد با آن که زیارت نیز سنت است و ازین باب مسایل خواهد آمد پس حضرت فرمودند که مؤذنان چیزی از حق سبحانه و تعالی سؤال طلب نمی کنند مگر آن که به ایشان عطا می فرماید و شفاعت نمی کنند در چیزی مگر آن که شفاعت ایشان را قبول می فرماید.

(قلت زدنی یرحمک اللّه قال اکتب بسم اللّه الرّحمن الرّحیم سمعت رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله یقول من اذّن اربعین عاما محتسبا بعثه اللّه عزّ و جلّ یوم القیمه و له عمل اربعین صدّیقا عملا- مبرورا متقبّلا قلت زدنی یرحمک اللّه قال اکتب بسم اللّه الرّحمن الرّحیم سمعت رسول اللّه (ص) یقول من اذّن عشرین عاما بعثه اللّه عزّ و جلّ یوم القیمه و له من النّور مثل زنه السّماء قلت زدنی یرحمک اللّه قال اکتب بسم اللّه الرّحمن الرّحیم سمعت رسول اللّه (ص) یقول من اذّن عشر سنین اسکنه اللّه عزّ و جلّ مع ابراهیم الخلیل فی قبّته او فی درجته قلت زدنی یرحمک اللّه قال اکتب بسم اللّه الرّحمن الرّحیم سمعت رسول اللّه (ص) یقول من اذّن سنه واحده بعثه اللّه عزّ و جلّ یوم القیمه و قد غفرت ذنوبه کلّها بالغه

ما بلغت و لو كان مثل زنه جبل احد) عبد اللّٰه بن على گفت گفتم زياده كن از افادات خود مرا تا حق سبحانه و تعالى ترا رحمت كناد و گفت بنويس بسمله را شنيدم از حضرت سيد المرسلين صلّى اللّٰه عليه و آله كه مى فرمودند كه هر كه چهل سال اذان بگويد از جهت اعلام يا اعم خالصا للّٰه حق سبحانه و تعالى او را در روز قيامت مبعوث كند و او را ثواب عمل چهل صديق

لوامع صاحبقرانى، ج ٣، ص: ٥٧٨

كرامت فرمايد كه همه آن اعمال مبرور و مقبول باشد و صديق كسى است كه هميشه راست گفته باشد يا تصديق انبياء كرده باشد گفتم زياده كن مرا از فوايد خود تا حق سبحانه و تعالى ترا رحمت كناد گفت بنويس بعد از بسمله كه شنيدم از حضرت رسول خدا صلّى اللّٰه عليه و آله كه مى فرمودند كه هر كه بيست سال اذان بگويد للّٰه چنانكه گذشت مبعوث كند او را حق سبحانه و تعالى در روز قيامت و او را از نور مثل وزن آسمان بوده باشد و اين از بابت تشبيه معقول است به محسوس گفتم زياده كن مرا از علوم خود تا حق سبحانه و تعالى ترا رحمت كناد گفت بنويس بعد از بسمله كه شنيدم از رسول خدا صلّى اللّٰه عليه و آله كه مى فرمودند كه هر كه ده سال اذان بگويد حق سبحانه و تعالى او را ساكن سازد با حضرت ابراهيم دوست خدا در قبّه كه حق سبحانه و تعالى از جهت او مقرّر فرموده است يا در درجه آن حضرت يعنى در قبّه مثل آن قبّه يا

درجه مثل آن درجه و ظاهرا مشارکت در قبّه لازم ندارد مشارکت در نعمتها را و ممکن است که در نعمتهای ظاهری موافق باشند و آن حضرت در نعمتهای باطنی زیادتی داشته باشد و مستبعد نیست تساوی مطلق هر گاه مؤذن خالص باشد و هر که در یک فعل با اخلاص است در همه افعال خالص است چنانکه مجربست و چنین کسی رتبه اش عظیم است و تردید از راویست که نمی داند قبّته گفت یا فی درجته.

گفتم زیاده کن مرا از احادیثی که شنیده تا حق سبحانه و تعالی ترا رحمت کناد گفت بنویس بعد از بسمله که شنیدم از رسول خدا صلّی اللّٰه علیه و آله که هر که یک سال اذان بگوید حق سبحانه و تعالی او را مبعوث کنند در روز قیامت و همه گناهان او را آمرزیده باشد هر چند بسیار باشد و اگر چه به سنگینی کوه احد باشد.

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۵۷۹

(قلت زدنی یرحمک اللّٰه قال نعم فاحفظ و اعمل و احتسب سمعت رسول اللّٰه (ص) یقول من اذّن فی سبیل اللّٰه صلاه واحده ایمانا و احتسابا تقرّبا إلی اللّٰه عزّ و جلّ غفر اللّٰه له ما سلف من ذنوبه و منّ علیه بالعصمه فیما بقی من عمره و جمع بینه و بین الشّهداء فی الجنّه قلت زدنی یرحمک اللّٰه حدّثنی بأحسن ما سمعت من رسول اللّٰه (ص) قال ویحک یا غلام قطّعت أنیاط قلبی و به کی و بکیت حتّی انّی و اللّٰه لرحمته ثمّ قال اکتب بسم اللّٰه الرّحمن الرّحیم سمعت رسول اللّٰه (ص) یقول اذا کان یوم القیمه و جمع اللّٰه عزّ و جلّ النّاس فی صعید

واحد بعث اللّٰه عزّ و جلّ إلى المؤذّنين بملائكته من نور معهم ألويه و اعلام من نور يقودون جنائب ازمّتها زبرجد اخضر حقائبها او خفايفها المسک الاذفر يركبها المؤذّنون فيقومون عليها قياما تقودهم الملائكه ينادون بأعلى صوتهم بالأذان ثمّ به کی بكاء شديدا حتّى انتحبت و بكيت فلمّا سكت قلت ممّا بكاؤک فقال ويحک ذکّرتنی اشياء سمعت حبيبى و صفيّى صلوات اللّٰه عليه و آله يقول و الّذى بعثنى بالحقّ نبيّا انّهم ليمرّون على الخلق قياما على النّجائب فيقولون اللّٰه اكبر اللّٰه اكبر فاذا قالوا ذلک سمعت لامّتى ضجيجا فساله اسامه بن زيد عن ذلک الضّجيج ما هو فقال الضّجيج التّسبيح و التّحميد و التّهليل فاذا قالوا اشهد ان لا اله الّا اللّٰه قالت أمّتى إيّاه كنّا نعبد فى الدّنيا فيقال صدقتم فاذا قالوا اشهد انّ محمّدا رسول اللّٰه (ص) قالت أمّتى هذا الّذى اتانا برساله ربّنا جلّ جلاله فآمنّا به و لم نره فيقال لهم صدقتم هذا الّذى ادّى إليكم الرّساله من ربّكم و كنتم به مؤمنين فحقيق على اللّٰه عزّ و جلّ ان يجمع بينكم و بين نبيّكم فينتهى بهم إلى منازلهم و فيها ما لا عين رأت و لا اذن

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۵۸۰

سمعت و لا خطر على قلب بشر) گفتم زیاد کن مرا از اخباری که شنیده از آن حضرت صلّی اللّٰه علیه و آله تا حق سبحانه و تعالی ترا رحمت کناد گفت بلی می گویم و لیکن تو حفظ کن و عمل کن خالصا للّٰه تعالی شنیدم از حضرت سیّد المرسلین صلّی اللّٰه علیه و آله که می فرمودند که هر که اذان یک نماز را در راه خدا که جهاد

باشد یا اللّٰه بگوید با ایمان و خالصا مخلصا به محض رضای الهی حق سبحانه و تعالی گناهان گذشته او را بیامرزد و انعام کند بر او به آن که در عصمت و حفظ الهی باشد در بقیّه عمر او و در بهشت با شهدا در یک جا باشند.

گفتم زیاده کن مرا از احادیث تا حق سبحانه و تعالی ترا رحمت کناد و خبر ده مرا به بهترین احادیثی که از حضرت سیّد المرسلین (ص) شنیده گفت ویحكَ این کلمه ایست که از روی ترحّم می گویند غالبا و نظیر این در زبان عجم آن که خدا ترا نگاه دارد، ای پسر رگهای دل مرا پاره پاره کردی و به گریه در آمد و من نیز گریستم تا به مرتبه که بر او رحم کردم و اللّٰه.

پس گفت بنویس بعد از بسمله که شنیدم از حضرت سیّد المرسلین صلّی اللّٰه علیه و آله که می فرمودند که چون روز قیامت شود و حق سبحانه و تعالی خلایق را در یک زمین حشر کند خواهد فرستاد فرشتگان نورانی را بسوی مؤذّنان با لواها و علمهای نورانی و جنیبتها را کشند یعنی کتلها از جهت ایشان بیاورند که مهارهای آنها از زبرجد سبز باشد و عقیبها که در عقب پالان می باشد در شتر و در عقب زین می باشد در اسب و استر از جهت زینت از قبیل اورتک از مشک ناب باشد و در بعضی از نسخ پایهای این شتران از مشک بسیار نفیس باشد و نسخه اول موافق است با امالی و چون عرب از شتر محظوظتر است بنا بر این شتر خواهند آورد یا آن که شتران بهشت

در نهایت رفعت باشند با نفاست و مناسبتی ندارد با شتران دنیا و مؤذنان بر اینها سوار شوند و بر پشت شتران بر پا

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۵۸۱

ایستند و ملائکه آنها را کشند از روی تعظیم و مؤذنان به آواز بلند نیکو اذان گویند پس به گریه افتاد گریه سختی که آواز او بلند شد یا سبب گریه من شد که به آواز بلند ناله و گریه کردم پس چون خاموش شد پرسیدم که چرا این همه گریه می کنی گفت حق سبحانه و تعالی ترا بیامرزد به یاد من آوردی چیزی چند را که از معشوق خود و از برگزیده من و برگزیده عالمیان شنیده ام چون آن حضرت صلّی اللَّه علیه و آله به خاطرم می رسد می گریم و ظاهر می شود که بلال از جمله ارباب قلوب بوده است و راوی بحسب عادت می گریسته است چون می دیده که او گریه می کرده است او نیز می گریسته است و آن حضرت صلوات اللَّه علیه و آله می فرمودند که بحق آن خداوندی که مرا به راستی به پیغمبری فرستاده است که مؤذنان بر خلایق خواهند گذشت و بر روی این شتران نفیس ایستاده باشند و گویند اللَّه اکبر اللَّه اکبر پس چون تکبیر را بگویند فریادی و غوغایی عظیم از امت من برخیزد پس اسامه بن زید در وقتی که حضرت این حدیث را می فرمودند حاضر بود پرسید که این فریاد چه چیز خواهد بود و چه چیز می گویند حضرت فرمودند که این صدا سبحان اللَّه و الحمد للَّه و لا اله الا اللَّه خواهد بود و چون مؤذنان تکبیر را گفتند خلایق بقیه تسبیحات اربع را خواهند گفت

و چون مؤذنان گویند که اشهد ان لا اله الا اللّٰه امّت من گویند که همین خداوند را در دار دنیا عبادت می کردیم و سایر آله باطله را عبادت نمی کردیم پس فرشتگان گویند که راست گفتید و چون مؤذنان گویند اشهد انّ محمدا رسول اللّٰه صلّی اللّٰه علیه و آله و صلوات در امالی نبود و ظاهرا از نساخ زیاد شده باشد امت من گویند که این پیغمبریست که رسالت از جانب حق سبحانه و تعالی بما آورد و ما به او ایمان آوردیم با آن که او را ندیده بودیم پس به ایشان گویند که راست گفتید این پیغمبر

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۵۸۲

است که ادای رسالت بسوی شما کرد از جانب پروردگار شما و شما به او ایمان داشتید و دارید پس بر حق سبحانه و تعالی لازمست که شما را حشر کند با پیغمبر شما پس ملائکه ببرند مؤذنان را به منزلهایی که حق سبحانه و تعالی در بهشت از جهت ایشان مقرر ساخته و در آنجا باشد آن چه چشمها ندیده باشد و گوشها نشنیده باشد و در خاطر آدمی خطور نکرده باشد و اینها ممکن است که وصف توضیحی باشد چون جمیع نعمتهای بهشت چنین است و ممکن است که وصف احترازی باشد چون نعمتهای ظاهره بهشت شباهتی دارد به نعمتهای ظاهره دنیا و این نعمتهای باطنه چیزی چند باشد که تا به آن نرسد تصور آن نتوانند کرد چنانکه در احادیث قدسیّه وارد است که مهیا ساخته ام از جهت بندگان صالح خود آن چه را چشم ندیده باشد و گوشش نشنیده باشد و در خاطر کسی خطور نکرده باشد.

(ثمّ نظر

إلىّ فقال ان استطعت و لا قوّه الّا باللّٰه ان لا تموت الّا و أنت مؤذّن فافعل فقلت رحمك اللّٰه تفضّل و أخبرنى فانّى فقير محتاج و ادّ إلىّ ما سمعت من رسول اللّٰه صلّى اللّٰه عليه و آله فانّك قد رايته و لم اره و صف لى كيف وصف لك رسول اللّٰه (ص) بناء الجنّه فقال اكتب بسم اللّٰه الرّحمن الرّحيم سمعت رسول اللّٰه (ص) يقول انّ سور الجنه لبنه من ذهب و لبنه من فضّه و لبنه من ياقوت و ملاطها المسك الاذفر و شرفها الياقوت الاحمر و الاخضر و الاصفر قلت فما ابوابها قال انّ ابوابها مختلفه باب الرّحمه من ياقوته حمراء قال فما حلقته فقال ويحك كفّ عنّى فقد كلّفتنى شططا قلت ما انا بكافّ عنك حتّى تؤدّى إلىّ ما سمعت من رسول اللّٰه (ص) قال اكتب بسم اللّٰه الرّحمن الرّحيم امّا باب الصبر فباب صغير مصراع واحد من ياقوته حمراء

لوامع صاحبقرانى، ج ۳، ص: ۵۸۳

لا حلق له و امّا باب الشّكر فانّه من ياقوته بيضاء لها مصراعان مسيره ما بينهما مسيره خمسمائه عام له ضجيج و حنين يقول اللّٰهمّ جئنى بأهلى قال قلت هل يتكلّم الباب قال نعم ينطقه اللّٰه ذو الجلال و الاكرام و امّا باب البلاء قلت أ ليس باب البلاء هو باب الصّبر قال لا قلت فما البلاء قال المصائب و الاسقام و الامراض و الجذام و هو باب من ياقوته صفراء و مصراع واحد ما اقلّ من يدخل فيه قلت يرحمك اللّٰه زدنى و تفضّل علىّ فانّى فقير فقال يا غلام لقد كلّفتنى شططا) پس نظر كرد بسوى من و گفت اگر توانى و حال آن كه

قوت بر افعـال خیر نیست مگر بعون الهی چنـان کن که نمیری مگر آن که مؤذن باشـی یعنی همیشه اذان بگو تـا بر این حال از دنیـا بروی پس گفتم که حق سـبحانه و تعـالی ترا رحمت کنـاد تفضـل کن بر من و خبر ده مرا که من فقیر و محتاجم و برسان بمن آن چه را شـنیده از حضرت سیّد المرسلین (ص) به درستی که تو آن حضرت را دیده و من او را ندیده ام و وصف کن از برای من آن چه را از آن حضرت برای تو وصف کرده است از بنای بهشت.

پس گفت بنویس بعد از بسـمله که شنیدم از حضرت سیّد المرسلین (ص) که می فرمودند که دیوار حصار بهشت یعنی حصار خانه هر کس یک خشت از طلاست و خشتی از نقره است و خشتی از یاقوتست و کل بنای آن از مشک نابست و کنگره های حصار آن از یاقوت سرخ و سبز و زرد است گفتم درهای بهشت از چه چیز است گفت درهای آن مختلف است در رحمت از یـاقوت سـرخست گفتم حلقه آن از چه چیز است گفت خـدا ترا رحمت کنـاد دست از من بـدار که تکـالیف مرا از حـد بردی گفتم دست از تو بر نمی دارم تا برسانی بمن آن چه را شـنیده از حضـرت سیّد المرسلین صلّی اللّٰه علیه و آله گفت بنویس بعد از

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۵۸۴

بسـمله اما باب صبر پس دریست کوچک و یک لنگ در است از یاقوت سـرخ و حلقه نـدارد یعنی چون نادر است صبر کردن در مصایب در آن صغیر است زیرا که بزرگی در به نسبت

بسیاری آن جماعتی است که از آن در داخل بهشت می شوند.

و اما باب شکر پس آن دریست از یاقوت سفید و آن دو لنگ در است و فراخی میان هر دو پانصد ساله راهست و آن را ناله و صدای عظیم است و می گوید خداوندا اهل مرا به نزد من آور گفتم که آیا در حرف می زند گفت حق سبحانه و تعالی آن را به سخن در می آورد آن خداوندی که از آن اعظم است که وصف او توان کرد و کرمش از آن بیشتر است که بوصف در آید.

و اما باب بلا پس گفتم که باب بلا باب صبر نیست گفت نه گفتم پس بلا کدام است گفت مصیبتها و بیماریها و مرضهای صعب و خوره و این در از یاقوت زرد است و یک لنگ دارد و چه بسیار کمست که از این در داخل شود زیرا که اکثر اجر مصایب را بجزعها و شکایتها باطل می کنند و فرق میان بلا و صبر آنست که حق سبحانه و تعالی به سبب بلاها اجر می دهد یا ثواب می دهد از روی تفضل نه از جهت استحقاق چون ثواب نفعی است که مقارن تعظیم و اجلال است و هر گاه از مکلف فعلی صادر نشده باشد استحقاق ثواب ندارد و لیکن ممکن است که حق سبحانه و تعالی تفضل کند و به سبب بلا مستحق اجر می شود و اگر صبر کند در آن بلا- مستحق ثواب بی حساب می شود گفتم حق سبحانه و تعالی ترا رحمت کناد زیاد کن از فواید خود بر من و تفضل کن بر من هر چند استحقاق آن ندارم چون من فقیر

و بی چاره ام پس گفت ای پسر تکالیف مرا از حد بدر بردی و زیاد از حد بر من تکلیف کردی.

(امّا الباب الاعظم فیدخل منه العباد الصّالحون و هم اهل الزّهد و

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۵۸۵

الورع و الرّاغبون إلی اللَّه عزّ و جلّ المستأنسون به قلت یرحمک اللَّه فاذا دخلوا الجنّه فما ذا یصنعون قال یسیرون علی نهرین فی ماء صاف فی سفن الیاقوت مجاذیفها اللّؤلؤ فیها ملائکه من نور علیهم ثیاب خضر شدیده خضرتها قلت یرحمک اللَّه هل یکون من النّور اخضر قال انّ الثیاب هی خضر و لکن فیها نور من نور ربّ العالمین جلّ جلاله یسیرون علی حافتی ذلک النّهر قلت فما اسم ذلک النّهر قال جنّه المأوی قلت هل وسطها غیر هذا قال نعم جنّه عدن و هی فی وسط الجنان و امّا جنّه عدن فسورها یاقوت احمر و حصاها اللّؤلؤ قلت فهل فیها غیرها فقال نعم جنّه الفردوس قلت و کیف سورها قال ویحک کفّ عنّی جرت علی قلبی قلت بل أنت الفاعل بی ذلک قلت ما انا بکافّ عنک حتّی تتمّ لی الصّفه و تخبرنی عن سورها قال سورها نور قلت الغرف التی هی فیها قال هی من نور ربّ العالمین عزّ و جلّ قلت زدنی یرحمک اللَّه قال ویحک إلی هذا انتهی بی رسول اللَّه (ص) طوبی لک ان أنت وصلت إلی ما له هذه الصّفه و طوبی لمن یؤمن بهذا قلت یرحمک اللَّه انا و اللَّه من المؤمنین بهذا قال ویحک انّه من یؤمن او یصدّق بهذا الحقّ و المنهاج لم یرغب فی الدّنیا و لا فی زهرتها [زینتها] و حاسب نفسه قلت انا مؤمن بهذا قال صدقت

و لکن قارب و سدّد و لا قیاس و اعمل و لا تفرّط و ارج و خف و احذر ثمّ بکی و شـهق ثلاث شهقات فظننّا انّه قد مات ثمّ قال فداکم ابی و امّی لو رآکم محمّد صلّی اللّه علیه و آله لقرّت عینه حین تسالون عن هذه الصّفه

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۵۸۶

ثمّ قـال النّجـا النّجـا الوحـا الوحـا الرّحیل الرّحیل العمل العمل و إیّاکم و التّفریط و إیّاکم و التّفریط ثمّ قال و یحکم اجعلونی فی حلّ ممّا فرّطت فقلت له أنت فی حلّ ممّا فرّطت جزاک اللّه الجنّه کما ادّیت و فعلت الّذی یجب علیک ثمّ ودّعنی و قال اتّق اللّه و ادّ إلی أمّه محمّـد (ص) مـا ادّیت إلیک فقلت افعل ان شاء اللّه فقال اسـتودع اللّه دینک و أمانتک و زوّدک التّقوی و اعانک علی طـاعته بمشـیّته) اما دری که بزرگتر از همه درهاست پس داخل می شونـد از آن در بنـدگان شایسـته درگاه الهی و ایشان جمعی انـد که ترک کرده اند دنیا و محبت آن را و پرهیزکارانند از شـبهات چه جای محرمات و همیشه راغبند به جانب اقدس الهی و بذکر و فکر اویند و انیس و جلیس حق سبحانه و تعالی اند گفتم حق سبحانه و تعالی ترا رحمت کناد چون ایشان داخل بهشت می شوند چه کار می کنند گفت سیر می کنند بر کنار دو نهر و در آب صافی و در امالی بسیار مصحح که قریب بزمان مصنف نوشته شده و جمعی کثیر از فضلا بدرسه آن را خوانده اند و تا غایت چنین کتابی باین تصحیح ندیده ام و از این نسخه ظاهر می شود که محدثان علمای ما چه مقدار سعی می نموده اند

در تصحیح کتب در این نسخه و سایر نسخ امالی فی مصافّ است یعنی سیر ایشان بر کنار دو نهر است که محل صفوف ملائکه و حوران و غلمان خواهد بود و می نشینند در کشتیها از یاقوت که پا روی آن از مروارید باشد و پا رود و چوبست که ملاحان به آن دو چوب کشتی را می رانند و در آن کشتیها فرشتگان باشند از نور و جامهای سبز تیره یا خوش آینده پوشیده باشند و ظاهر این ملائکه حوران و غلمان باشند چون ایشان نیز از جمله فرشتگانند یا طایفه دیگر باشند گفتم حق سبحانه و تعالی ترا رحمت کناد آیا نور سبز می باشد گفت جامها

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۵۸۷

سبز است و حق سبحانه و تعالی آن جامها را منوّر گردانیده است و ایشان بر دو طرف این نهر سیر می کنند در میان کشتیها و تماشا کنند حوران و غلمان را که در این کنارها ایستاده باشند یا آن که گاهی در میان کشتی سیر کنند و گاهی در کنار این نهرها.

گفتم این نهر چه نام دارد گفت جنه المأوی یعنی نهر جنه المأوی چون این نهر در آنجاست یا از آنجا می آید گفتم آیا در میان این جنّت جنّتی دیگر هست گفت بلی جنّت عدن یعنی بستان اقامت که هرگز از آنجا بیرون نروند چنانکه جنّت المأوی نیز باین اعتبار می نامند که جای با دوام ایشان است و این جنّت عدن در میان همه جنّتهاست و اما جنّت پس حصار آن یاقوت سرخست و سنگ ریزه آن مروارید است و در بعضی نسخ حصباؤها با با است و در بعضی بدون با است

و هر دو به یک معنی است گفتم آیا در این جنّت یا در میان جنّتها جنّتی دیگر هست گفت بلی جنّت الفردوس است گفتم با روی آن از چه چیز است گفت رحمت خدا بر تو باد دست از من بدار که ستم کردی بر دل من و در بعضی از نسخ حیرت علیّ قلبی است یعنی از بس که امثال این سؤالها کردی دل من حیران شد دیگر نخواهم دانست که چه چیز در جواب بگویم و در امالی مصحّح حبرت علیّ قلبی است یعنی دلم منوّر شد و متوجّه آن عالم شده است متوجّه این جانب نمی تواند شد یا دلم را مجروح ساختی یا سیاه کردی که از مقام قرب الهی به گفتگوی بهشت و اوصاف بهشت در آمدم پس من گفتم بلکه تو با من چنین کردی که مرا عاشق بهشت کردی و اوصاف آن را تمام نمی گویی و در امالی مصحح لفظ قلت در اینجا نیست و در اکثر نسخ فقیه هست و ظاهرا سهو نساخ است دست از تو بر نمی دارم تا تمام کنی از جهت من صفت جنّت الفردوس را و آن که حصار آن

از چه چیز است گفت حصار آن از نور است گفتم بالا خانهای آن از چه چیز است گفت همه از نور پروردگار عالمیان است یعنی این مرتبه مقربانست و جنّت ایشان قرب و محبت و معرفت الهی است گفتم زیاده کن مرا از فواید خود تا حق سبحانه و تعالی ترا رحمت کناد و در امالی مصحح و در هر جا که یرحمک اللّٰه است در آنجا رحمک اللّٰه

است و بنا بر این جزای امر نخواهد بود بلکه دعایی بر سر خود خواهد بود گفت رحمت خدا بر تو باد حضرت سیّد المرسلین صلّی اللّه علیه و آله تا اینجا فرمود وصف بهشت را خوشا حال تو اگر برسی به آن چه وصف آن را کردم از جهت تو به آن که اعمال صالح را به جا آوری تا برسی به آن و در امالی چنین است که طوبی لک إن أنت وصلت إلی بعض هذه الصفه یعنی خوشا حال تو اگر برسی به بعضی از اوصاف بهشت یعنی محض لفظی شنیدی اگر نیکو تفکر کنی بعد از ریاضات و مجاهدات بر تو ظاهر خواهد شد عظمت بهشت صوری و معنوی و خوشا حال کسی که ایمان داشته باشد به آن چه من گفتم آن را من گفتم که حق سبحانه و تعالی ترا رحمت کناد و اللّه که من ایمان به این ها دارم گفت ویحک یعنی رحمک اللّه یا بمعنی وای بر تو و اکثر اوقات هر دو را ازین عبارت می خواهند به درستی که هر که ایمان بیاورد و تصدیق کند و باور دارد این راه حقرا رغبت نمی کند در دنیا و در زینت آن که بمنزله شکوفه بی بقاست بلکه یعنی نمودی است بی بود و خود حساب خود می کند گفتم من ایمان به این ها دارم گفت راست گفتی ظاهرا غرض بلال ایمان حقیقی بود و غرض راوی ایمان ظاهری چون مکرّر گفت و نفهمید لا علاج گفت بلی راست گفتی یعنی ایمان داری به ایمان ظاهری و لکن قارب و سدّد

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۵۸۹

یعنی در هر باب وسط

را اختیار کن که رتبه عـدالت است چنانکه اکثر محـدثین تفسـیر کرده اند و این معنی خوبست و لیکن از لفظ بعید است و آن چه بخاطر می رسد آنست که نیّت را خالص کن در همه اعمال که از جهت حق سـبحانه و تعالی باشد و تسدید اعمال کن که موافق قانون شـرع اقـدس باشـد و همه تکالیف ازین دو بـدر نیست و از رحمت الهی ناامیـد مشو هر چند اعمال تو چنانکه باید نباشد و عمل کن آن چه را فرموده اند و تقصـیر مکن یا افراط مکن که از حد آن تجاوز کنی و امیدوار باش از رحمت الهی و از عـذاب الهی خایف و با حـذر باش پس به گریه افتاد و سه نعره زد و بی خود شد و گمان کردیم که مرده است و کسـی که فی الجمله دلش هنوز به هـدایت الهی منوّر شـده باشـد لازمه اوست امثال اینها پس چون به خود آمـد گفت که مادر و پـدرم فـدای تو باد اگر حضـرت سیّد المرسـلین صلّی اللّٰه علیه و آله شـما را می دیـد که این سؤالها را از او کنید چشم آن حضـرت روشـن می شـد یعنی بسـیار خوشـحال می شـد پس گفت زود باشـید و اعمـال آخر ترا زود به جـا آوریـد که مبـادا در آخرت حسـرت خوریـد زود باشـید و مردانه باشـید و بارها را به بندید زود باشـید و روانه شوید زنهار که تقصـیر مکنید در اعمال خیر زنهار که تقصـیر مکنید در ترک افعال شـر و ممکن است که تکریر از روی مبالغه باشد پس رو به مردم کرد که بر سر او جمع شده بودند و گفت حق

سبحانه و تعالی شما را رحمت کناد مرا حلال کنید در آن چه تقصیر کردم چون جواب سؤالها بر او مشکل بود و تکاهل می ورزید در مقام معذرت آمد پس من گفتم که هر تقصیری که کردی ترا حلال کردیم حق سبحانه و تعالی ترا اجزای نیکو دهد که آن بهشت است چنانکه ادا کردی آن چه را به تو رسیده بود و کردی آن چه را واجب بود بر تو که آن را بکنی

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۵۹۰

پس مرا وداع کرد و گفت از خدا بترس و برسان به امّت محمّد (ص) هر چه را من به تو رسانیدم من گفتم که خواهم کرد ان شاء اللّٰه تعالی پس گفت که بحق سبحانه و تعالی می سپارم دین ترا و اصلاح و تقوای ترا حق سبحانه و تعالی تقوی را توشه سفر آخرت تو کند و یاوری دهد ترا که عمل کنی به طاعت او و چنانکه او می خواهد چون فواید بسیار در این حدیث بود صدوق این را ذکر کرده است و عمده اینست که به املا نوشته بود و غلط در املا کم می باشد و این مطالب اکثرش در آیات و اخبار و احادیث متواتره وارد است پس جهالت سند ضرر ندارد مع هذا قد ما را قراینی چند بوده است که به سبب آن ایشان را علم حاصل می شده است بنا بر این حکم بصحّه همه اخبار این کتاب کرده است و محتملست که مراد صدوق از عبارت اولی اخباری باشد که تعلق به احکام داشته باشد و امثال این اخبار از جمله فضایل اعمال است و هر حدیثی خوب است بنا بر

احادیثی که سابقا گذشت.

[اذان گفتن رسول اللّه]

(و قد اذّن رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله و کان یقول اشهد انّی رسول اللّه و قد کان یقول فیه اشهد انّ محمّدا رسول اللّه لأنّ الاخبار و قد وردت بهما جمیعا) و منقولست که حضرت سیّد المرسلین صلّی اللّه علیه و آله اذان می گفتند و در شهادت به رسالت بسیار بود که می گفتند که گواهی می دهم که من رسول حق سبحانه و تعالی ام و گاه بود که می گفتند که گواهی می دهم که محمد رسول خداست چون اخبار بهر یک وارد شده است پس می باید که گاه نام خود می برده باشند و گاهی نبرده باشند تا جمع بین الاخبار شود و هیچ یک از اخبار طرفین در کتب حدیثی که بما رسیده است نیست البته در کتب اصول بوده است و مطلب سهل است.

[رسول اللّه دو مؤذن داشت]

(و کان لرسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله مؤذّنان احدهما بلال

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۵۹۱

و الاخر ابن امّ مکتوم و کان ابن امّ مکتوم اعمی و کان یؤذّن قبل الصّبح و کان بلال یؤذّن بعد الصّبح فقال النّبیّ (ص) انّ ابن امّ مکتوم یؤذّن بلیل فاذا سمعتم اذانه فکلوا و اشربوا حتّی تسمعوا اذان بلال فغیّرت العامّه هذا الحدیث عن جهته و قالوا انّه (ص) قال انّ بلالا یؤذّن بلیل فاذا سمعتم اذانه فکلوا و اشربوا حتّی تسمعوا اذان بن امّ مکتوم) بسند صحیح و کالصحیح منقول است از حلبی و زراره که حضرت سیّد المرسلین صلّی اللّه علیه و آله را دو مؤذن بود یکی از ایشان بلال بود و دیگر عبد اللّه ابن امّ مکتوم و عبد اللّه کور بود و پیش از صبح اذان می گفت

و بلال بعد از صبح اذان می گفت پس رسول خدا (ص) فرمودند که عبد اللّٰه در شب اذان می گوید پس چون اذان او را بشنوید بخورید و بیاشامید بر سبیل استحباب سحور یا به این معنی که جایز است شما را خوردن و آشامیدن تا بشنوید اذان بلال را و در وقتی که بشنوید اذان بلال را ترک کنید خوردن و آشامیدن را که صبح شده است و عامه تغییر این حدیث داده اند.

و در صحاح سنّیان بطرق متکثره منقولست که حضرت سیّد المرسلین صلّی اللّٰه علیه و آله فرمودند که بلال در شب اذان می گوید پس چون اذان بلال را بشنوید بخورید و بیاشامید تا بشنوید اذان ابن امّ مکتوم را و شک نیست که احادیث ما ظاهرتر است چون بعید است که حضرت فرموده باشند که روشن در شب اذان بگوید و کور در صبح و اهل البیت صلوات اللّٰه علیهم اعلم اند به احکام الهی و معصومند گفته ایشان حق است و ممکن است که مدّتی بر آن نحو بوده باشد که عامه نقل کرده اند و در اواخر بر نحوی باشد که حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه فرموده باشند و شکی نیست که اذان پیش از وقت بدعت است و از شارع متلقی نیست مگر در نماز صبح خواه در ماه رمضان و

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۵۹۲

خواه در غیر آن مستحب است و فایده اش آنست که جمعی که نماز شب نکرده باشند برخیزند و بکنند و جمعی را که پیش از صبح غسل باید کرد بکنند و در ماه مبارک رمضان سحور بخورند و هم چنین در غیر ماه رمضان هر گاه

خواهند که روزه بگیرند چنانکه در حدیث صحیح از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه پرسیدند که ما را مؤذنی هست که در شب اذان می گوید حضرت فرمودند که این اذان نفع می دهد همسایگان را از جهت برخاستن به نماز و امّا سنت آنست که چون طلوع صبح شود اذان بگویند و میان اذان و اقامت نباشد مگر دو رکعت نافله صبح، دیگر گفت از آن حضرت پرسیدم از اذان پیش از صبح فرمودند که باکی نیست و اما سنت آنست که با طلوع صبح صادق باشد و آن اذان پیش از صبح نفع می دهد به همسایگان.

و در حدیث صحیح از حلبی منقولست که گفت سؤال کردم از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه از اذان پیش از صبح فرمودند که هر گاه در جماعت باشند نه و هر گاه تنها باشد باکی نیست و ظاهرا مراد آنست که هر گاه جماعت جمع باشند اذان گفتن پیش از صبح عبث است و اگر تنها باشد سبب اجتماع می شود و اللّٰه تعالی یعلم.

[اذان بلال برای حضرت زهرا]

(و روی انّه لما قبض النّبیّ (ص) امتنع بلال من الاذان و قال لا أؤذّن لأحد بعد رسول اللّٰه (ص) و انّ فاطمه صلوات اللّٰه علیها قالت ذات یوم انّی اشتهی ان اسمع صوت مؤذّن ابی (ص) بالأذان فبلغ ذلک بلالا فاخذ فی الاذان فلمّا قال اللّٰه اکبر اللّٰه اکبر ذکرت اباها صلّی اللّٰه علیه و آله و أیّامه فلم تتمالک من البکاء فلمّا بلغ إلی قوله و اشهد انّ محمّدا رسول اللّٰه شهقت فاطمه صلوات اللّٰه علیها و سقطت

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۵۹۳

لوجهها و غشی علیها فقال النّاس لبلال أمسک

یا بلال فقد فارقت ابنه رسول اللّٰه (ص) الدّنیا و ظنّوا انّها قد ماتت فقطع اذانه و لم یتمّه فافاقت فاطمه صلوات اللّٰه علیها و سألته ان یتمّ الاذان فلم یفعل و قال لها یا سیّده النّسوان انّی اخشی علیک ممّا تنزلینه بنفسک اذا سمعت صوتی بالأذان فاعفته عن ذلک) و منقولست که چون حضرت سیّد المرسلین صلّی اللّٰه علیه و آله از دنیا به عالم اعلی تشریف بردند بلال امتناع نمود از اذان گفتن از جهت آن چه سابقا مذکور شد در روایت ابو بصیر و گفت که اذان نمی گویم از جهت هیچ کس بعد از حضرت سیّد المرسلین صلّی اللّٰه علیه و آله و حضرت فاطمه زهرا صلوات اللّٰه علیها روزی فرمودند که می خواهم که بشنوم آواز مؤذن پدرم را (ص) به آن که اذان بگوید و این خبر را به بلال رسانیدند و اطاعت آن حضرت را واجب می دانست شروع کرد در اذان پس چون تکبیرها را گفت حضرت یاد ایام پدرش صلّی اللّٰه علیه و آله کرد و خود را ضبط نتوانست کردن از گریه و چون باسم آن حضرت رسید فریادی زد و غش کرده بر رو افتاد پس مردمان فریاد کردند بلال را که باز گذار که حضرت بهترین زنان عالمیان از دنیا رفت و کمان ایشان این بود که آن حضرت فوت شده است پس بلال اذان را قطع کرد و تمام نکرد پس حضرت فاطمه صلوات اللّٰه علیها با خود آمدند و فرمودند که اذان را تمام کند بلال تمام نکرد و به خدمت آن حضرت آمد و گفت ای بهترین زنان عالمیان می ترسم که چون اذان

مرا بشنوی از دنیا بروی مرا معاف دار حضرت او را معاف فرمودند از گفتن اذان.

و منقولست که چون بلال ترک اذان کرد و اطاعت عمر نکرد در ترک حی علی خیر العمل ابو بکر را واسطه ساخت باز قبول نکرد عمر گفت ای نمک بحرام سخن آقای خود را نشنید و با او بیعت نکردی در جواب گفت که بهای

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۵۹۴

مرا حضرت سیّد المرسلین صلّی اللَّه علیه و آله از ابو بکر قرض کرد و مرا خرید و آزاد کرد و من آزاد کرده آن حضرتم و بر تقدیری که او مرا آزاد کرده باشد اگر بواسطه خدا آزاد کرده است او را چه منّت است بر من و اگر از جهت خدا آزاد نکرده است مرا بهر کاری که خواهد بفرماید تا خدمت کنم او را پس گفتند که از مدینه در رو که سبب فساد دیگران نشوی گفت سمعا و طاعه و به جانب مصر رفت و مانند دیوانگان می گشت و با کسی الفت نمی کرد و الفت او با جناب اقدس الهی بود و با اهل بیت آن حضرت صلّی اللَّه علیه و آله بحسب [به حبّ ظ] قلب.

[اذان و اقامه بر زن نيست]

(و قال الصّادق صلوات اللَّه علیه لیس علی النّساء اذان و لا اقامه و لا جمعه و لا جماعه و لا استلام الحجر و لا دخول الکعبه و لا الهروله بین الصّفا و المروه و لا الحلق انّما یقصّرن من شعورهنّ) به روایات متعدده صحیحه منقولست از آن حضرت و از حضرت امام محمد باقر و سایر ائمه معصومین صلوات اللَّه علیهم که فرمودند که بر زنان لازم نیست اذان

و اقامه چنانکه بر مردان لازمست و هم چنین نماز جمعه بر ایشان واجب نیست و نماز به جماعت در مسجد سنت مؤکد نیست و بر ایشان لازم نیست دست رسانیدن بحجر الاسود چون همیشه در آنجا کثرت هست و منافات با عصمت ایشان دارد منازعه کردن با مردان و هم چنین سنت مؤکد نیست زنان را داخل شدن در کعبه و نه دویدن میان صفا و مروه در آنجایی که مردان می دوند و در حج و عمره بر ایشان نیست سر تراشیدن بلکه حرامست و زنان از موی خود اندکی می گیرند و در هر یک از اینها روایات بخصوص نیز خواهد آمد و در جای خود.

(و روی انّه یکفیها من التّقصیر مثل طرف الانمله) و در روایتی وارد شده است که زنان را کافی است از تقصیر مثل سر انگشت و خواهد آمد در

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۵۹۵

ابواب حج و در اینجا استطرادا مذکور شد.

(و فی خبر اخر قال الصّادق صلوات اللَّه علیه لیس علی المرأه اذان و لا اقامه اذا سمعت اذان القبیله و یکفیها الشّهادتان و لکن اذا اذّنت و اقامت فهو افضل) و در حدیث دیگر از آن حضرت صلوات اللَّه علیه منقول است که بر زنان اذان و اقامه نیست هر گاه اذان قبیله را بشنود بان اکتفا می کند و کافیست زنان را شهادتان و لیکن اگر اذان و اقامه بگوید افضل است دغدغه در این نیست که متلقی نشده است از شارع که زنان اذان اعلام بر مناره و امثال آن بگویند و دغدغه نیست در آن که در خانه خود از جهت خود اذان و اقامه می توانند گفت

و اگر جمعی باشند در جائی که مردان محرم باشند یا زنان باشند و بس ظاهرا اذان اعلام از جهت ایشان تواند گفت چنانکه ظاهر می شود از اطلاق اخبار.

و در حدیث صحیح از جمیل منقولست که گفت سؤال کردم از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه که آیا بر زنان اذان و اقامه هست یعنی لازمست حضرت فرمودند که نه.

و در حدیث صحیح از زراره منقولست که گفت به خدمت حضرت امام محمد باقر صلوات اللّٰه علیه عرض نمودم که آیا بر زنان اذان هست فرمودند که هر گاه شهادتین را بگویند بس است ایشان را.

و در حدیث صحیح منقولست از عبد اللّٰه که گفت سؤال کردم از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه که زن اذان نماز می گوید حضرت فرمودند که خوبست اگر بگوید و اگر تکبیر و شهادتین را بگوید او را کافی است و در حدیث موثق کالصحیح از آن حضرت صلوات اللّٰه علیه منقولست که فرمودند که اقامه زنان آن است که به تکبیر و شهادتین را بگویند.

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۵۹۶

و آن که در حدیث وارد شده است که اکتفا به اذان قبیله می تواند کرد مرد و زن در این حکم شریکند.

چنانکه در حدیث موثق از حضرت امام محمد باقر صلوات اللّٰه علیه منقولست که آن حضرت اذان هم سایه را شنیدند و نماز جماعت کردند و فرمودند که اذان هم سایه شما را کافی است و در حدیث کالصحیح از حضرت امام محمد باقر صلوات اللّٰه علیه منقولست که نماز گذاردند به جماعت در پیراهنی بی ازار و بی ردا و بی اذان و اقامه چون فارغ شدند عرض نمودند

که چه سبب داشت که چنین کردید فرمودند که پیراهنم کنده بود احتیاج بازار و ردا نبود و گذشتم به جعفر و او اذان و اقامه می گفت من سخن نکردم آن کافی بود مرا و اگر اذان اعلام گوینـد بطریق اولی مجزیست چون شارع اذان اعلام را از جهت این مقرر ساخته است که هر که بشنود بر آن اعتماد کند و اگر داخل مسجد شود و نماز به جماعت کرده باشند اکتفا به اذان و اقامه ایشان می توان کرد اگر متفرق نشده باشند و اکثر علما گفته اند که اگر یک کس مانده باشد در تعقیب متفرق نشده اند و اکتفا می توان کرد.

و چنانکه در حدیث صحیح از ابان از ابو بصیر منقولست و بطریق دیگر نیز از ابو بصیر منقولست که گفت عرض نمودم به خدمت حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه که هر گاه شخصی داخل مسجد شود و مردمان نماز کرده باشند آیا اذان و اقامه می گوید حضرت فرمودند که اگر صف متفرق نشده باشد به اذان و اقامه ایشان نماز کند و اگر صف متفرق شده باشد اذان و اقامه بگوید و در عرف همین که جمعی رفته باشند می گویند که صف متفرق شده است بهتر آنست که در چنین صورت اذان و اقامه بگوید آهسته چنانکه خواهد آمد در باب نماز جماعت.

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۵۹۷

و در حدیث موثق از حضرت امیر المؤمنین صلوات اللّٰه علیه منقولست که دو کس داخل مسجد شدند و مردمان نماز نماز کرده بودند حضرت به ایشان فرمودند که اگر خواهید یکی از شما امامت کند دیگری را و لیکن اذان و اقامت نگوید، اما

اگر کسی اذان و اقامه گفته باشد که تنها نماز کند و جمعی بهم رسند و خواهند که نماز را به جماعت کنند اولی آنست که اذان و اقامه را مرتبه دیگر بگویند چنانکه در حدیث عمار است.

و در حدیث صحیح از معاذ بن کثیر منقولست که حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه فرمودند که هر گاه شخصی داخل مسجد شود و امام مسجد سنّی باشد و خوف داشته باشد که اگر اذان و اقامه بگوید امام برکوع رود پس بگوید: قد قامت الصّلاه قد قامت الصّلاه اللّٰه اکبر اللّٰه اکبر لا اله الّا اللّٰه و داخل شود بر نماز و حمل می توان کرد بر آن که این کلمات را در راه بگوید و چون به او رسد تکبیر بگوید و قرائت شروع کند هر چه را در قیام تواند بخواند و باقی را در رکوع و سجود بخواند و اگر راه نباشد به آن که چون داخل مسجد شود مسجد پر باشد فی الحال داخل شدن در نماز و دریافتن قرائت مقدّم است بر ادراک اذان و اگر در این صورت نیز عمل باین حدیث کنند بد نیست چون مبالغه در اذان بسیار است و قرائت را در رکوع و سجود ادراک می تواند کرد با آن که حدیث صحیح است و علما به آن عمل کرده اند.

و در حدیث موثق منقول است از عمار که از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه علیه شنیدم که می فرمودند که ناچار است بیمار را از اذان و اقامه هر گاه خواهد که نماز کند و اگر نتواند که تکلم کند به آن در خاطر خود بگذارند پرسیدند

از آن حضرت صلوات اللّه علیه که اگر درد عظیم داشته باشد حضرت فرمودند که ناچار است از اذان و اقامه زیرا که نماز نیست بی اذان و اقامه و در

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۵۹۸

نماز قضا خواهد آمد که در اول شروع در آن اذان و اقامه می گوید و باقی را با اقامه به جا می آورد.

[نماز عیدین اذان و اقامه ندارد]

(و لیس فی صلاه العیدین اذان و لا اقامه اذانهما طلوع الشّمس) و در حسن کالصحیح از زراره از حضرت امام محمد باقر صلوات اللّه علیه منقولست که فرمودند که در نماز عید ماه رمضان و عید قربان اذان و اقامه نیست و اذان هر دو طلوع آفتابست.

و در حدیث صحیح اسماعیل بن جابر خواهد آمد که اذان هر دو اینست که سه مرتبه بگویند الصلاه و جمع بینهما باین نحو می کنیم که اذان بیرون رفتن طلوع شمس است و اذان نماز کردن سه مرتبه الصّلاه برفع و نصب و وقف جایز است و وقف بهتر است و در غیر نمازهای یومیه و جمعه اذان نیست بی دغدغه و در عیدین الصّلاه منقولست و علما در بقیّه نمازهای واجب گفته اند که الصّلاه را سه مرتبه می گویند و بعضی در نمازهای واجب غیر یومیه و در نماز استسقا الصّلاه جامعه می گویند و مستندش بما نرسیده است و چون در مستحبّات گفته فقها کافی است ظاهر توان گفت و اگر باین قصد بگوید که اگر مطلوب شارع باشد فبها و الّا لغوی باشد که بهتر است با آن که فی نفسه اعلام مردمان به عبادات و ترغیب ایشان به خیرات خوبست.

و در نماز میّت حدیث صحیح وارد شده است که مستحب است

اعلام مؤمنان بموت مؤمنين تا همگى حاضر شوند و متواتر است كه حضرت امير المؤمنين صلوات اللّٰه عليه بعنوان الصّلاه جامعه مردمان را خبر مى كردند از جهت غير نماز مثل حلّ مشكلات و اظهار معجزات و امثال اينها و اللّٰه تعالى يعلم.

[هر كس ترسيد اذان بگويد]

(قال الصادق صلوات اللّٰه عليه اذا تغوّلت لكم الغول فاذّنوا) و در

لوامع صاحبقرانى، ج ۳، ص: ۵۹۹

جعفريات از آن حضرت صلوات اللّٰه عليه و در محاسن از حضرت سيّد المرسلين صلّى اللّٰه عليه و آله منقولست كه هر گاه غول بيابانى در نظر شما در آيد پس اذان بگوئيد در بعضى از نسخ

اذا تولّعت بكم الغول

يعنى هر گاه با شما پردازند اذان بگوئيد و اين غول طايفه از جن يا شياطينند و در بعضى جاها بسيار مى باشد مثل حوالى نجف اشرف و جوارز و جزاير و از بسيار كس شنيده ام كه چون به صحرا مى رفتيم در نظر ما مى آمد و با ما بود و صحبت مى داشتيم و چون اسم خداى تعالى يا آيه الكرسى را مى خوانديم كه مبادا غول باشد دراز مى شدند به شكل منار و پنهان مى شدند و جمعى مى گفتند كه اذان را شروع مى كرديم مى گريختند و جمعى منكرند به انكار عظيم و تأويل مى كنند كه محض خيال است بر تقدير تسليم دعاها و قرآن و اذان رفع خيالهاى باطل نيز مى كنند و اگر كسى نفى جن كند البته كافر است اما اگر بگويد كه آدمى او را نه مى بيند حكم بكفر او نمى توان كرد و ليكن حكم به حماقت او مى بايد كرد چون آثار جن از آن گذشته است كه كسى انكار آن تواند كرد.

[چون فرزندى متولد شود اذان بگويند در گوش راست او و اقامه در گوش چپ او]

(و قال صلوات اللّٰه عليه المولود اذا ولد يؤذّن فى اذنه اليمنى و يقام فى اليسرى) و از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّٰه عليه منقولست كه چون فرزندى متولد شود اذان بگويند استحبابا در گوش راست او و اقامه بگويند در گوش چپ او و در اين باب

اخبار بسیار وارد شده است و در باب ولادت مذکور خواهد شد.

(و قال صلوات اللّه علیه من لم یأکل اللّحم اربعین یوما ساء خلقه و من ساء خلقه فاذّنوا فی اذنه) و در حدیث صحیح و احادیث قویه بسیار منقول است از حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّه علیه که فرمودند که هر که چهل روز گوشت نخورد کج خلق شود و هر که کج خلق شود اذان بگوئید در

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۶۰۰

گوش او و در روایتی دیگر منقول است که اگر حیوانی کج خلق شود در گوش او اذان بگوئید.

[تکرار اسم پیامبر در اذان]

(و قال صلوات اللّه علیه انّه کان اسم النّبی (ص) یکرّر فی الاذان و اوّل من حذفه ابن اروی) و متواتر است که حضرت امام جعفر صادق صلوات اللّه علیه نیز فرمودند که اسم حضرت سیّد المرسلین صلّی اللّه علیه و آله را مکرر می گفتند در اذان و اول کسی که انداخت یا یک بار می گفت ابن أروی بود که مؤذن عثمان بود چون بنی امیّه قاطبه دشمن آن حضرت (ص) بودند و عامه نقل کرده اند از آن جمله زمخشری که روزی در حضور معاویه اذان گفتند چون باسم حضرت سیّد المرسلین صلّی اللّه علیه و آله رسید گفت که کار ابن ابی کبشه به کجا رسید که اسم خود را با اسم خدا مقرون ساخت و ابن ابی کبشه احمقی بود در قریش که هر گاه می خواستند سرزنش کسی کنند تشبیه می کردند او را به آن و زمخشری در ربیع الابرار در کفر معاویه و آن که او ولد الزّنا بود وجوه بسیار و احادیث بی شمار نقل کرده است و مولانا سعد

الـدین نیز کفر یزیـد را و معـاویه را ذکر کرده است و گفته است که سـلف از این جهت منع کرده انـد از لعن ایشـان تا تعـدی نکند به اعلی پس اعلی چون اعلی در سببیّت کفر اعلایند از ادنی بلکه خون امام حسین و شهادت سایر ائمه معصومین صلوات اللّٰه علیهم واقع نشـده مگر در سـقیفه بنی ساعـده چنانکه در احادیث متواتره وارد شـده است با آن که تتبع اخبار صـحابه کرده است شک در این معنی نـدارد و از فضـلای عامه هر یک که تتبع اخبار کرده اند شـکی در کفر ایشان نیست و جمعی که تتبع نکرده اند کفر ایشان از جهت آنست که دین باطل را به تقلید سلف دارند.

[اذان نماز جمعه]

(و روی انّه کان بالمدینه اذا اذّن المؤذّن یوم الجمعه نادی مناد حرم البیع حرم البیع لقول اللّٰه عزّ و جلّ

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۶۰۱

یـا أَیُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا إِذا نُودِیَ لِلصَّلاهِ مِنْ یَوْمِ الْجُمُعَهِ فَاسْعَوْا إِلی ذِکْرِ اللَّهِ وَ ذَرُوا الْبَیْعَ) و منقول است که چون روز جمعه مؤذن اذان می گفت منادی دیگر می گشت در بازارها و فریاد می کرد که خرید و فروخت حرام باشد و در بعضـی نسخ مکرر است چون مکرّر می گفتنـد بسـیار و در هر جائی که چیزها را مکرر گوینـد در نقل اقلا دو مرتبه نقل می کننـد و حرمت بیع به نص قرآن است که حـق سـبحانه و تعـالی فرموده است که هر گـاه روز جمعه نـدای نمـاز جمعه را به اذان بگوینـد پس سـعی کنید بسوی ذکر خدا که نماز جمعه یا خطبه جمعه یا هر دو مراد است به اجماع علمای شیعه و سنی و ترک کنید بیع

را و جمعی کثیر از مفسران و فقها گفته اند که مراد از این بیع مطلق تجارتست بلکه مطلق اشغالی که مانع باشد از نماز جمعه و از آیه بیرون آوردن همه مشکل است و حدیثی وارد نیست بر تعمیم و دلیل عقلی تمام نیست و این ندا معلوم شد که بوده است و نسخ آن ظاهر نیست.

[علت امر به اذان]

(و فیما ذکره الفضل بن شاذان رحمه اللّٰه من العلل عن الرّضا صلوات اللّٰه علیه انّه قال انّما امر النّاس بالأذان بعلل کثیره منها ان یکون تذکیرا للنّاس و تنبیها للغافل و تعریفا لمن جهل الوقت و اشتغل عنه و یکون المؤذّن بذلک داعیا إلی عباده الخالق و مرغّبا فیها و مقرّا له بالتّوحید مجاهرا بالإیمان معلنا بالإسلام مؤذنا لمن ینساها و انّما یقال له مؤذّن لأنّه یؤذن بالأذان بالصّلاه و انّما بدا فیه بالتّکبیر و ختم با التّهلیل لأنّ اللّٰه عزّ و جلّ اراد ان یکون الابتداء بذکره و اسمه و اسم اللّٰه فی التّکبیر فی اوّل الحرف و فی التّهلیل فی اخره و انّما جعل مثنی مثنی لیکون تکرارا فی اذان المستمعین مؤکّدا علیهم ان سها احد عن الاوّل لم یسه عن الثّانی و لأنّ الصّلاه رکعتان رکعتان فلذلک جعل الاذان مثنی مثنی و جعل التّکبیر فی اوّل الاذان اربعا لأنّ اوّل الاذان

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۶۰۲

انّما یبدو غفله و لیس قبله کلام ینبّه المستمع له فجعل الاولیان تنبیها للمستمعین لما بعده فی الاذان و جعل بعد التّکبیر الشّهادتان لأنّ اوّل الایمان هو التّوحید و الاقرار للّه تبارک و تعالی بالوحدانیّه و الثّانی الاقرار للرّسول (ص) بالرّساله و انّ طاعتهما و معرفتهما مقرونتان و لأنّ اصل

الايمان انّما هو الشـهادتان فجعل شـهادتين شـهادتين كما جعل فى سائر الحقوق شاهدان فاذا اقرّ العبد للّه عزّ و جلّ بالوحدانيّه و اقرّ للرّسول (ص) بالرّساله فقـد اقرّ بجمله الايمان لأنّ اصل الايمان انّما هو باللّه و برسوله و انّما جعل بعـد الشّـهادتين الدّعاء إلى الصّلاه لأنّ الاذان انّما وضع لموضع الصّلاه و انّما هو نـداء إلى الصّلاه فى وسط الاذان و دعاء إلى الفلاح و إلى خير العمل و جعل ختم الكلام باسـمه كما فتح باسمه) و در آن چه ذكر كرده است فضل از علل شرايع از حضرت ابو الحسن على بن موسى الرّضا صـلوات اللّه عليه اين است كه پرسيدند كه چرا مأمور شده اند مردمان به اذان فرمودند كه مامور شده اند از جهت وجوه بسيار.

يكى آن كه به ياد آورد مردمان را و ظاهرا للسّاهى بوده است چنانكه در عيون و علل است يا مصـنف تبديل كرده است ساهى را به ناسـى و نسـاخ يا را انـداخته انـد و بيـدار كرد نيست غافلان را و شـناسانيد نيست وقت را به جمعى كه نشناسـند به آن كه محبوس باشـد يـا عاجز باشـند به بيمارى و غير آن يا آن كه چون جاهل ديـد كه مؤذّنان عارف در وقتى اذان گفتنـد به آن كه اذان شام را در وقت ذهاب حمره مشرقيه گفتند و خفتن را در ذهاب حمره مغربى وقت را مى شناسند از اذان ايشان و هم چنين نظر به كسى كه شغلى دارد و از فكر نماز افتاده است اذان مذكر اوست.

وجهى ديگر آن كه مؤذن باين اذان بنده را مى خواند به عبادت پروردگار

لوامع صاحبقرانى، ج ٣، ص: ٦٠٣

عالميان چون مؤذن حق سبحانه و

تعالی را یاد می کند که او از هر چیزی و از هر کسی بزرگتر است یا از آن اعظم است که کسی به عظمت او تواند رسید اگر مشغول کار نیست یا مشغول کسیست ترک آن می کند و مشغول حق سبحانه و تعالی می شود یا آن که آن مؤذن فی الحقیقه نایب حق سبحانه و تعالی است در خوانـدن بندگان بجناب اقدس او و ترغیب می کند خلایق را به عبادت الهی در حیعلات یا در همه چنانکه الحال گذشت.

و اقرار می کنـد به وحـدانیت الهی و ظاهر می سازد ایمان را تا از جهت خودش نافع باشد و دیگران را نیز مذکّر باشد و از این جهت است که اذان از شعایر و علامات اسلام اهل آن شهر است و گویا که مؤذن اظهار می کند ایمان و اسلام اهل بلد را و به یاد می آورد کسی را که شـهادت را فراموش کرده باشـد یا نماز را و از این جهت مؤذّن را مؤذن می گوینـد که اذان در لغت بمعنی اعلامست و مؤذن به سـبب اذان اعلام می کنـد مردمان را به نماز و در اکثر نسخ بالأذان هست و ظاهرا از قلم نساخ زیاد شده است و در عیون و علل نیست.

و چرا ابتـدا به تکبیر کردنـد و ختم بلاـ اله الا اللّه زیرا که حق سـبحانه و تعالی می خواست که ابتـدا و انتها باسم او باشـد و در تکبیر اللّه در اوّل است و در تهلیل اللّه در آخر است.

و چرا ختم به سبحان اللّه و الحمد للّه نکردند با آن که در اینها نیز اللّه در آخر است از جهت آن که کلمه لا اله الا

اللّه بر همه كلمات زيادتى دارد و اول ايمان و اسلام است و اين زيادتى هست و صدوق از جهت اختصار و ظهور ذكر نكرده است.

و چرا فصول آن دو دو است تا مكرر شود در گوشهاى جمعى كه گوش به اذان مى دهند و جا كند در خاطرهاى ايشان كه اگر سهو كند كلمه اولى را كلمه

لوامع صاحبقرانى، ج ۳، ص: ۶۰۴

دويم را سهو نكند و وجهى ديگر آن كه اصل نماز دو ركعت دو ركعت بود اذان را نيز دو فصل دو فصل كردند.

و چرا تكبير در اوّل اذان چهار است زيرا كه اول اذان بعد از غفلت است و پيش از آن كلامى نيست كه شنوندگان را آگاه كند دو تكبير اوّل را از جهت آگاه كردن مستمعان مقرّر ساخته اند و اين وجه جمعى است ميان طريق مشهور و احاديث صحيحه كه دو تكبير در اوّل اذان واقع شده بود كه فى الحقيقه اين دو تكبير جزو اذان نيست بلكه از جهت بيدار كردن غافلانست و بعد از تكبير شهادتين را مقرر ساختند يعنى خدا و رسول زيرا كه اول ايمان اقرار به وحدانيت الهى است و جزو دويم ايمان اقرار به رسالت حضرت سيّد المرسلين صلّى اللّه عليه و آله است و با هم آوردند از جهت آن كه اطاعت خدا و رسول و معرفت هر دو قرين يكديگرند كسى كه اطاعت رسول نكند و يا او را نشناسد خدا را اطاعت نكرده است و نشناخته است و وجهى ديگر آن كه دو شهادت بمنزله دو شاهد است و چون در همه حقوق دو گواه مى بايد از جهت ايمان و اسلام هر شهادتى

بمنزله شاهدیست بر ایمان پس هر گاه بنده اقرار کند به وحدانیت الهی و اقرار کند به رسالت رسالت پناهی پس اقرار بجمیع ایمان کرده است زیرا که اصل ایمان اقرار به خدا و رسول است و اقرار بجمیع آن چه پیغمبر صلّی اللّٰه علیه و آله فرموده اند داخل است در اقرار به نبی چنانکه در شهادتین گذشت.

و چرا بعد از شهادتین حیعلات را مقرر ساختند زیرا که وضع اذان از جهت این شده است که بندگان را به نماز بطلبند پس أولا می گوید که بشتاب به نماز و دویم بیان می کند که بشتاب به فلاح و رستگاری تا باعث رغبت بنده شود چون می داند که نماز سبب رستگاری است و سیم ترغیب می کند به آن که نماز بهترین اعمال است و در علل و عیون این زیادتی هست پس ندا می کند به تکبیر و تهلیل

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۶۰۵

چهار مرتبه چنانکه اول ندا کرد بدو تکبیر و شهاده و در آخر ندا کرد بدو تکبیر و دو تهلیل چنانکه اول ابتدا باسم او بود انتها نیز ختم باسم حق سبحانه و تعالی شد بدو وجه یکی آن که تکبیر و تهلیل اسم اوست و دویم اللّٰه که در اول و آخر است ابتدا و اختتام به او شده است.

و بسند معتبر و صحیح نزد صدوق روایت کرده است از حضرت امام ابو الحسن موسی بن جعفر الکاظم صلوات اللّٰه علیهما از آبای بزرگوار خود از حضرت سید الشهداء و خامس آل عبا صلوات اللّٰه علیهم که روزی در خدمت حضرت امیر المؤمنین و امام المتقین صلوات اللّٰه علیه نشسته بودیم مؤذن بر مناره بالا

رفت و گفت اللّٰه اکبر اللّٰه اکبر پس حضرت گریستند بسیار و ما نیز از گریه حضرت گریستیم و مراد از ما حاضران مجلسند پس چون مؤذن فارغ شد حضرت فرمودند که آیا می دانید که مؤذن چه می گوید ما گفتیم که خدا و رسول و وصی او اعلمند حضرت فرمودند که اگر آن چه می گوید بدانید هر آینه خنده کم کنید و گریه بسیار کنید به درستی که اللّٰه اکبر را معانی بسیار است.

از آن جمله چون مؤذن اللّٰه اکبر را می گوید در آن مندرجست قدم و ازلیّت و علم و قدرت و قوّت و حکمت و کرم و جود و عطا و کبریا چون اللّٰه اسم ذات واجب الوجود است و وجوب وجود مستلزم این صفات هست و بنا بر مشهور چون اللّٰه اسم ذات واجب الوجودیست که مستجمع جمیع کمالات باشد این صفات و باقی صفات جلال و کمال داخل خواهد بود خصوصا هر گاه وصف کنند او را با کبر پس چون مؤذن می گوید که اللّٰه اکبر پس گویا می گوید که آن خداوندی که او راست خلق و امر هر چه خواهد می آفریند و هر حکمی که خواهد اراده کند می کند همه را او آفریده است و بازگشت همه بسوی اوست اوست اول که همیشه بود پیش از آن که اشیاء را بیافریند و آخر است بعد از فناء

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۶۰۶

اشیاء و او را زوال نیست و ظاهر است یعنی بر همه اشیاء غالب است و ادراك او نمی توان کردن و باطن است یعنی هیچ کس به کنه او نرسیده است با آن که همه کس علم بوجود او دارد

و اظهر من الشمس است و اوست باقی و غیر او همه فانی اند.

معنی دویم اللّٰه اکبر: علیم خبیر است عـالم است بهر چه بوده است و عالم است بهر چه خواهـد بود پیش از وجود آن چون اللّٰه اسم جـامع است شامـل این معنی هست یـا آن که در تکرار تکبیرات در تکبیر اول که می گوییم که خـدا بزرگتر است از همه کس یا بزرگتر است از وصف واصفان به اعتبار وجوب وجود است.

و در تکـبیر دویـم اعظمیّت به اعتبـار علم است و در سیم به اعتبـار قـدرتست یعنی قـادر است بر هر چیزی و قـویست به اعتبـار قدرت کامله مقتدر است بر خلایق و قویست لذاته نه به آن که قدرتی زاید بر ذات او باشد و همه اشیاء به قدرت او بر پاسـت و هر چه را اراده کند که باش موجود می شود.

چهـارم اللّٰه اکـبر: یعنی به اعتبـار حلم و کرم از آن اعظم است که به او توان رسـید حلم می ورزد بر معاصـی بنـدگان که گویا نمی دانـد و عفو می کنـد چنانکه گویا نمی بینـد و می پوشاند چنانکه گویا هیچ کس عصـیان او نمی کند و زود نمی گیرد و عقوبت نمی کند به سبب کرم و عفو و حلم.

و وجهی دیگر از جهت اعظمیّت در معنی اللّٰه اکبر به اعتبار جود و کثرت عطاست و خوبی افعال است.

و وجهی دیگر در اللّٰه اکبر اعظمیّت است به اعتبار آن که به کنه او نمی توان رسـید گویا می گویـد که خداوند عالمیان از آن بزرگتر است که وصف کنندگان او را وصف توانند کرد چنانکه او هست بلکه او را وصف می کنند به اندازه خود.

و وجهی دیگر آن که

خدا اعظم است از آن که احتیاج به عبادت خلایق

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۶۰۷

داشته باشد بلکه امر به عبادت کرده است تا به ایشان جود کند.

و اما اشـهد ان لا اله الا اللّٰه: پس اعلام می کند خلایق را به آن که شـهادت جایز نیست تا یقین قلب نباشد پس گویا می گوید که می دانم که معبودی بغیر از حق سبحانه و تعالی نیست و هر معبودی بغیر او باطل است و به زبان اقرار می کنم به آن چه در دل به آن اعتقاد دارم که معبودی نیست بغیر از اللّٰه تعالی و گواهی می دهم که پناهی نیست از خدا بغیر از خدا و پناهی از شر اشـرار نیست بغیر از خدا و در مرتبه دویم که می گویند اشهد ان لا اله الا اللّٰه معنی آن این است که گواهی می دهم که هادی نیست بغیر از خـدا و راهنمایی نیست مرا بغیر از خدا و خدا را گواه می گیرم که من گواهی می دهم به وحدانیت الهی و گواه می گیرم که ساکنان آسـمانها و ساکنان زمینها را و آن چه در میان آسـمانها و زمینهاست از فرشـتگان و آدمیان همه و آن چه در آن هسـت از کوههـا و درختهـا و وحـوش و هر تری و خشـکی را کـه مـن گـواهی می دهـم که آفریـده گـاری و رازقی و معبودی و ضاربی و نافعی و قبض کننـده و بسط کننـده و بخشـنده و منع کننـده و خیر خواهی و کفایت کننده و شـفا دهنده و تقدیم کننده و تأخیر کننده نیست مگر خداوند عالمیان اوست خالق و حکم حکم اوست و همه خیرات بدست و قدرت اوست بزرگوار خداوندی که

پروردگار عالمیانست.

و اما اشهد ان محمد رسول اللّٰه (ص): پس می گوید که خدا را گواه می گیرم که شهادت می دهم که بغیر از او خداوندی نیست و محمد بنده اوست و رسول اوست و نبی اوست و برگزیده اوست و همراز اوست او را فرستاده است به کافه خلایق همه با هدایت که خلق را هدایت کند بدین حق و آن را غلبه دهد بر همه ادیان و اگر چه کراهت داشتند و دارند کافران و گواه می گیرم هر کرا که هست در آسمانها و زمینها از پیغمبران و مرسلان و فرشتگان و آدمیان همه که من گواهی

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۶۰۸

می دهم که محمد بهترین پیشینیان و پسینیان است و در مرتبه دویم که می گوید اشهد انّ محمدا رسول اللّٰه پس چنین می گوید که گواهی می دهم که هیچ کس به هیچ کس حاجتی ندارد مگر به خداوند یگانه قهّار که بی نیاز است از خلایق و بندگان خود همه و او فرستاد محمد را به خلایق که بشارت دهد مطیعان را به بهشت و بیم کند مخالفان را بجهنم و بخواند خلایق را به عبادت الهی باذن او و چراغی باشد که دلهای عالمیان را منوّر سازد پس کسی که انکار کند او را و ایمان نیاورد به او حق سبحانه و تعالی او را داخل جهنم کند که همیشه در جهنم باشد و از آن خلاصی و رهایی نداشته باشد هر گز.

و اما حیّ علی الصلاه: یعنی بشتابید بسوی بهترین اعمال شما و به دعوت پروردگار شما که شما را به آن خوانده است و مسارعت کنید به چیزی که سبب مغفرت است از پروردگار شما

و سبب فرو نشاندن آتشی است که بر پشتهای خود افروخته اید و سبب خلاصی است از گناهانی که کرده اید تا گناهان شما را بیامرزد و گناهان شما را مبدّل سازد بحسنات به درستی که او پادشاهی است کریم و او راست فضل عظیم و می گوید که رخصت داده است ما مسلمانان را که به خدمت او فایز گردیم و در مقام بندگی او در آییم و در مرتبه دویم که می گوید که حی علی الصلاه یعنی برخیزید به مناجات پروردگار خود و به عرض کردن حاجات خود به خداوندگار خود و توسل جوئید به خدا و بکلام او و کلام او را شفیع خود سازید و بسیار بگوئید ذکر او را و قنوت و رکوع و سجود و خضوع و خشوع به جا آورید نزد خداوند خود و حاجات خود را به او عرض کنید که رخصت کرامت کرده اند و بار داده اند.

و اما حی علی الفلاح: پس می گوید که رو کنید به بقائی که فنا ندارد و به نجاتی که با او هلاک نباشد و بیایید به حیاتی که با آن مرگ نباشد و به نعمتی که آخر

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۶۰۹

نداشته باشد و به پادشاهی که زوال نداشته باشد و به خوشحالی که با آن اندوه نباشد و به انسی که با آن وحشت نباشد و به نوری که با آن ظلمت نباشد و به فراخی که با آن تنگی نباشد و به سروری که منقطع نشود و به توانگری که با آن فقر نباشد و به صحتی که با آن مرض نباشد و به عزتی که با آن مذلت نباشد و به قوتی

که با آن ضعف نباشد و به کرامتی و چه کرامتی و تعجیل کنید به خوشحالی دنیا و عقبی و به نجات آخرت و اولی.

و در مرتبه دویم که حی علی الفلاح می گوید پس چنین می گوید که زود باشید و پیشی گیرید به آن چه که شما را به آن خواندم و به کرامت عظیم و نعمتهای بزرگ و عالی و رستگاری عظیم و نعیم ابدی در جوار محمد صلّی اللّٰه علیه و آله در جائی که مقربان الهی دارند نزد خداوند پادشاه قادر.

و اما اللّٰه اکبر اللّٰه اکبر: پس می گوید که حق سبحانه و تعالی از آن بزرگتر است که کسی از خلایق تواند دانست آن چه را نزد اوست از کرامت نسبت به بنده که اجابت او کرده باشد و اطاعت او و اطاعت رسولان و امامان او کرده باشد و او را شناخته باشد و بندگی او کرده باشد و مشغول او و ذکر او شده باشد و او را دوست باشد و انیس او شده باشد و بذکر او قرار گرفته باشد و اعتماد به او داشته باشد و از او ترسان باشد و به او امیدوار باشد و مشتاق او باشد و موافق حکم او باشد و به قضای او راضی باشد و در مرتبه دویم که می گوید اللّٰه اکبر اللّٰه اکبر پس می گوید که حق سبحانه و تعالی از آن بزرگتر است و عظیم تر است که کسی بداند که با دوستان خود چه کرامتها کرده است و با دشمنان چه عقوبتها کرده و مقرر فرموده است و در چه مرتبه است عفو و غفران او نسبت به دوستانی که

اجابت او و اجابت رسول او کرده اند و در چه مرتبه است عذاب و نکال و خواری او و از برای منکران و جاحدان او.

لوامع صاحبقرانی، ج ۳، ص: ۶۱۰

و اما لا اله الا اللَّه: پس معنی او این است که خدا راست حجت کامله بر عالمیان به رسول و رسالت او و بیان و دعوت او و او از آن عظیمتر است که کسی را بر او حجتی باشد پس کسی که اجابت کند او را پس مرا و راست نور و کرامت و هر که انکار او کند به درستی که حق سبحانه و تعالی بی نیاز است از عالمیان و او به زودی حساب خلایق خواهد کرد.

و اما قد قامت الصلاه: در اقامت یعنی وقت مناجات و زیارت شد و وقت بر آمدن حاجات و رسیدن به مطالب و رسیدن به قرب حق سبحانه و تعالی و به کرامت او و غفران او و عفو او و رضوان او در آمد.

و اما حی علی خیر العمل: که گذشت که ظاهرش نماز است و باطنش امامت ائمه هدی است و نیکی با حضرت فاطمه زهرا و اولاد امجاد آن حضرت صلوات اللَّه علیهم اجمعین.

و اگر نیکو تدبر کنی در این حدیث بسیاری از ابواب علوم فایض می شود بر تو و چون سبب تطویل می شد بهر یک اشارات شده است امید که حق سبحانه و تعالی همه را به همه فایز گرداند بجاه محمد و آله الطّاهرین.

درباره مرکز

بسمه تعالی

هَلْ يَسْتَوِی الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ

آيا کسانی که می‌دانند و کسانی که نمی‌دانند يکسانند ؟

سوره زمر/ ۹

مقدمه:

موسسه تحقيقات رايانه ای قائميه اصفهان، از سال ۱۳۸۵ هـ.ش تحت اشراف حضرت آيت الله حاج سيد حسن فقيه امامی (قدس سره الشريف)، با فعاليت خالصانه و شبانه روزی گروهی از نخبگان و فرهيختگان حوزه و دانشگاه، فعاليت خود را در زمينه های مذهبی، فرهنگی و علمی آغاز نموده است.

مرامنامه:

موسسه تحقيقات رايانه ای قائميه اصفهان در راستای تسهيل و تسريع دسترسی محققين به آثار و ابزار تحقيقاتی در حوزه علوم اسلامی، و با توجه به تعدد و پراکندگی مراکز فعال در اين عرصه و منابع متعدد و صعب الوصول، و با نگاهی صرفا علمی و به دور از تعصبات و جريانات اجتماعی، سياسی، قومی و فردی، بر مبنای اجرای طرحی در قالب « مديريت آثار توليد شده و انتشار يافته از سوی تمامی مراکز شيعه» تلاش می نمايد تا مجموعه ای غنی و سرشار از کتب و مقالات پژوهشی برای متخصصين، و مطالب و مباحثی راهگشا برای فرهيختگان و عموم طبقات مردمی به زبان های مختلف و با فرمت های گوناگون توليد و در فضای مجازی به صورت رايگان در اختيار علاقمندان قرار دهد.

اهداف:

۱.بسط فرهنگ و معارف ناب ثقلين (کتاب الله و اهل البيت عليهم السلام)

۲.تقويت انگيزه عامه مردم بخصوص جوانان نسبت به بررسی دقيق تر مسائل دينی

۳.جايگزين کردن محتوای سودمند به جای مطالب بی محتوا در تلفن های همراه ، تبلت ها، رايانه ها و ...

۴.سرويس دهی به محققين طلاب و دانشجو

۵.گسترش فرهنگ عمومی مطالعه

۶.زمينه سازی جهت تشويق انتشارات و مؤلفين برای ديجيتالی نمودن آثار خود.

سياست ها:

۱.عمل بر مبنای مجوز های قانونی

۲.ارتباط با مراکز هم سو

۳.پرهيز از موازی کاری

۴.صرفا ارائه محتوای علمی

۵.ذکر منابع نشر

بدیهی است مسئولیت تمامی آثار به عهده ی نویسنده ی آن می باشد .

فعالیت های موسسه :

۱.چاپ و نشر کتاب، جزوه و ماهنامه

۲.برگزاری مسابقات کتابخوانی

۳.تولید نمایشگاه های مجازی: سه بعدی، پانوراما در اماکن مذهبی، گردشگری و...

۴.تولید انیمیشن، بازی های رایانه ای و ...

۵.ایجاد سایت اینترنتی قائمیه به آدرس: www.ghaemiyeh.com

۶.تولید محصولات نمایشی، سخنرانی و...

۷.راه اندازی و پشتیبانی علمی سامانه پاسخ گویی به سوالات شرعی، اخلاقی و اعتقادی

۸.طراحی سیستم های حسابداری، رسانه ساز، موبایل ساز، سامانه خودکار و دستی بلوتوث، وب کیوسک، SMS و...

۹.برگزاری دوره های آموزشی ویژه عموم (مجازی)

۱۰.برگزاری دوره های تربیت مربی (مجازی)

۱۱. تولید هزاران نرم افزار تحقیقاتی قابل اجرا در انواع رایانه، تبلت، تلفن همراه و... در ۸ فرمت جهانی:

۱.JAVA

۲.ANDROID

۳.EPUB

۴.CHM

۵.PDF

۶.HTML

۷.CHM

۸.GHB

و ۴ عدد مارکت با نام بازار کتاب قائمیه نسخه :

۱.ANDROID

۲.IOS

۳.WINDOWS PHONE

۴.WINDOWS

به سه زبان فارسی ، عربی و انگلیسی و قرار دادن بر روی وب سایت موسسه به صورت رایگان .

درپایان :

از مراکز و نهادهایی همچون دفاتر مراجع معظم تقلید و همچنین سازمان ها، نهادها، انتشارات، موسسات، مؤلفین و همه

بزرگوارانی که ما را در دستیابی به این هدف یاری نموده و یا دیتا های خود را در اختیار ما قرار دادند تقدیر و تشکر می نماییم.

آدرس دفتر مرکزی:

اصفهان -خیابان عبدالرزاق - بازارچه حاج محمد جعفر آباده ای - کوچه شهید محمد حسن توکلی -پلاک ۱۲۹/۳۴- طبقه اول

وب سایت: www.ghbook.ir

ایمیل: Info@ghbook.ir

تلفن دفتر مرکزی: ۰۳۱۳۴۴۹۰۱۲۵

دفتر تهران: ۸۸۳۱۸۷۲۲ ـ ۰۲۱

بازرگانی و فروش: ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹

امور کاربران: ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹